

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar
Press, 26-28 Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Shah Venkchand Surehand for S'ri Agamodaya Samiti
at the office of Sheth Devchand Lalbbai Jain Pustakoddhar
Fund, 114/116, Javeri Bazar, Bombay.

All rights are reserved by Prof H. R. Kapadia and the
Secretary of S'ri Agamodaya Samiti.

શ્રીબખ્તભટ્ટિસૂરિવર્યવિરચિત

ચતુર્વિંશતિકા

(સટીક)

તેમજ પરિશિષ્ટ તરીકે

શ્રીબખ્તભટ્ટિસૂરિકૃત શારદા-સ્તોત્ર અને શ્રીરાજશેખરસૂરિકૃત શ્રીબખ્તભટ્ટિસૂરિચરિત્ર.

સંશોધન, ભાષાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

ન્યાયકુસુમાંજલિ, શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી વિગેરેના અનુવાદક.

પ્રસિદ્ધિકર્તા

શાહ બેણીચંદ સૂરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, મુંબાઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ—પ્રત ૧૨૫૦.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૨.

વીર સંવત ૨૪૫૨.

ઈ. સ. ૧૯૨૬.

મૂલ્ય રૂ. ૬-૦-૦.

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે
નં. ૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બલાર, ગુંજાઈની ચોક દેવચંદ
લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની
ઑફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સર્વ હ્રદય શ્રીઆગમોદયસમિતિના સેક્રેટરી અને
મોં હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયાને આધીન છે.

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષયાંક.	વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧	શ્રીવિજયમેઘસૂરિજીનો અભિપ્રાય ...	૬
૨	આમુખ ...	૭-૧૦
૩	પ્રતિકૃતિસૂચી... ...	૧૧
૪	પ્રસ્તાવનાં ...	૧-૩
૫	ઉપોદ્ઘાત—અખ્યભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત, કાવ્ય-મીમાંસા ...	૪-૫૬
૬	વિષય-સૂચી ...	૫૭-૫૯
૭	મૂળ ગ્રન્થ ...	૧-૨૨
૮	મૂળ કાવ્યેનાં અન્વયે, શબ્દાર્થ, ભાષાન્તર તથા સ્પષ્ટીકરણ ...	૧-૧૬૪
૯	શબ્દ-કોષ ...	૧૬૫-૧૭૮
૧૦	પદોનો અકારાદિ વર્ણ-ક્રમ ...	૧૭૯-૧૮૦
૧૧	શારદા-સ્તોત્ર તેમજ તેનો અનુવાદ ...	૧૮૧-૧૮૫
૧૨	શ્રીરાજશેખરસૂરિપ્રણીત શ્રીઅખ્યભટ્ટિચરિત (સંસ્કૃતમાં) ...	૧૮૭-૨૧૨
૧૩	પાઠાન્તરો ...	૨૧૩-૨૧૭
૧૪	સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી ...	૨૧૮-૨૧૯
૧૫	સમાસ-વિગ્રહ ...	૨૨૦-૨૩૯
૧૬	શુદ્ધિ-પત્ર ...	૨૪૦-૨૪૨

શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીચરના પદ્ધતિ શ્રીવિજયમેધસંસ્થાનો

અભિપ્રાય.

શોભન-સ્તુતિની માફક આ સ્તુતિમાં પણ છેક ભાષાંતર અને વિવેચન સુધીનાં સ્તુતિનાં પ્રત્યેક અંગે બહુ સારી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તક પણ જનતાને તેવુંજ ઉપકારક થઇ પડે એ સંભવિત છે.

આવા અનુભૂતા પ્રાચીન સાહિત્યના વિકાસ માટે આ સંસ્થાના ઉમંગી કાર્યવાહક ડ્રેનેરી જીવજીભાઈએ પ્રાચીન બંદારામાંથી સ્તુતિઓની મૂળ ટીકા તેમજ અવધૂરિની પ્રત્યે એકઠી કરી જે પ્રયત્ન ઉદ્યોગ છે તે પ્રશંસાપાત્ર છે તેમજ સ્તુતિનો અન્વય, શબ્દ-ઘોષ, યુગ્મસની ભાષાંતર અને વિવેચન વિગેરે તૈયાર કરવામાં તથા તેમનાં પ્રત્યેક અંગેને સુપરિત રીતે ગોઠવવામાં સાહિત્ય-રસિક શ્રી. હીરાલાલ રસિકદાસનો પ્રયત્ન પણ પ્રશંસનીય છે.

શ્રીપુર
સિ. રા. ૧૯૮૨,
જાન્યુઆરી ૧. }

લિ. મેધવિજય.

શ્રીવીરપરમાત્મને નમઃ

આમુખ

શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પ્રજાપેલા જૈન સિદ્ધાંતોને લોકના કલ્યાણાર્થે પ્રખર પ્રતિભાશાલી ગણ-ધર મહારાજાઓએ આગમરૂપે ગુંથ્યા હતા અને તેને પૂર્વાચાર્યોએ બાળજીવોના બોધને માટે સંસ્કૃત ભાષામાં ટીકા, ટિપ્પણ અને અવચૂરિ આદિથી વિભૂષિત કર્યા હતા.

આવા જૈન સાહિત્યને (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ચરણકરણાનુયોગ, (૩) ગણિતાનુયોગ અને (૪) કથાનુયોગ એમ ચાર વિભાગમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ આ પ્રૌઢ વિષયોના મહાન ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવાનો સમય દરેક જીવને આછો રહેતો હોવાથી અ-લ્પાંશે પણ તેનો બોધ સામાન્ય જીવને થાય તેવા હેતુથી સ્તોત્રો, સ્તવનો અને સ્તુતિઓ જૂદા જૂદા વિષયો યુક્ત મુનિવર્યોએ રચ્યાં છે.

આવા હેતુપૂર્વક શ્રીમદ્ અખ્યખંદિ સૂરિરાજ આ ચતુર્વિંશતિકા સ્તુતિરૂપે રચી છે, જે પૂર્વમુનિવર્યકૃત અવચૂરિસહિત જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. પરંતુ તેને આ રૂપે બહાર મૂકવાની પહેલી તક અમને મળી છે, તેથી અમોને આનંદ થાય છે. આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણાના સેક્રેટરી શેઠ વેણીચંદ સૂરચંદે પોતાના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવા રજા આપી હતી તેથી તેઓનો અત્રે ઉપકાર માનીએ છિયે. વળી જૈનાનન્દપુસ્તકાલય, સુરતના કાર્યવાહકો તરફથી મળેલી પ્રતિઓ બદલ તેમનો તથા અમદાવાદના ડાહ્યાલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના કાર્યવાહકો તરફથી મળેલી પ્રતિ બદલ તેમનો પણ આભાર માનીએ છિયે. સંશોધનાદિ કાર્યમાં મદદ કરવા માટે આગમોદ્ધારક શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરિના તથા પંન્યાસ શ્રીક્ષાન્તિવિજયના તથા મુનિરાજ શ્રીમાણિક્યસાગરના અમો અત્યંત ઋણી છિયે.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ તથા બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષ વિગેરેની પ્રતિકૃતિઓ ભગવાન શ્રીપાદલિપ્તસૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણ-કલિકાના આધારે આલેખા-વવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ આ ગ્રંથમાં આપવાનું બની શક્યું છે તેટલાનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧મા પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે.

જે પ્રતિકૃતિઓ અત્ર આપવામાં આવી છે તે જૈનશાસનાનુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે એ સ્વાભાવિક છે અને જૈનો આવી પ્રતિકૃતિની આશાતના

ન થવા દે એ પણ રવાબાવિકજ છે. પરંતુ અન્યમતાવલંબીઓને પણ અમારી એ વિશ્વસિ છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે, જેથી બલિધ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ વગેરે પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકાય રાખતો પડે નહિ.

આ સર્વ પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હક્ક અમોએ આધીન રાખેલો છે તેથી વાંચક-વર્ગનું આ તરફ ફરીથી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

આ અમુલ્ય અંધનું સંશોધનાદિક કાર્ય મુરતવાસ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલંબી તેમજ સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્વિજયાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ) અને તેમના સ્વં પ્રસિધ્ધ મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને ગુરુ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પ્રાસેવનથી જૈનધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ શ્રી રસિકદાસ વરજદાસ કાપડિયાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાક્ષાત્મ રસિકદાસ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે. એઓએ પ્રસ્તાવના અને ઉપોદ્ધાતમાં કર્તાના જીવન વગેરેના સંબંધમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલે તત્સંબંધે અમે લખવું અમે ઉચિત ધારતા નથી.

આગમેદ્યસમિતિ દ્વારા અસાર સુધીમાં મોટા ભાગે મૂલ્ય અંથો બહાર પડતા હતા. પરંતુ સં. ૧૯૭૮ ની રતક્ષામની સભામાં ભાષાન્તર આદિ છપાવવાનો ઠરાવ થયેલો દેવાથી તદનુસાર અમે વિશેષાવશ્યક ભાષાન્તરોના ૧ થી ભાગ બહાર પાડ્યો હતો, જેનો ૨ એ ભાગ પણ અમે થોડા સમયમાં બહાર પાડવાના છીએ.

વિશેષાવશ્યકનું ભાષાન્તર માત્ર ભાષાન્તર તરીકેજ બહાર પાડવાનું જની શક્યું હતું, જ્યારે આ અંથ જૈન તેમજ જૈનેતર બંનેને અતિ ઉપયોગી થાય તેવી રીતે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીઓને મુગમતા થઇ પડે તેટલા માટે અન્વય, શબ્દાર્થ અને સમાસ-વિચર તેમજ જિનસિદ્ધિતીથી અપરિચિત વર્ગને તે સમજવામાં સરલતા થાય તેટલા માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે.

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ અન્યના લેવાતા લાભ ઉપર રહેલી દેવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું જાણી રહેતું નથી. પરંતુ એ આ પદ્ધતિ વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો બલિધ્યમાં આવી પદ્ધતિથીજ અંથો બહાર પાડવા અમારી પ્રબળ ઇચ્છા છે.

આવા અન્યો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલૂમ પડે, તેમજ જીજ્ઞાસુ કાંઈ વિશેષ માહિતી હાખલ કરવાની રહી ગયેલી માલૂમ પડે તેમજ અન્ય પણ કાંઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે એ પાઠકવર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો બલિધ્યના અંથોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ અત્યુદ્વિગતિકાની સહદેવકૃત ટીકાની પ્રતિ જમની પાસે દેાય અગર ક્યાં છે તેની માહિતી દેાય તે અમને જણાવવામાં આવેથી તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલા આગમોદિ ગ્રંથોને સુપરરૉયલ સાઇઝમાં ૧૨ પૈજી પોથી આકારે બહાર પાડવામાં આવે છે, જ્યારે વિચારસાર-પ્રકરણને કેમી ૮ પૈજી પુસ્તક આકારે અને વિશેષાવશ્યક ભાષાંતરને સુપરરૉયલ સાઇઝમાં ૮ પૈજી પુસ્તકાકારે અને અંગ્રેજી ગ્રંથો કાઉન ૧૬ પૈજી પુસ્તકાકારે બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. આ ગ્રંથને કાઉન ૮ પૈજી સાઇઝમાં પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે અને એને માટે ૪૮ રતલી ક્રોક્લી લાયન લેજર (Croxley Lion Ledger) બતના કાગળો વાપરવામાં આવ્યા છે.

જ આગમોદય સમિતિ દ્વારા અપૂર્વ ગ્રંથો બહાર પડ્યા છે તેનો સામાન્ય ઇતિહાસ આપવો એ અસ્થાને લેખાશે નહિ.

સ્થાપના—

આ સંસ્થાની સ્થાપના અમદાવાદ જીલ્લાનાં વિરમગામ તાલુકાના ભોયણી ગામમાં સંવત્ ૧૯૭૧ના મહા શુદ્ધ ૧૦ (ઇ. સ. ૧૯૧૫ ની જાન્યુઆરીની ૨૫ મી તારીખ) ને સોમવારે કરવામાં આવી છે. આ ભોયણી ગામની ખ્યાતિ જૈનોના ઇતિહાસમાં ઘણી મશહુર છે, કારણકે આ ગામ ૧૯મા તીર્થંકર શ્રીમલ્લિનાથની યાત્રાનું ધામ છે. પંન્યાસ શ્રીઆનંદસાગર (આગમોદયરૂઢ શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વર)ની સૂચનાથી સ્વર્ગસ્થ પંન્યાસ શ્રીમણિવિજય, પંન્યાસ શ્રીમેઘવિજય (આચાર્ય શ્રીવિજયમેઘસૂરિ) અને બીજા પ્રસિદ્ધ જૈન સાધુઓ અને ગૃહસ્થોની હાજરીમાં આની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

ઉદ્દેશ—

(૧) ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસેથી અન્ય મુનિવર્યો આગમોની વાચના લઈ તેનો અભ્યાસ કરી યથાર્થ સફળોષ મેળવે. તથા (૨) વિદ્વાન્ મુનિરાજોની દૃષ્ટિ હેઠળ શોધાવીને જોઇતી સંખ્યામાં શુદ્ધ પ્રતો છપાવી તેનો પ્રચાર કરી શકાય એ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખીને આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે.

કાર્ય-સિદ્ધિ—

પહેલા હેતુની પૂર્તિ કરવા માટે પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત), (ખેડા જીલ્લામાં) કપડવંજ, અમદાવાદ, સુરત, પાલીતાણા અને (માળવામાં) રતલામ આગમોની વાચનાનો પ્રબંધ યોજવામાં આવ્યો હતો આનો લાભ ધણું સાધુ-સાધ્વીઓએ લીધો હતો. બીજા હેતુની પૂર્ણતા માટે આ સંસ્થાએ આગમ વગેરે જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડ્યાં છે, જેની વિગત અંતમાં (જહેરાતમાં) રજૂ કરવામાં આવી છે.

કાર્યવાહક મંડળ—

આ સંસ્થાના સર્વસાધારણ મંડળમાં ધણા સભાસદો છે, તેમાં કાર્યવાહક મંડળના સભાસદો નીચે મુજબ છે.

૧. શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ	એસાણા
૨. " મણીલાલ સુરજમલ જવેરી	પાલણપુર
૩. " હીરાલાલ બકોરદાસ	રાધનપુર
૪. " ભોગીલાલ હાલાભાઈ	પાટણ
૫. " કુંવરજી આણંદજી કાપડિયા	બાવનગર
૬. " સુનીલાલ છગનલાલ ઑંક	સુરત
૭. " કમળશીભાઈ શુક્લાજયંદ	રાધનપુર
૮. " જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી	મુંબાઈ

કાર્યાલય—

થોડા વખત સુધી આ સંસ્થાની ઑફીસ જ્યાં આગમ વાચનાનું કાર્ય થતું હતું ત્યાં રાખવામાં આવતી હતી ને જરૂર પ્રમાણે બીજે સ્થળે સગવડ માટે ફેરવવામાં આવતી હતી. હમણાં આ સંસ્થાની મુખ્ય ઑફીસ મુંબાઈ જવેરી બજાર નં. ૧૧૪/૧૧૬ના મકાનમાં રાખવામાં આવેલી છે, જ્યારે આ સંસ્થાની અન્યોના વેચાણ માટેની શાખા સુરત ગોપીપુરા શેઠ દેવચંદ લાલભાઈની ધર્મશાળામાં રાખેલી છે.

અક્ષયવૃત્તીયા
વિક્રમ સંવત ૧૯૮૨.

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી.
માનદ સેક્રેટરી.

૧ કીમ્બુત હીરાલાલ બકોરદાસના મથેલા અચાનક અવસાનની નોંધ લેતાં અમોને અત્યંત દિલગીરી માય છે. અમે એએમીના આત્માને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પરમ શાન્તિ અર્પે એવું ઈચ્છીએ છીએ.

प्रतिकृतियों. सूची-पत्र

अंक	प्रतिकृति	
१	श्रुत-देवता	
२	रोहिणी	(विधा-देवी)
३	प्रज्ञप्ति	"
४	वज्रशृङ्खला	"
५	वज्रकुशी	"
६	अप्रतिबद्धा	"
७	काशी	"
८	मानवी	"
९	पुष्पदन्ता	"
१०	महाकाशी	"
११	गौरी	"
१२	गान्धारी	"
१३	मानसी	"
१४	महामानसी	"
१५	वैराट्या	"
१६	अमृता	"
१७	अम्या	(शासन-देवी)

સમર્પણ.

શાન્તમૂર્તિ વયોવૃદ્ધ દક્ષિણવિહારી મુનિરાજ શ્રી ૧૦૮

શ્રીઅમરવિજયજી,

ભરૂચ.

પ્રાચીન ગ્રંથોના સંશોધનાદિ કાર્યમાં આપ તરફથી જે અમૂલ્ય સહાયતા
મળતી રહી છે તેના યત્કચિત્ સ્મરણ-ચિહ્ન તરીકે આ
ગ્રંથ-રત્ન આપની અનુજ્ઞા વિના આપના કરકમળમાં
સમર્પી અંશતઃ કૃતાર્થ થવા અભિલાષા
રાખીએ છિયે.

જ્ઞાનપંથમી, રવિવાર,
વિ. સં. ૧૯૮૪.
મુંબઈ.
તા. ૩૦-૧૦-૨૭. }

જીવાણચંદ સાકરચંદ જવેરી

તથા

શ્રીઆગમોદય સમિતિના અન્ય માનદ મંત્રીઓ.

दक्षिणविहारी श्रीअमरविजयजी.

जन २ १९१० ई. सुद घुम, दमोटे.

महा वि म २०१६ ई. सुद घुम, गज्याना (पंचव).

समर्पणम् ।

सुगृहीतनामधेयाः शान्तमूर्त्तयः वयोवृद्धा दक्षिणविहारिणः श्री १०८-

श्रीअमरविजयमुनिपुङ्गवाः !

प्राचीनग्रन्थसंशोधन-मुद्रणादिपुण्यकर्मणीह कृपापीयूषरसपेशलया

भवदीयदृशाऽनवरतं प्रापिताः स्मः साहाय्यताममूल्याम्, तदीय-

यत्किञ्चित्स्मृतिचिह्नरूपं ग्रन्थरत्नमिदं भवदीयाऽऽदेश-

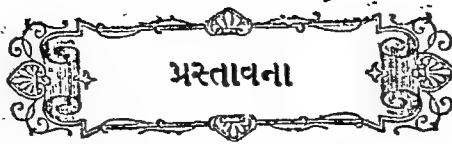
मन्तरेणाऽपि समर्प्य भवत्करकिशलयेऽंशतः

कृतार्थीभावमभिलषामो वयम् ।

सौभाग्यपञ्चन्याम्
१९८४ तमे विक्रमाब्दे.
मोहमयीनगर्याम्.

साकरचन्दात्मजजीवनचन्दादयः

श्रीआगमोदयसमितिकार्यवाहकाः.

પ્રસ્તાવના

શ્રીમાન્ બખ્ખલદ્વિસૂરિકૃત આ ચતુર્વિંશતિકાના ભાષાન્તરાદિકનો પ્રારંભ ઇ. સ. ૧૯૨૩ ના ઉનાળાની રજા દરમિયાન કરવામાં આવ્યો હતો, જોકે એ કાર્ય એ રજા પૂરી થયા બાદ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હતું. વિદ્સન પાઠશાળામાં ગણિત શીખવવાને લગતું માફક કાર્ય કરવા ઉપરાંત જે સમય મને મળતો હતો, તેનો ઉપયોગ ઘણું ભાગે આવા કાર્ય પરત્વે કરવામાં આવતો હતો.

આ ગ્રંથમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની જેમ પદ્યછેદાત્મક અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ અને શબ્દ-કોષ આપવામાં આવ્યા છે, તેથી તે વિદ્યાર્થી-વર્ગને અભ્યાસ કરવામાં અત્યુક્ત થઈ પડશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. વિશેષમાં આ કાવ્યની ટીકા પણ આ સાથે આપવામાં આવી છે, તેથી વિશેષ સુગમતા થવા સંભવ છે. આ ઉપરાંત જ્યાં જે વિષય સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવું ઉચિત લાગ્યું તેમ ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ કેટલાક વિષયોનું વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કરેલું હોવાથી પુનરુક્તિ થાય તેટલા માટે તે અત્ર આપવામાં આવ્યું નથી.

પ્રસંગાનુસાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર, ન્યાયાચાર્ય ન્યાયનિશારદ મહોપાધ્યાય શ્રીમાન્ યશોવિજયે રચેલ આદિજિનસ્તવન અને ઉપાધ્યાય શ્રીવિનય-વિજયે રચેલ ઋષભજિનસ્તવન, પૂર્વમુનિવર્યકૃત 'અમ્બિકા-દેવી-કંઠ્ય' તેમજ શ્રીમદ્બખ્ખલદ્વિસૂરિકૃત 'સરસ્વતીસ્તોત્ર' ભાષાન્તર સહિત આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત આ કવીશ્વરનું ગદ્યમાં રચાયેલું ચરિત્ર (શ્રીબખ્ખલદ્વિસૂરિચરિત્ર) પણ આપવામાં આવ્યું છે, જે અત્ર વિશેષતા છે.

૧ આની સંસ્કૃત છાયા આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય સાગરાનંદસૂરિજીએ તૈયાર કરી આપી હતી.

૨ મેં આ સ્તોત્રની પ્રત મેળવવા બહુ પ્રયાસ કર્યો હતો. એની એક પ્રત રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટી (જોમ્બે બ્રાન્ચ)ના પુસ્તકાલયમાં છે એવી ખબર મળતાં મેં ત્યાં તપાસ કરી, પરંતુ તે પ્રત ત્યાં છે એમ ઉદ્ધેષ હોવા છતાં મળી નહિ. અહીંયા તપાસ કરી તે પૂર્વે પ્રત માટે એક વાર જૈનાનન્દ-પુસ્તકાલય (સુરત)ના કાર્યવાહક ઉપર શ્રીયુત જીવજીવંદ સાકરચંદ ઝવેરી દ્વારા પત્ર લખાવી પૂછાવ્યું હતું, પરંતુ પ્રત જડતી નથી એવો ત્યાંથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો. આથી કરીને મેં ઉપર્યુક્ત સોસાયટીમાં ફરીથી તપાસ કરાવી અને સાથે સાથે એ સંબંધમાં આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિને પૂછાવ્યું. તેમની સૂચનાનુસાર મેં જૈનાનન્દપુસ્તકાલયના કાર્યવાહકને પત્ર લખ્યો એટલે તે પ્રત વિના વિલંબે મારા ઉપર તેમણે મોકલી આપી. આ પ્રત મળ્યા બાદ આ સ્તોત્ર વાંચતાં મને યાદ આવ્યું કે આ સ્તોત્ર તો મેં જૈનસ્તોત્ર-સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં વાંચ્યું છે. ત્યાં એ સ્તોત્રનું અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં તેના કર્તાના નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી એ વિચારણીય છે.

આ ચતુર્વિંશતિકા ઉપર ડાહ્ય એ અત્ર આપેલી કર્તાના નામ વિનાની ટીકા ઉપરાંત અન્ય ડાહ્ય વૃત્તિ કે અવચૂરિણી છે કે નહિ એના ઉત્તર તરીકે નિવેદન કરવાનું કે આ કાવ્યને લગતી એક અવચૂરિણી પૂર્વાર્ધ અને અમદાવાદના હહેલાના બંદારમાંથી વર્ષો ઋતુ બેઠી તેવામાં મળી આવ્યો હતો. પરંતુ ચોમાસા દરમ્યાન ઉત્તરાર્ધ નહિ મળી શકવાથી હું અહિં આ આના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ કરી શકતો નથી.

આ કાવ્યને લગતી બીજી ડાહ્ય અવચૂરિણી હોય તો તે મારા જ્ઞેવામાં આવી નથી. પરંતુ આ કાવ્ય ઉપર સહદેવે ૭૩૫ શ્લોક જેટલા પ્રમાણની એક વૃત્તિ રચી છે એમ જૈન-અધ્યાવક્ષી (૫૦ ૨૮૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. મેં આ પ્રત મેળવવા ધણે સ્થલે તપાસ કરાવી, પરંતુ તેમાં અને સફળતા મળી નથી.

આ મન્યના સંશોધનાર્થે શ્રીજૈનત્રયેચકર મંડળ (મહેસાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સ્તુતિ-સંગ્રહનો તેમજ જૈનાનન્દપુસ્તકાલય તરફથી મળેલી હસ્ત-લિખિત 'પ્રતનો, સરસ્વતી-સ્તોત્રને સાથે જૈનાનન્દપુસ્તકાલયમાંથી મળેલી 'પ્રતનો, અનુયોગાચાર્ય (૫૦) શ્રીક્ષાન્તિવિજયે ડાહ્ય પ્રત ઉપરથી કરેલા ઉત્તારાનો અને 'જૈનસ્તોત્રસંગ્રહનો અને શ્રીમખ્ખલદિસૂરિચરિતને માટે અમદાવાદના હહેલાના બંદારમાંથી મળેલી 'પ્રતનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પણ નિવેદન કરવું આવશ્યક સમજાય છે કે મેં આ પુસ્તકની પ્રેસ-કૉપી તૈયાર કરીને મુનિરાજ માણિક્યસાગરજી ઉપર મોકલી આપી હતી. તેઓશ્રી આ સાધન તપાસી ગયા હતા. આ કાર્ય માટે તેમનો તેમજ પહેલી વારનું મુદ્દ તપાસવામાં અને સહાય કરવા બદલ આનન્દસાગરચરિતનો હું અત્ર ઉપકાર માનું છું. વળી બીજી વારનું મુદ્દ જોઈ આપવાની ઉદારતા પન્થાસ શ્રીક્ષાન્તિવિજયે દર્શાવી હતી, તદ્દરે હું તેમનો પણ ઋણી છું. વિશેષમાં, જોકે સમસ્ત મુદ્દે હું બંતે બેતો હતો છતાં છેવટનું મુદ્દ જોઈ જવાના કાર્યમાં મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો. મણીલાલ તરફથી પણ અને મદદ મળતી

૧ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે લગભગ આ પુસ્તક ૧૬ થવા આશુ હવું તેવામાં આ પ્રત અને મળી હતી, તેથી શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં તેમજ પાછાન્તરે આપ આ મેં એનો ઉપયોગ કર્યો છે. આચાર પત્રવાળી પંચપાટી પ્રત અને તે સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી છે. તેમ તેની નીચે મુજબની—

“સંવત્ ૧૫૨૧ મ્વમ વૈશાલ શુદ્ધ ૧૦ રાત્રી શ્રીમજ્જિમપુરપલ્લવાલાલયમ્” ધનાદિભિન્નમ્”

—પંડિત ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૨-૪ આ ત્રણને સાથે જુદાકેમે કા. રા અને જ સંતા રાખી છે.

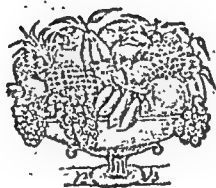
૫ આ પ્રત એટલે તેવી શુદ્ધ નહિ દેવાથી તેની બીજી પ્રત લાંબીના બંદારમાંથી મેળવવા ન પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ દલ સુધી તે અને મળી નથી. વિશેષમાં આ પ્રતમાં કેટલેક સ્થલે અથડે પણ ઉડાઈ ગયેલા હતા એટલે એ સાગરાનંદચરિતને પ્રેસ-કૉપીનું સંશોધન કરવામાં અને સહાય ન કરી શકતો આ કાર્ય કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું.

હતી. આ ઉપરાંત મારે એ પણ ઉમેરવું જોઈએ કે શ્રીમાન વિજયમેધસૂરિએ આ ગ્રન્થનું શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં મને સહાય કરી છે તે બદલ હું તેમનો પણ આભારી છું.

આ પ્રમાણે આ ગ્રન્થમાં જમ અને તેમ અશુદ્ધિ ઝાણી રહે તે સાફ તેમજ અદ્ય અભ્યાસીને તેમજ પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે આનો ઉપયોગ કરનારને પણ કરી આપવા માટે મેં જનતો પ્રયાસ કર્યો છે. આ કાર્યમાં હું કેટલે અંશે હું તે સૂચન કરવાનું કાર્ય માફ નથી. એથી કરીને મારા કાર્યમાં દૃષ્ટિ-દોષ કે અલઘને જે અપૂર્ણતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય, તેથી આ કવિરાજની કૃતિની કીમત ઝાણી ન આજોટલી પાઠક-વર્ગને અંતમાં વિજ્ઞાપિત કરતો હું વિરમું છું.

ભુલેશ્વર, મુંબઈ;
વીર સંવત ૨૪૫૧.
આપાઠ કૃષ્ણ એકાદશી.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

ચતુર્વિંશતિકાને લગતી યોગીક માહિતી પ્રસ્તાવનામાંથી મળી શકતી હોવાથી આ ઉપોદ્ધાતના પ્રારંભમાં પ્રથમ સેનો ઉલ્લેખ કરવો વાસ્તવિક ગણાય એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સરસ્વતીના વરદાનથી વિખ્યાત, વાદીરૂપ કુંજરને પરાસ્ત કરવામાં કેસરીના સમાન તેમજ ખાસ કરીને આમ નૃપતિને પ્રતિયોધ પમાડનારા તથા મંગલ-મૂર્તિ એવા આ કાવ્યના કર્તા શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત રજુ કરવામાં આવે છે. આ સૂરિવરના ચરિત્ર ઉપર શ્રીચન્દ્રમલસૂરિકૃત પ્રભાવક-ચરિત્રમાના શ્રીખપ્પભટ્ટિ-પ્રબન્ધ, આ ગ્રન્થના અન્તમાં આપેલું શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત્ર, શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિકૃત ઉપદેશ-પ્રાસાદનો પ્રથમ વિભાગ તેમજ શ્રીમુનિસુંદરસૂરિકૃત સ્વોપપ્ત ટીકાથી અલંકૃત એવો ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫-૬૦) એ ગ્રન્થો આછા વત્તો પ્રકાશ પાડે છે. શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિજનું જીવન-વૃત્તાન્ત—

શ્રીખપ્પભટ્ટિના પિતાશ્રીનું નામ ખપ્પ હતું, જ્યારે તેમની માતાશ્રીનું નામ ભટ્ટિ હતું. તેઓ જાતના ક્ષત્રિય હતા અને પંચાલ દેશમાં આવેલા 'દ્રમ્બાઉધી' નગરમાં વસતા હતા. તેમનો જન્મ વિ. સં. ૮૦૦ માં થયો હોય. શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિ ૭ વર્ષની ઉંમરના થયા, હારે એક એવો પ્રસંગ જન્મ્યો કે તેઓ તેમના પિતાશ્રીના શત્રુઓને મારવા જવાને તૈયાર થયા; તે વખતે આ સૂરિજ કે જેમનું જન્મનામ સૂરપાલ હતું તેમને તેમના પિતાશ્રીએ વાત્સલ્યભાવને લઇને રોક્યા. મારા પિતાશ્રી પોતે પણ શત્રુનો સંહાર કરવા તૈયાર થતા નથી અને ઉલટા મને રોકે છે એમ વિચારી રીસાઇને ઢાઇને પણ કહ્યા કહાંબ્યા વિના સૂરપાલ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા અને મોઢેરક ગામમાં જૈનાલયમાં આવ્યા. હાં શ્રીવીર-સ્વામીને વાંઘાને પધારેલા શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની સાથે તેમનો સમાગમ થયો. આ સૂરીશ્વરે તેમને પૂછ્યું કે તું કાણ છે અને આહિ કેમ આવ્યો છે? આના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે સસ હકીકત કહી સંભળાવી. તેમનો વૃત્તાન્ત સાંભળીને સૂરિજને વિચાર આવ્યો કે ખરેખર મારા સ્વમાનુસાર આ કોઇ દિવ્ય મૂર્તિ છે અને તદનુસાર તેમણે નેને પોતાની પાસે રહેવા સૂચ્યું. આ વાત સૂરપાલે સ્વીકારી અને તેમણે સૂરિજ પાસે અવધાસ કરવો પણ શરૂ

૧ પ્રભાવક-ચરિત્ર (પૃ. ૧૨૬)માં આને જદલે 'કુવપતિધી' ગામનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫)માં 'દ્રમ્બાઉધી'નો ઉલ્લેખ છે.

૨ સૂરિજે રાત્રે યોગ-નિદ્રામાં એક સ્વપ્ન જોયું હતું. તેમાં તેમણે સિંહના જાળકને ચેલના સિંખર ઉપર ફાળ મારીને આક્રમક થતો જોયો હતો.

કર્ચો. તેઓ પ્રતિદિન એક હજાર શ્લોક કંઠે કરવા લાગ્યા. આવી તેમની તીવ્ર બુદ્ધિ જોઈને સૂરિજી બહુ પ્રસન્ન થયા.

કેટલાક સમય વીસા બાદ તેમની સાથે સૂરિજી વિહાર કરતા કરતા દ્રમ્બાઉધી નગરે પધાર્યા અને સૂરપાલના માતા-પિતા પાસે આ તેમના પુત્રની માંગણી કરી. આ તેમનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી પ્રથમ તો તેમણે ના પાડી; પરંતુ સૂરિજીએ તેમને સમજાવ્યા કે આ પુત્ર દ્વારા જૈનશાસનનો ધણો પ્રભાવ વધશે અને તેમ થતાં તમારી કીર્તિ પણ અમર થશે. આ સાંભળીને તેઓએ હા પાડી, પરંતુ એટલી સૂચના કરી કે અમારા પુત્રને દીક્ષા આપો ત્યારે તેનું નામ અખ્ય-લદ્વિ રાખશો. સૂરિજી વિહાર કરતાં પાછા મોઢેરક ગામમાં આવ્યા અને ત્યાં તેમણે સૂરપાલને વિં સં ૮૦૭ માં વૈશાખ શુક્લ તૃતીયાને દિને દીક્ષા આપી. તેમને લેખિ ભદ્રકીર્તિના નામથી આજખવા લાગ્યા, પરંતુ તેમનું અખ્યલદ્વિ નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું.^૧ સંધની પ્રાર્થનાથી સૂરિજી ચતુર્માસ ત્યાં રહ્યા.

અખ્યલદ્વિની યોગ્યતા જોઈને એક દિવસે સૂરિજીએ તેમને સરસ્વતી દેવીનો મંત્ર આપ્યો. તેમણે આનો યથાવિધિ બપ જાપ્યો, તેથી રાત્રિએ ગંગા નદીમાં નિર્વસ્રા સ્નાન કરતી દેવી તેમની સમીપ આવીને જાણી રહી. એને જોઈને તેમણે મુખ ફેરવી નાંખ્યું. એટલે સરસ્વતીએ કહ્યું કે તું મુખ કેમ ફેરવી નાંખ્યું? તારા બપથી આકર્ષાઈને હું તને વરદાન આપવા આવી છું, વાસ્તે તું વર માંગ. એના પ્રત્યુત્તરમાં અખ્યલદ્વિજીએ કહ્યું કે હે માતા! તારું વિસદૃશ રૂપ હોવાથી તારી સામે હું દેવી રીતે જોઉં, તું વસ્ત્ર-રહિત છે તે તરફ નજર કર. સરસ્વતીએ પોતાને નિર્વસ્રા જોઈને કહ્યું કે તારા મન્ત્ર-બપથી મને આકર્ષણ થતાં હું બીજી બધી વાત ભૂલી જઈ એકદમ તારી સમીપ આવી છું; તું વરદાન માંગવામાં પણ નિઃસ્પૃહ છે એ જાણી વધારે તુષ્ઠ થઈ છું. વાસ્તે તારી ઇચ્છા થાય ત્યારે તું મને બોલાવજે, હું આવીશ એમ કહી તે આલી ગઈ.

‘ગૌડવધ’ નામના પ્રાકૃત કાવ્યના કર્તા કવિ વાક્-પતિના સમકાલીન શ્રીઅખ્યલદ્વિ-સૂરિજીના જીવનને ‘કાન્યકુબ્જ’ના અધિપતિ આમ રાજના અને તેમના સમસામાયિક ‘પાલ’ વંશીય ગૌડપતિ પ્રસિદ્ધ ધર્મે રાજના જીવન સાથે વિશેષ સંબંધ હોવાથી હવે તે દિશામાં પ્રયાણ કરવામાં આવે છે.

એક વખત મુનિરાજ શ્રીઅખ્યલદ્વિ ગામ બહાર ગયા હતા તેવામાં વરસાદ પડ્યો એટલે તેઓ દેવકુલ (દહેરા)માં ગયા; થોડીક વારમાં ગોપગિરિના પૃથ્વીપતિ યશોવર્માનો

૧ ઉપદેશ-રવાકરમાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

૨ સરખાવો—

“સ્વાધ્યાયત્રિકૈકાદશકાદ્, મદ્ધકીર્તિરિતિ શ્વત્ત્વં ।

તત્પિત્રોઃ પ્રતિપન્નેન, પૂર્વાધ્યા તુ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

—અખ્યલદ્વિ-પ્રબંધ, શ્લોક ૨૬—૩૦.

પુત્ર મુચશાનો નન્દન આમ પોતાના પિતાશ્રીએ કહેલાં શીખામણનાં, કઠવાં વચનોથી ડોપાયમાન થઈ રીસાઈને લાં આવી ચડ્યો. લાં તેને ઇપ્પભદ્રિએ બોલાવ્યો અને પછી તે આ મુનિજીની પાસે પ્રશસ્તિક કાળે વાંચવા લાગ્યો. આમ કુમાર કાળ-રસિક હોવાથી તેને મુનિજીની સાથે મિત્રતા થઈ. સાર પછી તે બંને જણા સિદ્ધસેન-સુરિજીની પાસે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. એટલે આમ કુમારને સુરિજીએ તેના વૃત્તાંત પૂછ્યો. તેમાં તેને પોતાનું નામ કહેવાનો પ્રસંગ આવતાં તે ઉત્તમ પુરૂષ હોવાને લીધે તેણે મુખથી પોતાના નામનો ઉચ્ચાર ન કરતાં ખડી વડે પોતાનું નામ લખી જણાવ્યું. આથી શ્રીસિદ્ધસેન સુરિ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને તેને પણ શાસનો અધ્યાસ કરાવવા લાગ્યા અને ૭૨ કલાઓ પણ શીખવી.

આવી રીતે સમય વ્યતીત થતો હતો તેવામાં એક દિવસ એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ કુમાર પોતાના જેહી ઇપ્પભદ્રિને કહેવા લાગ્યો કે મને જ્યારે રાજ્ય મળશે ત્યારે તે હું તમને આપીશ. કેટલોક કાળ વીસા બાદ તેના પિતાશ્રી માંદા પડ્યા એટલે રાજ્યા-ભિષેકને માટે આમ કુમારને બોલાવી લાવવા તેણે પ્રધાનોને મોકલ્યા. પ્રધાનોએ તેને તેના પિતાની હકીકત કહી સંભળાવી એટલે તદ્દનુસાર સુરિજીની રજા લઈને આમ પોતાના પિતા પાસે આવી પહોંચ્યો. લાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તેના પિતાનો સ્વર્ગ-વાસ થયો. તેની આમે ઉત્તર-ક્રિયા કરી. પોતાને રાજ્ય મળ્યું હોવાથી તેણે પોતાના મિત્ર ઇપ્પભદ્રિને તે રાજ્ય-મહલ કરવા માટે તોડાવ્યા અને તેમના આગમન પછી તેમને સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થવા નિમ્મિત્ત કરી. આના ઉત્તર તરીકે તેમણે કહ્યું કે મને હજી સુરિ-પદ મળ્યું નથી એટલે મારે સિંહાસન ઉપર બેસવાનો અધિકાર નથી. આ વ્રત સાંભળીને તે નૃપતિએ શ્રીસિદ્ધસેનસુરિની પાસે મોઢેરક મામમાં ઇપ્પભદ્રિને પ્રધાનો સહિત મોકલ્યા અને તેમને સુરિ-પદ આપી પાછા મોકલવા વિનંતિ કરી. તે વિનંતિનો સ્વીકાર થવાથી ઇપ્પભદ્રિ સુરિ-પદથી અલંકૃત થયા. આ બતાવ 'વિં સં ૮૧૧ માં વૈશાખ માસમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં અષ્ટમીને દિને બન્યો, એટલે કે ધણી નાની ઉમરમાં ઇપ્પભદ્રિ આચાર્ય થયા. આ સમયે તેમના ગુરૂએ તેમને શીખામણ આપી કે તારો ધણો રાજસંતકાર ચંતાર છે અને પ્રસર્ય પાળવામાં ચીવન તેમજ રાજ-પૂજા એ બે અનર્થકારી છે, વાસ્તે તારે ખૂબ સંભાળીને વર્તવું. આ સાંભળીને શ્રીમાન ઇપ્પભદ્રિએ એવો નિર્ણય લીધો કે જીવન પર્યંત હું ભક્ત લોકના ભક્ત (આહાર) નો અને સર્વ વિદ્યુતિનો આજથી

૧ પ્રબન્ધ-કાષ્ઠમાં ઇપ્પભદ્રિને સુરિ-પદ વિં સં ૮૧૧માં અપાવાનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ મધુન્ય-તીર્થોદ્ધાર-પ્રબન્ધ (૫૦ ૪૨).

૨ (૧) દૃષ, (૨) દહીં, (૩) ઘી, (૪) તેલ, (૫) ગેળ, અને (૬) કડાવિચય (તાવડામાં તળાઈને ઉપર અને તેવા પડવાળ) એ ઉપરુંજા છ વિદ્યુતિ (ચિચ) છે. માર્ગ મદિરા, માખણ અને મધ એ ચાર મહાવિદ્યુતિઓ છે અને તેનો લાગ તો આવક પણ કરેજ.

સાગ કરું છું. સાર પછી ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર વિહાર કરી તેઓ આમ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યા. રાજએ તેમનો ધણો સત્કાર કર્યો અને તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડી પ્રાર્થના કરી કે આ માંડે રાજ્ય આપ સ્વીકારો. સારે સૂરિજીએ કહ્યું કે દેહને વિષે પણ નિઃસ્પૃહ એવા સાધુને રાજ્યથી શું? આ સાંભળીને આમ રાજ આશ્ચર્યોક્તિ થયો. પછીથી તેણે સૂરિજીના ઉપદેશાનુસાર ૧૦૧ હાથ લેવો જૈન પ્રાસાદ કરાવ્યો અને તેમાં અઢાર લાર સુવર્ણની મહા-ધીર પ્રભુની મૂર્તિ પધરાવી. આની પ્રતિષ્ઠા અખ્યભટ્ટિજીને હાથે થઈ. આ મંદિરનો મૂલ મણુડપ ૨૩ હાથ લેવો બનાવવામાં આવ્યો અને તે તૈયાર કરવામાં સવા લાખ સૈન્ય (સુવર્ણ ટંક.)નો ખર્ચ થયો.

રાજના હાથી ઉપર આરૂઢ થઈ છત્ર અને આમરથી અલંકૃત ખની રાજ-સલામાં આવતા એવા અખ્યભટ્ટિસૂરિજીને રાજ-સિંહાસન ઉપર બેસતા જોઈને ઠેઠલાક બ્રાહ્મણો નારાજ થતા હતા. એક દિવસ તેમણે રાજને વિનંતિ કરી કે આ શૂદ્ર શ્વેતામ્બર આ સિંહાસનને લાયક નથી. વાસ્તે આ સિંહાસનથી નીચું એક ખીજું સિંહાસન બનાવો કે જેના ઉપર એ બેસે. રાજએ ખીજો દિવસે એ પ્રમાણે કર્યું. આ જોઈને સૂરિજીએ અભિમાન કરવો યુક્ત નથી, એમ તેને નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા સમજાવ્યું પાડી.

“મર્દય માનમતઙ્ગજદર્પ, વિનયશરીરવિનાશનસર્પમ્ ।

ક્ષીણો દર્પાદ્ દશવદનોઽપિ, यस્ય ન તુલ્યો ભુવને કોઽપિ ॥ ૧ ॥”

—માતાસમક.

અર્થાત્ વિનયરૂપ દેહનો વિનાશ કરવામાં સર્પરૂપ એવા અભિમાનરૂપી હાથીના મદનું તું મર્દન કર. વિશ્વમાં જેની સમાન કાંઈ હતો નહિ એવો દશમુખ (રાવણ) પણ અભિમાન (કરવા)થી નાશ પામી ગયો.

આ સાંભળીને તે લજ્જા પામી ગયો અને તેમની ક્ષમા યાચી.

એ વાત તો આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે આમ રાજને શ્રીઅખ્યભટ્ટિસૂરિની સાથે ધણો ગાઢ સેહ બંધાયો હતો. આથી કરીને તેઓ બંને વચ્ચે ઘણી ઘણી જાતની વાત-ચિત્ થતી હતી. એકલા એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજએ પોતાની પત્નીને સ્થાન મુખ-વાળી જોઈ, તેથી તેણે તે વિષે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

૧. સરખાવો—

“મત્તં મત્તસ્ય લોકસ્ય, વિકૃતીશ્ચાલિલા અપિ ।
આજન્મ નૈવ મોક્ષયઽહ-મમું નિયમમગ્રહીત્ ॥”

—અખ્યભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લો. ૧૧૩.

૨ સરખાવો શ્રીઅખ્યભટ્ટિ-પ્રબંધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૪૨મો શ્લોક:—

“દુવમમ્યર્હિતો રાજા, ગચ્છન્ સચ્છન્નામરઃ ।
રાજકુલરમારુદો, મુલ્યસિંહાસનાસનઃ ॥”

“અર્જુનિ સા પરિતપ્સ્ય, કમલમુદી અત્તણો પમાણ્ણં ।”

અર્થાત્ તે કમલમુખી અઘાપિ પોતાના પ્રમાદને લીધે પરિતાપ પામે છે. આ સાંભળીને સિદ્ધસારસ્વત અપ્પભક્ષિત્તએ કહ્યું કે—

“પુવ્વવિવુદ્ધેણ તપ, જા સે પચ્છાદ્યં અંગં ॥ ૧ ॥”

એટલે કે હે રાજન્ ! આજે તું પ્રાતઃકાલે તારી પત્નીની પહેલાં જાએ તો સમયે તેનું કાઠ અંગ લેવાનું હતું તે તે ઢાંધું, તેથી તે હજી મુખી મ્હાન મુખવાળી છે. આ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય તેમજ લજ્જા પામ્યો.

વળી ફરીથી એક દિન પોતાની પત્નીને મન્દ મન્દ ચાલતી બેઠને રાજાએ સૂચિત્તને કહ્યું કે—

“યૌલા ચંકમ્મંતી, પપ પપ કીસ ફુણ્ણ મુહમંગં ? ।”

અર્થાત્ હે મહારાજ ! તે સ્ત્રી ચાલતી વખતે પગલે પગલે મુખ મરોડે છે તેનું શું કારણ છે વાર્ ! સૂચિત્તએ ઉત્તર આપ્યો કે—

“નૂણં રમણપપ્પસે, મેહલિયા છિવ્વ નહપંતી ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ હે નૃપ ! તેના રમણ-પ્રદેશને વિષે નખ-ક્ષત થયેલું છે અને તેની સાથે તેની કઠિબેખલા (કંઠારો) ધસાય છે, તેથી તે ચાલતી વખતે મોં મરોડે છે. આ વાત સાંભળતાં રાજાને કાપ અથ્થો અને સૂચિત્ત તરફ અર્ચિ થઈ. આ વાત સૂચિત્ત સમજી ગયા અને તેઓ ઉપાશ્રયે આસ્થા ગયા. પછી બહારના દ્વાર ઉપર નીચે મુજબનો એક શ્લોક લખી સંધની રાત્રી લીધા વિના તેઓ અન્યથા નિહાર કરી ગયા.

“ધામઃ સ્વસ્તિ તવાસ્તુ રોહણગિરે ! મત્તઃ સ્થિતિપ્રચ્યુતા

ધર્તિપ્યન્ત-શ્મે કથં કથમિતિ સ્વમેડપિ મૈવં કૃથાઃ ।

શ્રીમંસ્તે મણયો વયં યદિ ભવહ્રદ્યપ્રતિષ્ઠાસ્તદા

કે શ્રદ્ધારપરાયણાઃ ક્ષિતિમુજો મૌલૌ કરિષ્યન્તિ નઃ ॥ ૧ ॥”—શાંદૃલૃ

અર્થાત્ (હે આમ રાજન્ !) અમે જઈએ છીએ, તારું કલ્યાણ થાઓ. મણિઓ રોહણગિરિને કહે છે કે—હે રોહણ પર્વત ! તારું કલ્યાણ થાઓ. મારાથી છૂટા પડેલા આ મણિઓનું શું થશે એમ તું સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કરીશ નહિ, કેમકે હે શ્રીમાન ! જો તારા વડે અમે પ્રતિષ્ઠા પામેલા છીએ, તો પછી અલંકારને વિષે રક્ત એવા કેટલાયે નરશ્વરો અમને સુકુટ ઉપર ધારણ કરશે.

૧ અઘાપિ સા પરિતપ્સ્યે, કમલમુદી અત્તણઃ પ્રમાદેન ।

૨ પૂર્વે વિવુદ્ધેણ તપા, યત્ તણાઃ પચ્છાધિવમદ્ધમ્ ।

૩ યૌલા ચંકમ્મંતી, વડે વડે કુતઃ કુત્તે મુખમહમ્ ? ।

૪ નૂળં રમણપ્રદેશે મેહલિકા વ્યવધિ નહપંતીઃ ।

આ પ્રમાણેની અન્યોક્તિ દ્વારા અપ્પભટ્ટિજીએ આમ નૃપતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે પશ્ચિત-પ્રિય પૃથ્વીપતિ પશ્ચિતને આવકાર આપશે અર્થાત્ અહિંઆથી અને અન્યત્ર જઇશું, તોપણ અન્ય નૃપતિ પણ અમારું સન્માન કરશે.

શ્રીઅપ્પભટ્ટિ વિહાર કરતા કરતા ગૌડ દેશમાં લક્ષણાવતી નગરીમાં ધર્મ રાજ રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં જઇ ચડ્યા. આ રાજની સભામાં વાક્યપતિ નામે ગુણજ્ઞ કવિરાજ હતો. તેણે સૂરિજીના આગમનની વાત રાજને કહી સંભળાવી. તેથી અતિશય નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરીને ધામધૂમ કરવા પૂર્વક તે રાજ તેમને પોતાના નગરમાં લઇ ગયો. તે સમયે સૂરિજીએ કહ્યું કે—

“રુચિરચરણારક્તાઃ સક્તાઃ સદૈવ હિ સદ્ગતૌ

પરમકવયઃ કામ્યાઃ સૌમ્યા વયં ધવલચ્છદાઃ ।

ગુણપરિચયોદ્ધર્પાઃ સમ્યગ્ ગુણાતિશયસ્પૃશઃ

ક્ષિતિપ ! ભવતોડમ્યર્ણ તૂર્ણં સુમાનસસંમિતાઃ ॥ ૧ ॥”—હરિણી

અર્થાત્ મનોહર ચરિત્રમાં અલનત લીન, (મુક્તિરૂપી) સદ્ગતિ (મેળવવાના વિચારમાં) સર્વદા આસક્ત, ઉત્તમ કાવ્ય રચનાર, ધમ્મવા લાયક, સૌમ્ય, શ્વેત વસ્ત્રવાળા [અથવા શુક્લપક્ષી], ગુણોનો પરિચય (કરવા)માં અતિશય આનન્દવાળા, સદ્ગુણોની તીવ્રતાને સ્પર્શ કરનારા અને સારા મનવાળા એવા અને હે રાજન્! તમારી પાસે જલદી આવ્યા છીએ.^૧

સૂરિજીએ અત્ર એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી આમ રાજ પોતે બોલાવવા આવે નહિ, ત્યાં સુધી મારે અહિંથી વિહાર કરવો નહિ. એ કહેવું આવશ્યક છે કે આમ નૃપતિ અને ધર્મ નરેશ્વર વચ્ચે દુશ્મનાવટ હતી.

આ તરફ સૂરિજી જ્યારે સવારના આમ રાજ પાસે આવ્યા નહિ, ત્યારે આ રાજએ સર્વત્ર તપાસ કરાવી; પરંતુ તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. આથી રાજને અત્યંત ખેદ થયો. એવામાં ‘ચામઃ’ ઇલાદિ કાવ્ય તેના બેવામાં આવ્યું. રાજએ અક્ષર ઓળખ્યા અને સૂરિજી મને મુકીને અન્યત્ર આદ્યા ગયા છે એમ તે સમજ્યો.

એક દિવસ આ આમ રાજ વનમાં ક્રીડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં તેણે એક શ્યામ સર્પને બેયો. તે સર્પનું મુખ રાજએ પકડી લીધું અને પછી તે સર્પને અંગરખાની ખાંચમાં ગોપવીને તે સભામાં આવ્યો અને તેણે પશ્ચિતોને નીચે સુજળની સમસ્યા પૂછી:—

“શસ્ત્રં શાસ્ત્રં કૃપિર્વિદ્યા-ડન્યદ્ વા યો યેન જીવતિ ।”

૧ આ કાવ્યમાં અપ્પભટ્ટિજીએ પોતાની સ્થિતિને હંસની સાથે સરખાવી છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ‘ચરણ’ શબ્દથી પગ, ‘ચારક્ત’ શબ્દથી થોડું રાહું, ‘સદ્ગતિ’થી સુન્દર ચાલ, ‘કવિ’ શબ્દથી બોલનાર, ‘ધવલચ્છદ’થી સફેદ પાંખવાળો અને ‘માનસ’ શબ્દથી માનસ સરોવર એમ અર્થ કરી શકાય છે.

અર્થાત્ શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ખેતી, વિદ્યા અથવા બીજું કંઈ કે જેના વડે જ જીવે છે (એ બધાને શું કરવું !).

સભામાંના ડાઘ પણ પહિંડત આ સમસ્યાને રાજના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂર્ણ કરી શક્યો નહિ, તેથી આ સમસ્યા પૂર્ણ કરનારને રાજ એક લાખ સુવર્ણ ટંક આપશે એવો તે રાજએ પટલ વગડાવ્યો. આનો લાભ એક જુગારી લેવા તૈયાર થયો. તે ધર્મ રાજના નગરમાં વસતા શ્રીઅપ્પભટ્ટિ પાસે ગયો એટલે તે સ્મરિજી કે જેના ઉપર સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન હતી તેમણે આ સમસ્યા નીચે મુજબ પૂર્ણ કરી આપી.

“સુગૃહીતં ચ કર્તવ્યં, કૃષ્ણસર્પમુલં યથા ॥”

અર્થાત્ જેમ (રાજાએ) રયામ સર્પનું મુખ ચઢવું કહ્યું છે તેમ તેનું દૃઢતાથી ચઢવું કરવું. બેઠાએ. વિશેષમાં સ્મરિજીએ તે આમ રાજનું ‘નાગાવલોક’ એવું નામ પાડ્યું.

પેલા જુગારીએ ગોપગિરિ આવીને આમ રાજ સમક્ષ સમસ્યા પૂર્ણ કરી બતાવી.

એક જુગારીએ આ પ્રમાણે યથેષ્ટ રીતે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી તે જોઈને રાજાને ધણો અન્યથો થયો. તેણે એ જુગારીને ધમકી આપતાં કહ્યું કે આ સમસ્યા તું કેવી રીતે પૂરી શક્યો તે સાચે સાચું કહે એટલે તેણે લક્ષ્મણાવતીમાં રહેલા અપ્પભટ્ટિજીએ સમસ્યા પૂરી આપી એ સસ વાત કહી દીધી.

આ સાંવાળીને રાજાને વિચાર આવ્યો કે મુશ્કેલી ધણે દૂર હોવા છતાં તેમને કૃષ્ણ સર્પની ખબર પડી, તો પછી મેં તેમની તરફ જે શંકાની દૃષ્ટિએ જોયું તે ઠીક કહ્યું નહિ કેમકે એમનું બુદ્ધિ-બલ અપૂર્વ છે. આ પ્રમાણે રાજાને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો.

અન્યથા રાજ પોતાના મિત્ર શ્રીઅપ્પભટ્ટિના વિરહથી સંતપ્ત થયેલો વિનોદાર્યે નગરની બહાર ગયો. ત્યાં તેણે વડના વૃક્ષ નીચે એક મુસાફરનું મૃતક (મુડકું) તેમજ કાળ ઉપરથી લટકતા કરપત્રમાંથી પડતાં જલનાં બિન્દુઓ તથા તેમજ વળી એક વિશિષ્ટ પત્થર ઉપર ખડીથી લખેલી નીચે મુજબની અડધી ગાથા જોયાં:—

“તંદ્યા મહ નિગમણે, પિયાડ ચોરંસુર્ણિં જં રુક્ષં”

આ સમસ્યા પૂરવાને સાડ તેણે અનેક પહિંડતોને કહ્યું. પરંતુ નેમાંના ડાઘ પણ બરાબર રીતે તે સમસ્યા પૂરી શક્યો નહિ. આથી રાજાએ તે જુગારીને અપ્પભટ્ટિજી પાસે મોકલ્યો. એટલે તેમણે નીચે મુજબ સમસ્યા પૂરી આપી:—

૧ સરખાવો શ્રીઅપ્પભટ્ટિપ્રબન્ધનો સિદ્ધ-લિખિત ૧૮૮૦નો શ્લોક.—

“નાગાવલોકે દ્વિત્યર્થો, રાયે તત્ર પ્રસૂરંદો ।

સતઃ પ્રચ્છન્નેનાયિ, નામ્ના ચિરવાનિમાય સઃ ॥”

૨ ડાઘ:—

શ્વદા મમ નિર્ગમને, પ્રિયવા સ્પૃહામુર્મિર્વદ્ રમિતમ્ ।

“કેરપત્તયવિન્દૂ દ્ય, નિવઢળેણ તેં અજ્ઞ સંમરિયં”

આથી આમ રાજાએ આતુરતાપૂર્વક શુદ્ધને યોગાવવા માટે યોતાના પ્રધાનોને તેમની પાસે મોકલ્યા. સાથે સાથે એમ પણ કહેવડાવ્યું કે—

“છાંયા કારણ શિર ધર્ચા, પત્તવિ ભૂમિ પહંત
પત્તહ્ણ હુ પડત્તણં, વરતરુ કાંદ કરંત.”

વળી—

“ન ગજાં ગાઢ્ઘેયં સુયુવતિકપોલસ્યલગતં

ન વા શુક્તિં મુક્તામણિરુરસિજાસ્વાદરસિકઃ ।

ન કોટીરાહુઢઃ સ્મરતિ ચ સવિત્રીં મણિચય—

સ્તતો મન્યે વિશ્વં સ્વમુખનિરતં સ્ત્રેહવિરતમ્ ॥ ૧ ॥”—શિખરિણી

અર્થાત્ સુન્દર સુન્દરીના ગણુડ-સ્થાન (ગાત્ર) ઉપર રહેલું મુવર્ણ (કુણુડળ) ગંગાને યાદ કરતું નથી તેમજ સ્તનના સ્વાદનું રસિક એવું શુક્તામણિ શુક્તિ (ધીપ)નું સ્મરણ કરતું નથી. વળી મુકુટ ઉપર આરૂઢ થયેલો મણિઓનો સમૂહ યોતાની માતાને સંભારતો નથી. તેથી કરીને હું એમ માનું છું કે જગત્ યોતાના મુખમાં આસક્ત થઈનું છે અને સ્નેહથી વિરક્ત થયું છે.

તથા વળી—

“પાંસુમલિનાઢ્ઢિજઢ્ઢઃ, કાર્પટિકો મ્લાનમૌલિમુખશોભઃ ।

યદ્યપિ ગુણરક્તનિધિ—સ્તથાપિ પથિકઃ પથિ વરાકઃ ॥”—આર્ચા

અર્થાત્ જનાં ચરણો અને બંધાઓ ધૂળ વડે મલિન બન્યાં છે એવો તેમજ જનાં મસ્તક અને મુખની શોભા નિસ્તેજ બની છે એવો કાપડી શુણનો રંભાકર હોય તો પણ માર્ગમાં તે બિચારો મુસાફર છે.

પ્રધાનોએ પણ કહ્યું કે હે નાથ ! આમ રાજા શુદ્ધ સ્વેદપૂર્વક આપને વિજ્ઞાપિ કરે છે કે આપે સત્વર પધારીને આ દેશને વસન્ત-લીલામાં મક્ષ કરવો જોઈએ. વળી આપના વાક્ય-રસના રસિક એવા અમને અન્ય કવિઓની વાણી રૂચતી નથી, કેમકે અનિયપર્ણને ખાનારા કરતૂરીમૃગો ધાસ ખાતા નથી.

આના ઉત્તરમાં સૂરિજીએ તે પ્રધાનોને કહ્યું કે આમ રાજાને મારી તરફથી આ પત્ર આપશો. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે—

કરપત્રકવિન્દૂનામિતિ, નિપત્તનેન તદ્વચ સંસ્મૃતમ્ ।

૨ આનું તાત્પર્ય એ છે કે—વૃક્ષે મુસાફરને છાયા મળે તેટલા માટે શિર પર પત્રો ધર્ચા. તે પત્રો ભૂમિ ઉપર ખરી પડે, તો તેમાં તે ઉત્તમ વૃક્ષ શું કરે ?

“विन्द्रेण विणावि गया, नरिंदभवणेसु हुंति गारविया ।
 विंशो न होइ वंशो, गएहि घहुएहिवि गएहिं ॥ १ ॥—आरा
 माणससरह सुहाइ, जइवि न लब्धंति रायहंसेहिं ।
 तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥—,
 परिसेसियहंसडलं—पि माणसं माणसं न संदेहो ।
 अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसावि वया न भन्नंति ॥ ३ ॥—,
 हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
 छेहउ साह महासर—ह जे हंसेहिं मुच्चन्ति ॥ ४ ॥—,
 मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणुमुहो ।
 पव्वभट्टं पि हु मलया—उ चंदणं जाइ महपर्यं ॥ ५ ॥—,
 अग्यायंति महुयरा—ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुयरविट्ठणो ? ॥ ६ ॥—,
 इकेण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुहो ।
 कुच्छुहरयणं पि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥—,
 खंडं विणावि असंखंडमंडलोच्चेय पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरि गरंपि सोहइ, न नेइ विमलं ससिक्खंडं ॥ ८ ॥—,

१ ७:५।—

विन्द्रेण विणाऽपि गङ्गा नरेन्द्रमुखेणु भवन्ति गौरविताः ।
 विन्द्रेण न भवति वन्द्यो गतेषु बहुकेष्वपि गतेषु ॥ १ ॥
 मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसेः ।
 तथापि न तस्य तैर्विना तीरोरक्षत न चोभन्ते ॥ २ ॥
 परिसेवितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।
 अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा अपि वया न भवन्ते ॥ ३ ॥
 हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
 छेदस्तेषां महासरसां याति हंसेर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥
 मलयः सचन्दन एव नदीमुखद्वियमाणचन्दनमुहोषः ।
 प्रव्रष्टमपि ॥ मलयात् चन्दनं याति महापर्यं ॥ ५ ॥
 आप्रायन्ति मधुकरा अन्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि इष्टः सुगोऽपि किं मधुकरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरस्ति यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 खण्डं विनाऽपि असंखण्डमण्डल एव पूर्णिमाचन्द्रः ।
 हरशिरोरत्नमपि सोभते न नेति विमलं ससिक्खण्डम् ॥ ८ ॥

તદ્ મુક્કાણવિ તરુવર!, ફિટ્ટર પત્તત્તણં ન પત્તાણં ।
 તુહ પુણ છાયા જડ્ હો-ઈ કહવિ તા તેહિ પત્તેહિ ॥ ૯ ॥-,,
 જડ સવ્વત્થ અહચ્ચિય, ઉવરિં સુમણાણિ સવ્વરુક્ખાણં ।
 ચાવેવિ ચડંતિ ગુણા પહુપત્તિય પાવણ કોટિં ॥ ૧૦ ॥-,,
 જે કેવિ પહ્ મહિમણ્ડલમ્મિ તે ઉચ્છુદેહસારિચ્છા ।
 સરસા જડાણ મજ્ઞે, વિરસા પત્તેસુ દીસંતિ ॥ ૧૧ ॥-,,
 સંપડ પહુણો પહુણો, પહુત્તણં કિં ચિરંતણપહૂણં? ।

દોસગુણા ગુણદોસા, ઇહિં કયા ન હુ કયા તેહિં ॥ ૧૨ ॥-,,

અર્થાત્ વિન્ધ્ય(પર્વત) વિના પણ (એટલે તેના ઉપર નહિ રહેલા હોવા છતાં પણ)
 હાથીઓ રાજાઓના ભુવનમાં ગૌરવયુક્ત હોય છે (એટલે તેઓતું લાં પણ સન્માન થાય
 છે) અને અનેક હાથીઓ જતા રહે છે તો પણ વિન્ધ્ય વન્ધ્ય બની જતો નથી.—૧

એ કે રાજહંસોને માનસ સરોવરનાં સુખો મળતાં નથી, છતાં પણ તેના વિના તે
 સરોવરનાં તીરે શોભતાં નથી એમ નથી.—૨

હંસના સમુદાયથી રહિત બનેલું એવું માનસ (સરોવર) તે માનસ છે એમાં કંઈ
 સંદેહ નથી. વળી ગમે લાં ગયેલા હંસો પણ બગલાઓ કહેવાતા નથી.—૩

હંસો જ્યાં ગયા હોય છે લાં ગયા છતાં પૃથ્વીના ભૂપણરૂપ બને છે. પરંતુ તેમાં છેદ
 તો તે મહાસરોવરોનો છે કે જ હંસો વિનાનાં બને છે.—૪

જનાં ચન્દનનાં ઝાડો નદીના સુખથી હરાધ ગયેલાં છે તે મલય (ગિરિ) ચન્દનથી
 યુક્તજ છે. તેમજ વળી મલયથી બ્રહ્મ થયેલું ચન્દન મહાભૂત્યતાને પામે છે.—૫

બ્રમરો પણ કમલાકરો (કમલોની ખાણ) માંના ક્રૂત મકરન્દને સુધે છે, પરંતુ શું
 કમલાકર મધુકર વિનાનો જોવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યો છે ?—૬

એક કૌસ્તુભ (નામના) રત્ન વિના પણ સમુદ્ર રત્નાકરજ છે અને વળી જની છાતી
 ઉપર કૌસ્તુભ રત્ન રહેલું છે તે પણ મહાભૂત્યવાન્ છે.—૭

ખણ્ડ વિના પણ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર અખણ્ડિત મણ્ડળવાળો હોય છે અને મહાદેવના
 મસ્તક ઉપર રહેલો નિર્મળ ચન્દ્રનો ખણ્ડ પણ અત્યંત શોભે છે.—૮

સ્વયા મુક્તાનામપિ તરુવર! અર્યતિ પત્તત્તવં ન પત્તાણામ્ ।

તવ પુનરજાયા ચદિ મવતિ કથમપિ તાવત તૈઃ પત્રૈઃ ॥ ૯ ॥

જટા(જડાઃ) સર્વજ્ઞાષ એવ ઉપરિ સુમનાંસિ સર્વવૃક્ષાણામ્ ।

ચાવેસપિ ચટન્તિ ગુણાઃ પ્રમુપ્રતીલા પ્રામુવન્તિ કોટીમ્ ॥ ૧૦ ॥

યે કેસપિ પ્રમલો મહીમણ્ડલે તે દક્ષુદેહસદક્ષાઃ ।

સરસા જટાનાં (જડાનાં) મધ્યે વિરસાઃ પત્રેષુ (પાત્રેષુ) દ્વડ્યન્તે ॥ ૧૧ ॥

સમપ્રતિ પ્રમવઃ પ્રમવઃ પ્રસુત્વં કિં ચિરન્તનપ્રમૂણામ્ ? ।

દોષગુણા ગુણદોષા ઇમિઃ કૃતા નૈવ કૃતાસ્તૈઃ ॥ ૧૨ ॥

હે ઉત્તમ વૃક્ષ ! તે સજી દીધેલાં પત્રોનું પત્રત્વ નષ્ટ થતું નથી. તે ઉપરાંત વળી જો તારી છાયા કોઇ પણ રીતે થઇ શકે, તો તે પત્રો વડે(જ) તેમ થઇ શકે તેમ છે.—૯

જ્યાં બધે ઠેકાણે સર્વ વૃક્ષોની નીચેજ દોષ છે, જ્યારે પુષ્પો તેની ઉપર દોષ છે. ધનુષ્ય ઉપર દોરી ચડે છે અને તે પ્રભુની પ્રતીતિથી તેના અથ શાગને પામે છે.—૧૦

પૃથ્વી—મણ્ડળમાં જે કોઈ સ્વામીઓ શેરડીના સાંકા (દ)ના જેવા છે, તેઓ જમ શેરડીઓ જાતાઓમાં સરસ અને પત્રોમાં વિરસ દેખાય છે, તેમ જડને વિષે રાગી અને પાત્રોને વિષે નીરાગી દેખાય છે.—૧૧

હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સમર્થ છે, તો પછી ઘણા કાળના સ્વામીઓની પ્રજ્ઞતા(ની વાતજ) શી ? દોષોમાં યુક્તો અને યુક્તોમાં દોષો જમ એમણે સ્વીકાર્યા છે, તેમ પ્રાચીન રાજાઓએ ક્યું નથી.—૧૨

ઉવટમાં સૂરિજીએ પ્રધાનો સાથે એમ પણ કહ્યું કે—

“अस्माभिर्यदि कार्यं य—स्तदा धर्मस्य भूपतेः ।

सभायां छन्नमागत्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ ૧ ॥

जाते प्रतिज्ञानिर्वाहे, यथाऽऽयामस्तवान्तिकम् ।

प्रधानाः ग्रहिताः पूज्यै—रिति शिक्षापुरस्सरम् ॥ ૨ ॥”

અર્થાત્ હે રાજન્ ! જો તમારે અમારું કામ દોષ, તો સત્વર ધર્મ રાજાની સભામાં યુક્ત રીતે આવીને અમને આમન્ત્રણ આપવું. તેમ થતાં અમારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ યશે એટલે અમે તમારી પાસે આવીશું. આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પ્રધાનોને પાછા મોકલ્યા. એટલે પ્રધાનોએ જઇને સર્વ હકીકત આમ રાજાને જણાવી અને તેને પત્ર પણ આપ્યો.

આ ઉપરથી સર્વ વૃત્તાન્ત જાણીને આમ રાજા સૂરિજીને મળવાને અધીરો બની ગયો અને ટેટલાક સારા મનુષ્યોને સાથે લઇને લક્ષણાવતી તરફ જવા નીકળી પડ્યો. માર્ગમાં ગોદાવરી નદીના તીરે એક ગામ આવ્યું; હાં ખડક દેવકુલમાં તેણે રાત્રિએ નિવાસ કર્યો. તે રાત્રિએ હાં તેની અધિષ્ઠાધિકા વ્યન્તરી આવી અને તે આ રાજાનું રૂપ જોઇ આહિત બની ગઇ; તેથી જરતે જમ ગંગા દેવીનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તેમ આ રાજાએ તેની પ્રાર્થનાનુસાર તેનો સ્વીકાર કરી તેની સાથે ક્રીડા કરી. સવાર પડતાં તેની રજા લઇને જાટ ઉપર ગેસીને તે સૂરિજી પાસે આવી પહોંચ્યો અને “હજી પણ તે સાંભરે છે; એક રાત્રિનો શો સ્નેહ” એ અર્થવાણી નીચે મુજબની અડધી ગાથા બોલ્યા.

“अञ्जलि सा सुमरिज्जइ को नेहो एगराईए ।”

આનાં પ્રત્યુત્તરમાં “ગોદાવરીના તીરે તે વાસ કર્યો તેથી” એવા અર્થવાળી સૂરિજીએ નીચે મુજબની અડધી ગાથા કહી:—

“મોલાનદીતીરે સુન્નદેડલંમિ જંસિ વાસમિઓ ॥ ૧ ॥”

આ પ્રમાણે વાતચિત થયા બાદ સૂરિજી અને રાજા એકમેકને ભેટી પડ્યા. સારા બાદ આમ રાજાએ ખડી વડે ગોમૂત્રિકા બંધમાં નીચે મુજબનો શ્લોક કહ્યો:—

“અતિ અતિ અન્મઅલં પ્રીદ્યરઘજઘ ।

મેલામેલા મેલમેલં ફસફસફસ ॥”

આ સૂરિજી સમજી ગયા એટલે તે નૃપતિએ તેમની નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવા માંડી.

“અઘ મે સફલા પ્રીતિ-રઘ મે સફલા રતિઃ ।

અઘ મે સફલં જન્મ, અઘ મે સફલં ફલમ્ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ આજે મારી પ્રીતિ તેમજ રતિ સફળ થઈ છે. મારો જન્મ પણ કૃતાર્થ થયો છે અને આજે મારું (આગમનનું) ફળ પણ સફળ થયું છે.

આ પ્રમાણે રાત્રિ વિનાદ-ગોષીમાં પસાર થઈ ગઈ. પ્રભાતે રાજાની સલાહ લરાઈ હતી ત્યાં સૂરિજી પણ ગયા. પછીથી આમ રાજા પણ પોતાના માણસો સાથે સ્થળીધરના વેશમાં હાથમાં બીજોઈ લઈને દાખલ થયો. આ પ્રમાણે આમ રાજાને સલામાં દાખલ થતો જોઈને સૂરિજીએ દ્વિઅર્થી ભાષામાં ધર્મ રાજાને કહ્યું કે —“एते आमनृपनराः” અર્થાત્ આ આમ રાજાના મનુષ્યો અમને બોલાવવા આવ્યા છે. પછીથી જ્યારે આમ રાજા સમીપ આવી પહોંચ્યો એટલે ગુરૂશ્રીએ તેને કહ્યું કે—“आगच्छास” અર્થાત્ અમે આવીએ? (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે હે આમ ! આવ.)

સ્થળીધરના વેશમાં આમ રાજા ગુરૂ સમીપ જોઈ એટલે દૂતે તેમના હસ્તમાં વિજ્ઞપ્તિ-પત્ર મુક્યો, તે ગુરૂએ ધર્મ રાજાને ખતાવ્યો. પછી ધર્મ નરેશ્વરે દૂતને પૂછ્યું કે તમારા આમ રાજાનું રૂપ કેવું છે? સારે તે દૂતે જવાબ આપ્યો કે તેઓ આ સ્થળીધરના જેવા છે. અથવા આજ આમ સમજો. સૂરિજીએ સ્થળીધરના સામું જોઈને તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ તમારા હાથમાં શું છે? તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “બીજોરા” (અર્થાત્ હું બીજો રાજા છું). સારા બાદ દૂતે પોતાનાં હાથમાં રાખેલાં તુચ્છરનાં પાંદડાં બહાર કાઢ્યાં. તે જોઈને રાજાએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ શું છે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરૂજીએ સ્થળીધર તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે ‘તુચ્છરિપત્ર’ (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે આ તારો શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે).

આ પ્રમાણેની દ્વિઅર્થી વાતચિત થઈ, પરંતુ સરળ હૃદયવાળા ધર્મ રાજાને તેની કંઈ ખબર પડી નહિ. અંતમાં આમ રાજા સલાહોડી ચાલતો થયો. તેણે સ્વદેશ જતાં

પહેલાં ધર્મ રાજની વેશ્યાને પોતાના નામવાળું એક કંકણ આપ્યું અને રાત્રે તે સ્ત્રી રહ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજદ્વારના દ્વારપાળને બીજું કંકણ આપી તે પોતાને દેશ જવા નીકળી પડ્યો.

બપોર થતાં સૂરિજીએ ધર્મ રાજને કહ્યું કે અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઇ છે, વાસ્તે અમે હવે વિહાર કરી આમ રાજ પાસે જઇશું. સારે ધર્મ રાજએ કહ્યું કે આમ સ્વયં આપને આમન્ત્રણ આપવા આવ્યો નથી, તો પછી આપની પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ થઇ ગણાય! આના જવાબમાં સુરિજીએ ધર્મ રાજને સર્વ શુદ્ધ વાક્યોના દ્વિતીય અર્થ કહી સંભળાવ્યો. વળી એટલામાં વેશ્યાએ તેમજ દ્વારપાળે પણ આમ નરેશ્વરનાં નામવાળાં બે કંકણો રજૂ કર્યાં. આથી ધર્મ રાજને ખાતરી થઇ કે આમ સ્વયં આવ્યો હતો. પછી ધર્મ રાજએ સૂરિજીને કહ્યું કે હું વાક-છળથી છેતરાયો છું. સાર પછી સૂરિજીએ તેની રજા લઇને વિહાર કર્યો અને આમ રાજને તેઓ રસ્તામાં મળ્યા.

માર્ગમાં આમ રાજએ એક પ્રુક્ષિન્દ (બીણ)ને પશુની માફક તળાવમાં મોઢું ધાલીને જળ પીતો બેયો એટલે તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબના પૂર્વાર્ક દ્વારા તેનું કારણ પૂછ્યું—

“પસુ જિમ પુલિંદર પીજડ જલ પંચિર કવણિહિ કારણિન”

આ સાંભળીને સૂરિજીએ તત્કાલ તેના પ્રત્યુત્તરમાં નીચે મુજબનો ઉત્તરાર્ક કહ્યો:—

“કર ઘેવિ કરંચિય કજ્જલિનમુદહિઅંસુનિવારણિન”

અર્થાત્ કાજળથી ભિન્નિત અશ્રુના નિવારણથી (એટલે કે એવાં આંસુ લૂછવાથી) બંને હાથ કાળા થયા છે.

આ વાતની ખાતરી કરવા માટે રાજએ તે પ્રુક્ષિન્દને પોતાની સમક્ષ બોલાવ્યો અને પોતાનું વૃત્તાન્ત રજૂ કરવા કહ્યું. એટલે શરમથી નીચું મુખ રાખીને તે પ્રુક્ષિન્દે કહ્યું કે હે નાય! મુસાફરીમાં તમારી પુત્ર-વધૂને શાંત કરતો છો તો તેનાં કાજળયુક્ત અશ્રુઓ વડે ભીંજ-યેલા મારા હાથ કાળા બન્યા હતા.

આ વૃત્તાન્ત બોલીને રાજ પુછી થયો અને સૂરિજી સાથે ગોપગિરિ પાસે આવી પહોંચ્યો. સાર બાદ તેણે મહોત્સવપૂર્વક સૂરિજીનો ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

વિનોદ-વાર્તામાં દિવસો પસાર થતા હતા તેવામાં વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા અને અનશન કરવાની અસિલાખા રાખતા એવા પોતાના ગુરૂ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિનો પત્નિ જન્મે બે ગીતાર્ય સાધુ અપ્પભટ્ટિની પાસે આવ્યા. આ પત્રમાં એમ લખ્યું હતું કે—

એ તને લખાવ્યો છે તેમજ સૂરિષ્ઠ પણ આપ્યું છે, તો હે અપ્પભટ્ટિ! તું હવે એવા પ્રયત્ન કર કે જ્યાં કરીને હું અનશન અંગીકાર કરી સ્વર્ગે અર્હ.

પ્રભાવક-ચરિત્રમાં તો આ સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“સારીરં સયલં વલં વિગલિતં દિટ્ટીવિ કઢેણ મે
દદ્ધન્વેસુ પયદ્ધઈ પરિગયપ્પાયં તદા આઠયમ્ ।

પાણા પાહુણયત્તગન્તુમહુણા વદ્ધંતિ વચ્છા ! તુમં

મં દદ્ધું જઈ અત્થિ તા લહુ લહુ ઇચ્છા હિ(ગ)મિસ્સં સયમ્ ॥”—શાર્દૂલ૦

અર્થાત્ મારૂં સમસ્ત શારીરિક બળ ક્ષીણ થઈ ગયું છે, મારાં નેત્રો પણ જેવા લાયક પદાર્થોને વિષે કંપે કરીને પ્રવર્તે છે, આયુષ્ય ગતપ્રાય બન્યું છે, પ્રાણ હમણા પ્રાધૂર્ણિકતા (પરોણાપણા)ને પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીમાં છે. વાસ્તે હે વત્સ ! જે તને મારા દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય, તો તું સત્વર આવજે.

આ પ્રમાણેનો પત્ર વાંચીને અખ્યલદ્વિજી પોતાના શુરૂ પાસે જવાને તૈયાર થઈ ગયા અને વિહાર કરતા કરતા મોઢેરક ગામમાં પોતાના શુરૂ સમીપ આવી પહોંચ્યા. શુરૂને વન્દન કરી તેઓ સ્વસ્થાનકે બેઠા એટલે શુરૂએ પોતાનું મૃત્યુ સમીપ આવ્યું છે એમ કહ્યું અને તેથી કરીને અન્તિમ આરાધના, ચતુઃશરણનું શરણ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સુકૃતની અનુ-મોદના, તીર્થોની વન્દના ઇલાદિ વિધિ વડે તેમનું શ્રેય થાય તેમ કરવા કહ્યું. આ બધું અખ્યલદ્વિજીએ કર્યું. કાલાન્તરે તેમના શુરૂ સુખેથી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

શોક શાંત થતાં ગોવિન્દસૂરિ તેમજ નન્નસૂરિને ગમ્મળો લાર સોંપીને તેઓ પાછાં આમ રાજ પાસે આવ્યા અને પૂર્વની જેમ ત્યાં તે બેની વચ્ચે વિનોદ-ગોષ્ઠી ચાલવા લાગી.

એક દિવસ સૂરિજી રાજ-સભામાં લાંબા વખત સુધી પુસ્તકમાં દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા હતા. આ સમયે ઇન્દ્રની અપ્સરાઓને પણ લજ્જાસ્પદ કરનારી નર્તકી (નાચનારી) નાચ કરી રહી હતી. સૂરિજીની આંખે ગ્રાંથ વળી હતી. તે દૂર કરવાને સાંઝ તેમણે આ નાચનારીની પોપટના પીંછાના જેવી નીલવર્ણી કાંચળી તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી. આ બેઠને આમ રાજએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—

“સિદ્ધંતતત્તપારં-ગયાણ જોગીણ જોગજુત્તાણં ।

જઈ તાણંપિ મયચ્છી, મળંમિ તા સચ્ચિય પમાણં ॥”—આર્થા

૧ યાયા—

શારીરં સકલં વલં વિગલિતં દૃષ્ટાપિ કઢેણ મે

દદ્ધન્વેસુ પ્રવર્તેતે પરિગતપ્રાયં તથાઽઽયુષ્યમ્ ।

પ્રાણા પ્રાધૂર્ણિકત્વં ગન્તુમહુના વર્તન્તે વત્સ ! તવ

માં દદ્ધું યચ્ચિત્તિ તત્તો લહુ લહ્વિચ્છા ગમિષ્યસિ સ્વયમ્ ॥

૨ યાયા—

સિદ્ધાન્તતત્ત્વપારગતાનાં યોગિનાં યોગયુક્તાનાં ।

યદિ તેપામપિ મૃગાક્ષી મનસિ તત્તઃ સૈવ પ્રમાણમ્ ॥

અર્થાત્ જો સિદ્ધાન્તનાં તત્ત્વોનાં પારંપરિકા તેમજ યોગયુક્ત એવા યોગીઓના મનમાં પણ શ્રદ્ધાહી વસે છે, તો પછી તે શ્રદ્ધાહીજ પ્રમાણ છે.

તે રાત્રે આમ રાત્રે સૂરિજીની પરીક્ષા કરવા માટે આ નર્તકીને પ્રવેશમાં તેમની પાસે મોકલી. તેણે આવીને સૂરિજીને કર-સ્પર્શ કર્યો. સૂરિજી સમજી ગયા કે આ તો કોઈ યુવતી છે અને પોતાને માથે આમ રાત્રની મૂર્ખતાને લીધે આ ઉપસર્ગ આવી પડ્યો છે. તરતજ તેઓ તેની સાથે થવાને સજ્જ થઈ ગયા અને તેમણે તે નર્તકીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે વરાહિ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવી છે ? અમારા જેવા બ્રહ્મચારી પાસે તારું શું વળવાનું છે ? શું પવન વડે મેંડે અણાયમાન થયો છે કે ?

આ સાંભળીને તે નર્તકીએ કહ્યું કે હું આપને એવો ઉપદેશ આપવા આવી છું કે—

“રાષ્ટ્રે સારં વસુધા, વસુધાયામપિ પુરં પુરે સૌધઃ ।

સૌધે તત્ત્વં તત્ત્વે, ઘરાજ્ઞનાડનઙ્ગસર્વસ્વમ્ ॥”—આદ્ય

અર્થાત્ રાત્રમાં પૃથ્વી એ સાર છે અને પૃથ્વીમાં શહેર સાર છે; એવી રીતે શહેરમાં મહેલ અને મહેલમાં શય્યા અને શય્યામાં કંઠર્પના ધનરૂપ સુન્દર સુન્દરી સાર છે.

વાસ્તે આમ રાત્રે ભક્તિપૂર્વક આપની સેવા કરવા માટે મોકલેલી એવી મને આપ સ્વીકારો. સૂરિજીએ એ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ એટલે તેણે હાવ-ભાવ, કટાક્ષપૂર્વક અવલોકન, શબ્દોપદ્યાદિ સર્વ ઉપાયો યોજી એમાં અને સ્ત્રી-હસાદિક ભય પણ ખતાવ્યો પરંતુ પત્યર પીગળે તો સૂરિજી પીગળે. આખરે આ નર્તકી યાદી અને સવાર પડતાં તે રાત્ર પાસે ગઈ અને ત્યાં તેણે તેને સર્વ હૃદીકંત કહી સંભળાવી. સૂરિજીનું અપૂર્વ બ્રહ્મચર્ય જાણીને રાત્ર અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેનું ધ્યાન ધરતો કહેવા લાગ્યો કે—

“ત્ર્યુચ્છને યામિ ધાક્ષ્યામ, દુઃસ્વ્યાં યામ્યવતારણે ।

યલિર્વિધીયે સૌહાર્દ-હૃદયાય હૃદયાય તે ॥”—અનુકૃપ

અર્થાત્ હું તમારાં વાક્યો ઉપર વારી જઈ છું, તમારી દૃષ્ટિનાં આવરણાં લઈ છું. સૌહાર્દથી મનોહર એવા તમારા હૃદયને હું એમ જાણિ આપું.

સવારના ન્યારે અપ્પભટિજી રાત્ર-સભામાં આવ્યા, સારે રાત્ર શરમનો માર્યો એક અક્ષર પણ બોલી શક્યો નહિ. સારે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શરમાવાની કંઈ જરૂર નથી, કેમકે મહર્ષિઓના દૂષણ અને બૂધણની તપાસ કરવી એ રાત્રજાનું કાર્ય છે રાત્રએ કહ્યું કે હે શુરૂ ! એ વાત સંભાર્યો નહિ. એમ કહીને તેણે પોતાનું અસ્તક તેમના ચરણમાં નમાવ્યું.

આપ બ્રહ્મરૂપ છો. તેમના આગળ હાથ લેવા કરીને હું માન અને આશ્ચર્યપૂર્વક કહું છું કે—

“ધન્યાસ્ત એવ ધવલાયતલોચનાનાં
તારુણ્યદર્પધનપીનપયોધરાણામ્ ।

ક્ષામોદરોપરિલસન્નિવલીલતાનાં

દૃષ્ટાડ્ઠકૃતિં વિકૃતિમેતિ મનો નં યેપામ્ ॥” —વસન્તતિલકા

અર્થાત્ સુંદર તેમજ વિશાળ લોચનવાળી, યૌવનના ગર્વથી પરિપૂર્ણ પ્રુથ પયોધરવાળી તેમજ ક્ષામ ઉદર ઉપર વળેલી ત્રિવલીની શોભાવાળી એવી સુંદરીઓની આકૃતિ જોઇને જેમના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમને ધન્ય છે.

એક દિવસ રાજ. રાજ-માર્ગે થઇને જતો હતો. તેવામાં તેણે એરંડાનાં પાંચ આંગળ જવડાં મોટાં પત્રો વડે ઢાંકેલ સ્તનવાળી હાલિક-પ્રિયા (હજ એડનારાની સ્ત્રી)ને એરંડાનાં પત્ર વીણતી જોઇ. તે વાતને ઉદ્દેશીને તેણે નીચે મુજબનો ગાથાર્થ જોડી કાઢ્યો.

“તેંદિવ વરનિગ્ગદલો, દરણ્ડો સોદ્દે તરુગણાણં ।”

અર્થાત્ સારે પણ ઉત્તમ પત્રથી રહિત બનેલો એરંડો વૃક્ષોના સમૂહમાં શોભે છે.

પછીથી તેણે આ સમસ્યા સૂરિજીને પૂછી એટલે સિદ્ધસારસ્વત એવા તેમણે તરતજ કહ્યું કે—

“દેવ્થ ઘરે હલિયવહ, દ્વદ્વમિત્તત્થણી વસદ્ ॥ ૧ ॥” —આયા

અર્થાત્ એ ઘરે એટલા પ્રમાણના પયોધરવાળી હાલિક-વધૂ વસે છે.

આ સાંભળીને રાજને અચંચો થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે અહો સારસ્વત પ્રભાવ કેવો છે !

અન્યદા રાજએ પ્રોષિતભર્તૃકાને (અર્થાત્ જણો ધણી પરદેશ ગયો છે એવી ઢાઢ સ્ત્રીને) વાંકી ડોક રાખીને હાથમાં દીવો લઇને સાંજના વાસ-ભંવન તરફ જતી જોઇ. તેણે સાર બાદ આ વાત સૂરિજીને નીચે મુજબ કહી સંભળાવી:—

“દિઢ્ઠા વંક ગીવા અ, દીવજ(દીવકરાય) પહિયજાયાય ।”

સૂરિજીએ આ ઉત્તરાર્થને બંધ બેસતો આવતો (અને ‘પ્રિયના સ્મરણથી ટપકતાં આંસુઓની ધારના પડવાના લયવાળી’ એ મતલબનો) નીચે મુજબનો પૂર્વાર્થ કહ્યો:—

“પિયસંભરણપલુદ્ધં-અંસુધારાનિવાયમીયાય ॥ ૧ ॥” —આયા

૧ છાયા—

તદાપિ વરનિગંતદલ દરણ્ડઃ શોભત એવ તરુગણેષુ ।

૨ છાયા—

અન્ન ગૃહે હાલિકવધૂઃ પ્રતાવન્સાન્નસના વસતિ ।

૩ છાયા—

દૃષ્ટા વંકા ગીવા ચ દીવકરાયાઃ પહિયજાયાયાઃ ।

૪ છાયા—

પિયસંભરણપલુદ્ધંસુધારાનિવાયમીતાયાઃ ।

આ પ્રમાણે રાજ અને સૂરિજના દિવસો વ્યતીત થતા હતા. તેવામાં એક દિવસે ધર્મ રાજાએ મોકલેલો દૂત આમ રાજ પાસે આવ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા તારી વિચક્ષણતાથી ધર્મ રાજ સંતુષ્ટ થયો છે. વળી તેણે કહાવ્યું છે કે તમે અમને વાદ-છગથી છેતર્યા એટલે અમારે ઘેર આવેલા એવા તમારા અમે જાણે વત્તો પણ સત્કાર કરી શક્યા નહિ. અસારે અમારા રાજ્યમાં બૌદ્ધધર્મો મહાવાદી વર્ધનકુંજર આવ્યો છે. તેની સાથે વાદ કરી શકે એવો કોઈ વાદી હોય તો તેને અમારે દેશ મોકલો. અમારે અને તમારે ધણા કાળથી દુશ્મનાવટ છે, તો જોનો વાદી જીતે તે રાજ અન્ય રાજના દેશનો પણ સ્વામી બને. એવું આપણા બે જણ વચ્ચે પણ હો; કેમકે માનવનો વધ થાય. એવા યુદ્ધનો તો કોણ સ્વીકાર કરે ?

આ સાંભળીને આમ રાજાએ તેને કહ્યું કે જ તું આ કહે છે તે ધર્મરાજ પોતે કહાવ્યું છે કે તું તારા સુખથી આ પ્રમાણે કહે છે. અમારા વિજય થતાં જો અરેખર તારો રાજ સમર્થ રાજ્ય મને આપે તેમ હોય, તો અમે વાદી લઇને આવીએ. હવે કહ્યું કે કારણવશાત્ યુધિષ્ઠિરે પણ દ્રોણ-પર્વમાં અસંસ ભાષણ કર્યું હતું, પરંતુ માગ સ્વામી તો કારણવશાત્ પણ અસંસ બોલતા નથી.

આમ રાજાએ દૂતને રાજ આપી અને પોતે પોતાના તરફથી અપ્પભદ્રિજને વાદી તરીકે સ્વીકારી તેમની સાથે વાદને માટે અર્ધ માર્ગે ગયા. ધર્મ રાજ પણ વર્ધનકુંજરને સાથે લઇને સામે આવ્યો. સાં વાદ-વિવાદનો પ્રારંભ થતાં વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને આશીર્વાદ દેતાં કહ્યું કે—

“શર્મણે સૌગતો ધર્મઃ, પદ્ય વાચંયમેન યઃ ।

આદતઃ સામ્રયન્ વિશ્વં, ક્ષણક્ષણવિનશ્વરમ્ ॥”—અનુકૃપ

અર્થાત્ હે રાજા તું જો. જગતને પ્રત્યેક ક્ષણે વિનાશશીલ સિદ્ધ કરતા એવા જ ધર્મનો સુનીન્દ્રે સ્વીકાર કર્યો છે તે બૌદ્ધ ધર્મ સુખને માટે થાયો.

સાર પાદ અપ્પભદ્રિજે આમ રાજાને આશીર્વાદ દેવા પૂર્વક કહ્યું કે—

“અર્હન્ શર્મોન્નતિં દેયાન્-નિત્યાનન્દપદસ્થિતઃ ।

યદ્વાપ્તા વિજિતા મિથ્યા-વાદા દકાન્તમાનિનઃ ॥”—અનુકૃપ

અર્થાત્ જોની વાણીથી એકાન્તને માનનારા મિથ્યાવાદીઓ જીતાયા છે, તે શાશ્વત આનન્દ-પદમાં રહેલા (અર્થાત્ જોડો ગયેલા) એવા તીર્થંકર સુખની ઉત્પત્તિ કરે.

આ પ્રમાણે આશીર્વાદનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે વાદ-વિવાદ શરૂ થયો. મહિના સુધી એક સરખો વાદ-વિવાદ ચાલ્યો; પરંતુ એ બેમાંથી કોઈ કોઈનો પરાજય કરી શક્યો નહિ. આમ રાજ. આથી કંટાળી ગયો અને તેણે સૂરિજને કહ્યું કે

રાજ્ય-કાર્યમાં આથી વિદ્ય થાય છે; વાસ્તે આપે વર્ધનકુંજરને સત્વર જીતવો. જોઈએ. સૂરિ-
જીએ તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે કાલે સવારે એને હું જીતીશ.

સાર પછી તે રાત્રે સૂરિજીએ મન્ત્ર-શક્તિ વડે સરસ્વતી દેવીને બોલાવી. હાર, કુણ્ડલ
વિગેરે-આભૂષણોથી અલંકૃત તેમજ દિવ્ય કુસુમના પરિમલથી સુનાસિત એવી ભગવતી
સરસ્વતીનું પ્રસક્ષ દર્શન થતાં તેમણે તત્કાલ યૌદ્ધ શ્લોકો રચીને તે વડે તેની 'સ્તુતિ કરી.
દેવીએ તેમને કહ્યું કે-હે વત્સ! તું મને શું કરવા યાદ કરી છે? સૂરિજીએ કહ્યું કે આજે
વાદ કરતાં છ મહિના પૂરા થઈ ગયા છે, તેથી કરીને હવે તું એમ કર કે જેથી કરીને મને
વિજય પ્રાપ્ત થાય. આના ઉત્તરમાં સરસ્વતી બોલી કે આ વર્ધનકુંજરે માફ સાત ભવ પર્યંત
આરાધન કર્યું છે, તેથી આ ભવમાં મેં તેને અક્ષયવચનગુટિકા આપી છે. તેના પ્રભાવથી એ
દુર્ગ્ય છે. આ સાંભળીને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શું તું જૈન શાસનની વિરોધિની છે કે મને જય
અપાવતી નથી? સારે તે બોલી કે હું જયનો ઉપાય જતાં છું તે સાંભળ. કાલે સવારે વાદ-
વિવાદ શરૂ કરવામાં આવે તે પૂર્વે સર્વ સભાસદોને મુખ-શૌચ કરવાનું કહેવું. તદનુસાર તે
કાર્ય વર્ધનકુંજર કરવા જતાં તેના મુખમાંથી એ ગુટિકા મારી ધગ્ધગથી નીકળી જશે,
એટલે પછી તારો વિજય થશે. પરંતુ મારી એક ચાચના છે કે આ મારી સ્તુતિરૂપ યૌદ્ધ
શ્લોકોનો તારે ટાળના આગળ પણ પ્રકાશ કરવો નહિ, કેમકે જે તેનું પઠન કરે તેની સમીપ
મારે હાજર થવું પડે એવો આનો પ્રભાવ છે અને હું દાની કાની આગળ હાજર થાઉં?
એમ કહીને તે દેવી વીજળીના ચમકારાની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ.

સાર બાદ સૂરિજીએ પોતાના એક ઉત્તમ શિષ્યને વાક્યપતિ પાસે મોકલવા વિચાર
કર્યો અને તેને સમજણ પાડી કે તારે એની પાસે જઈ એમ કહેવું કે હે રાજન્! તું વિદ્યા-
નિધિ છે. વળી લક્ષણાવતીપુરીમાં આપણી વચ્ચે ગાઠ પરિચય થયો હતો તે સમયે તું
કહ્યું હતું કે હે ભગવન્! તમે નિઃસ્પૃહી છો, તો હું તમારી શી ભક્તિ કરું? આનો અમે ઉત્તર
આપ્યો હતો કે સમય આવતા અમારી ભક્તિ કરવાનો તને અવકાશ આપીશું. તો આજે
તેવો સમય આવી લાગ્યો છે.

આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પોતાના એક શિષ્યને વાક્યપતિ પાસે મોકલ્યો.
વાક્યપતિ સાથે ઉપર મુજબની વાતચીત થઈ રહેતાં તેણે તે શિષ્યને કહ્યું કે સૂરિજીનો શો
હુકમ છે? તેણે જેમ કહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું. સારે શિષ્યે કહ્યું કે કાલે સવારે ધર્મ

૧ આ સ્તુતિરૂપ કાવ્ય તેજ આ પુસ્તકમાં પરિશિષ્ટરૂપે આપેલું શારદાસ્તોત્ર હોય એમ સંભવતું
નથી, કેમકે તેમાં તો તેર શ્લોકો છે. વળી તેને પ્રકાશમાં ન લાવવા સાફ તો સરસ્વતીએ અખ્ય-
લદ્વિજીને પ્રાર્થના કરી હતી, એટલે તેની ચાચનાનું ઉલ્લંઘન કરી સૂરિજીએ તે સ્તોત્ર કોઇને મુખેથી કહી
સંભળાવ્યું હોય કે તેને લખી લીધું હોય એમ માની શકાય તેમ નથી.

૨ અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક-સમન્વય છે કે ધર્મ રાજ વાદ્યે આગ્યા સારે તેણે પોતાના સેવક
'પરમાર'વંશી વાક્યપતિરાજને સાથે લાગ્યા હતા.

અને આમ રાજના સભાસદો હાજર થતાં તમારે એમ કહેવું કે મુખ-શૌચ કર્યા વિના સરસ્વતી પ્રસન્ન થતી નથી, વારંતે વાદીએ, પ્રતિવાદીએ, સભ્યોએ તેમજ સભાપતિએ પણ મુખ-શૌચ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કલા બાદ તેઓ મુખ-શૌચ કરશે એટલે અમારી તમે સંપૂર્ણ બક્ષિત કરી એમ અમે માનીશું. વાક્યપતિએ આ વાત સ્વીકારી એટલે તે શિષ્યે ઉપાશ્રયે જઇને શુદ્ધિને સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું.

સવાર પડતાં વાદ-સ્પેક્ષમાં સભાસદો આવવા લાગ્યા. બન્ને રાજાઓ તેમજ વાદી અને પ્રતિવાદી પણ સાં આવી પહોંચ્યા. એટલે વાક્યપતિએ તેમને મુખ-શૌચ કરવાનું કહ્યું. તદનુસાર મુખ-શૌચ કરતાં વર્ધનકુંજરના મુખમાંથી ગુટિકા નીકળી પડી. તે બપ્પ-ભટ્ટિજના શિષ્યોએ લઇને સૂરિજને આપી દીધી. સાર બાદ વાદ-વિવાદ ચાલતાં વર્ધન-કુંજર હારી ગયો અને સૂરિજનો જય થયો. તેથી બન્ને પક્ષ તરફથી સૂરિજને વાદિકુંજર-કેસરીનું બિરુદ આપવામાં આવ્યું.

આ તરફ સત્ય પ્રતિષ્ઠાવાળો ધર્મ રાજ આમ રાજને સત્સંગ રાજ્ય આપવા લાગ્યો. તે આમે મહણ કર્યું. એટલે સૂરિજએ આમને કહ્યું કે જે રાજ્ય ધર્મ રાજને પાછું આપે, કેમકે તેમ કરવું તમને શોભાસ્પદ છે. તેમના બચનાનુસાર આમે તેમ કર્યું. સાર પછી સૌ સૌને સ્થાનકે જવા લાગ્યા. સૂરિજ વર્ધનકુંજરને ભેટ્યા અને તેને તેમજ આમ રાજને પણ સાથે લઇને તેઓ ગોપગિરિમાં મહાવીર પ્રજાની પ્રતિમાનું વંદન કરવા ગયા. સાં સૂરિજએ “શાન્તો વેપઃ શમસુલ્લકલી” ઇલાદિ ‘કાવ્યવડે તેમની સ્તુતિ કરી. સાર બાદ તેણે વર્ધનકુંજરને પ્રતિગોષ્ઠ પમાડી જેન ધર્મી બનાવ્યો.

એક દિવસે વર્ધનકુંજરે બપ્પભટ્ટિજને રાતના પ્રત્યેક પ્રહરે (ત્રણ ત્રણ કલાકે) ‘एको गोत्रे (૫૧૧૧), સર્વસ્ય દ્વે (૮૧૧૧), હ્રીં પુંવચ્ચ (૧૧૧૧) અને વૃદ્ધો યૂના (૧૧૧૧) એમ ચાર ચાર અક્ષરવાળી ચાર સમસ્યાઓ પૂછી. તેનો સૂરિજએ ઝટ જવાબ આપ્યો કે—

“एको गोत्रे स भवति पुमान् यः कुटुम्बं विभर्ति

सर्वस्य द्वे सुगतिकुगती पूर्वजन्मानुबद्धे ।

હ્રીં પુંવચ્ચ પ્રભવતિ યદા તદ્દિ મેહં વિતદં

વૃદ્ધો યૂના સદ્ પરિચયાત્ સ્વજ્યતે કામિનીભિઃ ॥”—મન્દાકિન્તા

અર્થાત્ ગોત્રમાં તે એક પુરૂષ છે કે જે કુટુમ્બનું પૂરું કરે છે. દરેક જીવને પૂર્વ જન્મમાં (આયુષ્ય કર્મ) બાંધ્યા મુજબની સુગતિ અને કુગતિ (સંભવે) છે. જે જીવમાં બી પુરૂષની

૧. આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટમાં આપેલા ત્રીજાબ્ધિયરિત્રમાં તેના કર્તાએ કરેલા ઉદ્દેશ મુજબ આ કાવ્યનું તેમના સમય સુધી સંભળાં પડન જતું હતું. અતારે આ કાવ્યનું અસ્તિત્વ કોવા વિરે સંકટ રહે છે. કેટલેક સ્થલે એ એ બાળક તપાસ કરાવી, પરંતુ એ કાવ્યની પ્રતિ ચેજવવા કું બામશાળી થયો નથી.

૨-૫ આ ચારે પાણિનીય બ્યાકરણનાં સૂત્રો છે. ૧ ‘મસિકુમતી’ જ્ઞલપિ શઠઃ ।

જન્મ સ્વામી બને છે, તે ગૃહ નાશ પામે છે. યુવતિઓને યુવક સાથે પરિચય થવાથી તેઓ વૃદ્ધને સજી દે છે.

અન્યદા સૂરિજીએ જૈન તેમજ જૈનેતર દર્શનોમાંનાં સુભાષિતો દ્વારા રાજને પ્રતિબોધ પ્રમાણ્યો અને તેની પાસે મદિરા, માંસ, જીરાર, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રીગમન એ સાત વ્યસનોનો નિયમ લેવડાવ્યો. વિશેષમાં તેની પાસે શ્રાવકના અગ્યાર વ્રતો પણ ગ્રહણ કરાવ્યાં. અતિથિસંવિભાગ નામના બારમા વ્રતનો પ્રથમ અને અન્તિમ તીર્થંકરના શાસન-માંના નૃપતિઓને નિષેધ હોવાથી આમ રાજ પાસે તે વ્રત ગ્રહણ કરાવ્યું નહિ.

એક દિવસ વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિએ મને હરાવ્યો તે કંઈ મને સાલતું નથી, કેમકે તેઓ તો સરસ્વતીના અવતારરૂપ છે; પરંતુ મને ખેદ તો એ થાય છે કે તમારા સેવક વાક્યપતિ દ્વારા તેમણે મારી ગુટિકા હરાવી લીધી.

આ પ્રમાણે કહી તેણે પોક મૂકી. રાજએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે વાક્યપતિ અમારો જૂનો સેવક છે. વળી તેણે અનેક સ્થલે યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે તેમજ તે પ્રખન્ધ-કર્તા કવિ છે. આથી તેનો પરાભવ કરવો ચોગ્ય નથી. એનો આટલો અપરાધ ક્ષમા કરવો. આ સાંભળીને તે ખોદ્ધ મૌન રહ્યો.

સમય જતાં એક દિવસ લક્ષણાવતી નગરીની સમીપમાં રહેતા યશોધર્મ રાજએ ધર્મ રાજની લક્ષણાવતી નગરી ઉપર ચડાઇ કરી અને યુદ્ધમાં તેને મારી નાખ્યો. વળી વાક્યપતિને પણ તેણે કેદ કર્યો. કેદખાનામાં રહીને વાક્યપતિએ ‘ગૌડવધ’ એ નામનું પ્રાકૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચ્યું અને તે તેણે યશોધર્મને બતાવ્યું. એ જોઇને તે પ્રસન્ન થયો અને તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કર્યો, કેમકે એ તો સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે “વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે” (અર્થાત્ વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજાય છે). કેદખાનામાંથી છૂટ્યા બાદ વાક્યપતિ અખ્યલદ્વિજીની પાસે ગયો.

સૂરિજી અને વાક્યપતિ એ બંને વચ્ચે આજે કંઈ નવીન મિત્રતા થઈ હતી નહિ, પરંતુ જુની મિત્રતા આજે વિશેષ ગાઢ બની. વાક્યપતિએ મહામહાવિજય (?) નામનું એક મહા-કાવ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું અને તે આમ રાજને બતાવ્યું. તેથી ખુશી થઇને રાજએ તેને એક લાખ સોનેયા આપ્યા.

૧ આ અગ્યાર વ્રતો નીચે સુબળ છે:—

- (૧) સ્થૂલ પ્રાણુતિપાતવિરમણ, (૨) સ્થૂલ મૃપાવાહવિરમણ, (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનવિરમણ; (૪) સ્થૂલ મૈથુનવિરમણ, (૫) પરિગ્રહ-પરિમણ, (૬) દિગ્-વ્રત, (૭) લોભોપલોભપરિમણ, (૮) અનર્થદંડવિરમણ, (૯) સામાયિક, (૧૦) દેશાવકાશિક અને (૧૧) યોષધ.

આમાં અતિથિસંવિભાગ વ્રત ઉમેરતાં એ શ્રાવકોનાં બાર વ્રતો બને છે. એનું વર્ણન ઉપાસકદેશાંગ નામના આગમમાં પણ આપ્યું છે.

૨ આ વાત વિચારણીય છે, કેમકે શ્રીહિમચન્દ્રચાર્યે કુમારપાલ રાજને બારે વ્રતો ગ્રહણ કરાવ્યાં હતાં.

એક દિવસ આમ રાજ્યે સભામાં બેઠેલા બપ્પભટ્ટિસૂરિજીને પૂછ્યું કે આપના જેવા વિદ્વાન અને તપસ્વી તો સ્વર્ગમાં પણ મળવા મુશ્કેલ છે, તો પછી આ ભૂમંડળની તો વાતજ શી કરવી? પરંતુ આપની સાથે અલ્પાંશે પણ વરાળરી કરી-શકે એવો ટાઢ અસારે આ પૃથ્વી ઉપર છે? આનો પ્રત્યુત્તર આપતાં સૂરિજીએ કહ્યું કે પૂર્વે તો અનેક પ્રભાવશાળી વિદ્વાનો યથ ગયા છે અને તેઓ તો એક પદના સો, હજાર અને લાખ અર્થોં પણ કરી શકતા હતા. અસારે પણ અનેક પ્રખર પહિડતો છે કે જેની ચરણની રેણુસમાન પણ હું નથી. નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ એ બે મારા ગુરુભાઈ મારા કરતાં પણ ચઢિયાતા છે. આ સાંભળીને રાજ્યે જવાબ આપ્યો કે જોકે મને આપના વચનમાં શ્રદ્ધા છે, છતાં પણ હૈતુકની ખાતર તેની તપાસ કરીશ.

આ પ્રમાણે કહીને રાજ રૂપ બદલીને ગુર્જર દેશમાં તે સૂરિઓ પાસે ગયો. ત્યાં તેણે નન્નસૂરિને વાત્સ્યાયને રચેલા કામ-શાસ્ત્રનું વ્યાખ્યાન કરતા જોયા. આથી તેને ખેદ થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે હું ભોગી હોવા છતાં આવા રાગ-ભાવો જાણતો નથી, તો પછી આ ત્યાગી તો કેમજ જાણે? વારતે જરૂરજ આ સૂરિ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતા નહિ હોય. માટે આવા અબ્રહ્મચારીને પ્રણામ કરવાથી શું? આમ વિચારી તે રાજ પાછો ગોપ-ગિરિ આવ્યો. આમના આગમનની ખબર પડતાં અહો! આજ ધણે દિવસે કેમકાયા એમ કહેતા સૂરિજી તેની પાસે આવ્યા, પરંતુ આમે તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ.

આ પ્રમાણે કેટલોક સમય વ્યતીત થતાં સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે તું પહેલાં જેવો ભક્ત હતો, તેવો અસારે નથી તેનું શું કારણ છે? આમે જવાબ આપ્યો કે આપ જેવા પણ જ્યારે કુપાત્રની પ્રશંસા કરો છો, તો પછી કહેવુંજ શું? આપે પ્રશંસા કરેલા એવા નન્નસૂરિ તો કામ-શાસ્ત્ર ઉપર વ્યાખ્યાનો આપે છે અને વળી તેઓ તપશ્ચર્યા પણ કરતા નથી. લોહ-પ્રસ્તર જેવા તેઓ દૂબશે અને અન્યને દૂબાવશે.

આ સાંભળીને સૂરિજી શ્વાન વદને ઉપાશ્રયે આવ્યા અને તેમણે નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિની પાસે બે સાધુઓને મોકલ્યા અને કહ્યું કે આમ આપને પ્રણામ કર્યા વિના પાછો ફર્યો છે અને આપની નિન્દા કરે છે, તેથી આપે એવું ટાઢ કાર્ય કરવું જોઈએ કે જથી તે આપનો કે અન્ય સાધુનો પણ અનાદર કરે નહિ.

આ સાંભળ્યા પાસેથી આ પ્રમાણેની સર્વ હકીકત જાણીને નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિજી એ બંને આમ રાજ પાસે આવવા તૈયાર થયા. ગુટિકા વડે રૂપ-પગવર્તન કરીને નટનો વેષ ધારણ કરી તેઓ ગોપગિરિ આવ્યા અને તેમણે 'શ્રીમદ્બ્રહ્મવજ્રપ્રમથ' નામનો નવીન નાટક રચ્યો. આમ રાજ પાસેથી આ નાટક બજાવી જતાવવાની રજ મળતા તેઓ આ નાટક આમ રાજ તેમજ અન્ય રસજ્ઞ સભાસદો સમક્ષ બજાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. એમ કરતાં ભરત અને બાહુબલિના ગુરુનો પ્રસંગ આવ્યો. આ વખતે તેમણે બૂદ-રચના,

શસ્ત્રનો ચળકાટ, વીર-વર્ણનો, લોકોનો ઢાલાહળ ધસાદિ અલિનયો પૂર્વક અપૂર્વ રસ જમાવ્યો. આથી તો આમ રાજ તેમજ તેના સુલોટો એકદમ તરવાર ખેંચી ‘મારો’ ‘મારો’ કરતા બોલા થઈ ગયા.

આ સમયે બન્ને આચાર્યોએ પોતાનું અસલ રૂપ પ્રકટ કર્યું અને રાજને કહ્યું કે આ તો નાટક છે, કથા-યુદ્ધ છે. આથી સર્વે શરમિંદા પડી ગયા. સાર પછી તેમણે રાજને કંપકો આપતાં કહ્યું કે તમારી માન્યતા મુજબ અમે શૃંગારના અનુભવી છીએ, પરંતુ શું સાથે સાથે અમે યુદ્ધના પણ અનુભવી છીએ? અમે તો સાફ કહીએ છીએ કે જમ શસ્ત્ર દેખીને હરણું કંપે, તેમ અમે ધ્રુજીએ છીએ; વળી અમે તો ખાદ્યાનંદ વસ્થાથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે એટલે અમે તો શસ્ત્રથી વધારે ખીએ છીએ. પરંતુ હે રાજન! સરસ્વતી દેવીની સહાયથી ગમે તે રસનું અમે એવી અપૂર્વ રીતે વર્ણન કરી શકીએ છીએ કે જાણે તે સાક્ષાત્ જીવતો હોય તેમ લાગે.

આ ખનાવથી રાજ આલો બની ગયો અને શરમનો માર્યો નીચું મુખ ધાલીને બોલો રહ્યો. તેણે બંને સૂરિજીની ક્ષમા યાચી અને અપ્પભટ્ટિજીને પણ પ્રણામ કર્યો. વિશેષમાં તેણે બંને સૂરિજીને કહ્યું કે મારા ગુરૂ અપ્પભટ્ટિજીએ જેવા આપને વિદ્વાન અને ચારિત્રવાન કહ્યા હતા તેવાજ આપ છો. સાર પછી નન્નસૂરિજી અને ગોવિન્દસૂરિજી કેટલોક કાળ વીસા ખાદ અપ્પભટ્ટિજીની રજ લઈને પાછા મોઢેરક ગામમાં ગયા.

એક વખત એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજની પાસે એક ગાનારાનું ટાણું આવ્યું અને તે ટાળામાંની એક સુંદરી મધુર સ્વરે ગાવા લાગી. આ સુંદરીનું રૂપ જોઈને તેમજ તેનો કિન્નરસમાન સ્વર સાંભળીને રાજ કામાતુર થઈ ગયો અને તે બોલી બઠ્યો કે—

“વક્ત્રં પૂર્ણશક્તિ સુધાઽધરલતા દન્તા મણિશ્રેણયઃ

કાન્તિઃ શ્રીર્ગમનં ગજઃ પરિમલસ્તે પારિજાતદ્રુમઃ ।

વાળી કામદુષા કટાક્ષલહરી સા કાલકૂટચ્છટા

તત્ કિં ચન્દ્રમુખિ ! ત્વદર્શનમરૈરામન્થિ દુઃખોદધિઃ ? ॥”—શાર્દૂલ-

અર્થાત્ હે ચન્દ્રસમાન વદનવાળી વનિતા ! તારું મુખ પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવું છે; તારી અધર-લતા અમૃતમય છે; તારા દાંત મણિની શ્રેણિઓ જેવા છે, તારી કાન્તિ લક્ષ્મીના જેવી છે, તારી ચાલ કુંવરને મળતી આવે છે (એટલે કે તું ગજગામિની છે), તારા શ્વાસનો ગંધ પારિજાતકના વૃક્ષ જેવો છે, તારી વાણી કામધેનુ જેવી (ક્ષલદાયિકા) છે અને તારી કટાક્ષ-લહરી તો કાલકૂટ વિષની છટાસમાન છે. તો હે ચન્દ્ર-વદને ! તું તારી ખાતર દેવોએ ક્ષીર-સમુદ્રનું અંથન કર્યું હતું વાર ?

આ ઉપરાંત રાજના મુખમાંથી એ ઉદ્ગારો પણ નીકળી ગયા કે—

“જન્મસ્થાને ન સ્તુ વિમલં વર્ણનીયો ન વર્ણો
દૂરે શોભા વપુષિ નિહિતા પદ્મશક્કાં તનોતિ ।

વિશ્વપ્રાર્થ્યઃ સકલસુરમિદ્રવ્યગર્વાપહારી

નો જાનીમઃ પરિમલગુણો કસ્તુ કસ્તૂરિકાયાઃ ॥”—શિખરિણી

અર્થાત્ તારૂં જન્મ-સ્થાન ખરેખર નિર્મળ નથી તેમજ તારો વર્ણ પણ વર્ણન કરવા લાયક નથી. શોભા તો દૂર રહી, પરંતુ (ઉલટી) શરીર ઉપર લગાડેલી તું (કસ્તૂરી) કાક-વની શંકાનો વિસ્તાર કરે છે. જગત્ને પ્રાર્થના કરવા લાયક તથા સમસ્ત મુગંધી પદાર્થોના ગર્વને દૂર કરનારો એવો કયો સુવાસણી શુભ કસ્તૂરીમાં છે તે અમે જાણતા નથી.

આ પ્રમાણે રાજના ઉદ્ગાર સાંભળીને સ્થિતિ વિચારવા લાગ્યા કે અઢો મહા-પ્રુષ્ઠને પણ મતિ-વિપર્યાસ સંભવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“મત્સ્યા કાચન મૂરિરન્ધ્રવિગલત્તત્તન્મલક્રેદિની

સા સંસ્કારશતૈઃ ક્ષણાર્ધમધુરાં યાદ્યામુપેતિ છુતિમ્ ।

અન્તસ્તત્ત્વરસોમિર્પાત્તમત્તયોડપ્યેતાં તુ કાન્તાધિયાડઃ—

સ્થિત્યન્તિ સ્તુવતે નમન્તિ ચ પુરઃ કસ્યાન્ન પૂત્યુર્મદે ? ॥”—સાદ્વલો

અર્થાત્ અનેક છિદ્રમાંથી ગળતા વિવિધ મળથી ખરડાયેલી એવી ડાઘક ધમણ સૈકરો સંસ્કાર કરવાથી અર્પણ શુધી મધુર (દેખાય) એવી બાલ શોભા પામે છે એમ જાણનારા તેમજ આન્તરિક તત્ત્વ-રસના કલ્પોલો વડે બેઠેલી બુદ્ધિ સ્વચ્છ બની છે એવા જનો પણ કાન્તાની બુદ્ધિથી તેનો આશ્લેષ કરે છે, તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેને નમે છે, તો હવે અમારે ટોની આગળ પોકાર કરવો ?

સુંદરીનું ગાયન સમાપ્ત થતાં સલા વિસર્જન કરવામાં આવી. રાજનું ચિત્ત તો તે સુંદરીમાં જ લાગી ગયું હતું, તેથી તે માતંગીની સાથે એકાંતમાં રહેવાને માટે તેણે જણુ રિવસમાં ગામ બહાર એક મહેલ બંધાવ્યો. સ્થિતિને આ વાતની ખબર પડતાં તેમને લાગ્યું કે આવું કુર્મ કરવાથી તો આ આમ નૃપતિ નરકે જશે. આરા સમાગમમાં આવ્યા છતાં પણ આમ યાચ તે ઠીક નહિ, વારંતે ડાઘ પણ પ્રકાશે મારે તે રાજને પ્રતિજ્ઞા પમાડે. એમજ, આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા બાદ સ્થિતિ રાત્રે તે મન્ય આગળ ગયા અને તેમણે તેના વારોડીઆ ઉપર નીચે મુજબનાં છ પદો લખ્યાં:—

“દાતૃયં નામ ગુણસર્વૈવ ભવતિ સ્વામાયિકી સ્વચ્છતા

ર્કિં મૂમઃ દ્યુષિતાં મ(મ)જન્ત્યશુષ્યસ્યસ્યસાદતોઽન્યે યતઃ ।

ર્કિં જાતઃ પરમલિ સે સ્તુતિપદં ત્વં જીવિતં દેદિતાં

ત્વં ચેત્તીષપપેન ગચ્છતિ પપઃ । કસ્ત્યાં નિરોત્તું દુઃખઃ ? ॥ ૧ ॥—નાર્દવ.

સદૃશ ! સદૃશ ! મહાર્ધ્ય ! મહાર્હ ! કાન્ત !

કાન્તાઘનસ્તનતટોચિત્તચારુમૂર્તે ! !

આઃ પામરીકઠિનકણ્ઠવિલગ્નમ્મ !

હા હાર ! હારિતમહો ભવતા ગુણિત્વમ્ ॥ ૨ ॥—વચન્તતિલકા

માયંગીસત્તમણસ-સ્સ મેઢ્ઢી તહ ય ભુજ્જમાણસસ !

આમિહ(ઉજ્જ ?)હ તુજ્જ નાયા-વલોક [ય] કો મદ્ધધમ્મસસ ? ॥ ૩ ॥—આર્યા

ઉપ્પહજાયાહ અસો-હઈ ય ફલપુપ્ફપત્તરહિયાપ !

વોરીહ પયં દિંતો, મો મો પામર ! હસિજ્જહસે ॥ ૪ ॥—આર્યા

જીયં જલવિન્દુસમં, સંપત્તીઓ તરંગલોલાઓ !

સુમિણયસમં ચ પિમ્મં, જં જાણસિ તં કરિજ્જાસિ ॥ ૫ ॥—આર્યા

લજ્જિજ્ઞે જેણ જણે, મઙ્ગલિજ્ઞે નિઅકુલક્રમો જેણ !

કંઠઠિણિ જીણ, તં ન કુલીણેહિં કાયવ્વં ॥ ૬ ॥—આર્યા

અર્થાત્—હે જળ ! શીતલતા ખરેખર તારો શુભુજ છે. વળી તારી સ્વચ્છતા સ્વાભાવિક છે. તારી નિર્મળતાને સાફ અને વધારે શું કહીએ ? દેખો તારા સંગથી અન્ય (અપવિત્ર વસ્તુઓ) પણ પવિત્ર બને છે તેમજ વળી તું પ્રાણીઓનું જીવન છે એટલે એથી વધારે તારી શી સ્તુતિ દોષ શકે ? આમ છતાં પણ બે તું નીચ માર્ગે જાય, તો પછી તને અટકાવવાને કાણ સમર્થ છે ?—૧

હે શ્રેષ્ઠ વૃત્તવાળા ! હે ઉત્તમ શુભુવાળા ! હે ખુબ મૂલ્યવાળા ! હે અતિશય આદરણીય ! હે મનોહર ! હે પ્રિયાના પ્રુષ્ઠ પયોધરના તટને યોગ્ય એવી મનોહર આકૃતિવાળા ! અરે પામરીના કંઠોર કણ્ઠ (ગળા)ને વળગવાથી ભક્ષ બનેલા એવા હે હાર ! તું તારું શુભી-પણું હારી ગયો.—૨

૧ યા—

માતંગીસત્તમનસો મેદિનીં તથા ચ ભુજ્જમાનસ !

આમ્મદયતે (આયુજ્યતે ?) તવ ન્યાયાવલોકઃ કો અપ્પધર્મસ ? ॥

ઉપ્પથજાતાયા અશોમન્સાશ્ચ ફલપુપ્પપત્તરહિતાયાઃ !

ઘર્દર્યાઃ પદં દંવાનો મો મો પામર ! હસિપ્પસે ॥

જીવિતં જલવિન્દુસમં, સંપત્તયસ્તરક્કલોલાઃ !

સ્સમ્મસમં ચ પ્રેમ યજ્ઞાનાસિ તથા કુહ ॥

લજ્જતે યેન જને મલિનીક્રિયતે તિજકુલક્રમો યેન !

કણ્ઠસિયતેઽપિ જીયે તંત્ર કુલીનૈઃ કર્તવ્યમ્ ॥

૨ યાના આચરણ અને ગોળ એમ બે અર્થો થાય છે.

૩ શુભનો બીજો અર્થ દોરો (દવરક) પણ થાય છે.

પૃથ્વીને ભોગવનારા (દોષ કરીને) માતંગીને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળા (બનેલા અને એથી કરીને) બ્રહ્મધર્મવાળા (યથેલા એવા) તારા ન્યાય-દર્શનનું આ કેવું આચરણ છે !—૩

ઉન્માર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલી, સોલા વિનાની તથા ક્ષણ, કુલ અને પત્રથી રહિત એવી ગોરડીના ઉપર પદને અર્પણ કરતો (અર્થાત્ ચરણ ચૂકતો) હે પામર ! તું હસાય છે.—૪

શ્રવિત જળના બિન્દુ જેવું છે, સંપત્તિઓ (જળના) કલોલ જેવી અપજ છે અને સ્નેહ સ્વપ્ન જેવો છે. વાસ્તે તું જેમ બણે છે તેમ કર.—૫

જે (કુકર્મ) કરવાથી લોકમાં શરમાવું પડે છે અને વળી જેને લીધે પોતાના કુળનો ઠમ મહિન થાય છે, તે કાર્ય તો કંઈ પ્રાણ આપે તો પણ કુલીનોએ કરવું નહિ.—૬

સવારના પહોરમાં આમ રાજ ગામ બહાર મહેલ જેવા ગયો. ત્યાં તેણે આ પદો બોધ્યાં; તે તેણે વાંચ્યાં અને વિચાર્યાં. વિચાર કરતાં અંસર તથા કવિત્વ ઉપરથી માધુમ પડ્યું કે ખરેખર અપ્પભદ્રિજીએજ આ ભણેલાં હોતાં જોઈએ. અહો તેમની મારા ઉપર કેવી કૃપા છે ! હું કેવું કુકર્મ કરવાને તૈયાર થઈ ગયો છું. અરે આ શ્રવિતને ધિક્કાર છે. હું ત્યાં બેઠું છું કંઈ શુદ્ધ અને શું ગુણ પાતાવું ? શું તપ આચરું કે તીર્થ-સેવું ? કેવે પડું કે રાક્ષસી આપઘાત કરે ? ના, ના, મને ઠીક થાકે આબું. લોક સમક્ષ પાપ પ્રકટ કરી કાષ્ઠભસણ કરું. આ પ્રભાણે ઠળવળતા તે રાજાએ પોતાના સેવકોને અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવા આજ્ઞા કરી. આ વાતની પ્રધાનોએ સૂચિને બજાર આપી એટલે તેઓ ત્યાં આબ્યા. આમ રાજા જેવો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા બળ છે કે તેવોજ સૂચિએ તેનો હાથ પકડી તેને રાજ્યો અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપઘાત કરવાથી શું કાયદો છે ? વળી મનથી બધિહું પાપ. તો મનથીજ નાશ પામે છે.

પ્રભાણક—ચરિત્રમાં આ સંબંધમાં નીચે મુજબની દુર્લભ નજરે પડે છે. સૂચિ-જીએ અગ્નિમાં પડવાને તૈયાર થયેલા રાજાને કહ્યું કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ છે. આ સંબંધમાં તારી ઇચ્છા હોય, તો તું સ્માર્ત બ્રાહ્મણને બોલાવીને પૂછી બે.

રાજાએ તાબડતોળ બ્રાહ્મણ બોલાવ્યા અને પોતાના પાપનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે પૂછ્યું. સારે તેમણે કહ્યું કે—

“જાયઃપુત્રલિકાં યદ્ધિ—ધ્માતાં તદ્દર્શનરૂપિણીમ ।

આશ્વિત્વ્યનુ મુચ્યતે સઘઃ, પાપાઘાણ્ડાલીસમ્ભરાન ॥”—અનુપ

કહેવાની ગતલજ એ છે કે લોકાની પ્રતજીને અગ્નિમાં તપાવીને તેની તપગ્રાજી કર્યા બાદ તેને આસિંગન કરે; તો ચાણુડાલીથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી સત્વર નુકસાન થાય.

આ પ્રભાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા રાજા તૈયાર થઈ ગયો એટલે સૂચિએ તેને કહ્યું કે રાજાનું ! તે તો સંકટપ્રમાણથી પાપ કર્યું છે, તે કાંઈ સરીર વડે તેવું નીચ કર્યું નથી એટલે

અર્થાત્—લોકોના દેખતાં તું સંધ્યાને હાથ ભેટી નમન કરી તેની તું યાચના કરે છે. વળી દે બેશરમ ! (ગંગા રૂપી) બીજી સ્ત્રીને તું મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે તે પણ મેં સહન કર્યું. પરંતુ બે સમુદ્ર મન્યનથી હરિને લક્ષ્મી મળી, તો તે ઝેર કેમ ખાધું ! માટે દે સ્ત્રીલંપટ ! તું મને સ્પર્શ કરીશ નહિ એમ જોને ગૌરી (પાર્વતી)એ કહ્યું તે હર (મહાદેવ) તમારૂં રક્ષણ કરો.—૧

જેનું એક લોચન ધ્યાનમાં (લીન થયેલું હોવાથી) મીચાયેલું છે, બીજું લોચન પાર્વતીના મોઢા નિતમ્બ ઉપર શૃંગાર (રસના) ભારથી નમી પડેલું છે અને ત્રીજું લોચન દૂરથી (ધતુમ્બ) ચટાવતા કંઠર્પને બાળવાને કાપાગ્રિથી પ્રત્યક્ષિત બન્યું છે, એવા સમાધિ વખતે શંકુ (મહાદેવ)ના બિન્ન રસવાળાં ત્રણે લોચનો તમારૂં પરિપાલન કરો.—૨

એક હોતો રામ. હું. તેને સીતા (નામની) પછી હતી. હું. તેના પિતાના વચનથી તે પંચવટી વનમાં વિચરતો હતો તેવામાં તેની સ્ત્રીને રાવણ હરી ગયો. હું. નિદ્રાએ આ પ્રમાણેની જનની—કથાને હુંકારપૂર્વક યવલ કરતા હરિની પૂર્વ સ્મરણ થવાથી કાપથી કુટિલ બનેલ ભમર વડે લંચુર ચયેલી દૃષ્ટિએ તમારૂં પાલન કરો.—૩

રતાન્તે એક હાથે શેષ(નાગ)ના ઉપર ભાર ચૂડીને (એટલે કે વિપય-સેવન પછી યાદી જવાથી શેષ નાગના ઉપર એક હાથ ટેકવીને) અને બીજા હાથે વસ્ત્ર લઇને જાડતી એવી તેમજ છુટી ગયેલા અંગોહાના ભારને ખલા ઉપર વટન કરતી એવી તથા જેની કાયાની કાન્તિને ભેતાઈ જેનામાં સુરત-રેનેહ બમણો ઉત્પન્ન થયો છે એવા વિધ્યુએ જોને આકર્ષિત કરી ફરી સમ્યામાં સુવાડી, તે લક્ષ્મીનું આજસથી કાંઈક મન્દ પડી ગયેલા હાથવાળ શરીર તમને પવિત્ર કરો.—૪

આ પ્રમાણે તેઓ ધણું બોલ્યા એટલે વાકપતિ ધ્યાન ચૂડીને તેમની સંમુખ આવી કહેવા લાગ્યો કે દે બપ્પલાટ્ટિ મિત્ર ! તમે મારી સમક્ષ શૃંગાર અને રૌદ્ર રસથી યુક્ત એવો પય-પાઠ કેમ કરો છો ! સરિચએ ઉત્તર આપ્યો કે તમે સાંખ્ય છો; તેમાં વળી કેટલાક સાંખ્યો ઈશ્વરને માનતા નથી, જ્યારે કેટલાક ઈશ્વરને માને છે; પરંતુ તે સર્વેને રૂપ તત્ત્વો સંમત છે. આ બધું ધ્યાનમાં લઇને અમે તમારી આગળ તમારા ઇષ્ટ દેવની રત્નિ કરીએ છીએ, કેમકે જોને જેવી રૂપિ દોષ તેની આગળ સમયરે તે પ્રમાણે કહેવું. વાકપતિએ કહ્યું કે એ વાત ખરાબર છે, પરંતુ હું તો મોક્ષનો અર્થો છું. વિરોધમાં મારૂં મરણ પાસે આવેલું બહી પ્રસ-ધ્યાનમાં લીન થવા હું અહીં આપ્યો છું.

સરિચએ આ સાંભળીને કહ્યું કે હું રૂદ્ર પ્રમુખ દેવો મુક્તિ-દાતા નથી. જો તેઓ મુક્તિ-દાતા હોય, તો પછી આ પ્રમાણે તું ધ્યાન-મુક્ત થઈ બિન્ન કેમ થઈ શકે ? અને જો તેઓ તેવા નથી એમ માનતો હો, તો તેમને ચૂડીને મુક્તિને આપનારાની નિંદા કરતો નથી !

માત્ર પશ્ચાત્તાપ કરવાથી તે પાપ નષ્ટ થઈ જશે; વાસ્તે નકામો આ દેહનો શા સાર અંત લાવવા તું તૈયાર થઈ ગયો છે? હવે તું દીર્ઘ કાળ પર્યંત જૈન ધર્મ પાળ અને તેમ કરીને તું તારા આત્માનું કટયાણુ કર. રાજાએ આ વાત અંગીકાર કરી. આ પ્રમાણે શ્રીઅખ્ય-ભટ્ટિએ રાજાને કુર્મ કરતાં તેમજ આત્મહત્યા કરતાં અટકાવ્યો.

આ પછી કેટલોક કાળ વીસા બાદ વાકપતિરાજ મથુરા ગયો અને સાં તે શ્રીપાત ત્રિ-દંડી થઈ રહ્યો. એ વાત રાજાએ લોક પાસેથી જાણીને સૂરિજીને કહ્યું કે આપે મને પણ શ્રાવક બનાવ્યો, આપની વાણી પણ દિવ્ય છે અને આપની શક્તિ પણ અપરિમિત છે. પરંતુ એ બધું હું સારેજ સાચું માનું કે જ્યારે આપ વાકપતિને જૈન બનાવો. સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે હું અસારે એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે જ્યારે હું એને મારો શિષ્ય (શ્વેતામ્બર) બનાવું, સારેજ મારી વિધા સાચી; વાસ્તે વાકપતિ ક્યાં છે તે મને કહે. રાજાએ કહ્યું કે તે મથુરામાં છે.

પછી આમ રાજાના કેટલાક આમ મનુષ્યોને સાથે લઈને સૂરિજી મથુરા જવા નીકળ્યા. સાં પહોંચ્યા બાદ તેમણે વરાહભિહિરના મંદિરમાં ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં વાકપતિને જોયો. તેની પાછળ જોવા રહીને સૂરિજીએ બંચે સ્વરે નીચે મુજબનો આશીર્વાદ દેવો શરૂ કર્યો:—

“સન્ધ્યાં ચત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઙ્ગલિર્યાચસે

ધત્સે યદ્ધ પરાં વિલજ્જ ! શિરસા તદ્ધાપિ સોઢં મંયા ।

શ્રીર્જાતાઽમૃત(મ્બુધિ)મન્થનાદ્ યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિપં મક્ષિતં ?

માં સ્ત્રીલમ્પટ ! માં સ્પૃશેત્યભિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ વઃ ॥ ૧ ॥—શાદ્દલ૦

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

પાર્વત્યા વિપુલે નિતમ્બફલકે શૃંગ્ગારભારાલસમ્ ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोद्दीपितं

શમ્ભોર્મિન્નરસં સમાધિસમયે નેત્રત્રયં પાતુ વઃ ॥ ૨ ॥—શાદ્દલ૦

रामो नाम बभूव हुं तदवला सीतेति हुं तां पितु-

ર્વાचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेहुंकारिणः शृण्वतः

પૂર્વ સ્મર્તુરવન્તુ કોપકુટિલમ્બુમજુરા દૃષ્ટ્યઃ ॥ ૩ ॥—શાદ્દલ૦

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा

ધૃત્વા જ્ઞાન્યેન વાસો વિગલિતકવરીભારમંસે વહન્ત્યાઃ ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

શય્યામાલિજ્ઞ્ય નીતં વપુરલસલસદ્ગ્રાહુ લક્ષ્મ્યાઃ પુનાતુ ॥ ૪ ॥—અંબર

૧ સરખાવો—

“મનસા માનસં કર્મ, વચસા વાચિકં તથા ।

કાર્યેન કાર્યિકં કર્મ, નિસ્તરન્તિ મનીષિણઃ ॥”

૨ હવે કાવ્યં નિશાનારાયણસેત્યુલ્લેસઃ સુમાપિતરત્તમાખ્ડાગારે ।

કેશવ (કૃષ્ણ) હો; શરીર ઉપર (ખોળામાં) ગૌરી (પાર્વતી)ને ધારણ કરનારા શંકર હો કે નિરંતર આક્ષ-સૂત્રને ધારણ કરનારા યદ્ગજન્મા (અક્ષા) હો; અત્યંત કૃપાળુ એવા બુદ્ધ હો કે જગતને પ્રકાશિત કરનારા સૂર્ય કે અગ્નિ હો.—૧

હે પ્રભુ ! જ્યાં, જ સમયે, જવી રીતે, જ નામથી તું હો, ત્યાં, તે સમયે, તેવી રીતે તે નામથી પ્રખ્યાત એવો તું જો દોષરૂપ દૂષણથી રહિત હો, તો તેવા એકલા તને(જ) મારા પ્રણામ હોજો.—૨

મદ્યથી, માનથી, મદનથી, કોપથી, લોભથી અને હર્ષથી એ બધાથી અત્યંત પરાજિત થયેલા એવા અન્ય દેવોની સામાન્ય-પીડા વ્યર્થજ છે.—૩

જથી કરીને (જિનની) દૃષ્ટિ કંઈપણથી કલોલથી યુક્ત પુટ (પુટિયા) જવી છે, મુખ સૌમ્ય છે, આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાન્ત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી હું એમ માનું છું કે જરા (ધકપણ), જન્મ અને મરણનો નાશ કરનારા એવા દેવાધિદેવ જિન(જ) છે, કેમકે અન્ય દેવોનું આવું સ્વરૂપ વિશ્વમાં જોવામાં આવતું નથી.—૪

આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું એટલે વાક્યપતિએ પૂછ્યું કે તે જિન ક્યાં છે ! સૂરિજીએ કહ્યું કે સ્વરૂપથી તો તે બોક્ષમાં છે, પરંતુ ચૂર્તિથી તે જિનાલયમાં છે. આ સાંભળીને વાક્યપતિએ તે મને બતાવો એમ સૂરિજીને કહ્યું. તેથી સૂરિજી તેને આમ નરેશ્વરે બનાવેલા જિનાલયમાં લઈ ગયા અને ત્યાં પોતેજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની ચૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા. શાન્ત, કાન્ત તથા નિરંજન એવા સ્વરૂપને જોઈને પ્રભુદેવે વાક્યપતિ બોલી બોલ્યો કે આકાર જોતાંજ આ દેવ નિરંજન હોય એમ જણાય છે. સૂરિજીએ વિશેષમાં તેને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ જુદી રીતે સમજાવ્યું તેથી તે પ્રસન્ન થયો અને મિથ્યાત્વરૂપી વિપને લજ્જા દઈ તે ચેતામખર જૈનર્ષિ થયો. જિનને વન્દન કરતાં તે બોલ્યો કે—

“મયનાહિસુરહિષ્ણં, શ્મિણા કિંકરફલં નહાલે જં ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं ? ॥ १ ॥—આવા

योवि गिहट्ठा घट्टहट्ट, वच्चइ को किर कस्सवि प ।—અહ ? ।

पारंभे सारंभं पुज्जइ, कदम कदमेण किमु मुज्जइ ।—આવા

આર્પીતા કરતુરી વડે સુવાસિત એવા આથી લલાટમાં સે-

નાનાકારી ગભિન કરવાને તું કેમ છત્યું ?—૧

તેથી દે જિનેશ

ખતે ગૃહસ્થો ઉન્માર્ગે જાય છે, તો કાણ કોનું પાત્ર કહેવાય? આરમ્ભથી યુક્ત (જન) આરંભીને પૂજે છે, (પરંતુ) શું કાદવ કાદવથી શુદ્ધ થાય છે?—૨

કાલાન્તરે વાકપતિનું મરણ પાસે આવતાં મથુરાના ચારે વર્ણોની તેમજ આમ નૃપતિના આત્મ જનોની સમક્ષ સૂરિણએ જોને 'અઢાર પાપ-સ્થાનનો ભાગ કરાવ્યો, પંચ-પરમેષ્ઠીરૂપ નમસ્કાર-મંત્ર સંભળાવ્યો, જીવોને ખમાવાવ્યાં અને ચાર શરણોનું આલંબન લેવડાવ્યું. ભાર પછી સુખેથી શરીર તજીને વાકપતિ સ્વર્ગે ગયા.

આ સમયે સ્નેહથી વિકલ બનેલા સૂરિણએ સામન્તો અને પહિડતો સાંભળે તેમ ગદ્ગદ સ્વરે નીચે મુજબના ઉદ્ગારો કાઢ્યા.

“પૈઙ્ સગ્ગણ સામંતરાય ! અવરતેઓ ન ફિદ્દિહરૂ !

પદમં ચિય વરિયપુરંદરાય સગ્ગસ્સ લચ્છીણ ॥ ૧ ॥”—આર્યા

પછીથી સૂરિણ આ ગોકુલ-વાસ (મથુરા)માં આવેલા અને નંદ રાજાએ તૈયાર કરાવેલા શ્રીશાન્તિનાથના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં શ્રીશાન્તિદેવીની પણ મૂર્તિ હતી. તેમણે આ બંનેની “જંચતિ જગદ્રક્ષાકર” ઇલાદિ વચનપૂર્વક સ્તુતિ કરી. પછીથી સામન્તોની સાથે સૂરિણ ગોપગિરિ પાછા આવ્યા અને તેમણે વાકપતિના સંબંધમાં બનેલું સર્વ વૃત્તાન્ત રાજાને કહી સંભળાવ્યું. આથી રાજા આનંદ પામ્યો. આ સમયે તેણે સૂરિણને કહ્યું કે—

“આલોકવન્તઃ સન્ત્યેવ, મૂયાંસો માસ્કરાદયઃ ।

કલાવાનેવ તુજ્ઞાદ્રા-વર્કકર્મણિ કર્મઠઃ ॥ ૧ ॥”—અનુકૃપ

અર્થાત્ સૂર્યાદિક અનેક (અહો) પ્રકાશયુક્ત તો છેજ, પરંતુ જાંચા ગિરિ ઉપર પત્થરને પીગળાવવામાં સમર્થ એવો તો ચન્દ્રજ છે.

એક વાર રાજાએ સૂરિણને કહ્યું કે જૈન તત્ત્વ જાણવા છતાં મને વચમાં વચમાં તાપસ-ધર્મ ઉપર પ્રીતિ ઉદ્ભવે છે, તેનું શું કારણ હશે? તેમણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હું આ વાતનો કાલે ઉત્તર આપીશ. તેઓ ઉપાશ્રયે આવ્યા અને રાત્રે સરસ્વતી દેવીને રાજાના પૂર્વ ભવ સંબંધી હકીકત પૂછી લીધી. પછી બીજા દિવસે સવારમાં રાજાને કહી સંભળાવ્યું

૧ (૧) પ્રાણુતિપાત, (૨) મૃપાવાદ, (૩) અદત્તાદાન, (૪) મૈથુન, (૫) પરિગ્રહ, (૬) ક્રોધ, (૭) માન, (૮) માયા, (૯) લોભ, (૧૦) રાગ, (૧૧) દ્રેષ, (૧૨) કલહ, (૧૩) અભ્યાપ્ત્યાન, (૧૪) પૈશુન્ય, (૧૫) રતિ, અરતિ, (૧૬) પરપરિવાદ, (૧૭) માયામૃપાવાદ અને (૧૮) મિથ્યાત્વશબ્દ એ અઢાર પાપ-સ્થાનો છે.

૨ જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૮૬મા પદનું સ્પષ્ટીકરણ.

૩ છાયા—

ત્વયિ સ્વર્ગે ગતે સામન્તરાજ ! અપરતેજો ન સ્ફેટિમ્યતિ ।

પ્રયમમેવ વૃત્તપુરંદરાયાઃ સ્વર્ગસ્ય લક્ષ્મ્યાઃ ॥

“અગાધિ વનંતે તત્ત્વજ્ઞાનિકરં સર્વભયહરણમ્” એમ આ સંબંધમાં પ્રભાવક-ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ છે.

કેશવ (કૃષ્ણ) હો; શરીર ઉપર (ખોળામાં) ગૌરી (પાર્વતી)ને ધારણ કરનારા શંકર હો કે નિરંતર અક્ષ-સૂત્રને ધારણ કરનારા પદ્મજન્મા (બ્રહ્મા) હો; અત્યંત કૃપાળુ એવા બુદ્ધ હો કે જગત્ને પ્રકાશિત કરનારા સૂર્ય કે અગ્નિ હો.—૧

હે પ્રભુ ! જ્યાં, જે સમયે, જવી રીતે, જે નામથી તું હો, ત્યાં, તે સમયે, તેવી રીતે તે નામથી પ્રખ્યાત એવો તું જે દોષરૂપ દૂષણથી રહિત હો, તો તેવા એકલા તને(જ) મારા પ્રણામ હોજો.—૨

મદથી, માનથી, મદનથી, કોપથી, લોભથી અને હર્ષથી એ બધાથી અત્યંત પરાજિત થયેલા એવા અન્ય દેવોની સામ્રાજ્ય-પીડા વ્યર્થજ છે.—૩

જથી કરીને (જિનની) દૃષ્ટિ કંઈપણથી કલ્પોલથી યુક્ત પુટ (પુડિયા) જવી છે, સુખ સૌમ્ય છે, આચાર પ્રશમની ખાણ છે, પરિકર શાન્ત છે અને દેહ પ્રસન્ન છે તેથી હું એમ માનું છું કે જરા (મહાપણ), જન્મ અને મરણનો નાશ કરનારા એવા દેવાધિદેવ જિન(જ) છે, કેમકે અન્ય દેવોનું આનું સ્વરૂપ વિશ્વમાં એવામાં આવતું નથી.—૪

આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું એટલે વાક્યપતિએ પૂછ્યું કે તે જિન ક્યાં છે ? સૂરિજીએ કહ્યું કે સ્વરૂપથી તો તે ભોક્ષમાં છે, પરંતુ ભૂતિથી તે જિનાલયમાં છે. આ સાંભળીને વાક્યપતિએ તે મને બતાવો એમ સૂરિજીને કહ્યું. તેથી સૂરિજી તેને આમ નરથરે બનાવેલા જિનાલયમાં લઈ ગયા અને ત્યાં પોતેજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા. શાન્ત, કાન્ત તથા નિરંજન એવા સ્વરૂપને બોધને પ્રયુક્ત થયેલા વાક્યપતિ બોલી જીકપો કે આકાર બેતાંજ આ દેવ નિરંજન હોય એમ જણાય છે. સૂરિજીએ વિશેષમાં તેને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ રૂપી રીતે સમજાવ્યું તેથી તે પ્રસન્ન થયો અને મિથ્યાત્વ-રૂપી વિપત્તિ લજી દઈ તે શ્વેતામ્બર ધૈનર્ધિ થયો. જિનને વન્દન કરતાં તે બોલ્યો કે—

“મંચનાહિસુરહિણં, રૂમિણા કિંકરફલં મદાલે જં ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं । ॥ १ ॥—આયાં

दोवि गिहत्था धद्धद, वच्छइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ । ।

सारंभं सारंभं पुज्जइ, कहम कहमेण किमु सुज्जइ । ॥ २ ॥”—આયાં

અર્થાત્ કરતૂરી વડે સુવાસિત એવા આથી લલાટમાં સેવકનું રૂપ છે. તેથી દે જિનેશ્વર ! નમસ્કારને મલિન કરવાને હું કેમ ઇચ્છું !—૧

सुगमाहिसुरहितेन अनेव किङ्करफलं मदादे ।

इच्छामि अहं जिनवर ! प्रणामं कथं कलुषित कर्तुम् । ।

द्वापि गृहस्थानुत्पथं यत्नता कः किञ्च कस्यापि पात्रं भवते । ।

सारम्भः सारम्भं पूजयति कर्दमः कर्दमेव किं पुज्यते । ।

“દુષ્કંપિ કવાલં ચઢુયંપિ કાયા વિલુપંતિ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ અંતેના કપાળ અને કંડછીને કાગડાઓ ખગાડે છે.

આ સાંભળીને આમ રાજ અચળો પામી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ખરેખર આ સર્વજ્ઞપુત્ર જ છે.

એક દિવસ ચિત્રકળામાં અતિશય પ્રવીણ એવો એક ચિતારો રાજ પાસે આવ્યો. તેણે વિવિધ ચિત્રો આલેખ્યાં, પરંતુ રાજાએ તે તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિં. આથી તેણે આખરે મહાવીરસ્વામીનાં ચાર ચિત્રો કાઢીને સૂરિજીને બતાવ્યાં. સૂરિજીએ તેની કળાની પ્રશંસા કરી એટલે રાજાએ તેને એક લાખ ટંક આપ્યા. પછીથી તેણે આ ચાર ચિત્રોને મોઢેરકમાં, અણહિલ્લપુરમાં, ગોપગિરિમાં અને સતારક નામના પુરમાં મોકલી આપ્યાં. હાં તેણે પ્રતિષ્ઠા તથા પ્રભાવના પણ કરાવી અને વળી ખીજાં પણ ઘણાં બિંબ કરાવ્યાં.

કાલાન્તરે આમ રાજાને હાં સુલક્ષણી પુત્રનો જન્મ થયો. રાજાએ તેનો મહોત્સવ કર્યો અને તેનું દુન્દુક એવું નામ પાડ્યું. આ પણ યુવાન થતાં તેના પિતાની જમ સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત કરી સારી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. એક વખત આમ ભૂપાલે સમુદ્રસેન રાજાના રાજગિરિ નામના દુર્ગ (કિલ્લા)ને રૂંધ્યા. અપરિમિત સૈન્ય, કુદ્દાલકાદિક સામગ્રી, લૈરવાદિ યન્ત્ર-ભેદો વિગેરે ઉપાયો રાજાએ અજમાવી બેઠા, પરંતુ તે દુર્ગ તે સર કરી શક્યો નહિ. આથી ખેદ પામીને તે રાજાએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ ગગનસ્પર્શી દુર્ગ હું ક્યારે જીતી શકીશ ? સૂરિજીએ કહ્યું કે તારા પુત્ર દુન્દુકનો પુત્ર ભોજ આ દુર્ગને દૃષ્ટિમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખશે; ખાંડી તેમાં ખીજાનું કંઈ વળવાનું નથી. આથી આમ રાજા હાં ખાર વર્ષ સુધી પડાવ નાખીને રહ્યો. તેવામાં દુન્દુકને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો અને તેનું ભોજ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. તેનો જન્મ થતાં જ તેને નાના પલંગમાં સુવાડી દુર્ગ આગળ લાવવામાં આવ્યો. તેની આ દુર્ગ તરફ દૃષ્ટિ પડતાં એના કંકડે કંકડા થઈ ગયા. સમુદ્રસેન રાજા ધર્મ-દ્વારથી બહાર નીકળી ગયો. આમ રાજાએ તે દુર્ગ હાથ કર્યો, પરંતુ તેણે પ્રજાને ક્રોધ પણ રીતે પીડા કરી નહિ; કેમકે જૈન રાજર્ષિઓ ક્યાણ હોય છે.

રાત્રિ સમયે હાંના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરે આમ રાજાને કહ્યું કે હે રાજા ! જો તમે અહિં આ રહેશો, તો હું તમારા લોકોને હણી નાખીશ. આમે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે લોકોને હણવાથી તમને શો લાભ છે ? જો તમારી હણવાની ઇચ્છા હોય, તો તમે મને જ હણો. આ પ્રમાણેની રાજાની નિર્ભયતા જોઈને વ્યન્તર ઘણો ખુશી થયો અને જ ઇચ્છા હોય

કે તું પૂર્વ ભવમાં તાપસ હતો અને તે કાર્ત્તિકેશ્વર નામના ગિરિ પાસે આવેલા શાલ વૃક્ષની નીચે એકાંતર ઉપવાસ કરવા વડે દોઢસો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરી હતી. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તું રાજ થયો છે. આ વાતની જો તારે પ્રતીતિ કરવી હોય, તો હજી તે વૃક્ષની નીચે તારી જટા લટકે છે તે મંગાવી જો. રાજ્યે જટા મંગાવી. તે આવતાં રાજને પ્રતીતિ થય. આથી તે ઉમંગભરે શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક જૈન ધર્મ પાળવા લાગ્યો.

એક વાર મહેલની ઉપર ફરતાં ફરતાં આમ રાજ્યે એક ધરમાં શિક્ષા માટે મુનિને જતા જોયા. તેમાં એક કામિની હતી. તેણે કામાર્ત થઇ પરશ્ર્વશમાં એક ચિત્ત-વાળા એવા આ મુનિની સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી દ્વાર બંધ કર્યા; પરંતુ મુનિએ તેનો સ્વીકાર કરવા ના પાડી, સારે દ્વાર પકડી રાખીને તેણે તેને લાત મારી. તેમ થતાં કાકતાલીય ન્યાયથી કે અંધવર્તિકા ન્યાયથી તેનું નૂપુર (ઝાંઝર) તે મુનિના ચરણમાં પેસી ગયું. તે જોઇ રાજ્યે સ્મરિત્તને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી:—

“કામાતુરપાઽઽ વરંગણાપ, અન્મસ્થિઓ જુલ્બનમવિયાપ”

અર્થાત્ કામને વશ થયેલી તેમજ યૌવનને લીધે ગર્વિષ્ટ બનેલી તે સુન્દર સુન્દરીએ તેની પ્રાર્થના કરી.

સ્મરિત્તએ તે સમસ્યા પૂર્ણ કરતાં કહ્યું કે—

“ન મત્તિયં તેજ જિદ્દિદિયણં, સનેરો પવ્વહ્ અસ્સ પાઓ ॥ ૧ ॥”—ઉપભતિ

અર્થાત્ તે જિતેન્દ્રિયે માન્યું નહિ; તે દીક્ષા લીધેલાનો પગ નૂપુરથી યુક્ત થયો છે.

એક વાર કોઇ પ્રોષિત-ભર્તૃકાના શુદ્ધમાં શિક્ષા માટે કોઇ શિક્ષક કામલ થયો. પેલી સ્ત્રી શિક્ષુને પારણું કરાવવા માટે અગ્ર લાવી; પરંતુ તે શિક્ષુની દૃષ્ટિ તે સુન્દરીની નાભિ ઉપર સ્થિર થઇ ગઇ, ન્યારે તે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ તે શિક્ષુકના મુખ-કમલ ઉપર લાગી રહી. એટલામાં કાગડાએ તે અગ્ર ખાઇ ગયા. આ બધું દ્રશ્ય રાજ્યે મહેલ ઉપરથી જોયું અને તે સંબંધમાં તેણે સ્મરિત્તને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી સંભળાવી:—

“મિલ્લાયરો પિચ્છહ્ નાદિમંઢલં સાવિ તસ્સ મુહકમલં”

અર્થાત્ શિક્ષુક તે સ્ત્રીનું નાભિ-મણ્ડલ જુએ છે અને તે (સ્ત્રી) પણ તેનું મુખ-કમલ જુએ છે. સ્મરિત્તએ કહ્યું કે—

૧ છાયા—

કામાતુરપાઽઽ વરાહવપાઽઽમ્યર્થિતો સૌવનમર્થિતયા ।

૨ છાયા—

ન મત્તં વેન જિતેન્દ્રિયેણ, સનુપ્પરા પ્રમચિત્તલ પાવુ ॥

૩ જોડો પતિ પરદેશ ગયો છે એવી સ્ત્રી.

૪ છાયા—

મિલ્લાયરો પરપતિ નાભિમંઢલં સાવિ તલ્લ મુલ્લકમલમ્ ।

વાર્થો અને કહ્યું કે આપ નરમ પ્રકૃતિવાળા છે અને આ પર્વત તો ઘણો દૂર છે; વાસ્તે ખોટી ખેંચતાણ ન કરો. પરંતુ તે રાજા પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રહ્યો. સૂરિજીને સાથે લઇને સૈન્ય સહિત તે દૈવત ગિરિ જવા નીકળ્યો.

પ્રયાણ કરતો કરતો આમ રાજા સ્તમ્ભન તીર્થે આવી પહોંચ્યો એટલામાં તો ક્ષુધાથી તે એવો પીડિત થઇ ગયો કે તેના પ્રાણ પણ સંશયમાં આવી ગયા; પરંતુ તે પ્રતિજ્ઞાથી ચળ્યો નહિ. લોકો લયલીત બની ગયા અને સૂરિજી પણ ખેદ પામ્યા. તેમણે કૂખાંણડી (અંખિકા) દેવીને મંત્ર-બળથી સાક્ષાત્ બોલાવી અને કહ્યું કે એવું કરો કે આ રાજા ભોજન કરે અને જીવે. તદ્દતુસાર તે દેવી મસ્તક ઉપર એક બિંબને ધારણ કરી ગગન-માર્ગે થઇને રાજા પાસે આવી અને બોલી કે હે વત્સ ! હું અંખિકા દેવી છું અને તારા સત્ત્વથી પ્રસન્ન થઇ છું. તે મને ગગનથી આવતી ભેદ છે. મેં દૈવત ગિરિ ઉપરથી આ નેમિનાથનું બિંબ આણ્યું છે. તેને તું વંદનાં કરી પારણું કર એટલે તારી પ્રતિજ્ઞા જળવાઇ રહેશે. સૂરિજીએ પણ એ વાતને ટેકા આપ્યો, તેથી રાજાએ હાં ભોજન કર્યું અને પછીથી તે બિંબની હાં સ્થાપના કરાવી. તે બિંબ સ્તમ્ભન તીર્થમાં ઉજ્જયન્ત નામે ઓળખાય છે.

હ્યાર બાદ આનન્દના વાદિન વગડાવતો આમ રાજા વિમળાચળ (શત્રુંજય ગિરિ) ગયો અને વૃષભકવજ (નૃષભદેવ)ના દર્શન કરી પવિત્ર થયો. કાલાન્તરે તે દૈવત ગિરિ પહોંચ્યો તેવામાં તો તે તીર્થને દિગમ્બરોએ ઇંધી લીધું. દિગમ્બરોએ શ્વેતામ્બર સંધને હાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યો છે એવી ખબર આમ રાજાને મળતાં તે તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઇ ગયો. તેવામાં દિગમ્બર સંપ્રદાયના અગ્ર્યાર નૃપતિઓ પણ હાં ભેગા થઇ ગયા. યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલા બન્ને પક્ષોને સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મ-કાર્યમાં યુદ્ધ કરવું તે ઉચિત નથી. તેમણે દિગમ્બરોને સમજાવ્યા કે સૌરાષ્ટ્રવાસી દિગમ્બર તેમજ શ્વેતામ્બર પક્ષની પાંચ સાત વર્ષની સો સો કન્યાઓ બોલાવી સલા બોલાવવી અને તેમાં બે બધી શ્વેતામ્બર કન્યાઓ

“ઉજ્જિન્તસેલસિહરે, દિક્ષા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્કવર્દીં, અરિદ્ધનેમિ નમંસામિ ॥ ૧ ॥”-આર્થ

આ પ્રમાણેની ગાથા બોલે તો આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું બાણું, નહિ તો તે દિગમ્બરોનું છે એમ માનવું.

સલા મળતાં સમય શ્વેતામ્બરની કન્યાઓ ઉપલી ગાથા બોલી એટલે અંખિકાએ શ્વેતામ્બર સંધના ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. (આ પ્રમાણે આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું સિદ્ધ થયું અને વળી તે દિવસથી આ ગાથાનો ચૈત્યવંદનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.) રાજાએ

તે માગે એમ તેણે રાખને કહ્યું. રાખએ જવાબ આપ્યો કે મારે ઠાઠ વાતની ખોટ નથી, પરંતુ માફ ચૂક્યું ક્યારે થશે તે તમે કહો. હારે વ્યંતરે કહ્યું કે આજથી છ મહિના પછી મકારથી રાફ થતા નામવાળા ગામમાં તમારું ચૂક્યું થશે અને તે સમયે તમને જળમાંથી ધુમાડો નીકળતો જણાશે એ જાણ્યો; માટે હવે તમે પારલૌકિક સાધના કરો. એમ કહીને તે વ્યંતર આલ્યો ગયો.

સવાર પડતાં રાખ સૂરજ પાસે આંચો ઝેટલે તેમણે તેને કહ્યું કે વ્યંતરે તને જે વાત કહી છે તે સાચી છે, વાસ્તે તું પરલોક ગમનમાં સહાયભૂત એવું ધર્મરૂપી બાધુ મહાશ્વ કરવા તૈયાર થા. સૂરજને રાત્રિ સંબંધી હકીકત ખબર પડી ગઈ એ જાણીને રાખ આશ્ચર્ય-કિત થયો, પરંતુ સાથે સાથે તેને એ વિચાર પણ આંચો કે સૂર્ય તેજસ્વી, ચન્દ્ર આનન્દ-દાયક, ગંગાજળ પવિત્ર અને જૈન જ્ઞાની હોય, એમાં શી નવાઈ ?

જે દિવસ પછી પ્રસંગ મળતાં સૂરજએ રાખની પાસે શ્રીનેમિનાથની સ્તુતિરૂપ નીચે મુજબનો આશીર્વાદ કહ્યો—

“લાવણ્યામૃતસારસારણિસમા સા મોગમ્; સેહલા

સા લક્ષ્મીઃ સ નવોદ્રમસ્તરુણિમા સા દ્વારિકા તજ્જલમ્ ।

તે ગોવિન્દ-શિવા-સમુદ્રવિજયપ્રાયાઃ પ્રિયાઃ પ્રેરકા

યો જીવેષુ કૃપાનિધિર્વ્યપિત નોદ્રાહઃ ॥ નેમિઃ શ્રિયે ॥ ૧ ॥”—શાંદ૦

અર્થાત્ લાવણ્યરૂપ અમૃતના સારની સારણિ સમાન એવી તે સેહવતી ભોગ-પુત્રી (રાજમતી), તે લક્ષ્મી, તે નવીન ઉદયવાહું યૌવન, તે દ્વારિકા, તે જળ, તે ગોવિન્દ (કૃષ્ણ), શિવા (રાણી) અને સમુદ્રવિજય (રાખ) પ્રયુખ પ્રિય જનો જના પ્રેરક હતા અને જે જીવોને વિષે કૃષ્ણનિધિ હતા એવા જે નેમિ(નાથે) વિવાહ ન કર્યો, તે (તમને) કહ્યાણને માટે થાઓ.—

તથા વળી—

“મમ્મિઃ કુદુમ્બજમ્બાલે, ચૈર્મિધ્યાકાર્યજર્જરઃ ।

નોજ્યન્તે નતો નેમિ-સ્તે પેન્જીવન્તિ કે મૃતાઃ ? ॥ ૨ ॥”—અનુકૃપ

અર્થાત્ મિધ્યા કર્યમાં જર્જરિત બનેલા અને કુદુંજરૂપી કાલવમાં મગ્ન થયેલા એવા જે જનો નેમિ(નાથ)ને ઉજ્જ્યન્ત નિવૃત્ત (રૂપ) ગિરિ ઉપર નમ્યા નહિ, તેમને જે જીવતા ગણવામાં આવે, તો પછી મુએલા કાણુ કહેવાય ?

આ પ્રમાણેનો રૂપત ગિરિનો સૂરજે અપૂર્વ મહિમા કહ્યો. તે સામગ્રીને રાખ જૂમિ ઉપર પગ ઠાલીને કમર કરીને જોતો થઈ ગયો અને તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે રૂપત ગિરિ ઉપર નેમિનાથના દર્શન કર્યા વિના હું મોજન કરનાર નથી. લોકોએ તેને પપ્પો

વામાં શ્રેણિક ! આચાર્યોની સેવા કરવામાં સમ્પ્રતિ ! દેશને અનુભૂતી કરવામાં વિક્રમાદિત્ય !
વીર-વિધાનો ઉપયોગ કરવામાં સાતવાહન ! અમને તજીને તમે ક્યાં ગયા ? એક વાર
અમને દર્શન દો, એકલા મૂકીને ન જાઓ.

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા સેવકાને સૂરિજીએ બોધ આપતાં કહ્યું કે ખરેખર હુદ્દ દેવે

“આલબ્ધા કામધેનુઃ સરસકિસલયશ્ચાન્દનશ્રૂર્ણિતો હા

છિન્નો મન્દારશાસ્ત્રી ફલકુસુમમૃતઃ સ્વણિહતઃ કલ્પવૃક્ષઃ ।

દગ્ધઃ કર્પૂરસ્વણ્ડો ઘનહતિદલિતા મેઘમાણિક્યમાલા

મિત્રઃ કુમ્ભઃ સુધાયાઃ કમલકુવલયૈઃ કેલિહોમઃ કૃતોડયમ્ ॥ ૧ ॥”-અન્ધરા

(અર્થાત્) કામધેનુનો હોમ કર્યો, સરસ પલ્લવવાળા ચન્દન વૃક્ષને સૂર્ય કર્યું, દ્વળ
અને પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ મન્દાર વૃક્ષને છેદી નાખ્યું, કલ્પવૃક્ષ ખણિહત કર્યું, કર્પૂરના ખણુકને
ખાળી નાખ્યો, મેઘરૂપી માણિક્ય-માલાને ઘનના પ્રહાર વડે ઢળી નાખી, અમૃતના કુમ્ભને
ભાંગી નાખ્યો તેમજ કમળોના સમૂહ વડે કેલિ-હોમ કર્યો.—૧

તથાપિ તમે શોક ન કરો, કેમકે જુઓ—

“પૂર્વાહ્ને પ્રતિવોદ્ય પક્ષ્જવનાન્યુત્સૃજ્ય નૈશં તમઃ

કૃત્વા ચન્દ્રમસં પ્રકાશરહિતં નિસ્તેજસં તેજસા ।

મધ્યાહ્ને સરિતાં જલં પ્રસુમરૈરાપીય દીપ્તૈઃ કરૈઃ

સાયાહ્ને રવિરસ્તમેતિ વિવશઃ કિં નામ શોચ્યં ભવેત્ ? ॥ ૧ ॥”-શાર્દૂલ

અર્થાત્ સવારે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરી, કમલ-વનોને વિકસિત કરી, પ્રકાશ વિનાના
(બનેલા એવાં) ચન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે નિસ્તેજ કરી, મધ્યાહ્ને પ્રસરણશીલ તેમજ
પ્રકાશિત કરો (કિરણો) વડે નદીઓનાં જળનું પાન કરીને સૂર્ય સાંજના પંચવશ થઇ અસ્ત
પામે છે; તો હવે શોક શાનો કરવો ?—૧

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી લોકનો શોક મૂકાવીને તેમની સાથે સૂરિજી ગોપ-ગિરિ
જાવ્યા. આમ નૃપતિના નન્દન હુન્નુકને પિતાના શોકથી સુક્તાદ્વજ જેવાં અશ્રુ પાડતો,
હિમથી મ્લાન થઇ ગયેલા કમળ જેવા મુખને ધારણ કરતો તેમજ ચિંતાથી ચિત્તમાં સંતપ્ત
થતો બેઠેને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજા ! તું આટલો બધો શોક કેમ કરે છે ?
તારા પિતાશ્રી તો ધર્મોદ્ધિક ચાર વર્ગને સાધીને કૃતકૃલ થઇ ગયા છે. વળી કીર્તિરૂપ દેહ વડે
તો યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરો જીવતાજ છે; કેમકે ઉપકારી પુરુષની પુણ્ય-લક્ષ્મી અને કીર્તિ-લક્ષ્મી
એમ બે પ્રિયાઓ છે. તેમાંની પહેલી તેની સાથે જાય છે, બ્યારે બીજી અહીંજ રહે છે. બી-
જાએ પાન આમ રાજા જેવાજ થયો.

અક્ષિતપૂર્વક દૈવત ગિર ઉપર ચડી નેભિનાથને પ્રણામ કરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. લાંથી પોતાને નગરે આવતાં માર્ગમાં તેણે પિંડતારકમાં દામોદર હરિની મૂર્તિને, દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને અને સોમેશ્વર પુરમાં સોમનાથની મૂર્તિને પ્રણામ કર્યા.

આ પ્રમાણે યાત્રા કરીને આમ રાત્ર સૂરિજ સાથે પોતાને નગરે પાછો આંચો. તેણે સંધ-પૂજાદિ મહોત્સવો કર્યા. વિશેષમાં તેણે યોગ્ય સમયે દુન્દુકને રાત્ર્ય ઉપર બેસાડ્યો. ઢેટલોક કાળ વીસા પછી તેની રાત્ર લઘ પ્રભ-વર્ગની ક્ષમા યાત્રી દેશને અનુભવી કરી તે સૂરિજને સાથે લઘ હોડીમાં બેસી ગંગાને કંઠિ આવેલા માર્ગે તીર્થમાં જવા નીકળ્યો. લાં તેણે જળમાંથી ધૂમાડો નીકળતો જોયો. વળી પોતે મકારથી રાહ ચતા મગધ નગર આગળ આવી પહોંચ્યો છે એ વાત તરફ પણ તેનું લક્ષ્ય ખેંચાતાં તેને વ્યન્તરતું વચન યાદ આંચું. પોતાનું મરણ સમીપ જાણીને તે ધર્મ-ધ્યાન કરવામાં તત્પર થઈ ગયો. સૂરિજએ તેને તેમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું એટલે આમ રાત્રએ તેમની ક્ષમા યાત્રી અનશન વ્રત અંગીકાર કર્યું. અંતમાં પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરતાં સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. આ ખનાવ વિ. સં. ૮૬૦માં ભાદ્રપદ (ભાદરવા)ની શુક્લ પંચમીને દિને ખન્યો. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“મા ભૂત સંવત્સરોડસૌ વસુશતનયતેર્મા ચ ક્ષણેષુ ચિત્રા
ખિર માસં તં નમસ્તં ક્ષયમપિ સ લલઃ શુક્લપક્ષોડપિ ચાતુ ।

સાક્ષાન્તિર્થા ચ સિંહે વિશતુ હુતમુજં પશ્ચમી ચાતુ શુક્રે
ગજાતોયાગ્નિમધ્યે ત્રિદિવમુપગતો યન્ન ‘નાગાવલોકઃ’ ॥”—સં. ૫૨

આમ રાત્રનું મરણ થવાથી સૂરિજનાં નેત્રમાં પણ અશ્રુ આંચ્યાં, કેમકે લાંબા સમયનો એક દુર્ગમ છે. સેવકો પણ આકન્દ કરવા લાગ્યા કે હે શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવામાં વળકુમાર! રાત્ર્ય સ્થાપન કરવામાં રાત્ર! ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં નળ! સલ વચન ઉચ્ચારવામાં મુધિષ્ઠિર! સુવર્ણનું દાન દેવામાં કર્ણ! શુદ્ધ જન તરવને અંગીકાર કર-

૧ સરખાવો—

“દામોદરહર્ષિ તન્ના-મ્બચ્ચાંયાદ મિન્દત્તારકે ।
તયા માધવદેવે ચ, શક્તોદ્ધરે ચ તં સ્થિતમ્ ॥
દ્વારકાયો લલઃ શ્રીમાત્, કુચ્ચમૂર્તિ પ્રણમ્ય ચ ।
તન્ન દાનાનિ વ્રતા ધી-સોમેશ્વરપુરં યયૌ ॥
વતઃ શ્રીસોમનાથલ, હેમપૂજાપુરસ્સરમ્ ।
લલોકં શ્રીળયામાસ, વાસવો વીરવૈરિવ ॥”

—પ્રભાવકવચિત્રાંતર્ગત શ્રીમધ્વસાક્ષિપ્રબંધ, સ્તો. ૭૦૧-૭૦૮.

એમ કરતાં ભોજ મોસાળ (માતૃશાલ)માં રહીને લગભગ પાંચ વર્ષનો થયો. ત્યારે કૃષ્ણિકાએ હુન્દુકને કહ્યું કે તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ મોસાળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. નખ-છેલને પરશુ-છેલ ન થવા દો. એને અહીં લાવીને છાનામાના ચમરાળને સ્વાધીન કરો. રાત્રીએ તેની વાત અંગીકાર કરી અને ભોજને તેના મામા પાસેથી ગોલાની લાવવા દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ તે દૂતોને કહ્યું કે હું તમારા રાજનો મનોભાવ જાણું છું, માટે મારા ભાણેજને હું મોકલનાર નથી. ક્ષત્રિયનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું; વળી આ તો મારો ભાણેજ છે, તો પછી તેમાં શું કહેવું? તેમ છતાં પણ વાપરવાની તમારા રાજની મરજી હોય, તો તમે તેને કહેજો કે તે સત્વર આવે. હું પણ બનેલીને માફ પણ બતાવીશ.

આ પ્રમાણેની વાતચિત થયા બાદ દૂતો હુન્દુક પાસે પાછા આવ્યા અને રાજને સર્વ વાત કહી. આથી તેને બહુ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે કંઈ કરી શક્યો નહિ. ભોજ પણ પોતાના પિતાના આશયથી વાકેફાર હોવાથી તે જાતે પણ લાંબા તૈયાર થયો નહિ. આથી હુન્દુકે અધ્યભક્તિજીને ભોજને ગોલાની લાવવા કહ્યું. સૂરિજીએ અનિચ્છાએ તે વાત કબૂલ કરી અને કેટલાક માણસોને સાથે લઈને તેઓ પાટલીપુર જવા નીકળ્યા. અર્ધ માર્ગે ગયા પિતા તેને જરૂર મારી નાખશે અને જો તેને નહિ લાવીશ તો એ રાજ મને મારી નાખશે. વાસ્તે આ તો એક તરફ દુસ્તર કિનારો અને એક તરફ વાઘ એવો યોગ આવ્યો. વળી માફ હવે આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, ફક્ત બે દિવસ બાકી છે; વાસ્તે મારે અનશન ગ્રહણ કરવું એજ કદ્યાણુકારી છે.

આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાની સાથે રહેલા યતિઓને કહ્યું કે નંજસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી વચન બોલજો, આવકોને મિથ્યા દુષ્ટ (મિચ્છામિ દુકલં) કહેજો, પરસ્પર અમત્સરતા રાખજો, શુદ્ધ ક્રિયા પાળજો, બાલ-વૃદ્ધનું પાલન કરજો; અમે તમારા નથી, તમે અમારા નથી, આ સર્વ સંબંધ કૃત્રિમ છે.

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી ત્રિભુવનને પૂજનીય એવા તીર્થંકરનું, અષ્ટકર્મના બન્ધનથી મુક્ત એવા સિદ્ધનું, ગૌતમ પ્રમુખ મુનિવરનું અને સર્વજ્ઞભાષિત જૈન ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી શરણુ અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રતને અને છઠ્ઠા રત્નભોજનના નિયમને અંગે જ નિશંકના થઈ હોય તેનું મિથ્યા દુષ્ટ હોજો એમ કહીને બેઠા બેઠા અદીનપણે સમાધિ પૂર્વક તેઓએ કાળ કર્યો.

આ પ્રમાણે કહીને સૂરિજીએ દુન્દુકને શાંત કર્યો. દુન્દુક ધીમે ધીમે ઉત્તમ શ્રાવક થયો અને ત્રિવર્ગને સાધવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે સમય વ્યતીત થતાં એક દિવસ દુન્દુક ચતુષ્પથમાં (ઔઠામાં) ફરવા નીકળ્યો. સાં તેણે ઉદાર રૂપવાળી, યુવકરૂપી યુગને સપડાવવામાં જાળ જવી અને મદન અને માયાની મૂર્તિરૂપ એવી કણ્ઠિકા નામની ગણિકાને જોઈ. એથી તે મોહિત થઈ ગયો અને તેણે તેને રણવાસમાં બેસાડી. આ ગણિકાએ દુન્દુકને ધીરે ધીરે એવો વચ્ચે કરી લીધો કે તે તેને પૂછ્યા વિના પાણી પણ પીતો નહિ. કામલુગારાં વચનોથી તેણે જેમ હિમ વૃક્ષને ખાઈ જાય તેમ સમગ્ર રાજ્યને ખાવા ચાંદ્યું. ગણિકાને આધીન બનેલો રાજ પોતાની પદ્મા રાણીને તેમજ અન્ય કુલશીલસંપન્ન રાણીઓને પણ તૃણવત્ ગણવા લાગ્યો.

એક દિવસે કલ્પાકેલિ નામના જ્યોતિષીએ રાત્રે એકાન્તમાં રાજને કહ્યું કે તમારો પુત્ર ભોજ મહાભાગ્યશાળી યશે, પરંતુ તે તમને મારીને રાજ્ય ઉપર બેસશે. આ સાંભળીને વજ્રપાતથી હણાયો હોય તેમ તે રાજ ઝીન રહ્યો. તેણે તે જ્યોતિષીને રજા આપી.

જ્યોતિષીને વિદાય કરી રાજ કણ્ઠિકા પાસે ગયો. રાજને ચિંતાતુર જોઈને તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! આજે આપનું વદન-કમલ કેમ કરમાઈ ગયું છે ? રાજએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હું કંઈ દૈવજ હોય પામ્યો છે. શાનીએ કહ્યું કે મારા પુત્રને હાથે માફ મરણ છે અને એ વાત ખોટી પડે તેમ નથી. કણ્ઠિકાએ જવાબ આપ્યો કે એમાં શી ચિન્તા કરવી ? પુત્રને મારી નાખો. જે રાજ્ય-દુષ્પદ હોય તે પુત્રને પણ ગણતા નથી. વળી આવો પુત્ર તે પુત્ર નહિ પણ શત્રુ કહેવાય. આથી દુન્દુક પોતાના પુત્રનો ધાટ ધડવા તૈયાર થઈ ગયો. ભોજની માતા પદ્માની એક દાસી ચાંબલા પછાડી સંતાઈને જીભી હતી તેના સાંભળવામાં આ વાત આવી. તેણે જઈને પોતાની સ્વામિનીને તે વાત નિવેદન કરી. પુત્રના વધની વાત સાંભળતાં પદ્મા ગભરાઈ ગઈ.

પુત્ર-વધની રાજ યોજના કરતો હતો તેવામાં પાટલીપુરમાં જેણે સ્વયંવર-મણ્ડપ આરંભ્યો હતો અને જે રનેદ-પૂર્ણ, ધર્મિષ્ઠ તેમજ શૂરવીર હોય એવા પોતાના ભાઈ ઉપર પદ્મા રાણીએ છૂપો પત્ર મોકલ્યો. તેમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે રાજ કોયે લરાયો છે અને તેથી તે તમારા ભાણેજનો જન લેવા તૈયાર થઈ ગયો છે, વાર્તા નવે અદા આવી એને લઈ જાઓ. જીવની પેટે તમે એને બચાવજો, નહિ તો કું છો તે પુત્ર પુત્ર વિનાની બની જાય.

આ પ્રમાણેના પત્ર મળતાં ભોજનો માથો પોતાના બનેલી દુન્દુકના નાના આવી તેને નમસ્કાર કરી પોતાને સાં સ્વયંવર-મંદોત્સવ છે એમ કહી ભોજને લઈ પોતાના નગરમાં રાખીને લજ્જાવી ગણાવીને તેણે તેને યજ્ઞ-વિધામાં પણ કુરાળ બનાવ્યો.

એમ કરતાં ભોજ મોસાળ (માટશાલ)માં રહીને લગભગ પાંચ વર્ષનો થયો. ત્યારે કણિકાએ દુન્દુકને કહ્યું કે તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ મોસાળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. નખ-છેદને પરશુ-છેદ ન થવા દો. અને અહીં લાવીને છાનામાના ચમરાજને સ્વાધીન કરો. રાજાએ તેની વાત અંગીકાર કરી અને ભોજને તેના મામા પાસેથી બોલાવી લાવવા દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ તે દૂતોને કહ્યું કે હું તમારા રાજાનો મનોભાવ જાણું છું, માટે મારા ભાણેજને હું મોકલનાર નથી. ક્ષત્રિયનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું; વળી આ તો મારો ભાણેજ છે, તો પછી તેમાં શું કહેવું? તેમ છતાં બળ વાપરવાની તમારા રાજાની મરજી હોય, તો તમે તેને કહેજો કે તે સત્વર આવે. હું પણ બનેલીને માફ બતાવીશ.

આ પ્રમાણેની વાતચિત થયા બાદ દૂતો દુન્દુક પાસે પાછા આવ્યા અને રાજાને સર્વ વાત કહી. આથી તેને ખડુ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે કંઈ કરી શક્યો નહિ. ભોજ પણ પોતાના પિતાના આશયથી વાંકડગાર હોવાથી તે જાતે પણ સાંજવા તૈયાર થયો નહિ. આથી દુન્દુકે અખ્યલદ્વિજને ભોજને બોલાવી લાવવા કહ્યું. સૂરિજીએ અનિચ્છાએ તે વાત કબૂલ કરી અને કેટલાક માણસોને સાથે લઈને તેઓ પાટલીપુર જવા નીકળ્યા. અર્ધ માર્ગે ગયા બાદ સૂરિજીએ જ્ઞાન-દૃષ્ટિપૂર્વક વિચાર કર્યો કે જો હું ભોજને સમજાવીને લાવીશ, તો તેનો પિતા તેને જરૂર મારી નાખશે અને જો તેને નહિ લાવીશ તો એ રાજા મને મારી નાખશે. વાસ્તે આ તો એક તરફ દુસ્તર કિનારો અને એક તરફ વાઘ એવો યોગ આવ્યો. વળી માફ હવે આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, ફક્ત બે દિવસ બાકી છે; વાસ્તે મારે અનશન મંહણ કરવું એજ કંદ્યાણુકારી છે.

આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાની સાથે રહેલા યતિઓને કહ્યું કે 'નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી વચન બોલજો, શ્રાવકોને મિથ્યા કુપ્કૃત (મિચ્છામિ કુક્રંદ) કહેજો, પરસ્પર અમત્સરતા રાખજો, શુદ્ધ ક્રિયા પાળજો, બાલ-વૃદ્ધનું પાલન કરજો; અમે તમારા નથી, તમે અમારા નથી, આ સર્વ સંબંધ કૃત્રિમ છે.

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી ત્રિભુવનને પૂજનીય એવા તીર્થંકરનું, અષ્ટકર્મના બન્ધનથી મુક્ત એવા સિદ્ધનું, ગૌતમ પ્રમુખ મુનિવરનું અને સર્વજ્ઞભાષિત જૈન ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી શરણ અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રતને અને છઠ્ઠા રાત્રિભોજનના નિયમને અંગે જ વિરાધના થઇ હોય તેનું મિથ્યા કુપ્કૃત હોજો એમ કહીને બેઠા બેઠા અદીનપણે સમાધિ-પૂર્વક તેઓએ કાળ કર્યો.

શ્રીવિક્રમાદિત્ય પછી ૮૦૦ વર્ષે ભાદ્રપદ શુકલ તૃતીયાને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં જન્મેલા અને ૭ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લઇ અગ્યાર વર્ષની નાની વયમાં સૂરિ-પદ્ધતી અલંકૃત થયેલા સૂરિજી આ પ્રમાણે ૬૫ વર્ષની ઉંમરે આવણ શુકલ અષ્ટમીને દિને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં કાળ કરી ઈશાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ વાતની સરસ્વતી દેવીએ મોદેરક ગામમાં જઈને નમ્રસૂરિજીને તત્કાળ ખબર આપી. આથી તેમને ધણે શોક થયો અને તેઓ બોલી ઊઠ્યા કે—

“શાસ્ત્રજ્ઞાઃ સુવચોઽન્વિતાઃ સ્વજનસ્યાધારતામાગતાઃ

સદ્વૃત્તાઃ સ્વપરોપકારનિરતા દાક્ષિણ્યરક્ષાકરાઃ ।

સર્વસ્યામિમતા ગુણૈઃ પરિવૃત્તા મૂમળ્લનાઃ સજ્જના

ધાતાઃ ! કિં ન કૃતાસ્ત્વયા ગતધિયા કલ્યાણત્તદીર્ઘાયુષઃ ? ॥ ૧ ॥”-શાંદૃશ.

અર્થાત્ શાસ્ત્રોપાધ્યક્ષ, સુન્દર વચનોથી અલંકૃત, ધણા મનુષ્યોના આધારભૂત, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા, સ્વ-પર ઉપર ઉપકાર કરવામાં તત્પર, દાક્ષિણ્યના સમુદ્ર, સર્વને વસીલ, શુણ્ણથી યુક્ત તથા પૃથ્વીના ભૂપણરૂપ એવા સન્નિવોને હે વિધાતા! તે મૂલમતિએ કલ્યાણત્તદીર્ઘાયુષઃ દીર્ઘાયુષધવાળા કેમ ન કર્યા ?

સૂરિજીની સાથે આવેલા મનુષ્યોએ જઈને દુન્નુકને સૂરિજીના દેહોત્સર્ગની વાત કહી. આથી તેને બહુ ખેદ થયો. ભોજને પણ પોતાની ખાતર સૂરિજીએ પ્રાણ અર્પણ કર્યા એ વાતની ખબર પડતાં વજાધાત કરતાં પણ વિશેષ આધાત થયો.

આ પ્રમાણે જોકે અત્ર શ્રીભક્ષ્મહાકવિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત પૂર્ણ થાય છે, પરંતુ આજી હકીકત અધુરી રહેતી હોવાથી તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે.

એક વાર આમ રાજનો એક માળી વિદેશમાં ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં ભોજ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું કે મેં સદ્યુર પાસેથી માતુલિંગી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. એનાથી અભિમન્ત્રણ કરીને માતુલિંગ (બીએસ) કાઢીને માર્યો હોય, તો તે મરી જાય. આપ તે વિદ્યા લો. ભોજે તે વિદ્યા લીધી અને તેની ખાતરી કરી બેઠો. માળીને દાનાદિકથી સંતોષી તેને રજ આપી ભોજે પોતાના મામાને વિદ્યા-શક્તિ બતાવી. આથી તે ખુશી થયો. તેણે ભોજને કહ્યું કે હવે તને આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તો પછી ભેટલા તરીકે માતુલિંગ લઈને તું તારા પિતા પાસે જ અને તેને મારીને રાજ્ય લઈ લે.

આ વાતને અંગીકાર કરી ભોજ ગોપગિરિ આવ્યો. તેણે રાજદ્વાર આગળ જઈને પ્રતિદ્વારી દ્વારા પોતાના પિતાને કહાવ્યું કે આપ પૂજ્ય છે, હું બાળક છું; આપને મારો નામ મનુષ્ય થાય કે મને રાજ્ય મળે એ બધું મારે મન સરખું છે. આ સાંભળીને રાજાને મનમાં થયું કે તેણે આવા વિનીત પુત્રને પોતાની પાસે આવવા રજ આપી. રાજા મહિષા સાથે અંકુશને

જેઠો હતો સાં ભોજ માતૃલિંગ લઈને આળ્યો અને તેણે પોતાના વિદ્યા-બળથી તે બંનેને મારી નાખ્યા. આથી તેની માતા પદ્મા તેમજ તેના મામા ખુશી થયા. પ્રજા-વર્ગ પણ આનન્દ પામ્યો.

એકદા ભોજ રાજ્યે કૃતજ્ઞતાને લીધે નન્નસૂરિજીની પાસે એક વિનંતિ-પત્ર આપીને મનુષ્યોને મોકલ્યા. આ પત્રમાં તેણે આ સૂરિજીને પોતાનું નગર પાવન કરવા વિજ્ઞપ્તિ કરી હતી. આ પત્ર વાંચીને ગોવિન્દસૂરિજીની રજા લઈ નન્નસૂરિજી ગોપગિરિ આળ્યા. રાજ્યે સામા જઈ તેમનો અતિથય આદર-સત્કાર કર્યો. તેમને સિંહાસને બેસાડી તે તેમની આજ્ઞા-રૂપ થઈ રહ્યો. તેમના ઉપદેશાનુસાર તેણે અગ્યાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં તેમજ શત્રુંજયાદિક તીર્થની યાત્રા કરી તથા આખી પૃથ્વીને જિત-ચૈલથી મણિકત કરી. આ પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરતો ભોજ રાજ ગોપગિરિમાં રાજ કરવા લાગ્યો. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પોતાનો યશસ્વી દેહ અહીં સજ્જ થઈ તે દેવલોક પામ્યો.

સૂરીશ્વરનો શિષ્ય-સમુદાય—

આ સૂરીશ્વરને કેટલા શિષ્યો હતા તે જાણવામાં આળ્યું નથી. પરંતુ વાક્યપતિરાજ ઉપરાંત તેમને બીજા શિષ્યો હોવા જોઈએ એમ તેમના શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા ચરિત્ર ઉપરથી તેમજ પ્રભાવકચરિત્ર (પૃ૦ ૧૭૯) ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં તેમને વિનયચન્દ્ર નામના એક શિષ્ય હતા એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ૦ ૩૧૫) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ શિષ્યે કવિશિક્ષા નામનો અન્ય રચ્યો છે એવો સાં ઉલ્લેખ છે.

કવીશ્વરની કૃતિઓ—

કવીશ્વર અખ્યલદ્વિસૂરિજીએ કંઈ કંઈ ભાષામાં કથા કથા અન્યો રચ્યા છે એ પ્રશ્નના સંબંધમાં નિવેદન કરવાનું કે સંસ્કૃત ભાષા સિવાય અન્ય ભાષામાં તેમણે કોઈ અન્ય રચ્યો હોય એવો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. વિશેષમાં સંસ્કૃત ભાષામાં પણ આ ચતુર્વિંશતિકા નામનું કાવ્ય, ૧૩ શ્લોકપ્રમાણુક સરસ્વતી-સ્તોત્ર અને શ્રીઅખ્યલદ્વિ-ચરિત્રમાં સૂચવ્યા મુજબ વીર-સ્તવ અને શાન્તિ-સ્તોત્ર તથા પ્રાસંગિક શ્લોકો ઉપરાંત તેમની કોઈ અન્ય કૃતિ જાણવામાં આવી નથી. છતાં પણ એ બૂલવા જેવું નથી કે તેમની મળી આવતી પ્રથમ કૃતિ ઉપરથી પણ તે એક પ્રભાવશાળી કવિરાજ હતા એ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે.

કવીશ્વર સંબંધી ઉલ્લેખ—

કવીશ્વર શ્રીઅખ્યલદ્વિસૂરિના સંબંધમાં વિલાસવઈ કહા (વિલાસવતી કથા), આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૨૭૦), ઉપદેશ-તરંગિણી ઇલાદિ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખો છે. તેમાં વિલાસવતીમાં અન્તમાં જે ઉલ્લેખ છે તે નીચે મુજબ છે:—

“ધોળિજ્જમૂલકૂલે કોઢિયગળવિજલવરસાહાણ ।

વિમલંમિ ય ચંદ્રકુલે વંસંમિ ય સઘકલાણે ॥ ૧ ॥

સંતાને રાયસદસિ હરિસિરિવપ્પમ(હ)દ્વિસૂરિસ્સ ।

અસ્સમહસૂરિગચ્છે મહુરાદેસે સિરોહાણ ॥ ૨ ॥”

ઉપર નિવેદન કર્યા મુજબની હકીકત આપવા પૂર્વે સૂરિજનું જીવન-ચરિત્ર પૂર્ણ થઈ ગયું છે, તો હવે પ્રજાશ્રી ઝંઝાનો વિસ્તાર કરનારા હિમાલય, સર્વ સામાયારીશ્રી સુન્દરીના સૌભાગ્યને વધારનારા મદન, રાજ-સભાશ્રી કુમુદિનીને વિકસવર કરનારા ચન્દ્ર તથા સરસ્વતીના ધર્મ-પુત્ર તેમજ વાદ્રકીર્તિ, વાદિકુંજરકેસરી, બ્રહ્મચારી, ગજવર, રાજપૂજિત ઇલાદિ બિરુદોથી વિખ્યાત એવા આ સૂરીશ્વરને પ્રણામ કરતો તેમજ તેમના અપૂર્વ જીવન-વૃત્તાન્તની રૂપરેખા આલેખવામાં જે ન્યૂનતા રહી ગઈ હોય તે બદલ સુજ્ઞ-સમૂહની ક્ષમા થાયતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું.

કાવ્ય-મીમાંસા

પરતુ—

આ ૯૬ પદના કાવ્યના ચોવીસ વિભાગો પડી શકે છે, કેમકે તે મુખ્યત્વે કરીને ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ છે અર્થાત્ આ કાવ્યમાં ચોવીસ 'સ્તુતિ-કદમ્બકો' છે. પ્રત્યેક કદમ્બકમાં અમુક એક જિનેશ્વરની, સમસ્ત જિનેશ્વરોની, આગમની અને શાસનાતુરાગી દેવ-દેવીની એમ ચારની સ્તુતિ કરવાના નિયમને અનુસરીને આ કદમ્બકો રચાયા છે.

આવાં કદમ્બકો પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે અને ચૈલ્યવન્દન-દેવવન્દન કરતી વેળાએ પણ બોલાય છે, વાસ્તે તેમજ તેનો આ પૂર્વે મેં તૈયાર કરેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સાથે પણ સંબંધ હોવાથી આ સંબંધમાં વિશેષ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સ્તુતિ-વિચાર—

'સ્તુતિ' શબ્દનો અર્થ 'પરમેશ્વર-તીર્થંકર આદિ સદ્ગુણસંપન્નોના સદ્ભૂત ગુણોનું કીર્તન કરવું' એવો થાય છે. આને પ્રાકૃત ભાષામાં 'યુધ' કહેવામાં આવે છે. આ સ્તુતિના બે ભેદ પાડી શકાય તેમ છે. ચૈલ્યમાં પ્રણીત મૂર્તિ સન્મુખ ભાષા રહીને આછામાં આછા એક શ્લોક બોલીને અને વંધારમાં વંધારે ૧૦૮ શ્લોકો બોલીને તેમના ગુણ ગાવા તે એક પ્રકારની સ્તુતિ છે. એક શ્લોકની પણ સ્તુતિ કહી શકાય છે એ વાત વાદિવેતાલ શ્રીશાન્તિ-સૂરિએ રચેલી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (પત્રાંક ૫૮૧)ની ઠીકામાંના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૧ પંચાશકમાં આને 'સ્તુતિયુગલ' તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૨ જિન-ગૃહ રચવાના કાર્યમાં તેમજ જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં અન્ય દેવોથી થતા ઉપસર્ગોને દૂર કરવામાં અને સમ્યગ્દષ્ટિ સંઘને સુખી કરવામાં તેમજ તેને શાન્તિ અર્પણ કરવામાં સાધાર્મિક દેવ-દેવી સમર્થ છે, તેથી તેના સન્માનાર્થે તેની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે; કેમકે જૈન શાસનમાં તે વાસ્તવિક રીતે અદ્વૈતગુણી પણ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

૩ સ્તુતિઓ ચાર છે એ વાતની શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત વિચારસાર-પ્રકરણની નીચે મુજબની ૬૬૨મી ગાથા સાક્ષી પૂરે છે:—

“અરિહંતા મુય સિદ્ધા, તિન્નેવ ય હોંતિ વંદણિજ્ઞાત ।

જિણ પગ સન્વ પવયણ, વૈયાવચ્છગર થુઈં ચઢરો ॥”

[અર્હન્તઃ શ્રુતે સિદ્ધાસ્ત્રય એવ ચ ભવન્તિ વન્દનીયાઃ ।

જિન એકઃ સર્વે પ્રવચનં વૈયાવૃલ્લકરઃ સ્તુતયશ્રતત્તઃ ॥]

યોગશાસ્ત્ર, પંચાશક, ધર્મસંગ્રહ વિગેરે ગ્રંથોમાં આ નિયમ આપેલો છે.

“एगदुगतिसिलोगा, (धुईओ) अन्नेसिं जाव हुंति सत्तेव ।

देविंदत्थवमाई, तेण परं धुत्तया होंति ॥”—આર્થાં

[एकद्वित्रिश्लोकाः (स्तुतयः) अन्येषां यावद् भवन्ति सत्तेव ।

देवेन्द्रस्तवाद्यास्ततः परं स्तवा भवन्ति ॥]

આ ઉપરથી શુણેત્દીર્તનના શ્લોકોની સંખ્યા એ સાતથી વધારે હોય તો તે ‘સ્તવ’ કહેવાય અને એ તે સંખ્યા ઓછામાં ઓછી એકની અને વધારેમાં વધારે સાતની હોય તો તે ‘સ્તુતિ’ કહેવાય એમ એમ શકાય છે.

વધારેમાં વધારે સ્તવમાં ૧૦૮ શ્લોકો હોઈ શકે એ વાતની જમ્બુદ્વીપપ્રશસિ, રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર વિગેરે અન્યો સાક્ષી પૂરે છે.

આ પ્રમાણે આપણે સ્તુતિનો એક પ્રકાર બોલો. હવે તેના બીજા પ્રકારનો વિચાર કરીએ.

ચૈલવન્દનમાં કાઠોત્સગ્ગ (કાથોત્સર્ગ) કર્યા બાદ એક શ્લોક દ્વારા જે પ્રશ્નનું શુણ—ગાન કરવામાં આવે છે તે સ્તુતિનો બીજો પ્રકાર છે. આને ‘યુષ’ નામથી ઓળખવાની રૂઢિ પણ છે. આ-સંબંધમાં શ્રીપ્રયુષ્મસૂરિએ રચેલા. વિચારસાર—પ્રકરણ (પૃં. ૧૩૩) માં આપેલી ગાથા વિચારી લઈએ. સાં કહું છે કે—

“अरिहंतदंडगाईण, कावस्सग्गाण जा व अंतंमि ।

दिजंति ता धुईओ, भणियं ववहारचुव्नीए ॥ ૧ ॥”—આર્થાં

અર્હત્—દણ્ડકાદિકમાંના કાથોત્સર્ગોને અન્તે જે બોલાય છે, તેને બચહાર—ચૂલિમાં યુષ (સ્તુતિ) કહી છે. આ ઉપરથી એમ શકાય છે કે બીજા પ્રકારની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય છે. સ્તુતિ—કદમ્બકનો કમ—

હવે સ્તુતિ—કદમ્બકમાં જે કમનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેનું શું કારણ છે તે વિચારી લઈએ.

ચૈલવન્દન પ્રસંગે ‘નમુધુણું’ કહી જિલા થઈ જે જિન—ચૈલમાં ચૈલવન્દન કરાવું હોય સાં વિરાજમાન મૂળ નાયકને હૃદયીને ‘અરિહંતચૈલઆણું’ સૂત્રપૂર્વક કાથોત્સર્ગ કરવામાં તે જિનેશ્વરની પ્રથમ સ્તુતિ બોલાય એ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી સ્તુતિ—કદમ્બકમાં પ્રથમ અમુક તીર્થકરની સ્તુતિ કહેવાનું શું કારણ છે તે નમજી શકાય છે. સાર પછી ‘લોખરસ’ સૂત્ર કે જે સમસ્ત—ચૈલીસે તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ છે અને ‘નમવોએ’ એ

સમસ્ત લોકનાં ચૈલ માટે છે તેનો પાઠ આવવાથી સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે તે વ્યાજબી છે. તેવી રીતે 'સુઅરસ'નો કાર્યોત્સર્ગ કરતી વેળાએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનુસાર શ્રુતની યાને આગમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે અને 'વૈયાવચ્ચ'ના કાઉસગ પછી જિનેશ્વરનું વૈયાવૃલ કરનાર દેવ-દેવીની સ્તુતિ કરાય છે તે પણ યોગ્ય છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમ રાખ્યો છે તે સકારણ છે. તીર્થંકરોનાં નામો સંબંધી વિચાર—

આપણે જોઈ ગયા તેમ આ કાવ્યના પ્રત્યેક સ્તુતિ-કદમ્બકના પ્રથમ પદમાં આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ચોવીસ તીર્થંકરો પૈકી એકેકની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તેમનાં નામોનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ થઈ શકે છે. સામાન્ય અર્થ તો સમસ્ત તીર્થંકરોમાં ધરી શકે છે, તેથી વિશેષ અર્થ પણ વિચારવો આવશ્યક સમજાય છે. તેમાં પ્રથમ તીર્થંકરના વૃષભ નામનો સામાન્ય અર્થ તો 'વૃષ હ્દહને' ઉપરથી સમગ્ર સંયમના ભારને વહન કરનાર તે વૃષભ એમ થાય છે. આ વાત તો કાંઈ પણ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને ધરી શકે છે, તેથી આનો વિશેષ અર્થ વિચારીએ. પ્રથમ તીર્થંકરની બંને જંધામાં વૃષભ (ખગદ)નું લાંછન હોવાથી તેમજ તેમની માતાએજ પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભ જોયેલો હોવાથી (અન્ય તીર્થંકરોની માતાએ તો પ્રથમ સિંહ જોયેલો હોવાથી) તેમને વૃષભ કહેવામાં આવે છે.

બીજા તીર્થંકરના અજિત નામનો સામાન્ય અર્થ પરીપહ, ઉપસર્ગ ઇલાદિથી નહિ જીતાયેલા એવો થાય છે. આ લગવાનું ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે તેમના માતા-પિતા જ્યારે ધૂત રમતા, સારે તેમના પિતાજી જીતતા, પરંતુ તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમના માતા કદી પણ હાર્યા નહિ. આ કારણને લઈને તેમને અજિત કહેવામાં આવે છે.

ત્રીજા તીર્થંકરનું નામ સંભવ છે. ચોવીસ અતિશયાદિક ગુણોથી યુક્ત હોય તે 'સંભવ' કહેવાય એ સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં દેશમાં ધાન્યાદિકનો સુકાળ થયો તેથી તેઓ 'સંભવ' કહેવાય છે એ વિશેષ અર્થ છે.

દેવેન્દ્રાદિક વડે વન્ધ હોય તે 'અભિનન્દન' કહેવાય એ ચોથા તીર્થંકરના અભિનન્દન નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી શક (સૌધર્મેન્દ્ર) વારંવાર તેમની માતાની સ્તુતિ કરવા આવતા હતા તે વાત ધ્યાનમાં લેતાં આ નામનો વિશેષ અર્થ જોઈ શકાય છે.

શુભ છે મતિ જની તે 'સુમતિ' એ પાંચમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતા બે વિધવા સ્ત્રીઓના કલહનો નિર્ણય કરવામાં નીન પુદ્ગિશાળી બની, વાસ્તે તેઓને સુમતિ કહેવામાં આવે છે એ અત્ર વિશેષતા છે.

આ કથકના નિર્ણયની હદીકત એ છે કે પ્રજાના ગામમાં બે વલિક-સ્રીઓ વસતી હતી. તેમાં નાનીને પુત્ર હતો, ન્યારે મોટી વન્ધ્યા (વાંઝણી) હતી. પરંતુ પુત્રનું પાલન તો બંને સ્રીઓ કરતી હતી. એવામાં તેમનો પતિ મરી ગયો એટલે ધનની લાકડે મોટી કહેવા લાગી કે આ પુત્ર તો મારો છે, વાસ્તે બધું ધન મને મળવું જોઈએ. વળી નાનીને તો આ પુત્ર હોવાથી તે પાંચ તેમ કહેવા લાગી. એ પ્રમાણે આ બે સ્રીઓ વચ્ચે ટોળા થયો, તેથી તેઓ વદતી વદતી રાજ-દરબારમાં ગઈ. તે વખતે ગર્ભના મહિમાથી 'રાણીને ચુકાદો આપવાની શુભ મતિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તેણે તે બંનેને કહ્યું કે તમે બંને ધનને અડધો અડધ વહેંચી લો તેમજ પુત્રના પાંચ બે ભાગ કરી એક એક લઈ લો. આ સાંભળતાં જ નાની સ્રી બોલી જાણી કે મારે ધન જોઈતું નથી. વળી પુત્રના કંઈ બે ભાગ યાચ નહિ, વાસ્તે એ પુત્ર આ મોટી સ્રીનો હોય તો પાંચ તે મારોજ છે. તે સાંભળીને રાણીએ ચુકાદો આપ્યો કે આ છોકરો નાની સ્રીનો છે, કેમકે પુત્રનું મરણ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચતાં પાંચ મોટી સ્રી રહી. વાસ્તે આ છોકરો તેમજ તમામ ધન એને હવાલે કરવું અને મોટીને ધરમાંથી કાઢી મૂકવી.

પદ્મના જેવી પ્રજા છે જેની તે પદ્મપ્રભ એવો 'પદ્મપ્રભ'નો સામાન્ય અર્થ દરેક તીર્થંકર પરવે ધરી શકે છે, વાસ્તે તેનો વિશેષ અર્થ જોઈ લઈએ. ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતાને પદ્મની શર્યામાં સુવાનો દોહક ઉત્પન્ન થયો (આ દોહક દેવોએ પૂર્ણ કર્યો) તેથી તેમજ આ છોકરો તીર્થંકર પદ્મવર્ણ હોવાથી તેમને પદ્મપ્રભ કહેવામાં આવે છે.

સાતમા તીર્થંકરનું નામ સુપાર્શ્વ છે. આનો ઔષિક (સામાન્ય) અર્થ તો એ છે કે જેની બન્ને બાજુઓ સુંદર હોય તે 'સુપાર્શ્વ' કહેવાય. એમની માતાના બન્ને પડમાં રોગ-અસ્ત હતાં, પરંતુ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમના પ્રભાવથી તે સારા થઈ ગયાં એથી કરીને આ પ્રજાને સુપાર્શ્વ કહેવામાં આવે છે.

ચન્દ્રના જેવી (સૌમ્ય) પ્રજા છે જેની તે ચન્દ્રપ્રભ એ આઠમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. ભગવાન ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાને ચન્દ્રનું પાન 'કરવાનો દોહક ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમજ તેમનો વર્ણ ચન્દ્રના જેવો હોવાથી તેમના સંબંધમાં આ નામ વિશેષતઃ ચરિતાર્થ થાય છે.

સુંદર છે વિધિ (કૌશલ્ય) જેનું તે 'સુવિધિ' કહેવાય એ બ્યાખ્યા તો સમસ્ત જિનવરોના સંબંધમાં ધરી શકે છે. પરંતુ આ નવમા તીર્થંકરના નામની વિશેષતા તો એ છે કે તેઓ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતા દરેક કાર્યને વિધિ વિશેષ દુશળ બની.

જે દાસ્તદાર તેમજ દુરબન પ્રતિ શીતલ ગ્રહ જેવા હોય તે 'શીતલ' કહેવાય એ દશમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. અત્ર વિશેષતા તો એ છે કે એમના પિતાને

દાહ-જ્વર થયો હતો તે ઔષધથી મટ્યો નહિ, પરંતુ પ્રભુ ગર્ભમાં આળ્યા પછી તેમની માતાએ તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો એટલે તે શાંત થઈ ગયો.

જે ત્રેલોક્યને હિતકર હોય તે 'ત્રેયાન્-ત્રેયાંસ' કહેવાય એ અગ્યારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આળ્યા તે પૂર્વે તેમના પિતાની કાંઈક દેવ-ગૃહ (દહેરાસર)માં રહેલી અને દેવાધિષ્ઠિત શય્યાની પૂજા થતી હતી. તે શય્યા ઉપર કાંઈ બેસે કે સુવે, તો તેને તે દેવ ઉપદ્રવ કરતો હતો. પ્રભુ ગર્ભમાં આળ્યા બાદ તેમની માતાને એવો વિચાર થયો કે શય્યાની પૂજા તો કાંઈ સ્થળે સાંભળી નથી, તેથી શય્યા-રક્ષકે વાર્યા છતાં પણ તે તેના ઉપર બેઠા તથા સુતા. પરંતુ ગર્ભના પ્રભાવથી તેનો અધિષ્ઠાયક દેવ તેમને કંઈ પણ ઉપદ્રવ કરી શક્યો નહિ અને તે શય્યા છોડી ચાલ્યો ગયો અને સાર પછી તે શય્યા રાજદિકે વપરાશમાં લીધી. આ પ્રમાણેનો ગર્ભનો મહિમા જાણી અગ્યારમા તીર્થંકરનું ત્રેયાંસ નામ પાડવામાં આવ્યું.

જે દેવાદિકનો પૂજ્ય હોય તે 'વાસુપૂજ્ય' કહેવાય, એ ઉપરથી આ નામનો સામાન્ય અર્થ બેઠ શકાય છે. ખાસ તીર્થંકર ગર્ભમાં આળ્યા બાદ ઇન્દ્ર વારંવાર તેમના માતા-પિતાનું પૂજન કરવા લાગ્યો તેથી તેમજ કુબેર પણ ધણીખરી વાર તેમના રાજ-કુલમાં રત્નની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો તેથી આ પ્રભુનું વાસુપૂજ્ય એવું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

તેરમા તીર્થંકરનું નામ વિમલ છે. જેનાં જ્ઞાન અને દર્શન તેમજ શરીર વિમલ (નિર્મળ) હોય તે 'વિમલ' કહેવાય એ આ નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આળ્યા પછીથી તેમની માતાનો દેહ તેમજ તેમની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાં એ આ નામની વિશેષતા સૂચવે છે. તેમની માતાની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાના સંબંધમાં નીચે મુજબની કથા રજૂ કરવામાં આવે છે:—

એક વાર કાંઈ દમ્પતી (વર-વહુ) દેવ-ગૃહમાં આવી ઉતર્યા. ત્યાં કાંઈ વ્યંતર નિકાચની દેવી રહેતી હતી. તે આ પુરૂષનું સુંદર રૂપ બેઠ કામાસક્ત બની ગઈ, તેથી તે તેની પત્નીના જેવું પોતાનું રૂપ વિકુર્વી તેની સમીપ સુતી. પ્રભાતમાં તે પુરૂષ જાગ્યો, સારે તેણે પોતાની સમીપ બે સમાન સ્ત્રીને બેઠ. પરંતુ તેમાં તેની ખરી પત્ની કાણ છે તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આથી તે રાજ-દરબારમાં ગયો. ત્યાં પણ રાજ અને મંત્રીની મતિ કામ લાગી નહિ. પરંતુ આ પ્રભુની માતાએ તે પુરૂષથી બંને સ્ત્રીઓને દૂર બાંધી રાખીને તે બંનેને કહ્યું કે આ દૂર બેસેલા પુરૂષને જે પોતાના પ્રભાવથી સ્પર્શ કરી શકે તેનો આ પુરૂષ પતિ ગણાય. આ સાંભળીને વ્યંતરીએ દિવ્ય શક્તિ વડે હાથ લંબાવી તે કાર્ય કર્યું. એટલે તરતજ રાણીએ તેનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું કે તું તો વ્યંતરી છે, વાસ્તે તું તારે સ્થાનકે જા. એવી રીતે ન્યાય આપવાથી આ રાણીને લોકો વિમલ મતિવાળી કહેવા લાગ્યા.

અનન્ત કર્મોશાને જે જીતે તે અથવા જે અનન્ત જ્ઞાનાદિકથી યુક્ત હોય તે અનન્ત કહેવાય એ આદમ જિનેશ્વરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની

માતાએ આકાશમાં જેનો અંત ન આવે એવડા મોટા ચક્રને લક્ષ્ય તથા અતેક રત્નોની માળા એઈ. વળી તેણે અનંત ગાંઠના દોરા કરી બાંધ્યા અને એમ કરીને લોકોને તાવ કાઢ્યો. આ બધા ગર્ભનો પ્રભાવ બેતાં 'અનન્ત' નામનો વિશેષ અર્થ બેઈ શકાય છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે-બચાવે તે ધર્મ કહેવાય એ પંદરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી તેમની માતા દાનાદિક ધાર્મિક ક્રિયામાં વિશેષ લાગ લેવા લાગી એ વાતને ધ્યાનમાં લેતાં ધર્મનાથનું નામ અસ્તિત્વ ધાય છે.

જે શાન્તિસ્વરૂપી હોય અથવા જે શાન્તિદાયક હોય તે શાન્તિ કહેવાય એ સોળમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પ્રભાવથી તેના નગરમાંથી મરદીનો ઉપદ્રવ શાન્ત થયો એ એના નામની વિશેષતા છે.

પૃથ્વી ઉપર જે રહે તે કુન્થુ એ સત્તરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. એનો વિશેષ અર્થ એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોના સ્તૂપ પૃથ્વીને વિષે દીઠો તથા વળી ગર્ભના પ્રભાવથી તેના પિતાના શત્રુઓ કુન્થુના જેવા નાના બની ગયા. આ ઉપરાંત દેશમાં કુન્થુ જેવા નાના જીવોની પણ જથ્થા (ચતના) થવા લાગી. આથી પ્રભુના નામની વિશેષતા બેઈ શકાય છે.

જે સર્વોત્તમ મહાસરવવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ તેની અભિવૃદ્ધિ કરે તે અર કહેવાય એ અઠારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોનો મનોમોહક તેમજ વિશાળ અર (આરો) બેયો તે ઉપરથી પ્રભુના નામની વિશેષતા સૂચવાય છે.

ચરીષહ તેમજ રાગ-દ્વેષરૂપી મહોને જીતનાર તે મહિ કહેવાય એ ઉપરથી આગણી-સૈમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યાં સારે તેમની માતાને છએ જાતુનાં પુષ્પોની માળાની શય્યામાં સુવાનો દોહક થયો. દેવોએ તેમનો આ મનોરથ પૂર્ણ કર્યો. આ પ્રકારનો ગર્ભનો પ્રભાવ બહુને તેમનું 'મહિ' એવું નામ પાડવામાં આવ્યું એ તેની વિશેષતા છે.

નગત્ની મિઠાઈ અવસ્થાનું મનન કરે તે 'મુનિ' અને જેનાં મતો સુન્દર હોય તે 'સુમત' કહેવાય એ બે ઉપરથી વીસમા તીર્થંકરના મુનિમુમત નામનો સામાન્ય અર્થ સૂચિત થાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે તેમની માતા તેજા ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી વિશેષતઃ મતનું પાલન કરવા લાગ્યા.

પરીપદો તેમજ ઉપસર્ગોને નમાવી દેનારા નમિ કહેવાય એથી એકવીસમા તીર્થંકરનો સામાન્ય અર્થ બેઈ શકાય છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પિતાના વૈરી રાજાઓએ તેમના નગરને ઘેરા લાલ્યો. આ વખતે તેમના પિતા સમલીત બની

ગયા, પરંતુ તેમની માતાએ કિલ્લા ઉપર ચડીને શત્રુઓ તરફ વાંકી દૃષ્ટિએ જોયું એટલે તેઓ ક્ષોભ પામી ગયા અને તેમને શરણે આવી તેમને પગે લાગ્યા.

ધર્મચક્રની નેમિરૂપ હોય તે નેમિ કહેવાય એ ઉપરથી બાવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં અરિષ્ટ રત્નનું ચક્ર આકાશમાં ઉછળતું દીઠું.

સર્વ બાવને જે જુએ તે પાર્શ્વે કહેવાય એ ત્રેવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. તેની વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી એક દિવસ રાત્રે અંધારામાં તેમની માતાએ પોતાની પાસે થઈને જતો સર્પ જોયો. સર્પના માર્ગમાં પતિનો હાથ છે એ જોતાં તેણે તેનો હાથ ઊંચકી લીધો. આથી જાગીને તેણે કહ્યું કે હે દેવી ! મારો હાથ તમે કેમ ઊંચો કર્યો ? સારે રાણીએ જવાબ આપ્યો કે અહિંઆ થઈને સર્પ જતો હતો. રાત્રીએ દીવો મંગાવી તપાસ કરી તો તે વાત સાચી નીકળી. આથી રાત્રીએ વિચાર્યું કે આ ગર્ભનો પ્રભાવ છે.

જ્ઞાનાદિક શુભે કરીને વૃદ્ધિ પામે તે વર્ધમાન કહેવાય એ ચોવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી તેમના માતૃપિતાની ઋક્ષિની વૃદ્ધિ થઈ.

આ પ્રમાણેનો ચોવીસે તીર્થંકરોનાં નામનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ છે. તેમાં ઉપસંહારરૂપે વિશેષ અર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી આવશ્યકસૂત્રની નીચે મુજબની ૧૦૮૦ થી ૧૦૮૧ સુધીની ગાથાઓ અત્ર આપવી અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

“ઉરુસુ ઉસમલંછણ ઉસમં સુમિણંમિ તેણ ઉસમજિણો ।
 અક્ખેસુ જેણ અજિઆ જણી અજિઓ જિણો તમ્હા ॥
 અભિસંભૂઆ સાસત્તિ સંભવો તેણ વુચ્છઈ ભયવં ।
 અભિણંદઈ અભિક્ખલં સક્કો અભિણંદણો જેણ ॥
 જણી સવ્વત્થ વિણિચ્છણસુ સુમઙ્ગલિ તેણ સુમઙ્ગલિણો ।
 પઞ્ચમસયણંમિ જણીઈ ડોહલો તેણ પઞ્ચમામ્મો ॥
 ગમ્મગણે જં જણી જાય સુપાસા તઓ સુપાસજિણો ।
 જણીઈ ચંદપિયણંમિ ડોહલો તેણ ચંદામ્મો ॥
 સવ્વવિહીસુ અ કુસલા ગમ્મગણે તેણ હોઈ સુવિહિજિણો ।
 પિણ્ણો દાહોવસમ્મો ગમ્મગણે સીયલો તેણ ॥
 મહરિહસિજ્ઞારુહણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ સિજ્ઞંસો ।
 પૂણ્ણ વાસવો જં અભિક્ખલં તેણ વસુપુજ્જો ॥

વિમલતણુબુદ્ધિ જણી ગન્નમણ તેણ હોઈ વિમલજિણો ।
 રયણવિચિત્તમણંતં દામં સુમિણે તજોઽન્તો ॥
 ગન્નમણ જં જણી જાય સુધમ્મત્તિ તેણ ધમ્મજિણો ।
 જાઓ અસિવોચસમો ગન્નમણ તેણ સંતિજિણો ॥
 ધૂહં રયણવિચિત્તં કુંધું સુમિણંમિ તેણ કુંધુજિણો ।
 સુમિણે અરં મહરિહં પાસઈ જણી અરો તમ્હા ॥
 ઘરસુરહિમહસયણંમિ ડોહ્લો તેણ હોઈ મહિજિણો ।
 જાયા જણી જં સુધ્વયત્તિ મુણિમુવ્યઓ તમ્હા ॥
 પણયા પચ્છંતનિચ્ચા દંસિયમિત્તે જિણંમિ તેણ નમી ।
 રિદ્ધરયણં ચ નેમિં ઉપ્પયમાણં તજો નેમી ॥
 સપ્પં સયણે જણી તં પાસઈ તમસિ તેણ પાસજિણો ।
 ઘહ્હઈ નાયકુલંતિ અ તેણ જિણો યજ્ઞમાણુત્તિ ॥”

વ્યાકરણ-વિચાર—

આ ૯૬ પદના કાવ્યમાં કોઈ પણ સ્થળે વ્યાકરણનો નિયમ ન સચવાયો હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. જોકે ૬૭ માં પદમાં વાપરેલ વજ્રાક્ષની માં અને ૭૫ માં પદમાં ત્રાપરેલ ઘનાક્ષની માં ‘અશની’ શબ્દ ઈકારાન્ત હોઈ શકે કે કેમ એ શંકા રહે છે. પરંતુ તે પણ વ્યાકરણ-સિદ્ધ છે, કેમકે ‘અશનિ’ શબ્દ પુંલિંગિનું હોવાથી નહિય ઈકારને દીર્ઘ ઈકારમાં લઘ જવાય છે.

વિશેષમાં આ કાવ્યમાંના ૭૨ માં પદમાં ‘આરમ્મે’ અને ‘એવ’ની સંધિ ‘આરમ્મ-એવ’ કરવામાં આવી છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત છે, કેમકે યથુ બાજે આવી સંધિના સાગ્યેજ દર્શન થાય છે. વળી શ્રીશોભન યુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ—અતુવિશતિકાના છંદા પદમાં જેમ ‘વેણવઃ’ અને ‘સ્તુવન્તિ’ની સંધિ કરતાં વિસર્જનો લોપ કર્યો છે, તેમ આ કાવ્યના ૫૯ માં પદમાં ‘રતાઃ’ અને ‘સ્ત’ની સંધિ કરતાં પણ વિસર્જનો લોપ કર્યો છે. આ વાત વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર ૩૩ (જુઓ સ્તુતિ—અતુવિશતિકાનું ૩૭ મું પદ).

શબ્દાલંકાર-સમીક્ષા—

આ કાવ્યમાં પાદાન્તમાં અમુક અક્ષરોની સમાનતાથી શબ્દાલંકાર પ્રધાન પદ ભોગવે છે. તેમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતાથી અલંકારથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે (જુઓ પદો ૨૫-૨૮, ૬૯-૯૨). ૫૫માં પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોની અંતમાં આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં કેવડના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આનું પદ આ કાવ્યમાં એકજ છે. પાદાન્તસમસપ્રાશરપુનરાવૃત્તિથી અલંકારથી શોભતાં પદોની સંખ્યા ચારની છે (પદો ૫૭-૬૦). પ્રથમનાં બે

ચરણોમાં છેવટના સાત અક્ષરો સમાન અને બાકીનાં જે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરો સમાન હોય એવું ફક્ત એક જ પદ મું પદ છે. પાદાન્તસમપદક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભતાં એવાં ચાર પદો છે (પદો ૩૧, ૬૨-૬૪). વળી પ્રથમ જે ચરણો પરત્વે આ વાતને મળતાં આવતાં પરંતુ બાકીનાં જે ચરણોમાં તે પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતાથી શોભતાં એવાં પદોની સંખ્યા પણ ચારની છે (જુઓ પદો ૧, ૩૮, ૪૦, ૬૭). આથી વિપરીત લક્ષણવાળાં અર્થાત્ પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય એવાં અને બાકીનાં જે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન હોય એવાં ૨૦ મા અને ૨૨ મા એમ જે પદો છે. પાદાન્તસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૨ ની છે (જુઓ પદો ૨, ૪, ૧૭-૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૬, ૩૦, ૩૭, ૫૪, ૬૧). પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય, જ્યારે બાકીનાં જે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન હોય એવાં સાત પદો છે (જુઓ પદો ૩, ૫, ૧૨, ૨૪, ૩૨, ૪૬, ૬૫). જે પદોનાં પ્રથમનાં જે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરોની સમાનતા હોય અને બાકીનાં જે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતા હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૧૧, ૧૩, ૩૬, ૪૩). પ્રથમનાં જે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય અને બાકીનાં જે ચરણોમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવું ફક્ત એક જ ૪૧ મું પદ છે. પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૪ ની છે (જુઓ પદો ૬-૮, ૧૪-૧૬, ૪૨, ૪૪, ૫૦-૫૩, ૬૬, ૬૮). જે પદોનાં પહેલાં જે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સરખા હોય અને બાકીનાં ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવાં નવમા અને દશમા એમ જે પદો છે.

આ સિવાયના અન્ય પ્રકારના યમકથી પણ અલંકૃત બીજાં પદો છે. જેમકે ૯૩ મા અને ૩૬ મા પદોમાં પ્રત્યેક ચરણમાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા અક્ષરોની, જ્યારે ૩૪ મા અને ૩૫ મા પદોમાં પ્રથમ સિવાયના પ્રત્યેક ચરણમાં આં પ્રમાણેની અને પ્રથમ ચરણમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને ૯૩થી ૯૬ સુધીનાં ચાર પદોમાં આનાથી ચડિયાતી પુનરાવૃત્તિ અર્થાત્ પ્રત્યેક ચરણમાં પ્રથમના જે અક્ષરોની અને સાથે છેવટના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ ઉપરાંત પાદાન્તાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી વિભૂષિત એટલે કે પ્રથમ ચરણના અન્તના અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ અને દ્વિતીય ચરણના અન્તના અક્ષરોથી તૃતીય ચરણનો પ્રારંભ અને તેના અન્તના અક્ષરોથી ચોથા ચરણનો પ્રારંભ થતો હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮).

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જે ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, કેમકે તેનાં પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે. એવી રીતે પાદાન્તામુકાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકમાં પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમક વિશેષતઃ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, કેમકે તેનાં પદોની સંખ્યા ૧૦ ની છે.

છંદ સંબંધી વિચાર—

કવીશ્વર શ્રીભક્ષ્મલદ્વિસૂરિએ આ ચતુર્વિંશતિકાક્રમી કાવ્ય વિવિધ પ્રકારના છંદોમાં રચીને પોતાનું છંદઃશાસ્ત્રનું પ્રાવીણ્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. આ કાવ્યમાં 'વૃત્ત' તેમજ 'ભતિ' એમ બન્ને ભતનાં પદો બોધ શકાય છે. ધલ્લાંખરાં પદો તે વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે. આઠ આઠ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા અનુદુષ્પ એવા નાના વૃત્તથી માંડીને તે સત્તાવીસ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા સ્વઘરા એવા મોટા વૃત્તથી આ કાવ્ય વિશેષ શોભે છે. એકંદર રીતે આ કાવ્યમાં બાર ભતના છંદો છે:—(૧) અનુદુષ્પ, (૨) આર્યા-ગીતિ, (૩) ધન્દવજા, (૪) ઉપભતિ, (૫) ગીતિ, (૬) દ્રુતવિલમ્બિત, (૭) પૃથ્વી, (૮) પ્રમાણિકા, (૯) માલિની, (૧૦) વસંતવિલકા, (૧૧) વૈતાલીય અને (૧૨) સ્વઘરા. આ બધા છંદોમાં અનુદુષ્પ અને પૃથ્વી વૃત્તમાં ધલ્લાં પદો રચાયેલાં છે. આ વાત નીચેના દોષક ઉપરથી બોધ શકાય છે.

છંદનું નામ	પદાંક	સંખ્યા	છંદોનુસાસન પ્રમાણે લક્ષણ
અનુદુષ્પ	૨૫-૨૮, ૪૫-૪૮, ૧૬૨-૭૪, ૭૬	૧૫	યો સ્થાપનુદુષ્પ
આર્યાગીતિ	૪૧-૪૪, ૪૬-૪૮	૮	ચેડદમે સ્ફુલ્લકમ્
ધન્દવજા	૬૫	૧	સો જો ગાવિન્દ્રયજ્ઞા
ઉપભતિ	૧૬૬-૬૮	૩	જતજા ગાતુપેન્દ્રયજ્ઞા, વતયો:વર- યોધ સહુટ ઉપમાતિભતુર્
ગીતિ	૮૧-૮૪	૪	હિ: પૂર્વાર્ધ ગીતિ: [રાધા
દ્રુતવિલમ્બિત	૫-૮, ૩૩-૩૬, ૭૭-૮૦	૧૨	ગમત્ત્રા દ્રુતવિલમ્બિતમ્
પૃથ્વી	૬-૧૨, ૨૬-૩૨, ૫૩-૫૬, ૮૬-૯૨	૧૬	ઉસજસ્યન્તા: પૃથ્વી જી:
પ્રમાણિકા	૭૫	૧	જો સો પ્રમાણી
માલિની	૩૭-૪૦, ૫૭-૬૦, ૮૫-૮૮	૧૨	નો સ્વી થો માલિની
વસંતવિલકા	૧-૪, ૨૧-૨૪, ૬૧-૬૪	૧૨	રમી જો મો વસન્તવિલકા
વૈતાલીય	૧૬-૨૦	૮	ઓજે યજ્ઞમાયા લંગન્તા પુરવણી ન યુજિ પદ સન્તતં ટા ન સમા પરેજ મો વૈતાલીયમ્
સ્વઘરા	૯૩-૯૬	૪	પ્રહતો મ્રી મ્રો પિ: સ્વઘરા ઉઝે:

૧-૨ ૪૬ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં છંદ અને સાતમા અક્ષરો વગુ હોવાથી, ૪૮ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ત્રણ હોવાથી, ૬૬ મા પદના તૃતીય ચરણમાં ૫ ચમો અક્ષર ત્રણ તથા છંદ અને સાતમા અક્ષરો વગુ હોવાથી, ૭૩ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં આ પ્રમાણે ૮ હોવાથી અને તેના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ત્રણ હોવાથી તેમજ ૭૪ મા પદના તૃતીય ચરણમાં . ને સાતમા અક્ષરો વગુ હોવાથી આ પદોમાં 'અનુદુષ્પ'નાં સામાન્ય રીતે અપાતા (જુઓ ૪૬ મું પૃષ્ઠ) નાં ચરો દેશાય છે. છતાં પણ તેના નિગાદરિક જદુ પ્રકારો હોવાથી આ પદો દૂષિતજ છે એમ

૩ આ છંદનું બીજું નામ "૨૬-૫૩" છે.

૪ આ ત્રણ પદો ત્રણ જુદી જુદી ભાગના 'ઉપ-ભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે.

ચતુર્વિંશતિકાની અન્ય સ્તુતિઓ સાથે સરખામણી—

ચૌવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ અનેક કાવ્યો છે એમ જૈન ગ્રંથાવલી (૫૦ ૨૭૬-૨૭૭) ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં આ શ્રીભક્ષ્મદ્વિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકા ઉપરાંત ધર્મધોષ, સિદ્ધાન્તસાગર, જિનેશ્વર, સોમદેવ, પદ્મવિજય, મેરુવિજય, હેમવિજય, યશોવિજય, શોભન પ્રમુખ મહર્ષિઓએ રચેલી સ્તુતિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ છે. આ બધી સ્તુતિઓના દર્શન કરવાને તો હું લાગ્યશાળી થયો નથી, પરંતુ આમાંની મેરુવિજયજીએ, શોભનમુનિજીએ, 'યશોવિજયજીએ તેમજ ધર્મધોષસૂરિજીએ રચેલી સ્તુતિઓના સદર્શનથી મારા આત્માને હું પવિત્ર કરવા પામ્યો છું. તેમાં વળી મેરુવિજયજીકૃત 'ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ' અને શોભનમુનીશ્વરકૃત 'સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા'નું તો અધ્યયનાર્થે ભાષાન્તર કરવાનું સદ્ભાગ્ય પણ મને પ્રાપ્ત થયું છે.

અત્ર સમસ્ત સ્તુતિઓ સંબંધી વિચાર ન કરતાં પ્રસ્તુતમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ અને ચતુર્વિંશતિકા પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે, કેમકે આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં કથંચિત્ સદૃશતા-વિસદૃશતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

પ્રથમ તો એ સહજ જોઈ શકાય છે કે આ ત્રણ સ્તુતિઓનો ત્રિપદ સમાન છે. અર્થાત્ જમ સ્તુતિ-કદમ્બક (ચોધ-જોડા)માં પ્રથમ સ્તુતિ અમુક એક તીર્થંકરની, બીજી સમસ્ત તીર્થંકરોની, ત્રીજી આગમની અને ચોથી શાસનાતુરાળી દેવ-દેવીની હોય છે તેમ આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં ચૌવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો છે. વિશેષમાં આ પ્રત્યેક સ્તુતિમાં મુખ્યતઃ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં થઈ ગયેલા ઋષભસ્વામી પ્રમુખ ચૌવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. બીજું, દરેક સ્તુતિમાં ૮૬ પદો છે અને તે યમકથી અલંકૃત છે. ત્રીજું આ પ્રત્યેક સ્તુતિ સંસ્કૃત ભાષામાં રચવામાં આવી છે.

હવે આપણે ઉપર્યુક્ત ત્રણ સ્તુતિઓમાં જે અરસ્પરસ વિશિષ્ટતા રહેલી છે તે જોઈ લઈએ. પ્રથમ તો ઉપલેક્ષ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા વિવિધ જાતનાં છંદોમાં રચવામાં આવી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ તો ફક્ત એક જ જાતના વૃત્તમાં રચાયેલી છે. વિશેષમાં ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ફક્ત ચરણ-સદૃશતારૂપ યમક છે, જ્યારે બીજી બે સ્તુતિઓમાં આ ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ નજરે પડે છે. ત્રીજી વિશિષ્ટતા એ છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં જે સ્થળે યક્ષોની અને ચતુર્વિંશતિકામાં એક સ્થળે યક્ષની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તો દેવીઓની જ સ્તુતિ કરેલી છે. ચોથી વિશિષ્ટતા એ છે કે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સ્વોપજ્ઞ દીકાથી અલંકૃત છે, જ્યારે બાકીની બે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા તેવી નથી.

૧ એમણે સ્વોપજ્ઞ દીકાથી વિભૂષિત ઐન્દ્રસ્તુતિ રચી છે.

૨ ઐન્દ્ર-સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની પ્રતિકૃતિરૂપ હોવાથી જે બાળત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાને કહેવાય છે, તે વાત મને પણ લાગૂ પડે છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને અત્ર 'ત્રણ' શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ બાબતોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવાથી નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં આવે છે:

(૧) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૮ ભતના છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૨ ભતના છે. અને ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં એક જ ભતનો 'વસંતતિલકા' નામનો છે.

(૨) શોભનસ્તુતિમાં ચરણ-સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે (જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તે એ જ યમક છે). સાં આ યમક ઉપરાંત બીજા બે પ્રકારના યમકો પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે (જુઓ પદો ૧૭-૨૦, ૮૬-૯૨). ચતુર્વિંશતિકામાં અમુક અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને કેટલીક વાર ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક વિશેષતઃ જોવામાં આવે છે, આ યમક ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ સાં નજરે પડે છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮, ૯૩-૯૬). ખાસ કરીને ૪૫ માંથી તે ૪૮ માં સુધીનાં પદોમાં જ યમક-વિશેષ છે તે આ સિવાયની બીજી બે સ્તુતિઓમાં જોવામાં આવતો નથી.

(૩) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તેમજ ચતુર્વિંશતિકામાં પ્રથમ સ્તુતિ-કહ્મણકમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, જ્યારે આ વાત મેરૂવિજયજીકૃત સ્તુતિને લાગુ પડતી નથી. વિશેષમાં શોભનમુનીશ્વરે એકની એક દેવીની બે વાર (જમકે રોહિણી, કાલી અને અંબા દેવીની) અને અખ્ખલદ્વિસરિજીએ શ્રુત-દેવતાની ત્રણ વાર અને વળી કાલી, મહાકાલી અને અંબા, દેવીઓની બધે વાર સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરૂવિજયજીએ તો ફક્ત કાલી દેવીની બીજી વાર સ્તુતિ કરી છે. વળી શોભન મુનીશ્વરે તેમજ 'અખ્ખલદ્વિ' આચાર્યે મોટા ભાગે વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરૂવિજયજીએ શાસન-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. વિશેષમાં, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા સિવાયની બે સ્તુતિઓમાં દેવીઓની સ્તુતિ કરવામાં જ ક્રમ સાચવ્યો છે તે પ્રાયઃ સકારણ છે એમ સહજ સમજી શકાય છે, જ્યારે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કયા નિયમ અનુસાર એ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે તે વાત ધ્યાનમાં આવતી નથી.

આ પ્રમાણેના વિવેચન ઉપરથી આ કાવ્યના સંબંધમાં પાઠક મહાશયે અમુક પ્રકારનો અભિપ્રાય બાંધ્યો હશે. તે અભિપ્રાય અનુસાર જો તેને આ કાવ્ય-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવાની તીવ્ર ઉત્કેષ્ટા યદ્ય હોય તો તેને સ્ખલિત કરવી યોગ્ય નહિ ગણાય એમ માની હું અહીંથી તેની રજ લઈ હું એટલે હવે આ કાવ્ય-મન્દિરની સમીપ રહેલી વિષય-સૂચીરૂપી વાટિકામાં યદ્યને કાવ્ય-મન્દિરમાં સુખેથી પ્રવેશ કરવામાં તેને વિલંબ થશે નહિ.

જગતવાહી, ભુવેશ્વર, મુંબઈ
 પીર સવત ૨૪૫૨
 માસ શુક્લ સપ્તમી.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

૧ આ કવીશ્વરે સોળ વિદ્યા-દેવીઓમાંથી પંદર વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. આ બધામાં વધારે વિચારણીય હકીકત તો એ છે કે કાલી અને મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીઓની (નમન - આ કાવ્યના આક્રમાં પદમાં પરોક્ષ-રૂપે અથવા મદિયીથી વૈરોધના સમજાવામાં આવે તો તેની પણ) બધે વાર સ્તુતિ કરી, પરંતુ સર્વોચ્ચ મહાજ્ઞાના વિદ્યા-દેવીની તો એક વાર પણ તેમણે સ્તુતિ કરી નહિ તેનું શું કારણ હશે?

विषय-सूची.

विषय	पद्यांक.	विषय	पद्यांक.
श्रीनागिनन्दननी स्तुति	१	जिन-वाङ्मयीने प्रस्ताव	१६
[पद्य-भीमांसा, पद्य-यमत्कार.]		वज्रशृंगला देवीनी स्तुति	२०
जिनेश्वरोने प्रार्थना	२	[पद्य-यमत्कार, वज्रशृंगला देवीजुं स्वऱुप]	
[सांवत्सरिक ढान, सुवर्णुनो सिद्धो, पद्य-यमत्कार.]		श्रीपद्मप्रलानी स्तुति	२१
नेन सिद्धान्तनी प्रशंसा.	३	[पद्य-यमत्कार]	
[पद्य-यमत्कार]		समस्त जिनेश्वरोनी स्तुति	२२
श्रुत-देवतानी स्तुति	४	[पद्य-यमत्कार]	
[पद्य-यमत्कार, श्रुत-देवतानुं स्वऱुप]		जिन-मतनो विचार	२३
श्रीअजितनाथनी स्तुति	५	[पद्य-यमत्कार]	
[पद्य-भीमांसा]		वज्राकुशी देवीनी स्तुति	२४
जिनेश्वरोनी स्तुति	६	[पद्य-यमत्कार, वज्राकुशी देवीजुं स्वऱुप]	
[पद्य-यमत्कार, श्रीजिनप्रवासूरिकृत श्रीपार्थ-		श्रीसुपार्थनाथजुं संकीर्तन	२५
जिनस्तोत्र तेगज तेजुं लापान्तर.]		[पद्य-भीमांसा]	
जिन-वाङ्मयीनी प्रशंसा	७	जिनेश्वरोजुं कीर्तन	२६
धरल्लेन्द्रनी पद्मवाङ्मयीनी स्तुति	८	जिन-वाङ्मयीनो विचार	२७
[धरल्लेन्द्र]		अप्रतियक्षा देवीने प्रार्थना	२८
श्रीशंखवनाथनी स्तुति	९	[अप्रतियक्षा देवीजुं स्वऱुप]	
[पद्य-भीमांसा, पद्य-यमत्कार]		श्रीचन्द्रप्रलानी स्तुति	२९
सकल जिनेश्वरोनो जन्माखिपेक	१०	[जिनेश्वरनां प्रातिहास्यं]	
श्रीसिद्धान्तनो परित्यय	११	जिनेश्वरोजुं स्वऱुप	३०
[पद्य-यमत्कार]		[पयैदा-विचार.]	
रोहिणी देवीनी स्तुति	१२	जिनागमजुं स्मरण	३१
[पद्य-यमत्कार, श्रीरोहिणीजुं स्वऱुप,		[पद्य-यमत्कार]	
सोण विद्या-देवीज्जोनां नामो.]		काली देवीनी स्तुति	३२
श्रीअखिनन्दननाथनी स्तुति.	१३	[पद्य-यमत्कार, काली देवीजुं स्वऱुप]	
[पद्य-भीमांसा]		श्रीसुविधिनाथने प्रस्ताव	३३
तीर्थङ्करोनी स्तुति	१४	[शङ्खाढंकार-विचार]	
[पद्य-यमत्कार]		जिनेश्वरोने विसृप्ति	३४
जिनवाङ्मयीनी मनोगोढकता	१५	[पद्य-यमत्कार, तीर्थङ्करनां देहगत व्रक्षणे,	
प्रसृप्ति देवीनी स्तुति	१६	कंदर्प-मर्दन]	
[प्रसृप्ति देवीजुं स्वऱुप]		जिन-मतने प्रस्ताव	३५
श्रीसुमतिनाथनी स्तुति	१७	मानवी देवीनी स्तुति	३६
[पद्य-यमत्कार]		[पद्य-यमत्कार, मानवी देवीजुं स्वऱुप]	
जिन-यमत्कारने प्रार्थना	१८		

વિષય-સૂચી.

વિષય	પાનાંક.	વિષય	પાનાંક.
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ	૩૭	જિનેશ્વરોનો વિજય	૫૪
[પદ-મીમાંસા, રાત-રહિતશી શું સમજાવું, ઔપ-૩૬થેના, મદ-વિડંબના]		[પદ-ચમત્કાર, શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા, જિનેશ્વરના દેહનું વર્ણન]	
જિનેશ્વરોની સેવા.	૩૮	જિન-વાણીનું પ્રાધાન્ય	૫૫
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ	૩૯	માનસી દેવીની સ્તુતિ	૫૬
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર, માનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	
પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ	૪૦	શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ	૫૭
[પદ-ચમત્કાર, પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ]		[પદ-ચમત્કાર]	
શ્રીમેયાંસનાથને વન્દન	૪૧	જિનેશ્વરોને વિશ્વસિ	૫૮
[પદ-વિચાર, પદ-ચમત્કાર]		જિન-વચનની પ્રસંસા	૫૯
જિન-પતિઓને પ્રણામ	૪૨	મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ	૬૦
[પદ-ચમત્કાર]		[મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	
જિન-વાણીને નમન	૪૩	શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર	૬૧
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	
મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ	૪૪	જિનોનો ઉત્કર્ષ	૬૨
[મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ, વાહન-વિચાર, પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	
શ્રીવાસુપુત્રનો મહિમા	૪૫	જેન વચનની પ્રધાનતા	૬૩
[પદ-ચમત્કાર, ઉપાધ્યાયશ્રીયશોવિજયકૃત શ્રીઆદિનાથ-સ્તવન, ઉપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજય- રચિત શ્રીવૃષભ-સ્તવન તથા તેનાં આપાતરો]		કાલી દેવીની પ્રાર્થના	૬૪
તીર્થંકરોને વિનિતિ	૪૬	[કાલી દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર]	
[પદ-ચમત્કાર]		શ્રીકુ-ચુનાથની સ્તુતિ	૬૫
જિન-વાણી સંબંધી વિચાર	૪૭	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર]	
[પદ-ચમત્કાર, શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીપાર્થ જિનસ્તોત્ર તથા તેનો અનુવાદ]		જિનેશ્વરોના દસેનનો પ્રભાવ	૬૬
ઝોરી દેવીની સ્તુતિ	૪૮	[પદ-મીમાંસા]	
[પદ-ચમત્કાર, ઝોરી દેવીનું સ્વરૂપ]		જિન-વાણીનું માહારમ્ય	૬૭
શ્રીવિમલનાથનું સંસ્તવન	૪૯	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર]	
[પદ-ચમત્કાર]		મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ	૬૮
જિન-સેવા	૫૦	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર, ઉપમતિના ચોદ પ્રકારો]	
[પદ-ચમત્કાર]		શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ	૬૯
જિન-વાણીની સ્તુતિ	૫૧	[પદ-ચમત્કાર]	
આ-ધારી દેવીની સ્તુતિ	૫૨	જિન-સમુદાયની સ્તુતિ	૭૦
[આ-ધારી દેવીનું સ્વરૂપ]		જિન-વાણીની સ્તુતિ	૭૧
શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ	૫૩	વેરોચ્છા દેવીની સ્તુતિ	૭૨
[તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર]		[વેરોચ્છા દેવીનું સ્વરૂપ]	
		શ્રીમહિનાથની સ્તુતિ	૭૩
		જિનેશ્વરોનો જન્મ-મહિમા	૭૪
		જિન-વાણીનો સ્વીકાર	૭૫
		[પદ-વિચાર]	

વિષય

શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ

[શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર]

શ્રીમુનિશ્રુતનાથની સ્તુતિ

સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ

જિન-મતની પ્રશંસા

[મત-વિચાર]

શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ

શ્રીમમિનાથની સ્તુતિ

[પદ-મીમાંસા]

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના

[ચર્મ અને અધિષ્ઠી સ્તુતિ સંબંધી]

મહાદેવનું સ્વરૂપ]

જિન-શાસનનો વિચાર

[લા અને પ્રશ્નમાર્ગ]

અચ્યુત દેવીની સ્તુતિ

[અચ્યુત દેવીનું સ્વરૂપ]

શ્રીમમિનાથને પ્રાર્થના

પરિજાત-

અન્તમપારિજાત !

અત્રિકપાપવર્ગ-

અત્રમદનાદિકપાપવર્ગ ! ॥ ૧ ॥

-વસન્તતિલકા

મામવિગ્રહતાપનીય-

માનવિધિના મહતાપનીય ।

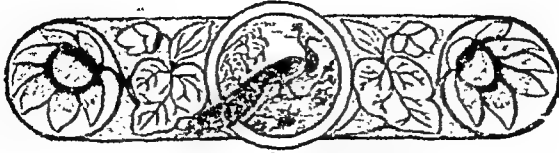
હિ જન્મવતામઘાનિ

તે જિન ભવતામઘાનિ ॥ ૨ ॥-વસન્ત૦

કુશા નુઃ ।

॥ ૩ ॥-વસન્ત૦

श्रीवप्पभट्टिसूरिविरचिता

॥ चतुर्विंशतिका ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम! भवन्तमपारिजात! ।

‘नाभेय!’ नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन्! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

जिनवराणां प्रार्थना—

दारिद्र्यमद्विसमविग्रहतापनीय-

राशिप्रदानविधिना महताऽपनीय ।

यैर्दुःखशत्रुरिह जन्मवतामघानि

निघ्नन्तु ते जिनवरा भवतामघानि ॥ २ ॥—वसन्त०

जैनसिद्धान्तप्रशंसा—

यद् दोषदारुदहनेषु रतः कृशानुः

स्यादापदुर्व्यपि हि यत् स्मरतः कृशा नुः ।

यद् वृष्टिरेव परिदाहिषु मेघजाऽलं

जैनं मतं हरतु तद् गुरु मेऽघजालम् ॥ ३ ॥—वसन्त०

श्रुतदेवतासंकीर्तनम्—

यां द्वाग् भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः

सन्त्यज्य मोहमधियोऽप्यसमानमन्तः ।

वाग्देवता हतकुवादिकुला भवर्णात्

सा पातु कुन्दविकसन्मुकुलाभवर्णा ॥ ४ ॥ १ ॥—यसन्व०

ॐ ॐ ॐ ॐ

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमवाणचमूभिरपीडित-

स्त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।

सैकललोकमवन् वृजिनाजितः

शमयताद् दुरितानि जि'नाजितः' ॥ १ ॥

—हुवविलम्बितम्

जिनेश्वराणां नुतिः—

कृतवतोऽसुमतां शरणान्वयं

सकलतीर्थकृतां चरणान् वयम् ।

सुरकृताम्बुजगर्भनिशान्तकान्

रविसमान् प्रणुमोऽघनिशान्तकान् ॥ २ ॥—हुत०

जिनयाणीप्रशंसा—

कृतसमस्तजगच्छुभवस्तुता

जितकुवादिकुलाऽस्तभवस्तुता ।

अवतु वः परिपूर्णनभा रती-

र्तृमरुते ददती जिनभारती ॥ ३ ॥—हुत०

धरणपट्टमहिलायाः स्तुतिः—

सुफणरत्नसरोऽपराजितां

रिपुवलप्रहतावपराजिताम् ।

स्मरत तां धरणाग्रिमयोपितं

जिनगृहेषु ययाऽश्रमयोपितम् ॥ ४ ॥ २ ॥—हुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

३ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽणमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जितेशं भवं
‘निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं ‘शम्भवम्’ ॥ १ ॥
—पृथ्वी (८, ९)

सकलजिनेश्वराणां जन्माभिषेकः—

सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके
सुरैः कृतमवेक्ष्य यं सुमुदिरेऽतिभव्या न के ।
जगत्रितयपावनो जिनवराभिषेको मलं
सदा स विधुनोतु नोऽशुभमयं घनाकोमलम् ॥ २ ॥—पृथ्वी

श्रीसिद्धान्तपरिचयः—

अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
प्रमाणनयसङ्कुलं भृशमसदृशां तापदम् ।
जना ! जिनवरागमं भजत तं महासरूपदं
यदीप्सथ सुखात्मकं विगतकामहासं पदम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता
कृताखिलजगज्जनाहितमहावलक्षामता ।
विनीतजनताविपद्रुपिपसमृद्ध्यभिद्रोहिणी
ममास्तु सुरभिस्थिता रिपुमहीध्रभिद् ‘रोहिणी’ ॥ ४ ॥ ३ ॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

अभयीकृतभीतिमज्जनः

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः ।

यो भव्यमनोऽभिनन्दनः

शिवदः सोऽस्तु जिनो 'अभिनन्दनः' ॥ १ ॥

—वेतालीयम्.

तीर्थपत्तीनां नृतिः—

रक्षन्त्यचरं त्रसं च ये

कृतचरणाः शतपत्रसञ्चये ।

अपवर्गोपायशोधनाः

ते वः पान्तु जिना यशोधनाः ॥ २ ॥—वेता०

जिनयाणीविलासः—

व्याप्ताखिलविष्टपत्रया

पदचम्बा नयपुष्टपत्रया ।

या मुनिभिरभाजि नो दिता

सा वागस्तु मुदे जिनोदिता ॥ ३ ॥—वेता०.

प्रज्ञसिदेव्याः स्तुतिः—

तन्वाऽब्जमहादलाभया

सह शक्त्याऽतुलमोदलाभया ।

मम भवतु महाशिखण्डिका

'प्रज्ञप्ती' रिपुराशिखण्डिका ॥ ४ ॥ ४ ॥—वेता०

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुतिः—

कुर्वन्तमुरुप्रभं जनं
नम्रमनङ्गतुरुप्रभजनम् ।
भक्त्या नुत सन्महोदयं
'सुमति'जिनं विकसन्महोदयम् ॥ १ ॥

—वैतालीयम्

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

पोतत्वं वै भवोदधौ
पततां यो गुरुवैभवो दधौ ।
वितरतुं सोऽतामसं वरं
निवहस्तीर्थकृतामसंवरम् ॥ २ ॥—वैता०

जिनवाण्यै प्रणामः—

छिन्ते भववासदाम या
जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।
विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां
यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ ३ ॥—वैता०

वज्रशृङ्खलादेव्याः स्तुतिः—

संस्मरत रतां कुशेशये
कनकच्छविं दुरिताङ्कुशे शये ।
अहिताद्रिहवज्रशृङ्खलां
धरमाणामिह वज्रशृङ्खलाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥—वैता०

ॐ ॐ ॐ ॐ

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः .

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विद्रुमाणां
 पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
 अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
 'पद्मप्रभे' कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ १ ॥

—वसन्तसिलका

समस्तजिनेश्वराणां स्तुतिः—

ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 स्तोपेण धानलमुपासत मन्दरागाः ।
 धर्मोदयाब्धिपतने वनराजिनाव-
 स्ते पान्तु नन्दितसदेवनरा जिना वः ॥ २ ॥—वसन्त०

जिनमतविचारः—

शच्यादिदिव्यवनिर्तौघधवस्तुत ! त्व-
 मव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! ।
 स्थानं जिनेन्द्रमत ! नित्यमकम्प्रदेहि
 जन्माद्यनन्तविपदां शमकं प्रदेहि ॥ ३ ॥—वसन्त०

पञ्चाङ्गुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यास्त या कनकरूक् सितवारणेशं
 'पञ्चाङ्गुशी' पटुतराऽहितवारणे शम् ।
 न लोकधैव विजये बहुधा तु सारं
 पञ्चाङ्गुशं धृतवती विदधातु साऽरम् ॥ ४ ॥ ६ ॥—वसन्त०

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुपार्श्वनाथस्य संकीर्तनम्—

आशास्ते यः स्तवै युष्मा-नित्यसौ ख्यातिभाजनः ।

श्री'सुपार्श्व' भवत्येव, नित्यसौख्यातिभा जनः ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनकदम्बककीर्तनम्—

जिनांढी नौमि यौ जुष्टा-वानतामरसंसदा ।

आरूढौ दिव्यसौवर्णा-वानतामरसं सदा ॥ २ ॥—अनु०

जिनवाणीविचारः—

यशो धत्ते न जातारि-शमना विलसन् न या ।

साऽऽर्हती भारती दत्तां, शमनाविलसन्नया ॥ ३ ॥—अनु०

अप्रतिचक्रादेव्याः प्रार्थना—

आरूढा गरुडं हेमा-भाऽसमा नाशितारिभिः ।

पाया'दप्रतिचक्रा' वो, भासमाना शितारिभिः ॥४॥७॥—अनु०

ॐ ॐ ॐ ॐ

८ श्रीचन्द्रप्रभस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभस्य स्तुतिः—

भवोद्भवतृपां भृशं कृतशिवप्रपं चामरैः

सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।

प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं

प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

जिनस्वरूपम्—

अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः

सुखातिशयसम्पदां भुवनभासकादर्पकाः ।

विलीनमलकेवलातुलविकोसभारा जिना

मुदं विदधतः सदा सुवचसा सभाराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनागमस्मरणम्—

समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः

प्रमोचयति यः स्मृतः सपदि सज्जनानापदः ।

समुल्लसितभङ्गकं तममलं भजे नागमं

स्फुरन्नयनिवारितासदुपलम्भजेनागमम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

कालीदेव्याः स्तुतिः—

अशिथ्रियत याऽम्युजं धृतगदाक्षमालाऽधवान्

यया वत विपूयते भयशमक्षमाऽलाघवा ।

घनाञ्जनसमप्रभा विहतघातकालीहितं

ममातुलमसौ सदा प्रविदधातु 'काली' हितम् ॥ ८ ॥—पृथ्वी

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-

च्छविहराविह राजभिरामरैः ।

सततनूततनू 'सुविधेः' कमौ

नमत हेऽमतहेठनलालसाः । ॥ १ ॥

—द्वयविलम्बितम्

जिनेश्वरेभ्यो विज्ञप्तिः—

कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-

क्रमतला मतलामकरा नृणाम् ।

विगतरागतरा वितरन्तु नो

हितमनन्त-जितो जिनाः

—द्वय०

जिनमताय प्रणामः—

अवमसन्तमसं ततमानयत्
प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
भुवनपावनपालनमर्कवज्-
जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३ ॥—द्वत०

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

जयति सायतिसामकृदन्विता
सुतरुणा तरुणाब्जसमद्युतिः ।
कजगता जगता समुदा नुता
नतिमताऽतिमता भुवि 'मानवी' ॥ ४ ॥ ९ ॥—द्वत०

॥ श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
समजनि नरलोकः 'शीतलो'ऽकोपमानः ।
ऋजिमसलिलधाराधौतमायापरागः
स भवतु भवभीतेः संशमायापरागः ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणामुपासना—

यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
स्थितचरणसरोजं भव्यराजी ववार ।
जिनवरविसरं तं पापविध्वंसदक्षं
शरणमित विदन्तो मा स्म विद्वध्वं सदक्षम् ॥ २ ॥—मालिनी

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

पटुररितिभिरौघव्याहतावर्यमेव
प्रवितरति जनेभ्यो यः सदा वर्त्यमेव ।

विलीनमलकेवलतुलविकासभारा जिना

मुदं विदधतः सदा सुवचसा सभाराजिना ॥ २ ॥—दृष्टी

जिनागमस्मरणम्—

समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः

प्रमोचयति यः स्मृतः सपदि सज्जनानापदः ।

समुल्लसितभङ्गकं तममलं भजै नागमं

स्फुरन्नयनिवारितासदुपलम्भजेनागमम् ॥ ३ ॥—दृष्टी

कालीदेव्याः स्तुतिः—

अशिथ्रियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽघवान्

यया वत विपूयते भयशमक्षमाऽलाघवा ।

घनाञ्जनसमप्रभा विहतघातकालीहितं

ममातुलमसौ सदा प्रविदधातु 'काली' हितम् ॥ ८ ॥—दृष्टी

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-

च्छविहराविह राजभिरामरैः ।

सततनूतनू 'सुविधेः' क्रमौ

नमत हेऽमतहेठनलालसाः । ॥ १ ॥

—दृष्टविलम्बितम्

जिनेश्वरेभ्यो विज्ञप्तिः—

कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-

क्रमतला मतलाभकरा नृणाम् ।

विगतरागतरा वितरन्तु नो

हितमनन्तमनङ्गजितो जिनाः ॥ २ ॥—दृष्ट

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

या युतिविजिततमाला

पविफलघण्टाक्षमृद्धसत्ततमाला ।

नृस्या सुपमं तनुता-

दसौ 'महाकाल्य'मर्त्यसामन्तनुता ॥ ४ ॥ ११ ॥—आर्या०

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्यस्य महिमा—

श्रीमते 'वासुपूज्याय', ज्यायसे जगतां नमन् ।

न मन्दोऽपि क्षणादेव, देवपूज्यो न जायते? ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

तीर्थङ्कराणामभ्यर्चना—

ये स्नापिताः सुरुचितै—रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वधम् ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाणीविचारः—

अनादिनिधनाऽदीना, धनादीनामतिप्रदा ।

मतिप्रदानमादेया—ऽनमा देयाजिनेन्द्रवाक् ॥ ३ ॥—अनुष्टुप्

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

सौवर्णपट्टा श्रीगौरी, श्री'गौरी' पद्महस्तिका ।

हस्तिकाया महागोधा—ऽऽगोधामध्वस्तयेऽस्तु वः ॥ ४ ॥ १२ ॥—अनुष्टुप्

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य संस्तवनम्—

निजमहिमविजितकमलं

प्रमदभरानम्रदेवपूजितकमलम् ।

स हि बहुविधजन्मघातजैनः कृतान्तः

कृतकुमतविधातः पातु जैनः कृतान्तः ॥ ३ ॥—मालिनी

पुरुषदत्तादेव्याः स्तुतिः—

भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

कृतजिनगृहमालासन्महाऽसिं धुनाना ।

कनकनिभवपुःश्रीरञ्जसा साधिताया

रुजतु 'पुरुषदत्ता'ऽस्मासु सा साधितायाः ॥४॥१०॥—मालिनी

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय वन्दनम्—

विमलितबहुतमसमलं

स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसन्तमसमलम् ।

सकलश्रीश्रेयांसं

प्रणमत भक्त्या जिनेश्वरं 'श्रेयांसम्' ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः (स्कन्धकम्)

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

आनन्दितभव्यजनं

घनाघघर्मार्तशिशिरशुभव्यजनम् ।

अभिवन्दे जिनदेव-

क्रमयुगलं सद्गुणैः सदाऽजिनदेव ॥ २ ॥—आर्या०

जिनपाण्यै नमः—

जैनमुपमानरहितं

वचो जगद्घाणकारि नो पुनरहितम् ।

प्रणमत सन्महिमकरं

भव्यमहाकुमुदवोधजन्महिमकरम् ॥ ३ ॥—आर्या०

जिनानां विजयः—

भवन्ति न यद्दानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनवाण्याः प्राधान्यम्—

अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसभाजनासूनुता

जयत्यमरयोगिभिः कृतसभाजना सूनुता ।

जिनेन्द्रगदिता नयादिवसुपाऽत्र गीर्वाणता-

मिता रिपुविभेदने कृतसुपात्रगीर्वाणता ॥ ३ ॥—पृथ्वी

मानसीदेव्याः स्तुतिः—

निजाङ्गलतयोज्ज्वला विशदवन्धुजीवाभया

सिताङ्गविहगा हतानमदवन्धुजीवाऽभया ।

ज्वलज्वलनहेतिका हरतु 'मानसी' तापदं

शुभातिशयधान्यवृद्ध्यनुपमानसीता पदम् ॥४॥१४॥—पृथ्वी

ॐ ॐ ॐ ॐ

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथस्य स्तुतिः—

समवसरणभूमौ सज्जितार्चोदयायां

नियतमभिदधौ यः सज्जितार्चो दयायाम् ।

जनयतु मुदमुद्यद्रागसौधर्मनामा-

चित्तहरिपरिपूज्यो द्रागसौ 'धर्म'नामा ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणां विज्ञप्तिः—

यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमञ्च-

जगदुपरतर्हिसं व्याप दानं दमं च ।

विमलस्यं धामयुगलं—

घनीययुणसम्पदभिनुतं क्रमयुगलम् ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः

जिनसेवा—

शमिताखिलरुजि नानां—

भोजोदरलालितेऽतिचारु जिनानाम् ।

चरणयुगे दिविजनते

भक्तिं कुरु दुर्लभे भुवि जनते ! ॥ २ ॥—आर्या०

जिनघाणीस्तुतिः—

विजितवती सुरवं व्या-

मापूरितवन्तमम्युदं सुरवन्द्या ।

वीरस्य भवादवताद्

वाणी केनापि न विजिता वादवता ॥ ३ ॥—आर्या०

गान्धारीदेव्याः स्तुतिः—

पविमुशलकरा लाभं

शुभं क्रियादधिवसन्त्यतिकरालाभम् ।

कमलं रागान्धारी-

रणकृत्रीलप्रभोत्करा 'गान्धारी' ॥ ४ ॥ १३ ॥—आर्या०

✽ ✽ ✽ ✽

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गदवल्लीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घसरः

समस्तजगदंहसां हतकृतापदोघसरः ॥ १ ॥

—पृथ्वी(८,९)

जैनवचसः प्रधानता—

यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽधिकाऽरं

बुद्धिर्भवत्यनुपतापि समाधिकारम् ।

तत् पावकं जयति जैनवचो रसादि-

भोगातिलोलकरणानवचोरसादि ॥ ३ ॥—वसन्त०

कालीदेव्याः प्रार्थना—

धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताञ्जनस्य

कान्तिं च या गतवती पतितां जनस्य ।

आमोदलोलमुखरोपरिपातुकाली

पद्मो यदासनमसौ परिपातु 'काली' ॥ ४ ॥ १६ ॥—वसन्त०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-

मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।

यं चातिकृच्छ्राज्जनताऽऽप देवः

स्थाप्यात् स 'कुन्धुः' शिवतापदे वः ॥ १ ॥

—इन्द्रवज्रा

जिनदर्शनस्य प्रभावः—

संसाररूपः सुवृहद्बुदन्वा-

नलङ्घि पीडानिवहं नुदन् वा ।

यद्दर्शनात् प्रापि जनेन नाकः

स्तूयाजिनांस्तान् भुवने न ना कः ? ॥ २ ॥—उपजातिः

हात्म्यम्—

वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां

निर्वाणदानात् कृतपर्वतानाम् ।

ददतु पदमुरुश्रीतेजि नानाशयं तु

प्रतिभयमिह नोऽयं ते जिना नाशयन्तु ॥ २ ॥—मालिनी

जिनवचनप्रशंसा—

परसमयरिपूणां संसदो दारहेतो

विहितविततमोहासं सदोदारहेतो ।

जिनवचसि रता स्तापद्धतौ सत्यनीतौ

दिविजमनुजलक्ष्मीपद्धतौ सत्यनीतौ ॥ ३ ॥—मालिनी

महामानसीदेव्याः स्तुतिः—

असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

प्रवलरिपुवनानां कुण्डिका हस्तिकालम् ।

मृगपतिमधिरूढा सा 'महामानसी' मा-

मवतु सुतडिदाभाऽसामहा मानसीमा ॥ ४ ॥ १५ ॥—मालिनी

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-

रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।

यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं

'शान्ति' जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ १ ॥

—वसन्तविलका

जिनानामुत्कर्षः—

यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः

प्राप्ता यतश्च जगता परमार्गलाभाः ।

नत्वा च यांस्तुलितवैबुधराजि नाऽऽस्ते

सिद्धौ जयन्त्यधदवाम्बुधरा जिनास्ते ॥ २ ॥—वसन्त०

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

करोतु नो 'मल्लि'जिनः, प्रियं गुरु चिरं हतिम् ।
द्विषां च तन्यात् सिद्धेश्च, प्रियङ्गुरुचिरंहतिम् ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनजन्ममहिमा—

जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग—समग्रामं दधातु नः ।
क्षणदं मेरुशिरसः, समग्रामन्दधातुनः ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाण्याः स्वीकारः—

जिनस्य भारतीं तमो—वनागसङ्घनाशनीम् ।
उपेत हेतुमुन्नता—वनागसं घनाशनीम् ॥ ३ ॥—प्रमाणिका

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

वाग्देवी वरदीभूत—पुस्तिकाऽऽपन्नलक्षितौ ।
आपोऽव्याद् विभ्रती हस्तौ, पुस्तिकापन्नलक्षितौ ॥ ४ ॥—अनुष्टुप्

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत !' भव्यशिखण्डिना-
मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।
दधदलं फलयंश्च समं भुवा-
ऽमरहितापघनां जननीलताम् ॥ १ ॥

—दुतविलम्बितम्

समग्रजिनवराणां स्तुतिः—

प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः
सुखचितानि हितानि नवानि शम् ।

जिनेन्द्रवाणीमवदातनिष्ठां

समाश्रयध्वं स्ववदातनिष्ठाम् ॥ ३ ॥-उप०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

नृस्था वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।

वरेषु वः पातु तमालकान्ता

देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ४ ॥ १७ ॥-उप०

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः

अथ श्रीअरनाथस्य स्तुतिः—

स्तुत तं येन निर्घृत्या-मरञ्जि नवरक्षणाः ।

विहाय लक्ष्मीर्जगता-'मरं' जिनवरं जनाः ! ॥ १ ॥

-अनुष्टुप्

जिनकदम्बकस्य स्तुतिः—

त्रिलोकीं फलयन् पातु, सद्भनःपादपां स वः ।

जिनोघो यस्य वन्द्याः श्री-सद्भनः पादपांसवः ॥ २ ॥-अनुष्टुप्

जिनवाक्स्तुतिः—

जैन्यव्याद् वाक् सतां दत्त-माननन्दा न वादिभिः ।

जय्या स्तुता च नीतीना-माननं दानवादिभिः ॥ ३ ॥-अनुष्टुप्

वेरोद्यादेव्याः स्तुतिः—

श्यामा नागास्त्रपत्रा वो, 'वेरोद्या'ऽरं भयेऽवतु ।

शान्तोऽरातिर्ययाऽत्युग्र-वेरोऽव्यारम्भयेव तु ॥ ४ ॥ १८ ॥-अनुष्टुप्

जिनशासनस्य विजयः—

जिनशासनं विजयते

विशदप्रतिभानवप्रभङ्गमवत् ।

त्रिजगद् भवकान्तारं

विशदप्रतिभानवप्रभं गमवत् ॥ ३ ॥—गीतिः

अच्छुसादेव्याः स्तुतिः—

सा 'अच्छुसा' ऽव्याद् गौरी-

ह वाजिना याति या नमस्यन्ती ।

द्वेषमसिकार्मुकजिता-

ऽहवा जिनायातियानमस्यन्ती ॥ ४ ॥ २१ ॥—गीतिः

ॐ ॐ ॐ ॐ

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्थना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे !' ।

भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजवन्धो !

दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ १ ॥

—मालिनी

जिनवराणां स्तुतिः—

विदधदिह यदाज्ञां निर्धृतौ शंमणीनां

सुखनिरतनुतानोऽनुत्तमास्तेऽमहान्तः ।

ददतु विपुलभद्रां द्राग् जिनेन्द्राः श्रियं स्वः—

सुखनिरतनुता नोऽनुत्तमास्ते महान्तः ॥ २ ॥ —मालिनी

जिनसिद्धान्तसरणम्—

कृतसुमतिवलर्द्धिध्वस्तरुमृत्युदोषं

परममृतसमानं मानसं पातकान्तम् ।

दधति रान्तु पदानि नखप्रभा-
सुखचितानि हि तानि नवानिशम् ॥ २ ॥—हुव०

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दशा-
मतिकवी रमते परमे धने ।
महति यत्र विशालवलप्रभा-
मतिकवीरमते परमेधने ॥ ३ ॥—हुव०

श्रुतदेयतायाः स्तुतिः—

श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-
द्वमनुत्तमसारचिता पदम् ।
भवभियां मम देवि ! हरादरा-
द्वमनुत् तमसा रचितापदम् ॥ ४ ॥ २० ॥—हुव०

✽ ✽ ✽ ✽

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं
यामि 'नमिं' दूयमानमनुजनतम् ।
सुखकुमुदौघविकाशे
यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ १ ॥

—गीतिः

जिनेश्वराणां प्रार्थना—

यैर्भव्यजनं त्रातुं
येते भवतोऽजिनास्थिरहिता ये ।
ईशा निदधतु सुस्था-
ये ते भवतो जिना स्थिरहिताये ॥ २ ॥ —गीतिः

यक्षराजस्य स्तुतिः—

जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
द्विपं न मनसा धनै रतिसमानयक्षीजनः ।
जयत्यखिलयक्षराद् प्रथितकीर्तिरत्युन्नमद्-
विपन्नमनसाधनैरतिसमानयक्षीजनः ॥ ४ ॥ २३ ॥—पृथ्वी

✽ ✽ ✽ ✽

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-
रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।
नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमनघं भासुराणां सुराणां
पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥ १ ॥
—स्रग्धरा (७, ७, ७)

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः
सस्रुः सस्रुत्यजीर्यद्दृष्टपदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।
जातौ जातौजसस्ते द्युतिचितिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-
मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥ २ ॥—स्रग्०

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः
प्रादुः प्रादुष्कृतार्थाः कृतनतिषु जयं सम्पराये परा ये ।
ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-
मारामा राक्षिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ॥ ३ ॥

प्रति दृढरुचि कृत्वा शासनं जैनचन्द्रं

परममृतसमानं मानसं पात कान्तम् ॥ ३ ॥—मालिनी

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

जिनवचसि कृतास्था सञ्चिता कम्प्रमात्रं

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौदामनीरुक् ।

दिशतु सतत'मम्बा' भूतिपुष्पात्मकं नः

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौ दाम नीरुक् ॥ ४ ॥ १२ ॥—मालिनी

५ ५ ५ ५

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं

महानिघनमेरुके वरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् । .

शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-

महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत ! स्नापितम् ॥ १ ॥

-पृथ्वी

जिनपतिभ्यः प्रार्थना—

सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हितां

• शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ-

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनमतस्वरूपम्—

अशक्यनुतिकं द्वेरेपि भवाद्विनिर्दारणे

स्वरूपममलघनं मनसि किन्नरैर्गञ्चितम् ।

नयेर्जिनपतेर्मेतं जन ! शिवस्पृह्येदिधि-

स्वरूपममलं घनं मनसि किं न ॥ ३ ॥—पृथ्वी

यक्षराजस्य स्तुतिः—

जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
द्विपं न मनसा धनै रतिसमानयक्षीजनः ।
जयत्प्रखिलयक्षराट् प्रथितकीर्तिरत्युन्नमद्-
विपन्नमनसाधनैरतिसमानयक्षीजनः ॥ ४ ॥ २३ ॥—पृथ्वी

✽ ✽ ✽ ✽

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद्भू भू-
रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानाम् ।
नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमनघं भासुराणां सुराणां
पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥ १ ॥
—स्रग्धरा (७, ७, ७)

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः
सल्लुः सल्लुत्यजीर्यदृष्टपदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।
जातौ जातौजसस्ते द्युतिचित्तिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-
मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥—स्रग्०

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः
प्रादुः प्रादुष्कृतार्थाः कृतनतिषु जयं सम्पराये परा ये ।
ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-
मारामा राद्धिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ॥३॥

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

सिंहेऽसिं हेलयाऽलं जयति खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे
 शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।
 याते या तेजसाऽऽद्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-
 पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराङ्मूर्ध्ना धामं वाध'मम्बा' ॥४॥२४॥

—सू०

॥ इति चतुर्विंशतिका समाप्ता ॥

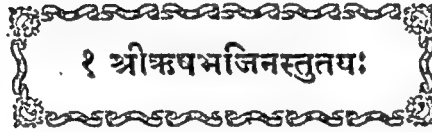

॥ श्रीवष्पभट्टिसूरिविरचिता ॥

॥ चतुर्विंशतिका ॥

(सटीका)

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम ! भवन्तमपारिजात ! ।

‘नाभेय’ ! नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन् ! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग ! ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

टीका

पारिजाताः—कल्पद्रुमास्तेषां मालास्ताभिरर्चितौ क्रमौ यस्य तस्य संवोधनं हे पा० । अपगतमरिजातं यस्य तस्यामन्त्रणे । भुवनत्रिकं पातीति “कचित् उः” (सिद्ध-हेमे० अ० ५, पा० १, सू० १७१) “डित्यन्यस्वरादेः” (सिद्ध० अ० २, पा० १, सू० ११४) इत्यनेनान्त्यस्य लोपः तस्यामन्त्रणम् । हे मोक्षदायिन् ! अस्तः कन्दर्पादिकः पापवर्गो येन तस्यामन्त्रणे ॥ १ ॥

अन्वयः

नम्रेन्द्र-मौलि-गलित-उत्तम-पारिजात-माला-अर्चित-क्रम ! अप-अरि-जात ! भुवन-त्रिक-प ! अपवर्ग-दायिन् ! जिन ! अस्त-मदन-आदिक-पाप-वर्ग ! ‘नाभेय’ ! भवन्तं नौमि ।

શબ્દાર્થ

નમ્ર=નમસ્કાર કરનારા.

દ્વન્દ્વ=ચુરપતિ, ઇન્દ્ર.

મૌલિ=(૧) મસ્તક; (૨) ચુકટ.

ગલિત (ધાં ગલ્)=પડેલી.

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ.

પારિજાત=પારિજાતક, કંકપટ્ટ.

માલા=માળા.

અર્ચિત (ધાં અર્ચ)=પૂજાયેલાં.

ક્રમ=ચરણ.

નમ્રેન્દ્રમૌલિગલિતોત્તમપારિજાતમાલાર્ચિતક્રમ ! =

હે નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા ચુકટ)

ઉપરથી પડેલી શ્રેષ્ઠ પારિજાતકની માલાઓ વડે

પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવાં ! (સં.)

મવર્ત (મૂં મવર્ત)=તમને, આપ સાહેબને.

અપ=દૂરવાચક અન્યથ.

અરિ=શત્રુ, દુરંમન

જાત=સમૂહ.

અપારિજાત ! =દૂર થયો છો શત્રુ-સમૂહ જેનો

એવાં ! (સં.)

નામેય ! (મૂં નામેય)=હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન,

હે ઋષભદેવ !

નોમિ (ધાં નુ)=હું સ્તાવું છું.

મુવન=લોક, જગત્.

ત્રિક=ત્રણનો સમુદાય.

પા=રક્ષણ કરવું.

મુવનત્રિકપ ! =હે ત્રેલોક્યના રક્ષક !

અપવર્ગ=મોક્ષ, નિર્વાણ.

દા=આપવું.

અપવર્ગદાયિન્ ! =હે મોક્ષના દાતાર !

જિન ! (મૂં જિન)=હે વીતરાગ, હે જિનેશ્વર !

અસ્ત (ધાં અસ્)=ફેંટી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

મદન=મદન, કામદેવ.

ભાવિ=શરૂઆત.

પાપ=પાપ.

વર્ગ=સમુદાય.

અસ્તમદનાદિકપાપવર્ગ ! =પરાસ્ત કર્યો છે કામ

દેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવાં ! (સં.)

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિનન્દનની સ્તુતિ—

“ નમસ્કાર કરનારા 'ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા ચુકટ) ઉપરથી પડેલી એવી ઉત્તમ પારિજાતક (નામનાં પુષ્પો)ની માલાઓ વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા હે (નાથ) ! નથ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા હે (ઈશ) ! હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળરૂપી અથવા અધો-લોક, તિર્યગ્-લોક અને ભર્વ-લોકરૂપી) ત્રણ ભુવનના પાલક ! હે મોક્ષના દાતાર ! હે વીતરાગ ! પરાસ્ત કર્યો છો 'કામદેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવા હે (પરમેશ્વર) ! હે 'નાભિ (નરેશ)ના નન્દન (અર્થાત્ 'ઋષભદેવ) ! હું આપને સ્તાવું છું.”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

છન્દઃશાસ્ત્રમાં 'પદ્ય' શબ્દથી ચાર 'પદ' યાને 'ચરણ'વાળો છન્દ સમજવામાં આવે છે. આ પદના વર્ણ અને માત્રાના લેહને ધ્યાનમાં લઈને વૃત્ત અને ભૂતિ એમ બે પ્રકારો પાડેલા

૧ જેન શાસ્ત્રમાં સૌધર્મગ્રંથ ૧૪ ઇન્દ્રો માનવામાં આવ્યા છે. આની માહિતી સારુ જુઓ શ્રીશોભનમુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૧).

૨ કામદેવના સ્વરૂપ સારુ જુઓ ઉપરુંક સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૨૪-૨૫).

૩-૪ નાભિ નરેશ અને તેમના પુત્ર-શ્રીઋષભદેવ ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું વિવેચન (૫૦ ૮, ૯) પ્રકાશ પાડે છે.

છે. અર્થાત્ જે પદ્યનાં ચરણો ‘વર્ણુ’ના નિયમને અનુસરીને રચાયાં હોય, તેને ‘વૃત્ત’ કહેવામાં આવે છે, જ્યારે જેનાં ચરણો ‘માત્રા’ને ધ્યાનમાં લઈને રચવામાં આવ્યાં હોય, તેને ‘ભતિ’ કહેવામાં આવે છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“પદ્યં ચતુષ્પદૈઃ પ્રોક્તં, તદ્ દ્વિધા પરિકીર્તિતમ્ ।

માત્રયા જાયતે જાતિ-વર્ણતો વૃત્તસંજ્ઞકમ્ ॥” —અનુષ્ઠુ.

વિશેષમાં વૃત્તના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) સમવૃત્ત, (૨) અર્ધસમવૃત્ત અને (૩) વિષમવૃત્ત. તેમાં ‘સમવૃત્ત’નું લક્ષણ એ છે કે—

“અજ્ઞયો યસ્ય ચત્વારસ્તુલ્પલક્ષણલક્ષિતાઃ ।

તરુહન્દઃશાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞાઃ, ‘સમવૃત્ત’ પ્રચક્ષતે ॥”

—વૃત્તરત્નાકર, શ્લોકાંક ૧૪.

અર્થાત્ જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો સમાન લક્ષણવાળાં હોય (અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોને એકજ નિયમ લાગૂ પડતો હોય); તેને છન્દઃશાસ્ત્રના બાણકારો ‘સમવૃત્ત’ કહે છે.

‘અર્ધસમવૃત્ત’નું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“પ્રથમાઙ્ગિસમો યસ્ય, તૃતીયચ્ચરણો ભવેત્ ।

દ્વિતીયસ્તુર્યવદ્ વૃત્તં, તદર્ધસમ’મુચ્યતે ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લો ૧૫.

એટલે કે જે વૃત્તનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો સમાન હોય તેમજ દ્વિતીય અને અતુર્થ ચરણો પણ સમાન લક્ષણથી લક્ષિત હોય, તે વૃત્ત ‘અર્ધસમવૃત્ત’ કહેવાય છે.

‘વિષમવૃત્ત’ના સંબંધમાં સમજવું કે—

“યસ્ય પાદચતુષ્કેઽપિ, લક્ષમ મિત્રં પરસ્પરમ્ ।

તદાદુર્વિપમં વૃત્તં, છન્દઃશાસ્ત્રવિશારદાઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લો ૧૬.

અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોનાં લક્ષણો એક બીજાથી ભિન્ન હોય, તે વૃત્તને છન્દઃશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ પુરૂષો ‘વિષમવૃત્ત’ કહે છે.

હવે પ્રથમ તો આપણે આ કાવ્યનું પ્રાથમિક પદ્ય ‘વૃત્ત’ છે કે ‘ભતિ’ છે તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને તે માટે ‘વર્ણુ’ અને ‘માત્રા’ પરત્વે વિચાર કરવો જોઈએ. તેમાં વર્ણુના હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એમ બે પ્રકારો છે. (હ્રસ્વ વર્ણુની એક માત્રા અને ગુરૂ વર્ણુની બે માત્રા ગણવામાં આવે છે.) વિશેષમાં અ, ઇ, ઉ, ઋ અને લૃ એ હ્રસ્વ અક્ષરો યાને વર્ણો છે, જ્યારે બાકીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઐ, ઓ અને ઔ એ સ્વરોને દીર્ઘ વર્ણો કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર કે અનુસ્વાર કે નિસર્ગ હોય, તો તે દીર્ઘ ગણાય છે. વળી પાદને અન્તે જો હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેને વિકલ્પે દીર્ઘ ગણવામાં આવે છે. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

“સાનુસ્વારો વિસર્ગાન્તો, દીર્ઘો યુક્તપરચ્ચ સઃ ।

વા પાદાન્તે ત્વસૌ ગ્વક્રો, જ્ઞેયોઽન્યો માત્રિકો લઘુઃ ॥”

—વૃત્ત૦ શ્લો ૧૮.

અર્થાત્ અનુસ્વાર સહિતનો વર્ણ તેમજ જેના અન્તમાં વિસર્ગ હોય તે, તથા દીર્ઘ તેમજ વળી જેની પાછળ સંયુક્ત વ્યંજન હોય, તે વર્ણ 'શુર' બહુવો. પાદાન્તાત્મક વર્ણ માત્રમાં વિકલ્પે શુર ગણાય અને સ્થાપનામાં વક્ સ્થપાય, બ્યારે બાકીનો એક માત્રિક વર્ણ લઘુ તેમજ સ્વર ગણાય.

સ્વચિત્ શુર વર્ણ લઘુ પણ ગણાય છે અને તે માટે વૃત્તારભાકરમાં કહ્યું પણ ॥ ૬—

“પાદાવાવિદ્ ધર્મસ્ય, સંયોગઃ ક્રમસંજ્ઞકઃ ।

પુરઃસ્થિતેન તેન સ્યાત્, હ્યુતાપિ કચિદ્ ગુરોઃ ॥”

—વૃત્ત ૭ શ્લોક ૧૦.

અર્થાત્—ચરણની આદિમાં રહેલા વર્ણનો સંયોગ ક્રમ-સંજ્ઞક છે અને તે વર્ણ આગળ રહેતાં પાછળનો વર્ણ શુર અને છે તોયણ તેને સ્વચિત્ લઘુ ગણાય.

હવે ત્રણ વર્ણોના સમૂહને ‘ગણ’ કહેવામાં આવે છે અને વર્ણની હ્રસ્વતા અને દીર્ઘતાનો વિચાર કરતાં તેના જે આઠ પ્રકારો પડે છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ.

જે ગણમાં ત્રણ વર્ણો દીર્ઘ હોય, તેને મ (૬૬૬) ગણ કહેવામાં આવે છે; જેનો પ્રથમ વર્ણ લઘુ યાને હ્રસ્વ અને બાકીના બે શુર યાને દીર્ઘ હોય, તે ય (૬૬૬) ગણ કહેવાય છે; જેનો એકલો મધ્ય વર્ણજ હ્રસ્વ હોય, તે ર (૬૬૬) ગણ છે; જેનો ખાલી ઉવટનોજ વર્ણ શુર હોય, તે સ (૬૬૬) ગણ છે; જેનો ઉવટનોજ વર્ણ લઘુ હોય તે સ (૬૬૬) ગણ છે; જેનો મધ્યમજ વર્ણ શુર હોય, તે જ (૬૬૬) ગણ છે; જેનો આદ્ય વર્ણ એકલોજ શુર હોય, તે મ (૬૬૬) ગણ છે; અને જેના ત્રણ વર્ણો લઘુ હોય, તે ન (૬૬૬) ગણ છે. આ હકીકત નીચેના પ્રલોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“સર્વગુર્મો મુખાન્તલીં, યરાયન્તગલૌ સતૌ ।

મમ્યાપી ઝમી ત્રિલો નોડ્ટી, મવન્ત્ય ગણાશિકા ॥”

—વૃત્ત ૭ શ્લોક ૭.

આ ઉપરથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે અધુ મળીને મ, ય, ર, સ, જ, ન અને ન એમ આઠ ગણો છે.

વિશેષમાં અમુક વર્ણ હ્રસ્વ ॥ ૬ કે દીર્ઘ છે તે દર્શાવવા હ અને ન એમ અક્ષરોનો અથવા તો ‘૧’ ‘૨’ (અથવા ‘-’ ‘-’) ચિહ્નોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

એ વાત પણ સાચોસાચ ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી ॥ ૬ કે દરેક છંદમાં ‘યતિ’ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે, અર્થાત્ અમુક અક્ષરો સાથે જોડ્યા બાદ વિરામ લઈ શકાય છે.

આ વિવેચન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે : અવ્યનું પ્રથમ પદ ‘સમવૃત્ત’માં રચાયેલું ॥ અને તેમાં એકદર ૧૪ વર્ણો છે. વળી તેમાં ત, ન ન અને જ એમ ચાર ગણો છે અને પહેલા આઠ અક્ષરો જોડ્યા પછી તેમજ ત્યાર પછીના અક્ષરો ઉચ્ચાર્યા બાદ અટકવાનું આવે છે. અર્થાત્ આ વૃત્તમાં જે ‘યતિ’ છે. આથી વૃત્ત —

“ઝકા ‘યસંતસિલકા’ વમજા જગૌ ય.

—લક્ષણ મુજબ આ વૃત્ત વસંતતિલકા સિદ્ધ થાય છે. આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ પાદ વિચારીએ.

નમ્ રેન્દ્ર રા મૌ લિ ગં । લિ તોત્ત । મ પો રિ । જા ત
ત મ જ જ ગ લ

આ પદ્યમાં પાદાન્ત અક્ષર બે કે હ્રસ્વ છે, છતાં ઉપર્યુક્ત નિયમાનુસાર તેને દીર્ઘ ગણી શકાય છે અને એથી કરીને વસંતતિલકાના ઉપર બાંધેલા લક્ષણ સાથે વિરોધ આવતો નથી.

કેટલાકને ગણના આધારે બાંધવામાં આવેલાં લક્ષણો ઝટ ગળે ઉતરતાં નથી, તો તેમને સારૂ 'નામ તેલું કામ' એ વાક્યને ચરિતાર્થ કરનારા 'શ્રુતબોધ' નામના છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે, આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પદ્યોનાં લક્ષણો વિચારવામાં આવે છે. તેમાં વસંતતિલકાના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“આયં દ્વિતીયમપિ चेद् गुरु तच्चतुर्थं

यत्राष्टमं च दशमान्त्यमुपान्त्यमन्त्यम् ।

अष्टाभिरिन्दुवदने । विरतिश्च पद्मिः

कान्ते ! 'वसन्ततिलकां' किल तां वदन्ति ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૬.

અર્થાત્ હે ચન્દ્રમુખી (ચતુરા) ! જે પદ્યમાં પહેલા, બીજા, ચોથા, આઠમા, અગ્યારમા, તેરમા તેમજ ચૌદમા અક્ષરો યાને વર્ણો દીર્ઘ હોય અને જ્યાં આઠમે અને છઠ્ઠે અક્ષરે વિરામ લેવાતો હોય, તેને હે કાન્તા ! (પણિકતો) ખચ્ચિત 'વસન્તતિલકા' કહે છે.

આ પદ્ય—મીમાંસાનું પ્રકરણ સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે આ વસંતતિલકાનાં અન્ય નામો તરફ ઉડતી નજર ફેંકી લઈએ. આ નામો તે બીજાં કોઈ નહિ પણ સિંહોદ્ધતા, ઉદ્ધર્ષિણી, મધુમાધવી તેમજ ઇન્દુવદના છે.^૧

પદ્ય-ચમત્કાર—

શ્રીબ્રહ્મ-ભટ્ટિસૂરિએ વિવિધ જાતના શબ્દાલંકારથી સુદૃઢ પદ્ય રચેલાં છે. તેમાં આ પ્રથમ પદ્ય ચમત્ક-વિશેષથી શોભી રહ્યું છે. આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણના છેવટના છ અક્ષરો અને તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણના છેવટના

૧ આ ગ્રંથ મહાકવિ કાલિદાસે રચ્યો છે એમ કહેવામાં આવે છે. એમાં છન્દોનાં લક્ષણો એટલાં સરસ આપ્યાં છે કે શ્રવણમાનથી તેનો બોધ થઈ જાય. વિશેષમાં આ ગ્રંથ શૃંગાર રસને પુષ્ટ કરે છે, કેમકે દરેક છંદનું લક્ષણ કાલિદાસે પોતાની પ્રિયાને ઉદ્દેશીને બાંધ્યું છે.

૨ 'કામાલ્લુશાશિતકામિમત્કજેન્દ્રે !' હતિ પાઠાન્તરમ્.

૩ સરખાવો—“उक्ता 'वसन्ततिलका' तमजा जगौ गः

'सिंहोद्धते'यमुदिता मुनिकाश्यपेन ।

'उद्धर्षिणी'ति गदिता मुनिसैतवेन

श्रीपिङ्गलेन कविता 'मधुमाधवी'ति ॥”

—શ્રુત૦ સમવૃત્તપ્રકરણ.

પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી આ પદ્ય પાદાંતસમર્પચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી અલંકૃત છે એમ કહેવું સર્વથા ખોટું નહિ ગણાય.

ઋ ઋ ઋ ઋ

જિનવરાણાં પ્રાર્થના—

દારિદ્ર્યમદ્રિસમવિગ્રહતાપનીય-

રાશિપ્રદાનવિધિના મહતાઽપનીય ।

ચૈર્દુઃખશત્રુરિહ જન્મવતામઘાનિ

નિમ્નન્તુ તે જિનવરા ભવતામઘાનિ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

ચૈર્જિનવરૈર્દારિદ્ર્યં અપનીય-તિરસ્કૃત્ય દુઃખશત્રુરિહ લોકે અઘાનિ-હતાઃ । કેન ? અદ્રિસમો વિગ્રહો-દેહો યસ્ય તાપનીયરાશેસ્તસ્ય પ્રદાનવિધિસ્તેન । કિંવિશિષ્ટેન ! મહતા વર્ષપ્રમાણેન ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

યૈઃ મહતા અદ્રિ-સમ-વિગ્રહ-તાપનીય-રાશિ-પ્રદાન-વિધિના જન્મવતાં દારિદ્ર્યં અપનીય દુઃખ-શત્રુઃ । હહ અઘાનિ, તે જિન-વરાઃ ભવતાં અઘાનિ નિમ્નન્તુ ।

શીખ-દાર્થ

દારિદ્ર્યં (મૂ० દારિદ્ર્ય) = દરિદ્રતા, ખરીબાધ.

અદ્રિ = પર્વત.

સમ = સમાન.

વિગ્રહ = દેહ, શરીર.

તાપનીય = શુષ્ક, સોજું.

રાશિ = દગલો.

પ્રદાન = લાગ, દાન

વિધિ = વિધાન, કસ્ટુ તે.

અદ્રિસમવિગ્રહતાપનીયરાશિપ્રદાનવિધિના = પર્વત-

સમાન દેહ છે જેનો એવા સોનાના દગલાનું દાન

દેવા વડે.

મહતા (મૂ० મહત્) = વિશાળ.

યૈઃ (મૂ० યૈઃ) = જે વડે.

દુઃખ = દુઃખ, પીડા.

શત્રુ = દુશ્મન, વેરી.

દુઃખશત્રુઃ = દુઃખરૂપ દુશ્મન.

હહ = આ જાતમાં.

જન્મવતાં (મૂ० જન્મવત્) = પ્રાણીઓનાં.

અઘાનિ (ધા० હન્) = નષ્ટ થતો હવે.

નિમ્નન્તુ (ધા० હન્) = નાશ કરો.

તે (મૂ० તદ્) = તે.

જિન = વીતરાજ.

વર = શ્રેષ્ઠ.

જિનવરા (મૂ० જિનવર) = જિનેશ્વરો, તીર્થંકરો.

ભવતાં (મૂ० ભવત્) = નાગ.

અઘાનિ (મૂ० અપ) = પાલ.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને પ્રાર્થના—

“પર્વતના સમાન શરીર છે જેનું એવા સુવર્ણના રાશિનું વિસ્તીર્ણ (અર્થાત્ એક વર્ષ પર્યંત) દાન દેવા વડે કરીને જેમણે પ્રાણીઓના દારિદ્ર્યને દૂર કરીને તેમના (તે) દુઃખરૂપ દુઃસ્મનનો આ જગત્માં નાશ કર્યો, તે જિનેશ્વર (હે ભગ્યો!) તમારાં પાપોને સુતરાં નષ્ટ કરો.”—૨

સ્પષ્ટીકરણ

સાંવત્સરિક દાન—

દરેક તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે અર્થાત્ ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરે તે પહેલાં એક વર્ષ પર્યંત દાન દે છે. આ દાન કરતાં એવી ઉદ્દ્યોગણુ કરાવવામાં આવે છે કે જે જેનો અર્થી હોય, તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું. આ પ્રમાણેની ઉદ્દ્યોગણુનું શ્રવણ કર્યા બાદ યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે. ઇન્દ્રના આદેશથી કુબેરે પ્રેરેલા જૃમ્ભક દેવતાઓ ઘણા સમયથી ભ્રષ્ટ થયેલું, સ્મશાનાદિક ગૃહ સ્થલમાં રહેલું, માલિકી વિનાનું એવું રૂપ્ય (રૂપું), સુવર્ણ, રત્નાદિક દ્રવ્ય અનેક સ્થલેથી લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરે છે. પ્રભુ ધરોળર એક વર્ષ સુધી સૂર્યોદયથી માંડીને તે ભોજનના સમય સુધી દાન દે છે અને તેમાં પણ યાચકની પ્રાર્થનાનુસાર તેને દાન દેવામાં આવે છે. છતાં પણ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે પ્રભુના અતિશયને લીધે કોઈ પણ યાચક અસંભવિત વસ્તુની કે અમર્યાદિત દાનની યાચના કરી શકતો નથી. દિન-પ્રતિદિન એક કોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું દાન દેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ૩૬૦ દિવસ લેખે વર્ષ ગણતાં એક વર્ષમાં તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે તે ત્રણસે અઠ્યાસી કોડ અને એસી લાખ (૩૮૮,૮૦૦૦૦૦) સુવર્ણનું દાન દે છે.

૧ દારિદ્ર્ય અને તેનાથી થતી અવનતિ એ સંબંધમાં જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૧૨ મા પદ ઉપરનું માફે સ્પષ્ટીકરણ (પૃ ૨૫-૨૬).

૨ ભગ્યના સ્વરૂપ સાફ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૪-૫).

૩-૪ કુબેર અને જૃમ્ભક સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૩૨).

૫ ‘સુવર્ણ’ એ સોનાનો સિદ્ધો છે. (જુઓ મૃચ્છકટિક.) વિશેષમાં આશરે ૧૭૫ ગ્રેઇન (ટ્રોય) જેટલા સોનાના વજનનું નામ પણ ‘સુવર્ણ’ છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૩, શ્લોક ૫૪૮) માં પણ કહ્યું છે કે—

“માપો દશાર્ધગુણઃ, પોઢશમાપો નિગચતે કપઃ ।

સસુવર્ણસ્ય સુવર્ણત્વૈરેવ પલં ચતુર્ધિશ્ચ ॥” —આર્યા.

અર્થાત્ ૮૦ રત્તી યાને ૧૬ માપ અથવા ૧ કર્ષ જેટલા સોનાના વજનને ‘સુવર્ણ’ કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એમ પણ માની શકાય કે સુવર્ણ નામના સિદ્ધાનું વજન પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ હોય. વળી એચ. એચ. વિલ્સન (H. H. Wilson) ની ૧૧મી કૃતિ (vol.) ના ૪૭મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ સિદ્ધાની ક્ષીમત ઓછામાં ઓછી આશરે ૯ રૂપિયા જેટલી હોવી જોઈએ.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પદ્યાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી અલંકૃત છે એમ જોઈ શકાય છે.

જૈનસિદ્ધાન્તપ્રશંસા—

યદ્ દોષદારુદ્ધનેષુ રતઃ કુશાનુઃ

સ્યાદાપદુર્વ્યપિ હિ યત્ સ્મરતઃ કુશા નુઃ ।

યદ્ વૃષ્ટિરેવ પરિદાહિષુ મેઘજાડલં

જૈનં મતં હરતુ તદ્ ગુરુ મેઘજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—સન્ત૦

ટીકા

યન્મતં દોષદારુદ્ધનેષુ રતઃ કુશાનુઃ સ્યાત્-ભવેત્ । નુઃ-પુરુષસ્વ । કિંવિશિષ્ટસ્ય ? સ્મરતઃ । કિં ? યત્ । ઉર્વી અપિ આપત્ કુશા-તન્વી ભવતિ । યન્મતં વૃષ્ટિરેવ પરિદહન-શીલેષુ । કિંમૂતા ? મેઘજાડલં, તન્મતં, ગુરુ-વિસ્તીર્ણ, મે-મમ ॥ ૩ ॥

અન્યથા:

યદ્ દોષ-દારુ-દ્ધનેષુ રતઃ કુશાનુઃ, યદ્ સ્મરતઃ નુઃ ઉર્વી અપિ આપત્ હિ કુશા સ્યાત્, યદ્ પરિદાહિષુ અલં મેઘ-જા વૃષ્ટિઃ યય તદ્ જનં મતં મે ગુરુ અઘ-જાલં હરતુ ।

શીલ-દાઈ

યદ્ (યુ. યદ્)=એ.

દોષ=દોષ, દુષણ.

દારુ=કાઠ, લાકડું.

દ્ધન=ભાળુ તે.

દોષદારુદ્ધનેષુ=દોષરૂપી કાઠને ભાળવામાં.

રતઃ (યુ. રત)=અનુરત, આસક્ત.

કુશાનુઃ (યુ. કુશાનુ)=અગ્નિ.

સ્યાત્ (યા. ભવ)=થાય.

આપત્=આપતિ, વિપતિ.

ઉર્વી (યુ. ઉર્વ)=મોટી.

અપિ=પણ.

હિ=નિશ્ચયાત્મક અન્યથા.

૧ આ પ્રકારના ચમત્કથી વિખ્યાત કાવ્ય એવું દોષ, તો સ્તોત્ર-સ્ત્રોત્રકરના દ્વિતીય જામના પદ્યકે ૮૫-૮૪ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો. ત્યાં બે નિહરમાણ-વિંશતિ-જિનસ્તવ નામનું કાવ્ય આપેલું છે, તેનું ૬૫ પ્રથમ પદ્ય અત્ર ઉદાહરણ તરીકે આપવામાં આવે છે.

“હીમંચરાવીઝ ! મહાવિદેહ-

હોળોવતંભઃ મુમહા વિદેહ ! ।

મહાન્ ભવત્તાવિષ ! નિ પતેન્ન-

મીરોન્નુ મે હમિપવેનતેષ !” -ઉપન્યસિ.

निर्वाणकटिकायाम्—

“श्रुतदेवतां गुरुवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदकमलान्वित-
दक्षिणकरां पुस्तकाक्षमालान्वितवामकरां चेति ।

યદ્ (મૂં યદ્)=જેને.
 સ્મરતઃ (મૂં સ્મરત્)=યાદ કરનારા.
 ક્રુશા (મૂં ક્રુશ)=અલ્પ.
 નુઃ (મૂં નુઃ)=મનુષ્યની.
 વૃષ્ટિઃ (મૂં વૃષ્ટિ)=વૃષ્ટિ, વરસાદ.
 એવ=અ.

પરિવાહિણુ (મૂં પરિવાહિન્)=સંતોષને વિષે.
 મેઘ=મેઘ, જળાનું વાદળું.
 જન=ઉત્પન્ન થવું.
 મેઘજા=મેઘથી ઉત્પન્ન થનારી.

અલં=અત્યંત.
 જૈન (મૂં જૈન)=જૈન, જિન-વિષયક.
 મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન, સિદ્ધાન્ત.
 હરતુ (ધાં હ)=હરો, નાશ કરો.
 તદ્ (મૂં તદ્)=તે.
 ગુહ=વિસ્તીર્ણ.
 મે (મૂં અસદ્)=મારા.
 અઘ=પાપ.
 જાલ=સમૂહ.
 અઘજાલ=પાપના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

• જૈન સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા—

“જે (સિદ્ધાન્ત) દૂપણુરૂપ કાષ્ટને જાળી નાંખવામાં અતુરકત અગ્નિના સમાન હોય, તેમજ જેનું સ્મરણ કરનારા માનવની મોટી આપત્તિઓ પણ ખરિચત અલ્પ થઈ જાય (અર્થાત્ તેનો અંત આવે) તથા જે (સંસારના સંતાપથી) દગ્ધ થયેલાઓને વિષે (શાંતિ અર્પણ કરવામાં) મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલી અત્યંત વૃષ્ટિજ છે, તે જૈન શાસન મારા વિસ્તીર્ણ પાપ-સમૂહનો નાશ કરો.”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચરણો તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે તેનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો અને જાણીનાં બે ચરણોના છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

અ અ અ અ

શ્રુતદેવતા-સંકીર્તનમ્—

યાં દ્રાગ્ ભવન્તિ સુરમન્નિસમા નમન્તઃ

સંત્યજ્ય મોહમધિયોઽપ્યસમાનસન્તઃ ।

વાગ્દેવતા હતકુવાદિકુલા ભવર્ણાત્

સા પાતુ કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

સા વાગ્દેવતા ભવર્ણાત્ પાતુ । યાં અધિયોઽપિ જના નમન્તઃ સુરમન્નિસમા ભવન્તિ । મોહ-અજ્ઞાનં સંત્યજ્ય । કિંવિશિષ્ટં ? અસમાનં, અન્તર્-મધ્યવર્તિનં ચ । કુન્દ-વિકસન્મુકુલાનાં આભા-છાયા यस્ય વર્ણસ્ય એવંવિધો વર્ણો યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

निर्माणरत्निकायाम्—

धुनदेवतां शुक्लवर्णां हंसवाहनां च । तं वरदकमलान्वित-
दक्षिणकरा पुष्पकाक्षमालान्वितवामकरां चेति

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાના સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે તે શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા છે. વળી તેનો વર્ણ ચન્દ્ર, ક્ષીર, હિમ ઇત્યાદિના જેવો ધવલ છે અને તે કમલના ઉપર આરૂઢ થાય છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ પુસ્તક અને માલા વડે અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વીણા અને કમલથી વિભૂષિત છે. આ દેવીના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે.

“પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા

કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।

ધવલહંસસમા શ્રુતઘાહિની

હરતુ મે દુરિતં ભુવિ ભારતી ॥” —કુતવિલમ્બિત.

અન્વય:

અ-સમાન, અન્તર મોહં સંસ્થાન્ય યાં નમન્તઃ અ-ધિયઃ અપિ દ્રાક્ષુ સુર-મન્થિ[ન]-સમાઃ ભવન્તિ સા હત-કુ-વાદિન્-કુલો, કુન્દ-વિકસત્-મુકુલ-આમ-વર્ણા યાચ્-વેષતા ભય-ક્ષણાત્(વા) પાતુ ।

શબ્દાર્થ

યાં (યૂં યદ્)=જેને.

દ્રાક્ષુ=સત્વરે, ઝડ.

ભવન્તિ (યાં યૂં)=થાય છે.

સુર=દેવતા.

મન્થિ[ન]=પ્રધાન.

સુરમન્થિસમાઃ=દેવગુરુ(બૃહસ્પતિ)ના સમાન.

નમન્તઃ (યૂં નમત્)=નમસ્કાર કરનારા.

સંસ્થાન્ય (યાં સ્થાન)=સ્થાન કરીને, સ્થાન દહને.

મોહં (યૂં મોહ)=મીઠમે, અજ્ઞાનને.

ધી=બુદ્ધિ, મતિ.

અધિયઃ=અવિદ્યમાન છે બુદ્ધિ જેને વિષે એવા, ૧/૩.

સમાન=તુલ્ય.

અસમાન=નિરૂપમ, અસાધારણ.

અન્તર=મધ્યવર્તી, આંતરિક.

યાચ્=વાણી.

વેષતા=દેવતા.

યાચ્વેષતા=સરસ્વતી, શ્રુત-દેવતા.

હત (યાં હત્)=નષ્ટ કરેલ.

કુ=અનિષ્ટવાચક શબ્દ.

વાદિન્=વાદી.

કુલ=સમૂહ, સમુદાય.

હતકુવાદિકુલા=નાશ કર્યો છે 'કુવાદીના સમુદાયનો' જેણે એવી.

ભવ=સંસાર.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, દેવું, કર્મ.

ભવર્ણાત્=સંસારરૂપી કર્મભાંથી.

સા (યૂં તદ્)=તે.

પાતુ (યાં પા)=રક્ષણ કરી, ખચાવો.

કુન્દ=મીઠરાણું ફૂલ.

વિકસત્ (યાં ક્ષ)=વિકાસ પામતી, ખીલતી.

મુકુલ=કળી, કલિકા.

આમા=આમા, કાન્તિ.

વર્ણ=વર્ણ, રંગ.

કુન્દવિકસત્મુકુલાભવર્ણા=ફૂલની વિકસર થતી કલિકાની આમા જેવો વર્ણ છે જેનો એવી.

શ્લોકાર્થ

'શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“અસાધારણ તેમજ આંતરિક એવા અજ્ઞાનને સ્થાન દહને, જેને નમસ્કાર કરનારા જડ (મનુષ્યો) પણ બૃહસ્પતિસમાન બને છે, તે શ્રુત-દેવતા કે જેણે કુવાદીઓના કુલનો સંહાર કર્યો છે તેમજ વળી જેનો વર્ણ કુન્દ(કુસુમ)ની વિકસર થતી કલિકાની કાન્તિના જેવો છે, તે સરસ્વતી (કે લક્ષ્મી જનો) તમને) ભવરૂપી કર-જમાથી ખચાવો.”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ પણ દ્વિતીય પદની માફક પાદાંતરમધ્યઅક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી અલગ છે.

૧ ખોટા તર્ક ઉઠાવનાર

૨ આ કાવ્યના ૩૬મા તેમજ ૮૦મા શ્લોકમાં પણ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવા મા આવી છે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ—

“કંદર્પના સૈન્ય વડે નહિ પીડાયેલા એવા, તથા ત્રણે જગત્ વડે પણ અત્યંત સ્તુતિ કરાયેલા, તેમજ પાપરૂપ સંઆમયી સમસ્ત વિશ્વનું રક્ષણ કરનારા એવા ‘અજિત’ જિનેશ્વર (હે ભગ્ય-જન! તમારાં) પાપોને નષ્ટ કરો.”—પ

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમલકારમાં આ કાવ્યમાંના તૃતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય (તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો) ‘દ્રુતવિલમ્બિત’ છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ એ છે કે—

“અયિ કુશોદરિ ! યત્ર ચતુર્થકં

ગુહ ચ સત્તમકં દશમં તથા ।

વિરતિજં ચ તથૈવ વિચક્ષણૈ-

દ્વૈતવિલમ્બિતમિત્યુપદિશ્યતે ॥”

—શ્લોક ૩૦.

અર્થાત્ હે સૂક્ષ્મ અંગવાળી ! જે સમવૃત્તના ચોથા, સાતમા, દશમા અને અંત્ય અર્થાત્ બારમા અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે, તે વૃત્તને પશ્ચિતો ‘દ્રુતવિલમ્બિત’ કહે છે.

આ વૃત્તમાં ન, મ, મ અને ર એમ ચાર ગણો છે. આથી કરીને એનું લક્ષણ એમ પણ બાંધવામાં આવે છે કે—

“દ્રુતવિલમ્બિતમાદ નમૌ મરૌ”

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ પ્રતિ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ,

કુ સુ મ । વા ણ ચ । મૂ મિ ર । પી હિ તઃ

ન મ મ ર

અ અ અ અ

જિનેશ્વરાણાં નુતિઃ—

કૃતવતોઽસુમતાં શરણાન્વયં

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયમ્ ।

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્

રવિસમાન્ પ્રણુમોઽઘનિશાન્તકાન્ ॥ ૬ ॥

—દ્રુત૦

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमवाणचमूभिरपीडित-

स्त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।

सकललोकमवन् वृजिनाजितः

शमयताद् दुरितानि जिनाजितः ॥ ५ ॥

—द्वुतविलम्बितम्

टीका

जिनश्चासावजितश्च स जिनाजितो दुरितानि शमयताद् । किं० ? कुसुमवाणस्य-
कन्दर्पस्य चम्वः शब्दाद्यास्तामिः अपीडितः । त्रिजगद्भिः ईडितः—स्तुतः । किं कुर्वन् ?
अवन्-रक्षन्, (कं ?) सकललोकं, (कस्मात् ?) वृजिनं—पापं तदेवाजिः—संभ्रामस्ततः ॥ ५ ॥

अन्वयः

कुसुम-वाण-चमूभिः अ-पीडितः, त्रिभिः जगद्भिः अपि अतीव ईडितः, वृजिन-आजि-तः
सकल-लोकं अवन् जिन-‘अजितः’ दुरितानि शमयताद् ।

श्लो-६३

कुसुम=पुष्प, रूख.

वाण=आलु.

कुसुमवाण=पुष्प छे आलु जेनुं ते, कामदेव.

चमू=सकल, सेना, श्रेष्ठ.

कुसुमवाणचमूभिः=कामदेवनी सेनाज्ये वडे.

पीडित (पा० पीड्)=दुःखी भवेत्.

अपीडितः=नहि पीडयेत्.

त्रिभिः (मू० त्रि)=त्रय वडे.

अतीव=अत्यन्त.

जगद्भिः (मू० जगद्)=जगतो वडे.

ईडितः (मू० ईडित)=स्तुति करयेत्.

सकल=समस्त.

लोक=जगत, दुनिया, विश्व.

सकललोकं=समस्त जगत्ते.

अवन् (मू० अवत्)=पापनाश, रक्षक करे.

वृजिन=पाप.

आजि=संश्रय, बचाव.

वृजिनाजिनः=पापपक्ष संश्रयधी.

शमयताद् (पा० शम्)=शांत करो, नष्ट करो.

दुरितानि (मू० दुरित)=पापाने.

अजित=अजितनाथ, श्री ११ तीर्थकर.

जिनाजितः=अजित जिन

સ્પષ્ટીકરણુ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં જે પદ્યો પણ પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી શોભે છે, કેમકે તેનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

ૐ ૐ ૐ ૐ

૧ આ પ્રકારના ચમકથી વિભૂષિત એવું એક આઠ પદ્યનું શ્રીપાર્શ્વગિન-સ્તોત્ર શ્રીગિનપ્રભસૂરિએ રચેલું છે. તે નીચે મુજબ છે:—

“શ્રીપાર્શ્વ ! પાદામતનાગરાજ !

પ્રોત્સર્પદેનઃકફનાગરાજ ! ।

સતાં હતાસત્પરિણામરાગં

સ્વાં સંસ્તુમઃ સ્વૈર્યુગામરાગમ્” ॥ ૧ ॥—ઉપભતિ.

“હે શ્રીપાર્શ્વ ! જેનાં ચરણોને પ્રણામ કર્યો છે નાગરાજે (ધરણેન્દ્રે) એવા હે નાથ ! વધતા જતા એવા પાપરૂપી કફ પ્રતિ (તેનો વિનાશ કરવામાં) શુંક સમાન ! હે જન્મ-રહિત (ગિનેશ્વર) ! નાથ કર્યો છે સન્નનોના દુષ્ટ પરિણુતિવાળા રાગનો જેણે એવા તથા સ્થિરતારૂપી ગુણમાં મેરૂસમાન એવા તને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૧

“યે મત્યંદેવાસુરમાનનીયં

પદ્યન્તિ તે શ્રીભરમાનનીયમ્ ।

સચ્ચિલોકીતિલકામિતાનિ

સિધ્ધન્તિ તેપામિહ કામિતાનિ” ॥ ૨ ॥—ઉપભતિ.

“હે ત્રૈલોક્યને વિષે તિલકસમાન (તીર્થેશ્વર) ! માનવ, દેવ અને દાનવને માનનીય એવું તેમજ વૃણી શોભાથી ભરપૂર એવા તારા મુખને જેઓ જુએ છે, તેમના અપરિમિત મનોરથો અત્ર સત્વર ફલીભૂત થાય છે.”—૨

“દશોદ્વયં પદ્મદલાનુકારં

નાશિશ્રયત્ તે કમલાનુકારમ્ ? ।

કુતોઽન્યથા ત્વચ્ચતિદીક્ષિતેષુ

સર્વશ્રિયાં પ્રેમ તદોક્ષિતેષુ ?” ॥ ૩ ॥—ઉપભતિ.

“પદના પત્રનું અનુકરણ કરનારા એવા તારા નેત્ર-યુગલ શું લક્ષ્મીનું અનુકરણ નથી કરતા ? એમ નહિ હોય તો તારા પ્રણામને વિષે દીક્ષિત તેમજ તારા નેત્ર-યુગલ વડે જેવાએલા (અર્થાત્ તારા કૃપા-પાત્ર) એવા (મનુષ્યો) ને વિષે સમસ્ત સંપત્તિનો પ્રેમ ક્યાંથી (હોય) ?”—૩

“અમ્યર્હિતં અમ્યકદમ્યકાનાં

હર્ષમર્પાહુસદમ્યકાનામ્ ।

સેવન્તિ ચે સ્વાં વિધિવલ્લભન્તે

નિર્વાણલૌહ્યં મુખવલ્લભં તે” ॥ ૪ ॥—ઉપભતિ.

“હર્ષના પ્રકર્ષને લધને દેદીપ્યમાન છે નેત્રો જેનાં એવા અમ્ય-સમુદાયોને પૂજ્ય (તેમજ પણિડતોને પ્રિય) એવા તને જેઓ વિધિપૂર્વક બળે છે, તેઓ પણિડતોને પ્રિય એવું મોક્ષનું મુખ પામે છે.”

ટીકા

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયં પ્રણુમઃ । કિંવિધાન્ ? કૃતવતઃ । કિં ? શરણાન્વયં-
શરણપ્રવાહં અણુમતાં । સુરકૃતામ્બુજગર્ભમેવ નિશાન્તં-ગૃહં યેષાં તે સુરઃ । “શેષાદ્વિભાષા
(દ્વા)” (સિદ્ધં ૭, પાં ૩, સૂં ૧૭૫) ઇતિ ક (ચ) પ્રત્યયઃ । રવિસમાન્-સૂર્યસમાન્ ।
અતઃ અપમેવ નિશા તસ્યા અન્તકા-વિનાશકાઃ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

વયં સકલ-તીર્થકૃતાં અણુ-મતાં શરણ-અન્વયં કૃતવતઃ, સુર-કૃત-અમ્બુજ-ગર્ભ-નિશાન્તકાન્,
રવિ-સમાન્, અપ-નિશા-અન્તકાન્ ચરણાન્ પ્રણુમઃ ।

શબ્દાર્થ

કૃતવતઃ (મૂં કૃતવતઃ)=કરેલા.

અણુ=પ્રાણુ.

અણુમતાં (મૂં અણુમતઃ)=પ્રાણુઓના.

શરણ=શરણુ, બધાવ.

અન્વય=સંતતિ, પ્રવાહ.

શરણાન્વય=શરણુની સંતતિને.

તીર્થ=(૧) અતુર્વિધ સંધ; (૨) શાશ્વતી; (૩) પ્ર-
થમ મધુધર.

કૃત=કરનાર.

તીર્થકૃત=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

સકલતીર્થકૃતાં=સર્વ તીર્થકરોના.

ચરણાન્ (મૂં ચરણ)=પાદોને, ચરણોને.

વયં (મૂં અણુ)=અમે.

કૃત (પાં કૃ)=કરેલ, રચેલ.

અણુ=અણુ.

અણુજ=અણુમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

ગર્ભ=મધ્ય ભાગ.

નિશાન્ત=શુદ્ધ.

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્=દેવ-રચિત કમલોનો
મધ્ય ભાગ છે શુદ્ધ જેવું એવા.

રવિ=સૂર્ય, સૂરજ.

રવિસમાન્=સૂર્યસમાન.

પ્રણુમઃ (પાં ણ) =સ્તુતિ કરીએ છીએ.

નિશા=રાત્રિ, રાત.

અન્તક=અન્ત આણુનારા, વિનાશ કરનારા.

અપનિશાન્તકાન્=પાપરૂપી રાત્રિનો અંત આણુનારા.

શ્લોકાર્થ

નિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“પ્રાણુઓના શરણુની સંતતિને કરેલાં (અર્થાત્ અનેક ભાગ્ય શુભો વડે આશ્રય
લેવાયેલાં) એવાં, તથા દેવ-રચિત કમલનો મધ્ય ભાગ છે શુદ્ધ જેવું એવાં, વળી સૂર્ય-
સમાન અને (અતએવ) પાપરૂપી રાત્રિનો અંત આણુનારા એવાં સમસ્ત તીર્થપતિ-
ઓનાં ચરણોને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૬

૧ નિનેશ્વરનાં ચરણોની નીચે દેવતાઓ કમલ સ્થાપે છે એ અત્ર સૂચવવામાં આવ્યું છે. આ વા-
તની શક્તિમાન-સ્તોત્ર (શ્લોક ૩૨) પણ સાક્ષી પૂરે છે. આ હકીકત ઉપર સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકા
(૫૦ ૧૦૨) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

૨ સમસ્ત તીર્થપતિઓથી જલ ઓતીસીના ઓતીસ તીર્થકરો સમજવા એ તો દેખીતી વાત છે. છતાં
પણ આ સંબંધમાં વિશેષ આકૃતિ બોધતી હોય તો સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકાના ૫૦ ૩૭-૩૯ તરફ
દૃષ્ટિ-પાત કરો.

દીકા

જિનભારતી-વાગ્ અવતુ । વઃ-યુષ્માન્ । શુભવસ્તૂનાં ભાવઃ શુભવસ્તુતા, કૃતા સમ-
સ્તજગતઃ શુભવસ્તુતા યયા સા તથાવિધા । જિતઃ કુવાદિગણો યયા સા । અસ્તો-વિક્ષિષ્તો
ભવઃ-સંસારો યૈઃ ઇતાવતા સાધવસૈઃ સ્તુતા इत्यर्थः । ગામ્ભીર્યશબ્દેન પરિપૂર્ણ નમો યયા ।
નરશ્ચ મરુતશ્ચ નૃમરુત્ તસ્મૈ નૃમરુતે । રતીઃ-સુખાનિ । દદતી-પ્રયચ્છન્તી । યા વાગ્ ॥૭॥

અન્વયઃ

કૃત-સમસ્ત-જગત્-શુભ-વસ્તુતા, જિત-કુ-વાદિન્-ગણા, અસ્ત-ભવ-સ્તુતા, પરિપૂર્ણ-નમાઃ,
નૃ-મરુતે રતીઃ દદતી જિન-ભારતી વઃ અવતુ ।

શીખ-દાર્થ

સમસ્ત=અખિલ, સંપૂર્ણ.

જગત્=દુનિયા.

શુભ=શુભ.

વસ્તુ=પદાર્થ.

કૃતસમસ્તજગત્શુભવસ્તુતા=કર્તૃ છે અખિલ વિશ્વને

શુભ વસ્તુના ભાવવાળું જેણે એવી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલા, પરાજિત કરેલા.

ગણ=સમુદાય, સમૂહ.

જિતકુવાદિગણા=પરાજય કર્યો છે કુવાદીઓના
સમુદાયનો જેણે એવી.

સ્તુત (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલી.

અસ્તભવસ્તુતા=પરાસ્ત કર્યો છે સંસાર જેમણે એવા
વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

અવતુ (ધાં અવ)=અથાવો, રક્ષણ કરો.

વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પરિપૂર્ણ (ધાં પૂ)=પૂરી દીધેલ.

નમસ્=આકાશ, ગગન.

પરિપૂર્ણનમાઃ=પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને.

નૃ=મનુષ્ય, માનવ.

મરુત્=દેવ, અમર.

નૃમરુતે=માનવ અને અમરને.

દદતી (ધાં દા)=આપનારી.

ભારતી=વાણી, દેશના.

જિનભારતી=જિન-વાણી, જિનેશ્વરની દેશના.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“ કર્તૃ છે અખિલ વિશ્વને શુભ વસ્તુના ભાવમય જેણે એવી, તેમજ જીત્યો છે
કુવાદીઓના સમુદાયને જેણે એવી, તથા વળી નષ્ટ કર્યો છે (ચોર્યાસી લાખ યોનિરૂપ)
સંસાર જેણે એવા (મુનિવરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલી, અને વળી (ગાંધીર્યાદિક ગુણે
કરીને) પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી, તેમજ માનવ તથા દેવને સુખો અર્પણ
કરનારી એવી જિન-વાણી (હે ભગ્યો !) તમારું રક્ષણ કરો.”—૭

અ અ અ અ

જિનવાણી-પ્રશંસા—

કૃતસમસ્તજગચ્છુભવસ્તુતા

જિતકુવાદિગળાસ્તમવસ્તુતા ।

અવતુ વઃ પરિપૂર્ણનમા રત્તી-

નૃમરુતે દદત્તી જિનમારતી ॥ ૭ ॥

—કુવ૦

“ રત્તેરદ્વંદ્વપવાવિકામિ-

ચંપુ મિવા સે મુરવાવિકામિઃ ।

નાક્ષોમિ ચેતઃ પરમાવલીન-

મવિમ્ભવિતારિતુમાવલીનસ્ ” ॥ ૫ ॥—ઉપઅતિ.

“ (કંદર્પની પત્ની) રતિના અર્વને દૂર કરનારી એવી મુરંજનાઓ પોતાના દેહની સંપત્તિદ્વારા, ઉત્તમ સાધને વિષે લીન એવા, તેમજ અધિનિત્વ, નિસ્તીણે અને શુભ એવી શ્રેષ્ઠિઓના સ્વામી એવા તારા મિત્રને ચલિત કરી સપ્તી નહિ.”—૫

“ પ્રભો ! સજ્જાસકારાગ્રમાને

નજાંમુનાલેન વિરાગમાને ।

ક્રમાન્મુને હરિમગૃહે રસેન-

સાકાર્પનીય ! સુમહે રસેન ” ॥ ૬ ॥—ઉપઅતિ.

“ હે નાથ ! હે પૃથ્વી-પતિઓના તેમજ ધન્વનોના પૂજ્ય ! લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા, વળી નખનાં કિર-લોના સમૂહ વડે શોભતાં, તેમજ વળી દળી નાખ્યો છે કંદર્પસાધના અર્વને જેણે એવા તારા ચરણોની અમે પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરીએ છીએ.”—૬

“ આકાક્રિતા ગદુચિર્વં જનતાગિરામા-

રુદ્ધા મહોદયપુરી મુવતામિરામા ।

અવ્યવ્ચરમુતિતપ.સવનાતેય

પ્રસાદ્યન્તે જિન ! સ્વ સ્વનાતેય ! ” ॥ ૭ ॥—વસન્તતિલકા.

“ લોકો વડે બહુ પ્રકારે આકાંક્ષા (ધનલા) રખાયેલી એવી, વ્યાપિ વડે નહિ સ્પર્શ કરાયેલી (અર્થાત્ અભ્યાબાધ) એવી, તેમજ નિશ્ચયતા વડે મનોહર એવી મહોદય-નગરી (મુઝિ-પુરી) ને (પણ) ચર, કૃતિ, તપ અને જ્ઞાન કર્યા વિના પણ હે વીતરાજ ! તારા સ્તવનને વિષે આદરવાળો મનુષ્ય થઈ પામતો નથી કે ! ”—૭

“ હાયં કવોન્દ્રસવરભિવર્ણ ! નાથ

હી વા સ્વં વદન્તિ યસ્ય પાર્શ્વનાથ ! ।

સલો દુઃસામ્યુદિનપ્રમવાય ! નમ્યા

હર્મીર્ચિર્મતિ સુમન સમવાવનમ્યા ” ॥ ૮ ॥—વસન્તતિલકા.

“ હે નાથેન્દ્ર વડે નિરંતર આશ્રય લેવાયેલો છે જેની જાણુનો એવા હે (નાથ) ! હે પાર્શ્વનાથ ! પ્રવચની ઉત્પત્તિનો લાભ છે જેના દ્વારા એવા હે (ધર્મ) ! જે નર કે ની તારા (આ) સ્તોત્રનું પઠન કરે છે, તેવાની, નવીન (અર્થાત્ તરુણ) એવી તેમજ દેવોના સમુદાયને નિઃસ્વનિ કરવા લાયક) એવી લક્ષ્મી ધનલા રાખે છે.”—૮

તે, રત છે જની સારી દ્રેણીમાં એવા સર્પો વડે સુશોભિત એવી, તેમજ વળી શત્રુ-
ઓના સૈન્યનો સંહાર કરવામાં ઠાઠથી પણ ગાંજ ન જાય એવી (તે) ધરણેન્દ્રની
અથ-મહિષીને (હે મુમુક્ષુ જનો!) તમે સ્મરો.”—૮

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણેન્દ્ર—

જૈન શાસ્ત્રમાં દેવોના (૧) ભુવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમા-
નિક એમ ચાર પ્રકારે બતાવ્યા છે. તેમાં વળી ભુવનપતિના (૧) અસુર-કુમાર, (૨) નાગ-
કુમાર, (૩) વિદ્યુત-કુમાર, (૪) સુપર્ણ-કુમાર, (૫) અગ્નિ-કુમાર, (૬) વાયુ-કુમાર, (૭) મેઘ-
કુમાર, (૮) ઉદધિ-કુમાર, (૯) દ્રીપ-કુમાર અને (૧૦) દિક્-કુમાર એમ દશ ભેદો છે. આ
ભેદોમાંના નાગકુમાર દેવોના બે ઇન્દ્રો છે અને તેમને ધરણ અને ભૂતાનંદના નામથી
ઓળખવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે ધરણેન્દ્ર એ નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રનું
નામ છે. આ ઇન્દ્ર દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી છે. આ ઇન્દ્રને છ અથ-મહિષીઓ છે. તેનાં
નામોના સંબંધમાં સ્થાનાંગ-સૂત્ર (પત્રાંક ૩૬૧)માં કહ્યું છે કે—

“ધરણસ્ત જં નાગકુમારેન્દ્રસ્ત નાગકુમારરત્નો છ અગમહિસીઓ પં૦ તં૦—(૧) અલા,
(૨) સક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સોતામણી, (૫) ઇંદા, (૬) ઘણવિજયા”

અર્થાત્ નાગકુમારના ઇન્દ્ર ધરણેન્દ્રની (૧) અલા, (૨) શક્કા, (૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની,
(૫) ઇન્દા અને (૬) ઘનવિદ્યુતા એમ છ પદરાણીઓ છે.

૧ “ધરણસ્ત નાગકુમારેન્દ્રસ્ત નાગકુમારરત્નઃ પદ્ અગમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞસાસત્યથા—(૧) અલા, (૨) શક્કા,
(૩) સતેરા, (૪) સૌદામિની, (૫) ઇન્દા, (૬) ઘનવિદ્યુતા” ।

ધરણપટ્ટમહિલાયાઃ સ્તુતિઃ—

સુફળરક્તસરીસૃપરાજિતાં

રિપુવલપ્રહતાવપરાજિતામ્ ।

સ્મરત તાં ધરણાગ્રિમયોપિતં

જિનગૃહેષુ યયાઽશ્રમયોપિતમ્ ॥ ૮ ॥

—કૃત્ત

ટીકા

ધરણાગ્રિમયોપિતં—પટ્ટમહિલાં સ્મરત । કિંમૂતાં ? સુફળેષુ રક્તાનિ યેષાં તે તથા-
વિધાઃ સરીસૃપાઃ—સર્પાસ્તૈ રાજિતામ્ । રિપુવલપ્રહતાં અપરાજિતામ્ । જિનાલયેષુ યયા
શ્રમ-રહિતયા ડપિતં—નિવસિતમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

યયા અ-શ્રમયા જિન-ગૃહેષુ ડપિતં, તાં સુ-ફળ-રક્ત-સરીસૃપ-રાજિતાં, રિપુ-વલ-પ્રહતાં
અ-પરાજિતાં (અથવા અપર-અજિતાં) 'ધરણ'-અગ્રિમ-યોપિતં સ્મરત ।

શીખરાર્થ

સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક અન્વય.

ફળ=ફલ.

રક્ત=રક્ત, મધિ.

સરીસૃપ=સર્પ, સાપ.

રાજિત (ધાં રજ્)=શોભાશ્રમાન, મુશોભિત.

સુફળરક્તસરીસૃપરાજિતાં=જેની સારી ફલોમાં રક્ત

છે એવા સર્પો વડે મુશોભિત.

રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન.

વલ=સૈન્ય.

પ્રહતિ=નાશ.

રિપુવલપ્રહતી=શત્રુના સૈન્યનો નાશ કરવામાં.

પરાજિત (ધાં જિ)=હારી નયેલ.

અપર=અન્ય.

અજિત=નહિ હતાયેલ.

અપરાજિતાં=(૧) નહિ હતાયેલી; (૨) અન્ય કોઈથી
નહિ હતાયેલી.

સ્મરત (ધાં સ્મૃ)=તમે સ્મરણ કરો.

તાં (યું તદ્)=તેને.

ધરણ=ધરણેન્દ્રી નામ-પતિ.

અગ્રિમ=પ્રથમ, મુખ્ય.

યોપિત=ધી, પત્ની.

ધરણાગ્રિમયોપિતં=ધરણેન્દ્રીની પદરાણીને,

ગૃહ=ગર.

જિનગૃહેષુ=જિનાલયોને વિષે.

યયા (યું યદ્)=જેનાં વડે.

શ્રમ=પરિશ્રમ, શાક.

અશ્રમયા=અવિશ્રમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવી,

શાક=રહિત.

ડપિતં (ધાં ઋષ્)=રહેવાયું, નિવાસ કરાયો.

શ્લોકાર્થ

ધરણેન્દ્રની પદરાણીની સ્તુતિ—

“ અવિશ્રમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવા જેનાથી જિનાલયોમાં નિવાસ કરાયો,

વન્ધિતા (ધાં વન્ધ)=વન્ધન કરાયેલી.

યદીય=જેની.

જનની=માતા.

યદીયજનની=જેની માતાને.

પ્રતિ=ને.

પ્રણુત (ધાં જુ)=તમે સ્તુતિ કરો.

તં (મૂં તદ)=તેને.

ઈશ=સ્વામી, પ્રભુ.

જિનેશં=તીર્થપતિને, જિનેશ્વરને.

મર્વં (મૂં મર્વ)=સંસારને.

નિહન્તુ (ધાં હન્)=નાશ કરવાને.

મનસ=મન.

નિહન્તુમનસ=નાશ કરવાના મનવાળા.

સદા=સર્વદા, હમેશાં.

અનુપમ=અસાધારણ, નિરૂપમ.

વૈમર્વ=સંપત્તિ.

અનુપમવૈમર્વ=નિરૂપમ છે સંપત્તિ જેની એવાને.

શંમર્વં (મૂં શંમર્વ)=શંભવ(નાથ)ને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ—

“ ‘હે ત્રૈલોક્યના મુકુટ(સમાન પુત્ર)ને (કુક્ષિમાં) ધારણ કરનારી દેવી ! તને નમસ્કાર હોજો’ એવી સ્તુતિ કરવામાં તત્પર એવી, તેમજ (દેવ અને દાનવ વડે) વન્ધન કરાયેલી એવી સુરપતિઓની શ્રેણિ જેની માતા પ્રતિ બન્ધિ-લાવને ધારણ કરતી હતી, તે અસાધારણ સંપત્તિવાળા (તૃતીય) જિનેશ્વર ‘શંભવ(નાથ)ની (હે ભગ્ય-જનો!) સંસારનો નાશ કરવાના મનવાળા (થયા થકા) તમે સ્તુતિ કરો.’”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ કાવ્યની પદ્ધતિ-અનુસાર આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પૃથ્વી’ નામના સમવૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. એનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે—

“ દ્વિતીયમલિકુન્તલે ! યદિ પઢ્યમં દ્વાદશં
ચતુર્દશમથ પ્રિયે ! ગુરુ ગમીરનામિહદે ! ।

સપચ્ચદશમાન્તિકં તદનુ યત્ર કાન્તે ! યતિ-
ગિરીન્દ્રફણિમૃત્કુલૈર્ભવતિ સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ હિ સા ॥”

—શ્રુતં શ્લોક ૪૦.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હે ભ્રમરના સમાન (કૃષ્ણ) કેશવાળી (કામિની) ! જે વૃત્તનો ખીજો અક્ષર તેમજ હે પ્રિયા ! જેના છઠ્ઠા, આઠમા, બારમા તથા ચૌદમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને વળી હે જાડી નાલિરૂપ હૃદવાળી (લલના) ! આ ઉપરાંત જેના પંદરમા અને છેવટના અર્થાત્ સત્તરમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને હે કાન્તા ! જે વૃત્તમાં આઠમા અને ત્યાર પછીના નવ અક્ષરો બાદ વિરામ-સ્થાન હોય, તે વૃત્ત હે સુમ્નુ ! ‘પૃથ્વી’ છે.

આ સત્તર અક્ષરના વૃત્તમાં જ, સ, જ, સ અને ય એમ પાંચ ગણો છે, જ્યારે છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે. આ વાત લક્ષ્યમાં આવે એટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ પાદ પ્રતિ નજર કરીએ.

३ श्रीशंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशंभवाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शंभवम्' ॥ ९ ॥

—दृष्टी (८, ९)

टीका

यदीयजननीं प्रति त्रिदशपावली-इन्द्रावली वन्देर्भावो-वन्दिता तां वन्दितां
अगमत्-गतवती इतिस्तुतिपरा सती हे भुवनमुकुटं पुत्रं दधति-धारयमाणे ! हे देवि !
ते-तुभ्यं नमोऽस्तु । इन्द्रावली किंभूता ? वन्दिता । कैः ? देवादिभिः इति गम्यते । तं
जिनेशं भवं निहन्तुमनसः सन्तः प्रणुत यूयं निरुपमभूतिम् ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) भुवन-शेखरं दधति ! देवि ! ते नमः इति-स्तुति-परा, वन्दिता त्रिदश-प-आवली यदीय-
जननीं प्रति वन्दितां अगमत्, तं अनुपम-वैभवं जिन-ईशं 'शंभवं' भवं 'निहन्तु-मनसः प्रणुत ।

शुद्धार्थ

नमस्=नमस्कारं द्योते.
शेखर=मुकुट.
भुवनशेखरं=वैद्योभना मुकुटसमाने.
दधति ! (मू० दधती)=दे धारण करनारी !
देवि ! (मू० देवी)=दे देवी ।
ते (मू० तुभ्यम्)=तने.
वन्दितां (मू० वन्दिता)=ज-दीपयाने.
इति=आ प्रभाते.

स्तुति=स्तुति, स्तुत्य.
पर=पर.
इतिस्तुतिपरां=अ प्रभातेनी स्तुतिभां तत्पर.
अगमत् (पा० गम्)=आप्त भती दवी.
त्रिदश=देव, सुर.
त्रिदशप=देव-सुर, सुरपति.
आवली=श्रेणि.
त्रिदशपावली=सुरे-नी श्रेणि.

સુરેઃ (મૂં સુર)=દેવો વડે.
 કૃતં (મૂં કૃત)=કરેલ.
 અવેક્ષ્ય (ધાં રૂઢ)=જોઈને.
 યં (મૂં યદ)=જેને.
 મુમુદિરે (ધાં મુદ્)=હર્ષિત થયા, હર્ષ પામ્યા.
 અતિ=અતિશય.
 ભવ્ય=ભવ્ય, મોક્ષે જનાર.
 અતિભવ્યાઃ=અતિશય ભવ્ય, અદ્વપસંસારી.
 ન=નહિ.
 કે (મૂં કિમ)=કોણ.
 ત્રિતય=ત્રણનો સમુદાય.
 પાવન=પવિત્ર કરનાર.

જગત્ત્રિતયપાવનઃ=ત્રણે લોકને પવિત્ર કરનાર.
 અભિષેક=અભિષેક.
 જિનવરામિષેકઃ=જિનેશ્વરોનો અભિષેક.
 મલં (મૂં મલ)=મલને.
 સઃ (મૂં તદ્)=તે.
 વિદ્યુનોતુ (ધાં વા)=નથ કરો, દૂર કરો.
 મય=પ્રચુરતાવાચક શબ્દ.
 અશુભમયં (મૂં અશુભમય)=અશુચિથી ભરપૂર.
 ઘન=નિભિડ, ગહન.
 કોમલ=મૃદુ, કોમળ.
 ઘનાકોમલં=નિભિડ તેમજ કઠણ.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનો જન્મ-અભિષેક—

“વાગી રહી છે અનેક દિવ્ય હુંદુભિઓ જ્યાં એવા 'મેરૂ ગિરિરાજના શિખર ઉપર દેવતાઓ દ્વારા કરાયેલ જ (અભિષેક)ને જોઈને કયા સુભવ્ય જીવો ખુશી ન થયા ? (અર્થાત્ સર્વે પ્રમુદિત થયા) તે ત્રૈલોક્યને પવિત્ર કરનારો જિનેશ્વરનો અભિષેક આપણા અશુચિથી ભરપૂર, ગહન તેમજ કઠણ એવા (અથ 'કર્મરૂપી') મલનો સદા નાશ કરો.”—૧૦

૫૫ ૫૫ ૫૫ ૫૫

શ્રીસિદ્ધાન્તપરિચયઃ—

અપેતનિધનં ધનં બુધજનસ્ય શાન્તાપદં

પ્રમાણનયસંકુલં મૃશમસદૃશં તાપદમ્ ।

જના ! જિનવરાગમં ભજત તં મહાસમ્પદં

ચદીપ્સથ સુલાત્મકં વિગતકામહાસં પદમ્ ॥ ૧૧ ॥

—પૃથ્વી

૧ મેરૂ પર્વતની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૩).

૨ જન્મ-અભિષેક એ તીર્થકરના પાંચ કલ્યાણકો પૈકી 'જન્મ-કલ્યાણક' સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એની સ્થૂલ રૂપરેખા સારૂ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૦-૩૩).

૩ કર્મનું ચર્કિચિત્ત્વ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬-૭) માં આલેખેલું છે.

ન મો જુાં વ ન જાં સ રે જાં સિં દોં રિં તેં વેરુાં દિં તો
 જ સ જ સ ય લગ
 આથી દેવીને તો 'પૃથ્વી' નું નીચે દુઃખનું વધુમ્ અર્થિત્વે આવે છે—
 “જસાં જસવટા વસુપ્રદયતિથ પૃથ્વી મુદઃ”

પદ-અર્થ:—

આ પદમાં આરે અર્થોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો અમાલ છે (કેમકે વસુપ્રદય પદમાં બ્રહ્મા અને વસુ એક અર્થમાં છે). આ પછીનું પદ પણ આવી અર્થમાં અમાલથી સિદ્ધિ પામે છે,

સકલજિનેશ્વરાણાં જન્માભિષેકઃ—

સુમેદગિરિમૂર્ધનિ ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે

સુરેઃ કૃતમણેશ્વયં મુમુદિરેજિતિભવ્યા ન કે ।

જગદ્વિતયપાવનો જિનચરાભિષેકો મલં

સદા સ વિયુનોતુ નોઽશુભમયં યનાકોમલમ્ ॥ ૧૦ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ધ્વનન્તઃ—અર્થાન્તઃ અનેક (કે) દિવ્યાનકા-દિવ્યપદ્મ હા યજ્ઞિન્ । અર્તિવ મળ્યાઃ
 કે ન પ્રસુદિતાઃ ? । નઃ—અભાવે મલં—અટ્ટપ્રકારે ક્ષમં વિયુનોતુ—અવનવતુ । પરં ચ તદ્
 અકોમલં ચ કઠિનમિત્યર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

અન્યથા:

ધ્વનન્-અનેક-દિવ્ય-જ્ઞાનકે સુમેદ-ગિરિ-મૂર્ધનિ સુરેઃ કૃતં યં (જિન-અભિષેક) અવેશ્ય કે
 અભિ-મળ્યાઃ ન મુમુદિરે ? સઃ જગદ્-વિતય-પાવનો જિન-ચરા-અભિષેકઃ નઃ અ-શુભ-મયં, ધ્વન-
 અ-કોમલં મલં સદા વિયુનોતુ ।

સંબોધિ

સુમેદ=નેદ,

ગિરિ=પર્વત,

મૂર્ધન=પ્રેમ, પ્રિય,

સુમેદગિરિમૂર્ધનિ=નેદ પર્વતની પ્રેમ ઉપર,

ધ્વનન્ (ક=અન્)=અનન્દમાલ,

અનેક=અનેક,

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય,

જ્ઞાનક=દૃઢિ, વચ-વિદેહ,

ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે=પૃથ્વી રહી છે અનેક દિવ્ય

દૃઢિઓ અર્થે બોલે,

૧ સરખાવે—

“પદ્યોર્ધ્વોર્ધ્વ, દયોર્ધ્વોર્ધ્વોર્ધ્વ ।

અનન્દર્થે ચ સાત્ત્વ-અદ્યુષ્ટિરિતિ ઉચ્ચઃ ॥”

ટીકા

જિનવરાગમે ભજત યૂયમ્ । અપેતં-ગતં નિધનં-પર્યન્તો યસ્ય । શાન્તા આપદો યેન તમ્ । પ્રમાણાનિ-પ્રત્યક્ષાદીનિ નયા-જૈગમાદયઃ તૈઃ સંકુલમ્ । અસત્યઃ-અશોભના દૃષ્ટ્યો યેષાં તે તથાવિધાનાં તાપદમ્ । મહત્ત્વઃ સમ્પદો યસ્મિન્નાગમે તમ્ । યદિ રૂપ્સથ સુખરૂપં પદમ્ । કિંભૂતં ? વિગતઃ કામહાસો યસ્મિન્ પદે તત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જના! ! યદિ સુખ-આત્મકં વિગત-કામ-હાસં પદં રૂપ્સથ, (તાર્હિં) અપેત-નિધનં, દુષ્-જનસ્ય ધનં, શાન્ત-આપદં, પ્રમાણ-નય-સકુલં, અસત્-દર્શાં મૃશં તાપ-દં, મહત્-સમ્પદં તં જિન-વર-આગમે ભજત ।

શબ્દાર્થ

અપેત (ધા० દ્) = દૂર થયેલ, નષ્ટ થયેલ.

નિધન = અંત, નાશ.

અપેતનિધનં = દૂર થયે છે અંત જેનો એના.

ધનં (મૂ० ધન) = ધન, દોલત.

દુષ્ = કાશો ખાલુસ, પડિડત.

જન = શ્રોક.

દુષ્જનસ્ય = પડિડત પુરુષોના.

શાન્ત (ધા० શન્) = શાન્ત થયેલ, નાશ પામેલ.

આપદ્ = કષ્ટ.

શાન્તાપદં = શાન્ત થઈ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એના,

નષ્ટ થયા છે કષ્ટો જેવી એવા.

પ્રમાણ = પ્રમાણ, ચથાર્થ જ્ઞાન.

નય = ખરેખરી અભિપ્રાય, નય.

સકુલ = મિશ્રિત, બધામ.

પ્રમાણનયસકુલં = પ્રમાણ અને નયો વડે બધામ.

મૃશં = અલ-નત.

અસત્ = દુષ્ટ.

દર્શ = દૃષ્ટિ.

અસદર્શાં = મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના.

તાપ = સંતાપ.

દા = આપવું.

તાપદં (મૂ० તાપદ) = સંતાપ કરનારા.

જના! (મૂ० જન) = હે મનુષ્યો!

આગમ = સિદ્ધાન્ત.

જિનવરાગમે = જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને.

ભજત (ધા० ભજ) = અભો.

મહત્ = મહા, ઘણી.

સમ્પદ્ = સંપત્તિ, સંપદા.

મહાસંપદં = મહાસંપત્તિ છે જેને વિષે એવા.

યદિ = જો.

રૂપ્સથ (ધા० આપ્) = તમે મેળવવા ઇચ્છો છો.

સુખ = સુખ.

આત્મન = આત્મા, સ્વરૂપ.

સુખાત્મકં = સુખરૂપ.

વિગત (ધા० વગ્) = નષ્ટ થયેલ.

કામ = કામદેવ, અનંમ.

હાસ = હાસ્ય.

વિગતકામહાસં = નષ્ટ થયાં કામ અને હાસ્ય

બધાં એવા.

પદં (મૂ० પદ) = સ્થાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનો પરિચય—

“હે માનવો! જે તમે સુખરૂપ તેમજ વિશેષતઃ મોવાં છે અનંમ અને હાસ્ય બધાંથી એવા (અર્થાત્ વિષય-વાસના અને હાસ્યથી ભરપૂર્ણ - ૧૪૧) (ભોક્ષરૂપી)

Handwritten signature or name.

Handwritten text, possibly a date or location.

Handwritten text, possibly a title or description.

પદની અક્ષિલાપા રાખતા હો, તો તો નષ્ટ થયો છે નાશ જોનો (અર્થાત્ અવિનાશી) એવા, વળી પણ્ડિત પુરૂષોના ધનરૂપ, તથા વળી શાન્ત થઈ છે આપત્તિઓ જે દ્વારા એવા, તેમજ (પ્રત્યક્ષાદિક) 'પ્રમાણો અને (નૈગમાદિ) 'નયો વડે વ્યાપ્ત એવા, તેમજ વળી 'મિથ્યાદૃષ્ટિઓને અત્યંત સંતાપ-કારક અને સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને મહાસંપત્તિયુક્ત એવા તે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને તમે લાજો. "—૧૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમરકાર—

આ પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાંના છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં તો છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે. તેરમું પદ પણ આવા પ્રકારના ચમકથી વિભૂષિત છે, પરંતુ અત્ર વિશેષતા એ છે કે આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના બે બે અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શરાક્ષધનુશઙ્ખમૃન્નિજયશોવલક્ષા મતા

કૃતાખિલજગજ્જનાહિતમહાવલક્ષામતા ।

વિનીતજનતાવિપદ્વિપસમૃદ્ધ્યભિદ્રોહિણી

મમાસ્તુ સુરભિસ્થિતા રિપુમહીધ્રમિદ્ 'રોહિણી' ॥૧૨॥૩॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સુરભિસ્થિતા રોહિણી દેવતા રિપુપર્વતવિદારિકા મમાસ્તુ । કિંવિશિષ્ટા ? શરાક્ષં ધનુશ્ચ વકારાન્તોડપ્યસ્તિ શઙ્ખાન્ વિમર્તાંતિ । નિજયશ ઇવ વલક્ષા । મતા-અમીષ્ટા । સમસ્તજગતાં અહિતાં-વૈરિણઃ તેષાં મહાવલાનિ તેષાં કૃતા ક્ષામતાં યયા સા । વિનીતજન-તાયા વિપદ એવ હસ્તિનસ્તેષાં સમૃદ્ધિઘાતકા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

શર-અક્ષ-ધનુ-શઙ્ખ-મૃત્, નિજ-યશસ્-વલક્ષા, મતા, કૃત-અખિલ-જગત્-જન-અહિત-મહત્-વલ્-ક્ષામતા, વિનીત-જનતા-વિપદ્-વિપ-સમૃદ્ધિ-અભિદ્રોહિણી સુરભિ-સ્થિતા 'રોહિણી' મમ રિપુ-મહીધ્ર-મિદ્ અસ્તુ ।

૧ પ્રમાણસંગ્રંથી સ્થૂલ માહિતી ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીકૃત ન્યાયકુસુ-માંજલિના તૃતીય સ્તબકમાંથી મળી શકશે.

૨ આ નયોના ટુંક સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૧૮-૨૨).

૩ મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના લભ્ય અને અલભ્ય એમ બે મુખ્ય ભેદો છે. આ સંબંધમાં વિશેષ માહિતી માટે જુઓ તત્ત્વચાર્યાવિગમસૂત્રના ૩૨ મા સૂત્ર ઉપરની ટીકા.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય ધીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને યાત્રાથી અલંકૃત છે, બ્યારે ડાણા બે હાથ શંખ અને ધતુર્યથી શોભે છે. વળી તે કુંદ, પુષ્પ, હિમ ઇલાદિકના બેવી ચેતવણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હરીકત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી બેઠ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તત્રાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરભિવાદનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રવાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શશ્વધનુર્ચુ-ક્તવામપાણિં ચૈતિ.”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શશ્વક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુપારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિસિમાં દદાતુ ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧.

૧ જે દેવીમાં વિદ્યાની પ્રધાનતા હોય તેને વિદ્યાદેવી કહેવામાં આવે છે. આવી વિદ્યાદેવીઓ એક-દર સોળ છે—(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞાપ્તિ, (૩) વજ્રશૃંગલા, (૪) વલ્લંકુશી, (૫) ચક્રેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરી, (૧૦) ગાંધારી, (૧૧) મહાજ્વાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોચ્યા, (૧૪) અમ્બુક્ષા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી ગ્રન્થનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, ત્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇલાદિકના લેવી ચેતવણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હૃદયકત નિર્વીણુ-કેસિકા ઉપરથી બેઠ શકાય છે, કેમકે ભાં કહું છે કે—

“તત્રાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણાં સુરભિવાહનાં ચતુર્મુજામક્ષસૂત્રવાળાન્નિવત્તદક્ષિણપાણિ શક્ત્યવનુર્યુ-ક્તવામપાણિ ચેતિ.”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શક્ત્યાદમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુપારગૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિન્નિમાં દદાતુ ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧.

૧ જે દેવીમાં વિદ્યાની પ્રધાનતા હોય તેને વિદ્યાદેવી કહેવામાં આવે છે. આવી વિદ્યાદેવીઓ એક-દર સોળ છે—(૧) રોહિણી, (૨) પ્રજ્ઞાસિ, (૩) વજ્રશૃંખલા, (૪) વલ્લંકુશી, (૫) ચક્રેશ્વરી, (૬) નરદત્તા, (૭) કાલી, (૮) મહાકાલી, (૯) ગૌરી, (૧૦) ગાંધારી, (૧૧) મહાબાલા, (૧૨) માનવી, (૧૩) વૈરોહ્યા, (૧૪) અચ્યુતા, (૧૫) માનસી અને (૧૬) મહામાનસી,

૪ શ્રીઅમિનન્દનજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅમિનન્દનનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

અભયીકૃતમીતિમજ્જનઃ

સુરપકૃતાતુલમૂતિમજ્જનઃ ।

યો મહ્યમનોઽમિનન્દનઃ

શિવદઃ સોઽસ્તુ જિનોઽમિનન્દનઃ' ॥ ૧૩ ॥

—વૈતાલીયમ્

ટીકા

અભયીકૃતો મીતિમજ્જનો યેન સઃ । સુરપૈઃ—શ્વદ્વૈઃ કૃતં અતુલભૂત્યા મજ્જનં યસ્ય સ
તથાવિધઃ ॥ ૧૩ ॥

અન્યયઃ

યઃ મહ્ય-મનસ-અમિનન્દનઃ, સઃ અભયીકૃત-મીતિમત્-જ્જનઃ, સુર-પ-કૃત-અતુલ-મૂતિ-મજ્જન
'અમિનન્દનઃ' જિનઃ શિવ-દઃ અસ્તુ ।

સંપ્રદાય

મય=મીઠ.

અભયીકૃત=નિર્ઘય ૩૨૭.

મીતિ=અય.

મીતિમત્=અયશીત, બીધીય.

અભયીકૃતમીતિમજ્જનઃ=નિર્ઘય ૩૨૭ છે અયશીત
મનુષ્યોને જેવું એવા.

સુરપ=સુરપતિ, ૬-૬.

અતુલ=અનુપમ.

મૂતિ=અંપતિ.

મજ્જન=અભિવેક, જ્ઞાન.

સુરપકૃતાતુલમૂતિમજ્જનઃ=સુરપતિએએ ૩૨૭ છે
અસાધારણ સપતિપૂર્વક નવાભિવેક જેવો એવા.

યઃ (મૂ. યદ્)એ.

અમિનન્દન=આનંદ આપનાર.

મહ્યમનોઽમિનન્દનઃ=અન્ય (છવે) ના ચિત્તને (મન
કરનારા.

શિવ=(૧) મુક્તિ, નિર્વાણ; (૨) કલ્યાણ, સુખ.

શિવદઃ=(૧) મુક્તિ આપનારા; (૨) કલ્યાણકારી.

જિનઃ (મૂ. જિન)=તીર્થંકર.

અમિનન્દનઃ (મૂ. અનન્દન)=અમિનન્દન (નાથ),
અનુકૂળ તીર્થંકર.

રૂપાંતરીકરણ

૧ આ ચતુર્થ તીર્થકર અભિનન્દનનાથના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૬૪) થોડે ઘણે અંશે પ્રકાશ પાડે છે.

ટીકા

યે જિના રક્ષન્તિ । અચરં-સ્થાવરં વ્રસં ચ ગ્રાણિનમ્ । કમલસચ્ચયે કૃતાશ્ચરણા યૈસ્તે
તથાવિધાઃ । મોક્ષોપાયશોધનાઃ । યશ્ચ એવ ધનં યેષાં તે યશોધનાઃ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે અ-ચરં વ્રસં ચ રક્ષન્તિ, તે શત-પત્ર-સચ્ચયે કૃત-ચરણાઃ, અપવર્ગ-ઉપાય-શોધનાઃ,
યશસ્-ધનાઃ જિનાઃ યઃ પાન્તુ ।

શબ્દાર્થ

રક્ષન્તિ (ધા० રક્ષ)=રક્ષણ કરે છે.

ચર=હાલતું આલતું.

અચરં (મૂ० અચર)=સ્થાવર, એકેન્દ્રિય.

વ્રસં (મૂ० વ્રસ)=નસ, હાલી આલી શકે તે, દ્વીન્દ્રિ-
યાદિક.

ચ=અને, તથા.

યે (મૂ० યદ્)=એઓ.

ચરણ=પાદ, પદ.

કૃતચરણાઃ=સ્થાપન કર્યા છે અરજીને જેમણે એવા.

શત=સો.

પત્ર=પત્ર, પાંખડી.

શત્રપત્ર=સો પાંખડીવાળું કમળ, શતપત્ર.

સચ્ચય=સમૂહ.

શતપત્રસચ્ચયે=શતપત્રના સમૂહ ઉપર.

ઉપાય=સાધન.

શોધન=શોધ કરનાર.

અપવર્ગોપાયશોધનાઃ=મોક્ષના સાધનની શોધ કરનાર.

પાન્તુ (ધા० પા)=રક્ષણ કરી, અથાવો.

જિનાઃ (મૂ० જિન)=તીર્થંકરો.

ધન=પૈસો.

યશોધનાઃ=કીર્તિ છે ધન જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકરોની સ્તુતિ—

“જેઓ ‘સ્થાવર તેમજ’ નસ (જીવો)ની રક્ષા કરે છે, તે, શતપત્રના સમૂહ
ઉપર ચરણને સ્થાપન કરનારા, મોક્ષ (માર્ગ)નાં સાધનની શોધ કરનારા તેમજ કીર્તિશ્રી
ધનવાળા એવા તીર્થંકરો (હિ લબ્ય-લોક) તમારું પરિપાલન કરો.”—૧૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અનુવાક—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં બે પદો પણ છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા પદની માફક પાદાંત-
સમચતુરશરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી શોભે છે.

૪ ૪ ૪ ૪

૧-૨ એકલી સ્પર્શન ઇન્દ્રિયવાળા એકેન્દ્રિય જીવને ‘સ્થાવર’ કહેા ॥ ગણે છે, બધારે બેથી પાંચ
ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને ‘નસ’ સંજોધવામા આવે છે. આ સંજોધમા વિચારો ન્યાયકુલુમાંગલિનો પચમ રતબ.

જિનવાણીવિલાસઃ—

વ્યાસાઘિલવિષ્ટપત્રયા

પદચમ્વા નયપુષ્ટપત્રયા ।

યા મુનિભિરભાજિ નો દિતા

સા વાગસ્તુ મુદે જિનોદિતા ॥ ૧૫ ॥

—ત્રૈતા૦

ટીકા

યા યતિભિઃ અભાજિ-સેવિતા । કિંભૂતા ? વ્યાસં અઘિલં વિષ્ટપત્રયં યયા સા તથા-
ભૂતા । કયા વ્યાસં ? પદચમ્વા । કિંભૂતયા ? નયા એવ પુષ્ટાનિ પત્રાણિ-વાહનાનિ યસ્યાઃ
સા તયા । નો દિતા-અઘણિડિતા ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

નય-પુષ્ટ-પત્રયા પદ-ચમ્વા વ્યાસ-અઘિલ-વિષ્ટપ-ત્રયા યા મુનિભિઃ અભાજિ, સા જિન-ઉદિ-
તા નો દિતા વાગ્ મુદે અસ્તુ ।

શીખરાર્થ

વ્યાસ (ધા૦ આપ)=વ્યાપેકું, પૂર્ણ.

વિષ્ટપ=મુવન.

ત્રય=ત્રણનો સમૂહ.

વ્યાસાઘિલવિષ્ટપત્રયા=વ્યાસ કર્યું છે સમસ્ત ત્રૈ-

લોકક્રમને જેણે એવા.

પદ=પદ, વાક્યનો એક ભાગ.

પદચમ્વા=પદોના સૈન્ય વડે.

પુષ્ટ (ધા૦ પુષ્)=પોષેકું.

પત્ર=વાહન.

નયપુષ્ટપત્રયા=નયોરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવા.

યા (મૂ૦ યદ)=તે.

મુનિભિઃ (મૂ૦ મુનિ)=મુનિઓ વડે.

અભાજિ (ધા૦ ભજ્)=સેવાતી હવી.

નો=નહિ.

દિતા (મૂ૦ દિત)=ખરિડત.

વાગ્ (મૂ૦ વાચ્)=વાણી.

મુદે (મૂ૦ મુદ્)=હર્ષને માટે.

ઉદિત (ધા૦ વદ્)=પ્રરૂપેલ, ઉચ્ચારેલ.

જિનોદિતા=જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની મનોમોહકતા—

“નયરૂપી પુષ્ટ વાહનો છે જેમાં એવાં પદોના સૈન્ય વડે વ્યાસ કર્યું છે સમસ્ત
ત્રૈલોકક્રમને જેણે એવી જ (જિન-વાણી) મુનિઓ વડે (પશુ) સેવાતી હવી (અર્થાત્
જેનો મુનિવરોએ પણ આશ્રય લીધો), તે જિનેશ્વરે ઉચ્ચારેલી તેમજ અખંડિત એવી
વાણી (હે સંય-જન ! તમારા) હર્ષને માટે થાઓ.”—૧૫

પ્રજ્ઞસિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

તન્વાઽઙ્ગમહાદલાભયા

સહ શક્ત્યાઽતુલમોદલાભયા ।

મમ ભવતુ મહાશિખણ્ડિકા

‘પ્રજ્ઞસી’ રિપુરાશિખણ્ડિકા ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

પ્રજ્ઞસિદેવતા મમ રિપુરાશિખણ્ડિકા ભવતુ । કિંવિધા ? તન્વા-શરીરેણોપલક્ષિતા । કિંવિશિષ્ટયા ? અઙ્ગસ્ય મહત્ત્વ તદ્ દલં ચ તદ્દત્ આભા-છાયા યસ્યાઃ સા તથા । તથા સહ શક્ત્યા-સાયુષેન । કીદૃશા શક્ત્યા ? અતુલમોદસ્ય લાભો યસ્યાઃ સકાશાત્ સા તથા । મહાન્ શિખણ્ડી-મયૂરો યાહનં યસ્યાઃ સા ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

અઙ્ગ-મહત્-દલ-આભયા તન્વા, અતુલ-મોદ-લાભયા (ચ) શક્ત્યા સહ (ઉપલક્ષિતા) મહદ્-શિખણ્ડિકા ‘પ્રજ્ઞસિ’ મમ રિપુ-રાશિ-ખણ્ડિકા ભવતુ ।

શીખણ્ડી

તન્વા (મૂં તત્ત્વ)=દેહ વડે.

અપૂ=અલ.

અઙ્ગ=અલભાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

દલ=પત્ર.

અઙ્ગમહાદલાભયા=કમલના મહાપત્ર જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

સહ=સહિત.

શક્ત્યા (મૂં શક્તિ)=શક્તિ (આયુષ-વિશેષ) વડે, એક બીજાના અસ્રથી.

મોદ=હર્ષ.

લાભ=લાભ, ફાયદો.

અતુલમોદલાભયા=અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા.

ભવતુ (થાં મૂં)=થાયો.

શિખણ્ડિન્=મયૂર, મોર.

મહાશિખણ્ડિકા=મોરે મોર છે (વાહન) જેનું એવી.

પ્રજ્ઞસિઃ (મૂં પ્રજ્ઞસિ)=પ્રજ્ઞસિ (દેવી).

શિખણ્ડિકા=અણ્ડન કરનારી, નાશ કરનારી.

રિપુરાશિખણ્ડિકા=શત્રુ-સમૂહને નાશ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞસિ દેવીની સ્તુતિ—

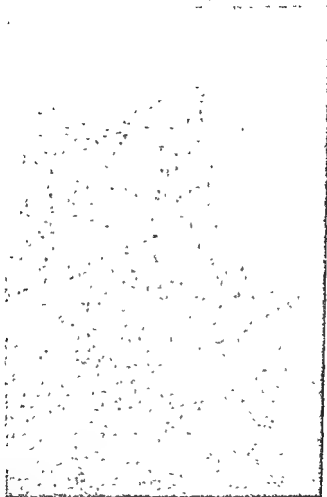
“કમલના મહાપત્રના જેવી કાંતિ છે જેની એવા દેહ વડે તેમજ અનુપમ હર્ષનો લાભ છે જે દ્વારા એવા શક્તિ (નામના અસ્ર) વડે ઉપલક્ષિત તથા વળી મહાન્ મયૂર છે (વાહન) જેનું એવી પ્રજ્ઞસિ (દેવી) ગારા વૈરિ-વર્ગનો વિનાશ કરનારી થાયો.”—૧૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“प्रज्ञासि श्वेतवर्णा मयूरवाहनां चतुर्भुजां वज्रशकियुक्तदक्षिणकरां
मानुलिङ्गशकियुक्तबाहमस्तां चेति ।”

वि. सा. प्रेस.

निर्वाणकदिङ्गागम्—

"प्रज्ञप्तिं श्वेनवर्णां मयूरादनां चतुर्भुजां गवदशक्तियुक्तदक्षिणरुगां
मानुदिन्द्रशक्तियुक्तयादमस्तां चेति ।"

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞસિ દેવીતું સ્વરૂપ—

‘પ્રકૃષ્ટ છે જ્ઞાન જેને વિષે તે પ્રજ્ઞસિ’ એમ પ્રજ્ઞસિ શબ્દ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ પ્રજ્ઞસિ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેને બે હાથ છે. તે એક હાથમાં શક્તિ નામનું આયુધ રાખે છે, જ્યારે બીજા હાથમાં તે કમલ રાખે છે. એની કાંતિ પણ કમલ-સમાન છે. વિશેષમાં એને મોરનું વાહન છે. વિચારો આ હકીકતને સારૂ નીચેનો શ્લોકઃ—

“શક્તિસરોરુહહસ્તા, મયૂરકૃતયાનલીલયા કલિતા ।

પ્રજ્ઞસિર્વિજ્ઞસિ, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રાભા ॥” —આર્યા

—આચાર્ય ૫૩૦ પત્રાંક ૧૬૧.

નિર્વાણ-કલિકામાં તો આ દેવીને ચાર હાથવાળી વર્ણવી છે. એને લગતો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે:—

“તથા પ્રજ્ઞસિ શ્વેતવર્ણી મયૂરવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદશકિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિંગશકિયુક્ત-
વામહસ્તાં ચેતિ”

અર્થાત્—પ્રજ્ઞસિ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મોર એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શક્તિથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ બીજોરા અને શક્તિથી અલંકૃત છે.

૧ શ્રીસુમતિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુમતિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કુર્વન્તમુરુપ્રભં જનં

નમ્રમનઙ્ગતરુપ્રભજનમ્ ।

મત્તયા નુત સન્મહોદયં

‘સુમતિ’જિનં વિકસન્મહોદયમ્ ॥ ૧૭ ॥

—વેવા૦

ટીકા

મત્તયા નુત-સ્તુત સુમતિજિનમ્ । કિંવિધં ? કુર્વન્તં જનં ઉરુપ્રભં નમ્રં સન્તમ્ ।
જિનં કિંવિધં ? અનઙ્ગતરોઃ પ્રમજ્જનં-સમીરમ્, સત્યૌ-શોભને મહશ્ચ પૂજા દયા ચ મહોદયે
યસ્ય તં સન્મહોદયમ્, વિકસન્ મહાન્ ઉદયઃ—પ્રાદુર્ભાવો યસ્ય તમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

નમ્રં જનં ઉરુ-પ્રમં કુર્વન્તં, અનઙ્ગ-તર-પ્રમજ્જનં, સત્-મહત્-દયં, વિકસત્-મહત્-ઉદયં
‘સુમતિ’-જિનં મત્તયા નુત ।

શીખાર્થ -

કુર્વન્તં (મૂ. કુર્વત્) = કરનારા.

ઉરુ = વિસ્તીર્ણ, વિશાળ.

પ્રમા = કાન્તિ, તેજ.

ઉરુપ્રમં = મહાતેજસ્વી.

જનં (મૂ. જન) = મનુષ્યને.

નમ્રં (મૂ. નમ્ર) = પ્રણામશીલ.

અનઙ્ગ = કામદેવ, કદાપિ.

તરુ = વૃક્ષ, ઝાડ.

પ્રમજ્જન = પવન.

અનઙ્ગતરુપ્રમજ્જનં = કદાપિ વૃક્ષ પ્રતિ પવન (ચમાન).

મત્તયા (મૂ. મત્તિ) = અક્રિય વડે, શ્રદ્ધાપૂર્વક.

નુત (ધા. નુ) = તથે સ્તુતિ કરો.

સત્ = શોભનીય, પ્રસંસનીય.

મહત્ = પૂજ્ય, અર્ચ્ય.

દયા = દયા, કરુણા.

સન્મહોદયં = પ્રસંસનીય છે પૂજ્ય અને દયા જેની એવા.

સુમતિ = સુમતિનાથ, પથમ તીર્થંકર.

સુમતિજિનં = સુમતિ જિનને.

ઉદય = ઉદય.

વિકસન્મહોદયં = વિકાસ પામતો મહાન ઉદય
જેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ—

“નમનશીલ નરોને મહાતેજસ્વી કરનારા એવા, વળી પ્રશંસનીય છે પૂજા અને દયા જેની એવા, તેમજ વિકાસ પામતો છે મહોદય જેનો એવા 'સુમતિ' જિનને (હે ભગ્યો!) તમે ભક્તિપૂર્વક સ્તવો.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમ્તકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં છે પદ્યો પંચે દ્વિતીય પદ્યની માફક પાદાંતસમપંચાક્ષરપુત્રા-વૃત્તિરૂપ ચમકથી અલંકૃત છે.

અ . અ . અ . અ

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

પોતત્વં વૈ ભવોદધૌ

પતતાં યો ગુરુવૈભવો દધૌ ।

વિતરતું સોઽતામસં વરં

નિવહસ્તીર્થકૃતામસંવરમ્ ॥ ૧૮ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

યો નિવહઃ । વૈ પૂરણે । ભવોદધૌ પતતાં—નિમજ્જતાં પોતત્વં દધૌ—ધૃતવાન્ । ગુરુ-વૃહત્પ્રમાણં વૈભવં યસ્ય સઃ । સ નિવહઃ અતામસં—અજ્ઞાનાભાવં વરં અસંવરં—નિષ્પ્રમાણં વિતરતું ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગુરુ-વૈભવઃ ભવ-ઉદધૌ પતતાં પોતત્વં વૈ દધૌ, સઃ તીર્થ-કૃતાં નિવહઃ અ-તામસં વરં અ-સંવરં વિતરતું ।

શબ્દાર્થ

પોત્ત=નૌકા, હોડી.

પોતત્વં (મૂં પોતત્વ)=નૌકાપણાને.

વૈ=(૧) નિશ્ચયવાચક અવ્યય; (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થમાં.

ઉદધિ=સમુદ્ર.

ભવોદધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે.

પતતાં (મૂં પતત્)=પડતા.

ગુરુવૈભવઃ=વિસ્તીર્ણુ છે સંપત્તિ જેની એવા.

દધૌ (ધાં ધા)=ધારણ કર્યું.

વિતરતું (ધાં તૃ)=અર્પણ કરો.

તામસ=અજ્ઞાનવિષયક.

અતામસં=અજ્ઞાનના અભાવરૂપ.

વરં (મૂં વર)=વરદાન.

નિવહઃ (મૂં નિવહ)=સમુદાય.

તીર્થકૃતાં (મૂં તીર્થકૃત)=તીર્થકરોનો.

સંવરં=રોકાણ, અટકાયત.

અસંવરં=રોકાણ વિના, અવિચ્છિન્નપણે.

૧. આ પંચમ તીર્થકર સુમતિનાથના ચરિત્ર પરત્વે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૭૮)માં વિહં ગાવલોકન કરાવવામાં આવ્યું છે.

श्लोकार्थ

जिन-समुदायने प्रार्थना—

“ॐ महावैभवशाली (समुदाये) संसार-समुद्रभां पडता (अर्थात् इष्टी भरता) जेवना नौकापलाने अच्युत धारण कर्युं (अर्थात् तेमनुं रक्षण करवाभां नौकानी गरज सारी), ते तीर्थक्षेत्रेनो समुदाय (हे भगवो ! तमने) अज्ञानना अभावद्वय अक्षीष्टने अविच्छिन्नपक्षे अपो.”—१८

जिन-घारण्य प्रणामः—

छिन्ते भववासदाम या

जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।

विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां

यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ १९ ॥

—वेदा.

टीका

भयः—संसारस्तस्मिन् यस्य—वासः स एव दाम-बन्धनं छिन्ते—छिनत्ति या वाणी सा सर्वदा मया वितन्म्यतामिति प्रियाशंसायां “भूतवद्येत्याशंसायां” (भूतवच्चाशंस्ये वा) (विज्ज० अ० ५, पा० ४, सू० २) निष्ठाप्रत्ययः । न केवलं मया वितन्म्यतां, किन्तु यच्छतु च-ददातु च असङ्गतां-निःसङ्गत्वम् । सा वाक् किंभूता ? अतीव शिवा । किंविधाम-सङ्गतां ? अभ्यधिकाम्-अत्यनर्गलाम् । पुनः किं ? च्युता-क्षीणा कामस्य सङ्गता-समेकीभायता यस्याः सा ताम् ॥ १९ ॥

अन्वयः

या भय-वास-दाम छिन्ते, सा अति-शिवा जिन-वाक् मया सदा विनता अभि-अधिकं च्युत-काम-सङ्गतां असङ्गतां च यच्छतु ।

शब्दार्थ

छिन्ते (वा० छि)=३५३ छे, छेदी नाये छे.
वास=निवास, रहण.
दाम=देह.
भयवासदाम=संसार-बन्धनपी देहदाने.
जिनवाक्=जिन-वाणी.
शिवा=३५५.पु.३३री, अतिशय.
अतिशिवा=अतिशय ३५५.पु.३३री.
मया (वृ० मज्ज)=माया वेदा.

विनता (वृ० विनत)=३५६.१.
अभ्यधिकं (वृ० अभ्यधिक)=३५७.१, धर्मा.
असङ्गतां (वृ० असङ्गता)=३५८.१.पु.३३री.
यच्छतु (वा० छ)=३५९.
च्युत (वा० च्यु)=३६०.१.
सङ्गता=३६१.१. अतिशयपक्ष, संभति.
च्युतकामसङ्गतां=३६२.१. अतिशय संभति वेदां वेदी.

३

वबुद्धल.

GHJIO- ११

निर्वाणकलिकायाम्—

“वज्रशृङ्खलां शङ्खावदानां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदशृङ्खला-
न्विनदक्षिणकरां पद्मशृङ्खलाचिह्नितवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રણામ—

“જે (જિન-વાણી) સંસાર-વાસરૂપી દોરડાને છેદી નાંખે છે (અર્થાત્ જે સંસારમાંની રખડપટ્ટીનેા અંત લાવે છે), તે અતિશય કલ્યાણકારી એવી જિન-વાણી મારા વડે વન્દિત થાઓ (એટલુંજ નહિ પણ) નષ્ટ થઈ છે રતિ-પતિની સંગતિ બંધાં એવી સર્વાંગ નિઃસંગતા (પણ) (મને) સમર્પો.”—૧૯

* * * *

વજ્રશૃંગ્ગલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંસરત રતાં કુશેશયે

કનકચ્છવિં દુરિતાક્ષુશે શયે ।

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃંગ્ગલાં

ધરમાણામિહ વજ્રશૃંગ્ગલામ્ ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

વજ્રશૃંગ્ગલાં દેવતાં સંસરત । આસક્તાં કુશેશયે-કમલે । અહિતાઃ—શત્રવસ્ત્ત્વા-દ્રવ્યસ્તાન્ હન્તિ યા સા અહિતાદ્રિઘ્ની, સા ચાસૌ વજ્રશૃંગ્ગલા ચ તામ્ । ધરમાણાં-દધાનામ્ । ક ? શયે-હસ્તે । દુરિતાનામકુશભૂતે ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

કુશેશયે રતાં, કનક-છવિં, દુરિત-અક્ષુશે શયે અહિત-અદ્રિ-હન્-વજ્રશૃંગ્ગલાં ધરમાણાં 'વજ્ર-શૃંગ્ગલાં' રૂપે સંસરત ।

શબ્દાર્થ

સંસરત (ધા૦ સ્ત્ર)=તમે યાદ કરો, સ્મરણ કરો.

રતાં (મૂ૦ રતા)=આસક્ત, રાગી.

કુશ=જલ.

શી=સુરું.

કુશેશયે (મૂ૦ કુશેશય)=કંમલને વિષે.

કનક=કાંચન, સુવર્ણ.

છવિ=શોભા.

કનકચ્છવિં=કાંચનના સમાન શોભા છે જેની એવી.

દુરિત=પાપ.

અક્ષુશ=અંકુશ, હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.

દુરિતાક્ષુશે=પાપના અંકુશરૂપ.

શયે (મૂ૦ શય)=હસ્તને વિષે.

હન્=હણવું, નાશ કરવો, સેદવું.

વજ્ર=વજ્ર.

શૃંગ્ગલા=સાંકળ.

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃંગ્ગલાં=દુશ્મનરૂપી પર્વતને સેદ.

નારી વજ્રની સાંકળને.

ધરમાણાં (મૂ૦ ધરમાણા)=ધારણ કરનારીને.

વજ્રશૃંગ્ગલાં (મૂ૦ વજ્રશૃંગ્ગલા)=વજ્રશૃંગ્ગલા (દેવી) ને.

શ્લોકાર્થ

વજ્રશુંખલા દેવીની સ્તુતિ—

“કમલને વિષે આસક્તિ ધરાવનારી તથા કાંચનના જેવી શોભાવાળી તેમજ પાપને (કાચુમાં રાખવામાં) અંકુસસમાન એવા હસ્તમાં શત્રુરૂપી પર્વતોને ભેદનારી વજ્રની સાંકળને ધારણ કરનારી એવી વજ્રશુંખલા (દેવી)નું આ જગત્માં (હે ભગ્યે!) તમે સ્મરણ કરો.”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ ■ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે અત્ર પ્રથમ પદ્યથી ઉલટી હકીકત છે.

વજ્રશુંખલા દેવીનું સ્વરૂપ—

કુદ જનોનું દમન કરવાને માટે વજ્ર જેવી દુર્ભેદ શુંખલાને જે હસ્તમાં ધારણ કરે છે, તે ‘વજ્રશુંખલા’ એ વજ્રશુંખલાનો ંયુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી એક હાથમાં શુંખલાને ધારણ કરે છે અને બીજા હાથમાં ગદા રાખે છે. વળી તે કનકસમાન પીતલવર્ણી છે અને પદ્મ એ એનું આસન છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“સશૃંગલગ્નવાહલા, કનકપ્રમવિગ્રહા ।

પદ્માસનસ્યા ધીવજ્ર-શૃંગલા હન્તુ નઃ કલાન્ ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રિક ૧૬૧.

નિર્વાણ-કલ્પિકામાં તો આ દેવીના સંબંધમાં બૃહો ઉદ્દેશ છે. ત્યાં તો કહ્યું છે કે “તથા વજ્રશૃંગલાં શૃંગાયદાતાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચરદશૃંગલામ્બિતવક્ષિણકર્ણાં પદ્મશૃંગલાધિ-દિત્તવામકર્ણાં ચેતિ” અર્થાત્ વજ્રશુંખલા દેવી શુંખના જેવી શુદ્ધ છે અને તેને પદ્મનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શુંખલાથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ પદ્મ અને શુંખલાથી અલંકૃત છે.

૬ શ્રીપદ્મપ્રભજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપદ્મપ્રભનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વર્ણેન તુલ્યરુચિસમ્પદિ વિદ્રુમાણાં
પુષ્પોત્કરૈઃ સુરગણેન દિવિ દ્રુમાણામ્ ।
અભ્યર્ચિતે પ્રમદગર્ભમજે યશસ્યે
‘પદ્મપ્રભે’ કુરુત ભક્તિમજેયશસ્યે ॥ ૨૧ ॥

—વૅસન્ત૦

ટીકા

પદ્મપ્રભે ભક્તિં કુરુત । પ્રમદગર્ભં યથા સ્યાત્ । કિંમૂતે જિને ? તુલ્યા રુચીનાં સંપદ્
યસ્ય તસ્મિન્ । કેન સમં ? વર્ણેન । કેપાં ? વિદ્રુમાણાં—પ્રવાલાનામ્ । પુનઃ કિં૦ ? અભ્ય-
ર્ચિતે । કૈઃ ? પુષ્પોત્કરૈઃ । કેપાં ? દેવલોકદ્રુમાણાં (તરુણામ્) । સંસારે ન જાયતે इत्यજઃ,
તસ્મિન્ અજે । યશસિ હિતો યશસ્યસ્તસ્મિન્ । અજેયશ્ચ (‘શંસુ સ્તુતૌ’ શંસનીયઃ શસ્યઃ)
શસ્યશ્ચ તસ્મિન્ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

વિદ્રુમાણાં વર્ણેન તુલ્ય-રુચિ-સમ્પદિ, દિવિ દ્રુમાણાં પુષ્પ-ઉત્કરૈઃ સુર-ગણેન અભ્યર્ચિતે,
અજે, યશસ્યે, અજેય-શસ્યે ‘પદ્મપ્રભે’ ભક્તિ પ્રમદ-ગર્ભં કુરુત ।

શીખરાર્થ

વર્ણેન (મૂ० વર્ણ)=વર્ણવડે, રંગવડે.

તુલ્ય=સમાન.

રુચિ=કાંતિ.

તુલ્યરુચિસમ્પદિ=સમાન છે શોભાની સંપત્તિ જેની
એવા વિષે.

વિદ્રુમાણાં (મૂ० વિદ્રુમ)=પરવાળાના.

પુષ્પ=કુંડુમ, ફૂલ.

ઉત્કર=ઢગલો, સમૂહ.

પુષ્પોત્કરૈઃ=ફૂલના ઢગલાઓ વડે.

સુરગણેન=દેવોના સમુદાય દ્વારા.

દિવિ (મૂ० દિવ)=સ્વર્ગમાં.

દ્રુમાણાં (મૂ० દ્રુમ)=વૃક્ષોના.

અભ્યર્ચિતે (મૂ० અભ્યર્ચિત)=પૂજાયેલા.

પ્રમદ=હર્ષ, આનંદ.

પ્રમદગર્ભે=હૃદયની અંદર આનંદ રહે તેમ.

અજે (મૂ० અજ)=નહિ જન્મ લેનારા.

શ્લોકાર્થ

વજ્રશુંખલા દેવીની સ્તુતિ—

“કમલને વિષે આસક્તિ ધરાવનારી તથા કાંચનના જેવી શોભાવાળી તેમજ પાપને (કાચુમાં રાખવામાં) અંકુશસમાન એવા હસ્તમાં ચતુરથી પર્વતોને ભેદનારી વજ્રની સાંકળને ધારણ કરનારી એવી વજ્રશુંખલા (દેવી)નું આ જગત્માં (હે ભગ્યો!) તમે સ્મરણ કરો.”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુવાદ—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી એક શક્ય છે કે અત્ર પ્રથમ પદ્યથી ઉલટી હકીકત છે.

વજ્રશુંખલા દેવીનું સ્વરૂપ—

દુધ જનોનું દમન કરવાને માટે વજ્ર જેવી દુર્ભેદ શુંખલાને જે હસ્તમાં ધારણ કરે છે, તે ‘વજ્રશુંખલા’ એ વજ્રશુંખલાનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી એક હાથમાં શુંખલાને ધારણ કરે છે અને બીજા હાથમાં ગદા રાખે છે. વળી તે કનકસમાન પીતલથી છે અને પદ્મ એ એનું આસન છે. આ વાતની નીચેનાં શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“સદ્ગુણગદાદસ્તા, કનકકમ્ભવિપ્રદા ।

પદ્માસનસ્વાધીયજ્ઞ-દગ્ધલા હન્તુ નઃ સલામ્ ॥”

—આચાર્ય-દિનકર, પત્રક ૧૧૧.

નિર્વાણ-કેલિકામાં તો આ દેવીના સંબંધમાં બૂરો ઉલ્લેખ છે. ત્યાં તો કહ્યું છે કે “તથા યજ્ઞદગ્ધલાં દગ્ધાપદાતાં પદ્માવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચરદગ્ધલાન્વિતવક્ષિણકર્ણ પદ્મદગ્ધલાધિ-દિતિવામકર્ણ ચેતિ” અર્થાત્ વજ્રશુંખલા દેવી સંખના જેવી શુદ્ધ છે અને તેને પદ્મનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શુંખલાથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ પદ્મ અને શુંખલાથી અલંકૃત છે.

શબ્દાર્થ

ઉદક=જલ, પાણી.

પવિત્રિત=પાવન કરેલ.

મન્દર=મેરૂ.

અગ=પર્વત, ગિરિ.

મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગાઃ=સ્નાન-જલ વડે પાવન કર્યો છે મેરૂ ગિરિને જેમણે એવા.

તોષેણ (મૂં તોષ)=હર્ષભેર.

યાન્ (મૂં યદ્)=જેમને.

ઉપાસત (ધાં આસ્)=સેવા કરતા હવા.

મન્દ=મંદ, કમજોર.

રાગ=રાગ.

મન્દરાગાઃ=મંદ પડી ગયો છે રાગ જેમનો એવા.

ઘર્મ=તાપ, અગ્નિ.

અગ્નિ=સમુદ્ર.

પતન=પતન, પડવું તે.

ઘર્મોદયાગ્નિપતને=તાપના ઉદય અને સમુદ્રમાંના પતનને વિષે.

વન=જલ.

રાજિ=પંક્તિ.

નૌ=નાવ.

વનરાજિનાવઃ=જલની વૃદ્ધિ અને નૌકા (સમાન).

નન્દિત (ધાં નન્દ)=૧) સમૃદ્ધ બનાવેલ; ૨) આનંદ પમાડેલ.

સહ=સહિત.

નર=મનુષ્ય.

નન્દિતસદેવનરાઃ=૧) સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે દેવો અને મનુષ્યોને જેમણે એવા; ૨) આનંદ પમાડ્યો છે અમરો અને માનવોને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“જ (જિનવરોએ) (સ્નાન-) જલ વડે મેરૂ ગિરિને પાવન કર્યો છે તેમજ વળી શાન્ત થઈ ગયો છે રાગ જેમનો એવા (મુનિવરો) જેમની હર્ષભેર અત્યંત સેવા બજાવતા હવા, તે (કષાયરૂપી) તાપને (નષ્ટ કરવામાં) જલની વૃદ્ધિસમાન અને સમુદ્ર-નિમજ્જનથી (રક્ષણ કરવામાં) નૌકાસમાન એવા, તેમજ સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે [અથવા આનંદ પમાડ્યો છે] દેવોને અને મનુષ્યોને જેમણે એવા જિનો (હે ભગ્ય જનો!) તમારૂં રક્ષણ કરો.”—૨૨

રૂપટીકરણ

પદ્ય-અમંતકાર—

પદ્ય-અમંતકારના સંબંધમાં આ પદ્ય વીસમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે અમંતકારિકથી અલંકૃત પદ્યમાં નિસર્ગને લીધે થતી ભિન્નતા લેખે ગણાતી નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“યમક-શ્લેષ-ચિત્રેષુ, વચ્ચોર્ડલયોર્ન મિત્ત ।

નાનુસ્વારવિસર્ગો ચ ચિત્રમજ્ઞાય સમ્મતૌ ॥”

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર,

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પર્વતનાં શાસ્ત્રમાં સોળ નામો આપ્યાં છે તે પૈકી ‘મન્દાર’ એ એક છે. આ વાતાની જરૂરૂદ્ધીપ-પ્રજ્ઞાસિ (અતુર્થ વક્ષસ્કાર) સાક્ષી પૂરે છે.

યશસ્વે (મૂં. યશસ) = યશસ્વી, કીર્તિયાન,
 પદ્મપ્રભે (મૂં. પદ્મપ્ર) = પદ્મપ્રભને વિષે.
 કુરુત (યાં. કુ) = તમે કરો.
 ભક્તિ (મૂં. ભક્તિ) = ભક્તિ, સેવા.

જ્ઞેય (યાં. જિ) = જ્ઞાતી સકાય તેવા.
 અજ્ઞેય = દ્રોષથી પણ નહિ જાતાયેલા.
 પ્રશંસાપાત્ર (યાં. પ્રશં) = પ્રશંસાપાત્ર, પ્રશંસનીય.
 અજ્ઞેયશસ્ત્રે = અજ્ઞેય તેમજ પ્રશંસનીય.

શ્લોકાર્ધ

શ્રીપદપ્રભની સ્તુતિ—

પરવાળાના વર્ણના સમાન છે કાંતિની સંપત્તિ જેની એવા, વળી સ્વર્ગમાંનાં
 વૃક્ષોનાં (અર્થાત્ પારિભતકનાં) પ્રુષ્પના સમૂહો વડે દેવતાઓના સમુદાય દ્વારા પૂજાયેલા
 એવા, તેમજ વળી ઝાંઝ-રહિત તથા યશસ્વી એવા, તથા અજ્ઞેય અને પ્રશંસા-પાત્ર
 એવા 'પદ્મપ્રભ (પદ્મ)ની હૃદયપૂર્વક (હે ભાગ્યે!) તમે ભક્તિ કરો."—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અભરકાર—

આ પદ્યનાં આરે અરણ્યોમાં હેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પદ્યોત્ત-
 સમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી ઝળકી રહ્યું છે.

સમસ્તજિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

યે મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગા-

સ્તોપેળ યાનલમુપાસત મન્દરાગા: ।

ધર્મોદયાઙ્ગિપતને વનરાજિનાવ-

સ્તે પાન્તુ નન્દિતસદેવનરા જિના વ: ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

તે જિના વ: પાન્તુ । યે જિના મજ્જનોદકેન પવિત્રીકૃતો મન્દરાગો-મેહર્વસ્તે । તો-
 પેળ-હર્વેળ । યાન્ જિનાન્ ઉપાસત-સેવિતવન્ત: । કે? મન્દો રાગો યેપાં તે, દતાવતા
 સાધવ: । ધર્મોદય:-કષાયોદય: । અઙ્ગિપતનં-સંસારપતનમ્ । ધર્મોદયઙ્ગ સંસાર(અઙ્ગિ)-
 પતનં ચ, અત્ર સમાહારદ્વન્દ્વો વિષય: । ધર્મોદયે વનરાજિતુલ્યા:, અઙ્ગિપતને નાવ:(નો)-
 કલ્યા: । નન્દિતા:-સમૃદ્ધિં નીતા: સદેવનરા:-સામરપુરુષા યસ્તે ॥ ૨૨ ॥

અન્વય:

યે મજ્જન-ઉદક-પવિત્રિત-મન્દર-અગા:, યાન્ ચ મન્દ-રાગા: તોપેળ અહં ઉપાસત, તે ધર્મ-
 ઉદય-અઙ્ગિ-પતને વન-રાજિ-નાવ:, નન્દિત-સ-દેવ-નરા: જિના: વ: પાન્તુ ।

૧ આ પદ્ય તીર્થકર શ્રીપદપ્રભના સંજ્ઞાથી રૂંડ હજીત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦-૬૦)માં
 આપવામાં આવી છે.

જિનમતવિચાર:—

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! ત્વ-

મવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! ।

સ્થાનં જિનેન્દ્રમત ! નિત્યમકમ્પ્રદેહિ

જન્માદ્યનન્તવિપદાં શમકં પ્રદેહિ ॥ ૨૩ ॥

—યસન્તઃ

ટીકા

હે જિનેન્દ્રમત ! ત્વં પ્રકરેણ દેહિ સ્થાનમ્ । હે શચ્યાદેઃ-ઇન્દ્રાણ્યાદેઃ દિવ્યવનિતૌ-
ઘસ્ય ધવા-ભર્તારસૌઃ સ્તુત ! । અવ્યાહતં-અનાહતં ઉદિતં યથાવિધં વસ્તુતત્ત્વં યેન
તસ્યામન્ત્રણે । કિંવિધં સ્થાનં ? નિત્યં અકમ્પા દેહિનો યસિન્સત્ । જન્માદયશ્ચ તા અનન્તા
વિપદશ્ચ તાસાં શમકમ્ ॥ ૨૩ ॥

અન્વયઃ

શચી-આદિ-દિવ્ય-વનિતા-ઓઘ-ધવ-સ્તુત ! અવ્યાહત-ઉદિત-યથાવિધ-વસ્તુ-તત્ત્વ ! જિન-
મન્દ્ર-મત ! ત્વં નિત્યં અ-કમ્પ-દેહિ, જન્મ-આદિ-અનન્ત-વિપદાં શમકં સ્થાનં પ્રદેહિ ।

શીખરાર્થ

શચી=ઇન્દ્રાણી.

વનિતા=લક્ષ્મી, અંબના, નારી.

ઓઘ=સમૂહ.

ધવ=પતિ, ધણી.

શચ્યાદિદિવ્યવનિતૌઘધવસ્તુત ! =હે ઇન્દ્રાણી પ્ર-
મુખ દિવ્યાંગનાઓના સમૂહના પતિઓ વડે
સ્તુતિ કરાયેલ ।

ત્વં (મૂં મુખદ્)=તું.

અવ્યાહત (ધાં હન્)=અખડિત, નિર્ખાલિત.

ઉદિત (ધાં હ)=ઉદય પામેલ, ઉદયમાં આવેલ.

યથા=જેમ.

વિધ=પ્રકાર.

યથાવિધ=જેમ જોઇએ તેમ.

તત્ત્વ=તત્ત્વ, સાર.

અવ્યાહતોદિતયથાવિધવસ્તુતત્ત્વ ! =નિર્ખાલિત છે

તેમજ ઉદયમાં આવેલ છે યથાવિધ પદાર્થ-તત્ત્વ
જેમાં જોવા । (સં.)

સ્થાનં (મૂં સ્થાન)=સ્થાનને, પદને.

ઇન્દ્ર=મુખ્ય.

જિનેન્દ્રમત ! =હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ।

નિત્યં=સર્વેદા.

કમ્પ્ર=મૂલનારા.

અકમ્પ્ર=નહિ મૂલનારા.

દેહિન્=પ્રાણી, જીવ.

અકમ્પ્રદેહિ=મૂળતા નથી જીવો જેને વિષે જોવા.

જન્મ (મૂં જન્મન્)=જન્મ, ઉત્પત્તિ.

અનન્ત=અન્ત-રહિત, નિઃસીમ.

જન્માદ્યનન્તવિપદાં=જન્માદિક અનન્ત આપત્તિઓના

શમકં (મૂં શમક)=નાશ કરનારા, શાંત કરનારા.

પ્રદેહિ (ધાં દા)=આપ.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતનો વિચાર:—

“ હે ઇન્દ્રાણી પ્રમુખ દિવ્યાંગનાઓના સમુદાયના પતિઓ વડે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા)
સ્તુતિ કરાયેલ (જેન આગમ) ! (કુવાલીઓની યુક્તિઓથી) અખંડિત છે તેમજ વર્ણી

निर्वाणकलिकायाम्—

અર્થે છે યથાર્થ વસ્તુ-તત્ત્વ જેને વિષે એવા દે (જેન શાસન) ! દે જિને-
શાસન ! દદાપિ દ્રુગતા નથી હોયો જ્યાં એવા તેમજ 'જન્નાદિક અતન્ત
જિનો અંત આણનારા એવા ('મુક્તિ-૩૫) સ્થાનને તું આપ."—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

અનુવર્તયઃ—

જા પદનાં ચારે ચરણોના ઉપરના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ પાદાંત-
વિભાજનપુનરાવૃત્તિરૂપ યગદધી શોભી રહ્યું છે.

વજ્રાકુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસ્ત યા કનકરુક્ સિતવારણેશં

‘વજ્રાકુશી’ પટુતરાજહિતવારણે શમ્ ।

ન લોકધેવ વિજયે વહુધા તુ સારં

વજ્રાકુશં ધૃતવર્તી વિદધાતુ સાઝમ્ ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—ધમન્તઃ

ટીકા

શં-સૌહ્યં વજ્રાકુશી વિદધાતુ । યા અધ્યાસ્ત સિતવારણેશં-ગજેન્દ્રમ્ । યા કનક-
રુક્ । અદિતા-વરિણસ્તેષાં નિવારણે ન લોકધેવ વિજયે કર્તવ્યે વજ્રાકુશં ધૃતવર્તી, કિન્તુ
વહુમ્પરિઃ । શં કિંમૂતં ? સારમ્ । સા અરં-શીગ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥

અન્યથાઃ

યા કનક-રુક્, અદિત-વારણે પટુ-તરા ‘વજ્રાકુશી’ સિત-વારણ-રૂપાં અધ્યાસ્ત, ધિમયે નદિ
પ્રકાશા તુ પદ્ય વહુધા વજ્ર-અકુશં ધૃતવર્તી, સા સારં શં અરં વિદધાતુ ।

શીઘ્રાર્થ

અધ્યાસ્ત (યા+અત્)=નેહની દલી, અદોદત્ત પ્રતી વજ્રાકુશી=વદ્યંકુશી (દેવી).

રુક્=રુક્ષ, દીક્ષીતાર.

પટુતરા=પટિય નાગર.

વારણ=નિવારણ, જેણે રાજ્યું છે.

અદિતવારણે=અદિતેના નિવારણે તિરે.

વહુમ્પરિઃ=અન્યથા.

૧. અધ્યાસ્તઃ આપન્નિં ચાર્ સ્તુતિ-સ્તુતિવિગતિઃ (૧૦-૧૫).

૨. ‘શં-સૌહ્યં વજ્રાકુશી વિદધાતુ’ એ વાક્ય અન્યતીર્થ-અર્ચકાદિ દુનિશ્ચય કલ્યાણવિચરણાત
‘અધ્યાસ્તઃ’ એવું પદ્યન સમાધાન કરને વાક્ય ‘સિતે’ પ્રત્યય નાસા રાગીકરણમાં વિનાશવાનું બનેલું
છે. તેથી સ્તુતિ-સ્તુતિવિગતિઃ (૧૦-૧૨-૧૩) નો ખુલાસો કરવામાં આવેલો છે.

निर्घोषकन्दिवाराम्—

“वसन्तानुशी कनकगणो गजपादनां धनुर्मुक्तं धरदयजुतरतिष्ण-
रस्य मानुनिशकुसुमपुष्पसामदन्तां चेत ॥”

ઉદયમાં આવેલ છે યથાર્થ વસ્તુ-તત્ત્વ જને વિષે એવા હે (જૈન શાસન) ! હે જિને-શ્વરના સિદ્ધાન્ત ! કેદાપિ ધ્રુવતા નથી જીવો જ્યાં એવા તેમજ જન્માદિક અનન્ત આપત્તિઓનો અંત આણનારા એવા (મુક્તિ-૩૫) સ્થાનને તું આપ. ”—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-સમર્પચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કથી શોભી રહ્યું છે.

૪ ૪ ૪ ૪

વજ્રાહ્લુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસ્ત યા કનકરુક્ સિતવારણેશં

‘વજ્રાહ્લુશી’ પટુતરાહિતવારણે શમ્ ।

ન હ્યેકધૈવ વિજયે વહુધા તુ સારં

વજ્રાહ્લુશં ધૃતવતી વિદધાતુ સાઝમ્ ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

શં-સૌખ્યં વજ્રાહ્લુશી વિદધાતુ । યા અધ્યાસ્ત સિતવારણેશં-ગજેન્દ્રમ્ । યા કનક-રુક્ । અહિતા-વૈરિણસ્તેષાં નિવારણે ન હ્યેકધૈવ વિજયે કર્તવ્યે વજ્રાહ્લુશં ધૃતવતી, કિન્તુ વહુપ્રકારૈઃ । શં કિંબૂતં ? સારમ્ । સા અરં-શીઘ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા કનક-રુક્, અહિત-વારણે પટુ-તરા ‘વજ્રાહ્લુશી’ સિત-વારણ-ઈશં અધ્યાસ્ત, વિજયે નહિ એકધા તુ એવ વહુધા વજ્ર-અહ્લુશં ધૃતવતી, સા સારં શં અરં વિદધાતુ ।

શીઘ્ર-દાર્થ

અધ્યાસ્ત (ધા૦ બાસ્)=એસતી હવી, આરોહણ કરતી વજ્રાહ્લુશી=વર્ચસ્વંકુશી (દેવી).

હવી.

પટુ=આલાક, હાંશીઆર.

રુક્=કાંતિ.

પટુતરા=વિશેષ આલાક.

કનકરુક્=કાંચન જેવી કાંતિ છે જેની એવી.

વારણ=નિવારણ, રોક્ષી રાખવું તે.

સિત=ચેત.

અહિતવારણે=શત્રુઓના નિવારણને વિષે.

વારણ=હાથી, ગજ.

શં=સુખવાચક અન્વય.

સિતવારણેશં=ચેત ગજરાજના ઉપર.

૧ જન્માદિક આપત્તિને સાડ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૦૫).

૨ ‘જૈન દૃષ્ટિએ મુક્તિનું સ્વરૂપ’ એ વાત ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયકૃત ‘ન્યાયકુસુમાંજલિ’ના પંચમ સ્તબકમાં અને તદ્દગત શ્લોકો ઉપરના મારા સ્પષ્ટીકરણમાં વિચારવામાં આવી છે. વળી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૨-૪૩)માં પણ આ સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

નહિ=નહિ.

પદ્ધતિ=એક પ્રકારે.

વિજયે (મૂ. વિજય) =જયને વિષે, ક્રોધમાં.

વહુધા=અનેક પ્રકારે.

તુ=કિન્તુ, પણ.

સારં (મૂ. સાર) =સારભૂત.

વજ્રાક્રુશં=વજ્ર તથા અંકુશને.

ધૂતવતી (વા. ધૂ) =ધારણ કર્યો.

વિવૃધાતુ (વા. વા) =કરો.

અરં=શીઘ્ર, જલદી.

શ્લોકાર્થ

વર્ષંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“કાંચનના સમાન કાંતિવાળી તેમજ શત્રુઓનું નિવારણ કરવામાં અતિશય ચતુર એવી જે વર્ષંકુશી (દેવી) થેત ગજરાજ ઉપર બેસતી હવી તેમજ જણે વિજયમાં એકજ રીતે નહિ કિન્તુ અનેક પ્રકારે વજ્ર અને અંકુશને ધારણ કર્યો, તે (દેવી) (હે ભગ્યો! તમને) સત્વર સારભૂત મુખ્ય સમર્પો.”—૨૪

સ્વપ્રીકરણ

પદ્ય-અભત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અભત્કારમાં પાંચમા અને બારમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે તેનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

વર્ષંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે ‘વર્ષંકુશી’ એ વર્ષંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (બીજોદ્) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો દ્વિલેખ નિર્વાણ-કક્ષિ-કામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાક્રુશી કનકમણી ગજવાહનાં ચતુર્મુજાં ઘરવવજ્રયુતદક્ષિણકરાં માતુલિંગાઘણુ-
કવામહસ્ત્યાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઈએ.

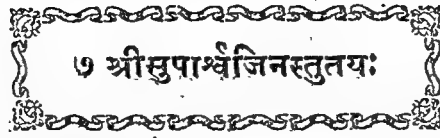
“નિર્મિતાવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક્ત-

હસ્તા મુતસવિલસત્કલધૌતફાન્નિઃ ।

અન્મહદન્તિગમના મુવનસ્ય વિદ્યં

‘વજ્રાક્રુશી’ હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥”

—આચાર્ય પૃષ્ઠ ૧૬૨.

૭ શ્રીસુપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુપાર્શ્વનાથસ્ય સંકીર્તનમ્—

આશાસ્તે યઃ સ્તવૈ યુષ્માનિત્યસૌ ર્યાતિભાજનઃ ।

શ્રી‘સુપાર્શ્વ’ ! ભવત્યેવ, નિત્યસૌર્યાતિમા જનઃ ॥ ૨૫ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

હે નિત્યં સૌર્યં યસ્ય સઃ । યઃ પુમાન્ આશાસ્તે-ઇચ્છતિ । કથં ? इति अहं स्तवै
યુષ્માન્ । असौ सः । अतीव भा-दीर्घिर्यस्यासौ अतिभा जनो-लोकः । अत्र समासा-
न्तविभक्तिः । स र्यातिभाजनो भवत्येव चेति ॥ २५ ॥

અન્યથા

શ્રી-‘સુપાર્શ્વ’ ! નિત્ય-સૌર્ય ! યઃ યુષ્માન્ સ્તવૈ इति આશાસ્તે, અસૌ જનઃ અતિ-ભાઃ
ર્યાતિ-ભાજનઃ (ચ) ભવતિ એવ ।

શીખરાર્થ

આશાસ્તે (ધાં શાસ્)=૫૨છે છે.

સ્તવૈ (ધાં સ્તુ)=હું સ્તવું.

યુષ્માન્ (યૂં યુષ્મદ્)=તમને.

અસૌ (યૂં અદસૌ)=તે.

ર્યાતિ=કીર્તિ, આખરૂં.

ભાજન=પાત્ર.

ર્યાતિભાજનઃ=કીર્તિ-પાત્ર.

શ્રી=માનાર્થનાથક શીખર.

સુપાર્શ્વ=સુપાર્શ્વ (નાથ), સમ્પન્ન તીર્થકર.

શ્રીસુપાર્શ્વ ! =હે શ્રીસુપાર્શ્વ ! (નાથ) !

ભવતિ (ધાં ભૂ)=થાય છે.

સૌર્ય=સુખ.

નિત્યસૌર્ય ! =સર્વદા સુખ છે જેને એવા (સંપન્ન)

અતિભાઃ=અતિશય કાન્તિ છે જેની એવા.

જનઃ (યૂં જન)=લોક, મનુષ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન—

“ હે શ્રીસુપાર્શ્વ (નાથ) ! હે સર્વદા સુખ છે જેને એવા (ઈશ્વર) ! હું તમને
સ્તવું એ પ્રકારની જે ઘણી રાખે છે, તે મનુષ્ય અતિશય કાન્તિવાળો તેમજ કીર્તિ-પાત્ર
બને છે. ”—૨૫

૧ આ સાતમા તીર્થકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (પૃં ૬૬-૧૦૦)માં આલેખ-
વામાં આવી છે.

નહિ=નહિ.

પ્રકાર=એક પ્રકારે.

વિજયે (મૂ. વિજય)=જયને વિષે, કૃતોદમાં.

ચતુષ્પા=અનેક પ્રકારે.

નુ=કિન્તુ, પણ.

સારં (મૂ. સાર)=સારભૂત.

વજ્રાકુશં=વજ્ર તથા અંકુશને.

ધૃતવતી (વા. વ)=ધારણ કાર્યો.

વિવધાનુ (વા. વા)=કરો.

અરં=સીધ, જલદી.

શ્લોકાર્થ

વર્ણકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“કાંચનના સમાન કાંતિવાળી તેમજ શત્રુઓનું નિવારણ કરવામાં અતિશય ચતુર એવી જે વર્ણકુશી (દેવી) એક ગજરાજ ઉપર બેસતી હવી તેમજ જેણે વિજયમાં એકજ રીતે નહિ કિન્તુ અનેક પ્રકારે વજ્ર અને અંકુશને ધારણ કર્યો, તે (દેવી) (હે ભગ્યે! તમને) સત્વર સારભૂત સુખ સમર્પો.”—૨૪

સ્વપીકરણ

પદ-અર્થતકાર—

આ પદ પદ-અર્થતકારમાં પાંચમા અને બારમા પદને મળતું આવે છે; કેમકે તેનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં ઉવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં ઉવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

વર્ણકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે ‘વર્ણકુશી’ એ વર્ણકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાષા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (બીજો) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રભાણેનો ક્ષેત્ર નિર્વાણ-કલ્પિ-કામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાકુશી કનકવર્ણી ગજપાદનાં ચતુર્ભુજાં ચરદ્વચ્ચયુત્વક્ષિણકરાં માતુલિંગાદિયુ-
કાધામહત્ત્વં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“નિર્લિપાવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક-

દસ્તા મુલત્તવિલસત્કલપોતકાન્તિઃ ।

અન્મત્તવન્તિગમના મુવનસ્ય વિમ્બં

‘વજ્રાકુશી’ દરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥”

—આચાર્ય પદ્મક ૧૬૨.

શ્લોકાર્થ

જનેશ્વરેશું કીર્તન—

“જ (જે ચરણો) અત્યંત નમ્ર એવા સુરેની સલા વડે સેવાએલાં છે, તેમજ વળી જે દિવ્ય, સુવર્ણમય તેમજ અમ્બાના એવાં રક્ત કમલોના ઉપર સદા આરૂઢ થયેલાં છે, તે જિનનાં ચરણોને હું સ્તવું છું.”—૨૬

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણીવિચાર:—

યશો ધત્તે ન જાતારિ—શમના વિલસન્ ન યા ।

સાઽઽર્હતી ભારતી દત્તાં, શમનાવિલસન્નયા ॥ ૨૭ ॥

—અનુ૦

ટીકા

“સા ભારતી શં દદાતુ । યા ભારતી યશો ન ધત્તે ? કિન્તુ ધત્ત એવ । સૈવ વિશિ-
ષ્યતે—જાતમરિશમનં યસ્યાઃ સા । કિંમૂતં યશઃ ? વિલસદ્—વિજૃમ્ભમાણમ્ । અનાવિલા-
અનાકુલાઃ શોભના નયા યસ્યાં સા ॥ ૨૭ ॥

અન્વયઃ

યા જાત-અરિ-શમના વિલસત્ યશઃ ન ધત્તે ન, સા અનાવિલ-સદ્-નયા આર્હતી ભારતી
શં દત્તામ્ ।

શીખ-દાર્થ

યશઃ (મૂં યશસ્) = કીર્તિને.

ધત્તે (ધાં ધા) = ધારણ કરે છે.

જાત (ધાં જન્) = કરેલ.

શમન = વધ, નાશ.

જાતારિશમના = શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે
એવી.

વિલસત્ (ધાં લસ્) = વિલાસ કરતું, ઉદાસ પામતું.

આર્હતી = તીર્થંકરસંબંધી.

દત્તામ્ (ધાં દા) = અર્પણ.

ભારતી (મૂં ભારતી) = વાણી.

અનાવિલં = નિર્મલ.

અનાવિલસન્નયા = નિર્મલ તેમજ શોભનીય છે નયો
જેમાં એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીના વિચાર—

“શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી જે (જિન-વાણી) કીર્તિને ધારણ
કરતી નથી એમ નહિ (પરંતુ કરે છેજ), તે નિર્મલ તથા શોભનીય (નૈગમાદિક)
નયોથી વ્યાપ્ત એવી અર્હત-સંબંધિની વાણી (ભવ્ય-જનોને) સુખ અર્પે.”—૨૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પણ ત્રણ પદો 'પ્રલોક' યાને 'અનુક્રુપ' વૃત્તમાં રચાયેલા છે. આનું લક્ષણ એમ આપવામાં આવે છે કે—

“શ્લોકે પદં શુદ્ધં શ્રેયં, સર્વેષાં લઘુ પञ्चमम् ।

દ્વિચતુષ્પદયોર્હસ્વં, સપ્તમં દીર્ઘમન્યયોઃ ॥”—શ્રુતઃ શ્લો ૧૦.

અર્થાત્ 'પ્રલોક' નામના છંદનાં ચાર ચરણોમાં છૂટો અક્ષર દીર્ઘ અને પાંચમો સર્વત્ર હ્રસ્વ બાલુવો, જ્યારે બીજા અને ચોથા ચરણનો સાતમો અક્ષર હ્રસ્વ અને ણાડીનાં બે ચરણોનો તે અક્ષર દીર્ઘ સમજવો.

પદ-અભાર—

અત્યાર સુધીમાં આપણે જે જે પદો જોઈ ગયા તેમાં તો પાદાંતમાં અનુક્ર અક્ષરો સમાન હતા. અત્ર તો આખું બીજું ચરણ ચોથા ચરણની સાથે મળતું આવે છે એ વાત યમકની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. આ પછીનાં ત્રણ પદો પણ આ પ્રકારના યમકથી શોભી રહ્યાં છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનકદમ્બકફીર્તનમ્—

જિનાંહી નોમિ યૌ જુષ્ટાવાનતામરસંસદા ।

આરુઢૌ દિવ્યસૌવર્ણાવાનતામરસં સદા ॥ ૨૬ ॥

—અનુ૦

ટીકા

યૌ જુષ્ટૌ—સેવિતૌ । અવાનં—અમ્હાનમ્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

યૌ આનત-અમર-સંસદા જુષ્ટૌ, દિવ્ય-સૌવર્ણ-અવાન-તામરસં સદા આરુઢૌ, (યૌ) જિન-અંહી નોમિ ।

શીખ-દાર્થ

અંહિ=અરણ્ય.

જિનાંહી=જિનોનાં બે ચરણોને.

યૌ (મૂં વદ)=જે બે.

જુષ્ટૌ (મૂં જુટ)=સેવન કરાયેલ.

આનત (ખાં નમ્)=અવંત પ્રણામ કરેલ.

અમર=દેવતા, ધુર.

સંસદ્=સભા, પરિષદ.

આનતામરસંસદા=અવંત નમ્ર એવી ધુરોની સભા વડે.

આરુઢૌ (મૂં આરુઢ)=આરુઢ થયેલ.

સૌવર્ણ=કનકમય.

અવાન=અમ્હાન, નહિ કરમાઈ ગયેલ.

તામરસ=રૂડા કમલ.

દિવ્યસૌવર્ણાવાનતામરસં=દિવ્ય, યુવર્ણમય તેમજ અમ્હાન એવાં રૂડા કમલના ઉપર.

૧ શ્રીમેદ્ વિજયકૃત 'જિનાન-દશગુતિ'નાં સમસ્ત પદો આવા યમકથી શોભે છે, જ્યારે શ્રીશાશન-સૂરીશ્વરકૃત સ્તુતિ-અનુવિંશતિકામાંનાં ઘણાં ખરાં પદો આવા યમકથી અલંકૃત છે.

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંભૂતેન ? સમાં રાજિતું શીલં यस્ય તત્ સમારાજિ તેન સમારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય નિવાસો ય(સ્મિ)સ્તસ્માત્ । ભુવનોદ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેષાં તે । ભુવન-ભાસકાશ્ચ તેઽદર્પકાશ્ચ ભુવન૦ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ એવંવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં વિભ્રતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિધાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુખ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, ભુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-વિકાસ-ભારાઃ, સમા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુપ-વાસકાત્ ભવાત્ અવન્તુ ।

શીલ૦દ્યૌ

અવન્તુ (ધા૦ અવ)=રક્ષણ કરો, અથાવો.

ભવતઃ (મૂ૦ ભવત)=તમને.

ભવાત્ (મૂ૦ ભવ)=સંસારથી.

કલુપ=પાપ.

વાસક=નિવાસ, રહેઠાણ.

કલુપવાસકાત્=જ્યાં પાપનો નિવાસ છે ત્યાંથી.

અર્પકાઃ (મૂ૦ અર્પક)=અર્પણ કરનારા, આપનારા.

અતિશય=અધિકપણું.

સુખાતિશયસમ્પદાં=સુખના અધિકપણાં સંપત્તિ-ઓના.

ભાસક=વ્યોતક, પ્રકાશ કરનારા.

દર્પક=મદન.

અદર્પક=અવિદ્યમાન છે મદન જેનેવિષે એવા.

ભુવનભાસકાદર્પકાઃ=ચૈત્યોદ્યને પ્રકાશિત કરનારા તેમજ વીતરાગ.

વિલીન (ધા૦ લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ.

મલ=મેલ.

કેવલ=કેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞતા.

વિકાસ=વિકાસ, ખીલવણી.

માર (ધા૦ મ)=ધારણ કરનારા.

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસમારાઃ=સર્વથા નષ્ટ થયો છે મલ જેમાંથી અર્થાત્ અત્યંત નિર્મલ એવા કેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા.

વિદધતઃ (મૂ૦ વિદધત)=કરનારા.

વચસ=વચન.

સુવચસા=સુવચન વડે.

સમા=સલા, પર્યાદા.

રાજિન=દીપાવનાર.

સમારાજિના=સલાને દીપાવનાર.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરેશું સ્વરૂપ—

“ સુખના અતિશયરૂપ સંપત્તિઓને અર્પણ કરનારા, ચૈત્યોદ્યને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વળી વીતરાગ [અથવા નિરલ્પિમાની] એવા, વળી અત્યંત

૧ જ્યાં સુધી જે વ્યક્તિમાં રાગ હોય (ભલે ને તે પ્રશસ્ત હોય તો પણ), ત્યાં સુધી તો સર્વજ્ઞતા તેનાથી દશ હજાર ગણે દૂર રહે છે એ વાત બૂલવા જેવી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન ગૌતમસ્વામીનું દુશાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચંદ્રપ્રભુની સ્તુતિ—

“ ભવ (—શ્રમણ) થી ઉત્પન્ન થઈ છે તથા જન્મને એવા (જીવો)ને માટે (તૈયાર) કરી રાખી છે મુક્તિરૂપી પ્રપા જણે એવા, વળી ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જન્મનો એવા વિશુધો વડે આમરો દ્વારા હર્ષપૂર્વક અત્યંત વીંજાયેલા એવા, તથા વળી ભામંડળની મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે (અર્થાત્ પરાસ્ત કરી છે) વિસ્તીર્ણ ચંદ્રપ્રભાને જણે એવા પરમેશ્વર 'ચંદ્રપ્રભુને વિનય વડે શોભે તેમ હું સ્તવું છું.’—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો—

આ ‘પૃથ્વી’ વૃત્તમાં રચાયેલા પાદાંતસમખંધાસરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકાવકારથી અલંકૃત પદ દ્વારા ચંદ્રપ્રભુ પ્રભુના આમર અને ભામંડળરૂપી પ્રાતિહાર્યો વિષે સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે દરેક તીર્થંકર આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્યો અન્ય કોઈ નહિ પણ નિમ્ન-લિખિત શ્લોકમાં ગણાયેલાં—

“અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃદ્ધિ-
દિવ્યરવનિષ્ઠામરમાતનં ચ ।

ભામણ્ડલં હન્દુભિરાતપન્નં

સપ્તપ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરપણામ્ ॥” —ઉપનિષદિ

—(૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત કુમુદગી વૃદ્ધિ, (૩) દિવ્ય રવનિ, (૪) આમર, (૫) સિંહાસન, (૬) ભામણ્ડળ, (૭) હન્દુભિ અને (૮) છત્ર છે. આ આઠ વસ્તુઓનો સંબંધ તીર્થંકરની સાથે પ્રાતિહાર્યોના જેવો હોવાથી તે ‘પ્રાતિહાર્ય’ કહેવાય છે. એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોહ્યારના ૩૬મા દ્વારમાંથી તથા વિચાર-સારના ૧૧૭મા દ્વારમાંથી જોઈ શકાયો. આ સંબંધમાં થોડી ઘણી હકીકત તો સ્તુતિ-અવિંશતિકાના ૬૪મા પદ ઉપરના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરથી પણ મળી શકશે.

જિન-સ્વરૂપ—

અવન્તુ ભવતો ભવાત્ કલ્પવાસકાદર્પકાઃ

સુખાતિશયસમ્પદાં ભુવનભાસકાદર્પકાઃ ।

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસમારા જિના

મુદં વિદધતઃ સદા સુવચસા સમારાજિના ॥ ૩૦ ॥

—પૃથ્વી

૧ આ અદમ તીર્થંકર શ્રીચંદ્રપ્રભુનું ચર્ચિત સ્વરૂપ સ્તુતિ-અવિંશતિકા (૫૦ ૧૧૧) ઉપરથી જોઈ શકાયો.

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંભૂતેન ? સભાં રાજિતું શીલં યસ્ય તત્ સમારાજિ તેન સમારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય નિવાસો ય(સિં)સ્તસ્માત્ । ભુવનોદ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેષાં તે । ભુવન-ભાસકાશ્ચ તેડદર્પકાશ્ચ ભુવન૦ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ એવંવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં વિન્નતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિધાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુલ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, ભુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-વિકાસ-ભારાઃ, સમા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુપ-વાસકાત્ ભવાત્ અવન્તુ ।

શીર્ષકાર્થ

અવન્તુ (ધા૦ અવ)=રક્ષણ કરો, અથાવો.

ભવતઃ (મૂ૦ ભવત)=તમને.

ભવાત્ (મૂ૦ ભવ)=સંસારથી.

કલુપ=પાપ.

વાસક=નિવાસ, રહેઠાણ.

કલુપવાસકાત્=જ્યાં પાપનો નિવાસ છે ત્યાંથી.

અર્પકાઃ (મૂ૦ અર્પક)=અર્પણ કરનારા, આપનારા.

અતિશય=અધિકપણું.

સુલાતિશયસમ્પદાં=સુખના અધિકપણાશ્ચ સંપત્તિ-ઓના.

ભાસક=ઘોતક, પ્રકાશ કરનારા.

દર્પક=મદન.

અદર્પક=અવિદ્યમાન છે મદન જેનેવિષે એવા.

ભુવનભાસકાદર્પકાઃ=ત્રૈલોક્યને પ્રકાશિત કરનારા તેમજ વીતરાગ.

વિલીન (ધા૦ લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ.

મલ=મેલ.

કેવલ=દેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞતા.

વિકાસ=વિકાસ, ખીલવણી.

ભાર (ધા૦ ષ)=ધારણ કરનાર.

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારાઃ=સર્વથા નષ્ટ થયો છે મલ જેમાંથી અર્થાત્ અત્યંત નિર્મલ એવા

દેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા.

વિદધતઃ (મૂ૦ વિદધત)=કરનારા.

વચસ=વચન.

સુવચસા=સુવચન વડે.

સમા=સહા, પર્યદા.

રાજિન=દીપાવનાર.

સમારાજિના=સહાને દીપાવનાર.

શ્લોકાર્થ

જિનેર્થશરું સ્વરૂપ—

“ સુખના અતિશયશ્ચ સંપત્તિઓને અર્પણ કરનારા, ત્રૈલોક્યને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વળી વીતરાગ [અથવા નિરભિમાની] એવા, વળી અત્યંત

૧ જ્યાં સુધી જે વ્યક્તિમાં રાગ હોય (ભલે ને તે પ્રયત્ન હોય તો પણ), ત્યાં સુધી તો સર્વજ્ઞતા તેનાથી દશ હજાર ગાઉ દૂર રહે છે એ વાત બૂલવા જેવી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન્ ગૌતમસ્વામીનું દુશાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

निर्वाणकलिकायाम्—

“अप्रतिचक्रां तडिद्वर्णां गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टय-
भूषितकरां चेति ।”

અપ્રતિચક્રાદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

આરુઢા ગરુડં હેમા-ભાસમા નાશિતારિભિઃ ।

પાયાદપ્રતિચક્રા વો, ભાસમાના શિતારિભિઃ ॥ ૨૮ ॥ ૭ ॥

—અનુ°

ટીકા

હેન્ન ઇવ આભા યસ્યાઃ સા । નાશિતા અરયો યંતૈઃ । શિતારિભિઃ—તીક્ષ્ણચક્રૈર્ભાસ-
માના—દીપ્યમાના ॥ ૨૮ ॥

અન્યથા:

ગરુડં આરુઢા, હેમ[નૃ]-આભા, જ-સમા, નાશિત-અરિભિઃ શિત-અરિભિઃ ભાસમાના,
'અપ્રતિચક્રા' વા: પાયાત્ ।

શીખરાર્થ

આરુઢા (મૂ. આરુઢ)=આરુઢ થયેલી.

ગરુડં (મૂ. ગરુડ)=ગરુડના ઉપર.

હેમ [નૃ]=મુવર્ણ.

હેમામા=મુવર્ણસમાન પ્રજા છે જેની એવી.

અસમા (મૂ. અસન)=નિરૂપમ, અનુપમ.

નાશિત (પા. નશ)=નાશ કરેલ.

નાશિતારિભિઃ=નાશ કર્યો છે શત્રુઓનો જેણે એવા.

પાયાત્ (પા. પા)=૨૪ણ કરો.

અપ્રતિચક્રા=અપ્રતિચક્રા (દેવી).

ભાસમાના (પા. ભાસ્)=દેદીપ્યમાન પ્રકાશની.

શિત=તીક્ષ્ણ.

અરિ=શત્રુ.

શિતારિભિઃ=તીક્ષ્ણ શત્રુ વગેરે.

શ્લોકાર્થ

અપ્રતિચક્રા દેવીની પ્રાર્થના—

“ ગરુડના ઉપર આરુઢ થયેલી, તથા કનકના જેવી કાંતિ વાળી તેમજ વર્ણી
સંહાર કર્યો ■ શત્રુઓનો જેણે એવાં તીક્ષ્ણ શત્રુ વડે દીપ્તી એવી અપ્રતિચક્રા
(દેવી) (હે ભગ્યે !) તમારૂં પરિપાલન કરો. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

અપ્રતિચક્રા દેવીનું સ્પષ્ટ—

આ દેવીને ગરુડનું વાહન છે. તે કલ્પે ક્ષાયમાં ચક્ર રાખે ■ અને તેનો વર્ણ મુવર્ણસમાન છે.
આનું બીજું નામ ચક્રધરા હોય એમ લાગે છે. આ પણ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ રેદી એક છે.
આના સંબંધમાં આચાર્ય-દિનકરમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ગરુડમણ્ણ આસીના, કાર્તસ્વરસમચ્છવિઃ ।

મૂયાદપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયે ચક્રધારિણી ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ એવોજ ઉલ્લેખ છે અને તે બીએ કોઇ તકિ પણ—

“તથા અપ્રતિચક્રાં લલિત્વર્ણાં ગરુડવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચક્રચતુષ્ટયમૂપિતકરં ચેતિ ।”

अप्रतिचक्राः

S.H. Sarkar
48

निर्वाणकलिकायाम्—

“अप्रतिचक्रां तडिद्वर्णीं गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टय-
भूषितकरां चेति ।”

૮ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્તુતયઃ

અથ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્ય સ્તુતિઃ—

ભવોદ્ભવતૃપાં મૃશં કૃતશિવપ્રપં ચામરૈઃ

સહર્ષમુપવીજિતં વરવપુઃપ્રપચ્ચામરૈઃ ।

પ્રભાવલયકાન્તતાપહસિતોરુચન્દ્રપ્રભં

પ્રણૌમિ પરમેશ્વરં વિનયચારુ 'ચન્દ્રપ્રભમ્' ॥ ૨૯ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ભવાતુદ્ભવા તૃડ્ વિદ્યતે યેપાં (તેપાં) । કૃતા શિવમેવ પ્રપા યેન સ તમ્ । ચામરૈઃ સહર્ષમુપવીજિતમ્ । કૈઃ ? વરો વપુઃપ્રપચ્ચો-વિસ્તારો યેપાં તે તથાવિધાશ્ચ (તે અમરાશ્ચ) તૈઃ । પ્રભાવલયસ્ય કાન્તતા-કમનીયતા તથાપહસિતા ઉર્વી-વિસ્તીર્ણા ચન્દ્રપ્રભા યેન સઃ (તં) । વિનયેન ચારુ-શોભનં યથા સ્યાત્ તથા પ્રણૌમિ ॥ ૨૯ ॥

અન્વયઃ

ભવ-ઉદ્ભવ-તૃપાં કૃત-શિવ-પ્રપં, વર-વપુસ્-પ્રપચ્ચ-અમરૈઃ ચામરૈઃ સહ-હર્ષં મૃશં ઉપવીજિતં, પ્રભા-વલય-કાન્તતા-અપહસિત-ઉરુ-ચન્દ્ર-પ્રભં પરમેશ્વરં 'ચન્દ્રપ્રભં' વિનય-ચારુ પ્રણૌમિ ।

૨૧૦-દર્થ

ઉદ્ભવ=ઉત્પત્તિ.

તૃપ્=તૃપ્તા, તરસ.

ભવોદ્ભવતૃપાં=ભવ (-અમણ) થી ઉત્પન્ન થઇ છે તૃપા જેમને એવાને માટે.

પ્રપા=અલાશય, ધરણ.

કૃતશિવપ્રપં=(તૈયાર) કરી છે સુખીરૂપી પ્રપા જેણે એવાને.

ચામરૈઃ (મૂં ચામર)=ચામરો વડે.

સહર્ષ=આનંદપૂર્વક.

ઉપવીજિતં (મૂં ઉપવીજિત)=વીજીતેલ.

વપુસ્=દેહ, શરીર.

પ્રપચ્ચ=વિસ્તાર.

વરવપુઃપ્રપચ્ચામરૈઃ=ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જેમનો એવા દેવો વડે.

પ્રભા=કાન્તિ, તેજ.

વલય=મંડળ.

પ્રભાવલય=ભામંડળ.

કાન્તતા=મનોહરતા, સુન્દરતા.

અપહસિત (ધાં હસ્)=હસી કાઢેલ.

ચન્દ્ર=ચન્દ્ર.

ચન્દ્રપ્રભા=ચન્દ્રનું તેજ, ચાંદરણી.

પ્રભાવલયકાન્તતાપહસિતોરુચન્દ્રપ્રભં=ભામંડળની મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે વિસ્તીર્ણ ચન્દ્ર-પ્રભાને જેણે એવાને.

પ્રણૌમિ (ધાં નુ)=હું સ્તુતિ કરું છું, સ્તવું છું.

પરમેશ્વરં (મૂં પરમેશ્વર)=પ્રભુને.

વિનય=વિનય.

ચારુ=દર્શનીય, મનોહર.

વિનયચારુ=વિનય વડે શોભે તેમ.

ચન્દ્રપ્રભં(મૂંચન્દ્રપ્રભ)=ચન્દ્રપ્રભાને, આદ્યા તીર્થકરને.

टीका

अन्तः । केन ? शोभनवचसा । किंभूतेन ? सभां राजितुं
सभाराजिना । अवन्तु-रक्षन्तु । भवतः-संसारत् । पापस्य
वनोद्घोतकाः, न विद्यते दर्पकः-कामो येषां ते । भुवन-
विलीनो मलो यस्मात् तत् एवंविधस्य केवलस्यातुलविकासं
धाः, भारा धारका इत्यर्थः ॥ ३० ॥

अन्वयः

, भुवन-भासक-अ-दर्पकाः, विलीन-मल-केवल-अतुल-
वसा सदा मुदं विदधतः जिनाः भवतः कलुष-वासकात्

शब्दार्थः

विलीन (धा० ली) = सर्वथा नष्ट भवेत्.

मल = भेद.

केवल = केवलज्ञान, सर्वज्ञता.

विकास = विकास, भीषणवशी.

भार (धा० ऋ) = धारणु करना.

विलीनमलकेवलतुलविकासभाराः = सर्वथा नष्ट

थयो छे मल जेभांथी अर्थात् अत्यंत निर्मल जेवा

केवलज्ञानना अपूर्व विकासने धारणु करना.

विदधतः (मू० विदधत्) = करना.

वचस् = वचन.

सुवचसा = सुवचन वदे.

सभा = सभा, पर्यट.

राजिन् = दीपावनार.

भाराजिना = सभाने दीपावनार.

थ

णु करना, जैसोअने (ज्ञानरूपी प्रकाश

अथवा निरलिप्तानी] जेवा, वशी अत्यंत

। ते प्रशस्त होय तो पणु), त्यां सुधी तो सर्वज्ञता
वा जेवी नधी. जे वातना उपर श्रीमान् गौतमस्वामीनुं

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભની સ્તુતિ—

“ ભવ (—બ્રમણ) થી ઉત્પન્ન થઈ છે તથા જન્મને એવા (જીવો) ને માટે (તૈયાર) કરી રાખી છે સુક્રિતરૂપી પ્રપા જણે એવા, વળી ઉત્તમ છે દેહનો વિરતાર જન્મનો એવા વિષુદ્ધો વડે આમરો દ્વારા હર્ષપૂર્વક અત્યંત વીંબયેલા એવા, તથા વળી ભામંડળની મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે (અર્થાત્ પરાસ્ત કરી છે) વિસ્તીર્ણ ચન્દ્રપ્રભાને-જણે એવા પરમેશ્વર ‘ચન્દ્રપ્રભાને વિનય વડે શોભે તેમ હું સ્તવું છું.’—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો—

આ ‘પૃથ્વી’ વૃત્તમાં રચાયેલા પાદાંતસમખંધાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકાલંકારથી અલંકૃત પદ દ્વારા ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુના આમર અને ભામંડળરૂપી પ્રાતિહાર્યો વિષે સૂચન કરવામાં આવ્યું છે, એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે હરેક તીર્થકર આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્યો અન્ય કોઈ નહિ પણ નિમ્ન-લિખિત શ્લોકમાં ગણાયેલાં—

“અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃદ્ધિ-
વિંધ્યધ્વનિધામરમાતનં વ ।

ભામણ્ડલં હુન્દુભિરાતપત્રં

સરપ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરપણામ્ ॥” —ઉપનિ

—(૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત કુમુદની વૃદ્ધિ, (૩) વિંધ્ય ધ્વનિ, (૪) આમર, (૫) સિંહાસન, (૬) ભામણ્ડળ, (૭) હુન્દુલિ અને (૮) છત્ર છે. આ આઠ વસ્તુઓનો સંબંધ તીર્થ-કરની સાથે પ્રતિહારીના જેવો હોવાથી તે ‘પ્રાતિહાર્ય’ કહેવાય છે. એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોહારના ૩૯મા દ્વારમાંથી તથા વિચાર-સારના ૧૧૭મા દ્વારમાંથી જોઈ શકાયે. આ સંબંધમાં ઘોડી ધણી હકીકત તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૯૪મા પદ ઉપરના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરથી પણ મળી શકશે.

જિન-સ્વરૂપ—

અવન્તુ ભવતો ભવાત્ કલ્પવાસકાદર્પકાઃ

સુખાતિશયસમ્પદાં ભુવનભાસકાદર્પકાઃ ।

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારા જિના

મુદં વિદધતઃ સદા સુવચસા સભારાજિના ॥ ૩૦ ॥

—પૃષ્ઠી

૧ આ અષ્ટમ તીર્થકર શ્રીચન્દ્રપ્રભનું ચલિચિત્ર સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૪૦ ૧૧૧) ઉપરથી જોઈ શકાયે.

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંભૂતેન ? સભાં રાજિતું શ્રીલં યસ્ય તત્ સમારાજિ તેન સમારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય નિવાસો ય(સિં)સ્તસ્માત્ । ભુવનોદ્ધ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેષાં તે । ભુવન-ભાસકાશ્ચ તેઽદર્પકાશ્ચ ભુવન૦ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ એવંવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં વિન્નતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિદ્યાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુલ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, ભુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-વિકાસ-ભારાઃ, સમા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુપ-વાસકાત્ ભવાત્ અવન્તુ ।

શ્લોકાર્થ

અવન્તુ (ધા૦ અવ)=રક્ષણ કરો, અથાવો.

ભવતઃ (મૂ૦ ભવત્)=તમને.

ભવાત્ (મૂ૦ ભવ)=સંસારથી.

કલુપ=પાપ.

વાસક=નિવાસ, રહેઠાણ.

કલુપવાસકાત્=જ્યાં પાપનો નિવાસ છે ત્યાંથી.

અર્પકાઃ (મૂ૦ અર્પક)=અર્પણ કરનારા, આપનારા.

અતિશય=અધિકપણ.

સુલ્લાતિશયસમ્પદાં=સુખના અધિકપણરૂપ સંપત્તિ-ઓના.

ભાસક=દ્યોતક, પ્રકાશ કરનારા.

દર્પક=મદન.

અદર્પક=અવિદ્યમાન છે મદન જેનેવિષે એવા.

ભુવનભાસકાદર્પકાઃ=ત્રૈલોક્યને પ્રકાશિત કરનારા તેમજ વીતરણ.

વિલીન (ધા૦ લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ.

મલ=મેલ.

કેવલ=કેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞતા.

વિકાસ=વિકાસ, ખીલવણી.

ભાર (ધા૦ ષ)=ધારણ કરનારા.

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારાઃ=સર્વથા નષ્ટ થયો છે મલ જેમાંથી અર્થાત્ અત્યંત નિર્મલ એવા

કેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા.

વિદધતઃ (મૂ૦ વિદધત્)=કરનારા.

વચસ=વચન.

સુવચસા=સુવચન વડે.

સમા=સભા, પર્યદા.

રાજિન=દીપાવનારા.

સમારાજિના=સભાને દીપાવનારા.

શ્લોકાર્થ

નિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ—

“ સુખના અતિશયરૂપ સંપત્તિઓને અર્પણ કરનારા, ત્રૈલોક્યને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વર્ણી વીતરણ [અથવા નિરલિખાની] એવા, વર્ણી અત્યંત

૧ જ્યાં સુધી જે વ્યક્તિમાં રાગ હોય (ભલે ને તે પ્રશસ્ત હોય તો પણ), ત્યાં સુધી તો સર્વજ્ઞતા તેનાથી દશ હજાર ગાંઠ દૂર રહે છે એ વાત જુલવા જેવી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન ગૌતમસ્વામીનું દૃશાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

નિર્મલ દેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા, તેમજ વળી પર્યદાને દીપાવનારા એવા સુવચન વડે આનંદ પમાડનારા એવા તીર્થંકરો (હે ભગ્યે!) તમને પાપના નિવાસ-સ્થાનરૂપ સંસારથી બચાવો.”—૩૦

સ્પષ્ટીકરણ

પર્યદા-વિચાર—

સમવસરણમાં જે મનુષ્યો અને દેવો તીર્થંકરની દેશનાનું શ્રવણ કરવા આવે છે, તેના બાર વિભાગો કદપવામાં આવ્યા છે. આ દરેક વિભાગને ‘પર્યદા’ કહેવામાં આવે છે. આથી કરીને એકંદર રીતે બાર પર્યદા છે—(૧) ગણધરો વગેરે સાધુઓની, (૨) વૈભાનિક દેવીઓની, (૩) સાધવીઓની (આ ત્રણ પર્યદાઓ અગ્નિ કોણમાં હોય છે); (૪) જ્યોતિષ્ક દેવીની, (૫) વ્યંતર દેવીની, (૬) ભુવનપતિ દેવીની (આ ત્રણ પર્યદાઓ નૈઋત્ય કોણમાં હોય છે); (૭) જ્યોતિષ્ક દેવીની, (૮) વ્યંતર દેવીની, (૯) ભુવનપતિ દેવીની (આ ત્રણ વાયવ્ય કોણમાં હોય છે); (૧૦) વૈભાનિક દેવીની, (૧૧) યુર્યોની (મનુષ્યો)ની, (૧૨) મનુષ્યની સ્ત્રીઓની (આ ત્રણ ધશાન કોણમાં હોય છે).

જિનાગમ-સરણમ્—

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદઃ

પ્રમોચયતિ યઃ સ્મૃતઃ સપદિ સજ્જનાનાપદઃ ।

સમુહસિતભક્તકં તમમલં ભજૈ નાગમં

સ્ફુરન્નયનિવારિતાસદુપલમ્ભજૈનાગમમ્ ॥ ૩૧ ॥

—પૃષ્ઠી

ટીકા

સમસ્તભુવનત્રયસ્ય પ્રકટને સજ્જાનિ-પ્રહ્લાણિ નાના પદાનિ યસ્મિન્ સઃ । યઃ સ્મૃતઃ સન્ પ્રમોચયતિ । કાન્ ? સજ્જનાન્ । કસ્યાઃ ? આપદઃ । સમુહસિતા ભક્ત્યાદિકા યસ્મિન્ । ન અગમં, કિન્તુ સુગમમ્ । સ્ફુરન્નયનિવારિતા અશોભના ઉપલમ્ભાઃ—પ્રતિભાસા—પરસિદ્ધાન્તા યેન સ તતઃ કર્મધારયઃ । જૈનાગમં ભજૈ—સેવાં કરવાણિ ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

સમસ્ત-ભુવન-ત્રય-પ્રથન-સજ્જ-નાના-પદઃ યઃ સ્મૃતઃ (સન્) સત્-જનાન્ આપદઃ સપદિ પ્રમોચયતિ, તં સમુહસિત-ભક્તકં, અમલં, ન અ-ગમં, સ્ફુરન્નય-નિવારિત-અસત્-ઉપલમ્ભ-જૈન-આગમં ભજૈ ।

શબ્દાર્થ

પ્રથન=પ્રકટન, પ્રસિદ્ધ કરવું તે.

સજ્જ=તૈયાર.

નાના=વિવિધ.

સમસ્તભુવનત્રયપ્રથનસજ્જનાનાપદ=અખિલ ત્રિભુવનના પ્રકટનમાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેમાં એવા.

પ્રમોચયતિ (ધાં મુચ)=મુક્ત કરાવે છે.

સ્મૃતઃ (મૂં સ્મૃત)=યાદ કરેલ.

સપદિ=એકદમ.

સજ્જનાન્ (મૂં સજ્જ)=સત્પુરૂષોને, સારા મનુષ્યોને.

આપદઃ (મૂં આપદ)=આપત્તિમાંથી.

સમુલ્લસિત (ધાં લ્લ)=ઉદ્ધાસ પામેલ.

મજ્જ=પ્રકાર, ભાંગ.

સમુલ્લસિતમજ્જકં=ઉદ્ધાસ પામેલ છે ભાંગાઓ જેમાં એવા.

અમલં (મૂં અમલ)=નિર્મલ.

મજ્જે (ધાં મજ્જ)=હું ભણું.

અગમં (મૂં અગમ)=દુર્ગમ, દુઃખે કરીને સમજાય તેવા.

સ્ફુરત્ (ધાં સ્ફુર)=સ્ફુરાયમાન.

નિવારિત (ધાં વાર)=નિવારણ કરેલ, દૂર કરેલ.

અસત્=દુષ્ટ, અસલ.

ઉપલમ્બ=આશ્રય.

જૈન=જિનસંબંધી.

સ્ફુરત્તનિવારિતાસદુપલમ્બજૈનાગમં=સ્ફુરાયમાન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસલ આશ્રયોનું જેમાં એવા જૈન સિદ્ધાન્તને.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમતું સ્મરણ—

“અખિલ ત્રિભુવન ઉપર પ્રકાશ પાડવામાં તૈયાર છે વિવિધ પદો જેનાં એવા જે (આગમ) સ્મરણ કરાતાં (અર્થાત્ જેનું સ્મરણ) સજ્જનોને આપત્તિમાંથી સત્વર મુક્ત કરે છે, તે સ્ફુરાયમાન છે (‘સમ-લંગી વિગેરે) લાંગો જેમાં એવા, તથા નિર્મલ તેમજ સુગમ, અને વળી સ્ફુરાયમાન નયો વડે નિવારણ કર્યું છે અસલ પ્રતિભાસોનું જેમાં એવા જૈન આગમને હું ભણું.”—૩૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-ચમત્કાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન છે. અર્થાત્ આ પદ પાઠાંત-સમપદક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમત્કર્થી શોભી રહ્યું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-ચમત્કાર તો અત્રજ પ્રથમ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ સમ-લંગી સંબંધી સ્થૂલ માહિતી તો ન્યાય-કુસુમાંજલિ (પૃં ૧૮૫-૧૮૨) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવાથી મળી શકશે. એથી વિશેષ માહિતી ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાય શ્રીમંગલવિજયકૃત સમલંગી-પ્રદીપમાંથી મળશે. વિશેષમાં આ વિષયના અત્યંત જિજ્ઞાસુએ તો નય-રહસ્ય, પ્રમાણનય-તત્વાલોકાલંકાર (ચતુર્થ અને સપ્તમ પરિચ્છેદ) સમલંગી-પ્રકરણ તેમજ સમલંગી-તરંગિણી એ ગ્રન્થો જેવા.

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અશિશ્રિયત યાઽમ્બુજં ધૃતગદાક્ષમાલાઽઘવાન્

યયા વત વિપૂયતે ભયશમક્ષમાઽલાઘવા ।

ઘનાઙ્ગનસમપ્રભા વિહતઘાતકાલીહિતં

મમાતુલમસૌ સદા પ્રવિદધાતુ ‘કાલી’ હિતમ્ ॥૩૧॥૮૧

—પૃષ્ઠી

ટીકા

કાલી દેવતા હિતં પ્રવિદધાતુ । યાઽશિશ્રિયત-શ્રિતવતી પદમ્ । અઘવાન્-પાપવાન્ પુરુષો યયા વિપૂયતે-પવિત્રીક્રિયતે । ભયાનાં શમને ક્ષમા-સમર્થા । વિહત ઘાતકાનાં-હનનશીલાનાં આલ્યા ઈહિતં-ચેષ્ટિતં યસ્મિન્ । પ્રવિદધાને પતત્ ક્રિયા-વિશેષણમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્યથા:

યા ધૃત-ગદા-અક્ષ-માલા અમ્બુજં અશિશ્રિયત, યયા (વ) અઘવાન્ વત વિપૂયતે, અસી ભય-શમ-ક્ષમા, અ-લાઘવા, ઘન-અઙ્ગન-સમ-પ્રભા ‘કાલી’ મમ અ-તુલં હિતં વિહત-ઘાતક-આલિ (આલી ધા)-ઈહિતં સદા પ્રવિદધાતુ ।

૨૧૭-૬૧૪

અશિશ્રિયત (ધા• શ્રિ)=આશ્રય લેતી દેવી.

અમ્બુજં (મૂ• અમ્બુજ)=કમલને.

ધૃત (ધા• ધૃ)=ધારણ કરેલ.

ગદા=ગદા.

અક્ષમાલા=જ્વપમાલા.

ધૃતગદાક્ષમાલા=ધારણ કરી ■ ગદા અને જ્વપ-માલા જેણે એવી.

અઘવાન્ (મૂ• અપવત્)=પાપી.

વત=સંતોષવાયક અન્યથા.

વિપૂયતે (ધા• વૃ)=પવિત્ર કરાય છે.

શમ=શાન્તિ, નાશ.

ક્ષમ=સમર્થ, શક્તિમાન.

ભયશમક્ષમા=ભયનો નાશ કરવામાં સમર્થ.

લાઘવ=લઘુતા.

અલાઘવા=લઘુતાથી રહિત.

ઘન=મેઘ.

અઙ્ગન=કાળલ.

ઘનાઙ્ગનસમપ્રભા=મેઘ અને કાળલના જેવી કાન્તિ છે જેની એવી.

વિહત (ધા• હૃ)=નાશ કરેલ.

ઘાતક=હણનાર.

આલિ [લી]=પંક્તિ, મેળિ.

ઈહિત=ચેષ્ટિત.

વિહતઘાતકાલીહિતં=નાશ કર્યો છે લઘુતાથી એળિના ચેષ્ટિતનો જેમાં તેથી રીત.

પ્રવિદધાતુ (ધા• ધા)=કરે.

કાલી=મલી (દેવી).

હિતં (મૂ• હિત)=હિતને, કમલાપુને.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ધારણ કરી છે ગદા અને જ્વપમાલા જેણે એવી જ (દેવી) કમલનો આશ્રય

निर्वाणकलिकायाम्—

“कालीं देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां अक्षसूत्रगदा-
लङ्कतदक्षिणकरां वज्राभययुतवामहस्तां चेति ।”

લેતી હવી, તેમજ વળી જે દ્વારા પાપી (પણ) પવિત્ર થાય છે, તે, ભયનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવી, વળી લઘુતા-રહિત તેમજ મેધ અને કાજલના જેવી કાન્તિવાળી એવી કાલી (દેવી) નાશ કર્યો છે હણનારાની શ્રેણિના ચેષ્ટિતો જમાં એવું માંડે સર્વદા અનુપમ કહયાણ કરો.”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યમાં તૃતીય પદ્યની જેમ પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

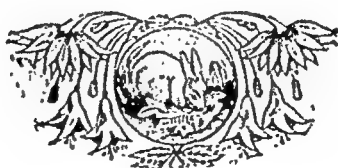
‘દુશ્મનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણુ રથામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“શરદમ્બુધરપ્રમુક્કચન્નદ્વગગનતલામ્બતનુચુતિર્દયાલ્યા ।

વિકચકમલવાહના ગદામૃત્ કુશલમલક્રુતાત્ સદૈવ ‘કાલી’ ॥”

—આચાર્ય ૦ પત્રાક ૧૬૨.

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—
“તથા કાલિકાદેવીઃ કૃષ્ણવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્ભુજામદાસૂત્રગદાલક્રુતદક્ષિણકરાં વજ્રાભયયુતવામ-
હસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને ‘અભય’ અલંકૃત છે.

જિનસ્તુતયઃ]

લેતી હવી, તેમજ વળી જે દ્વારા પાપી (પણ) પવિત્ર થાય છે, તે, લયનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવી, વળી લઘુતા-રહિત તેમજ મેધ અને કાળજના જેવી કાન્તિવાળી એવી કાલી (દેવી) નાશ કર્યો છે હણનારાની શ્રેણિના ચેષ્ટિતો જેમાં એવું માંડે સર્વદા અનુપમ કદયાણુ કરો. ”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યમાં તૃતીય પદ્યની જેમ પ્રથમનાં જે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં જે ચરણોમાં ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

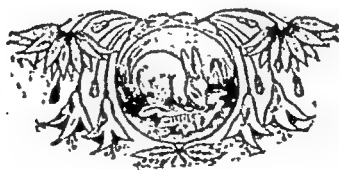
‘દુરમનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ કાલી શબ્દનો બ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણ શ્યામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“શરદમ્બુધરપ્રમુક્તચન્દ્રગગનતલામ્બતનુયુતિર્દયાભ્યા ।

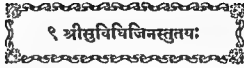
વિકચકમલવાહના ગદામૃત્ કુશલમલકુરુતાત્ સદૈવ ‘કાલી’ ॥”

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૬૨.

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—
“તથા કાલિકાદેવીઃ કૃષ્ણવર્ણી પદ્માસનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રગદાલક્ષ્મીકરાં વસ્ત્રાભયયુતવામ-
હસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા જે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા જે હાથ વજ્ર અને અલયથી અલંકૃત છે.

૧ શરણાગતના લયનું નિવારણ કરવું, તેને કહેવું, કે બીવાનું કંઈ કારણ નથી. નિર્ભય રહે એવું સૂચન કરવા માટે સામા મનુષ્યની તરફ હાથ નમાવી સીધા આંખળા રાખવા તે ‘અભય’ સુદ્રા કહેવાય છે.

૧ શ્રીસુવિધિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથાય પ્રણામઃ—

વિમલકોમલકોકનદચ્છદ-
ચ્છવિહરાવિહ રાજભિરામરેઃ ।

સતતનૂતનૂતનૂ 'સુવિધેઃ' ક્રમો
નમત હેઽમતહેઠનલાલસાઃ ! ॥ ૩૩ ॥

—કુવ૦

ટીકા

વિમલં કોમલં ચ તત્ કોકનદં-રક્તામ્યુજં ચ તસ્યચ્છદસ્ય-પત્રસ્યચ્છવિસ્તસ્યા હરી-
મુષ્ણન્તી । રાજભિઃ-સ્વામિભિઃ । કઃ? અમરાણાં ઇમે આમરાઃ, તૈઃ આમરૈઃ । સતતં નૂતા-
સ્તુતા તનુઃ-શરીરં યયોસ્તી । અમતં-પાપં તસ્ય હેઠનં-પાતનં તસ્મિન્ લાલસા-પૃઙ્ગિપરાઃ ।
સુવિધેઃ ક્રમો નમત્ ॥ ૩૩ ॥

અન્વયઃ

હે અમત-હેઠન-લાલસાઃ ! 'સુવિધેઃ' વિમલ-કોમલ-કોકનદ-ચ્છદ-ઉવિ-હરી, રાજામરે
રાજાભિઃ સતત-નૂત-નૂત ક્રમો નમત્ ।

૨૧૦૬૧૬

વિમલ=નિર્મલ.

કોકનદ-૨૫ કમલ.

ચ્છદ=પત્ર.

હરિ (ધા.)=હરી લેનાર.

વિમલકોમલકોકનદચ્છદચ્છવિહરી=નિર્મલ તેમજ
કોમલ એવાં ૨૫ કમલોનાં પત્રની સેવાને હરનારાં.

રાજભિઃ (મૂ. રાજ) =સ્વામીઓ વગે.

આમરેઃ (મૂ. આમર) =દેવ-સંબંધી.

સતત=પ્રતિષ્ઠા, નિરંતર.

નૂત (ધા. નૂ) =સ્તુતિ કરાયેલ.

તનુ=દેહ, શરીર.

સતતનૂતનૂતનૂ=દશેશાં સ્તુતિ કરાયેલી છે એના
દેહની એનાં.

સુવિધેઃ (મૂ. સુવિધિ) =સુવિધિ (નાથ) ના.

ક્રમો (મૂ. ક્રમ) =ચરણોને.

નમત (ધા. નમ્) =તમે નમન કરો, નમસ્કાર કરો.

હે=સંબોધનવાચક અન્વય.

અમત=(૧) રોગ; (૨) મૃત્યુ; (૩) પાપ.

હેઠન=(૧) બાધા, પીડા; (૨) પાતન.

લાલસા=અભિલાષા, ઇચ્છા.

અમતહેઠનલાલસાઃ !=રોગ કે પાપ અથવા મૃત્યુને
બાધા કરવાની ઇચ્છા છે એમને એવાં ! (સં.)

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથને પ્રણામ—

“હે અનિષ્ટને બાધા કરવાની ધૃષ્ટા રાખનારા (અર્થાત્ રોગ કે પાપ કે મૃત્યુનો નાશ કરવાની અભિલાષા ધરાવનારા લબ્ય જનો) ! નિર્મલ તેમજ કામલ એવાં રક્ત પત્રોનાં પત્રની શેષાને હરનારા તથા વળી આ જગતમાં અમરોના અધિપતિઓ વડે (અર્થાત્ ધન્દ્રો દ્વારા) સ્તુતિ કરાયેલી છે દેહની જેના એવા 'સુવિધિ(નાથ)નાં ચરણોને તમે નમસ્કાર કરો.”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

શબ્દાલંકાર-વિચાર—

આ પદમાં વળી કંઈ નવીન પ્રકારનોજ શબ્દાલંકાર દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ નીચે સુજળ લખવામાં આવે છે.

વિ । મલકો । મલકો । કન । દલ્હ । દ । હલ્હ । વિહરા । વિહરા । જમિરામરૈઃ ।

સ । તતનૂ । તતનૂ । સુવિધેઃ । ક્રમૌ । ન । મતહે । મતહે । ઠનલલસાઃ ॥

આ પદ તરફ હવે દ્રષ્ટિ-પાત કરતાં બેઠ શકાય છે કે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ ‘લાટાલુગ્રાસ’નામક અલંકારથી શોભે છે. આ અલંકારનું અપૂર્વ ચિત્ર તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૧૭ થી ૨૦ સુધીનાં પદોમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનેશ્વરેભ્યો વિજ્ઞસિઃ—

કલશકુન્તશકુન્તવરાક્લિત-

ક્રમતલા મતલામકરા નૃણામ્ ।

વિગતરાગતરા વિતરન્તુ નો

હિતમનન્તમનઙ્ગજિતો જિનાઃ ॥ ૩૪ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

શકુન્તલવરો-રાજહંસઃ । મતં-સુખં તસ્ય લાભકરાઃ । નઃ-અસ્મભ્યમ્ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

કલશ-કુન્ત-શકુન્ત-વર-અક્લિત-ક્રમ-તલાઃ, નૃણાં મત-લાભ-કરાઃ, વિગત-રાગ-તરાઃ, અનઙ્ગ-જિતાઃ જિનાઃ નઃ અનન્તં હિતં વિતરન્તુ ।

૧ નવમા તીર્થેકર શ્રીસુવિધિનાથનું ચરિત્ર ટુંકમાં બહુલું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૫૦ ૧૨૫ તરફ દ્રષ્ટિપાત કરો.

શબ્દાર્થ

કલશ=કળશ.

કુન્ત=શાશે.

રાકુન્ત=પક્ષી.

રાકુન્તવર=રાજદંડ.

અદ્વિત (વાં અદ્)=ચિદ્ કરેલ, લાંછનયુક્ત.

તલ=નાળિયું.

ફલરાકુન્તરાકુન્તપરાક્લિતકમતલા=કળશ, બાલો

તેમજ રાજદંડ વડે લાંછિત છે ચરણ-તલ

જેમનું એવા.

મત=અભીષ્ટ.

કર (વાં કર)=કરનાર.

મતલામકરા=અભીષ્ટનો લાલ કરનારા.

નૂળાં (મૂં નૂ)=મનુષ્યોના.

વિગતરાગતરા=વિશેષતઃ નદ થયો જ રાજ જેમનો

એવા.

વિતરન્તુ (વાં તુ)=અર્પો, વિતરણ કરે.

નઃ (મૂં અસદ્)=અમને.

અનન્ત (મૂં અનન્ત)=અનન્ત, અપાર.

જિત્ (વાં જિ)=જીતનાર.

અનન્નજિતા=કામદેવનો પરાજય કરનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને વિજ્ઞાપિ—

“કળશ, બાલો તેમજ રાજદંડનાં લાંછનથી યુક્ત છે ચરણ-તલ જેમનું એવા, વળી મનુષ્યોને અભીષ્ટ (સુખ)નો લાલ કરી આપનારા, તેમજ વિશેષતઃ નદ થયો છે રાજ જેમનો એવા તથા વળી કંદર્પના ઉપર વિજય મેળવનારા એવા તીર્થંકરો અમને અપાર હિત અર્પો.”—૩૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થાદર—

આ પદનાં પ્રથમ ચરણમાં તૃતીય, ચતુર્થ અને પંચમ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે, બ્યારે બાકીનાં ચરણોમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ પણ લાટાનુપ્રાસથી શોભી રહ્યું છે. આ વાત આ પછીના પદને પણ લાગૂ પડે છે.

તીર્થંકરનાં દેહગત લક્ષણો—

સાધારણ રીતે એમ માનવામાં આવે છે કે પુણ્યશાળી જીવનો દેહ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે. તેમાં તીર્થંકર તેમજ ચક્રવર્તી ૧૦૦૮ લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે, બ્યારે ખડકેલ તેમજ વામુદેવ ૧૦૮ લક્ષણોથી શોભે છે. વિશેષમાં બત્રીસ લક્ષણવાળા પુરુષના સંબંધી ઉદ્વેગો તો શાસ્ત્રમાં ઘણી વાર દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ બત્રીસ લક્ષણો તો વસન્તવિદ્યા અને ઉપનતિમાં રચાયેલાં નીચેનાં પદ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

“પ્રાસાદ-પર્વત-શુકાર્કુશ-સુપ્રતિષ્ઠ—

પ્રભામિપેક-યંવ-દર્પણ-ચામરાણિ ।

કુંભોડક્ષં-મંત્રસ્ય-મંકર-દ્વિર્પે-સંત્યતાકા-

સંદામની-વેલુમતી-રંચ-તોરેણાનિ ॥ ૧ ॥—વસન્ત ૦

ઉન્નં ધૈર્યઃ સ્વેચ્છિક-યુષ-વૌષી-

કેમણ્ડલ-રૈન્ય-મૈયૂર-કૈર્માઃ ।

અંણપદ-સ્થાલ-સંમુદ-સિંહા

દ્વાવિશદેવં નરલક્ષણાનિ ” ॥ ૨ ॥—ઉપનતિ.

—૫૪-૬૬૫૩મ, પૃષ્ઠ ૭

અર્થાત્-(૧) પ્રાસાદ, (૨) પર્વત, (૩) પોપટ, (૪) અંકુશ, (૫) સુપ્રતિષ્ઠ, (૬) પદ્માભિષેક, (૭) યવ, (૮) દર્પણ, (૯) આમર, (૧૦) કુમ્ભ, (૧૧) અક્ષ, (૧૨) મંત્રસ્ય, (૧૩) મગર, (૧૪) હાથી, (૧૫) સુંદર પતાકા, (૧૬) સુંદર માળા, (૧૭) વૃથવી, (૧૮) રથ, (૧૯) તોરણ, (૨૦) છત્ર, (૨૧) ધ્વજ, (૨૨) સ્વસ્તિક, (૨૩) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૪) વાવ, (૨૫) કમણ્ડળ, (૨૬) સ્તૂપ, (૨૭) મોર, (૨૮) કાચબો, (૨૯) અષ્ટાપદ, (૩૦) સ્થાલ (થાળી), (૩૧) સમુદ્ર અને (૩૨) સિંહ એ ઉત્તમ પુરૂષનાં ગત્રીસ લક્ષણો છે.

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિત કટપસૂત્રની ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયકૃત 'સુબોધિકા'માં આ ગત્રીસ લક્ષણોના સંબંધમાં નીચે સુચળ ઉલ્લેખ છે:—

“છત્રં તામરસં ધનૂ રથવરો દેન્મોલિ-કૂર્માઙ્ગુશઃ

વાપી-સ્વસ્તિક-તોરણાનિ ચ સંરઃ પંચાનનઃ પૌદ્પઃ ।

ચેકં શૈલ-મંજૌ સમુદ્ર-કલશૌ પ્રાસાદ-મંત્રસ્યૌ ચંબૌ

વૃષ-સ્તૂપ-કમણ્ડલૌર્યવનિભૂત સંચામરો દર્પણઃ ॥—શાર્દૂલ

ઉક્ષા પંતાકા કમલાભિષેકઃ । સુદામ કૈકી વનપુણ્યમાજામ્ ॥ ”

અર્થાત્-(૧) છત્ર, (૨) કમળ, (૩) ધનુષ્ય, (૪) ઉત્તમ રથ, (૫) વજ્ર, (૬) કાચબો, (૭) અંકુશ, (૮) વાવ, (૯) સાયિયો, (૧૦) તોરણ, (૧૧) સરોવર, (૧૨) સિંહ, (૧૩) વૃક્ષ, (૧૪) ચક્ર, (૧૫) શંખ, (૧૬) હાથી, (૧૭) સમુદ્ર, (૧૮) કળશ, (૧૯) મહેલ, (૨૦) માછલું, (૨૧) યવ, (૨૨) યજ્ઞ-સ્તમ્ભ, (૨૩) સ્તૂપ, (૨૪) કમણ્ડળ, (૨૫) રાજ, (૨૬) સુંદર આમર, (૨૭) દર્પણ, (૨૮) બળદ, (૨૯) પતાકા, (૩૦) પદ્માભિષેક, (૩૧) સુંદર માળા અને (૩૨) મોર એ અતિશય પુણ્યશાળીનાં ગત્રીસ લક્ષણો છે.^૧

કંદર્પ-મર્દન—

કંદર્પના સંબંધી આ કાવ્યમાં વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો હોવાથી એને વિષે વિચાર કરવો આવશ્યક સમજાય છે.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં કંદર્પને રતિના પતિ તરીકે તેમજ વસન્તના મિત્ર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. વળી ત્યાં એને અરવિન્દ, અશોક, આમ્ર, નવમલ્લિકા અને નીલ કમલ એ પાંચ ખાણવાળો તેમજ પુષ્પના ધનુષ્યવાળો તેમજ મકરના ચિહ્નથી અંકિત ધ્વજવાળો આલેખ્યો છે. હુંકમાં એ શાસ્ત્રમાં કંદર્પના સંબંધમાં તે જીવતી જાગતી વ્યક્તિ છે એવો ઉલ્લેખ છે. વળી તેણે મહાદેવની પણ બળર લેવામાં પાછી પાની કરી નથી એમ એ શાસ્ત્ર ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૧ આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ગત્રીસ લક્ષણો પૈકી મંત-સેદ છે. વિશેષમાં લાલો તેમજ રાજ-હંસરૂપી લક્ષણોનો તો અત્ર ઉલ્લેખ નથી, એ વિચારણીય છે; પરંતુ તેનો ૧૦૦૮ લક્ષણોમાં સમાવેશ થતો હોવો જોઈએ.

૨ પહેલા, પાંચમા, અગ્યારમા તથા ઓગણીસમા પદોમાં ઉલ્લેખ છે.

“સર્વેવામેવ દેવાનાં, કન્દર્પો વલ્લવત્તરઃ ।

યેન માટ્યં ‘શિવો’ દેવો, દગ્ધેનાપિ દિ કારિતઃ ॥”

અર્થાત્ સમસ્ત સુરોમાં કંદર્પ વધારે શૂરવીર છે, કેમકે મહાદેવે તેને ‘બાળી મુખ્યો’ હતાં પણ તેણે તેની પાસે વિવિધ વેપો ભજવાવ્યાં.

વળી આ સંબંધમાં મહર્ષિ ભર્તૃહરિદૃત શૃંગાર-શતકનો વસન્તતિલકા વૃત્તમાં રચા-યેલો નિઃસ-લિખિત આઘ શ્લોક પણ વિચારી લેખએ.

“શમ્ભુસ્વયમ્મુહરયો હરિણેક્ષણાનાં

યેનાત્રિયન્ત સતતં ગૃહકર્મદાસાઃ ।

વાચામગોચરચરિત્રવિચિત્રિતાય

તસ્મે નમો ભગવતે કુસુમાયુધાય ॥”

અર્થાત્—જેણે રાંભુ (મહાદેવ), સ્વયંભુ (પ્રદા) અને વિદ્યજીને ગૃહિણીઓનું ગૃહ-કાર્ય કરનારા કંકરો બનાવ્યા, તે વાણીથી અગોચર ચરિત્રવાળા વિચિત્ર કંદર્પને મારા પ્રભુામ હોએ.

આ ઉપરથી કંદર્પ જેનેતર દેવોની હુકમ કરવામાં દેવો અગ્ર ભાગ ભજવ્યો છે તે જોઇ શકાય છે.

આ કંદર્પે જેનું મુનિવરોની પણ ખબર લીધી છે. હાજલા તરીકે, તેજ ભવમાં મોસે જનારા એવા રથનેભિને પણ આ કંદર્પકૃપી સેતાને સપરાવ્યા હતા. એ વાતના ઉપર નીચેની ગાથા દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“જડનન્દનો મહાના જિજ્ઞાસા વચ્ચરો ચરમદેહો ।

રથનેમી રાયમઈ રાયમઈ કાલો હી ! વિસયા ॥”

અર્થાત્—ચદુનન્દન, મહારામા, બાવીસમા વીર્યકર શ્રીનેમનાથના બાંધવ, પંચમહામતધારી અને ચરમશરીરી એવા રથનેભિ રાજામતી ઉપર રાગ ભુદ્ધિવાળા થયા. આથી કરીને ખર-ખર વિષય તિરસ્કારને પાત્ર છે.

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે કંદર્પનું મુખ્ય બળ અબલા છે અને પાંચે ઇન્દ્રિયોના અને બ્રાહ્મ કરીને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયો એ એનો પૌષ્ટિક આહાર છે. આ કંદર્પના પંડામાં સપડાયેલો

૧ આની મહિતી મારે જુઓ સ્તુતિ—અતુર્વિશતિકા (૫૦ ૨૪-૨૫).

૨ સરખાવો—

“હરિહરપુરાણચંદ્રસૂરસંદાહનો વિ જે દેવા ।

નારીણ કંકરત્તં કુર્વંતિ ધી ધી વિસયતિષ્ઠા ॥”

[હરિહરપુરાણનનચન્દ્રસૂરસંદાહનોયોડિયે દેવાઃ ।

નારીણાં કંકરત્તં કુર્વંતિ વિય વિય વિવયનૃણામ્ ॥]

૩ સંસ્કૃત-ભાષા—

ચદુનન્દનો મહારામા ત્રિનખાતા પ્રવચરમરમદેહી ।

રથનેમી રામીમતીરાગમનિઃ કદં (૧) હી વિષયાઃ ॥

પ્રાણી મૃત્યુને પણ શરણ થાય છે. આ સંબંધમાં રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ નીચેના પદ દ્વારા આમેહુળ ચિતાર રજુ કર્યો છે.

“કૃશઃ કાણઃ સ્વજઃ શ્રવણરહિતઃ પુચ્છવિકલો
વ્રણી પૂયક્લિન્નઃ કૃમિકુલશતૈરાચિતતનુઃ ।

ક્ષુધાક્ષામો જીર્ણઃ પિઠરકકપાલાવૃતગલઃ

શુનીમન્વેતિ શ્વા હતમપિ નિહન્ત્યેવ મદનઃ ॥”-શિખરિણી.

અર્થાત્-કૃશ, કાણો, ખોડો, કાન વિનાનો, પૂંછડા વગરનો, ફોલાવાળો, પડ્ધી વ્યામ, સેંકડો કૃમિઓના સમૂહથી વ્યામ દેહવાળો, ક્ષુધાથી પીડિત, જીર્ણ, ગળામાં કાંડલો ઘાલેલો એવો કુતરો કુતરીની પાછળ જાય છે. ખરે, કામદેવ હણાયેલાને પણ હણે છે.

પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આ બધો મોહનો મહિમા છે. એ વાતની પુષ્ટિમાં ‘કહેવાનું’ કે—

“અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્તીવ્રદહને
સ મીનોઽપ્યજ્ઞાનાદ્ વહિશયુતમશ્નાતુ પિશિતમ્ ।

વિજાનન્તોઽપ્યેતે વયમિહ વિપજ્ઞાલજટિલાન્

ન મુચ્ચામઃ કામાનહહ ! ગહનો મોહમહિમા ॥”-શિખરિણી.

—વૈરાગ્ય-શતક

અર્થાત્-દહન-સ્વભાવને નહિ જાણનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને અજાનવશાત્ મત્સ્ય પણ જળમાંનું માંસ ખાવા જાય (એ ખનવા જોગ છે); પરંતુ કામ-વાસનાઓ વિપત્તિ-ઓની જાળથી પથરાયેલી છે એમ જાતાં પણ આપણે તેને છોડતા નથી. અહા ! મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે ! !

ઉપર્યુક્ત અનંગના સ્વરૂપ ઉપરથી તની કુટિલતા અમજી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં

૧ વિદસન્ પાઠશાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા છમામિકમા મેં એક વેળા રસિક-નન્દનના ઉપનામથી આ અનંગનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આલેખ્યું હતું.

અનન્દસ્વરૂપમ્

દેહો યદ્યપિ નાસ્તિ તે રતિપતે ! વીરસ્તથાપ્યદ્મુત-

સૈલોક્યે તવ સીક્ષણવાગસહને કસ્યાસ્તિ શક્તિર્વતઃ ? ।

યઃ પુણ્યપુમદત્ત તે વિધિરહઽસૌ ધન્યવાદાસ્પદં

યત્ તુમ્હં કિલ યદ્યદાસત પર્વિ પ્રાપ્સ્યત્ ક રક્ષાં જનઃ ? ॥ ૧ ॥

જાતસ્ત્વં મદન ! ત્રિલોકવિજયી પ્રાપ્યાઽવલગ્નનાં વલં

પ્રાપ્સ્યસ્ત્વં સુપરાક્રમં વલવતામાસ્યત્ તદા કા દશા ? ।

ત્વાં નેતું નહિ કો વશં ધ્રુવમલં સર્વેં જિતાં હિ ત્વયા

નૈપુર્યસ્ય ફલં દ્રુતં ત્વપયશઃ પ્રાપ્નોપિ રે નિર્દય ! ॥ ૨ ॥

ત્વં કન્દર્પ ! અયાઽસિ દૃષ્ટવિપયો વાગાસ્યથા તાવકાઃ

કૃત્વાઽસ્યગવહનં વિનૈવ વિશિષ્ઠાઃ પ્રાણાન્ હિ મૃદ્ધન્તિ તે ।

આદર્શોઽનુપમોઽસિ યદ્યપિ જગત્સૌન્દર્યસારાભનો

ના પાપં દ્વિગુણં તથાપિ કુસ્તે તત્રાનુભવસ્ત્વ ॥ ૩ ॥

એમ જરૂર જણાયું પડ્યું કે જે પ્રાણી આ કંઠર્પને વશ કરવામાં ફળીભૂત થાય તેજ સાચો શૂરવીર છે, તેજ યોગીશ્વર છે, તેજ મહાદેવ છે, તેજ પરમાત્મા ॥ અને તેજ પરમ પ્રશંસાને પાત્ર છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સુ ચિય સુરો સો ચેવ પંડિતો તં પસંસિમો નિષાં ।

ઈદિયચોરેઈ સયા ન તુંટિઅં જસ્સ ચરણઘણં ॥”

કહેવાની મતલબ એ છે કે—કામિનીના કટાક્ષ રૂપી આણુવડે જે હજારો નથી તેજ શૂરવીર છે અને સાચો પવિત્ર તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓના ગદ્ગદ ચરિત્રરૂપી બાળમાં સપડાયો નથી. વળી ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર પણ તેજ છે કે સંસારરૂપી કાદવમાં વસવા છતાં કમલની આકૃષ્ટ નિર્લેપ રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો જેણે ચારિત્રરૂપી ધનનું ઇન્દ્રિયરૂપી ચોરથી રક્ષણ કર્યું છે, તેજ શૂર છે, તેજ પવિત્ર છે અને તેનીજ આપણે પ્રતિદિન પ્રશંસા કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જીવનની સફળતા કામને વશ કરવામાંજ છે અને એક વખત કામદેવના ઉપર વિશ્વ મેળબ્યો કે તરતજ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે અપૂર્વ સુખ કહ્યું છે તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“જં ચ કામસુહં સોપ, જં ચ દિવ્યં મહાસુહં ।

વીપરાયસુહસ્સેવં, ણંતમાગમપિ જ ગ્દ્દઈ ॥”

અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તૃપ્ત કરવાથી આ લોકમાં જે સુખ મળે છે તે, તેમજ સ્વર્ગનું સુખ પણ વીતરાગના સુખના અનન્તમે બાળે પણ નથી. આણું અપૂર્વ સુખ પાકક-વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સદ્ભાવ્યશાળી થાય એટલી અભિલાષા પ્રદર્શિત કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

યઃ સેષાં વિપુલેશ્વરસ્ય કુસ્તે ઉદ્દમીલમાહિષ્યતિ
આધિસ્તં ન કદાપિ પશ્યતિ વશો ભૂલાવતે સર્વદા ।
દૃષ્ટ્વા કિન્નરુ વમતકૃતિ તથ યદા હાસો ભવેદ્ કશ્ચન
માત્ માદાં સમુપૈતિ તસ્ય વિભવઃ સૌર્વે ચ કીર્તિલયા ॥ ૭ ॥
રામેપુર્વકવચરાઃ સ્વાધારાદિવુષ્ટિરિતિ ભ્રમઃ
સાકારાદધિકં વહં કિંચ નિરાકારે ચતો વર્તતે ।
વૈદેહીપતિસાયકો મિરનચહૃદ્ઘાં ચ હઙ્ગાવતિ
પીલસયેન સદ્ દિવ્યે સ્વરચન્ રામં સમાયોગયદ્ ॥ ૫ ॥
તસ્મૈ કિં ન દદાસિ કદમનિસં ત્વં યેન મયીકૃત-
સર્વં શુદ્ધન્ પરતઃ સદા પ્રતિકૃતિ હાસાસ્વદં નૈપિ કિન્ ૧ ।
યત્તુઃસાનુગથઃ પ્રદાહસમયે તેઽમ્ભૂત તત્ત્વં વ્યભારો
મૂલા યેન મિરકુલો ભ્રમસિ રે નિલંબચૂદામણે ! ॥ ૬ ॥

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

સ શ્વ શૂરાઃ ॥ ચૈવ પવિત્રસ્તં પ્રશંસામો મિત્યમ્ ।

હૃન્નિદ્યચૌરૈઃ સદા ન તુંટિત યસ્ય ચરણધનમ્ ॥

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

યચ કામસુખં ક્રોકે, યચ દિવ્યં મહાસુખમ્ ।

વીતરામસુખસ્યેદમનન્તમાગમપિ ગદ્દઈ ॥

૩ કંઠર્પ-વિજયની સ્તૂતિ રૂપેણ સ્તુતિ—અતુર્વિશતિકા (૫૦ ૧૪૨)માં આલેખવામાં આવી છે.

જિનમતાય પ્રણામઃ—

અવમસંતમસં તતમાનયત્-

પ્રલયમાલયમાગમરોચિષામ્ ।

ભુવનપાવનપાલનમર્કવજ્ઞ-

જિનમતં નમ તન્નયવન્નહો ! ॥ ૩૫ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

અહો નયવન્ ! ત્વં નમ તજ્જિનમતમ્ । અવમાન્યેવ સંતમસં-અન્ધકારમ્ । તતં-વિસ્તીર્ણમ્ । પ્રલયં-ક્ષયં આનયત્ । ભુવનસ્ય પાવનં ચ તત્ પાલનં ચ । અર્કતુલ્યમ્ ॥૩૫॥

અન્વયઃ

અહો નયવન્ ! અર્ક-વત્ તતં અવમ-સંતમસં પ્રલયં આનયત્, આગમ-રોચિષાં આલયં, ભુવન-પાવન-પાલનં તદ્ જિન-મતં નમ ।

શીઘ્રાર્થ

અવમ=પાપ.

સંતમસ=ગાઠ અંધકાર, ઘણું અંધારું.

અવમસંતમસં=પાપરૂપી ગાઠ અંધકારને.

તતં (મૂં તત)=વિસ્તીર્ણું.

આનયત્ (ધાં ની)=આણુનારું.

પ્રલયં (મૂં પ્રલય)=નાશ પ્રતિ.

આલયં (મૂં આલય)=ગૃહ.

રોચિસ=પ્રકાશ, તેજ.

આગમરોચિષાં=સિદ્ધાન્તોના તેજના.

પાલન=પરિપાલન, રક્ષણ.

ભુવનપાવનપાલનં=ત્રૈલોક્યની પવિત્રતા અને પરિપા-લનરૂપ.

અર્ક=સૂર્ય.

અર્કવત્=સૂર્યની માફક.

જિનમતં=જૈન સિદ્ધાન્તને.

નમ (ધાં નમ)=તું પ્રણામ કર.

તદ્ (મૂં તદ્)=તે.

નય=નીતિ.

નયવન્ ! =હે નીતિમાન્ !

અહો=સંગોધનવાચક અચ્ચય, હે !

શ્લોકાર્થ

જિન-મતને પ્રણામ—

“ સૂર્યની માફક સિદ્ધાન્તોના પ્રકાશોના નિવાસ-સ્થાનરૂપ, વળી વિસ્તીર્ણુ એવા પાપરૂપી ગાઠ અંધકારનો અંત આણુનારા, તેમજ ત્રિભુવનને પવિત્ર કરનારા તથા તેનું સંરક્ષણ કરનારા એવા તે જૈન મતને હે નીતિમાન્ ! તું વન્દન કર ”—૩૫

એમ જરૂર કહેવું પડશે કે જે પ્રાણી આ કંઠર્પને વશ કરવામાં ફળીભૂત થાય તેજ સાચો શૂરવીર છે, તેજ યોગીશ્વર છે, તેજ મહાદેવ છે, તેજ પરમાત્મા છે અને તેજ પરમ પ્રશંસાને પાત્ર છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સુ ચિય સુરો સો ચેવ પંદિઓ તં પસંસિમો નિચં ।

ઈંદિયચોરેહિં સયા ન સુંદિઝં ઝસ્સ ચરણધર્ણ ॥”

કહેવાની મતલબ એ છે કે—કામિનીના કટાક્ષ રૂપી જાણુવડે જે હુણાયો નથી તેજ શૂરવીર છે અને સાચો પવિત્ર તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓના ગહન ચરિત્રરૂપી જાળમાં સપડાયો નથી. વળી ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર પણ તેજ છે કે સંસારરૂપી કાદવમાં વસવા છતાં કમલની માફક નિર્લેપ રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો જેણે ચારિત્રરૂપી ધનનું ઇન્દ્રિયરૂપી ચોરથી રક્ષણ કર્યું છે, તેજ શૂર છે, તેજ પવિત્ર છે અને તેનીજ આપણે પ્રતિદિન પ્રશંસા કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જીવનની સફળતા કામને વશ કરવામાંજ છે અને એક વખત કામદેવના ઉપર વિવશ મેળવ્યો કે તરતજ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે અપૂર્વ સુખ કહ્યું છે તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“જં ચ કામસુહં લોપ, જં ચ દિવ્યં મહાસુહં ।

વીરરાયસુહસ્સેયં, પંતમાગમપિ જ ગચ્છે ॥”

અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તૃપ્ત કરવાથી આ લોકમાં જે સુખ મળે છે તે, તેમજ સ્વર્ગનું સુખ પણ વીતરાગના સુખના અનન્તમે ભાગે પણ નથી. આયું અપૂર્વ સુખ પાકક-વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સદ્ભાવ્યશાળી થાય એટલી અભિલાષા પ્રદર્શિત કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

યઃ સેવાં વિજીયેતરસ્ય કુરુતે હશ્મીસમાહિષ્યતિ
વ્યાધિસ્તં ન કદાપિ પદ્યતિ યસો બ્રહ્માયજે સર્વદા ।

દદ્વા કિન્તુ ચમત્કૃતિં તવ યદા દાસો ભવેત્ કમલ
માર્ગ માસં સમુપૈતિ તસ્ય ચિત્તવઃ સૌર્ય ચ કીર્તિલયા ॥ ૪ ॥

તસ્મૈ ॥ દદાસિ કશ્મનિશં ત્વં ચેવ મચ્છીકૃત-
સર્વં શૃક્લૂ પરતઃ સદા પ્રતિકૃતિ હાસાસ્પદં મૈત્રિ કિમ્ ? ।

યદ્દુઃસાનુભવઃ પ્રદાહસમયે લેડમૂત્ત સર્વં જ્યક્ષતો
ભૂત્વા ચેવ નિરુક્તો બ્રમસિ રે નિર્લઙ્ગચૂડામણે ! ॥ ૬ ॥

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

સ એવ શૂરઃ સ ચેવ પવિત્રસ્તં પ્રશંસામો નિભ્યમ્ ।

ઈન્દ્રિયચોરેઃ સદા ન સુંદિઝં યસ્ય ચરણધર્મ ॥

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

યચ્ચ કામસુહં જોકે, યચ્ચ દિવ્યં મહાસુહમ્ ।

વીરરાયસુહસ્વેદમનન્તમાગમપિ નાઈતિ ॥

૩ કંઠર્પ-વિજયની સ્થૂષ રૂપરેખા સ્તુતિ—અનુવિંશતિકા (૫૦-૧૪૨)માં આલેખવામાં આવી છે.

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જયતિ સાયતિસામઋદન્વિતા

સુતરુણા તરુણાન્નસમયુતિઃ ।

કજગતા જગતા સમુદા નુતા

નતિમતાઽતિમતા ભુવિ 'માનવી' ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—દુત૦

ટીકા

સહ આયત્યા કરોતિ इति सायति । સુવૃક્ષેણ યુક્તા । કજે-કમલે ગતા । જગતા નતિમતા-નન્ધાક્ષીણેન નુતા-સ્તુતા । સહર્ષેણ અતીષ્ઠા ॥ ૩૬ ॥

અન્વંધઃ

સહ-આયતિ-સામ-ઋત્, સુ-તરુણા અન્વિતા, તરુણ-અન્ન-સમ-યુતિઃ, કજ-ગતા, નતિમતા સહ-મુદા જગતા નુતા, ભુવિ અતિ-મતા 'માનવી' જયતિ ।

શીખરાર્થ

જયતિ (ધા० જિ) = જય પામે છે, જયવંતી વર્તે છે.

આયતિ = અવિધ્ય કાળ.

સામ = શાન્તિ.

ઋત્ = કરનારી.

સાયતિસામઋત્ = અવિધ્ય કાલમાં પણ શાન્તિ કરનારી.

અન્વિતા (મૂ० અન્વિત) = યુક્ત.

સુતરુણા = મુન્દર વૃક્ષ વડે.

તરુણ = નવીન, નૂતન.

યુતિ = પ્રકાશ.

તરુણાન્નસમયુતિઃ = નૂતન કમલના સમાન કાન્તિ છે એવી એવી.

ક = ૪૯.

કજ = ૪૯૪, કમલ.

ગત (ધા० ગમ્) = પ્રાપ્ત થયેલી.

કજગતા = કમલને પ્રાપ્ત થયેલી.

જગતા (મૂ० જગત્) = દુનિયા વડે.

સમુદા = હર્ષસંહિત.

નુતા (મૂ० નુવ) = સ્તુતિ કરાયેલી.

નતિ = પ્રભાવ.

નતિમતા (મૂ० નતિમત્) = નમ્ર.

અતિમતા = અત્યંત અભીષ્ટ.

ભુવિ (મૂ० બૂ) = પૃથ્વી ઉપર.

માનવી = માનવી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“અવિધ્ય કાલમાં પણ (અન્યાયાધપણે) રહેનારી એવી શાન્તિને કરનારી, તથા સુવૃક્ષથી યુક્ત એવી, વળી નૂતન કમલના એવી કાન્તિવાળી, કમલને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તેના ઉપર આશ્રિત થયેલી), તથા નમ્ર જગત્ વડે હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલી એવી તેમજ પૃથ્વીને વિષે અત્યંત અભીષ્ટ એવી માનવી (દેવી) જયવંતી વર્તે.”—૩૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“मानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरां
अश्वसूत्रविट्पालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

સ્વપીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં ઉત્તમા પદ્યની સાથે મળતું આવે છે એટલુંજ અત્ર નિવેદન કરવું બસ છે.

માનવી દેવીતું સ્વરૂપ—

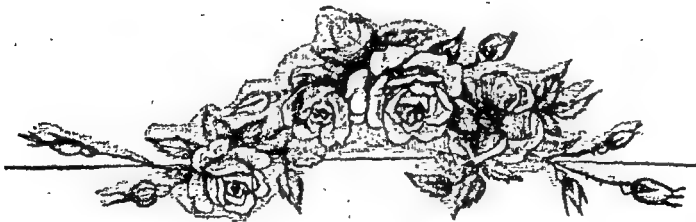
‘મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી’ એમ માનવી શબ્દથી સૂચિત થાય છે. આ પદ્ય એક વિદ્યા-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે અને એનો હાથ વૃક્ષ વડે શોભે છે. વિશેષમાં કમલ એ એનું વાહન છે. આના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવો અનુચિત નહિ ગણાય. તેમાં કહ્યું છે કે—

“નીલાઙ્ગી નીલસરોજવાહના વૃક્ષભાસમાનકરા ।

માનવગણસ્ય સર્વસ્ય મદ્ગલં ‘માનવી’ દદ્યાત્ ॥”—આર્યા

—આચાર્ય ૧૫૨૦ પૃષ્ઠ ૧૬૨.

આ દેવીનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી બેઠે શકાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—“તથા માનવીં શ્યામવર્ણીં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાલક્રુતદક્ષિણકરામક્ષસ્ત્ર-વિદપાલક્રુતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને યાશ વડે શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વૃક્ષની શાખા વડે શોભે છે.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિહરતિ ભુવિ યસ્મિન્ દેવલોકોપમાનઃ
સમજનિ નરલોકઃ 'શીતલો'ઽકોપમાનઃ ।
ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ
સ ભવતુ ભવભીતેઃ સંશમાયાપરાગઃ ॥ ૩૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

ન વિદ્યતે કોપો માનો(નશ્વ) યસ્ય સઃ । ઋજિમા-ઋજુત્વં ઋજિમૈવ સલિલધારા
તથા ઘૌતઃ-પ્રક્ષાલિતો માયાત્મકઃ પરાગો-ધૂલિર્યેન સઃ । સંશમાય-ઉપશમાય ભવતુ ॥૩૭॥

અન્વયઃ

યસ્મિન્ ભુવિ વિહરતિ નર-લોકઃ દેવ-લોક-ઉપમાનઃ સમજનિ, સઃ અ-કોપ-માનઃ, ઋજિમન્-
સલિલ-ધારા-ઘૌત-માયા-પરાગઃ, 'શીતલઃ' અપ-ભીતેઃ સંશમાય ભવતુ ।

૨૧૫-દ્વિતીય

વિહરતિ (મૂ० વિહરત)=વિહાર કરતે હતે.

યસ્મિન્ (મૂ० યદ્)=જે.

દેવ=દેવ, સુર.

ઉપમાન=ઉપમા.

દેવલોકોપમાનઃ=સ્વર્ગ-સમાન.

સમજનિ (ધા० જન્)=જન્મે.

શીતલઃ (મૂ० શીતલ)=શીતલ (નાથ).

કોપ=ક્રોધ, ગુસ્સો.

માન=અધિમાન, અહંકાર.

અકોપમાનઃ=અવિશમાન ઇ ક્રોધ અને અધિમાન
જેને વિષે એવા.

ઋજિમન્=સરલતા, નિઃકપટીપણું.

સલિલ=જલ.

ધારા=ધારા.

ઘૌત (ધા० ઘાવ)=પ્રક્ષાલન કરેલ, ઘીંધ નાંખેલ.

માયા=માયા, કપટ.

પરાગ=ધૂળ.

ઋજિમસલિલધારાઘૌતમાયાપરાગઃ=સરલતાથી
જલની ધારા વડે ઘીંધ નાંખી છે માયાથી ધૂળ
જેણે એવા.

ભવભીતેઃ=સંસારની બીડની.

સંશમાય (મૂ० સંશમ)=શાંતિને માટે.

અપરાગઃ (મૂ० અપરાય)=દૂર થયો છે રાગ જેનો
એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“જે નિનપતિ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા હતા ત્યારે મનુષ્ય-લોક સ્વર્ગ-લોકની ઉપમાને પ્રાપ્ત કરતો હવો, તે, ક્રોધ અને અભિમાનથી મુક્ત તેમજ સંરક્ષતારૂપી જલની ધારા વડે માયારૂપી ધૂળનું પ્રક્ષાલન કરનારા એવા તેમજ રાગ-રહિત એવા (દશમા તીર્થંકર) શીતલ(નાથ) (હે ભગ્યો! તમારા) ભવ-ભયના વિનાશને માટે થાઓ.”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય ‘માલિની’ છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે અને આ વાત ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોને પણ લાગૂ પડે છે. ‘માલિની’નું લક્ષણ એ છે કે—

“પ્રથમમગુરુપટ્કં, વિચિત્રે યત્ર કાન્તે !

તદ્વતુ ચ દશમં ચેદ્, અક્ષરં દ્વાદશાન્ત્યમ્ ।

કરિભિરથ તુરજ્જૈર્યત્ર કાન્તે ! વિરામઃ

સુકવિજનમનોજ્ઞા, માલિની સા પ્રસિદ્ધા ॥”

—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૩૭.

અર્થાત્—હે કાન્તા! જે વૃત્તના પહેલા છ અક્ષરો તેમજ ત્યાર પછી દશમા અને તેરમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને જો તે વૃત્તમાં હે કાન્તા! આઠમા અને ત્યાર પછીના સાતમા અક્ષરો ઉપર વિશ્રામ લેવાતો હોય, તો તે વૃત્ત સુકવિઓના ચિત્તને મનોહર ‘માલિની’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

આ માલિની છંદનું લક્ષણ “નનમયયયુતેયં માલિની ભોગિલોકૈઃ” એમ પણ આપવામાં આવે છે. એ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

વિ હ રા તિ શુ વિ । યસ્ મિન્ વે । વ લો કો । પ મા નઃ ।
ન ન મ ય ય

રાગ-રહિતથી શું સમજવું?—

આ પદ્યમાં શીતલનાથને ક્રોધ, માન અને માયાથી મુક્ત વર્ણવ્યા બાદ તેઓ રાગ-રહિત છે એમ જે કહ્યું છે તેમાં ‘રાગ’ શબ્દથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. સાધારણ રીતે વિચારતાં ક્રોધ અને માનનો ‘દ્વેષ’માં અંતર્ભાવ થાય છે, જ્યારે માયા અને લોભનો ‘રાગ’માં સમાવેશ થાય છે. આથી કરીને ‘રાગ-રહિત’ એટલે ‘લોભ-રહિત’ એવો અર્થ સ્ફુરે છે. પરંતુ ‘રાગ’ શબ્દથી માયા અને લોભ ઉપરાંત (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) શોક, (૫) ભય, (૬) ભુશુન્સા, (૭) પુરૂષ-વેદ, (૮) સ્ત્રી-વેદ અને (૯) નપુંસક-વેદ એ નવ નોકપાય ચૈકી પ્રથમના જો અને છેવટના ત્રણ નોકપાય પણ સમજી શકાય.

૧ આ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૩૩)માં આલેખવામાં આવ્યું છે.

કોપ-કથના—

ધર્મરૂપી વૃક્ષને બાળી નાંખવામાં દાવાનલની ગરજ સારનાર, નીતિરૂપી સત્યને ઉમેરી નાંખવામાં કુંજરસમાન, કીર્તિરૂપી ચન્દ્ર-કલાને પરાસ્ત કરવામાં રાહુની ખરોબરી કરનાર, સ્વાર્થરૂપી મેઘને વિષેરી નાંખવામાં વાયુના જેવો અને આપત્તિરૂપી તુષ્ણાને વધારવામાં વાપ-સમાન એવા કોપને કોણ આહે વાડ? છતાં પણ એ પણ વળી આ સંસારની વિચિત્રતા છે કે કારણ વિના પણ કોપ કરનારા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“તં નતિય ઘરં તં નતિય રાજલં દેવલં પિ તં નતિય ।

જાથ અકારણક્રુષિઆ દો તિષ્ઠિ સજા ન દીસંતિ ॥”

અર્થાત્—એવું કોઈ ઘર નથી, તેમજ એવું કોઈ રાજકુલ કે દેવકુલ નથી, કે જ્યાં કારણ વિના કોપ કરનારા બે ત્રણ દુર્જનો દૃષ્ટિગોચર નહિ થાય.

અરે આવા દુર્જનોની વાત તો બાલ્ય ઉપર રહી, પરંતુ હોદાને કંપાવનાર, નેત્રને લાલવાળા બનાવનાર અને મુખ-કમલને પ્રસ્વેદ (પસીના)થી આર્દ્ર કરનારા એવા કોપ-જ્વરના સપ્તકમાં અજ્ઞનો પણ સપડાઈ ભય છે. વધુ વિચાર કરતાં એ પણ વાત ધ્યાન-બહાર નહિ રહે કે ઉમ્મ તપસ્થા કરનારા મુનિવરોની પણ કોપ દુર્દશા કરે છે. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવા જેવો છે. તેમાં કહ્યું છે કે—

“હરત્યેકદિનેનૈવ, તેજઃ પાળમાસિકં જ્વરઃ ।

ક્રોધઃ પુનઃ ક્ષમેનાપિ, પૂર્વકોટ્યાઙ્ગિતં તપઃ ॥”

અર્થાત્—એક દિવસ ત્યાં આવવાથી તો છ મહિનાનું શરીરનું તેજ નાશ પામે છે. જ્યારે ક્રોધ તો એક ક્ષણ-ભાગમાં ‘પૂર્વકોટિ’ વર્ષો વડે ઉપાર્જન કરેલી તપસ્થાનો વિનાશ કરે છે.

અરે, આટલેથી પણ ક્રોધ સંતૃપ્ત થતો હોય, તો ઠીક છે. પરંતુ તે તો વળી મનાથી પણ એક પગલું આગળ વધે ॥ અને ક્રોધ ક્રોધ વાર મહાતપસ્વી મુનિઓને નરકના અગ્નિધિ બનાવે છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“તપોમિર્ઘ્નશમુલ્કયે-રાવર્જિતસુરૌ મુની ।

ફરટોક્કરટો કોપાત્, પ્રયાતો નરકાવનીમ્ ॥”

૧ સરખાવો શ્રીસોમપ્રભાસુરિકૃત નિઝ-વિખિત પદ્ય—

“મો ધર્મે દહસિ દુઃખં દવ દ્યોન્મહાતિ નીર્ઘિ કલં

દન્તૈવેન્દુકળાં વિપુન્નુદ દવ ક્ષિપ્તિ કીર્તિ વૃણામ્ ।

સ્પર્ધે યાચુરિયામુદં વિષટયલુહાસયભાવદં

તૃણાં ધર્મે દ્વોષિતઃ કૃત્ક્રુપાલોપઃ સ ક્રોધઃ કયમ્ ? ॥”-શાંદૃલ

—શિ-દૂર-૩૬૨, પાનાં ૪૮.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

તથાસિ મૂઢં તથાસિ રાજકુલં દેવકુલમપિ તથાસિ ।

મયાકાળગુપ્તિલા દિગ્ધ્રા સજા ન હરન્તે ય

૩ ‘પૂર્વ’ એ સ્વભાવ-વિશેષ છે. ૧ પૂર્વ=૭૦૫૬૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦.

અર્થાત્-અત્યંત ઘોર તપશ્ચર્યા કરીને જેણે સુરોને પણ વશ કર્યા હતા તેવા કર્કટ અને ઉત્કરેટ નામના જે સુનિઓ કોપને વશ થવાથી તરકે સિધાવ્યા.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ કોપને વશ થવાથી સુનિવરોથી પણ અનર્થકારી કાર્યો થઈ ગયાનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો મળી આવે છે; તેમાંનાં અત્ર જે ચાર વિચારી લઈએ. (૧) નારદ ઋષિએ કોપને વશ થઈ વિષણુને નારી બનાવી; (૨) ગૌતમ ઋષિએ ક્રોધાતુર બની પોતાની પત્ની અહલ્યાને શિલા બનાવી; (૩) દુર્વાસા ઋષિએ સરસ્વતીને શાપ આપી તેને માતૃકા બનાવી અને (૪) વસિષ્ઠ મહર્ષિએ ક્રોધી બની ત્રિશંકુ નૃપતિને ચાણકાળ કરી નાખ્યો.

આ પ્રમાણે ક્રોધાતુર થવાથી જ્યારે સુનિવરો પણ અનર્થના લાજન થઈ પડ્યા, તો પછી ઇતર મનુષ્યની તો વાતજ શી ? આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે ક્રોધ લાભદાયક નથી અને એથી કરીને જેમ બને તેમ કોપના આક્રમણથી બચવાને માટે 'ક્ષમારૂપી બખ્તરથી સજ્જ રહેવું ઇષ્ટ છે.

મદ-વિરૂપના—

જેમ કોપ અતર્થકારી છે, તેમ તેનો લાભ મદ પણ તેવોજ છે. મદથી પણ અનેક જનોની ખુવારી થયેલી છે એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. વળી એ પણ નિવેદન કરવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મદરૂપી જ્વાલાસુખીમાંથી ક્રોધરૂપી ભભકતો અગ્નિ બહાર પડે છે અને એથી કરીને આ મહાધરથી દશ હજાર શાઉ દૂર રહેવું શ્રેયસ્કર છે.^૧

આ મદના શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પૃ-૫૪) માં આલેખેલું હોવાથી તે સંબંધમાં અત્ર ફરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી.^૩

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવરાણામુપાસતા—

યમભિનવિતુમુચ્ચૈર્દિવ્યરાજીવવાર-

સ્થિતચરણસરોજં મહ્યરાજી વવાર ।

જિનવરવિસરં તં પાપવિધ્વંસદક્ષં

શરણમિત વિદ્યન્તો મા સ્મ વિદ્ધ્વં સદક્ષમ્ ॥ ૩૮ ॥

—માત્રિકી

૧ ક્ષમાના સંબંધમાં થોડુંક વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૬૧-૧૬૩) માં કરવામાં આવ્યું છે.
૨ સરખાવો—

“યસાદાવિર્ભવતિ વિતતિર્દુસ્ત્રાપન્નવીત્રાં

યસ્મિન્નિષ્ટામિરુચિતગુણગ્રામનામાઽપિ નાસ્તિ ।

યશ્ચ વ્યાસં વહતિ વધધીપૂમ્યવા ક્રોધદાવં

તં માનાન્નિ પરિહર દુરાસોહમૌચિલ્લક્ષ્ણેઃ ॥” —મન્દાકિન્તા.

—સિદ્ધર-પ્રકર, પદ્યાંક ૪૯.

૩ કપાય-મીમાંસાનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વીર-ભક્ષામરના ૧૪મા પદના સ્પષ્ટીકરણમાં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનચરવિસરં શરણં રૂત-ગચ્છત । યં અભિનવિતું-સ્તોતું મન્યરાજી યવાર-વૃતવતી ।
 ‘ઘુંગદ્ વરણે’ પરોક્ષા યવ્ । દિવ્યરાજીવાનાં-પદ્માનાં વારે સ્થિતં ચરણસરોજં યસ્ય સ તમ્ ।
 પાપવિધ્વંસે દક્ષમ્ । જાનન્તઃ સન્તઃ । મા સ્વ વિદ્ધ્વં-મા સ્વ વિચારયત । ‘વિદ્ વિચારણે’
 રૂત્યસ્ય ધાતોર્લુટિ મધ્યમપુરુષાત્મનેપદમ્ । સન્તિ-શોભનાનિ અક્ષાણિ-ઇન્દ્રિયાણિ યસ્ય
 સ તમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

દિવ્ય-રાજીવ-વાર-સ્થિત-ચરણ-સરોજં યં ઉચ્ચૈઃ અભિનવિતું મન્ય-રાજી યવાર, તં પાપ-
 વિધ્વંસ-દક્ષં, સત્-અક્ષં જિન-વાર-વિસરં શરણં રૂત, (રૂતિ) વિદન્તઃ મા સ્વ વિદ્ધ્વમ્ ।

શબ્દાર્થ

અભિનવિતુમ્ (પા• જુ)=સ્તુતિ કરવાને માટે.

ઉચ્ચૈઃ=ઉચ્ચ પ્રકારે.

સ્થિત (પા• સ્થા)=રહેલ.

રાજીવ=કમલ.

વાર=સમૂહ.

સરોજ=કમલ.

દિવ્યરાજીવવારસ્થિતચરણસરોજં=દિવ્ય કમલોના

સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા.

રાજી=શ્રેષ્ઠિ.

મન્યરાજી=અન્ય (જીવો)ની શ્રેષ્ઠિ.

યવાર (પા• વૃ)=પસંદ કર્યું.

વિસર=સમૂહ, સમુદાય.

જિનચરવિસરં=જિનેશ્વરોના સમુદાયને.

વિધ્વંસ=નાશ.

દક્ષ=ચતુર, હંશિવાર.

પાપવિધ્વંસદક્ષં=પાપના વિનાશ પ્રતિ ચતુર.

શરણં=શરણે, આશ્રયે.

રૂત (પા• રૂ)=તમે ભજો.

વિદન્તઃ (મૂ• વિદ્)=ભણતાં.

મા સ્વ=નહિ, ના.

વિદ્ધ્વમ્ (પા• વિદ્)=વિચારો.

અક્ષ=ઇન્દ્રિય.

સદક્ષં=શોભનીય છે ઇન્દ્રિયો જેમની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની શ્રેષ્ઠા—

“ જેવ-રૂચિત કમલોના સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા જે
 (જિન-સમૂહ) ની ઉચ્ચ પ્રકારે સ્તુતિ કરવાનું અન્ય-શ્રેષ્ઠિએ પસંદ કર્યું, તે, પાપનો
 વિનાશ કરવામાં ચતુર તેમજ વળી પ્રસંસનીય ઇન્દ્રિયોવાળા એવા જિનેશ્વરના સમુ-
 દાયના શરણે ભજો, એમ અણુતા છતાં (જે અન્યો) તમે વિચાર ન કરો. ”—૩૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અનુક્રમ—

આપણે પ્રથમ પદમાં જે શબ્દાંકરના દર્શન કર્યા હતા, - ત્યાર પછી તેના ખીણ વાર
 દર્શન કરવાનો પ્રસંગ અત્ર ઉપસ્થિત થયો છે એટલેજ અત્રે ઉલ્લેખ કરવો અસર છે.

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

પટુરરિતિમિરૌઘવ્યાહતાવર્યમેવ

પ્રવિતરતિ જનેભ્યો યઃ સદા વર્યમેવ ।

સ હિ વહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ

કૃતકુમતવિઘાતઃ પાતુ જૈનઃ કૃતાન્તઃ ॥ ૩૯ ॥

—માહિની

ટીકા

અન્તરારિતિમિરસમૂહવિનાશે પટુઃ સૂર્ય ઇવ । વર્ય—પ્રધાનમ્ । સ જૈનઃ કૃતાન્તઃ—
સિદ્ધાન્તઃ પાતુ । વહુવિધજન્મત્રાતાજ્ઞ—જાતં (જ્ઞાતં વ૦ જં) એનઃ—પાપં તસ્ય કૃતોઽન્તો
યેન સઃ ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

અર્યમા ઇવ અરિ-તિમિર-ઓઘ-વ્યાહતૌ પટુઃ યઃ જનેભ્યઃ વર્યં એવ સદા હિ પ્રવિતરતિ, સઃ
વહુ-વિધ-જન્મ [ન.]-ત્રાત-જ-એનસ્-કૃત-અન્તઃ, કૃત-કુમત-વિઘાતઃ જૈનઃ કૃતાન્તઃ પાતુ ।

શીખરાર્થ

પટુઃ (મૂ. પટુ) = નિપુણ.

તિમિર=અંધકાર.

વ્યાહતિ=નાશ.

અરિતિમિરૌઘવ્યાહતૌ=શત્રુરૂપ અંધકારના સમૂહના
નાશને વિષે.

અર્યમા (મૂ. અર્યમન્) = સૂર્ય.

ઇવ=એમ.

પ્રવિતરતિ (ધા. તૃ) = અર્પે છે.

જનેભ્યઃ (મૂ. જન) = મનુષ્યોને.

વર્યં (મૂ. વર્ય) = પ્રધાનને.

વહુ=વણુ, અનેક.

વિધ=પ્રકારના, બહુના.

જન્મ [ન.] = જન્મ.

ત્રાત=સમૂહ, શ્રેણી.

એનસ્=પાતક, પાપ.

અન્ત=અન્ત, નાશ.

વહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ=વણુ પ્રકારના જ-
નોના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલાં પાપોને કયો છે
નાશ એણે એવા.

કુમત=કુટ્ટ સિદ્ધાન્ત, હુશાસન.

વિઘાત=વિનાશ.

કૃતકુમતવિઘાતઃ=કયો છે હુશાસનનો નાશ એણે
એવા.

જૈનઃ (મૂ. જૈન) = ગિનસંબંધી.

કૃતાન્તઃ (મૂ. કૃતાન્ત) = સિદ્ધાન્ત.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ (આન્તરિક) શત્રુરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન પ્રવીણ એવો જે
(સિદ્ધાન્ત) મનુષ્યોને પ્રધાનજ (અર્થાત્ મોક્ષજ) સર્વદા આપે છે, તે જૈન સિદ્ધાન્ત
જેણે અનેક બહુવિધ જન્મોની શ્રેણીથી ઉત્પન્ન થયેલાં પાપોને નષ્ટ કર્યો છે તેમજ
જેણે હુશાસનનો વિનાશ કર્યો છે, તે સિદ્ધાન્ત (હે ભગ્યે ! તમારું ભવ-ભયથી) રક્ષણ
કરો. ” —૩૯

निराणकलिकायाम्—

"पुरुषदत्तां कनकावदानां महिषावाहनो चतुर्भुजां यस्मात्तियुक्तदक्षिणकृतं
मानुषिद्वन्द्वकयुतयामहस्तां चेति ।"

શ્લોકાર્થ

પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ—

“જે મહિષી (રૂપી વાહન વડે) મહાસાગર પર્યંત (અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી) પૃથ્વી ઉપર લમે છે, તે પુરુષદત્તા (દેવી) કે જણે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે જાત જાતના મુશોક્ષિત ઉત્સવો કર્યા છે, તથા વળી જે ખડ્ગને કંપાવે છે, તેમજ જેના દેહની લક્ષ્મી સુવર્ણ-સમાન છે, તેમજ વળી જણે સત્તર [અથવા એક સામટા] લાભોને સાધ્યા છે તે (દેવી) આપણી માનસિક પીડાનો નાશ કરે (અર્થાત્ તેનો અંત આણે).”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કાર વિષે કંઈ નવીન બાબતો જેવું નથી; એટલુંજ કહેવું ખસ થશે કે આ પદ્ય પણ એ બાબતમાં પ્રથમ પદ્યને મળતું આવે છે.

પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘મનુષ્યને વરદાન દેનારી દેવી’ તે પુરુષ-દત્તા એમ એ નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે. આ પુરુષ-દત્તા એક વિદ્યા-દેવી છે. એને નરદત્તા તેમજ પુરુષાગ્રદત્તા એ નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. એને ચાર હાથ છે. જમણા બે હાથમાં એ વરદ અને ખડ્ગ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં એ ધીમેજ અને ખેટક રાખે છે. એને ભેંસનું વાહન છે. આ વાત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી બેઠ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા પુરુષદત્તાં કનકાવદાતાં મહિષીવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિન્ન-
શ્લેટકયુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

સાથે સાથે આચાર-દિનકરનો નીચે લખેલો શ્લોક પણ બેઠ લઈએ.

“લક્ષ્મીસ્ફરાદ્ધિતકરદ્વયચાસમાના
મેઘામલૈરિન્નપદુસ્થિતિમાસમાના ।

જાત્યાર્જુનમ્મતનુઃ પુરુષાગ્રદત્તા

મદ્રં પ્રયચ્છતુ સતાં પુરુષાગ્રદત્તા ॥”—વસન્ત

—આચાર્ય પંનાંક ૧૬૨.

૧ આ પૃથ્વી ઉપર અનેક (અસંખ્યાત) દ્વીપો તેમજ સમુદ્રો આવેલા છે. તેમાં સૌથી મધ્યમાં જમ્બૂ દ્વીપ છે અને તેની આસપાસ લવણ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્રની આસપાસ ગોળાકારે રહેલો ધાતકી દ્વીપ છે. તેની આસપાસ પણ વર્તુલાકારે સમુદ્ર રહેલો છે. આ પ્રમાણે સેંકડો દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. પરંતુ આ મધ્યમાં ગર્ભરૂપે ગણતો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. આના પછી કોઈ અન્ય દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી, અર્થાત્ આ સમુદ્ર સૌથી મોટો તેમજ અંતિમ છે.

રૂપાંતરીકરણ

૧ આ અગ્યારમા તીર્થકર શ્રેયાંસનાથનું હુંક ચરિત્ર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૧૪૧-૧૪૨)માં
આપવામાં આવ્યું છે.

૧૧ શ્રીશ્રેયાંસજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશ્રેયાંસનાથસ્ય વન્દનમ્—

વિમલિતવહુતમસમલં

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસમલમ્ ।

સકલશ્રીશ્રેયાંસં

પ્રણમત ભક્ત્યા જિનેશ્વરં 'શ્રેયાંસમ્' ॥ ૪૧ ॥

—આર્યાગીતિઃ

ટીકા

વિમલિતા વહુતમાઃ સમલા યેન સ તમ્ । સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલેન વિક્ષિપ્તં સંતમસં—
અન્ધકારં યેન સ તમ્ । અલં-પર્યાસમ્ । સકલા ત્વાસી શ્રીશ્ચ તયા શ્રેયૌ-આશ્રયણીયૌ
અંસૌ-સ્કન્ધૌ યસ્ય સ તમ્ ॥ ૪૧ ॥

અન્વયઃ

વિમલિત-વહુતમ-સહ-મલં, સ્ફુરત્-પ્રભા-મણ્ડલ-અસ્ત-સંતમસં, સકલ-ધી-ધેય-અંસં
જિન-ઈશ્વરં 'શ્રેયાંસં' ભક્ત્યા અલં પ્રણમત ।

શીખરાર્થ

વિમલિત=નિર્મલ કરેલ.

વહુતમ (મૂં વહુ)=ધણાજી.

મલ=મલ.

વિમલિતવહુતમસમલં=નિર્મલ કર્યા છે ધણાજી મલ-
યુક્તને જેણે એવા.

મણ્ડલ=ચક્ર.

સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસં=સ્ફુરાયમાન એવા
ભામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો ॥ અન્ધકાર જેણે એવા.

શ્રેય (ધાં યિ)=આશ્રય કરવા યોગ્ય.

અંસ=ખણો.

સકલધીધેયાંસં=સમસ્ત લક્ષ્મી વડે આશ્રય કરવા

યોગ્ય છે ખલાઓ લેના એવા.

પ્રણમત (ધાં નમ્)=તમે પ્રણામ કરો.

ઈશ્વર=શ્રી.

જિનેશ્વરં=જિનરાજને.

શ્રેયાંસં (મૂં યેયાસ)=શ્રેયાંસ(નાથ)ને, અન્ધારમા
તીર્થકરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશ્રેયાંસનાથને વન્દન—

“નિર્મલ કર્યા છે ધણાજી મલ-યુક્ત (જીવો)ને જેણે એવા, વળી સ્ફુરાય-
માન એવા ભામણ્ડલ વડે દૂર કર્યો ॥ (અજ્ઞાનરૂપી) ગાઢ અન્ધકાર જેણે એવા

શબ્દાર્થ

આનન્દિત (પા • વન્દ) = હાર્ષિત કરેલ, આનંદ પમાડેલ.

આનન્દિતમવ્યજનં = આનંદ પમાડ્યો છે લગ્ય જનોને
જેણે એવા.

આર્ત = પીડિત.

શિશિર = શીતલ.

શ્વજન = પંખો.

ઘનાયધર્માર્તશિશિરશુભવ્યજનં = નિબિડ પાપશ્પી

તાપથી પીડાયેલા પ્રતિ શીતલ તેમજ શુભ પંખાના
સમાન.

અભિવન્દે (પા • વન્દ) = હું વન્દન કરું છું.

યુગલ = યુગ્મ, જેનું જોડું.

જિનેદેવક્રમયુગલં = જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.

સદ્ગુણે (મુ • સદ્ગુણ) = સદ્ગુણો વડે,

જિનત્ = હાનિને પ્રાપ્ત થતું.

અજિનત્ = હાનિને નહિ પ્રાપ્ત થતું.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિએને પ્રણામ—

“આનંદ પમાડ્યો છે લગ્ય-જનોને જેણે એવા, વળી નિબિડ (અર્થાત્ અતિ-
શય ગાઢ) પાપશ્પી તાપથી પીડાયેલા (એટલે કે તમ થયેલા છવો) ને (શાંતિ
અર્પણ કરવામાં) શીતલ તેમજ શોભન પંખાસમાન એવા તથા વળી હમેશાં સદ્ગુ-
ણોથી અલંકૃતજ એવા જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને હું વન્દન કરું છું.”—૪૨

રૂપાદીકરણ

પદ્ય—અમરકાર—

આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિ—ખાત કરતાં આ કાવ્યના છઠ્ઠા પદ્યમાં નજરે પડતો ‘પ્રાહાંતસમ-
ચતુરક્ષરયુનસવૃત્તિ’ નામનો શબ્દાલંકાર થાક આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણ્યે નમઃ—

જૈનમુપમાનરહિતં

વચો જગન્નાણકારિ નો પુનરહિતમ્ ।

પ્રણમત સન્મહિમકરં

ભવ્યમહાકુમુદવોધજન્મહિમકરમ્ ॥ ૪૩ ॥

—આર્વાં૦

ટીકા

ભવ્યા એવ મહાકુમુદાનિ તેપાં વોધઃ—સમુદ્ધાસઃ તસ્ય જન્મ—ઉત્પત્તિસ્તત્ર હિમકરં-
ચન્દ્રમ્ ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

ઉપમાન-રહિત, જગત્-નાણ-કારિ, પુનઃ નો અ-હિતં, સત્-મહિમન્ કરં, ભવ્ય-મહત્-કુમુદ-
વોધ-જન્મન્-હિમ-કરં જૈનં વચઃ પ્રણમત્ ।

निर्वाणकलिकायाम्—

“तथा महाकालीं देवीं तमालवर्णां पुरुषवाहनां चतुर्भुजां भद्रसूत्र-
यज्ञान्वितदक्षिणकरां त्रययधण्डालङ्कृतयामभुजां चेति ।”

શબ્દાર્થ

રહિત=રહિત.

ઉપમાનરહિત=ઉપમાથી મુક્ત, નિરૂપમ.

વચઃ (વચસ્)=વચનને, વાણીને.

ત્રાણ=રક્ષણ, પરિપાલન.

કારિન્=કરનાર.

જંગત્રાણકારિ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનારા.

પુનઃ=વળી.

અહિતં=અહિતકારી, કલ્યાણકારી નહિ એવું.

મહિમન=(૧) મહિમા, મોટાપણું; (૨) એક પ્રકારની સિદ્ધિ.

સન્મહિમકરં=શુભ મહિમાને કરનાર.

કુમુદ=ચન્દ્ર-કમલ.

વોધ=વિકાસ, ઉદ્ધાસ.

હિમ=શીતલ.

કર=કિરણ.

હિમકર=શીતલ છે કિરણો જેનાં તે, ચન્દ્ર.

મવ્યમહાકુમુદવોધજન્મહિમકરં=ભવ્યરૂપી મહાકુમુદનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્ર-સમાન.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને નમન—

“ઉપમા-રહિત (અર્થાત્ નિરૂપમ), વળી જગત્નું પરિપાલન કરનારા, તેમજ વળી અહિતકારી નહિ એવા (અર્થાત્ કલ્યાણકારી), શુભ મહિમાને કરનારા તથા વળી ભવ્ય (જીવ)રૂપી મહાકમલનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્રના સમાન એવા જિન-વચનને (હે ભવ્યો!) તમે પ્રણામ કરો.”—૪૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, ત્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પદ્ય-અમરકારના વિષયમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા યુતિવિજિતતમાલા

પવિફલઘણ્ટાક્ષમૃહસત્તતમાલા ।

નૃસ્યા સુષમં તનુતા—

દસૌ મહાકાલ્યમર્ત્યસામન્તનુતા ॥ ૪૪ ॥ ૧૧ ॥

—આર્યાં

ટીકા

યુત્યા વિજિતઃ તમાલો વૃક્ષો યયા સા । પવિઃ-વજ્રં, ફલં-માનુલિજ્ઞાદિ, ઘણ્ટા,

૧ આ સંબંધમાં જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિના ૩૭મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

અક્ષ:-જપમાલા, તાન્ વિભર્તીતિ-ધારયતીતિ । ઠસન્તી તતા માલા યસ્યાઃ સા । મનુ-
પ્યારુઢા । સુપમં-સુક્ષમ્ । તનુતાત્ । મહાકાલી દેવતા । અમર્ત્યા-દેવાસ્તેષાં સામન્તા-
અધિપતયસ્તૈઃ સ્તુતા ॥ ૪૪ ॥

અન્વયઃ

યા દ્યુતિ-વિજિત-તમાલા, પવિ-ફલ-ઘણ્ટા-અક્ષ-મૃત્, ઠસત્-તત-માલા, અસૌ નૃ-સ્યા,
અમર્ત્ય-સામન્ત-નુતા 'મહાકાલી' સુપમં તનુતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિત (ધા• જિ)=હરાવેલ.

તમાલ=તમાલ (વૃક્ષ).

દ્યુતિવિજિતતમાલા=કાન્તિ વડે પરાજિત કર્યું છે
તમાલ વૃક્ષને જેણે એવી.

પવિ=વજ્ર.

ફલ=ફળ.

ઘણ્ટા=ઘંટ.

મૃત્ (ધા• મૃ)=ધારણ કરનાર.

પવિફલઘણ્ટાક્ષમૃત્=વજ્ર, ફળ, ઘંટ અને જપ-
માલાને ધારણ કરનારી.

ઠસત્ (ધા• ઠ્)=દેદીપ્યમાન.

તત (ધા• તન્)=વિસ્તીર્ણ.

ઠસત્તમાલા=દેદીપ્યમાન તેમજ વિસ્તીર્ણ છે
માલા જેની એવી.

સ્યા=રહેતું.

નૃસ્યા=મનુષ્યના ઉપર આરોહણ કરનારી.

સુપમં (મૂ• સુપમ)=સુખને.

મહાકાલી=મહાકાલી (દેવી).

અમર્ત્ય=દેવ, અમર.

સામન્ત=અધિપતિ, નાયક.

અમર્ત્યસામન્તનુતા=મુરપતિઓ વડે સ્તુતિ કરાવેલી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવીએ પોતાના) તેજ વડે તમાલ વૃક્ષને પરાજિત કર્યું છે (અર્થાત્ જે
અતિશય શ્યામવર્ણી છે), તથા વળી જે (પોતાના આર હાથમાં અનુક્રમે) વજ્ર, (બિભેરા
પ્રમુખ) ફળ, ઘંટ અને જપ-માલાને ધારણ કરે છે તથા જેની માલા દેદીપ્યમાન તેમજ
વિસ્તીર્ણ છે, તે, મનુષ્યના ઉપર આરોહ થનારી તેમજ મુર-પતિઓ વડે સ્તુતિ કરાવેલી
એવી મહાકાલી (દેવી) (હે અન્યો ! તમારા) સુખનો વિસ્તાર કરે.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

અતિશય શ્યામવર્ણી અને શયુઓને મહાકાળરૂપ એવી જે દેવી તે મહાકાલી એમ
એના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને આર હાથ છે. તે
એક હાથમાં જપ-માલા, બીજા હાથમાં ફળ, ત્રીજા હાથમાં ઘણ્ટા અને ચોથા હાથમાં વજ્ર
રાખે છે. એને માનવનું વાહન છે. આ હક્રીકતના ઉપસંહારરૂપ નીચલો શ્લોક વિચારવા
જેવો છે.

“નરવાહના શશધરોપલોક્ષ્વલા

રુચિરાક્ષસૂત્રફલવિસ્ફુરત્કરા ।

શુભઘણ્ટિકાપવિવરેણ્યધારિણી

શુભિ કાલિકા શુભકરા મહાપરા ॥” -^૧મંજુલાધિણી.

-આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૬૨.

નિર્વાણુ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. પરંતુ વર્ણ અને વાહન સિવાયની હકીકતમાં ભિન્નતા જણાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા મહાકાલીદેવી તમાલવર્ણી પુરુષવાહનાં ચતુર્ભુજાં અક્ષસૂત્રવજ્રાન્વિતદક્ષિણકરામભય-ઘણ્ટાલક્ષ્મીતવામભુજાં ચેતિ” અર્થાત્-મહાકાલી દેવીનો વર્ણ તમાલ વૃક્ષના સમાન છે અને તેને પુરુષનું વાહન છે. વિશેષમાં તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને વજ્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો અભય અને ઘણ્ટથી વિભૂષિત છે.

વાહન-વિચાર—

ઉપર્યુક્ત મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શું સ્વર્ગમાં માનવનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે? આ પ્રશ્નની સાથે અન્ય પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરી લઈએ અને તે પ્રશ્ન એ છે કે શું સ્વર્ગમાં ઉદર, ખિલાડી, સિંહ ઇત્યાદિ જનાવરો તેમજ મોર, ગરૂડ ઇત્યાદિ પક્ષીઓ પણ છે ખરાં કે? કેમકે દેવ-દેવીઓનાં વાહનો તરીકે તો આ પ્રાણીઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવું કે જો કે સ્વર્ગમાં યાને ભિર્ધ્વ-લોકમાં એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવો (નહિ કે બાકીના જીવો)નો સદ્ભાવ છે અને તેમાં પણ પંચેન્દ્રિયના નારક, તિર્થંક, મનુષ્ય અને દેવ એમ ચાર ભેદો પૈકી ક્રેક્ટ દેવોજ સ્વર્ગમાં વસે છે, છતાં પણ ઉપર્યુક્ત હકીકત નીચે મુજબ વિચાર કરતાં સત્ય સમજાય છે.

દેવોના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચાર ભેદો છે. તેમાં વળી ભવનપતિ અને વૈમાનિકના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયશ્ચિશ, (૪) પારિપદ્ય, (૫) આત્મરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અનીક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આભિયોગ્ય અને (૧૦) કિલિષિપિક એમ દશ અવાન્તર ભેદો છે, જ્યારે વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કના ત્રાયશ્ચિશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ ભેદો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આભિયોગ્ય એ ચારે પ્રકારના દેવોના એક પેટા-વિભાગનું નામ છે. આ દેવો કંઈકરના સમાન છે અને તેથી કરીને તેમને તેમના સ્વામીની સૂચનાનુસાર કાર્ય કરવું પડે છે. અર્થાત્ આ દેવોને તેમના સ્વામીને પોતાની પીઠ ઉપર વહન કરવાનું કાર્ય પણ કરવું પડે છે અને તેમાં પણ તે કાર્ય કરતી વેળાએ સ્વામી જે પ્રકારનું રૂપ તેમને ગ્રહણ કરવાનું કહે, તે રૂપ તેઓને ગ્રહણ કરવું પડે છે. કોઈક દેવ ગાયનું રૂપ લે છે, તો કોઈક મોરનું, તો કોઈક માનવનું ઇત્યાદિ અનેક રૂપ લે છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આ કંઈ દેવોનું મૂળ રૂપ નથી. પારિભાષિક શબ્દોમાં કહીએ તો આ તો તેમનું ઉત્તર વૈકલિય સ્વરૂપ છે. બાકી તેનું મૂળ રૂપ તો આપણા જેવું—મનુષ્ય જેવું છે. અર્થાત્ આપણી માફક તેને પણ બે હાથ, બે પગ ઇત્યાદિ છે. આથી સમજી

શકાય છે કે દેવ-દેવીના સંબંધમાં જે ચાર હાથ ઇલાહિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે, તે તેનું ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ છે. પરંતુ જે નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે (૧) તેમનો દેહ આપણી માફક ઔદારિક નથી, પરંતુ વૈક્રિય છે; (૨) તેમનો જન્મ આપણી જેમ ગર્ભજ નથી, કિન્તુ તે આપપાતિક છે; (૩) તેમનો આહાર આપણી માફક 'કાવલિક' નથી, પણ તેઓ મનોભક્તી હોવાથી તે લોભજ છે; (૪) તેમની ભાષા સંસ્કૃત છે એમ લોકો માને છે, પણ ખરી રીતે તે ભાષા અર્ધભાગથી (અદ્ધાર દેશી ભાષાગિમિત) છે (આ ભાષામાં બોલવાથી અહિંના બાક, વૃદ્ધ, સ્ત્રી વગેરે સમજી શકે); (૫) તેઓ નિર્નિમેષ છે અર્થાત્ તેમની આંખો આપણી માફક ખલકાશ મારતી નથી; (૬) તેઓ ભ્યારે આ ગર્ભ લોકમાં આવે છે, ત્યારે તેઓ 'પ્રાય: ઉત્તર રૂપ ગ્રહણ કરે છે અને જમીનથી હંધક ઊઠ્યા-અદ્ધર રહે છે; (૭) તેમનું દર્શન અમોઘ છે; અને (૮) તેમનું વર્ણન પગથી શરૂ કરવામાં આવે છે, ભ્યારે મનવનું મસ્તકથી કરવામાં આવે છે.

પદ્ય-અભાકાર—

આ પદ્ય છઠ્ઠા પદ્યની જેમ પાદાંતસમચતુરદશરુપનરાવૃત્તિ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના પ્રત્યેક ચરણમાં છેવટના ચાર અક્ષરની સમાનતા જોવામાં આવે છે.

૧ દેવતાઓ અમૃતનું ભોજન કરે છે એ કથન લોકિક છે, પરંતુ તે શાસ્ત્રોપાન નથી; છતાં પણ તેઓ શુભ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતા હોવાથી તે પુદ્ગલોને અમૃત ગણવામાં આવે તો ને હરકત જેવું નથી.

૨ સૂર્ય અને ચન્દ્ર મૂળ રૂપે મહાવીર પ્રભુને વદન કરવા આવ્યા હતા, એ વાતનું સૂચન કરવાને માટે અત્ર 'પ્રાય:' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

૩ સરખાનો—“માનવા મૌલિયો વર્ણા, દેવાશ્વરણ્ણ: પુત્ર.”

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યસ્ય મહિમા—

શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય, જ્યાયસે જગતાં નમન્ ।

ન મન્દોઽપિ ક્ષણાદેવ, દેવપૂજ્યો ન જાયતે ? ॥ ૪૫ ॥

—અનુદ્રુવ

ટીકા

જ્યાયસે—પ્રશસ્યતરાય જગતાં નમન્ સન્ મન્દોઽપિ—જહધીરપિ દેવપૂજ્યઃ—ત્રિદશ-
પૂજ્યો ન ન જાયતે ? કિન્તુ જાયત એવ ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

જગતાં જ્યાયસે શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય નમન્ મન્દઃ અપિ ક્ષણાત્ એવ દેવ-પૂજ્યઃ ન ન જાયતે ? ।

શ્લોકાર્થ

શ્રીમતે (મૂં શ્રીમત્)=શ્રીમાન્.

વાસુપૂજ્યાય (મૂં વાસુપૂજ્ય) = વાસુપૂજ્યને; આરમા-
તીર્થકરને.

જ્યાયસે (મૂં જ્યાયસ્)=અત્યંત ઉત્તમ.

જગતાં (મૂં જગત્)=ભુવનોના; દુનિયાઓના.

મન્દઃ (મૂં મન્દ)=મન્દુહિવાળો, બ/ડ.

ક્ષણાત્=એક પળમાં.

પૂજ્ય (ધાં પૂજ્)=પૂજવા યોગ્ય.

દેવપૂજ્યઃ=દેવોને પૂજનીય.

જાયતે (ધાં જન્)=બને છે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્યનો મહિમા—

“(તથે) ભુવનોને વિષે અત્યંત ઉત્તમ (અર્થાત્ ત્રૈલોક્યવાસી જીવોની પ્રશંસાને પાત્ર) એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય (સ્વામી)ને નમસ્કાર કરનારો મન્દમતિ પણ શું ક્ષણ વારમાંજ દેવ-પૂજ્ય નથી નથી બની જતો? (અર્થાત્ તે બની જાય છે)” —૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય તો એક ચોરજ નતના ચમકથી શોભી રહ્યું છે. કેમકે આ પદ્યમાં તો પ્રથમ ચરણના અન્તમાં આવેલા બે અક્ષરોથી બીજું ચરણ શરૂ થાય છે અને ત્રીજી તેના અન્તમાં

૧ આ આરમા તીર્થકર શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીના ચરિત્રનું દિગ્દર્શન કરવું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિ-
શતિકા (૫૦ ૧૫૩) તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરો.

આવેલા એ અક્ષરોથી ત્રીજાનો પ્રારંભ થાય છે અને એના અન્તમાં આવેલા એ અક્ષરોથી ચોથરણ શરૂ થાય છે. આ યમક-વિશેષના આ કાવ્યમાં અત્રજ પ્રથમ દર્શન થાય છે એ ભૂલ જેવું નથી. આની પછીનાં ત્રણ પદો પણ આવા યમક-વિશેષથી ઝળકી રહેલાં છે. આ પદન યમક-વિશેષને ‘પ્રતિષાદ્યન્તદ્રયક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ યમકના નામથી ઝોળખી શકાય. આવ યમક-વિશેષથી વિશેષતઃ શોભતું એક છે પદનું કાવ્ય ન્યાય-વિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીએ રચેલું છે. તેમાં પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભદેવની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તે સંપૂર્ણ કાવ્ય નીચે મુજબ છે:—

શ્રીઆદિનાથસ્તવનમ્

આદિજિનં વન્દે ગુણસદૃશં, સવનન્તામલબોધમ્ ।
 બોધકતાગુણવિસ્તૃતકીર્તિ, કીર્તિતપથમવિરોધમ્ ॥ ૧ ॥
 રોધરહિતવિસ્ફુરદુપયોગં, યોગં વધતમમદ્ભૂમ્ ।
 મદ્ભજનયમજપેશલવાર્ષં, વાર્ષંયમસ્રસસજ્જમ્ ॥ ૨ ॥

શસન્ત નયવચનમનચમં, નયમદ્ગલદાતારમ્ ।
 તારસ્વરમધચનપવમાનં, માનસુભટજેતારમ્ ॥ ૫ ॥ વજ્રમિઃ કુલકમ્
 રથં સ્તુતઃ પ્રથમતીર્થપતિઃ પ્રમોદાત્
 ધીમવ્ યશોવિજય યાચકપુરુષેન ।
 ધીપુણ્ડરીકગિરિરાજવિરાજમાનો
 માનોન્મુક્તાનિ વિતનોતુ સર્વાં મુક્તાનિ ॥ ૬ ॥ -વસન્તતિલકા

આ શપ્ક-લાલિત્ય પ્રેમજ અર્થ-ગૌરવથી વિભૂષિત કાવ્યનો અત્ર અનુવાદ આપવો અતુ-ચિત નહિ ગણાય એમ માનીને તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“શુણોના મહેલરૂપ, વળી શોભનીય, અનન્ત તેમજ નિર્મલ છે જ્ઞાન જેવું એવા, બોધકતા (અર્થાત્ અદ્વિતીય ઉપદેશરૌલી) રૂપી શુણથી વિસ્તાર પામી છે કીર્તિ જેની એવા, કદો છે (અર્થાત્ ઘાતાવ્યો છે) (વિરોધરહિત મોક્ષનો) માર્ગ જેણે એવા, જેમાં વિરોધ નથી એવા, રૂપલનારહિત (અર્થાત્ નિરતર) અને સ્કુરાયમાન છે ઉપયોગ જેનો એવા, ભંગાણુ-રહિત એવા યોગને પારણ કરનારા, (સમ ભંગીના) ભંગો તેમજ (નૈગમાદિ) નયના સમૂહે કરીને સુંદર છે વાણી જેની એવા, મુનિઓને સુખકારી છે સંગમ જેનો એવા, બંધબેસતાં પદો વડે પવિત્ર છે વચનના કહોલો જેના એવા, જગતમાં રંગને એટલે આનંદને અર્પણ કરનારા, દાનરૂપી કદપવૃક્ષથી સુંદર છે દૃષ્ય જેવું એવા, મનોરંજક શુણોએ કરીને શોભતા, પ્રભા વડે આનન્દ પમાડ્યો છે ધન્દ્રોને અને ઉત્તમ મનુષ્યોને જેણે એવા, વળી નગરના મનુષ્યોના માનસ (સરોવર)ને વિષે હંસસમાન એવા,

૧ કુલકમ્ લક્ષણમ્—

“દ્રામ્યાં સુમમિતિ પ્રોક્તં, ત્રિમિઃ શ્લોકૈર્વિશેષકમ્ ।

કલાપક વતુમિઃ સાત્, તદુર્ધ્વં ‘કુલકં’ સ્મૃતમ્ ॥”

હંસના જેવી ચાલ છે જેની એવા, પંચમ ગતિ (સુક્તિ)માં નિવાસ કર્યો છે જેણે એવા, ઇન્દ્રોએ કરી છે પ્રશંસા જેની એવા, પાપ-રહિત એવા નયનાં વચનોનું કથન કરનારા, નવ મંગલોને અર્પણ કરનારા, મનોહર છે સ્વર જેનો એવા, પાપરૂપી વાદળને વિખેરી નાંખવામાં પવનસમાન તેમજ અભિમાનરૂપી સુલટને જીતનારા એવા પ્રથમ તીર્થંકર (ઋષભદેવ)ને હું વન્દું છું.”—૧-૫

“આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ વાચકવર્ચ યશોવિજયજી દ્વારા હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલા તથા શ્રીપુણ્ડરીક ગિરિરાજ ઉપર વિરાજતા એવા પ્રથમ જિનેશ્વર સંતોને માનસહિત સુખો સમર્પો.”—૬.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીના સમકાલીન ઉપાધ્યાયશ્રી વિનયવિજયજીએ આ કાવ્યગત શબ્દાલંકારને મળતું આવતું તેની પ્રતિકૃતિરૂપ એક છ પદ્યનું કાવ્ય રચ્યું છે તે હવે આપવામાં આવે છે. [આ બંને કાવ્યોની પ્રત્યેક કહીના અન્તમાં ‘રે’ લગાડી આ કાવ્યો ગાયનરૂપે ગાઇ શકાય છે. આવાં ગેય પદ્યો શ્રીમદ્વિનયવિજયવિરચિત શાન્ત-સુધારસંના પ્રત્યેક પ્રકાશમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને ખાસ કરીને આના અન્તિમ (સોળમા) પ્રકાશમાં તો આ છંદમાંજ રચાયેલું ગેય પદ્યાદક નજરે પડે છે.]

શ્રીવૃષભસ્તવનમ્

“શ્રીમદ્દેવાત્તુજન્માનં, માનવરત્નમુદારમ્ ।

દૃતૈઃ સહ હરિભિઃ કૃતસેવં, સેવકજનસુલ્કારમ્ ॥ ૧ ॥

કારણગન્ધમૃતેऽપિ જનાનાં, નાનાસુલ્કવાતારમ્ ।

તારસ્વરસજિતપરપુષ્ટં, પુષ્ટશમાકૂપારમ્ ॥ ૨ ॥

પારં ગતમિહ જન્મપયોધે-યોધેહિતગુણધીરમ્ ।

ધીરસમૃદ્ધૈઃ સંસ્તુતચરણં, ચરણમહીરુહકીરમ્ ॥ ૩ ॥

કીરનસં યશસા જિતચન્દ્રં, ચન્દ્રામલગુણવાસમ્ ।

વાસવહૃદયકજાહિમપાદં, પાદપમિવ સચ્છાયમ્ ॥ ૪ ॥

સચ્છાયકવ્વ (ઇવ ?) વરપુરધરણી-ધરણીધવમિવ કામમ્ ।

કામં નમત સુલક્ષણનાભિં, નામિતત્તુજમુદામમ્ ॥ ૫ ॥ પશ્ચમિઃ કુલકમ્

ઇત્યં તીર્થંપતિઃ સ્તુતઃ શતમલશ્રેણીશ્રિતઃ શ્રીનદી-

જીમૂતોઽદ્ભુતમાગ્યસેવચિરધિક્ષિતઃ સમગ્રૈર્ગુણેઃ ।

શ્રીમન્નામિનરેન્દ્રવંશકમલાકેતુર્ભવામ્મોનિધૌ

સેતુઃ શ્રીવૃષભો દદાતુ વિનયં સ્વીયં સદા વાચ્છિતમ્ ” ॥ ૬ ॥ -શાદ્દલ૦

અર્થાત્—“શ્રીમદ્દેવાના પુત્ર, મનુષ્યોમાં રત્નસમાન, ઉદાર, ઇન્દ્રો તેમજ તેમની પત્નીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) દ્વારા સેવિત, સેવકજનને સુખકારી, કારણની ગન્ધ વિના પણ માનવોને વિવિધ સુખ અર્પણ કરનારા, મનોહર સ્વરના રસે કરીને વિજય મેળવ્યો છે કોંકિલાના ઉપર જેણે એવા (અર્થાત્ દિવ્ય ધ્વનિવાળા), પુષ્ટ ઉપશમાના સમુદ્રસમાન એવા, આ સંસારમાં જન્મે-સમુદ્રનો પાર પામેલા, સુલટોએ વાંછેલા શુણો વડે ધીર, બુદ્ધિશાળીઓના સમુદાય વડે પૂજા-યેલાં છે ચરણો જેનાં એવા, આરિરૂપી વૃક્ષ પ્રતિ પોષટસમાન, પોષટના જેવી

નાસિકાવાળા, યશ વડે જીત્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવા, ચન્દ્રના જેવા નિર્મલ ગુણોના સ્થાનરૂપ, ઇન્દ્રના હૃદયરૂપી કમલ પ્રતિ સૂર્યસમાન, (સુ)વૃક્ષની જેમ સુંદર છાયાવાળા, મુલશણોથી અંકિત નાભિવાળા, નાભિ (નૃપતિ)ના નન્દન તેમજ યશકમી એવા (સપ્તભદ્રેવ)ને. (હે બાળ્યો!) સુખમોજમાં રહેલો અતુષ્ય જેમ શ્રેષ્ઠ નગરોની પાલના કરનારા પૃથ્વીપતિને નમે તેમ તમે પ્રણામ કરો.”—૧-૫

“આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરાયેલા, ઇન્દ્રોની શ્રેષ્ઠિ વડે આશ્રિત, લક્ષ્મીરૂપી નદી પ્રતિ શ્રેવ-સમાન, અદ્ભુત ભાવ્યના ભંડારરૂપ, સમસ્ત ગુણો વડે સમન્વિત, શ્રીમાન્ નાભિ નરેશના વંશરૂપી લક્ષ્મીની શ્વભસમાન તથા સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે સેતુ (પૂલ)સમાન એવા તીર્થરાજ શ્રીધૃપલ (પ્રભુ) સર્વદા ઇષ્ટ એવા પોતાના વિનયને (આત્માની નિર્મલતાને) અર્પો (‘વિનય’ શબ્દ દ્વારા ઠવીશ્વરે પોતાના નામનો નિર્દેશ કર્યો છે).”—૬

તીર્થકરાણામભ્યર્ચના—

ये ज्ञापिताः सुरुचितै, रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वयम् ॥ ૪૬ ॥

—અનુકુવ

ટીકા

ये ज्ञापिताः मेरौ । कैः ? सुरुचितैः—सुमु शोभितैः दानवानामरयो-देवास्तैः ।
रुचितैः—योग्यवारिभिः—नीरैः । ते मे-मम-रौद्रमयं हरन्तु ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

ये वितते मेरौ सुरुचितैः दानव-अरिभिः रुचितैः वारिभिः ज्ञापिताः, ते मे रौद्रं अयं हरन्तु ।

શાબ્દાર્થ

ज्ञापिताः (ज्ञा • ज्ञा) = જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.
सुरुचितैः (मू • सुरुचित) = અત્યંત શોભતા, સુશોભિત.
उन्नितैः (मू • उन्नित) = યોગ્ય, યથોચિત.
दानव=દાનવ, અસુર.
दानवारिभिः=દાનવોના દુરમનો વડે.
वारिभिः (मू • वारि) = જલ વડે.

वितते (मू • वितत) = વિશાળ.
मेरौ (मू • मेरु) = મેરુ ઉપર.
रौद्रं (मू • रौद्र) = રોદ્ર, શયકર.
अयं (मू • अय) = પાપને.
हरन्तु (घा • ह) = હરે, નાશ કરે.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરેને વિનનિ—

“विशाण मेरु (पर्वत) ઉપર સુશોભિત એવા, દાનવોના દુરમનો (અર્થાત્ દેવો)

દ્વારા યોગ્ય જલ પડે જેમને જ્ઞાન કરાવનાંમાં આપ્યું હતું (અર્થાત્ જેમનો જલા-
ભિષેક થયો હતો), તે (જિનેશ્વરો) મારા ઘોર પ્રાપ્તો નાશ કરો."—૪૬.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદ 'પ્રતિપાદાન્ત-અક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામના ચમકથી વિભૂષિત છે, કેમકે દરેક પાદના
છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી અન્ય પાદનો પ્રારંભ થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણીવિચાર:—

અનાદિનિધનાડીના, ધનાદીનામતિપ્રદા ।

મતિપ્રદાનમાદેયા-જ્ઞમા દેયાજિનેન્દ્રવાક્ ॥ ૪૭ ॥

—અનુદ્રુવ

ટીકા

ન વિદ્યેતે આદિનિધને યસ્યાઃ સા, एतावताऽनादिपर्यन्तेत्यर्थः । अदीना-वैकु-
व्यरहिता । धनादीनां अति-प्रकर्षेण प्रदा । अतिशब्दोऽतिशयख्यापकः । आदेया-ग्राह्या ।
न नमतीत्यनमा । जिनवाक् बुद्धिप्रदानं देयात् ॥ ४७ ॥

અન્વયઃ

અન્-આદિ-નિધના, અ-દીના, ધન-આદીનાં અતિ-પ્રદા, આદેયા, અ-નમા જિન-અન્દ-વાક્
મતિ-પ્રદાનં દેયાત્ ।

શબ્દાર્થ

અનાદિનિધના=અવિદ્યમાન છે આદિ અને અંત જેનાં

એવી, આદિ અને અંતથી રહિત.

અદીના=અવિદ્યમાન છે દીનતા જેને વિષે એવી.

ધનાદીનાં=ધનાદિકનાં.

અતિપ્રદા=અત્યંત દેનારી.

મતિ=શુદ્ધિ, અક્ષલ.

મતિપ્રદાનં=શુદ્ધિનું દાન.

આદેયા (ધાન્ દા)=ગ્રાહ્ય, ગ્રહણ કરવા લાયક.

અનમા=નહિ નમનારી.

દેયાત્ (ધાન્ દા)=અર્પણ.

જિનેન્દ્રવાક્=જિનેશ્વરની વાણી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણી સંબંધી વિચાર—

“આદિ તેમજ અંતથી રહિત, વળી દીનતાથી વિમુખ, ધન વિગેરે (અભીષ્ટ

૧ જે જે પવિત્ર તીર્થ, નદી વિગેરેનું જલ જન્માભિષેકમાં ભોષ્યે, તે તે જલ તે યોગ્ય જલ છે.
આ સંપ્રદમાં બુદ્ધો ત્રિષ્ટિ-શાલાકા-પુરૂષ-ચરિત્રનું પ્રથમ પર્વ.

૨ જિન-વાણીને અન્ન જે અનાદિ-અનન્ત વણુવી છે તે શુદ્ધ છે, કેમકે ગત કાલમાં અનંત તીર્થ-
કરો થઇ ગયા છે તેમજ આગામિ કાલમાં અનન્ત થનાર છે અને વળી તે સર્વની દેશના અર્થતા ભોક્ષ્ય છે.

અર્થોને) અત્યંત આપનારી, અહણુ કરવા યોગ્ય તેમજ (દાઇને પણ) નહિ નમનારી એવી જિનેશ્વરની વાણી (હે મુક્તિ-રમણીના રાણી ! તમને) મલિતું ધન ધો."—૪૭
સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અંતર-કાર—

આ પદ “પ્રતિષ્ઠાદાન્તચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ” નામના ચમક-અર્થકારથી વિરોધતા: શોધી રહું છે, કેમકે તેના કહેક પાઠના અન્તના અક્ષર અક્ષરોથી અન્ય પાઠ શરૂ થાય છે.

૧ આ પ્રમાણે આપણે પ્રત્યેક પાઠે અક્ષરની પુનરાવૃત્તિમાં ચડિયાતા એક પછી એક ત્રણ પદો એવા આ શબ્દાવંકારને થોડે થોડે અંશે મુળતો આવતો પ્રથમનૃતીયપાદાન્તપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમક-અર્થકાર શ્રીગિનમજાસુરિએ રચેલા શ્રીપાર્થગિનરતોત્રનાં આઠે પદોમાં એવાય છે. તે સ્તોત્ર નીચે મુજબ છે:—

“પાર્થ પ્રભુ સચ્ચદ્વકોપમાનં
દુકોપમાનં ભવવહ્નિચાન્દી ।

ભારાવલો દુષનિરન્તરાયં

નિરન્તરાયં પરમાનુર્મીઢે” ૧ ૧ ૬—ઉપભતિ.

“હમેશને માટે નાશ પામ્યા છે ક્રોધ અને ઝર્વ લેના એવા, તથા હવડપી અગ્નિને શાંત કરવામાં જલસમાન તથા આરાધકો (પૂજકો)ને આપ્યા ૥ નિરન્તર લાગે લેણે એવા પાર્થ પ્રભુને હું અન્ત-રાશરહિત એવા (મુક્તિ) પદને પ્રાપ્ત કરવાને માટે સ્તવું છું.”—૧

“વીજે જગજેન ! મહામ ! વજ્ર
મહામયજ્વલ તથાદિપુમમ્ભૂ ।

પુણ્યઃ સ પૂર્વાવસરોઽમરાતી

સરો મારાલીક મિનેશ્વરે વર્” ૧ ૧ ૬—ઉપભતિ.

“હે જગત્પા નેત્ર ! હે મહાનેજ/સ્વી (નાથ) ! મહાભયમાંથી રક્ષણ કરનારા એવા તારા ચરણ-મુગ્ધ કે જેને જેમ દંસી સરોવરને સેવે છે તેવી રીતે મુશોની એણી સેવે છે, તે ચરણ-મુગ્ધને જો (સમય) હરમ્યાન હું એક છું તેજ સમય પવિત્ર છે.”—૨

“પ્રણેમુપો વૃણંસમસકામં
સમસકામં સહદ્યપીત ।

મયન્તમાનમ્પ વિમાનમાયા

વિમાનમાયાઃ પ્રમવો મયમ્વિ” ૧ ૧ ૬—ઉપેન્દ્રવજ્ર.

“હે હૃદય ! પ્રણામ કરનારઓની પૂર્ણ કરી ૥ સમસ્ત અભિલાષાઓ લેણે એવા તેમજ સમન્તાત નાશ કર્યો છે કામદેવનો લેણે એવા આપને એકજ વાર નમસ્કાર કરીને (અન્ય જગો) માન અને આવાથી મુક્ત બની વિમાનની લક્ષ્મીના પ્રભુઓ બને છે.”—૩

“નવાભ્યુપગ્રમમહ્યમાહ-

મમજ્ઞમાકલિતસર્વમાવન્ ।

કૈર્નામ પીયદિરમારિ જાન્તં

રમાનિજાન્તં ન વચસર્વદાયમ્” ૧ ૧ ૬—ઉપભતિ.

“(નેત્રમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવા, વગી ઉદયમાં આવી છે આંધાપદો તેમજ (સમસ્તો પ્રભુજ) અંધોની શ્રેષ્ઠિ જેને વિષે એવા, તેમજ નાશરહિતપણે (અર્થાત્ કોઇ પણ કુચારીથી અંત્ર વાને બાધ ન કરી શકાય એવી રીતે) દેખાડવા ૥ સર્વ પદાર્થો જેને વિષે એવા, વગી શાન્તિમય અને લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા તારા વચને કથા શુદ્ધિસાગીઓએ પૂર્ણ નથી અથવા માનું નથી !”—૪

ગૌરીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સૌવર્ણપટ્ટા શ્રીગૌરી, શ્રી‘ગૌરી’ પદ્મહસ્તિકા ।

હસ્તિકાયા મહાગોધા-ઽઽગોધામધ્વસ્તયેઽસ્તુ વઃ ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

શ્રીગૌરી દેવતા । આગસઃ-પાપસ્ય ધામ-સદનં તસ્ય ધ્વસ્તયે । ચો-યુષ્માકં ભવતુ ।
સૌવર્ણઃ પટ્ટો યસ્યાઃ સા । શ્રીચદ્ ગૌરી-પીતવર્ણેત્યર્થઃ । હસ્તિકાય ઇવ કાયો યસ્યાઃ સા
હસ્તિકાયા । મહતી ગોધા વાહનં યસ્યાઃ સા । પદ્મં હસ્તે યસ્યાઃ સા ॥ ૪૮ ॥

“ નિત્યં પ્રમાદેન વિના શિતામં
વિનાશિતામદ્વલમદ્વભાજામ્ ।

ત્વચ્ચામ ધન્યઃ સ્મરતીત્ ! સારં

સ્તીત્સારદ્વગુનેન્દ્રનાદ્વ ” ॥ ૫ ॥—ઉપજાતિ.

“ નથ ક્યાં છે રોગને જેલે એવા, તથા વિનાશ ક્યાં છે પ્રાણીઓના અમંગલોનો જેલે એવા તેમજ
સારશ્રુત અને (વળી) કામદેવરૂપી સારંગને (નચાડી મૂકવામાં) સિદ્ધ-નાદ જેવા એવા તારા નામને
હે નાથ ! પ્રમાદ વિના ધન્ય પુરૂષ સર્વદા સ્મરે છે. ”—૫

“ મૃત્યોઽપિ ચોઽગ્રાગૃજિનપ્રભાવે

જિન ! પ્રભાવૈકસસવયિ સ્વાત્ ।

સ રૂપવાન્ નીલગજાશ્વસેન !

ગજાશ્વસેનશ્વરતામુપૈતિ ” ॥ ૬ ॥—ઉપજાતિ.

“ હે વીતરાગ ! હે રોગ-રહિત ! હે જન્મ-રહિત ! હે અત્યંતેન (નૃપતિ)ના નન્દન-નિર્ગેજ છે પ્રભાવ
જેનો એવા તારે વિષે જે (મનુષ્ય) ક્રિકર હોઇ કરીને પણ તારા પ્રભાવમાં એકરસ બને છે, તે સ્વરૂપ-
વાન્ થવા ઉપરાંત હાથી, વોડા અને સિંચની પ્રભુતાને પામે છે. ”—૬

“ મૃયાદમો નીલતમાલકાય

તમાલકાયમ્રમ ! તુન્યમેવ ।

મવાત્ ત્વદન્યઃ કતમોઽવિતા ન

તમોવિતાનચ્છિદુરોઽકં ઇવ ” ॥ ૭ ॥—ઉપજાતિ.

“ તમાલ વૃક્ષના જેવી જેની કાયાની કાન્તિ છે એવા હે (જિનેશ્વર !) અત્યંત નીલ (કૃષ્ણ) કેશવાળા
એવા તનેજ (મારો) નમસ્કાર હોજે. જેમ અંધકારના સમુદ્રનો નાશ કરવામાં સૂર્યજ (સમય) છે, તેમ
(અમને સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી) બચાવનાર તારા સિવાય અન્ય કોઇ નથી. ”—૭

“ ત્વતુલકૃત્યેષ્વવિરામવામે

વિરામ ! વામેય ! મયિ પ્રસીદ્ ।

મન્યાન્ સવઃ પાતુ જિનપ્રભોઽયં

જિનપ્રમો યં વિદધે યતીન્દ્રઃ ” ॥ ૮ ॥—ઉપજાતિ.

“ હે વિશેષતઃ સમણીય (જિનેશ્વર) ! હે વામા (રાણી)ના પુત્ર ! તોં કથન કરેલાં કૃત્યો પ્રતિ નિરંતર
પ્રતિકૃષ્ણ રહેનારા એવા મારા (જેવા પ્રમાદી) ઉપર તું પ્રસન્ન થા. જે (આ) સ્તવનને આ જિનપ્રભો
ગુનીશ્વરે (આંધાર્ય) બનાવ્યું છે, તે આ સ્તવન કે જેમાં વીતરાગની પ્રભા (ગુણો) છે તે લાભ (અર્થો)નું
સ્થાપુ કરો. ”—૮

અન્વય:

સૌવર્ણ-પટ્ટા, શ્રી-ગૌરી-પદ્મ-હસ્તિકા, હસ્તિન્-કાયા, મહત્-ગોધા-શ્રી-‘ગૌરી’ વાં આગત્-ધામન્-ધ્વસ્તયે અસ્તુ ।

શબ્દાર્થો

પટ્ટ=(૧) પીઠ; (૨) રાજ-સિંહાસન; (૩) હાથ; (૪) હસ્તિન્=કુંજર, હાથી.

ઉત્તરીય વસ્ત્ર.

સૌવર્ણપટ્ટા=સુવર્ણનો પટ્ટ જેનો એવી.

ગૌરી=પીતલવર્ણી.

શ્રીગૌરી=લક્ષ્મી (દેવી)ના સમ્પન્ન પીતલવર્ણી.

ગૌરી=ગૌરી (દેવી).

શ્રીગૌરી=શ્રીગૌરી (દેવી).

પદ્મ=કમળ.

હસ્ત=હાથ.

પદ્મહસ્તિકા=પદ્મ છે હાથમાં જેના એવી.

કાયા=શરીર, દેહ.

હસ્તિકાયા=હાથીના જેવું શરીર છે જેનું એવી.

ગોધા=એક ભતનો સાપ, ઘો.

મહાગોધા=મોટી મોધા છે વાહન જેનું એવી.

આગત્=પાપ.

ધામન્=શુદ્ધ.

ધ્વસ્તિ=ધ્વસ, નાશ.

આગોધામધ્વસ્તયે=પાપના શુદ્ધના નાશને અર્થે.

વા (મૂ-ગુણદ્)=તમારા.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ સુવર્ણના પટ્ટવાળી, લક્ષ્મીના જેવી પીતલવર્ણી, પદ્મ છે હસ્તમાં જેના એવી, કુંજરના જેવા (મોટા) દેહવાળી તથા મોટી મોધા છે વાહન જેનું એવી શ્રીગૌરી (દેવી) (હે મુકિત-યોગ્ય પ્રાણીઓ!) તમારા પાપરૂપી ધામના ધ્વંસને આટ યાઓ. ”—૪૮

સ્પષ્ટીકરણ.

પદ્મ-અમરકાર—

આ પદ્મ પણ એક પ્રકારના અમરકથી શીલે છે એ દેખીતી વાત છે. આ પદ્મના પ્રથમ ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ થયો છે અને એવીજ રીતે દ્વિતીય ચરણના છેવટના ત્રણ અક્ષરોથી તૃતીય ચરણ શરૂ થાય છે. પરંતુ તૃતીય ચરણના છેવટના બે અક્ષરોથી અતુલ ચરણનો પ્રારંભ થાય છે, એ વાત બૂલવા જેવી નથી.

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ગૌરવર્ણી હોય તે ગૌરી’ એમ ગૌરી શબ્દ સૂચવે છે. આ ગૌરી દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને ગોષિકા એ જેનું વાહન છે. વિશેષમાં એ હસ્તમાં સહસ્ર-પત્રી કમલ રાખે છે. એના સંબંધમાં કહ્યું પણ છે કે—

“ ગોપાસનસમાપ્તિના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-પાણિગૌરી ધિયેડસ્તુ નઃ ॥ ”

—આચાર્ય પત્રિકા ૧૧૨.

આ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકાશ તો નિર્વાણ-કલિકા પાડે છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

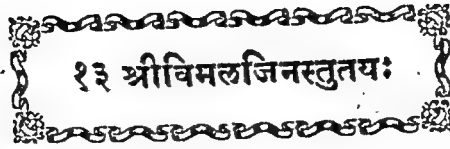
“ તદા ગૌરીદેવી કનકગૌરી ગોધાવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચરતુમુગલયુતવક્ત્રિણકરમક્ષમાલાકુવ-લંપાલકુતવામહસ્તાં ચેતિ ” અર્થાત્ ગૌરી દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી નિભૂપિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ જપ-માલા અને કમલથી અલંકૃત છે.

निर्वाणकलिकायाम्—

“गौरीं देवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिण-
करां अक्षमालाकुवल्यालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

૧૩ શ્રીવિમલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવિમલનાથસ્ય સંસ્તવનમ્—

નિજમહિમવિજિતકમલં

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકમલમ્ ।

વિમલસ્ય ધામયુગલં—

ઘનીયગુણસમ્પદભિનુત ક્રમયુગલમ્ ॥ ૪૯ ॥

—આર્યાગીતિઃ

ટીકા

નિજમહિમ્ના વિજિતં કમલં યેન તત્ । હર્ષભરેણ આનન્નાશ્ચ તે દેવાશ્ચ તૈઃ પૂજિતમ્ ।
ધામ-તેજઃ તત્ યુનક્તીતિ ધામયુક્ । અલઙ્ઘનીયા ગુણાનાં સમ્પદ્ યસ્ય તત્ । અભિનુત-
અભિદ્રુત ॥ ૪૯ ॥

અન્વયઃ

વિમલસ્ય નિજ-મહિમન્-વિજિત-કમલં, પ્રમદ-ભર-આનન્ન-દેવ-પૂજિતકં અલં ધામન્-યુક્,
અ-લઙ્ઘનીય-ગુણ-સમ્પદ્ ક્રમ-યુગલં અભિનુત ।

શ્લોકાર્થ

કમલ=કમળ.

નિજમહિમવિજિતકમલં=પોતાના મહિમા વડે વિજય
મેળવ્યો છે કમલના ઉપર જેણે એવા.

ભર=સમૃદ્ધ.

પૂજિત (ધાં પૂજ)=પૂજેલ.

પ્રમદભરાનમ્રદેવપૂજિતકં=હર્ષના સમૃદ્ધપૂર્વક પ્રણામ
કરનારા દેવો વડે પૂજાયેલ.

વિમલસ્ય (મૂં વિમલ)=વિમલ (નાથ)ના.

ધામન્=તેજ.

યુજ્=જોડવું.

ધામયુક્=તેજને જોડનાર, તેજસ્વી.

અલઙ્ઘનીય (ધાં લઙ્)=જેનો પરાભવ ન થઇ શકે
તેવા.

ગુણ=ગુણ.

અલઙ્ઘનીયગુણસમ્પદ્=અલઘનીય છે ગુણોની સંપત્તિ
જેની એવા.

અભિનુત (ધાં નુ)=તમે સ્તવો.

ક્રમયુગલં=અરણ્ય-યુગલને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથતું સંસ્તવન—

“ પોતાના મહિમા વડે પરાજિત કર્યું છે કમલને જેણે એવા, તથા વળી હર્ષના
સમૃદ્ધપૂર્વક નમસ્કાર કરનારા અમરો વડે પૂજાયેલા એવા, તેમજ વળી અત્યંત તેજસ્વી

તથા અસંધનીય છે શુષ્કોની સંપત્તિ જેની એવા 'વિમલ(નાથ)ના ચરણ-યુગલને (દે
સખ્ય જનો !) તમે (અત્યંત) સ્તવો. "—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમરકારના સંબંધમાં તૃતીય પદ્યને મળતું આવે છે, કેમકે આનાં પ્રથ-
મનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, ચારે બાદીનાં બે ચરણોમાં છેવટના
ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી ભેદ થકાય ■ કે આ કાવ્યમાં જે યમક પ્રધાન
પદ ભોગવે છે, તે યમકનો આ પદ્યથી પુનઃ પ્રારંભ થાય છે.

જિન-સેવા—

શમિતાશિલરુજિ નાનાં—

મોજોદરલાલિતેઽતિચારુ જિનાનામ્ ।

ચરણયુગે દિવિજનતે

મર્કિં કુરુ દુર્લભે ભુવિ જનતે ! ॥ ૫૦ ॥

—આર્યાં

ટીકા

હે જનતે ! મર્કિં કુરુ । ચરણયુગે । શમિતા અશિલા રુજો-રોગા યેન વત્ તસ્મિન્ ।
નાનામ્મોજાનામુદરં તસ્મિન્ લાલિતે-વૃદ્ધિં નીતે । અતિચારુ લાલિતક્રિયાવિશેષણં ઇતત્ ।
દિવિજા-દેવાસ્તર્નતં તસ્મિન્ । દુઃખેન લભ્યં તસ્મિન્ ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનતે ! જિનાનાં શમિત-અશિલ-રુજિ, અતિ-ચારુ નાના-અમ્મોજ-ઉદર-લાલિતે,
દિવિજ-નતે ભુવિ દુર્લભે ચરણ-યુગે મર્કિં કુરુ ।

શબ્દાર્થ

શમિત (પા० ઇમ્) = શાંત કરાવેલ.

રુજુ-રોગ, બાધ.

શમિતાશિલરુજિ=શાંત કરાયા છે સમરત રોગે
લેના વડે એવા.

અમ્મોજ=કમળ.

ઉદર=મધ્ય ભાગ.

લાલિત (પા० લ્હ) =વૃદ્ધિને પામેલ.

મોજોદરલાલિતે=નિવિધ કમલોના મધ્ય

ભાગે વૃદ્ધિ પામેલ.

ન મનોહર રીતે.

જિનાનાં (જુ० જિન) =તીર્થકરોના.

યુગ=યુગલ, બેનું ભેડું.

ચરણયુગે=પાદ-યુગલને વિષે.

દિવિજ=દેવતા.

નત (પા० નમ્) =પ્રણામ કરેલ.

દિવિજનતે=દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાવેલ.

કુરુ (પા० કૃ) =તું કર.

દુર્લભે (જુ० દુર્લભ) =દુર્લભ.

જનતે ! (જુ० જનતા) =હે જન-સમૂહ !

આ તેરમા તીર્થકર શ્રીવિમલનાથને લગતી કુંક લક્ષીકવ સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકાના પૃ० ૧૬૫

૧. શકલે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સેવા—

“ શાંત કરાયા છે સમસ્ત રોગો જનાથી એવા, વળી વિવિધ કમલોના મધ્ય ભાગને વિષે અત્યંત મનોહર રીતે વૃદ્ધિ પામેલા, તેમજ દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા તથા વળી પૃથ્વીને વિષે દુર્લભ એવા જિનોના ચરણ-યુગલને વિષે હે જન-સમૂહ ! તું ભક્તિ કર. ”—૫૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભે છે અને તેમ હોવાને લીધે આ પદ્યો છકા પદ્યને ચમત્કના વિષયમાં મળતાં આવે છે.

અ અ અ અ

જિનવાણીસ્તુતિ:—

વિજિતવતી સુરવં ઘા-

માપૂરિતવન્તમમ્બુદં સુરવન્ધ્યા ।

વીરસ્ય ભવાદવતાદ્

વાણી કેનાપિ ન વિજિતા વાદવતા ॥ ૫૧ ॥

—આર્યા૦

ટીકા

વીરસ્ય જિનસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્-રક્ષતાત્ । વિજિતવતી-તિરસ્કૃતવતી અમ્બુદમ્ । શોભનો રવઃ-શબ્દો यस્ય તમ્ । ઘાં-આકાશં આપૂરિતવન્તમ્ । કિંમૂતા વાક્ ? સુરવંધ્યા । તથા કેનાપિ વાદવતા-વાદિના ન વિજિતા ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

ઘાં આપૂરિતવન્તં, સુ-રવં અમ્બુદં વિજિતવતી, સુર-વન્ધ્યા, કેન અપિ વાદવતા ન વિજિતા વીરસ્ય વાણી ભવાત્ અવતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિતવતી (ધા૦ જિ)=વિજય મેળવેલી.

રવઃ=ધ્વનિ, અવાજ.

સુરવં=સુન્દર ધ્વનિ છે જેનો એવા.

ઘાં (મૂ૦ દિવ્)=આકાશને.

આપૂરિતવન્તં (ધા૦ પૂર)=પૂરી દીધેલ.

અમ્બુદં (મૂ૦ અમ્બુદ)=મેઘને.

વન્ધ્યા (ધા૦ વન્દ)=વન્દન કરવા લાયક.

સુરવન્ધ્યા=દેવોને વન્દન કરવા લાયક.

વીરસ્ય (મૂ૦ વીર)=વીરની.

અવતાત્ (ધા૦ અવ્)=અથાવો.

વાણી=વાણી, દેશના.

કેન (મૂ૦ કિમ્)=કોઈથી.

વિજિતા (ધા૦ જિ)=જીતાયેલી.

વાદવતા (મૂ૦ વાદવત્)=વાદી વડે.

निर्वाणकलिकायाम्—

“गान्धारीं देवीं नीलवर्णीं कमलासनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुत-
दक्षिणकरां अभयकुलिशयुतवामहस्तां चेति ।”

श्लोकार्थ

गिरन-याणीनी स्तुति—

“आकाशने पूरी नाभनारी तथा पणी शो
उपर विशय नेणवनारी तेमज कोष्ठ पणु वारीथी
(दे भयो।) (तमने) सव(—अभय)थी भयां

गान्धारीदेव्याः स्तुतिः—

पविमुशलकरा लाभं
शुभं क्रियादधिव
कमलं रागान्धारी-
रणकृत्रीलप्रभो

पयिश्च मुशलं च पविमुशले
ध्याइवसः” (सि० अ० २, पा०
त्यर्थः । किंविधं पदं ? अतीव व
न्धाश्च तेऽयश्च तेषां ईरणं-प्रे

पवि-मुशल-करा, अति-
मील-प्रभा-उत्करा ‘गान्धारी’

मुशल=मुसलुं, सानेहुं.

कर=हाथ.

पविमुशलकरा=पञ्च अने
जेवी.

लाभं (मू० लाभ)=दाभने

शुभं (मू० शुभ)=शुभ.

क्रियात् (पा० कृ)=करी.

अधियसन्ती (धा० वच्)=वसनारा.

कराल=डिम्ब.

સ્તોકાર્થ

ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ—

“વજ્ર અને મુશળ છે હાથમાં જેના એવી, વળી અતિશય ઉચ્ચ (અર્થાત્ અભંગુર) છે કાન્તિ જેની એવા કમલ ઉપર નિવાસ કરનારી, તથા વળી રાગાંધ હૃશ્મનોને પ્રેરણા કરનારી તેમજ નીલ છે પ્રભાનો સમૂહ જેનો એવી ગાન્ધારી (દેવી) (હે ભવ્યો! તમને) શુભ લાભ કરો.”—પર

સ્પષ્ટીકરણ

ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ અભય અને વજ્રથી વિભૂષિત છે. વળી તે નીલવર્ણી છે અને કમલ એ એનું આસન છે. આ વાતની નિર્વાણ-કલિકા સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા ગાન્ધારીદેવીં નીલવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદમુશલયુતદક્ષિણકરામમયકુલિશ-યુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

આચાર-દેનકર પણ આ વાતનું સમર્થન કરે છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“શતપત્રસ્થિતચરણા, મુસલં વજ્રં ચ હસ્તયોર્ધધતી ।

કમનીયાઙ્ગનકાન્તિ-ગાન્ધારી ગાં શુભાં દયાત્ ॥” —આર્યા

આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

અનન્તજિત્=અનન્તજિત્, અનન્તનાથ.
અભિમત (ધાં મન્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.
અભિમતાયદઃ=અભીષ્ટ લાભને દેનારા.
ઘસ્રરઃ (મૂં ઘસ્રર)=પિનાશક, નાશ કરનારા.
અંહસ્=પાપ.

સમસ્તજગદંહસાં=સમસ્ત જગત્નાં પાપોના.
સ્રર=કામદેવ, મદન.

હતક્રુતાપદોઘસ્રરઃ=કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે
એવા કામદેવને હણ્યો છે જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

જે (તીર્થંકર)ને પ્રણામ કરીને, ધર્યછતો નથી છતાં પણ પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું
સુખ જેને એવો. થયો થકો (જીવ) વ્યાધિરૂપી વેલોથી ગહન એવા જન્મ (—મરણ)
રૂપ જંગલમાંથી બહાર નીકળી જાય છે, તે, અભીષ્ટ લાભોને દેનારા, સમસ્ત જગત્નાં
પાપોનો સંહાર કરનારા તથા વળી (ઉત્પન્ન) કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે એવા મદનને
(પણ) હણ્યો છે જેણે એવા 'અનન્તજિત્ (તીર્થંકર) જયવંતા વર્તે છે.'—૫૩

તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર—

ચૌદમા તીર્થંકરનું પ્રચલિત નામ 'અનન્ત' છે, પરંતુ આ પદમાં 'અનન્તજિત્' એમ
આપ્યું છે તે શું યોગ્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. આ પ્રશ્નના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તે પૂર્વે
એ પણ વાત ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે કે ૭૭મા પદમાં તો વીસમા તીર્થંકરના 'સુનિસુવત'
નામને બદલે 'સુવત'નો ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ વાડ? આ તો વધારે અયોગ્ય વાત છે એમ
ઉપલેક્ષ દૃષ્ટિએ વિચારનારને લાગે, પરંતુ તેમ નથી. એ વાતની કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-
સૂરિકૃત અભિધાન-ચિન્તામણિ સાક્ષી પૂરે છે. ત્યાં તીર્થંકરોનાં નામાન્તરો વિષે ઉલ્લેખ
કરતાં કહ્યું છે કે—

“ઋષભો વૃષભઃ શ્રેયાન્, શ્રેયાંસઃ સ્યાદનન્તજિદનન્તઃ ।

સુવિધિસ્તુ પુષ્પદન્તો, મુનિસુવતસુવતૌ તુલ્યૌ ॥ —આર્થાં

અરિષ્ટનેમિસ્તુ નેમિ-વીરશ્ચરમતીર્થંકૃત્ ।

મહાવીરો વર્ધમાનો, દેવાયો જ્ઞાતનન્દનઃ ॥” —અનુષ્ટુપ્

—પ્રથમ કાણ્ડ, પદ્યાંક ૨૯-૩૦.

અર્થાત્ ‘ઋષભ’ અને ‘વૃષભ’, ‘શ્રેયાન્’ અને ‘શ્રેયાંસ’, ‘અનન્તજિત્’ અને
'અનન્ત', 'સુવિધિ' અને 'પુષ્પદંત' તેમજ 'મુનિસુવત' અને 'સુવત' એ સમાન છે. એવીજ
રીતે 'અરિષ્ટનેમિ' અને 'નેમિ' પણ સમાન છે. અન્તિમ તીર્થંકરનાં વીર, મહાવીર, વર્ધમાન,
દેવાય અને જ્ઞાતનન્દન એ નામાન્તરો છે.

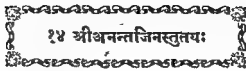
જ જ જ જ

૧ 'અનન્તજિત્'શબ્દસ્ય વ્યુત્પત્ત્યર્થઃ—

“અનન્તકર્મોનાન્ જયતિ અનન્તજ્ઞાનાદિર્મિર્ધા જયત્યનન્તજિત્, યદ્વા ગર્ભસ્થિતે જનન્યા અનન્તરક્તદામ દદં
જયતિ ચ ત્રિમુચનેઽપિ દ્વિત્યનન્તજિત્”

—અભિધાનચિન્તામણિસ્વોપજ્ઞદીકાયામ્

૨ આ ચૌદમા તીર્થંકરની સ્તૂતિ રૂપરેખા સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (૫૦ ૧૭૫)માં આલેખવામાં
આવી છે.

૧૪ શ્રીઅનન્તજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

નિરેતિ ગદવહ્ણરીગુપિલજન્મકાન્તારતઃ

પ્રણમ્ય ચમનીપ્સિતોપનતદિવ્યકાન્તારતઃ ।

અનન્તજિદસૌ જયત્યભિમતાયદો ઘસરઃ

સમસ્તજગદંહસાં હતકૃતાપદોઘસરઃ ॥ ૫૩ ॥

—૧૫૫ી (૮, ૧)

ટીકા

અસૌ અનન્તજિત્ તીર્થકરો જયતિ । યં પ્રણમ્ય જીર્વો નિરેતિ-નિર્ગચ્છતિ । કસ્માદ્ ગદા-રોગા એવ વહ્ણયો-લતાસ્તાભિર્ગુપિલ-ગહનં જન્મ એવ કાન્તારં-ધનં તસ્માત્ । કિંભૂતઃ સન્ નિરેતિ ? અનીપ્સિતમેઘ-અનામુમિષ્ટમેવ ઉપનતં-આગતં દિવ્યકાન્તાનાં રતં-સુલં યસ્ય સઃ । અભિમતં સુલં તસ્ય આયઃ-પ્રાપ્સિસં દદાતીતિ અંદઃ, જિનવિશેષણમ્ । ઘસરો-વિનાશકઃ । સમસ્તજગતાં અંહાંસિ-પાપાનિ તેષામ્ । કૃત આપદાં ઓષો યેન સ્પરેણ સ (તતઃ) કર્મધારયઃ । હતઃ કૃતાપદોઘસરો યેન સઃ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

યં પ્રણમ્ય અન્-ઈપ્સિત-ઉપનત-દિવ્ય-કાન્તાર-રતઃ (સન્ જીવઃ) ગદવહ્ણરી-ગુપિલ-જન્મન્-કાન્તાર-તઃ નિરેતિ, અસૌ અભિમત-આય-ઘઃ, સમસ્ત-જગત્-અંહસાં ઘસરઃ, હત-કૃત-આપદ્-ઓષ-સરઃ 'અનન્તજિત્' જયતિ ।

શબ્દાર્થ

નિરેતિ (પા• ૬)=ખડાર નીકળી બાધ છે.

ગદ્=રોગ.

વહ્ણરી=વેદ, લતા.

ગુપિલ=ચઢા.

કાન્તાર=૧૧, ૦/૧૩.

ગદવહ્ણરીગુપિલજન્મકાન્તારતઃ=રોગગુપી

૧૩ ચઢા એવા ૦/૧૩ગી વનખાંથી.

પ્રણમ્ય (પા• ૧૫)=પ્રણામ કરીને.

અનીપ્સિતઃ=૧૫૨ ૫૨૫એ.

ઉપનત (પા• ૧૫)=ઉપસ્થિત, પામેલ.

કાન્તાર=૩૬૧, ૩૬૨.

રત=સુખ.

અનીપ્સિતોપનતદિવ્યકાન્તારતઃ=૧૫૨ ૫૨૫એ

પ્રાપ્ત થયું છે દિવાંચનાયું સુખ મેને એવે.

અનન્તજિત્=અનન્તજિત્, અનન્તનાથ.
અભિમત (વાં મન્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.
અભિમતાયદ્=અભીષ્ટ લાભને દેનારા.
ઘસરઃ (મૂં ઘસર)=વિનાશક, નાશ કરનારા.
અંહસ=પાપ.

સમસ્તજગદંહસાં=સમસ્ત જગત્નાં પાપોના.

સસર=કામદેવ, મદન.

હતઃકૃતાપદોઘસરઃ=કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે
એવા કામદેવને હણ્યો છે જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

જે (તીર્થંકર)ને પ્રણામ કરીને, ઇચ્છતો નથી છતાં પણ પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું
સુખ જેને એવો થયો થકો (જીવ) વ્યાધિરૂપી વેદોથી ગહન એવા જન્મ (—મરણ)
રૂપ જંગલમાંથી બહાર નીકળી જાય છે, તે, અભીષ્ટ લાભોને દેનારા, સમસ્ત જગત્નાં
પાપોનો સંહાર કરનારા તથા વળી (ઉત્પન્ન) કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે એવા મદનને
(પણ) હણ્યો છે જેણે એવા 'અનન્તજિત્ (તીર્થંકર) જયવંતા વર્તે છે.'—૫૩

તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર—

ચૌદમા તીર્થંકરનું પ્રચલિત નામ 'અનન્ત' છે, પરંતુ આ પદમાં 'અનન્તજિત્' એમ
આપ્યું છે તે શું યોગ્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. આ પ્રશ્નના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તે પૂર્વે
એ પણ વાત ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે કે જ્ઞાના પદમાં તો વીરમાં તીર્થંકરના 'સુનિસુવત'
નામને બદલે 'સુવત'નો ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ વાકુ? આ તો વધારે અયોગ્ય વાત છે એમ
ઉપલેક્ષ દૃષ્ટિએ વિચારનારને લાગે, પરંતુ તેમ નથી. એ વાતની ક્ષતિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-
સચ્ચિદ્ગુપ્ત અભિધાન-ચિન્તામણિ સાક્ષી પૂરે છે. ત્યાં તીર્થંકરોનાં નામાન્તરો વિષે ઉલ્લેખ
કરતાં કહ્યું છે કે—

“ઋષભો વૃષભઃ શ્રેયાન્, શ્રેયાંસઃ સ્યાદનન્તજિદનન્તઃ ।

સુવિધિસ્તુ પુષ્પદન્તો, સુનિસુવતસુવતો તુલ્યો ॥ —આર્યા

અરિષ્ટનેમિસ્તુ નેમિ-વીરધ્વરમતીર્યદ્વત્ ।

મહાવીરો વર્ધમાનો, દેવાર્યો જ્ઞાતનન્દનઃ ॥ ” —અનુષ્ઠુપ

—પ્રથમ કાણ્ડ, પદ્યાંક ૨૯-૩૦.

અર્થાત્ 'ઋષભ' અને 'વૃષભ', 'શ્રેયાન્' અને 'શ્રેયાંસ', 'અનન્તજિત્' અને
'અનન્ત', 'સુવિધિ' અને 'પુષ્પદન્ત' તેમજ 'સુનિસુવત' અને 'સુવત' એ સમાન છે. એવીજ
રીતે 'અરિષ્ટનેમિ' અને 'નેમિ' પણ સમાન છે. અન્તિમ તીર્થંકરનાં વીર, મહાવીર, વર્ધમાન,
દેવાર્ય અને જ્ઞાતનન્દન એ નામાન્તરો છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ 'અનન્તજિત્' શબ્દસ્ય દ્યુત્પત્તયર્થઃ—

“અનન્તકર્મજ્ઞાન્ જયતિ અનન્તૈર્જ્ઞાનાવિમિષ્ઠો જયત્યનન્તજિત્, યદ્વા ગર્ભસ્થિતે જનન્યા અનન્તરત્તદામ દષ્ટં
જયતિ ચ ત્રિસુવનેષિ દિત્યનન્તજિત્ ”

—અભિધાનચિન્તામણિસ્વોપજ્ઞદીકાયામ્

૨ આ ચૌદમા તીર્થંકરની સ્તુત્વ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦-૧૭૫)માં આલેખવામાં
આવી છે.

જિનાનાં વિજયઃ—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ ૫૪ ॥

—૫૪થી

ટીકા

પ્રપંચિતાનિ જગતિ બૃહદુરિતાન્યેવ કૂપસ્તં તરન્તીતિ તારાઃ । શ્રુતમેવ જ્વલનસ્તેન
ભસ્મસાત્કૃતં મયાવલીકાનનં-વનં યેસ્તે । જિના વપુષા જયન્તિ । યદાનતાઃ સન્તો વરકર્તૃણે
અલીકમુલા ન મયન્તિ । વપુષા કિંમૂતેન ? અનુપમરૂપતયા રાજિના-શોભિતેન ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

યદ્-આનતાઃ (પ્રાણિનઃ) ઘર-વિધો અલીક-આનનાઃ ન મયન્તિ, તે શ્રુત-જ્વલન-ભસ્મ-સાત્-
કૃત-મય-આણી-કાનનાઃ, પ્રપંચિત-જગત્-બૃહત્-દુરિત-કૂપ-તારાઃ જિનાઃ અનુપમ-રૂપતા-
રાજિના વપુષા હહ જયન્તિ ।

શીખરાર્થ

આનન્ત (ધા० નમ્)=નમેલા, પ્રણામ કરેલા.

યદાનતાઃ=જેને પ્રણામ કરેલા.

ઘરવિધો=ઉત્તમ કાર્યને વિધે.

અલીક=અસલ, શૂંઠું.

આનન=પ્રાણ, વદન.

અલીકાનનાઃ=અસલ ॥ પ્રાણ જેમજું એવા.

શ્રુત=શ્રુત-હોન.

જ્વલન=અગ્નિ, આગ.

ભસ્મ=રાખ, રાખોડી.

સાત્=એક ભવનો પ્રત્યય.

કાનન=વન, અરણ્ય.

શ્રુતજ્વલનભસ્મસાત્કૃતમયાવલીકાનનાઃ=શ્રુત૩૫

અગ્નિ વડે ભસ્મીભૂત કુપું છે બપની શ્રેષ્ઠિ૩૫
વનને જેમલે એવા.

પ્રપંચિત=વિલાસિત, વિસ્તીર્ણ.

બૃહત્=મોટું.

કૂપ=કુવો.

તાર (ધા० તૃ)=તરી જનારા.

પ્રપંચિત-જગદ્-બૃહદુરિત-કૂપ-તારાઃ=જગતને વિષે

વિસ્તાર પામેલા મહાપાપ૩૫ કેપને તરી જનારા.

જયન્તિ (ધા० જિ)=જય પામે છે.

વપુષા (ધા० વપુષ)=સરીર વડે.

રૂપતા=સૌન્દર્ય.

અનુપમરૂપતારાજિના=અસાધારણ સૌન્દર્ય વડે

સોભતા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનો વિજય—

જેમને પ્રણામ કરેલા (જીવો) ઉત્તમ કાર્યને વિધે અસલ-પ્રાણ વાળા યતા નથી
(અર્થાત્ એક વખત ઉચિત કાર્ય કરવા હા પાડ્યા પછી તેવું કાર્ય બરૂંદજ કરે છે), તેઓ

કે જમણે શ્રુતરૂપ અગ્નિ વડે ભવ-શ્રેણિ રૂપ વનોને ખાળીને ભસ્મીભૂત કર્યા છે તથા જગ્યા જગત્માં વિસ્તાર પામેલા જોવા મહાપાતકરૂપ કૂપને તરી જાય છે, તે જિનો અલૌકિક સૌન્દર્યથી શોભતા દેહ વડે અત્ર જાય પામે છે.”—૫૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

આ પદનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, એથી કરીને આ પદ ‘પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે.

શ્રુત-જ્ઞાન—

જૈન શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો પાડ્યા છે—(૧) મતિ, (૨) શ્રુત, (૩) અવધિ, (૪) મનઃપર્યય અને (૫) કેવલ. આ પાંચ પ્રકારો પૈકી પરોક્ષ પ્રમાણરૂપ, મતિપૂર્વક, શાસ્ત્ર-શ્રવણ અથવા તેના પઠન ઉપર આધાર રાખનારૂં, ત્રિકાલવિષયક તેમજ અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે મુખ્ય ભેદોવાળું જ્ઞાન શ્રુત-જ્ઞાન છે. શબ્દ-શ્રવણથી ઉપજતો બોધ યાને શબ્દ-બોધ તે શ્રુત-જ્ઞાન છે, જ્યારે શબ્દજનિત અર્થ-બોધથી અતિરિક્ત, ઇન્દ્રિયાર્થસંગંધજન્ય બોધ તે મતિજ્ઞાન છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ જ્ઞાનોની સ્થૂળ માહિતી અધ્યાત્મ-તત્ત્વાલોકમાંથી મળી શકશે, જ્યારે તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો વિશેષાવશ્યક, નંદીસૂત્ર વિગેરે ગ્રંથોમાંથી મળશે.

શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા—

આ પદમાં જે એમ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા ભવરૂપી વનો ભસ્મીભૂત થને છે (અને તેમ થતાં સુક્તિ મળે છે) તે કંઇ અતિશયોક્તિ નથી. કેમકે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ‘બૌદ્ધપૂર્વધર યાને શ્રુત-કેવલી જે આહાર લાવે તે આહાર કેવલ-જ્ઞાનીને પણ કલ્પે છે. બળી જે કે શ્રુત-જ્ઞાન સ્વપર્યાયથી કે પરપર્યાયથી કેવલજ્ઞાનના સમાન નથી, પરંતુ સ્વ-પર ઉભય પર્યાય વડે તો તે તેના સમાન છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સંયપજ્ઞાપહિ ઉ કેવલેણ તુલ્યં ન હોજ ન પરેહિં ।

સયપરપજ્ઞાપહિ તુ તુલ્યં તં કેવલેણેવ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ગાથાંક ૪૯૩.

વિશેષમાં જેણે પૂરેપૂરા દશ પૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હોય, તે છવ પણ કદી પણ અભયરૂપી અસભ્ય સલાનો સભ્ય બનતો નથી. અર્થાત્ તે છવને નિર્વાણ-નગરે જવાનો પરવાનો મળી જાય છે. આ ઉપરથી શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા સમજી શકાય છે.

જિનેન્દરના દેહનું વર્ણન—

જેકે જિનેન્દરના દેહનું યથોચિત વર્ણન કરવું તો અશક્ય છે, છતાં પણ કંદપ-સૂત્રની શ્રીવિનયવિજયછએ રચેલી સુબોધિકા નામની (સૂ. ૧૦૮ ની) વૃત્તિમાં આપેલાં નિમ્ન-લિખિત પદો તંરક દષ્ટિ-પાત કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

૧ આ સંબંધમાં બુદ્ધો વીર-ભક્તામરના રજમા પદનું સ્પષ્ટીકરણ.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

સ્વકપર્યાયેસ્તુ કેવલેણ તુલ્યં ન ભવતિ ન પરેઃ ।

સ્વકપરપર્યાયેસ્તુ તુલ્યમેવ તત્ત્વ કેવલેણ ॥

“દ્વિજરાજમુખો ગજરાજગતિ-
રુપોઽપુટઃ સિતદન્તતતિઃ ।
શિતિકેરામરોઽમ્બુજમધુકરઃ
સુરભિશ્વસિતઃ પ્રમયોહસિતઃ ॥ ૧ ॥—તોટકચ્છન્દઃ
મતિમાન્ શ્રુતવાન્ પ્રચિતાવધિયુક્ત
પ્રપુર્વેભવસ્સરણો ગતચ્છ્ક ।
મતિકાન્તિપ્રૃતિપ્રભૃતિસ્વયુજૈ-
ર્જંગતોઽપ્યધિકો જગતીતિહ્રઃ ॥ ૨ ॥”—યુગ્મમ્

અર્થાત્—જેમનું વદન ચંદ્ર જેવું છે, જેમની હાથ ઐશવત હાથીના જેવી છે, જેમના હોઠ ચતા છે, વળી જેમના ઘાંતની પંક્તિ રૂપ જેવી સફેદ છે, જેમના કેશનો સમૂહ કાળો છે, જેમના હાથ કમરના જેવા નાજુક છે, જેમનો શ્વાસ મુગંધથી ભરપૂર છે તથા વળી જેઓ કાંતિથી દીપી રહ્યા છે, તેમજ અવિજ્ઞાન અને મૃતજ્ઞાનના ધારક હોવા ઉપરાંત જેમનું અવિજ્ઞાન અતિશય વિસ્તૃત છે, વળી જેમનું પૂર્વભવ-સ્મરણ વિસ્તારવાળું છે, જેઓ રોગ-રહિત છે તેમજ ભવિ, કાન્તિ, પ્રૃતિ, ઇલાકિ શુભોએ કરીને જે જગત્થી અલિયાતા છે, તે જિનેશ્વર જગત્ના સિદ્ધકષમાન છે.

કહેવાની મતલબ એ છે કે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું સૌન્દર્ય-દાવણ્ય પણ તીર્થકરના દેહ-દાવણ્ય આગળ તો કરી અણગાં નથી, તો પછી આવા ‘અપૂર્વ દેહનું વર્ણન તો મારા જેવો ક્યાંથી કરી શકે ?

જિન-વાણ્યાઃ પ્રાધાન્યમ્—

અવન્ત્સલિલવિષ્ટપાશિતસભાજનાસૂતૃતા

જયંત્યમરયોગિભિઃ કૃતસભાજના સૂતૃતા ।

જિનેન્દ્રગદિતા નયાદિવસુપાઙ્ગીર્વાણતા-

મિતા રિપુવિભેદને કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા ॥ ૫૫ ॥

—દ્વિજી

૧ સરખાવો—

= સમગ્રુપા ઉદ્ધ સ્વં, અંગુલપમાણવં વિરચેત્થા ।

વિજયારંગુલ ૫૬, જ સોરુપ તં અર્ધિમાલો ॥”

—આવૃત્ત-નિર્મુક્તિ, આયાં ૫૬૮.

[સર્વમુક્ત વદિ રૂપમહુદયમાણં વિકુર્વાત્ ।

વિજયારંગુલં પ્રતિ ન જોમતે સદ્ વચાઙ્ગારા ॥]

અર્થાત્—જે સમસ્ત દેવો અનુદા જેવડું રૂપ દિવ્ય શક્તિ વડે વિપુલ, તો પણ તે સૂર્યની સંપુષ્પ અંગારાની જેમ તે જિનેશ્વરના અંગુલ આગળ ચોક્કા પામે નહિ.

૨ તીર્થકરનો દેહ અનુષ્ઠા હોવાથી તો ‘ઓદારક’ શબ્દનો અર્થ વિચારતાં ‘વટુદાર-વટાર’ એમ ઉદ્ભવ કરી શકાય છે.

ટીકા

જિનેન્દ્રમદિતા મીઃ—વાળી જયતિ । કિં કુવંતી ? અવન્તી—રહન્તી । અલિલવિષ્ટમે
આધિતા વાસો સમા ધ તસ્યાં જનાસેપાં અસૂન્—પ્રાણાન્ । ક્રતા—અધ્યાપનીયા । અમ-
રાશ્ચ યોગિનશ્ચ તૈઃ કૃતં સમાજનં—આતિથ્યં યસ્યાઃ સા । સૂનૃતા—સત્યા । નયાદય एव
વસૂને—નિધાનાનિ પાતીતિ યા । અન્ન રિપુમેદને વાણતાં રતા—પ્રાપ્તા । કૃતા શોભ-
નવાગ્રાણાં મીર્ચાળતા—દેવત્વં યયા ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

અલિલ-વિષ્ટ-આધિત-સમા-જન-અમર-અવન્તી, ક્રતા, અમર-યોગિનિઃ કૃત-સમાજના,
સૂનૃતા, નય-આદિ-વસુ-યા, રિપુ-વિમેદને વાણતાં રતા, કૃતા-સુપાત્ર-મીર્ચાળતા, જિન-ન્દ્ર-મદિતા
મીઃ અન્ન જયતિ ।

શબ્દાર્થ

અવન્તી (પા. ૫૫) = રહણ કરનારી.

આધિત (પા. ૫૬) = આશ્રય લીધેલ.

સમાજન = સમૂહ.

અલિલવિષ્ટાધિતસમાજનામસૂનૃત = સમસ્ત પ્રજાઓને

આશ્રીને રહેલા સરયોના પ્રાણીને.

ક્રતા (મૂ. ક્રતા) = અભ્યાસ કરવા લાગક.

યોગિન = યોગી, મુનિવર.

અમરયોગિનિઃ = દેવો અને મુનિવરો વર.

સમાજન = આતિથ્ય, પરોપકાર.

કૃતસમાજના = કર્યું છે આતિથ્ય જેનું એવી.

સૂનૃતા (મૂ. સૂનૃતા) = સત્ય, સાચી.

મદિત (પા. ૫૬) = કહેલી.

જિનેન્દ્રમદિતા = જિનવરે કહેલી.

યસુ = નિધાન.

નયાદિયસુપાત્ર = નય આદિ નિધાનનું રક્ષણ કરનારી.

અન્ન = આહાર.

મીઃ (મૂ. મિદ) = વાણી.

વાણતાં (મૂ. વાણતા) = વાણીપણીને.

રતા (મૂ. રતા) = પ્રાપ્ત થયેલી.

વિમેદન = સંહાર, નાશ.

રિપુવિમેદને = સત્યનો સંહાર કરવામાં.

સુપાત્ર = યોગ્ય પાત્ર.

મીર્ચાળતા = દેવપાત્ર.

કૃતસુપાત્રમીર્ચાળતા = કર્યું છે સુપાત્રોનું દેવપાત્ર

જેનું એવી.

સ્તોકાર્થ

જિનવાણીનું પ્રાધાન્ય—

“ સમસ્ત પ્રજાઓને આશ્રીને રહેલા એવા સર્વ જનોના (અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-
ઓના) પ્રાણનું રક્ષણ કરનારી, વળી અભ્યાસ કરવા લાગક, તથા દેવોએ અને મુનિ-
વરોએ કર્યું છે આતિથ્ય જેનું એવી (અર્થાત્ વિષ્ણુપાદિકથી સેવાયેલી), સાચી, નયા-
દિક નિધાનનું પરિપાલન કરનારી, (કામાદિક) શત્રુનો સંહાર કરવામાં બાણપણીને
પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ બાણની મરજ સારનારી), વળી કર્યો છે સુપાત્રોને દેવરૂપ જેણે
એવી તેમજ જિનવરે કહેલી એવી વાણી અત્ર જગ પામે છે.”—૫૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યમાં પ્રથમનાં બે અરણ્યોમાં છેવટના આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે. અક્ષરો બાકીનાં

૫૨૨શોભાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત ૫૫ આ. સમસ્ત કાવ્યમાં એક જ છે, એ એની વિશેષતામાં વધારો કરે છે..

૫. ૫. ૫. ૫. ૫

માનસીદેવ્યા: સ્તુતિ:—

નિજાક્ષલતયોજ્વલા વિશદવન્ધુજીવાભયા

સિતાક્ષવિહગા હતાનમદવન્ધુજીવાઽભયા ।

જ્વલજ્વલનહેતિકા હરતુ 'માનસી' તાપદં

શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધિનુપમાનસીતા પદમ્ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—પૃષ્ઠી.

ટીકા

સા માનસી દેવતા તાપદં પદં હરતુ । નિજાક્ષમેવ લતા તયા ઉજ્વલા । વિશદ-
વન્ધુજીવસ્ય-વિન્ધવજીવસ્યેવ આભા યસ્યા: સા તયા । સિતાક્ષવિહગો-રાજહંસો વાહનં યસ્યા:
સા । હતા અનમન્ત:-અનલ્પશીલા અવન્ધુજીવા:-શત્રુજીવા યયા સા । જ્વલંશ્વાસૌ જ્વલ-
નશ્ચ સ એવ હેતિ:-પ્રહરણં યસ્યા: સા । શુભાતિશય એવ ધાન્યં તસ્ય વૃદ્ધિ: તસ્યાં
નિરુપમાના સીતા-ક્ષેત્રદેવતા ॥ ૫૬ ॥

અન્વય:

વિશદ-વન્ધુ-જીવ-આભયા, નિજ-અક્ષ-લતયા ઉજ્વલા, સિત-અક્ષ-વિહગા, હતા-અનમન્ત-
અવન્ધુ-જીવા, અ-ભયા, જ્વલત્-જ્વલન-હેતિકા, શુભ-અતિશય-ધાન્ય-વૃદ્ધિ-અનુપમાન-સીતા
'માનસી' તાપદં પદં હરતુ ।

શબ્દાર્થ

અક્ષ=શરીર, દેહ.

લતા=વેદ.

નિજાક્ષલતયા=પોતાની દેહશ્રી વેદ વડે.

ઉજ્વલા (મૂ. ઉજ્જલ)=ઉત્કૃષ્ટવેદ.

વિશદ=નિર્મલ.

વન્ધુજીવ=અપોરીયું, પુષ્પ-વિશેષ.

વિશદવન્ધુજીવાભયા=નિર્મલ અન્ધુજીવના સમાન
ક્રાંતિ છે જેની એવી.

વિહગ=પક્ષી.

સિતાક્ષવિહગ=ચેત શરીરવાળું પક્ષી, સજ્જંત.

સિતાક્ષવિહગા=સજ્જંત છે જેની પામે એવી.

નમત્ (પા. નમ)=નમનારા.

વન્ધુ=મિત્ર.

જીવ=જીવ, પ્રાણી.

હતાનમદવન્ધુજીવા=દણી નાંખ્યા છે નહિ નમનારા

શત્રુ-જનોને જેલે એવી.

અભયા (મૂ. અભય)=નિર્ભય.

જ્વલત્ (પા. જલ)=અપોતો, જલવદ્યમાન.

હેતિ=શસ્ત્ર, હથિયાર.

જ્વલજ્વલનહેતિકા=જલવદ્યમાન અગ્નિ છે શસ્ત્ર
જેનું એવી.

માનસી=માનસી (દેવી).

અતિશય=અતિશય, ઉત્કૃષ્ટતા.

ધાન્ય=અનાજ.

વૃદ્ધિ=વૃદ્ધિ.

અનુપમાન=ઉપમા-રહિત, નિરૂપમા.

સીતા=ક્ષેત્ર-દેવતા.

શુભાતિશયધાન્યવૃદ્ધિનુપમાનસીતા=શુભ અતિશય-
શ્રી ધાન્યની વૃદ્ધિ પ્રતિ નિરૂપમા ક્ષેત્ર-દેવતા (એવી).

निर्वाणकलिकायाम्—

“मानसीं धवलवर्णीं हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रालङ्कृतदक्षिणकरां
अक्षवलयाराशिनियुक्तवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

માનસી દેવીની સ્તુતિ—

“નિર્મલ બન્ધુજીવ (નામના પુષ્પ)ના સમાન કાંતિ છે જેની એવી પોતાની દેહ-લતા વડે ઉજ્જવલ, વળી રાગહંસ છે (વાહન) જેની પાસે એવી, વળી હણી નાખ્યાં છે નહિ નમનારા શત્રુ-જનોને જેણે એવી, નિર્ભય, તથા વળી જન્મવત્થમાન અશ્વિ છે શસ્ત્ર જેનું એવી તેમજ વળી શુભ અતિશયરૂપી ધાન્યની વૃદ્ધિ કરવામાં નિરૂપમ ક્ષેત્ર-દેવતાના સમાન એવી માનસી (દેવી) (હે ભંયો! તમારા) સંતાપકારક પદને હરો.”—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમકાર—

આ પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ બેવાય છે.

માનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાન ધરનારાના મનને સાન્નિધ્ય કરે તે માનસી’ એ માનસી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ દેવી હંસના ઉપર આરૂઢ થાય છે. એ દેવીને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વજ્રથી શોભે છે. વિશેષમાં તે ધવલવર્ણી છે. આ વાત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી બેઠે શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા માનસીં ધવલવર્ણીં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રાલક્ષ્મીતદક્ષિણક્રામશ્ચલયાશનિયુ-
ક્તવામકરાં ચેતિ ।”

આચાર-દિનકરમાં પણ આ પ્રમાણે આ દેવીનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં એનો વર્ણ કનકસમાન બતાવ્યો છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“હંસાસનસમાલીના, વરદેન્દ્રાયુવાન્વિતા ।
માનસી માનસીં પીઠાં, હન્તુ જામ્વૂનદચ્છવિઃ ॥”

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૬૨.

૧૬ શ્રીધર્મજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીધર્મનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સમવસરણભૂમૌ સજિતાર્ચોદયાયાં

નિયતમભિદધૌ યઃ સજિતાર્ચો દયાયામ્ ।

જનયતુ મુદમુચદ્રાગસૌધર્મનામા-

ર્ચિતહરિપરિપૂજ્યો દ્રાગસૌ 'ધર્મ'નામા ॥ ૫૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

અસૌ ધર્મનામા મુદં જનયતુ । સમવસરણપૃથ્વાં સજિતઃ—પ્રહીકૃતઃ પૂજાયા ઉદયઃ પ્રાદુર્ભાવો યસ્યાં સા તસ્યામ્ । નિયતં—નિશ્ચિતં અભિદધૌ—રક્ષિતવાન્ । યઃ સતા-શોભ-નેન જિતાડર્ચા-શરીરં યેન સઃ । કસ્યામભિદધૌ ? દયાયામ્ । ઉચદ્રાગો યસ્મિન્ સ ઉચ-દ્રાગશ્વાસૌ સૌધર્મશ્ચ-આચકલ્પસત્સ્ય નામઃ—પ્રણામઃ । “તાત્પર્યાત્ તત્કાલપદેશ” ઇતિ ન્યાયાત્ સૌધર્મદેવાનાં નામસ્તેન અર્ચિતશ્વાસૌ હરિશ્ચ તસ્ય પરિપૂજ્યઃ ॥ ૫૭ ॥

અન્વયઃ

યઃ સત્-જિત-અર્ચઃ સજિત-અર્ચા-ઉદયાયાં સમવસરણ-ભૂમૌ દયાયાં નિયતં અભિદધૌ, અસૌ ઉચત્-દ્રાગ-સૌધર્મ-નામ-અર્ચિત-હરિ-પરિપૂજ્યઃ ‘ધર્મ’-નામા દ્રાગ મુદં જનયતુ ।

૧૫૭-૬૧૬

સમવસરણ=ધર્મ-દેશનાનું સ્થાન, સમવસરણ.

ભૂમિ=૨૪૯, ૪૪૫.

સમવસરણભૂમૌ=સમવસરણની ભૂમિમાં.

સજિત=તૈયાર થયેલ.

અર્ચા=પૂજા.

સજિતાર્ચોદયાયાં=તૈયાર થયે છે પૂજનો ઉદય જેને વિષે એના.

નિયતં=ખરેખર.

અભિદધૌ (ધાં ધા)=કહેતા હતા.

અર્ચા=શરીર.

સજિતાર્ચા=શોભન વડે છત્તું છે શરીર જેણે એના.

દયાયાં (મૂં દયા)=દયાને વિષે.

જનયતુ (ધાં જનૂ)=ઉત્પન્ન કરો.

મુદં (મૂં મુદ)=હર્ષને.

ઉચત્ (ધાં ઇ)=ઉદય પામતો.

સૌધર્મ=સૌધર્મ દેવગોક, પ્રથમ દેવગોક.

નામ=પ્રણામ.

હરિ=હં-દ.

પરિપૂજ્ય=પૂજનીય.

ઉચદ્રાગસૌધર્મનામાર્ચિતહરિપરિપૂજ્યઃ=ઉદય પા-

મતો છે એક જેને વિષે એના સૌધર્મ (વાસી દેવો)

ના પ્રણામ વડે પૂજયેલ એના હં-દના પૂજનીય.

ધર્મ=ધર્મ(નાથ), પંદરમા તીર્થંકર.

નામન્=નામ, અભિધાન.

ધર્મનામા=ધર્મ(નાથ) છે નામ જેનું તે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ—

“સંયમ વડે વશ કર્યું છે શરીરને જેણે એવા જેણે, સંજ્ઞ કરવામાં આવ્યો છે પૂજનો પ્રાદુર્ભાવ જેને વિષે એવી સમવસરણુ-ભૂમિમાં દયા વિષે હમેશાં કથન કર્યું છે—દેશના દીધી છે, તે, ઉદય પામતો છે સ્નેહ જેને વિષે એવા સૌધર્મ (વાસી દેવો)ના પ્રણામ વડે પૂજયેલ એવા (શક) ઇન્દ્રને પૂજનીય 'ધર્મ' નામના (તીર્થંકર) (આપણને) સત્વર આનંદ અર્પો.”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-યમકાર—

આમાં તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદોમાં પણ એકજ પ્રકારનો શબ્દાલંકાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે અને તે એ છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણમાં તેમજ બાકીનાં બે ચરણોમાં પણ સાત સાત અક્ષરની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ ‘પાદાંતસમસસાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમક-વિશેષથી ઝળકી ઉઠે છે. આવા પ્રકારના યમક-વિશેષના દર્શન આ પદ-માંજ પ્રથમ થાય છે અને વળી આ યમક-વિશેષથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ચારનીજ છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવરાણાં વિજ્ઞસિઃ—

યદુદયમધિગમ્ય વ્યાપદાનન્દમશ્ચ-

જગદુપરતર્હિસં વ્યાપ દાનં દમં ચ ।

દદતુ પદમુશ્રીતેજિ નાનાશયં તુ

પ્રતિભયમિહ નોઽયં તે જિના નાશયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

—માલિની

ટીકા

તે જિનાઃ પદં-અવસ્થાનં પ્રયચ્છન્તુ । કિંવિધં? ઉરુશ્રિયા તેજયતિયત્, યેષામુદયમ-ધિગમ્ય-પ્રાપ્ય જગદેવંવિધં ભવતિ । વ્યાપત્-વિગતા આપદ્ યસ્માત્ તત્ । આનન્દં-હર્ષ અશ્વત્-ગચ્છત્ । ઉપરતા-ગતા હિંસા યસ્માત્ તત્ એવંવિધં સત્ વ્યાપ-વ્યાપ્તવત્ । કિં? દાનં દમં ચ (એતદુકં ભવતિ) । નાનાપ્રકારા આશયાઃ-ચિત્તવિશેષા યસિંસત્ । તુશ્વદ્ધશ્ચાર્થે । પ્રતિભયં-ભયદં इह-લોકે નાશયન્તુ-અપનયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

અન્વયઃ

યત્-ઉદય-અધિગમ્ય જગત્ વિ-આપત્, આનન્દં અશ્વત્, ઉપરત-હિંસં (સત્) દાનં દમં ચ વ્યાપ, તે જિનાઃ ઉરુ-શ્રી-તેજિ, નાના-આશયં પદં તુ દદતુ, નઃ इह પ્રતિભયં અયં નાશયન્તુ ।

૧-આ પંદરમા તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦-૧૮૩)માં આલેખવામાં આવી છે.

૨-અયં ધનુશ્ચિહ્નિતો ભાગશ્ચિન્તનીયઃ ।

રાજદાર્ય

ચતુર્થ્ય=જેમના ઉદયને.

અધિગમ્ય (પા. ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

વિ=વિયોગશૂન્યક ઉપશમ્.

આપત્ત=જાતી રહી છે આપણા જેમાંથી એજું,
વિપત્તિથી મુક્ત.

આનન્દ (મૂ. આનન્દ)=હર્ષને.

અઙ્ગત્ (પા. અઙ્)=પ્રાપ્ત થનારું.

જગત્ (મૂ. જગત્)=દુનિયા.

ઉપરત (પા. રમ્)=નહ થયેલી.

હિંસા=હિંસા, ખીડા.

ઉપરતહિંસા=નહ થઇ છે હિંસા જેનાથી એજું.

આપ (પા. આપ્)=વિસ્તાર કર્યો, વિસ્તાર્યો.

વાનં (મૂ. દાન)=દાનને.

વમં (મૂ. દમ્)=ઉપશમને, સમને.

વત્તુ (પા. ત્ત્ત્)=અર્પો.

તેજિન્=શોભાવાળું.

ઉદ્યતિતેજિ=વિશાળ લક્ષ્મી વડે શોભતું.

આશય=આશય.

નાનાશયં=વિવિધ આશયો જેને વિષે એવા.

તુ=વિશેષતારુણ્યક અભ્યય.

પ્રતિભયં (મૂ. પ્રતિભય)=ભયંકર, ભય ઉત્પન્ન કરનારા.

નઃ (મૂ. અભય)=અભયારા.

નાશયન્તુ (પા. નશ્)=નાશ કરે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને વિશ્વસિ—

“જેમનો ઉદય થતાં જગત્ વિપત્તિથી મુક્ત અને છે તથા આનંદ પામે છે તેમજ હિંસાથી રહિત અને છે અને વળી દાન અને ઉપશમનો વિસ્તાર થાય છે, તે તીર્થંકરો (આપણને) વિશાળ લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિવિધ ભતના આશયોથી મુક્ત એવું પદ અર્પો તેમજ આપણા આ સંસારને વિષે ભયંકર પાપનો નાશ કરે.”—૫૮

જિનવચનપ્રશંસા—

પરસમયરિપૂણાં સંસદો દારહેતો

વિહિતવિતતમોહાસં સદોદારહેતો ।

જિનવચસિ રતા સ્તાપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ ॥ ૫૯ ॥

—માલિની

ટીકા

જિનવચસિ રતાઃ સ્ત-રતા ભવત । કિંમૂતે વચસિ ? પરાશ્ચ તે સમયાશ્ચ ય્વ રિપવ-
સ્તેપામ્ । સંસત્-પરિપત્ તત્ત્વાઃ સંસદઃ । દારણં-વિદારણં તસ્મિન્ હેતિઃ-શસ્ત્રં યદ્વચઃ
તસ્મિન્ । વિહિતઃ-કૃતો વિતતમોહસ્ય અસઃ-ક્ષેપો યસિંસત્ ક્રિયાવિશેષણમ્ । ઉદારા-યુ-
રવો હેતવો યસ્મિન્ । આપદાં હતિઃ-વિનાશસ્તસ્મિન્ । સત્યા-અવિતથા નીતિર્યદ્વચસઃ તત્
સત્યનીતિ તસ્મિન્ સત્યનીતી । દિવિજા-દેવા મનુજા-મનુષ્યાસ્તેષાં લક્ષ્મ્યાઃ પદ્ધતિઃ-માર્ગો
યત્ તસ્મિન્ । ન વિઘન્ટે ર્હતવો યસ્મિન્ તત્ તસ્મિન્ । સતિ-શોભને વિઘમાને વા ॥૫૯॥

અન્વયઃ

પર-સમય-રિપૂર્ણાં સંસદઃ દાર-હેતૌ, વિદિત-વિતત-મોહ-અસં સદા ઉદાર-હેતૌ, આપન્-દતૌ સત્ય-નીતૌ દિવિજ-મનુજ-લક્ષ્મી-પદ્મતૌ, સતિ, અન્-ઈતૌ જિન-વચસિ રતાઃ સ્ત ।

શબ્દાર્થ

પર=અન્ય.

સમય=સિદ્ધાન્ત, આગમ.

પરસમયરિપૂર્ણાં=પર સિદ્ધાન્તરૂપ શત્રુઓની.

સંસદઃ (મૂં સંસદ્)=સભાના.

દાર=વિદારણ.

દારહેતૌ=વિદારણ કરવામાં શસ્ત્ર અથવા સાધનના સમાન એવા.

વિદિત (ખાં જા)=કરેલ.

વિતત (ધાં તત્)=વિસ્તીર્ણ.

મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.

અસં=ક્ષેપ, દૂર ફેંકી દેવું તે.

વિદિતવિતતમોહાસં=કયાં છે વિસ્તીર્ણ મોહનો ક્ષેપ જેમાં તેની આશંક.

ઉદાર=પ્રધાન, ગુરુ.

દેતુ=કારણ.

ઉદારહેતૌ=પ્રધાન છે યુક્તિઓ જેમાં એવા.

જિનવચસિ=જિનના વચનમાં.

રતાઃ (મૂં રત)=રાગી, અનુરાગી.

સ્ત (ખાં અત્)=યાઓ.

દતિ=વિનાશ.

આપદ્મતૌ=વિપત્તિના વિનાશક.

નીતિ=નીતિ.

સત્યનીતૌ=સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા.

મનુજ=માનવ.

લક્ષ્મી=ધન, સંપત્તિ.

પદ્મતિ=માર્ગ.

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્મતૌ=દેવ અને માનવની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ.

સતિ (મૂં સત્)=(૧) શોભનીય; (૨) વિવશાન.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

અનીતૌ=અવિશ્વાસ છે ઈતિઓ જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનની પ્રશંસા—

“પર સિદ્ધાન્ત (અર્થાત્ જૈનેતર આગમ)રૂપી શત્રુઓની સભાનું વિદારણ કરવામાં શસ્ત્રસમાન (અથવા કારણભૂત), વિસ્તીર્ણ અજ્ઞાનનો નાશ થઈ શકે તેવી રીતે સર્વદા ઉત્તમ યુક્તિઓથી યુક્ત, વળી વિપત્તિના વિનાશક, તથા વળી સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા, તેમજ દેવ અને માનવોની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ, શોભાયમાન અને ઈતિથી રહિત એવા જિન-વચનના (દે વીતરાગ માર્ગના સાચા સેવકા!) તમે રાગી થાઓ.”—પદ

૪ ૪ ૪ ૪

૧ ઈતિ છે છે—(૧) અતિવૃદ્ધિ, (૨) અનાવૃદ્ધિ, (૩) ઉદર, (૪) તીક, (૫) પોપટ અને (૬) પર-રાજ્યનાં આક્રમણો. કહ્યું પલ્લુ છે કે—

“અતિવૃદ્ધિનાવૃદ્ધિ-મૂંપકાઃ શલભાઃ શુકાઃ ।

પ્રત્યાસન્નાદ્ય રાજાનઃ, પટેતા ફેવયઃ સ્મૃતાઃ ॥”

શબ્દાર્થ

યદુક્ત્યં=જેમના ઉદયને.

અધિગમ્ય (ધા• ગમ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

વિ=વિયોગસૂચક ઉપસર્ગ.

વ્યાપત્=જાતી રહી છે આપદા જેમાંથી એનું.

વિપત્તિથી મુક્ત.

આનન્દ (મૂ• આનન્દ)=હર્ષને.

અશ્વત્ (ધા• અશ્)=પ્રાપ્ત થનારું.

જગત્ (મૂ• જગત્)=દુનિયા.

ઉપરત્ (ધા• રમ્)=નષ્ટ થયેલી.

હિંસા=હિંસા, પીડા.

ઉપરત્-હિંસા=નષ્ટ થઇ છે હિંસા જેનાથી એનું.

વ્યાપ (ધા• વ્યાપ્)=વિસ્તાર કર્યો, વિસ્તાર્યાં.

દાનં (મૂ• દાન)=દાનને.

દમં (મૂ• દમ્)=ઉપશમને, શમને.

વદતુ (ધા• વા)=અર્પું.

તેજિન્=શ્લેષાવાળું.

ઉદ્ગ્રીતેજિ=વિશાળ લક્ષ્મી વડે શોભતું.

આશય=આશય.

નાનાશયં=વિવિધ આશયો છે જેને વિષે એવા.

તુ=વિશેષતાસૂચક અવ્યય.

પ્રતિમયં (મૂ• પ્રતિમય)=અર્ચકર, અર્ચ ઉત્પન્ન કરનારા.

ના (મૂ• અસદ્)=અભારા.

નાશયન્તુ (ધા• નશ્)=નાશ કરો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને વિશ્વસિ—

“જેમનો ઉદય થતાં જગત્ વિપત્તિથી મુક્ત બને છે તથા આનંદ પામે છે તેમજ હિંસાથી રહિત બને છે અને વળી દાન અને ઉપશમનો વિસ્તાર થાય છે, તે તીર્થંકરે (આપણને) વિશાળ લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિવિધ ભતના આશયોથી મુક્ત એવું પણ અર્પું તેમજ આપણા આ સંસારને વિષે અર્ચકર પાપનો નાશ કરે.”—૫૮

જિનવચનપ્રશંસા—

પરસમયરિપૂણાં સંસદો દારહેતૌ

વિહિતવિતતમોહાસં સદોદારહેતૌ ।

જિનવચસિ રતા સ્તાપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ સત્યનીતૌ ॥ ૫૯ ॥

—માતિની

ટીકા

જિનવચસિ રતાઃ સ્ત-રતા ભવત । કિંમૂતે વચસિ ? પરાશ્ચ તે સમયાશ્ચ પવ રિપવ-સ્તેષામ્ । સંસત્-પરિપત્ તસ્યાઃ સંસદઃ । દારણં-વિદારણં તસ્મિન્ હૈતિ-શયં યદ્વચઃ તસ્મિન્ । વિહિતઃ-કૃતો વિતતમોહસ્ય અસઃ-ક્ષેપો યસિંસત્ ક્રિયાવિશેષણમ્ । ઉદારા-શુ-રયો હૈતયો યસિન્ । આપદાં હૈતિઃ-પિનાશસ્તસિન્ । સત્યા-અવિતથા નીતિર્યદ્વચસઃ તત્ સત્યનીતિ તસ્મિન્ સત્યનીતી । દિવિજા-દેવા મનુજા-મનુષ્યાસ્તેષાં લક્ષ્મ્યાઃ પદ્ધતિઃ-માર્ગો યત્ તસ્મિન્ । ન વિદ્યન્તે ર્જૈતયો યસિન્ તત્ તસ્મિન્ । સતિ-શોભને વિદ્યમાને વા ॥૫૯॥

અન્વયઃ

પર-સમય-રિપૂણાં સંસદઃ દાર-હેતૌ, વિહિત-વિતત-મોહ-અસં સદા ઉદાર-હેતૌ, આપત્-હતૌ સત્ય-નીતૌ દિવિજ-મનુજ-લક્ષ્મી-પદ્ધતૌ, સતિ, અન્-ઈતૌ જિન-વચસિ રતાઃ સ્ત ।

શ્લોકાર્થ

પર=અન્ય.

સમય=સિદ્ધાન્ત, આગમ.

પરસમયરિપૂણાં=પર સિદ્ધાન્તરૂપ શત્રુઓની.

સંસદઃ (મૂં સંસદ્)=સમાના.

દાર=વિદારણ.

દારહેતૌ=વિદારણ કરવામાં શસ્ત્ર અથવા સાધનના સમાન એવા.

વિહિત (પાં પા)=કરેલ.

વિતત (પાં તત્)=વિસ્તીર્ણ.

મોહ=ભ્રમ, અજ્ઞાન.

અસં=ક્ષેપ, દૂર ફેંકી દેવું તે.

વિહિતવિતતમોહાસં=કયાં છે વિસ્તીર્ણ મોહનો ક્ષેપ જેમાં તેની માફક.

ઉદાર=પ્રધાન, મુખ્ય.

હેતુ=કારણ.

ઉદારહેતૌ=પ્રધાન છે યુક્તિઓ જેમાં એવા.

જિનવચસિ=જિનના વચનમાં.

રતાઃ (મૂં રત)=રાગી, અનુરાગી.

સ્ત (પાં અમ્)=ધાઓ.

હતિ=વિનાશ.

આપદ્ધતૌ=વિપત્તિના વિનાશક.

નીતિ=નીતિ.

સત્યનીતૌ=સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા.

મનુજ=માનવ.

લક્ષ્મી=ધન, સંપત્તિ.

પદ્ધતિ=માર્ગ.

દિવિજમનુજલક્ષ્મીપદ્ધતૌ=દેવ અને માનવની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ.

સતિ (મૂં સત્)=(૧) શોભનીય; (૨) વિદ્યમાન.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

અનીતૌ=અવિદ્યમાન છે ઈતિઓ જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનની પ્રશંસા—

“પર સિદ્ધાન્ત (અર્થાત્ જૈનેતર આગમ)રૂપી શત્રુઓની સમાનું વિદારણ કરવામાં શસ્ત્રસમાન (અથવા કારણભૂત), વિસ્તીર્ણ અજ્ઞાનનો નાશ થઈ શકે તેવી રીતે સર્વદા ઉત્તમ યુક્તિઓથી યુક્ત, વળી વિપત્તિના વિનાશક, તથા વળી સત્ય છે નીતિ જેને વિષે એવા, તેમજ દેવ અને માનવોની લક્ષ્મીના માર્ગરૂપ, શોભાયમાન અને ઈતિથી રહિત એવા જિન-વચનના (દે વીતરાગ માર્ગના સાચા સેવકા!) તમે રાગી થાઓ.”—૫૯

અ અ અ અ

૧ ઈતિ છ છે:—(૧) અતિવૃદ્ધિ, (૨) અનાવૃદ્ધિ, (૩) ઉદર, (૪) તીડ, (૫) પોપટ અને (૬) પર-રાગ્યનાં આક્રમણો. કહ્યું પણ છે કે—

“અતિવૃદ્ધિરનાવૃદ્ધિ-મૃત્યુકાઃ શલભાઃ શુકાઃ ।

પ્રત્યાસન્નાશ્ચ રાજાનઃ, પટેતા ઈતયઃ સ્મૃતાઃ ॥”

મહામાનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકાઽલં

પ્રવલરિપુવનાનાં કુણ્ડિકા હસ્તિકાલમ્ ।

મૃગપતિમધિરૂઢા સા 'મહામાનસી' મા-

મવતુ સુતદિદામ્બાઽસામહા માનસીમા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

ટીકા

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાઃ હસ્તે યત્યાઃ સા । પ્રવલાશ્ચ તે રિપવશ્ચ ત ।
તેષાં કુણ્ડિકા-દાહિકા । યા હસ્તિનાં કાલં-કૃતાન્તં મૃગપતિં-સિંહમધિરૂઢા । (મહ
દેવી । સુતદિતઃ-વિદ્યુત ઇવ આભા-દીર્ઘચિત્ત્યાઃ સા । ન વિદ્યતે સામ-રાજધમ
તેઽસામાનો-વૈરિણસ્તાન્ હન્તીતિ અંહા । સા માનસ્ય સીમા ॥ ૬૦ ॥

અન્યથા:

(યા) અસિ-ફલક-મણિ-શ્રી-કુણ્ડિકા-હસ્તિકા, પ્રવલ-રિપુ-વનાનાં કુણ્ડિકા, હસ્તિકા-
મૃગ-પતિ મધિરૂઢા, સા અ-સામન્-હા, સુ-તદિત્-આભા, માન-સીમા 'મહામાનસી' માં અર્થ અવત

શબ્દાર્થ

અસિ=ખડક, તરવાર.

ફલક=હાથ.

મણિ=રત્ન.

કુણ્ડિકા=કમળપત્ર, સં-યાસી ત્રિવેરનું જ્ય-પાત્ર.

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકા=તરવાર, હાથ,

રત્ન અને શ્રીકમળપત્ર છે હાથમાં બેના એવી.

પ્રવલ=અલવાન, પરાક્રમી.

ધન=જંગલ.

પ્રવલરિપુવનાનાં=પરાક્રમી યતુરૂપ વનોની.

કુણ્ડિકા=હાથ કરવારી.

કાલ=યમરાજ.

હસ્તિકાલં=હાથી પ્રતિ વખસમાન.

મૃગ=પશુ.

મૃગપતિ (મૂં મૃગપતિ)=સિંહના ઉપર.

અધિરૂઢા (ધાં રહ)=આરૂઢ થયેલી, સ્વાર થયેલી.

મહામાનસી=મહામાનસી (દેવી).

માં (મૂં અસદ)=મને.

તદિત્=સૌદામિની, વીજળી.

સુતદિદામા=સૌદામિનીના જેવો પ્રકાર છે જે

એવી.

સામન્=સત્ત્વને વશ કરવાનો એક ભત્રીજો ઉપાય.

અસામહા=અવિગ્રમાન છે સામ (નીતિ) જેને વિ

એવાને હલુનારી.

માન=સંમાન.

સીમારૂ=મર્યાદા, હદ.

માનસીમા=સંમાનની હદરૂપ.

૧ '૦દાઽસામહા માનસી મા-' હલ્લિ પાઠઃ ।

૨ '૦મા સા મહામાનસીમા' હલ્લિ પાઠઃ ।

निर्वाणकलिकायाम्—

“महामानसीं धवलवर्णीं सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्त-
दक्षिणकरां कुण्डिकाफलकयुतवामहस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવી) ખડ્ગ, ઢાલ, રત્ન અને શ્રીકમણ્ડલુને હાથમાં ધારણ કરે છે, વળી જે પરાક્રમી શત્રુરૂપી વનોને ખાળનારી છે, તેમજ કુંજર પ્રતિ યમરાજરૂપી એવા સિંહના ઉપર સ્વારી કરનારી છે, તે, ‘સામ (નીતિ)નો નહિ સ્વીકાર કરનારા એવા (શત્રુઓ) નો સંહાર કરનારી, તથા સૌદામિનીના જેવી પ્રકાશમાન, તેમજ માનની મર્યાદારૂપ (અર્થાત્ સૌથી વધારે માન પામેલી) એવી મહામાનસી (દેવી) મારી ખૂબ સંભાળ લો.”—૬૦.

સ્વરૂપીકરણ

મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ધ્યાનાદ્ઘ મનુષ્યોના મનને વિશેષતઃ સાન્નિધ્ય કરે તે મહામાનસી’ એ મહામાનસી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યાદેવી છે. એનું સ્વરૂપ નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—

“તથા મહામાનસી ધવલવર્ણી સિંહવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકરાં કુણ્ડિકાફલક-યુતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્-ત્યાં કહ્યું છે કે આ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને તરવારથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ કુણ્ડિકા અને ફલક (ઢાલ)થી શોભે છે.

આ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે મહામાનસી દેવીને સિંહનું વાહન છે તેમજ તે એક હસ્તમાં તરવાર ધારણ કરે છે એ વાતને નિર્વાણ-કલિકા પણ ટેકો આપે છે. પરંતુ તે બીજા હસ્તમાં રત્ન ધારણ કરે છે, એ વાત નિર્વાણ-કલિકામાં નજરે પડતી નથી એ વિશેષતા છે, ભેદ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પદ્યાંક ૨૮) તથા આચાર-દિનકર એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે, કિન્તુ આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૬૨)માં આ દેવીનું વાહન મકર છે એમ કહ્યું છે. આ રહ્યું તે પદ્ય.

“કર(ફલ?)લગ્નરત્નવરદા-લ્પપાણિમૃચ્છશિનિભા મકરગમના ।

સક્લસ્ય રક્ષણકરી, જયતિ મહામાનસી દેવી ॥”—આચાર્ય

૧ શાસ્ત્રમાં નીતિના (૧) સામ, (૨) દામ, (૩) દંડ અને (૪) ભેદ એમ ચાર પ્રકારો ગતાવ્યા છે, તે પૈકી આ એક છે. વિશેષમાં અન્ય જનને સમજાવવાનો-તેની પ્રતિકૂલતા દૂર કરવાનો આ પ્રાથમિક તેમજ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં ઉપાધ્યાય શ્રીયશો વિજયજી પણ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત શ્રીપાલ રાજના રાસના ચતુર્થ અંકની દ્વિતીય ઢાલ પછીના દોહરામાં કહે છે કે—“સામ હોય તો દંડ શ્યો, સાકરે પણ પિત્ત ભય.”

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भग्नैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-

रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।

यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं

‘शान्ति’ जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ ६१ ॥

—यसन्ततिलका

टीका

कथञ्चिद्-दुःखेन भग्नैर्यैः अवापे-प्राप्तः विभे सम्यक् यथा स्यात् (तथा)
क्रियाविशेषणम् । (अति) दुःखान्येव गभीरवापिस्तस्या उत्तारकः । विहिताऽयमस्य-पापस्य
हानिर्येन स चासौ शान्तश्च, अयं कर्मधारयः । परमा शान्तिः-मोक्षस्तस्यां महानिशान्तं-
महागृहं यस्य स तन् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

यः अ-भीः अति-दुःख-गभीर-वापेः उत्तारकः कथञ्चित् भग्नैः जगति सम्यक् अवापे, तं
विहित-अयमन्-हानि-शान्तं, परम-शान्ति-महत्-निशान्तं ‘शान्ति’ जिनं नमामि ।

श्लो० ६१

भग्नैः (मू० भग्न) = भग्नो वडे.

कथञ्चित् = भङ्गा भवेनते.

गभीर = गंभी.

वापि = वाप.

अतिदुःखगभीरवापेः = अतिदुःखं दुःखं गंभीरं गंभीरं
वापमाधी.

उत्तारकः (मू० उत्तारक) = तारनारा.

जगति (मू० जगत्) = दुनियाभां.

सम्यक् = ३० रीते, यथार्थपदे.

भी = अय.

अभीः = अनिवर्तमान छे अयं केने विषे अवा, निर्वय.

अवापे (पा० आप्) = प्राप्त यथा.

नमामि (पा० नम) = नम नमं.

हानि = नाश.

शान्त = शान्त, शोष-रहित.

विहितावमहानिशान्तं = ३० पापमे विनाश केले
अवा तेमन शान्त अवा.

शान्ति (मू० शान्ति) = शान्ति (नाश) ने.

जिनं (मू० जिन) = जिनने.

परम = उत्कृष्ट, उत्तम.

शान्ति = शान्ति, मोक्ष.

परमशान्तिमहानिशान्तं = उत्कृष्ट मोक्षने विषे भङ्गा
भङ्गिरूप.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર—

“જે 'નિર્ભય (જિન) જગત્માં સવ્ય (જનો)ને અતિશય પીડારૂપી જડી વાવમાંથી તારનારા તરીકે ઢાઢ પ્રકારે (અર્થાત્ મહા મહેનતે) યથાર્થપણે પ્રાપ્ત થયા, તે પાપના વિનાશક તેમજ શાન્ત તથા વળી ઉત્તમ મોક્ષને વિષે મહામંદિરના સમાન એવા શાન્તિજિનને હું નમું છું.”—૬૧

રૂપકીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યમાંનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. આથી કરીને આ પદ્ય પદ્ય-ચમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ કાવ્યમાં આ પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના ચમકથી અલંકૃત પદ્ય કોઈ રચવામાં આપ્યું નથી. અર્થાત્ આ જાતના ચમકના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનાનામુત્કર્ષઃ—

યદ્વાહવો વરપુરીપરમાર્ગલાભાઃ

પ્રાપ્તા યતશ્ચ જગતા પરમાર્ગલાભાઃ ।

નત્વા ચ યાંસ્તુલિતવૈવુધરાજિ નાઽઽસ્તે

સિદ્ધૌ જયન્ત્યઘદવામ્બુધરા જિનાસ્તે ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યેષાં વાહવો વરપુર્યા અર્ગલાતુલ્યાઃ । યતશ્ચ-યેભ્યો જગતા પ્રાપ્તાઃ । કે ? પરમાર્ગસ્ય-મોક્ષસ્ય લાભા-આયાઃ । નત્વા ચ યાન્ જિનાન્ ના-પુરુષઃ સિદ્ધૌ આસ્તે-તિષ્ઠતિ । તુલિતઃ-તિરસ્કૃતો વૈવુધરાઃ-ઇન્દ્રો યયા સિદ્ધ્યા સા તસ્યામ્ । અઘમેવ દવસ્તસ્મિન્ અમ્બુધરા-મેઘાઃ । તે જિના જયન્તિ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

યદ્-વાહવઃ વર-પુરી-પરમ-અર્ગલા-આભાઃ, યતઃ ચ પર-માર્ગ-લાભાઃ જગતા પ્રાપ્તાઃ યાન્ ચ નત્વા ના તુલિત-વૈવુધ-રાજિ સિદ્ધૌ આસ્તે, તે અઘ-દવ-અમ્બુધરાઃ જિનાઃ જયન્તિ ।

૧ સર્વથા નિર્ભયતા પણ સર્વજ્ઞતાનું લક્ષણ છે, એ વાત જૂલવા જેવી નથી. આ સંબંધમાં બુદ્ધી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પર) .

૨ આ સોળમા તીથેકર શ્રીશાન્તિનાથના જીવન પરવે હુંકે હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૯) ઉપરથી મળી શકશે.

શબ્દાર્થ

યાદુ=હરેત, હાથ.

યદ્વાહયઃ=જેના હસ્તો.

પુત્રી=નગરી.

અર્ગલ=આગળીઓ, ભોગળ.

આમા=ઉપમા.

યરપુરીપરમાર્ગલાભાઃ=ઉત્તમ નગરીના

ઉપમા (ઘટે) છે જેને એવા.

પ્રાપ્તાઃ (મૂ. પ્રાપ્ત)=પામેલ.

યતઃ (મૂ. યદ્)=જેના તરફથી.

પર=ઉત્તમ.

માર્ગ=રસ્તો.

પરમાર્ગલાભાઃ=ઉત્તમ માર્ગના લાભો.

નત્વા (વા. નમ્)=પ્રણામ કરીને.

નુલિત (વા. નુત્)=તિરસ્કાર કરેલ.

વૈવુઘ=દેવસખી.

રાત્ત=રાત્રી.

ના (મૂ. નૃ)=મનુષ્ય.

આસ્તે (વા. આસ્)=સ્થિતિ કરે છે, વસે છે.

સિદ્ધૌ (મૂ. સિદ્ધિ)=પ્રાપ્તિને વિષે.

દુય=દાવાનલ.

અમ્બુધર=મેઘ.

અચદ્વામ્બુધરાઃ=પાપરૂપી દાવાનલ પ્રતિ મેઘસમાન.

શ્લોકાર્થ

જિતોના ઉત્કર્ષ—

“ જેમના હાથે ઉત્તમ નગરના ભોગળના સમાન છે, વળી જેમની પાસેથી દુનિયાએ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગના (અર્થાત્ મોક્ષના) લાભો મેળવ્યા છે તેમજ વળી જેમને પ્રણામ કરીને (અર્થાત્ કરવાથી) મનુષ્ય તિરસ્કાર કર્યો છે ધન્દ્રની (સુખ-સંપત્તિનો) જેણે એવી મુક્તિમાં વસે છે, તે પાપરૂપ દાવાનલને (શાંત કરવામાં) મેઘસમાન જિતો જયવંતા વર્તે છે. ”—૬૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુવાદ—

આ પદ્યમાં જેમ પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ ભાવમાં આવે છે, તેમ બાકીનાં બે ચરણોમાં પણ તેવી પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. વિશેષમાં આ પછીનાં બીજાં બે પદ્યો પણ ઉપર્યુક્ત યમક-વિશેષથી અલંકૃત છે. વળી ૩૧મા પદ્યમાં આ પ્રકારનાં શબ્દલંકારનું પ્રથમ દર્શન થયું હતું અને તેનું અંતિમ દર્શન આ પછીના ૬૪મા પદ્યમાં જોઈ શકાય છે.

જૈનયવસઃ પ્રધાનતા—

યચ્છૃણ્વતોઽત્ર જગતોઽપિ સમાધિકારં

બુદ્ધિર્ભવત્યનુપતાપિ સમાધિકારમ્ ।

તત્ પાવકં જયતિ જૈનવચો રસાદિ-

ભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ ॥ ૬૩ ॥

ટીકા

યદ્ વચઃ શ્રુણ્વતઃ-આકર્ણયતો જગતઃ સમાડપિ-અનુકૃષ્ટાડપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ । તદ્ વચઃ અનુપતાપિ-ઉપતાપસ્ય અકારિ । સમાધેઃ કર્તૃ । પાવકં-પવિત્રમ્ । જયતિ જૈનવચઃ । રસાદયો યે ભોગા-વિપયારતેષ્વતિલમ્પદાનિ કરણાનિ-ઇન્દ્રિયાણિ તાન્યેવ અનવાઃ-ચિરંતનાશ્ચોરાસ્તાન્ સાદિતું-વિધ્વંસિતું શીલં યસ્ય તત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ અન્ શ્રુણ્વતઃ જગતઃ સમા અપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ, તદ્ અન્-ઉપતાપિ, સમાધિ-કારં, પાવકં, રસ-આદિ-ભોગ-અતિ-લોલ-કરણ-અ-નવ-ચોર-સાદિ જૈન-વચઃ જયતિ ।

શીખદાર્થ

શ્રુણ્વતઃ (મૂં શ્રુણ્વત્)=શ્રવણ કરનાર, સાંભળનાર.
જગતઃ (મૂં જગત્)=દુનિયાની.
સમા (મૂં સમ)=સાધારણ.
અધિકા=અધિક.
બુદ્ધિઃ (મૂં બુદ્ધિ)=મતિ.
ઉપતાપ=સંતાપ.
અનુપતાપિ=નહિ સંતાપ કરાવનાર.
સમાધિ=ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, સમાધિ.
સમાધિકારં=સમાધિ કરનાર.
પાવકં (મૂં પાવક)=પવિત્ર કરનાર.

જૈનવચઃ=નિનતું વચન, જૈન આગમ.
રસ=રસ.
ભોગ=વિષય.
લોલ=તૃણાવાળું, લંપટ.
કરણ=ઇન્દ્રિય.
નવ=નવીન.
ચોર=ચોર, લૂટારો.
સાદ્=નાશ.
રસાદિભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ=રસ, વિ-
ગેરે વિષયોને વિષે અત્યંત લંપટ એવી ઇન્દ્રિય-
રૂપ બૂના ચોરોનો નાશ કરનાર.

શ્લોકાર્થ

જૈન વચનની પ્રધાનતા—

“જ (વચન)નું શ્રવણ કરનારા જગતની સાધારણ બુદ્ધિ પણ સત્વર અધિક (ઉત્કૃષ્ટ) બને છે (અર્થાત્ જ વચનનું શ્રવણ કરવાથી દુનિયાના મતિમન્દ મનુષ્યો પણ એકદમ બુદ્ધિશાળી બની જાય છે), તે, સંતાપ નહિ કરાવનાર, સમાધિ આપનાર, પવિત્ર કરનાર તથા રસાદિક વિષયોને વિષે અતિશય લંપટ એવી ઇન્દ્રિયોરૂપી લાંબા સમયના ચોરોનો નાશ કરનાર જિન-વચન જય પામે છે.”—૬૩

૫ ૫ ૫ ૫

કાલીદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

ધત્તે ગદાક્ષમિહ દુક્ષપતિતાંજનસ્ય

કાન્તિ ચ યા ગતવતી પતિતાં જનસ્ય ।

આમોદલોલમુખરોપરિપાતુકાલી

પદ્મો યદાસનમસૌ પરિપાતુ ‘કાલી’ ॥ ૬૪ ॥ ૧૬ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યા ધત્તે ગદાક્ષં દશ્વ-દ્વિષ્ણસ્યાં પતિતં ચ તદજ્ઞનં ચ તસ્ય કાન્તિં ચ યા ધત્તે । ગત-
વતી-પ્રાસવતી । કાં ? પતિતાં-સ્વામિતાં જનસ્ય । પદ્મઃ-કમલં યદાસનં વર્તતે । આમો-
દલોલાશ્ચ તે મુક્તરા-ધ્વનન્તશ્ચ ઉપરિ પતનશીલા-ઉપરિપાતુકા અલિનો-ભ્રમરા વત્ર
પદ્યે સઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્વયઃ

યા ગદા-અક્ષં દશ્વ-પતિત-અજ્ઞનસ્ય કાન્તિં ચ ધત્તે, इद જનસ્ય પતિતાં (ચ) ગતવતી, यद्-
આસનં આમોદ-લોલ-મુક્તર-ઉપરિ-પાતુક-અલી પદ્મઃ, असौ 'કાલી' પરિપાતુ ।

શીઘ્રદર્શ

ગદાક્ષં=ગદા અને અપ-માધાને.
દશ્વ=નેત્ર, દૃષ્ટિ.
પતિત (પા+ પદ)=પડેલા.
દશ્વપતિતાજ્ઞનસ્ય=પડેલ કાજલની.
કાન્તિ (મૂ+ કાન્તિ)=પ્રલાને.
ગતવતી (પા+ ગમ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.
પતિતાં=સ્વામિત્વને, સ્વામીપણને.
જનસ્ય (મૂ+ જન)=લોકનાં.
આમોદ=મુવાસ, મુર્ચંધ.
મુક્તર=શીઘ્રાધમાન, ઝુંબરવ કરનારા.

ઉપરિ=ઉપર.
પત્=પડ્યું.
અલિન=પ્રમર, ભમરો.
આમોદલોલમુક્તરોપરિપાતુકાલી=મુવાસને વિષે લં-
પટ તેમજ ઝુંબરવ કરનારા તથા વળી ઉપર
પડવાના સ્વભાવવાળા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવ,
પદ્મઃ (મૂ+ પદ)=કમલ.
યદાસનં=જેનું આસન.
અસૌ (મૂ+ અદ્)=એ.
પરિપાતુ (પા+ પા)=પરિપાલન કરો.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીને પ્રાર્થના—

“ જ (દેવી) ગદા અને અપ-માધાને (હસ્તમાં) રાખે છે તથા નેત્રમાં પડેલા
(અર્થાત્ આંજલા) કાજલની કાન્તિને ધારણ કરે છે (અર્થાત્ જે કાજલસમાન સ્થામ
છે) તેમજ વળી જેણે આ જગત્માં મનુષ્યનું સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, તથા વળી મુવાસને
વિષે આસક્ત તેમજ (એથી કરીને તો) ઝુંબરવ કરનારા તથા વળી (એક એકના)
ઉપર પડવાના સ્વભાવવાળા એવા ભ્રમરો છે જેને વિષે એવું કમલ જેનું આસન છે,
તે કાલી (દેવી) (હે એકાલિલાપી જનો ! તમારૂં પરિપાલન કરો. ”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર—

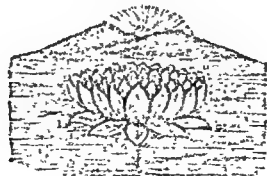
આ દેવીનું સ્વરૂપ તો આપણે ડરમા પધના સ્પષ્ટીકરણમાં જોઈ ગયા છીએ, એટલે એ
સંબંધી ફરી ઉલ્લેખ કરવાનો બાકી રહેતો નથી. પરંતુ એકની એક દેવીની ફરીથી કેમ સ્તુતિ
કરી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. ફક્ત આ કવિસાહે તેમ કર્યું છે એમ નથી, પરંતુ તેમના
પછી થયેલા શ્રીશોભન મુનીશ્વરે તેમજ મુનિ શ્રીમેરૂવિજય કવિસાહે તથા વળી ઉપાધ્યાય શ્રી-
યશોવિજય કવીશ્વરે પણ તેમ કર્યું છે (આ વાતની તેમણે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશ-

તિકાનાં, ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિનાં અને ઐન્દ્ર-સ્તુતિનાં ૨૦મા અને ૮૪મા પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે). આથી ફરીને શું એમ માનવું કે આ ગતાનુગતિક પ્રથા છે કે એમાં કંઈ સળળ કારણ રહેલું છે ?

આ સંબંધમાં એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે કેટલીક વાર વિદ્યા-દેવીઓનાં તેમજ શાસન-દેવીઓનાં નામો એક હોય છે (જેમકે કાલી, મહાકાલી, ગાન્ધારી, વૈરોટ્યા અને અમ્બુમા), તેમ અત્ર ગનવાલોગ છે, તો તે વાત પણ યુક્તિ-યુક્ત નથી. એનું કારણ એ છે કે આઠમા તેમજ સોળમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનાં નામ તો જવાહા-બ્રહ્મટી અને નિર્વાણી છે (એવીજ રીતે એકવીસમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ ગાન્ધારી છે). આ સંબંધમાં એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી કે જેમ આ કવિરાજે વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કેમ વાર કરી નથી, તેમ શાસન-દેવીના સંબંધમાં પણ ગન્યું હોય; કારણ કે જે જિનેશ્વરની જે શાસન-દેવી હોય, તે દેવીની સ્તુતિને તેજ જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બકમાં સ્થાન મળી શકે એ દેખીતી વાત છે.

વળી એકજ દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવારૂપ અપવાદ આ કાવ્યમાં ચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દ-સ્તુતિની જેમ એકજ વાર દષ્ટિગોચર થતો હોત, તો તે પ્રમાદને લીધે એમ ગન્યું હોય એમ કદાચ મનાત. પરંતુ હવે પછીના ૬૮મા પદ્યમાં મહાકાલીની બીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની અને શ્રુત-દેવતાની ૭૬મા અને ૮૦મા પદ્યમાં બીજી અને ત્રીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની તેમજ અંબા દેવીની ૮૮મા અને ૯૬મા પદ્યમાં એમ જે વાર સ્તુતિ કર્યાની વાત પણ ભૂલી જવા જેવી નથી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કંઈ પ્રમાદને લીધે ગન્યું હોય એમ નથી, ભારે શું એમ માનવું કે કાલી અને મહાકાલી એ જે વિદ્યા-દેવીઓ કવિરાજની ઇષ્ટ દેવીઓ કે પરમ ઉપકારક હશે તેથી એમ ગન્યું હોય ? પરંતુ એમ વાત અંગીકાર કરવામાં આવે તો પણ શ્રીશોભન સૂરિજીએ, શ્રીમેરૂવિજય મુનિજીએ તેમજ શ્રીચરોત્રવિજય ઉપાધ્યાયજીએ પણ કાલી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરી છે તેનું કેમ એ પ્રશ્ન ઉભો રહે છે. સાથે સાથે આ ત્રણે વિદ્વદ્-રત્નોએ કારણ વિના આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી એમ પણ માનવું સહેલું નથી. અત્ર એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે ‘સૂરિ-મંત્ર’માં કાલી અને મહાકાલી એ જે દેવીઓના સંબંધમાં વધારે વાર ઉલ્લેખ આવતો હોવાથી એ દેવીઓની બીજી વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તો કેમ ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો પાઠક-મહાશયને પૂછતો હું વિરમું છું.

૧૭ શ્રીકૃત્યુજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીકૃત્યુનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

હન્તું મહામોહતમોઽક્ષમાણા—

મોજો નૃણાં યોઽકૃત મોક્ષમાણા ।

યં ચાતિકૃચ્છ્રાજનતાઽપ દેવઃ

સ્થાપ્યાત્ સ 'કૃત્યુઃ' શિવતાપદે વઃ ॥ ૬૫ ॥

—દ્વન્દ્વચ્ચ

ટીકા

મહામોહ એવ તમસ્તત્ હન્તું અક્ષમાણાં—અસમર્થાનામોજો—વલં યોઽકૃત—કૃતવાન્ ।
મોક્ષમાણા—મોક્ષકામા જનતા યં કૃત્યું આપ—પ્રાપ્તવતી અતિકૃચ્છ્રાત્—અતિદુઃસ્વાત્ । સ
સ્થાપ્યાત્ શિવતાયાઃ પદે ॥ ૬૫ ॥

અન્વયઃ

યઃ મહત્-મોહ-તમઃ હન્તું અ-ક્ષમાણાં નૃણાં ઓજાઃ અકૃત, મોક્ષમાણા જનતા યં ચ અતિ-
કૃચ્છ્રાત્ આપ, સ 'કૃત્યુઃ' દેવઃ શિવતા-પદે વઃ સ્થાપ્યાત્ ।

૨૧૭૬૧થ

હન્તું (ધા• હન્)=હથવાને, નાશ કરવાને.

તમસુ=અંધકારે.

મહામોહતમઃ=મહામોહરૂપ અંધકારને.

અક્ષમાણાં (મૂ• અક્ષમ)=અસમર્થ.

ઓજસુ=બલ, ભેર.

અકૃત (ધા• કૃ)=કરતા હવા.

મોક્ષમાણા=મોક્ષની અસિલાવા ચખનારી, સુસુક્ષ્મ.

કૃચ્છ્ર=સંકટ, ઝડ.

અતિકૃચ્છ્રાત્=મહા મહેનતે.

આપ (ધા• આપ)=પ્રાપ્ત કર્યાં.

દેવઃ (મૂ• દેવ)=દેવર.

સ્થાપ્યાત્ (ધા• ણા)=સ્થાપે.

કૃત્યુઃ (મૂ• કૃત્યુ)=કૃત્યુ (નાથ).

શિવતા=કલ્યાણ.

પદ=સ્થાન.

શિવતાપદે=કલ્યાણના સ્થાનમાં.

શ્લોકાર્થ

શ્રીકૃત્યુનાથની સ્તુતિ—

“જે મહામોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં અસમર્થ એવા જનોને બલ આપતા હવા, તેમજ સુસુક્ષ્મ લોકને મહા મહેનતે જનો મેળાપ થયો, તે 'કૃત્યુ(નાથ)' (હે ભાવિક જનો!) તમને કલ્યાણના સ્થાનમાં સ્થાપે.”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્ય ‘ધન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલું છે અને એનું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“यस्यां त्रिपद्सप्तममक्षरं स्याद्

ह्रस्वं सुजङ्घे ! नवमं च तद्वत् ।

गत्या विलङ्गीकृतहंसकान्ते !

तामिन्द्रवज्रां वृવते कवीन्द्राः ॥”—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૨૦

આનો અર્થ એ છે કે—હે સુન્દર જંઘાવાળી (પ્રમદા)! જે વૃત્તમાં ત્રીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને તેની માફક નવમો અક્ષર પણ હ્રસ્વ હોય, તેને હે ગતિ વડે લલગ્નસ્પદ કરી છે હંસની પ્રભાને જેણે એવી (પદ્મિની)! કવીન્દ્રો ‘ધન્દ્રવજ્ર’ કહે છે. આ વૃત્તના દરેક ચરણમાં ૧૧ અક્ષરો હોય છે અને વળી તેના પાંચમા તેમજ છામ પછીના છઠ્ઠા અક્ષર ઉપર વિશ્રામ લઈ શકાય છે. એમાં ત, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો હોય છે અને છેવટના ગે અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

હ ન તુ મ્ મ । હા મો હ । ત મોડ ક પ । મા ના
ત ત જ ગ ગ

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યમાં કંઈ નવીન પ્રકારના ચમકના દર્શન થતા નથી. પરંતુ તૃતીય પદ્યમાં જે ચમકનો આરંભ કરવામાં આવ્યો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

૪ ૪ ૪ ૪

જિનદર્શનસ્ય પ્રભાવ:—

સંસારરૂપઃ સુવૃહદ્રુદન્વા-

નલક્ષિ પીઢાનિવહં નુદન્ વા ।

યદર્શનાત્ પ્રાપિ જનેન નાકઃ

સ્તૂયાજિનાંસ્તાન્ ભુવને ન ના કઃ? ॥ ૬૬ ॥

—ઉપજાતિઃ

ટીકા

સંસારો રૂપં यस્ય સ સંસારરૂપઃ સુવૃહન્-સુમહાન્ ડદન્વાન્-સમુદ્રોડલક્ષિ ।
યદર્શનાત્ પીઢૌધં નુદન્-પ્રેરયન્ । વા ચશબ્દાર્થે । નુદન્ સ્વર્ગવિશેષણમ્ । એવંવિધઃ
[સન્] નાકઃ-સ્વર્ગઃ પ્રાપિ-પ્રાપ્તવાન્ (સઃ) જનેન । તાન્ જિનાન્ કો ના-પુરુષો ન
સ્તૂયાત્? કિન્તુ સ્તૂયાદેવ ॥ ૬૬ ॥

અન્યથા:

યદ્-દર્શનાત્ જનેન સંસાર-રૂપઃ સુ-શુદ્ધન્ ઉદન્વાન્ જલદિઃ, પીડા-નિવર્હં તુદન્ નાકઃ યા પ્રાપિ, તાન્ જિનાન્ મુચ્ચને કા ના ન સ્ત્ર્યાત્ ? ।

શીખદાર્થ

સંસાર=(૧) ચોયાંસી લાખ લવ-ચોભિમાં પરિશ્ન-
મણુ કરું તે; (૨) ચોયાંસી લાખ લવ-ચોભિઃ
(૩) ક્રમભદ્ર અવસ્થા.

રૂપ=રૂપ.

સંસારરૂપ=સંસારરૂપી.

સુશુદ્ધન્ (મૂ. સુશુદ્ધ) =અતિશય શોધે.

ઉદન્વાન્ (મૂ. ઉદન્વત્) =દરિયો, સાગર.

અલદિઃ (ધા. અલ્) =ઉત્તુલ્લભ કરાયો.

પીડા=કુ:ખ.

નિવર્હ=સમૂહ.

પીડાનિવર્હ=સંતાપના સમૂહને.

તુદન્ (મૂ. તુદત્) =પ્રેરણા કરતો, નાથ કરતો.

વા=અને.

દર્શન=દર્શન, જોવું તે.

યદ્દર્શનાત્=જેના દર્શનથી.

પ્રાપિ (ધા. પ્રાપ્) =પ્રાપ્ત કરાણું.

જનેન (મૂ. જન) =મનુષ્યથી.

નાકઃ (મૂ. નાક) =સ્વર્ગ.

સ્ત્ર્યાત્ (ધા. સ્ત્ર) =સ્તવે, સ્તુતિ કરે.

જિનાન્ (મૂ. જિન) =તીર્થંકરોને.

તાન્ (મૂ. તા) =તેમને.

મુચ્ચને (મૂ. મુચ્ચ) =જમલતે વિરે.

કઃ (મૂ. કિમ્) =કયો.

સંલોકાર્થ

જિનેન્દરેના દર્શનનો પ્રભાવ—

“ જેના દર્શન (માન)થી મનુષ્ય સંસારરૂપી ‘મહાસાગર ઝાળંગી જતા હવા તેમજ સંતાપના સમૂહને દૂર કરનારા એવા સ્વર્ગને (પણ) પ્રાપ્ત કરતા હવાં, તે તીર્થંકરોની જગત્માં કયો માનવ સ્તુતિ નહિ કરે ! (અર્થાત્ સર્વ જન કરેજ.) ”—૧૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

‘પાદાંતરમચતુરશ્ચરુપનશત્તિ’ નામના ચમકથી વિભૂષિત એવા આ પદ્યનાં દ્વિતીય સિવાયનાં સમસ્ત ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં રચાયેલાં છે, બ્યારે દ્વિતીય ચરણ ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’માં રચવામાં આવ્યું છે. આવા સંમિશ્રિત વૃત્તને ‘ઉપમશ્તિ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’નું લક્ષણ તો આપણે ગત ક્લોકમાં જોઈ ગયા છીએ. વાસ્તે અત્ર ઉપેન્દ્રવજ્ર અને ઉપમશ્તિ પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે.

“યદીન્દ્રવજ્રાચરણેષુ પૂર્વે

મવન્તિ વર્ણા લઘવઃ સુવર્ણે ! ।

અમન્દમાઘનમ્વને ! તત્કાલી-

મુપેન્દ્રવજ્રા કથિતા કવીન્દ્રેઃ ॥”—મુત્ત ૦ શ્લોક ૨૧

૧ સંસારને મહાસાગર કહેવો તે યોગ્ય છે, એ વાત ઉપર સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (૫૦ ૧૪૭) પ્રકાશ પાડે છે.

અર્થાત્—હે સુન્દર વર્ણુવાળી (વનિતા)! જે ઇન્દ્રવજ્રનાં ચારે ચરણોનો પ્રથમ વર્ણુ હ્રસ્વ હોય, તો તે વૃત્તને, વિપુલ તેમજ હર્ષકારી છે કંદર્પ જેનો એવી હે (યુવતિ)! કવીશ્વરો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ કહે છે.

ઉપભતિના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

“યન્ન દ્વયોરપ્યનયોસ્તુ પાદા

ભવન્તિ સીમન્તિનિ ! ચન્દ્રકાન્તે ! ।

વિદ્વદ્ધિરાયૈઃ પરિકીર્તિતા સા

પ્રયુજ્યતામિત્યુપજાતિરેવા ॥”—શ્રુત૦ શ્લો૦ ૨૨

અર્થાત્—“હે સીમન્તિની (ઉત્તમ સેંથાવાળી સુન્દરી)! જે વૃત્તમાં ઇન્દ્રવજ્રનાં તેમજ ઉપેન્દ્રવજ્રનાં ચરણો હોય, તેને હે ચન્દ્રના જેવી પ્રભાવાળી (પ્રમદા)! પ્રાચીન વિદ્વાનોએ ‘ઉપભતિ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એમ તું જાણ.”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ અને ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ મળીને ‘ઉપભતિ’ છંદ થાય છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં કયા કયા ગણો છે, તે વાત આપણે ગત શ્લોકમાં વિચારી ગયા છીએ, એટલે અત્ર ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ”

અર્થાત્—‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ છંદમાં જ, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો દીર્ઘ છે. આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ધ્યાનમાં આવે એટલા માટે આ પદનું દ્વિતીય ચરણ વિચારીએ.

અ લઙ્ ઘિ । પી ડા નિ । વ હં ડુ । વ્ ન્ વા ।
જ ત જ ગ ગ

૪ ૪ ૪ ૪

જિનવાણીમાહાત્મ્યમ્—

વજ્રાશનીં દુષ્કૃતપર્વતાનાં

નિર્વાણદાનાત્ કૃતપર્વતાનામ્ ।

જિનેન્દ્રવાણીમવદાતનિષ્ઠાં

સમાશ્રયધ્વં સ્વવદાતનિષ્ઠામ્ ॥ ૬૭ ॥

—૩૫૦

ટીકા

દુષ્કૃતાન્યેવ પર્વતાસ્તેપાં વિદારણે વજ્રાશનીમ્ । નિર્વાણદાનાત્—મોક્ષદાનાત્ કૃત્ પર્વણાં—ગુરુત્સવાનાં તાનો—વિસ્તારો યયા સા તામ્ । નાસ્યાં વદન્તિ પરવાદિન इत्यવદા,

અવદાં ચાસી અતનિષ્ઠા-વૃહત્પમાણા ચ । સુષુ અવદાતઃ-શોભનો નિષ્ઠઃ-પર્યન્તો યસ્યાઃ
સા ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

પુષ્કત-પર્વતાનાં વજ્ર-અશનીં, નિર્વાણ-દાનાત્ કૃત-પર્વ-તાનાં અ-વદ-અ-તનિષ્ઠાં સુ-અવ-
દાત-નિષ્ઠાં જિન-ઇન્દ્ર-વાણીં સમાધયધ્વમ્ ।

શબ્દાર્થ

વજ્રાશનીં (દૂ. વજ્રાણી) = ઇન્દ્રના વજ્ર (તુલ્ય).

પુષ્કત = પાપ.

પર્વત = પર્વત, ૫૬૧૩.

પુષ્કતપર્વતાનાં = પાપરૂપ પર્વતોના.

નિર્વાણ = મોક્ષ, મુક્તિ.

દાન = આપવું તે.

નિર્વાણદાનાત્ = મોક્ષના દાનથી.

પર્વન્ = મહોત્સવ.

તાન = વિસ્તાર.

કૃતપર્વતાનાં = કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે
એવી.

વાણી = દેશના.

જિનેન્દ્રવાણીં = જિનવરની વાણીને.

અવદ = નહિ જોડનારા છે (વાદીઓ) જેને વિષે
એવી.

અતનિષ્ઠ = અનલપ, અતિશય વિસ્તારયુક્ત.

અવદાતનિષ્ઠાં = (વાદીઓને) મૌન ધારણ કરાવનારી
તેમજ અતિશય વિસ્તારવાળી.

સમાધયધ્વમ્ (ધા. ધિ) = તમે આશ્રય કરી.

અવદાત = નિર્મલ.

નિષ્ઠા = અનત, છેવટ.

સ્વવદાતનિષ્ઠાં = મુનિર્મલ છે અનત જેનો એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું આહ્વાન—

“ પાપરૂપ પર્વતોનું (વિદારણ કરવામાં) ઇન્દ્રના વજ્રતુલ્ય એવી, તથા વળી
મુક્તિનું દાન દઇને કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે એવી, (વાદીઓને) મૌન
ધારણ કરાવનારી તેમજ અતિશય પ્રમાણવાળી તેમજ વળી મુનિર્મલ છે અનત જેનો
એવી જિનવરની વાણીનો (હે સન્તો!) તમે આશ્રય લો. ”—૬૭

રૂપાટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલાં છે, બન્યાં અંતિમ બે ચરણો
તો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને આ પદ પણ ‘ઉપજાતિ’ વૃત્તમાં
રચાયેલું છે, એમ કહી શકાય.

પદ-અર્થકાર—

આ પદમાં પ્રથમ દષ્ટિ-ઓચર થતો યમક નજરે પડે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ પ્રકારનાં
યમકના આ કાવ્યમાં દર્શન થતા નથી, એ વાતનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ઘण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

नृस्या वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।

वरेषु वः पातु तमालकान्ता

देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

—અપ૦

ટીકા

ઘण્ટા ચ ઇન્દ્રશસ્ત્રં—વજ્રં ચ તતઃ સમાહારઃ । ફલં ચ અક્ષમાલા ચ તાભ્યાં સહ-
સહિતં યત્ ઘણ્ટેન્દ્રશસ્ત્રં (તત્) વહન્તી—ધારયન્તી । મનુષ્યે સ્થિતા । વિગતમલા ।
ક્ષમા—સમર્થા । વરેષુ કર્તવ્યેષુ । તમાલસ્યેવ કાન્તા—મનોજ્ઞા । અલકાઃ—કેશાઃ ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

સહ-ફલ-અક્ષ-માલં ઘણ્ટ-ઇન્દ્ર-શસ્ત્રં વહન્તી, નૃ-સ્યા, વિ-મલા, વરેષુ અલં ક્ષમા, તમાલ-
કાન્તા, અ-સમ-અલક-અન્તા 'મહાકાલી' દેવી વઃ પાતુ ।

શીખરાર્થ

શસ્ત્ર=આયુધ, હથિયાર.

ઇન્દ્રશસ્ત્ર=ઇન્દ્રનું આયુધ, વજ્ર.

ઘણ્ટેન્દ્રશસ્ત્ર=ઘણ્ટ અને વજ્રને.

સફલાક્ષમાલં=ફલ અને જાળ-માલાથી યુક્ત.

વહન્તી (વાઁ વહ)=વહન કરનારી, ધારણ કરનારી.

વિમલા (મૂં વિમલ)=જાતો રહ્યો છે મળ જેમાંથી
એવી, નિર્મલ.

ક્ષમા (મૂં ક્ષમ)=સમર્થ.

વરેષુ (મૂં વર)=ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે).

કાન્ત=મનોહર, મનોહર.

તમાલકાન્તા=તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી મનોહર.

દેવી=દેવતા.

અસમ=(૧) સરખા નહિ તે, વક; (૨) અસાધારણ.

અલક=કેશ, વાળ.

અન્ત=છેલે.

અસમાલકાન્તા=વક અથવા અસાધારણ છે કેશના
અન્ત જેના એવી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ ફલ તેમજ જાળ-માલાથી યુક્ત એવાં ઘણ્ટ અને વજ્રને ધારણ કરનારી, મનુ-
ષ્યના ઉપર આરૂઢ થનારી, નિર્મલ, તથા વળી ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે) સર્વથા સમર્થ,
તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી મનોહર અને વક [અથવા અનુપમ] છે કેશના અન્ત જેના
એવી મહાકાલી દેવી (હે ભગ્યે !) તમારું રક્ષણ કરો. ”—૬૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આપણે જોઈ ગયા તેમ દષ્ટ્યું પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં અને સ્થાર પદીનાં બે પદ્યો 'ઉપભ્રતિ' વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ તેમાં કંઈક ફરક છે. એવીજ રીતે આ પદ્યના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ આ પદ્યનાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો 'ઇન્દ્રવજ્ર'માં અને તૃતીય ચરણ 'ઉપેન્દ્રવજ્ર'માં રચાયેલ છે. આથી કરીને આ પદ્ય પણ 'ઉપભ્રતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું ખોટું નહિ ગણાય.

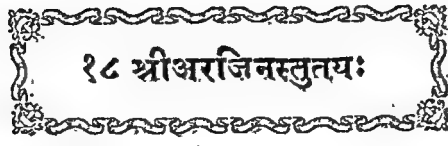
અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એકંદર રીતે 'ઉપભ્રતિ'ના ચૌદ પ્રકારો છે. આ પ્રકારો ઇન્દ્રવજ્ર કે ઉપેન્દ્રવજ્રના એકજ વૃત્તમાં કેટલાં ચરણો છે અને તે પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય કે ચતુર્થ ચરણરૂપ છે તેને લક્ષ્યમાં રાખી પાઠવામાં આવ્યા છે. આ ચૌદ પ્રકારોમાંના ત્રણ પ્રકારો તો આ તેમજ તેની પૂર્વેનાં બે પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું જણ છે કે છઠ્ઠા પદ્યમાં જે 'પાદાંતસમચતુરશ્ચરણપુનરાવૃત્તિ' નામનો યમક પ્રથમતઃ દષ્ટિ-ગોચર થયો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

૧ ત્રણ ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં હોય અને એક ચરણ ઉપેન્દ્રવજ્રનું હોય એવા ઉપભ્રતિ છંદના તેમજ ત્રણ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય અને બાકીનું એક ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું હોય એવા પણ ઉપભ્રતિ છંદના ચાર પ્રકારો પડે છે. બે ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં અને બે ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય એવા ઉપભ્રતિ છંદના છ પ્રકારો પડે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઉપભ્રતિના બધા મળીને $4+4+6=14$ પ્રકારો પડે છે.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સ્તુત તં યેન નિર્વૃત્યા-મરજિ નવરજ્જનાઃ ।

વિહાય લક્ષ્મીર્જમતા-‘મરં’ જિનવરં જનાઃ ! ॥ ૬૯ ॥

—અનુદ્યુપ્

ટીકા

સ્તુત તમ્ । યેન નિર્વૃત્યા-મોક્ષેડરજિ-રક્તમ્ । નવં-વિવિધપ્રકારં રજ્જનં-ચિત્તાકર્પણં યાસાં તાઃ । વિહાય-હિત્વા । કાઃ ? લક્ષ્મીઃ જગતામ્ ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

જગતાં નવ-રજ્જનઃ લક્ષ્મીઃ વિહાય યેન નિર્વૃત્યાં અરજિ, તં ‘અરં’ જિનવરં (દે) જનાઃ ! સ્તુતમ્ ।

શબ્દાર્થ

સ્તુત (વિધાન સ્તુ) = તમે સ્તુતિ કરો, સ્તવો.
 યેન (મૂં યદ્) = જે.
 નિર્વૃત્યાં (મૂં નિર્વૃત્તિ) = મુક્તિમાં, સિદ્ધિમાં.
 અરજિ (ધાં રજ્) = રેડા, અડધા, રાણી થયા.
 નવ = નૂતન, નવનવા.
 રજ્જન = પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, ચિત્તાકર્પણ.

નવરજ્જનાઃ = નવનવાં છે ચિત્તાકર્પણો જેમાં એવી.
 વિહાય (ધાં હા) = તથા દધને.
 લક્ષ્મીઃ (મૂં લક્ષ્મી) = ધનને, દોષતને.
 જગતાં (મૂં જગત્) = દુનિયાઓની.
 અરં (મૂં અર) = અર (નાથ) ને.
 જિનવરં (મૂં જિનવર) = જિનેશ્વરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ—

“ નવનવાં ચિત્ત-આકર્ષણો છે જેમાં એવી દુનિયાઓની સંપત્તિઓનો લાભ કરીને (અર્થાત્ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીને પણ બલાંબલિ આપીને) જે મુક્તિ (રૂપી રમણી) ના રાણી બન્યા, તે અર (નામના) જિનેશ્વરને હે મનુષ્યો ! તમે સ્તવો. ”—૬૯

૧ ચક્રવર્તીની સ્થૂળ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૯૬-૨૦૦, ૨૦૯-૨૧૭) માં આલેખવામાં આવી છે. એ સંબંધી વિશિષ્ટ માહિતી માટે તે જુઓ જમ્મૂદ્દીપ-પ્રકાશિ, તૃતીય વક્ષસ્કાર.

૨ આ અઢારમા તીર્થકર શ્રીઅરનાથ કે જેઓ સોળમાં અને સત્તરમા તીર્થકરોતી જેમ ચક્રવર્તીની લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત કરવાને લાગ્યશાળી બન્યા હતા, તેમના જીવનની કંઠક રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૨૦૮) ઉપરથી જોઇ શકાશે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આપણે જોઈ ગયા તેમ જ પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં અને ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ તેમાં કંઈક ફરક છે. એવીજ રીતે આ પદ્યના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ આ પદ્યનાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને અતુર્થ ચરણો 'ઇન્દ્રવજ્ર'માં અને તૃતીય ચરણ 'ઉપેન્દ્રવજ્ર'માં રચાયેલ છે. આથી કરીને આ પદ્ય પણ 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું ખોટું નહિ ગણાય.

અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એકંદર રીતે 'ઉપભતિ'ના ચૌદ પ્રકારો છે. આ પ્રકારો ઇન્દ્રવજ્ર કે ઉપેન્દ્રવજ્રના એકજ વૃત્તમાં કેટલાં ચરણો છે અને તે પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય કે અતુર્થ ચરણરૂપ છે તેને લક્ષ્યમાં રાખી પાઠવામાં આવ્યા છે. આ ચૌદ પ્રકારોમાંના ત્રણ પ્રકારો તો આ તેમજ તેની પૂર્વેનાં બે પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ છે કે છઠ્ઠા પદ્યમાં જે 'પાઠાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામનો યમક પ્રથમતઃ દષ્ટિ-ગોચર થયો હતો, તેના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે.

૧ ત્રણ ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં હોય અને એક ચરણ ઉપેન્દ્રવજ્રનું હોય એવા ઉપભતિ છંદના તેમજ ત્રણ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય અને આઠીનું એક ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું હોય એવા પણ ઉપભતિ છંદના ચાર પ્રકારો પડે છે. બે ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં અને બે ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય એવા ઉપભતિ છંદના છ પ્રકારો પડે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઉપભતિના બધા અળીને ૪+૪+૬=૧૪ પ્રકારો પડે છે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

૨૫મા પદ્યમાં જેમ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થઇ હતી, તે આ પદ્યમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ છેક ૯૨મા પદ્ય પર્વત ચરણોની સમાનતાથી પદ્ય-ચમત્કાર નજરે પડે છે. આ સંપૂર્ણ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ્ય-ચમત્કાર પ્રધાન પદ ભોગવે છે; કેમ આવા ચમત્કારથી અલંકૃત પદ્યોની સંખ્યા ૨૮ની છે, જ્યારે અન્ય પ્રકારના ચમત્કારથી નિર્મિત પદ્યોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૨ની જોવામાં આવે છે.

જિનકદમ્બકસ્ય સ્તુતિ:—

ત્રિલોકીં ફલયન્ પાતુ, સન્નન:પાદપાં સં વઃ ।

જિનૌઘો યસ્ય વન્ધ્યાઃ શ્રી-સન્નન: પાદપાંસવઃ ॥ ૭૦ ॥

—અનુદ્યુપ

ટીકા

સ જિનૌઘો યઃ પાતુ । ત્રિલોકીં યઃ ફલયન્-ફલચર્તાં કુર્વન્ સન્તિ-શોભનાં મનાંસિ યેપાં સ પદ્ય પાદપા-વૃક્ષા યસ્યાં સા, ત્રિલોકીવિશેષણમ્ । તથા યસ્ય પાદપાં પાંસવો-રેણવઃ । વન્ધ્યા-વન્દનીયાઃ । શ્રીસન્નનઃ-શ્રીગૃહસ્થ, યસ્ય(સ્તેત્યસ્ય) વિશેષણમ્ ॥૭૦

અન્વયઃ

યસ્ય શ્રી-સન્નનઃ પાદ-પાંસવઃ વન્ધ્યાઃ, સ જિન-ઓઘઃ સત્-મનસ-પાદપાં ત્રિ-લોકીં ફલયન્ યઃ પાતુ ।

શીલકાર્થ

ત્રિલોકીં (મૂ. ત્રિલોકી) = ત્રેલોક્યને.

ફલયન્ = ફળવાન્ કરતો થકો.

પાદપન્ = વૃક્ષ, ઝાડ.

સન્નનઃ પાદપાં = સારા મન(વાળા મનુષ્યો)થી વૃક્ષો

છે જેને વિષે એવા.

જિનૌઘઃ (મૂ. જિનૌઘ) = જિનોનો સમુદાય.

યસ્ય (મૂ. યદ્) = જેના.

વન્ધ્યાઃ (મૂ. વન્ધ) = પૂજનીય, વન્દનીય.

સન્નનઃ = શૃંગ.

શ્રીસન્નનઃ = શ્રીશ્રી ॥ શૃંગ જેનું એવાના.

પાદ = ચરણ.

પાંસુ = રમ.

પાદપાંસવઃ = ચરણની રમે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

"લક્ષ્મી છે શૃંગ જેનું એવા જે (જિન-સમુદાય)નાં ચરણની રમે (રાજરાજ્ય રાને પણ) વન્દનીય છે, તે, શુભ ચિત્ત(વાળા મનુષ્યો)થી વૃક્ષો ॥ જેને વિષે એવા ત્રેલોક્યને ફળવાન્ કરતો થકો જિનોનો સમુદાય (હે ભવિષ્ય!) તમારું પરિપાલન કરે." —૭૦

જિનવાક્સ્તુતિઃ—

જૈન્યવ્યાદ્ વાક્ સતાં દત્ત-માનનન્દા ન વાદિભિઃ ।

જય્યા સ્તુતા ચ નીતીના-માનનં દાનવાદિભિઃ ॥ ૭૧ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા.

જૈની વાક્ અવ્યાત્-રક્ષતાત્ । સતાં દત્તૌ માનનન્દૌ-પૂજાસમૃદ્ધી યયા સા । ન વાદિભિઃ જય્યા-જેતું શક્યા । દાનવપ્રમુલૈર્દેવૈઃ સ્તુતા ચ । નીતીનાં આનનં-મુખં યા ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

સતાં દત્ત-માન-નન્દા, વાદિભિઃ ન જય્યા, દાનવ-આદિભિઃ સ્તુતા, નીતીનાં ચ આનનં જૈની વાગ્ અવ્યાત્ ।

શીખ-દાર્થ

જૈની=જિન-વિષયક.

અવ્યાત્ (ધા० અવ)=રક્ષણ કરો.

સતાં (મૂ० સત)=સંજ્ઞાનોને.

દત્ત (ધા० દા)=અર્પણ કરેલ.

માન=પૂજા.

નન્દ=(૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.

દત્તમાનનન્દા=અર્પણ કર્યો છે પૂજા અને આનન્દ જેણે એવી.

વાદિભિઃ (મૂ० વાદિન્)=વાદીઓ વડે.

જય્યા (મૂ० જય)=જીતી શકાય તેવી.

સ્તુતા (ધા० સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલી.

નીતીનાં (મૂ० નીતિ)=નીતિઓના.

આનનં (મૂ० આનન)=મુખ.

દાનવાદિભિઃ=દાનવ વિશેષ દ્વારા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“સંજ્ઞાનોને અર્પણ કર્યો છે પૂજા અને આનન્દ જેણે એવી, વાદીઓ વડે નહિ જીતી શકાય તેવી, દાનવ (માનવ, સુર) ધ્યાનક વડે સ્તુતિ કરાયેલી તેમજ નીતિ-ઓના મુખરૂપ એવી જિનેશ્વર-વિષયક વાણી (હે ભગ્યો ! તમારું) રક્ષણ કરો.”—૭૧

અ અ અ અ

વૈરોઽધ્યાદેઽધ્યાઃ સ્તુતિઃ—

દયામા નાગાસ્ત્રપત્રા વો, વૈરોઽધ્યાઃ સ્તુતિઃ ।

શાન્તોઽરાતિર્યયાઽત્યુગ્ર-વૈરોઽધ્યાસમ્ભયેવ તુ ॥ ૭૨ ॥ ૧૮ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

દયામવર્ણા યા । નાગાઃ-સર્પા એવં પત્રં-વાહનં ચ યસ્યાઃ સા । વૈરોઽધ્યા દેવી ।

निषाणकलिकायाम्—

“वैरोद्यां दयामवर्णा भजगण्याहनां चतुर्भुजां स्वहोम्यालङ्कृतदक्षिण-
वर्गां श्वेटकादियुतयामकगां चेति ।”

૧૧ શ્રીમહિજિનસ્તુતયઃ

અ સ્તુતિઃ—

રોહ નો 'મહિ'જિનઃ, પ્રિયં ગુરુ ચિરં હતિમ્ ।
દ્વિપાં ચ તન્યાત્ સિદ્ધેશ્ચ, પ્રિયદુરુચિરંહતિમ્ ॥ ૭૩ ॥

—અનુદ્યુપ્

ટીકા

—અસ્માકમ્ । પ્રિયમ્—દ્રષ્ટમ્ । ગુરુ—વૃહત્ । ચિરં—પ્રભૂતકાલમ્ । દ્વિપાં
કરોતુ । સિદ્ધેશ્ચ અંહતિં—દાનં તન્યાત્ । પ્રિયદુરુચિરં રુચિઃ—કમ-
૥ ૭૩ ॥

અન્વયઃ

રુચિઃ 'મહિ'—જિનઃ નઃ ગુરુ ચિરં પ્રિયં કરોતુ, દ્વિપાં હતિં ચ સિદ્ધેઃ અંહતિં ચ તન્યાત્ ॥

શબ્દાર્થ

૧૦ કૃ) = કરો.

૬૨.

૧૦ = મહિ જિન.

૧૦ પ્રિય) = ઇષ્ટ.

૧૦ ચિર) = ઘણા લાંબા સમય પર્યંતનું.

૧૦ હતિ) = વિનાશને.

દ્વિપાં (મૂં દિપ્) = શનુઓના.

તન્યાત્ (યાં તન્) = કરો.

સિદ્ધેઃ (મૂં સિદ્ધિ) = મુક્તિનું.

પ્રિયદુરુચિરં = પ્રિયપ્રેમી જેવી છે કાન્તિ જેની.

પ્રિયદુરુચિરં = પ્રિયપ્રેમી જેવી છે કાન્તિ જેની.

અંહતિ (મૂં અંહતિ) = દાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમહિનાથની સ્તુતિ—

“પ્રિયંશુના જેવી છે કાન્તિ જેની એવા 'મહિ' જિન અમારૂં લાંબા કાલ પર્યંત
તિશય અલીપ્ટ કરેા, અમારા દુરમનોનો વિનાશ કરેા અને અમને મુક્તિનું
દાન દો.”—૭૩

અ અ અ અ

૧ આ ઓગણીસમા તીર્થેકરનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ—અનુદિસત્તિકા (૫૦ ૨૨૭)માં આપવામાં
આવ્યું છે.

મયે ઉત્પન્ને અવતુ યઃ । શાન્તઃ-પ્રશાન્તોઽરાતિઃ-વૈરી યયા સા । અત્યુર્ધ્વે વૈરે જલ્પકઃ ।
અઘ્યા-ગમને સંસ્યા આરમ્ભસ્તસિન્ધુ । એવઃ અવધારણે । અત્ર સન્ધિરસ્તિ ॥ ૭૨ ॥

અન્વયઃ

યયા અતિ-ઉર્ધ્વ-વૈરઃ ઝરાતિઃ અઘ્યા-આરમ્ભે યવ તુ શાન્તઃ, (સા) ઇયામા, નાગ-અઘ-પદ્ય
'વૈરોઽઘ્યા' કથે યઃ અરં અવતુ ।

શીખરાર્થ

હયામત (મૂ. રયામ) = કુપ્તવર્ણી.

નાગ = સર્પ, સાપ.

અઘ = અઘ.

નાગાઘપદ્ય = સર્પ છે અઘ તેમજ વાહન જેનાં એવી.

વૈરોઽઘ્યા = વૈરોઽઘ્યા (દેવી).

મયે (મૂ. મય) = મયને વિષે.

શાન્તઃ (મૂ. શાન્ત) = શાંત કરેલ.

ઝરાતિઃ (મૂ. ઝરાતિ) = થતુ.

ઉર્ધ્વ = ઊંચ.

વૈર = દુશ્મનાવટ, અદાવત.

અત્યુર્ધ્વવૈર = અત્યંત ઊંચ વૈર છે જેને વિષે એવો.

અઘ્યા = ગમન.

આરમ્ભ = શરૂઆત.

અઘ્યારમ્ભે = ગમનની શરૂઆતમાં.

તુ = વિશેષતાવાચક અન્વય.

શ્લોકાર્થ

વૈરોઽઘ્યા દેવીની સ્તુતિ—

“અત્યંત ઊંચ વૈરને ધારણ કરનાર એવો દુશ્મન (પણ) જેના વડે ગમનની
શરૂઆતમાં (અર્થાત્ જેને આવતી બોધનેજ) શાંત થઈ ગયો, તે સ્થાનવર્ણી લેખ
વળી સર્પ છે આયુષ તેમજ વાહન જેનાં એવી વૈરોઽઘ્યા (દેવી) રહે બંધો.”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

વૈરોઽઘ્યા દેવીનું સ્વરૂપ—

“અન્યોન્યના વૈરની શાન્તિ માટે આગમન છે જેનું તે વૈરોઽઘ્યા” એ વૈરોઽઘ્યા-શબ્દનો
વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ થયું એક વિદ્યા-દેવી છે. એના સંબંધમાં વિર્વાણુ-કલિમામાં નીચે
જુલજ હેલે છે—

“તયા વૈરોઽઘ્યા ઇયામચર્ણામઝગરવાહનો બતુર્ધ્વો જાગ્રોરગાલક્રુતવશિષ્ણકરો ચેદકાદિયુતવા
મકરો ચેતિ” અર્થાત્-વૈરોઽઘ્યા દેવીનો નર્ણુ શ્યામ છે અને અઘગર એ જેનું વાહન છે.
વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથો ખરૂં અને સર્પથી નિભૂંધિત છે, ત્યારે તેના
ડાબા બે હાથ હાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

આચાર-દિનકરમાં તો આ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે જુલજ આપ્યું છે—

“અસ્ફુરત્સ્ફુરિતવીર્યવૃદ્ધૈશ્ચ

સદૃશ્યકચરક્ષાપદ્મસુખમા ।

સિંહાસનાઽન્નમુદતારુણારંગીર

વૈરોઽઘ્યાઽપ્યભિધયાઽસ્તુ શિવાય વૈવી ॥-વસન્તતિલકા

—પૃષ્ઠ ૧૬૩

૧૧ શ્રીમલ્લિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્લિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કરોતુ નો 'મલ્લિ'જિનઃ, પ્રિયં ગુરુ ચિરં હતિમ્ ।

દ્વિપાં ચ તન્યાત્ સિદ્ધેશ્ચ, પ્રિયદુરુચિરંહતિમ્ ॥ ૭૩ ॥

—અનુદ્યુપ્

ટીકા

કરોતુ નઃ—અસ્માકમ્ । પ્રિયમ્—હૃદયમ્ । ગુરુ—વૃહત્ । ચિરં—પ્રભૂતકાલમ્ । દ્વિપાં
હતિં—વિનાશં ચ કરોતુ । સિદ્ધેશ્ચ અંહતિં—દાનં તન્યાત્ । પ્રિયદુરુચિરં—કા-
ન્તિર્યસ્ય સઃ ॥ ૭૩ ॥

અન્વયઃ

પ્રિયદુરુચિઃ 'મલ્લિ'—જિનઃ નઃ ગુરુ ચિરં પ્રિયં કરોતુ, દ્વિપાં હતિં ચ સિદ્ધેઃ અંહતિં ચ તન્યાત્ ॥

શબ્દાર્થ

કરોતુ (ધા° કર) = કરો.

જિન=તીર્થંકર.

મલ્લિજિનઃ=મલ્લિ જિન.

પ્રિયં (મૂ° પ્રિય) = હૃદય.

ચિરં (મૂ° ચિર) = ઘણા લાંબા સમય પર્યંતનું.

હતિં (મૂ° હતિ) = વિનાશને.

દ્વિપાં (મૂ° દ્વિપ) = શત્રુઓના.

તન્યાત્ (ધા° તન્) = કરો.

સિદ્ધેઃ (મૂ° સિદ્ધિ) = મુક્તિનું.

પ્રિયદુરુચિઃ=પ્રિયંચુનો જેવી છે કાન્તિ જેની.

પ્રિયદુરુચિઃ=પ્રિયંચુનો જેવી છે કાન્તિ જેની.

અંહતિં (મૂ° અંહતિ) = દાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમલ્લિનાથની સ્તુતિ—

"પ્રિયંચુના જેવી છે કાન્તિ જેની એવા 'મલ્લિ જિન' અમારૂં લાંબા કાલ પર્યંત
અતિશય અભીષ્ટ કરો, અમારા દુઃખનોનો વિનાશ કરો અને અમને મુક્તિનું
દાન દો."—૭૩

❧ ❧ ❧ ❧

જિનજન્મમાહિમા—

જૈનં જન્મ શ્રિયં સ્વર્ગ-સમગ્રામં દધાતુ નઃ ।

ક્ષણદં મેરુશિરસઃ, સમગ્રામન્દધાતુનઃ ॥ ૭૪ ॥

—અનુદ્યુપ

ટીકા

જૈનં જન્મ શ્રિયં દધાતુ નઃ । સ્વર્ગસ્ય સમા ગ્રામા યસ્મિન્ જન્માનિ તત્ । ક્ષણદમ્-
ઉત્સવદમ્ । મેરુશિરસઃ । સમગ્રાઃ-સંપૂર્ણા અમન્દાઃ-સ્પષ્ટા ધાતવો-હિંગુલાદયો યસ્મિન્,
મેરુ(શિરસઃ)વિદોષણમ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

સમગ્ર-અ-મન્દ-ધાતુનઃ મેરુ-શિરસઃ ક્ષણ-દં, સ્વર્ગ-સમા-ગ્રામં જૈનં જન્મ નઃ શ્રિયં દધાતુ ।

શબ્દાર્થ

જન્મ (મૂ. જન્મન) = જન્મ, ઉત્પત્તિ.

શ્રિયં (મૂ. શ્રી) = લક્ષ્મીને.

સ્વર્ગ = સ્વર્ગ.

ગ્રામ = ગામ.

સમગ્રસમગ્રામં = સંપૂર્ણસમાન થાય છે ગામો જોને વિષે
એવા.

દધાતુ (ધા. ધા) = ધારણ કરે.

ક્ષણ = મહોત્સવ.

ક્ષણદં (મૂ. ક્ષણદ) = મહોત્સવ-કાવચ.

શિરસઃ = શિખર.

મેરુ = મેરુ (પર્વત).

મેરુશિરસઃ = મેરુના શિખરના.

સમગ્ર = સંપૂર્ણ.

અમન્દ = સ્પષ્ટ.

ધાતુ = ધાતુ.

સમગ્રામન્દધાતુનઃ = સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ છે ધાતુઓ
જોને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને, જન્મ-મહિમા—

“સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ- (હિંગુલ વિગેરે) ધાતુઓ છે જોને વિષે એવા મેરુ-શિખરો
ઉત્સવ-ધાયક એવો તેમજ સ્વર્ગસમાન અને છે ગામો જોને વિષે (અર્થાત્ જોનો ઉદય
યતાં) એવો જિન-વિષયક જન્મ અમારું કલ્યાણ કરે.”—૭૪

જિનવાણ્યઃ સ્વીકારઃ—

જિનસ્ય ભારતીં તમો-વનાગસઙ્ગનાશનીમ્ ।

ઉપેત હેતુમુદ્ગતા-વનાગસં ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

—પ્રમાણિકા

ટીકા

ભારતીં ઉપેત-ગચ્છતે । તમ એવ વનં તમોવનમેવ અગાઃ-પર્વતાસ્તેષાં સદ્ધ-સમુ-
દાયસ્તસ્ય નાશનીમ્ । ઉન્નતિઃ-સમૃદ્ધિસ્તસ્યાં હેતું-કારણમ્ । ન વિદ્યતે આગઃ-અપરાધો
યસ્યાઃ સા, વાગ્વિશેષણમ્ । તમોવનાગનાશકત્વાત્ ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

જિનસ્ય તમસ્-વન-અગ-સદ્ધ-નાશનીં, (અત એવ) ઘન-અશનીં, ઉન્નતૌ, હેતું, અન્-આગસં
ભારતીં ઉપેત ।

શબ્દાર્થ

જિનસ્ય (મૂં. જિન) = તીર્થંકરની.

ભારતીં (મૂં. ભારતી) = વાણીને.

તમસ્ = અશન.

સદ્ધ = સમુદાય.

નાશની (મૂં. નાશન) = નાશ કરનારી.

તમોવનાગસદ્ધનાશનીં = અશનરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના સમુદાયનો વિનાશ કરનારી.

ઉપેત (ધાં. ઇ) = તમે પ્રાપ્ત કરો.

હેતું (મૂં. હેતુ) = કારણ (૩૫).

ઉન્નતૌ (મૂં. ઉન્નતિ) = સમૃદ્ધિને વિષે.

અનાગસં = અવિદ્યમાન છે પાપ જેને વિષે એવી,
દોષ-રહિત.

ઘનાશનીં (મૂં. ઘનાશની) = (૧) વજ્ર(સમાન); (૨)
મેઘાગ્નિ(સમાન).

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીના સ્વીકાર—

“અંધકારરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના [અથવા અંધકારરૂપ વનો છે જેમાં
એવાં પર્વતોના] સમુદાયનો વિનાશ કરનારી, અને (એથી કરીને તો) વજ્રના સમાન,
વળી ઉન્નતિના કારણભૂત તથા વળી દોષ-રહિત એવી તીર્થંકરની વાણીનો (હે
ભગ્યો!) તમે સ્વીકાર કરો.”—૭૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-વિચાર—

આ પદ ‘પ્રમાણિકા’ છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે. વૃત્તરજાકર પ્રમાણે એનું લક્ષણ
નીચે મુજબ છે:—

“પ્રમાણિકા જરૌ લગૌ”

અર્થાત્ આ પદમાં ૪ અને ૨ એમ બે ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે
લઘુ અને શુદ્ધ છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

જિ ન સ્ ય । ભા ર તીં । ત મો ।

જ ર લ ગ

અ અ અ અ

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

આપદેવી વરદીભૂત-પુસ્તિકાઽપચલક્ષિતોઃ ।

આપોઽભ્યાદ વિવ્રતીઃ હસ્તો, પુસ્તિકાપચલક્ષિતો ॥૭૬॥ ૧૧૧૧

—અનુક્રમ

ટીકા

વરદીભૂતં પુસ્તક-લેખ્યં પ્રતિમા યસ્યાઃ સા । આપદેવ મહં તસ્ય ક્ષિતૌ-વિવ્રતો
આપઃ-પાનીયં યા । પુસ્તિકા ચ પદ્મં ચ તાભ્યાં લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિવ્રતી યા ॥ ૭૬ ॥

અનુવચઃ

વરદીભૂત-પુસ્તિકાઃ આપદ-લેખ્ય-પ્રતિમાઃ આપઃ, પુસ્તિકા-પદ્મ-લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિવ્રતી યા-દેવી
અભ્યાદ ।

સંકીર્ણ

આપદેવી=શ્રુત-દેવતા, સુરેશ્વરી,

આપ=વરદાન.

વરદીભૂત=વરદાન તેનું એ છે સ્વરૂપ જેનું તે.

પુસ્તિકા=ધાતુ, કાગળ વિગેરેની બનાવેલી વસ્તુ, લેખ્ય,
પ્રતિમા.

વરદીભૂતપુસ્તિકા=વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની
એવી

ક્ષિતિ-આપ.

આપચલક્ષિતૌ=વિપતિરૂપ મહત્ત્વે નાશ કરવામાં.

આપઃ (પૂ. આપ)=પાણી.

વિવ્રતી (અ. ૪)=ધારણ કરનારી.

હસ્તૌ (પૂ. હાથ)=હાથને.

પુસ્તિકા=લેખ, પુસ્તક.

લક્ષિત=ચિહ્નિત.

પુસ્તિકાપચલક્ષિતૌ=પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“ વરદાન દેનારી ॥ પ્રતિમા જેની એવી, વળી વિપતિરૂપ મહત્ત્વે નાશ કરવામાં
(અર્થાત્ તેનું પ્રસાદન કરવામાં) બલસમાન તથા વળી પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત
એવા હાથને ધારણ કરનારી શ્રુત-દેવતા (હે ભગ્યે ! તમારું) રક્ષણ કરે. ”—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ શબ્દોની વિચાર—

જેમ એક પદ્મને શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી હતી તેમ આ પદ્મમાં પણ
(તેમજ વળી હવે પછીના ૮૦માં પદ્મમાં પણ) તેની કવિરાજે સ્તુતિ કરી છે, એ વાત
ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. આ પ્રમાણે એક કાવ્યમાં ત્રણ વાર શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ
કરવામાં આવી હશે, એવો અત્ર પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. એના ઉત્તર તરીકે એમ નિવેદન કરી શકાય
કે ભૂદ ભૂદ વીર્યકરોની દાદાઓનીરૂપ શ્રુતની અધિકૃતિકા દેવી એક ન હોવાથી આમ વારંવાર
સ્તુતિ કરવામાં આવી હશે.

૨૦ શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તુતયઃ

શ્રીમુનિસુવ્રતનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

જયસિ 'સુવ્રત !' ભવ્યશિખણ્ડિના-

અરહિતાપઘનાઞ્જનનીલતામ્ ।

દધદલં ફલયંશ્ચ સમં ભુવા-

અમરહિતાપઘનાં ઞનનીલતામ્ ॥ ૭૭ ॥

—દ્રુતવિલમ્બિતમ્

ટીકા

ભવ્યા એવ શિખણ્ડિનો-મયૂરાસ્તેપામ્ । અરહિતાપશ્ચાસૌ ઘનશ્ચ તસ્યામન્ત્રણમ્ ।
અઞ્જનમિવ નીલતાં દધત્ ત્વં જયસિ । ભુવા-પૃથ્વીયા સમમ્ । ઞનનીલતાં ફલવર્તાં કુર્વન્ ।
અમરેભ્યો હિતાનિ અપઘનાનિ-અઙ્ગાનિ યસ્યાઃ સા તામ્ ॥ ૭૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'સુવ્રત !' ભવ્ય-શિખણ્ડિનાં અ-રહિત-આપ-ઘન ! અઞ્જન-નીલતાં દધત્, ભુવા સમે
અમર-હિત-અપઘનાં ઞનની-લતાં અલં ફલયન્ ચ (ત્વં) જયસિ ।

શીખ્ડાર્થ

જયસિ (ધાં જિ)=તું જય પામે છે.

સુવ્રત ! (મૂં સુવ્રત)=હે સુવ્રત (નાથ), હે 'મુનિ-
સુવ્રત !

ભવ્યશિખણ્ડિનાં=હવ્યરૂપી મયૂરોના.

આપ=જલનો સમૂહ.

અરહિતાપઘન ! =નથી રહિત જલના સમૂહથી એવા
મેઘસમાન ! (સં.)

નીલતા=કૃષ્ણતા, કાળાશ.

અઞ્જનનીલતાં=કાજલના જેવી કાળાશને.

દધત્ (ધાં ધા)=ધારણ કરતો થકો.

સમે=સાથે સાથે, એકજ વખતે.

ભુવા (મૂં મૂ)=પૃથ્વીથી.

અપઘન=અવયવ.

હિત=કલ્યાણકારી.

અમરહિતાપઘનાં=દેવોને હિતકારી છે અવયવો જેનાં
એવી.

ઞનનીલતાં=માતારૂપી વેલને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિમુદ્રતનાથની સ્તુતિ—

“હે ‘સુમત (નાથ) ! હે લઘ્ય (જીવ)રૂપ મયૂરને (આનંદ આપવામાં) બલથી પરિપૂર્ણ એવા મેઘસમાન ! કાબલના જેવી કૃષ્ણતાને ધારણ કરતો તેમજ પૃથ્વી (ઉપરના જીવો)ની સાથે સાથે દેવોને (પણ) હિતકારી છે અવધવો જેનાં એવી માતારૂપી વેલને અત્યંત ફલવતી કરતો થકા તું જ્ય પામે છે.”—૭૭

સમગ્રજિનચરાણાં સ્તુતિ:—

પ્રતિજિનં ક્રમવારિરુહાણિ ન:

સુખચિતાનિ હિતાનિ નવાનિ શમ્ ।

દધતિ રાન્તુ પદાનિ નલ્પ્રમા-

સુખચિતાનિ હિ તાનિ નવાનિશમ્ ॥ ૭૮ ॥

—કવૃ૦

ટીકા

જિનં જિનં પ્રતિ ક્રમાણામધો ચારિરુહાણિ અનિશં શં-સુખં-રાન્તુ-દદતુ । સુખેન ચિતાનિ હિતાનિ-પથ્યાનિ નવાનિ-પ્રત્યગ્રાણિ દધતિ-ધારયમાણાનિ । કાનિ ? પદાનિ । કિંમૂતાનિ ? નલ્પ્રમાનાં પ્રભયા સુષુ-અતીવ લ્પચિતાનિ-રજિતાનિ । હિ: પૂરણે । તાનિ કિયત્પ્રમાણાનિ ? નલ્પ ॥ ૭૮ ॥

અન્યથા:

સુખ-ચિતાનિ હિતાનિ નલ્પ્રમા-સુ-લ્પચિતાનિ પદાનિ દધતિ તાનિ નવાનિ નલ્પ્રમા-પ્રતિ-જિનં ક્રમ-ચારિરુહાણિ ન: હિ અનિશં શં રાન્તુ ।

શ્લોકાર્થ

પ્રતિજિનં=પ્રત્યેક જિન પ્રતિ, દરેક લીધેકર પ્રતિ.
ચારિ=જીવ.
સુષુ=ઉગ્રજીવ.
ચારિરુહ=કમલ.
ક્રમવારિરુહાણિ=ચરણોની (નીચે મૂકેલાં) કમલો.
ચિત (પાં ચિ)=ગોઠવેલ.
સુખચિતાનિ=સુખે ગોઠવેલાં.
હિતાનિ (મૂં હિત)=હિતકારક.
નવાનિ (મૂં નવ)=પ્રત્યક્ષ, તાલં.
દધતિ (મૂં દધત)=ધારણ કરનાર.

રાન્તુ (પાં ત)=આપે.
પદાનિ (મૂં પદ)=પદમંડા.
સુષુ=ઉગ્રજીવ.
લ્પચિત=લ્પ.
નલ્પ્રમાસુલ્પચિતાનિ=નલ્પની કાર્તિવર અત્યંત આતં.
હિ=પાદપુષ્પિવાલ્યક અન્વય.
તાનિ (મૂં તદ્)=તે.
નલ્પ (મૂં નલ્પ)=નલ્પ.
અનિશં=અતિદિન, સર્વદા.

આ પીઠમા લીધેકરની સ્તુતિ ચતુર્વિંશતિકા (૧૦૨૩૬)માં આલેખવામાં આવી છે.

श्लोकार्थः

समग्र जिनेश्वरानी स्तुति—

“सुभे गोष्ठवेलां तथा हितकारक तेभ्य नभनी क्षान्तिवडे अत्यंत व्याप्तं जेवां पंगलाने धारण करनारां ते दरेक जिननां यरणनी नीचे (स्थापन करातां) नवीन निकुं कभेदो व्यापणने सर्वदा सुभ समर्थो.”—७८

ॐ ॐ ॐ ॐ

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-

मतिकवी रमते परमे धने ।

महति यत्र विशालवलप्रभा-

मतिकवीरमते परमेधने ॥ ७९ ॥

—दृष्ट०

टीका

तन्मतं जयति सर्वमतानां निपातात् समु० । अतिकविः रमते । मतमेव धनं तस्मिन् । विशाला वलप्रभामतयो यस्य एवंविधश्चासौ वीरश्च तस्य मते । परम-अत्यर्थ एधने-वर्धने ज्ञानादिभिः ॥ ७९ ॥

अन्वयः

यत्र परमे धने महति परं एधने विशाल-वल-प्रभा-मति-क-वीर-मते अति-कविः रमते, तत् दृशां समुदाय-मयं (मतं) जयति ।

श्लोकार्थ

समुदाय=संग्रह.

समुदायमयं=संग्रहस्थ.

दृशां (मू० दृश्)=दृष्टिगोना, दर्शनोना, मतानां.

कविः=(१) कवि, काव्य रचयिता; (२) पण्डित.

अतिकविः=(१) महाकवि, कवीश्वर; (२) महापण्डित.

रमते (धा० रम्)=रमे छे.

परमे (मू० परम)=उत्कृष्ट.

धने (मू० धन)=वक्ष्यमाने विषे.

महति (मू० महत्)=विशाल, मोटा, प्रमाणवाणां.

यत्र=जहां, जेने विषे.

विशाल=विस्तीर्ण.

वल=पराक्रम.

मति=शुद्धि.

मत=दर्शन.

विशालवलप्रभामतिकवीरमते=विशाल छे. पराक्रम, तेज्ज् अने शुद्धि जेनां जेवा जिननां मतने विषे,

परं=अत्यंत.

एधने (मू० एधन)=वृद्धिने विषे.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતની પ્રશંસા—

“ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીરૂપ તથા મહાન્ એવા, તથા વળી (જ્ઞાનાદિક વડે) અત્યંત વૃદ્ધિ પ્રાપ્તારૂપ તેમજ વળી વિશાળ છે પરાક્રમ, તેજ અને બુદ્ધિ જેનાં એવા જે જિનના મતને વિષે કવિરાજ રમે છે, તે (વિવિધ) મતોના સંમંદરૂપ મત બધવંતો વર્તે છે.”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

મત-વિચાર—

આ પદ્યમાં પણ ૫૧મા પદ્યની જેમ વીર-મતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે સાધારણ રીતે સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ કરતી વેળાએ અમુક તીર્થંકરનો સિદ્ધાન્ત (મત કે વચન) એવો નિર્દેશ કરવામાં આવતો નથી અને કદાચ તેમ થતું હોય તો પણ જે તીર્થંકરવિષયક સ્તુતિ-કહાણક હોય તે તીર્થંકરનું નામ આપતું એકાદ અને નહિ કે અન્યનું તો અત્ર શું કારણ છે? આના સમાધાનમાં નિવેદન કરવાનું કે અત્ર તેમજ ૫૧મા પદ્યમાં ‘વીર’ શબ્દનો ‘ચોવીસમા તીર્થંકર’ એવો અર્થ ન કરતાં તે શબ્દની ‘વિદારણતિ યત્ કર્મ’ ઇલાહિ નિરૂક્ત મિથ્યારી તેનો તીર્થંકર, જિન એવો અર્થ કરવો. આવો અર્થ ૫૧મા પદ્યની ટીકામાં પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રુતનિધીશિનિ ! બુદ્ધિવનાવલી-

દવમનુત્તમસારચિતા પદમ્ ।

ભવમિયાં મમ દેવિ ! હરાદરા-

દવમનુત્ તમસા રચિતાપદમ્ ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—કુલ૦

ટીકા

તમસા-અજ્ઞાનેન રચિતાપદમ્ । ભવમિયાં પદમ્ । બુદ્ધય એવ વર્ન તલ્લ આવલી તલ્લાં દવં યત્ । અનુત્તમ-પ્રધાનં સારં-ઉત્કર્ષસ્તામ્યાં ચિતા-ધ્યાસા સતી । અવર્મ-પાપં નુદતીતિ-નુત્ ॥ ૮૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) શ્રુત-નિધિ-ઈંશિનિ ! દેવિ ! અનુત્તમ-સાર-ચિતા અવમ-નુત્ બુદ્ધિ-દવ-આવલી-દવં, તમસા રચિત-આપદં ભવ-મિયાં પદં આવણત્ હર ।

શબ્દાર્થ

નિધિ=ભંડાર.

ઈશિની=સ્વામિની.

શ્રુતનિધીશિનિ ! =હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની !

બુદ્ધિ=મતિ.

બુદ્ધિવનાવલીદવં=મતિરૂપી વનની શ્રેણિ પ્રતિ દાવાનલ (સમાન).

અનુત્તમ=જેનાથી કોઈ શ્રેષ્ઠ નથી તે, સર્વોત્તમ.

સાર=સાર, ઉત્કર્ષ.

અનુત્તમસારચિતા=સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત.

ભવભિયાં=ભવ (-બ્રમણ)ના ભયોના.

હર (ધાં હ)=હરી લે, નાશ કર.

આદરાત્ (મૂં આદર)=ખંતથી.

નુદ્=પ્રેરણા કરવી.

અવમનુત્=પાપને દૂર કરનારી,

તમસા (મૂં તમસ્)=અંધકાર વડે.

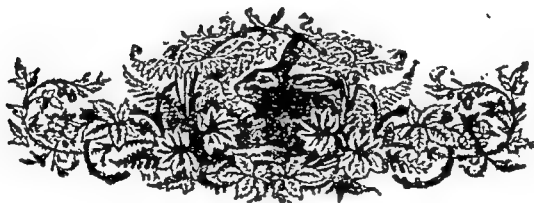
રચિત (ધાં ર્ચ)=રચેલ, ઉત્પન્ન કરેલ.

રચિતાપદં=ખડી કરી છે આપત્તિઓ જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“હે શ્રુતના ભંડારની સ્વામિની ! હે (સરસ્વતી) દેવી ! સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત, તથા પાપને હાંકી કાઢનારી એવી તું, મતિરૂપ અરણ્યની શ્રેણિને (ખાળીને ભસ્મી-ભૂત કરવામાં) દાવાનલસમાન એવા તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકાર વડે ખડી કરી છે આપદાઓ જેણે એવા ભવ (-બ્રમણ)રૂપ ભયોના સ્થાનને આદરપૂર્વક હરી લે.”—૮૦

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિપદાં શમનં શરણં

યામિ 'નર્મિ' દૂયમાનમનુજનતમ્ ।

સુલકુમુદોઘવિકાશે

યામિનમિન્દૂયમાનમનુજનતમ્ ॥ ૮૧ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

શરણં યામિ—ગચ્છામિ । દૂયમાનાથ તે મનુજાથ તેર્નતમ્ । સુલાન્યેષ કુમુદાનિ તેષાં (ઓઘસ્તસ્ય) વિકાશે इन्दूयमानं—ચન્દ્રાયમાણમ્ । યામા—નિયમા અસ્ય સન્તીતિ (તં) યામિનમ્ । જનતાયા યોગ્યં અનુજનતમ્ ॥ ૮૧ ॥

અન્યથા:

વિપદાં શમનં, દૂયમાન-મનુજ-નતં, સુલ-કુમુદ-ઓઘ-વિકાશે इन्दूयमानं, યામિનં અનુ-જનતં 'નર્મિ' શરણં યામિ ।

શબ્દાર્થ .

વિપદાં (મૂ. વિપદ્)=વિપત્તિઓના, કષ્ટોના.

શમનં (મૂ. શમન)=નાશ (૩૫).

યામિ (ધા. યા)=હું જાઉં છું.

નર્મિ (મૂ. નર્મિ)=નર્મિ (નાથ)ને.

દૂયમાન (ધા. દુ)=પીડાતો.

મનુજ=માનવ, મનુષ્ય.

નત (ધા. નમ્)=નમન કરાવેલા.

દૂયમાનમનુજનતં=પીડાતા મનુષ્યો વડે નમન કરાવેલા.

વિકાશ=વિકાસ, ખીલવણી.

સુલકુમુદોઘવિકાશે=સુખરૂપ કુમુદના સમુદાયનો વિકાસ કરવામાં.

યામિનં (મૂ. યામિન્)=મર્ત-નિયમધારી પ્રતિ.

इन्दु=ચન્દ્ર.

इन्दूयमानं (મૂ. इन्दूयमान)=ચન્દ્રની ભેમ આચરવું કરનારા.

અનુ=યોગ્યતાવાચક અન્યથા.

અનુજનતં=જન-સમાજને યોગ્ય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“વિપત્તિઓના વિનાશક, 'હું'ખી જાનો વડે નમન કરાવેલા, સુખરૂપ કુમુદના

સમુદાયને વિકસ્વર કરવામાં ચન્દ્રતુલ્ય, વ્રત-નિયમને ધારણ કરનારા તેમજ જન-સમાજને (સેવકા) યોગ્ય એવા નમિ(નાથ)ને હું શરણે બઉં છું. ”—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદોનો પણ ‘જાતિ’ની કોટિમાં અંતર્ભાવ થાય છે, કેમકે જિનાં ચરણોની રચના માત્રા ઉપર આધાર રાખે છે. આર્યાની માફક આ પદનાં પ્રથમ તેમજ તૃતીય ચરણમાં બાર બાર (૧૨) માત્રાઓ છે, બ્યારે આનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોમાં અઢાર અઢાર (૧૮) માત્રાઓ છે. આથી ફરીને આ પદ ગીતિના નામથી ઓળખાય છે.

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદનાં પહેલાં બે ચરણો વિચારીએ.

। । ૬ । । ૬ । । ૬ ૬ । । ૬ ૬ । ૬ । । । । ૬

વિ પ દાં શ મ નં શ ર જં, યા મિ ન મિ દૂ ય માં ન મ જુ જ ન તમ્
શ્રુત-બોધમાં ‘ગીતિ’નું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે:—

“આર્યાપૂર્વાર્ધસમં, દ્વિતીયમપિ યત્ર ભવતિ હંસગતે ! !

છન્દોવિદસ્તદાનીં, ગીતિં તામસ્મૃતવાણિ ! ભાવન્તે ॥”

અર્થાત્ હે હંસગામિની ! જે પદના પૂર્વાર્ધ તેમજ ઉત્તરાર્ધ આર્યાના પૂર્વાર્ધના સમાન હોય, તે પદને હે અમૃતસમાન (મધુર) વાણીવાળી (વનિતા) ! છન્દઃશાસ્ત્રના બાણકારો ‘ગીતિ’ કહે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનેશ્વરાણાં પ્રાર્થના—

યૈર્ભવ્યજનં વ્રાતું

યેતે ભવતોઽજિનાસ્થિરહિતા યે ।

ઈશા નિદધતુ સુસ્થા-

યે તે ભવતો જિના સ્થિરહિતાયે ॥ ૮૨ ॥

—ગીતિ:

ટીકા

સંસારાત્ ભવ્યજનં વ્રાતું યેતે-પ્રયત્નઃ કૃતઃ । યે જિના અજિનં-ચર્મ અસ્થિ ચ તાભ્યાં રહિતા વર્તન્તે । સુસ્થાયે-શૌભનસ્થાને નિદધતુ-સ્થાપયન્તુ । સ્થિરહિત-આયો-લાભો યસ્મિન્ ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

યેઃ ભવતઃ ભવ્ય-જનં વ્રાતું યેતે, યે (ચ) અજિન-અસ્થિ-રહિતાઃ ઈશાઃ, તે જિનાઃ સ્થિર-હિત-આયે સુ-સ્થાયે ભવતઃ નિદધતુ ।

ને આ એકવીસમા તીર્થકરના સંબંધી સ્થૂલ માહિતી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૨૪૮)માંથી મળે છે.

શબ્દાર્થ

મન્યજનન=સભ્ય જનને.

વાનું (વા+ના)=પ્રચારવાને.

પેટે (પા+પટ)=પ્રવલ કરાવે.

મન્યતઃ (મૂ+મવ)=સંસારથી.

અગ્નિન=ચર્મ, આગનું.

અસ્થિ=હાડકું.

અગ્નિનાસ્થિરહિતા=આમણ અને હાડકાંથી રહિત.

દંડાત (મૂ+દંડ)=ધ્વજે, મહાદેવે.

નિદધતુ (વા+ધા)=સ્થાપે.

સ્થાય=સ્થાન.

સુસ્થાયે=શુભ સ્થાનમાં.

સ્થિર=નિશ્ચય, કાયમ.

સ્થિરહિતાયે=કાયમને કદાચાણે હાથ છે એને

વિષે એવા.

ઓંકાર્થ

જિનેશ્વરને પ્રાર્થના--

"એમણે સભ્ય જનોનું ભવ (-અમણ)થી રક્ષણ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો, તથા વળી એઓ ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત છે તેમજ ત્રેલોક્યના સ્વામી છે, તે તીર્થકેશ કાયમનો કદાચાણનો હાથ છે એને વિષે એવા (સુક્રિદ્ધી) શુભ સ્થાનમાં (દે અગ્નૌ!) તમને સ્થાપે."--૮૨

સ્પષ્ટીકરણ

ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત એટલે શું?--

'ઈશ' શબ્દનો અર્થ 'મહાદેવ' પણ થાય છે. આથી કરીને શું વૃષભના ચાહનવાળા, પાર્વતી નામની અર્ધાંગનાને યજ્ઞા અંકમાં અને અણુપતિને જમણા અંકમાં બેસાડનારા, હાથમાં ખટ્વાંગ, ત્રિશૂલ અને પિનાક રાખનારા, ગળામાં રૂપક (ધ્વજ)-મહાદેવ જેવાનારા, અસ્થિ હાથેલા દેહને બ્રાહ્મ-ચર્મથી આગ્રહાદિત કરનારા, પાંચ સુખવાળા, પણ લોચનોથી યુક્ત, લલાટને વિષે ચન્દ્ર રાખનારા, મસ્તક ઉપર ગંધારને ધારણ કરનારા, વિવિધ ભૂત-ગણોને નિકૃર્વિત કરનારા તથા દિગંબરસ્વરૂપી તેમજ સદ્ગુણો સંહાર કરી પોતાના 'રૂપ' એ નામને ધારિતાર્ય કરનારા એવા મહાદેવથી વૃષ (ધર્મ)ના પ્રરૂપક, સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને આદિત્વ-રૂપી ત્રણ લોચનોથી યુક્ત, હાથમાંકલ્પી વિભૂષિત, અણુપરોથી અલંકૃત તથા ત્રેલોક્યનો ઉદ્ધાર કરનારા નહિ કે સંહાર કરનારા એવા જિનેશ્વરની સિતતા સૂચવવા 'ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત તેમજ સભ્ય જનોનું ભવથી રક્ષણ કરનારા' એમ કહેવામાં આવ્યું છે. નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યો બાક જિનેશ્વરો દેહ-રહિત અને એથી કરીને ચર્મ અને અસ્થિથી પણ રહિત બને છે તેથી આમ કહ્યું છે એમ માનવું વધારે સુક્રિદ્ધ-સુક્રા હોય એમ લાગતું નથી.

૧ 'ઈશ'શબ્દના અર્થ સાર તેમજ 'મહાદેવ'ના સ્વરૂપ સાર વિચારી આ શ્લોક:--

"વિષ્ણુ પાપઃ કપર્વે સુરવરવર્ણમિન્દુલેષાં લલટે

ત્રેપાન્તઃ કાલગદ્ધિ ગારુડમિ ચક્રે બ્રાહ્મવર્માજ્ઞમાયે ।

પદ્માક્ષો ધૈ ત્રિવેણી રૂપમયઃપરિત્રિર્વર્તમાણઃપર્વણમઃ

સંત્રિસ્થાત્ સમ્પદં વઃ સદ્ મકલગુપ્તૈરહુતાકાર રૂપમ્" ૪-અંશ

--સુભાષિતરવણાવૃદ્ધી, ૪૦ ૬.

જિનશાસનસ્ય વિજયઃ—

જિનશાસનં વિજયતે

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમદ્ભવત્ ।

ત્રિજગદ્ ભવકાન્તારં

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમં ગમવત્ ॥ ૮૩ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

વિશદપ્રતિભાનાનાં—બુદ્ધિવિશેષાણાં વપ્રાઃ—કેદારા મદ્ગાશ્ચ યસ્મિન્ । અવત્ ત્રિજગત્ । વિશત્—પ્રવિશત્ । કિં? સંસારારણ્યમ્ । અપ્રતિસ્પર્દિની મા-દીર્ઘિર્યસ્ય નવા પ્રમાયસ્ય તત્, સમાહારઃ । ગમાઃ—સદૃશપાઠા વિદ્યન્તે યસ્મિન્ તત્ ॥ ૮૩ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-પ્રતિભાન-વપ્ર-મદ્, ભવ-કાન્તારં વિશત્ ત્રિ-જગત્ અવત્, અપ્રતિ-મા-નવ-પ્રમં, ગમ-વત્ જિન-શાસનં વિજયતે ।

શબ્દાર્થ

શાસન=શાસન, આરા.

જિનશાસનં=જૈન શાસન.

વિજયતે (ધા૦ જિ)=જયવંતું વર્તે છે.

પ્રતિભાન=નિરંતર નૂતન વિકાસ પામતી બુદ્ધિ, પ્રતિભા.

વપ્ર=ક્યારો.

મદ્=જલનિર્ગમ, નહેર.

વિશદપ્રતિભાનવપ્રમદ્=નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારા

તેમજ નહેરો છે જેને વિષે એવું.

અવત્ (ધા૦ અવ)=રક્ષણ કરનાર, અચાવનાર.

ત્રિજગત્=ત્રેલોકીયને.

મવકાન્તારં=સંસારરૂપી વનને.

વિશત્ (ધા૦ વિશ)=પ્રવેશ કરતું.

પ્રતિ=પ્રતિદ્વલતાવાચક અર્થ.

મા=તેજ.

અપ્રતિભાનવપ્રમં=પ્રતિદ્વલતારૂઢિત છે તેજ તેમજ

નવીન પ્રભા જેની એવું.

ગમ=આલાપક, સદૃશ પાઠ, આલાવો.

ગમવત્=આલાપકથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-શાસનનો વિજય—

“ નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારાઓ અને નહેરો છે જેને વિષે એવા સંસારરૂપી અરણ્યમાં પ્રવેશ કરતા નિહુવનનું રક્ષણ કરનાર, તથા વળી અસાધારણ છે તેજ તેમજ નૂતન પ્રભા જેની એવું તથા વળી આલાપકથી યુક્ત એવું જૈન શાસન જયવંતું વર્તે છે. ”—૮૩

૧ અર્થ વિગ્રહશ્ચિન્તનીયઃ । મા ચ નવપ્રમા ચેત્સનયોઃ સમાહારો ભાનવપ્રમં, અપ્રતિસ્પર્દિ ભાનવપ્રમં યસ્યેતિ સમાસઃ, મન્યયા માશબ્દસ્ય હ્રસ્વતાપત્તિઃ ।

૨ આ સંબંધમાં ભુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૪૧).

સ્પષ્ટીકરણ

લા. અને પ્રભામાં શું ફેર?—

એવો સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શું લા અને પ્રભામાં કંઈ ફેર છે કે ભૂલથીજ આવો ઉદ્વેગ થઈ ગયો છે? આ પ્રશ્નનો નિવાર કરીએ તે પૂર્વે એ નિવેદન કરવું અરથાને નહિ ગણાય કે જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞસિન્ધા ઠગમા સૂત્રમાંના 'જણં વિજણં' થાક. ઉપરથી 'જ્ય અને વિજયમાં ભિન્નતાનું સૂચન થાય છે.

આ ઉપરથી એક શકાય છે કે લા અને પ્રભામાં ફરક હોવો જોઈએ અને 'ગોમહીવર્ધ' ન્યાય પ્રમાણે તે એ છે કે 'લા' એટલે 'તેજ', અને 'પ્રભા' એટલે 'વિશિષ્ટ તેજ.'

અચ્છુતાદેવ્યાઃ સ્મૃતિઃ—

સાચ્છુતાઽઽયાદ્ ગૌરી-

હ વાજિના યાતિ યા નમસ્યન્તી ।

દ્વૈપમસિકાર્મુકજિતા-

ઽઽહવા જિનાયાતિયાનમસ્યન્તી ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—ગીતિઃ

ટીકા

ગૌરી વર્ણન । વાજિના-અન્ધેન યાતિ-ગચ્છતિ । યા નમસ્યન્તી-નમસ્કુર્વાણા મિ-
નાય । દ્વૈપં અતિયાનં-અતિપ્રયાણં યા અસ્યન્તી-ક્ષિપન્તી । અસિકાર્મુકાભ્યાં ચિત્ત-
સન્ધાનો યયા સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અસિ-કાર્મુક-જિત-આહવા દ્વૈપં અતિ-યાનં અસ્યન્તી જિનાય નમસ્યન્તી રહ વાજિના
યાતિ, સા ગૌરી 'અચ્છુતા' અઽયાદ્ ।

શીખ-દાર્થ

અચ્છુતા=અચ્છુતા (દેવી).

વાજિના (મૂ. વાજિન)=અથ વડે, લોડા વડે.

યાતિ (યા. યા)=અથ છે.

નમસ્યન્તી (યા. નમ)=પૂજતી, નમતી.

દ્વૈપં (મૂ. દ્વૈવ)=દ્વિપુના સંબંધી.

કાર્મુક=ધનુષ્ય.

આહવા=સંભાષ, મુદ્.

અસિકાર્મુકજિતાહવા=ખૂશ અને ધનુષ્ય વડે

હવાં છે મુદ્દો લેણે એવી.

જિનાય (મૂ. જિન)=તીર્થંકરને.

યાન=પ્રયાણ.

અતિયાનં=એટલા પ્રયણને.

અસ્યન્તી (યા. અય)=ફેર ફેડતી.

૧ જ્ય અને વિજય વચ્ચે રહેલા તફાવતના સંબંધમાં જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞસિન્ધા શ્રીહીરચરિત્ર
વૃત્તિમાં નીચે મુજબ ઉદ્વેગ મળી આવે છે:—

“અથ: સામાન્યતઃ વપ્ત્રકાવિભિવદઃ, વિજયઃ સ પ્ત્ર વિશિષ્ટતરઃ પ્રવક્તાવક્તવ્યતયુક્તવઃ.”

अश्वमेध

निर्वाणकलिकायाम्—

“अच्छुसां तडिद्वर्णां तुरगवाहनां चतुर्भुजां खड्गवाणयुतदक्षिणकरां
खेटकाहियुतवामकरां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

અચ્છુસા દેવીની સ્તુતિ—

“જણે ખડ્ગ અને ધનુષ્ય વડે યુદ્ધોમાં જીત મેળવી છે તેમજ શત્રુ-વિપયક મહાપ્રયાણને દૂર ફેંકતી (અર્થાત્ તેનો નાશ કરી તેને સ્તબ્ધ કરતી) થકી જિનને નમતી એવી જ (દેવી) આ જગતમાં અથ ઉપર સ્વારી કરે છે, તે ગૌરવર્ણી અચ્છુસા (દેવી) (હે ભવ્યો! તમારું) રક્ષણ કરો.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

અચ્છુસા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પાપનો સ્પર્શ નથી જેને તે’ ‘અચ્છુસા’ એવા વ્યુત્પત્તિ-અર્થવાળી આ અચ્છુસા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. અચ્ચુતા એનું નામાન્તર હોય એમ લાગે છે. આ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. તેના હાથમાં ધનુષ્ય, બાણ, ખડ્ગ અને ઢાલ (અથવા ભાથો) એ ચાર આયુધો છે. વિશેષમાં એને અશ્વનું વાહન છે. તેનું સ્વરૂપ આચાર-દ્વિનકર પ્રમાણે નીચે સુજળ છે:—

“સવ્યપાણિધૃતકાર્મુકસ્કપા-

ન્યસ્ફુરદ્વિશિલ્પજ્ઞધારિણી ।

વિદ્યુદામતનુસ્થવાહના-

ડચ્છુતિકા ભગવતી વદાતુ શમ્ ॥”—શ્લોકતા

—પત્રાંક ૧૬૨.

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા અચ્છુસાં તદ્વિદ્ધર્ણાં તુરગવાહનાં ચતુર્મુજાં સ્વજ્ઞવાણયુતદક્ષિણકરં પ્રનુઃસેદ્ધકાન્વિતચામ્-
હતાં ચેતિ” અર્થાત્ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ લીજળાના જેવો છે અને થોડો એ એનું વાહન છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તે જગણા જે હાથમાં ખડ્ગ અને બાણ રાખે છે, જ્યારે ડાબા જે હાથમાં ધનુષ્ય અને જેટક ધારણ કરે છે.

૨૨ શ્રીનેમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનેમિનાથાયાભ્યર્ચના—

ચિરપરિચિતલક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞય સિદ્ધૌ રતારા-
દમરસદશમર્ત્યાવર્જિતાં દેહિ 'નેમે' !
ભવજલધિનિમજ્જન્તુનિર્વ્યાજવન્ધો !
દમરસદશમર્ત્યા વર્જિતાં દેહિને મે ॥ ૮૫ ॥

—માલિની

ટીકા

દેહો વિચિતે યત્વાસૌ દેહી તસૌ । મે-મહામ્ । દમે-ઇન્દ્રિયદમે રસા-પ્રધાના દગ્-
દૃષ્ટિઃ સમ્પાદર્શનં તાં દેહિ । તાં ચિરપરિચિતાં લક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞય-ત્યક્ત્વા મોક્ષે રત ! આમ-
ન્નમ્ । આરાત્-દૂરવર્તિનીમ્ । અમરૈઃ સદૃશાઃ-તુલ્યાઃ । કે ? વાસુદેવાદયો મર્ત્યાસ્તે
આયર્જિતા-અનુકૂલીકૃતા યયા સા તામ્ । ભવજલધિનિમજ્જન્તૂનાં નિર્વ્યાજો-માયારહિતો
વન્ધુઃ હૈં । અર્ત્યા વર્જિતાં-દુઃસ્વર્જિતાં, દૃષ્ટેર્વિશેષણમ્ ॥ ૮૫ ॥

અન્વયઃ

આરાત્ અમર-સદૃશ-મર્ત્ય-આયર્જિતાં ચિર-પરિચિત-લક્ષ્મીં પ્રોજ્ઞય સિદ્ધૌ રત ! 'નેમે' ! ભવ-
જલધિ-નિમજ્જત-જન્તુ-નિર્વ્યાજ-વન્ધો ! દેહિને મે અર્ત્યા વર્જિતાં દમ-રસ-દશો દેહિ ।

૨૧૫૬૧થ

ચિર=લાંબા સમયની.
પરિચિત (ધા. ચિ)=પરિચય પામેલી.
ચિરપરિચિતલક્ષ્મી=લાંબા સમયના પરિચય પાળી
લક્ષ્મીને.
પ્રોજ્ઞય (ધા. વજ્ઞ)=સહુ દષ્ટને, લાગ કરીને.
રત ! (મૂ. રત)=હે આસક્ત !
આરાત્=દૂરથી.
સદૃશ=તુલ્ય, જેવા.
મર્ત્ય=માનવ.
આયર્જિત (ધા. વર્જ)=અનુકૂલ કરેલ.
અમરસદૃશમર્ત્યાવર્જિતાં=દેવતુલ્ય માનવોને અનુકૂલ
કરેલ છે જેલે એવી.
દેહિ (ધા. દા)=તું અર્પણ કર.
નેમે ! (મૂ. નેમિ)=હે નેમિ(નાથ) !
જલધિ=સમુદ્ર.

નિમજ્જત (ધા. યજ્ઞ)=ડૂબતા.
જન્તુ=જીવ, પ્રાણી.
નિર્=અભાવવાચક અભ્યય.
વ્યાજ=કપટ.
નિર્વ્યાજ=નિષ્કપટી, સાચા.
ભવજલધિનિમજ્જન્તુનિર્વ્યાજવન્ધો ! =હે સંસારરૂપ
સમુદ્રમાં ડૂબી જતા જીવોના નિષ્કપટી મિત્ર !
દમ=ઇન્દ્રિય-દમન, સંયમ.
રસ=પ્રધાન.
દમરસદશ=દમનને વિષે પ્રધાન દૃષ્ટિને, સમ્યક્તવને.
અર્ત્યા (મૂ. અર્તિ)=પીડાથી.
વર્જિતાં (મૂ. વર્જિત)=રહિત.
દેહિને (મૂ. દેહિત્ર)=શરીરધારી.
મે (મૂ. અભ્યય)=મને.

શ્રીનેમિનાથને પ્રાર્થના—

“દેવતુલ્ય માનવોને (અર્થાત્ 'વાસુદેવાદિકાને) અતુલ કરી લીધા છે જો એવી તેમજ લાંબા સમયના પરિચયવાળી લક્ષ્મીને દૂરથી સજી દધને મુક્તિને વિષે આસક્ત બનેલા હે (બાવીસમા તીર્થંકર) ! હે નેમિ(નાથ) ! હે સંસાર-સમુદ્રમાં ડૂબી જતા જીવોને (સહાય કરવામાં) નિષ્કપટી મિત્ર(સમાન) ! દેહધારી એવા મને પીડાથી રહિત એવી (ધન્દ્રિય-) દમનને વિષે પ્રધાન એવી દૃષ્ટિ (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ) તું અર્પણ કર.”—૮૫

૪ ૪ ૪ ૪

જિનવરાણાં સ્તુતિઃ—

વિદધદિહ યદાજ્ઞાં નિર્વૃતૌ શંમળીનાં

સુખનિરતનુતાનોઽનુત્તમાસ્તેઽમહાન્તઃ ।

દદંતુ વિપુલભદ્રાં દ્રાગ્ જિનેન્દ્રાઃ શ્રિયં સ્વઃ—

સુખનિરતનુતા નોઽનુત્તમાસ્તે મહાન્તઃ ॥ ૮૬ ॥

—માલિની

ટીકા

યેષામાજ્ઞાં વિદધત્-કુર્વન્ નિર્વૃતૌ-મોક્ષે શં-સુખં તદેવ મળયસ્તેષાં સુખનિઃ-શોભ-
નખનિઃ સન્ । અતનુઃ-મહાન્ તાનો यस્ય સ વૃહત્પ્રમાણઃ સન્ આસ્તે-તિષ્ઠતિ । કથં ?
અનુત્તં-અપ્રેરિતમ્ । મહાનાં-ઉત્સવાનાં અન્તો ન વિદ્યંતે यस્ય સઃ । સ્વર્ગસુખેષુ નિરતા-
આસક્તા ઇન્દ્રાદયસ્તૈર્નુતાઃ । અનુત્તમાઃ-પ્રધાનાઃ । મહાન્તો-મહાપુરુષાસ્તે જિનેન્દ્રાઃ ।
નઃ-અસમ્યમ્ ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

યદ-આજ્ઞાં ઇહ વિદધત્ (પ્રાણી) શં-મળીનાં સુ-ખનિઃ (સન્) અ-તનુ-તાનઃ (સન્) નિર્વૃતૌ
અ-નુત્તં આસ્તે, અ-મદ્-અન્તઃ (વર્તંતે ચ), તે સ્વ-સુખ-નિરત-નુતાઃ અનુત્તમાઃ મહાન્તઃ જિનેન્દ્રાઃ
નઃ વિપુલ-ભદ્રાં શ્રિયં દ્રાગ્ દદંતુ ।

શબ્દાર્થ-

વિદ્યધત્ (ધા• ધા)=આચરણ કરનારો.
આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.
યદાજ્ઞાં=જેની આજ્ઞાને.
નિવૃત્તૌ (મૂ• નિવૃત્તિ)=મોક્ષને વિષે.
શંમણીનાં (મૂ• શંમણિ)=શુભરૂપ રતોની.
ચનિ=ખાણ.
મુલનિ=શોભનીય ખાણ.
સનુ=અદૃષ્ટ.
અતનુતાનઃ=અનદૃષ્ટ છે વિસ્તાર જેનો એવો.
અનુસં=અપ્રેરિતપણે.
અમહાન્તઃ=અવિદ્યમાન છે ઉત્સવોનો અંત જેને વિષે
એવા.

વિપુલ=વિશાળ.

મદ્ર=કલ્યાણ.

વિપુલમદ્રાં=વિશાળ છે કલ્યાણ જેમાં એવી.

જિનેન્દ્રાઃ (મૂ• જિનેન્દ્ર)=જિનવરો.

સ્વદ્=સ્વર્ગ.

નિ=અત્યંતવાચક અન્યથા.

રત્ત=આસક્ત.

નુત (ધા• નુ•)=સ્તુતિ કરાયેલ.

સ્વઃમુલનિરતનુતાઃ=સ્વર્ગના મુખમાં અત્યંત આ
સક્ત એવા (દિવો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા.

અનુસન્માઃ (મૂ• અનુસન્મા)=સર્વોત્તમ.

મહાન્તઃ (મૂ• મહત્)=મોટા.

શ્લોકાર્થ

જિનેન્દ્રશાની સ્તુતિ—

“જેમની આજ્ઞાનું અત્ર આચરણ કરનારો (અર્થાત્ જેમના આદેશ પ્રમાણે વર્તન કરનારો પ્રાણી) શુભરૂપ રતોની મુરોબિત ખાણ થયે થકા મોટા વિસ્તારવાળો (અર્થાત્ આજ્ઞામાં આછી ખત્રીસ આંગળની અવગાહનાવાળો) બની મોક્ષમાં અપ્રેરિતપણે રહે છે તેમજ અખંડિત મહોત્સવોને ભોગવે છે, તે, સ્વર્ગના મુખમાં રચી પચી રહેનારા (સુરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલા એવા, ઋણી સર્વોત્તમ, તેમજ મહત્વશાળી એવા જિનવરો અમને અત્યંત કલ્યાણકારી લક્ષ્મી સત્વર આપો.”—૮૬

જિનસિદ્ધાન્તસ્મરણમ્—

કૃતસુમતિવલદ્ધિધ્વસ્તરુમૃત્યુદોષં.

પરમમૃતસમાનં માનસં પાતકાન્તમ્ ।

પ્રતિ દૃઢરુચિ કૃત્વા શાસનં જૈનચન્દ્રં

પરમમૃતસમાનં માનસં પાત કાન્તમ્ ॥ ૮૭ ॥

—માહિની

ટીકા

શાસનં માનસં પાત-રક્ષત્ત્વમ્ એવમ્ કરિત્વમ્ । કિં કૃત્વા ? માનસં-ચિત્તં પ્રતિ દૃઢા રુચિ-
ર્યસ્ય તત્ત્વ સીમેષ્છં કૃત્વા કૃતાઃ શોભના મતિવલકલ્પયો યેન તત્ત્વ એવંચિત્તં ચ તત્ત્વ ધ્વસ્ત-
રુમૃત્યુદોષં ચ તતઃ કર્મધારયઃ । પરમં-પ્રધાનં ક્ષત્ત્વં-સત્ત્વં ચ તત્ત્વ પરમત્વર્થ પાતકાના-
મન્તો યસિન્સત્ત્વ ॥ ૮૭ ॥

અન્વય:

માનસં પ્રતિ દદ-રુચિ કૃત્વા, કૃત-સુમતિ-વલ-ઋદ્ધિ-ધ્વસ્ત-રંજ-મૃત્યુ-દોષં, અમૃત-સમાનં, પરં પાતક-અન્તં, પરમં કૃત-સ-માનં કાન્તં જૈનચન્દ્રં શાસનં માનસં પાત ।

શ્લોકાર્થ

ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.

ધ્વસ્ત (ધા° ઘંત્)=નષ્ટ કરેલ.

મૃત્યુ=મરણ.

કૃતસુમતિવલર્ધિધ્વસ્તરંજમૃત્યુદોષં=(અર્પણ) કર્યો છે સુશુદ્ધિ, સુપરાક્રમ અને સુસંપત્તિ જેણે એવા તેમજ નાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો જેણે એવા.

અમૃત=સુધા, અમૃત.

અમૃતસમાનં=અમૃતના જેવા.

માનસં (મૂ° માનસ)=મન.

પાતક=પાપ.

પાતકાન્તં=પાપનો અન્ત છે જેને વિષે એવા.

દદ=તીવ્ર.

રુચિ=અભિલાષા, ધૃશ્ણ.

દદરુચિ=તીવ્ર અભિલાષાવાળું.

કૃત્વા (ધા° કૃ)=કરીને.

શાસનં (મૂ° શાસન)=શાસનને.

જૈનચન્દ્રં=જિન-ચન્દ્રના સંબંધી.

માન=સત્કાર, સંમાન.

કૃતસમાનં=સત્ય તેમજ સંમાનયુક્ત.

માનસં (મૂ° માનસ)=માનસ (સરોવર).

પાત (ધા° પા)=તરે રક્ષણ કરો.

કાન્તં (મૂ° કાન્ત)=મનોહર.

શ્લોકાર્થ

જિન-સિદ્ધાન્તતું સ્મરણ—

“(અર્પણ) કર્યો છે સુશુદ્ધિ, સુપરાક્રમ, અને સુસંપત્તિ જેણે એવા, તેમજ વિનાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો [અથવા રોગ, મરણ અને અપરાધનો] જેણે એવા, વળી સુધાસમાન (પ્રીતિકર), તથા વળી પાપનો અત્યંત અંત આણનારા, તેમજ ઉત્કૃષ્ટ, સસ તથા સંમાનયુક્ત અને વળી મનોહર એવા જિન-ચન્દ્રવિષયક શાસનરૂપી માનસ સરોવરનું (હે ભવ્ય જનો!) તમે મનમાં તીવ્ર ઉત્કણુકા ધારણ કરીને (અર્થાત્ તીવ્ર અભિલાષાપૂર્વક) રક્ષણ કરો.—૮૭

❖ ❖ ❖ ❖

અમ્વાદેવ્યા: સ્તુતિ:—

જિનવચસિ કૃતાસ્યા સંશ્રિતા કમ્રમામ્રં

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌદામનીરુક્ ।

દિશતુ સતત‘મમ્વા’ મૃતિપુષ્પાત્મકં ન:

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌ દામ નીરુક્ ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—માલિની

ટીકા

અસૌ અમ્યા દેવતા દિવિ-દેવલોકે । ભૂતયઃ-સમૃદ્ધયઃ ફલ પુષ્પાણિ આત્મા યસ્ય તત્ । દામ-સક્ । નઃ-અસ્મભ્યં દિશતુ । કથં-કમનીયં આયં-ચૂતં સંશ્રિતા । સમુદિતા-લ્પકીભૂતાઃ સુમનસઃ-પુષ્પાણિ યસ્મિન્ દાન્નિ તત્ । દિવ્યા સૌદામની-વિદ્યુત્ તદ્વત્ રુદ્-દીપ્તિર્યસ્યાઃ સા । સમુદિતાઃ-સહર્ષાઃ સુમનસઃ-સમ્યગ્દૃષ્ટો યસ્મિન્ દામદાને તત્, इदं क्रियाविशेषणम् । अपगता रुजो-रोगा यस्माद् दाम्नस्तत् ॥ ૮૮ ॥

અન્યથા:

જિન-વચસિ કૃત-આસ્વા, કણં આણં સંશ્રિતા, વિપ્ય-સૌદામની-રુદ્ધ, અસૌ 'અમ્યા' સમુદિત-સુમનસ્કં, દિવિ ભૂતિ-પુષ્પ-આત્મકં, નિદ-સ્ય દામ સ-મુદિત-સુ-મનસ્કં નઃ સતતં દિશતુ ।

શબ્દાર્થ

જિનવચસિ=તીર્થકરના વચનમાં.
આસ્વા=શ્રદ્ધા, આશીના.
કૃતાસ્વા=કરી છે શ્રદ્ધા જેણે એવી.
સંશ્રિતા (ધાં ધિ)=આશ્રય કરેલી, આશીને રહેલી.
કણં (મૂં કણ)=મનોમોહક, કમનીય.
આણં (મૂં આણ)=આશ્રને, આશાને.
સમુદિત (ધાં દ)=એકત્રિત કરેલ.
સુમનસ=પુષ્પ, હૃદયમ.
સમુદિતસુમનસ્કં=એકત્રિત કરેલ છે હૃદયો જેને વિષે એવી.
સૌદામની=વિદ્યુત, વીજળી.
દિવ્યસૌદામનીરુદ્ધ=દિવ્ય વીજળીના જેવી પ્રભા છે જેની એવી.

દિશતુ (ધાં દિશ)=અર્પે.
સતતં=સર્વદા, હમેશાં.
અમ્યા=અમ્યા (દેવી).
ભૂતિપુષ્પાત્મકં=આત્માદીપ્તિ પૂલો છે જેનું.
એવી.
નઃ (મૂં અસ્મદ્)=અમને.
મુદિત=હર્ષ.
સમુદિત=હર્ષિત.
સુમનસ=સમ્યગ્દૃષ્ટિ.
સમુદિતસુમનસ્કં=સમ્યગ્દૃષ્ટિ હર્ષ પામે તેવી રીતે.
અસૌ (મૂં અદત્)=આ.
દામ (મૂં દામત્)=માલ.
નીરુદ્ધ=નષ્ટ થયો છે રોગ જેનાથી એવી.

શ્લોકાર્થ

અમ્યા દેવીની સ્તુતિ—

“ જિન-વચનને વિષે શ્રદ્ધાશુ એવી તથા મનોમોહક આશ્રનો આશ્રય લીધેલી, દિવ્ય વિદ્યુતના જેવી પ્રભા છ જેની એવી આ અમ્યા (દેવી) એકત્રિત થયેલાં છે પુષ્પો જેમાં એવી, તેમજ સ્વર્ગવિષયક અમ્યુદયરૂપ હૃદયો છે સ્વરૂપ જેનું એવી તથા વળી નષ્ટ થયા છે રોગો જેનાથી એવી માલા સમ્યગ્-દૃષ્ટિ આનંદ પામે તેવી રીતે અમને સર્વદા સમર્પે. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અમ્યા દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર—

અચાર સુધી તો કવિરાજે શ્રુત-દેવતા અને વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, પરંતુ આ પદ્યમાં તો તેમણે શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરી છે, કેમકે ‘અમ્યા’ એ તો જાવીસમા તીર્થકર

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कृष्माण्डां (अम्बिकां) देवीं कनकवर्णां
सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवाम-
करां चेति ।”

શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. અત્ર પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ કાવ્યમાં સોળે સોળ વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ પૂર્ણ કરવાની વાત તો કોરે મૂકી એકાએક કવીશ્વરે શાસન-દેવતાની કેમ સ્તુતિ કરી છે?

અમ્મા દેવીનું સ્વરૂપ—

અમ્મા દેવીના સંબંધમાં ઘણે સ્થલે ઉલ્લેખ મળી આવે છે. ઉજ્જયન્ત-સ્તવમાં એના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“સિંહયાના હેમવર્ણા, સિદ્ધબુદ્ધપુતાન્વિતા ।
કમ્પ્રાપ્તુમ્બિભૃત્પાણિ-રત્નામ્વા સહ્વિવિદ્યહત્ ।”

—૧૩ મું પદ.

આચાર-દિનકરમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“સિંહારુઢા કનકતનુરુપ વેદવાહુશ્ચ વામે
હસ્તદ્વન્દ્વેઽકુશતનુભુવૌ વિમ્વતિ દક્ષિણેઽન્ન ।
પાશામ્પ્રાલી સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રવિચિતા
દેવ્યમ્વા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાઘવિધ્વંસમાશુ ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાંથી પણ આ દેવીના સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, પરંતુ ત્યાં આ દેવીનું નામ ‘કૂંભાણ્ડી’ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ:—

“તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કૂંભાણ્ડીં દેવીં કનકવર્ણાં સિંહવાહનાં માતુલિન્નપાશયુક્તદક્ષિણ-કરાં પુત્રાકુશાન્વિતવામકરાં ચેતિ.”

અર્થાત્—તેજ (ખાવીસમા તીર્થકરના) તીર્થને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કૂંભાણ્ડી દેવીનો વર્ણ સુવર્ણના સમાન છે અને સિંહ એ એનું વાહન છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ ખીજેરા અને પાશથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુત્રો અને અંકુશ વડે વિભૂષિત છે. આ દેવીના પૂર્વ ભવની માહિતી અગ્નિકાદેવીકલ્પમાંથી મળી શકે તેમ હોવાથી અત્ર એ કલ્પ અનુવાદસહિત નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

અગ્નિકાદેવીકલ્પ:

સિરિરુજ્જયંત(ગિરિ)સિહરસેહરં પળમિઝ્જળ નેમિજિળં ।

કોહંદિદેવિકપ્પં, લિહામિ બુદ્ધોવપસાઓ ॥—અજ્ઞા

અત્થિ ‘સુરંદા’વિસયે ધળકળયસંપયજણસમિદ્ધં ‘કોઢીનારં’ નામ નયરં । તત્થ ‘સોમો’ નામ રિદ્ધિ-સમિદ્ધો છકમ્પપરાયણો વેયાગમપારગમો વંમણો હુત્થા । તસ્સ ઘરિણી ‘અંવિણી’ નામ મહરઘસીલાલંકા-

૧ આ નામાન્તર છે એ વાતની અગ્નિકાદેવીકલ્પ પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૨ છાયા—

શ્રી‘ઉજ્જયન્ત’(ગિરિ)શિખરસેશ્વરં પ્રણમ્ય ‘નેમિ’જિનમ્ ।

‘કોહિન્દ’ દેવીકલ્પં લિહામિ બુદ્ધોપદેસાત્ ॥

અસ્મિ ‘સૌરાષ્ટ્ર’વિષયે ધનકનકસપ્પદાજનસમૃદ્ધં ‘કોઢીનારં’ નામ નગરમ્ । તત્ર ‘સોમો’ નામ કદિસમૃદ્ધઃ પદકર્મપરાયણો વેદાગમપારાગ્મો બ્રાહ્મણઃ આસીત્ । તસ્ય ગૃહિણી ‘અંવિકા’ નામ મહાવંશીલાલંકારાગ્રણી—

भूसियसरीया आसि । तेसिं विसयसुहमणुहवंताणं षण्णमा दुवे पुचा-पढमो सिद्धो बीओ बुद्धसि ।
 अमया समागए पिअरपक्खे भट्टसोमेणं निर्मतिआ धम्मणा सद्धदिणे । करयवि वेवेयमुचारन्ति, करयवि
 आठवन्ति पिण्डपयाणं, करयवि होमं करिंति वड्डसदेवं च । सम्पाडिआ साळि-नाळि-वंजण-मक्कन्न-भेज-
 रीर-खण्डपमुहा जेमणा । अवि(अंवि)णीए ॥ सासुआ ण्हाणं काउं पयट्ठा । तम्मि अवसरे एगो साहु
 मासोववासपारणए भिक्खट्ठा संपत्तो । तं पलोइचा इरिसमरनिम्मरगुलइअंगी उट्ठिआ अंविणी । पटि-
 लाभिओ तीए मुणिवरो भत्तिवहुमाणपुव्वं अहापत्तिचेहिं भत्तपाणेहिं । जाव गहिअभिक्खो साहु वड्डि-
 ओ ताव सासुआवि ण्हाऊण रसवईठाणमागया । न पिच्छइ पढमसिहं । तओ तीए कुविआए पुट्ठा
 वहुआ । तीए जहट्टिए बुत्ते अंबाडिआ सा अज्जूए-हापावे किमेयं तए कयं ? अज्जवि देवया न
 पुट्ठा, अज्जवि न भुंजाविआ विप्पा, अज्जवि न भरिआइं पिंडाईं, अग्गसिद्धा तए किमयं साहुणो
 विष्ठा ? । तओ तीए भणिओ सच्चोवि वड्डरओ सोमभट्टस्स । तेषं संवट्ठेण अण्णंविअति निक्का-
 लिआ गिहाओ । सा परिभवद्मिआ सिद्धं कंउलीए धरिआ बुद्धं च कहीए चहाविचा चलिआ
 नयराओ धाहिं । पंथे तिसाभिभूएहिं दारएहिं जलं मग्गिआ । जाव सा अंमुजलपुनलोअणा संवुचा
 ताव पुरओ ठिअं मुकसरोवरं तिरसा अण्णयेणं सीलमाइयेणं वक्खणं जलपूरिअं जायं । पाइआ
 वोज्जि सीअलं नीरं । तओ बुद्धिएहिं भोजनं मग्गिआ चालएहिं । पुरओ मुकसहयारवत्त वक्खणं
 फलिओ । विन्नाइं कलाइं अंविणीए तेसिं, जाया वे सुत्था । जाव सा अज्जच्छायाए वीसमइ ताव
 जं जायं तं निसामेइ-जं तीए बालयाइं पढमं जेमाविआ तेसिं अनुत्तरं पत्तलीओ तीए धाहिं अग्गि-
 आओ आसि ताओ सीलमाइप्पाकंपिअमणाए सासणदेवयाए सोवन्नकथोलयरूवाओ कयाओ । जे

याश्च बभूवुः स्वानं कर्तुं प्रवृत्ताः । तस्मिन्प्रसरे एकः साधुः मासोपवासपारणके मिक्षार्थं संभ्रातः । तं प्रकाशय ईश्वरः
 निर्भरपुष्पकिराट्ठी नयिता 'अभियका' । प्रतिष्ठापितवत्या मुणिवरो भक्तिबहुमानस्त्वं यथाप्रवृत्तैर्भक्तपत्नैः । वावद् गृहीत-
 मिश्रः साधुः तस्मिन् मग्नः आसन्नः सान्ना रसवतीन्नाममासात् । न प्रेक्षते प्रथमदित्याम् । ततस्तथा कुपितया
 पुष्टा बभूवुः ।

न एविता,

भणितः सपे

कोट्टम्यां प्रत्या 'बुद्धं' च कथ्यं भारोप्य फलित्वा नयसद् बहिः । पथि मृषामिश्रताभ्यां दारकाम्यो जलमागताः ।
 सा अश्रुवर्षपूर्णलोचना संवृता, तावत् पुरातः स्थितं मुष्कसरोवरं तस्याः अन्वयेण सीलमाहृत्येन ताक्ष्णं जलपूरितं
 जातम् । पापितौ द्वौ शीतलं नीरम् । ततः बुद्धिताभ्यां भोजनं मार्गिता बाळकाम्याम् । पुरतः मुष्कसहकारतः वद-
 क्षणं फलितः । इत्थानि फलानि अम्बिकया तयोः, जाली तौ सुरयो । वावद् स वृत्तच्छायायां विश्राम्यति वावद् वद जातं
 वद् निशामपल-यद् तथा बाळकादयः प्रथमं जेमिताः, तेषां मुक्तीचरे पन्नस्यः सया बहिः उज्जिताः भासिरद्, सा
 श्रीलमाहृष्याकम्पितमनसा शासनदेवतया सौवर्णकथोलकरूपाः कृताः, (ये) उच्छिष्टसिक्पकणाः भूमौ पतितः ते
 भौतिकानि संपादितानि अमलित्वा च शिखरेषु वसिता । मुक्कद्मुक्कं अम्मा इत्था निवेदिं 'सोम'विश्रम, सिद्धं च

य एसा बहू, ता पञ्चाणेहि एअं कुलहरंति जणणीपेरिओ पच्छायावानलउच्चंत्तमानमो गओ वट्टयं वट्टिअं
 'सोम'भट्टो। तीए पिट्ठओ आगच्छन्तं दिअवरं निअवरं दट्ठण दिसाओ पळोइआओ। सिट्ठओ अगओ
 मगकूवओ। तओ जिणवरं मणे अणुसरिऊण सुपत्तदानं अणुमोअंतीए अण्णा कूवेणि शंपाविओ। सुट्ठ-
 ज्जवसाणेण पाणे चइऊण उप्पन्ना कोहंडविमाणे सोहम्मकप्पहिट्ठे चउट्ठिं जोअणेहि अंधीअंधी नाम
 महड्डिआ देवी। विमाणत्तामेणं कोहंडीवि भउइ। 'सोम'भट्टेणवि तीसे महासइए कूवे पडणं दट्ठं
 अण्णा तत्थेव शंपाविओ। सो अ सरिऊण तत्थेव जाओ देवो। आभियोगिअकम्मणा सिंहरूपं विट्ठ-
 वित्ता तीए चेव वाहणं जाओ। अन्ने भणंति—'अंविणी' 'रेवय'सिहराओ अण्णाणं शंपाविआ नपिट्ठओ
 'सोम'भट्टोवि तहेव मओ। सेसं तं चेव। सा य भगवई। चउच्चुआ दाहिणहत्थेमु अंधंउंवि पासं य
 धारेइ, वामहत्थेसु पुण पुत्तं अंकुसं च धारेइ। उत्तत्तकणयसवणं च वण्णमुच्चदद सरीरे। सिरि'नेति'-
 नाहस्स सासनदेवयत्ति निवसइ 'रेवइ'गिरिसिहरे। मउड-कुंडल-मुत्ताहलहार-रयणकंकण-नेउरादय-
 व्वंगीणाभरणरमणिज्जा पूरेइ सम्मदिट्ठीण मणोरहे, निवारेइ विचसंघायं। तीए मंतमंडलाइणि आ-
 रोहित्तार्णं भविआणं दीसंति अणेगरूवाओ रिद्धिसिद्धीओ, न पडवन्ति भूत-पिसाय-सादणी-विमम-
 गगा, संपज्जंति पुत्त-कलत्त-मित्त-धण-धन-रत्न-सिरिओ त्ति।

अंविआमंता इमे—

वयवीअसकुलकुल—जलहरिहयअकंतपेआइ।

पणइणिवायावसिओ, अंविअदेवीइ अहमंतो ॥ १ ॥—अज्जा

धुवभुवणदेवि संउट्ठिपासअंकुसतिलोअपंचसरा।

णहसिद्धिकुलअज्जासियमायपरपणामपयं ॥ २ ॥,,

वागुभवं तिलोअं, पाससिणीहाउ तइअवन्नस्स।

कूहंडअंविआए, नमु त्ति आराहणामंतो ॥ ३ ॥,,

यथा-वत्स ! सुलक्षणा पतिव्रता च एषा वधूः, तस्मात् प्रत्यानय एतां कुलगृहं इति जननीप्रेरितः पश्चात्तावानलउ-
 च्छमानमानसो गतो वधूकां वालयितुं 'सोम'भट्टः। तथा घृष्टतः आगच्छन्तं द्विजवरं निजवरं दट्ठा दिशः प्रलोकितः,
 दृष्टः अग्रतः मार्गकूपकः, ततो जिनवरं मनसि अनुस्मृत्य सुपात्रदानं अनुमोदयन्त्या आत्मा कूपे प्रक्षिप्तः। शुभाश्व-
 वसानेन प्राणान् त्यक्त्वा उत्पन्ना 'कोहण्ड'विमाने सौधर्मेकल्पसाधस्तात् चतुर्विधैर्भोजनैः 'अम्बिका'देवी नाम
 महर्द्धिका देवी। विमाननाशा कोहण्डी अपि भण्यते। 'सोम'भट्टेनापि तस्या महासत्याः कूपे पतनं दट्ठा आत्मा
 तत्रैव संक्षिप्तः। स च मृत्वा तत्रैव जातो देवः, आभियोगिककर्मणा सिंहरूपं विकुर्व्य तस्या एव वाहनं
 जातः। अन्ये भणन्ति— 'अम्बिका' 'रेवत'सिखरात् आत्मानं क्षिप्त्वा तघृष्टतः 'सोम'भट्टोऽपि तथैव मृतः, दोषं
 तदेव। सा च भगवती चतुर्भुजा दक्षिणहस्तयोः आत्रलुम्बि पादौ च धारयति, वामहस्तयोः पुनः पुत्रं अंकुसं
 खरे, मुकुट-कुण्डल-मुक्ताफलहार-रत्नकङ्कण-नूपुरादिसर्वाङ्गीणभरणरमणीया पूरयति सम्मदट्ठीनां मनोरथान्, निवा-
 रयति विघ्नसंघातम्। तथा मध्रमण्डलादीनि आरुह्य भज्यानां दीयन्ते अनेकरूपा ऋद्धिसिद्धयः, न प्रभवन्ति भूतपि-
 शाचशक्तिनीविषमग्रहाः, संपद्यन्ते पुत्रकलत्रमित्रधनधान्यराज्यश्रिय इति। अम्बिकामन्त्रा इमे (आश्रायाभावान्
 अन्वप्रत्यभावाच्च न प्रतिसंस्कृताः)।

एवं अनेऽपि अंबादेवीमंता अप्पररक्ताविषया सुमरणाजुग्मा मग्लेमाइगोअरा य बहुवो चिद्वंति । ते अ चहा मंदलाणि च इत्य न भजिआणि गंधवित्तरभएणंति गुरुमुहाओ नायव्वाणि ।

एवं अंबियदेवी-कपं अविअप्पचित्तविचीणं ।

वावंतमुणंताणं, पुजंति समीहिआ अत्था ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

અમ્બિકાદેવીકલ્પનો અનુવાદ.

શ્રીઉત્તરજયન્ત (ગિરનાર) ગિરિના શિખર ઉપર સુકુટસમાન નેમિનાથ તીર્થકરને પ્રણામ કરીને વૃદ્ધના ઉપદેશથી કોહણિક (અંખા) દેવીનો કલ્પ લખું છું. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ધન, સુ-વર્ણ ઇલાદિ સંપત્તિ તેમજ જનો વડે સમૃદ્ધ એવું 'કોહીનાર' નામનું નગર છે. ત્યાં જાદિ-શાળી, છ કર્મમાં તત્પર અને વેદ-શાસ્ત્રનો ભલુકાર એવો સોમ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. મહામૂલ્યવાળા શીલરૂપી અલંકારથી અલંકૃત એવા દેહવાળી તેને અંબિકા નામની પત્ની હતી. આ ઇંપતીને વિષયમુખ લોગવતાં અનુક્રમે સિદ્ધ અને ભુદ્ધ એ નામના બે પુત્રો થયા. અન્યદા 'પિતૃ-પદ્મ' આઠમું એટલે શ્રાદ્ધને દિને સોમભદ્રે બ્રાહ્મણોને આમન્ત્રણ આપું. કોષ્ઠક રથલે તેઓ વેદનું ઉચ્ચારણ કરતા હતા, તો કોષ્ઠક રથલે તેઓ પિણ્ડ આપવાનો આરંભ કરતા હતા, તો કોષ્ઠક રથલે હોમ-તેમજ અગ્નિ કરતા હતા. શાલિ (ભાત), કાળ, શાક, અનેક ભાતનાં પકવાન, ખીર, ખાંડ વિગેરે જમણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. રસોઇ તૈયાર થઇ એટલે અંબિકાની સાસુ આન કરવા ગઇ. એ સમયે એક સાધુ એક મહિનાના ઉપવાસના પારણા માટે નિશ્ચયે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેને જોઇને હર્ષના સમૂહ વડે રોમાંચિત થયેલા દેહવાળી અંબિકા ભ્રમી થઇ અને તેણે ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક શુદ્ધ ભોજન અને પાન વડે તે મુનિ-વરને પ્રતિલાભિત કર્યાં. નિશ્ચય બ્રહ્મણ કરીને તે સાધુ આજ્ઞા ગયા, એટલે આ અંબિકાની સાસુ આન કરીને રસોડામાં આવી પહોંચી, પરંતુ ત્યાં (ભોજનના ઉપરની તરીકે) અગ્નિશિખા તેના ભેગમાં આવી નહિ. તેથી તે ગુસ્સે થઇને પોતાની વહુને તેનું કારણ પૂછવા લાગી. ખરી હકીકત તેણે તેને કહી એટલે તેની સાસુએ તેનો વિરરકાર કરતાં કહ્યું કે—“અરે પાપિણી! આ તે શું કર્યું! હજી દેવોની પૂજા તો થઇ નથી, બ્રાહ્મણોને ભોજન પણ કરાડ્યું નથી, પિણ્ડો પણ ભર્યા નથી, તો પછી તે અગ્નિશિખા સાધુને કેમ આપી?” ભાર બાદ તેણે આ સર્વ વૃત્તાન્ત પોતાના પુત્ર સોમભદ્રને નિવેદન કર્યો. તે કોપાયમાન થયો અને પોતાની પત્નીને સ્વયંછંદી માનીને તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. આ સી પરાભવથી પીડિત થતાં તે પોતાના સિદ્ધ પુત્રને આંખળીએ લઇને અને બીજા પુત્ર ભુદ્ધને કંઠે બેસાડીને નગરની બહાર ચાલી નીકળી. માર્ગમાં તેના બે પુત્રો વૃષાવૃત્ર થયા એટલે તેમણે જલ માંગ્યું. આ સાંભળીને તે સ્ત્રીની આંખમાં પાણી ભરાઇ આવ્યું. પરંતુ તત્કાલ તેની સામે રહેલું સુકું સરોવર તેના અમૂલ્ય શીલના પ્રભાવથી જલપૂર્ણ બની ગયું.

एवं अन्येऽपि अम्बिकादेवीमन्त्रा आत्मपररक्ताविषयाः स्मरणयोग्याः मार्गक्षेमादिगोचराश्च बहुधा विद्वन्भि (सन्ति) ते च तथा मन्दलाणि च अथ न भजितानि प्रग्ववित्तरभयेनेति गुरुमुखाद् श्रावयामि ।

एवं अम्बिकादेवीकल्पं अविअप्पचित्तविचीणो ।

वाचयतां (च) गुरुवतां एवंते समीहित कर्थाः ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

૧ 'પિતૃ-પદ્મ' એટલે ભાદ્રપદ (બાદરવા) માસનો પુષ્પ પદ્મ; લોકોમાં આને 'સરાધિવા' કહેવામાં આવે છે.

એટલે તેણે પોતાનાં પુત્રોને તેના શીતલ જલનું પાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ ક્રુધાતુર થયેલા એવા તે બાળકોએ ભોજન માંગ્યું, એટલે તત્કાલ સામે રહેલા સુકા આંબાના ઝાડ ઉપર ફળ આવ્યાં. આંબા-કાએ તે ફળો લઈને બાળકોને આપ્યાં એટલે તેઓ સ્વસ્થ થયા. ત્યાર પછી તેઓ આંબાના ઝાડની છાયા નીચે આરામ લેવા લાગ્યાં. એટલામાં ત્યાં (સાસરામાં) એવો બનાવ બન્યો કે આ સ્ત્રીએ પોતાના બાળકોને પ્રથમ જમાડી તેનું ઉચ્છિષ્ટ તેમજ પત્રાવલી જે બહાર ફેંકી દીધાં હતાં, તેના આ સ્ત્રીના શીલના પ્રભાવથી આશ્ચર્યાકિત બનેલા શાસન-દેવતાએ સુવર્ણના કર્ચોળા બનાવી દીધા અને જે ઉચ્છિષ્ટ સિદ્ધ કણો ભૂમિ ઉપર પડેલા હતાં, તેના સુક્રતાફળ બનાવી દીધાં અને અગ્ર-શિખા તો શિખરો જેવી દેખાય તેમ વિકુર્વી. આ પ્રમાણેનો અદ્ભુત બનાવ અંબિકાની સાસુએ જોયો એટલે તેણે પોતાના પુત્ર સોમભટ્ટને તે વાત નિવેદન કરી અને કહ્યું કે—“હે વત્સ! આ વહુ તો સુલક્ષણી અને પતિવ્રતા છે, વાસ્તે તું એને આપણે ઘેર પાછી લઈ આવ.” આ પ્રમાણે પોતાની માતાના વચનથી પ્રેરાયેલો તેમજ પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી સંતપ્ત મનવાળો તે સોમભટ્ટ પોતાની પત્નીને પાછી વાળવા નીકળ્યો. પોતાના વર સોમભટ્ટ ગ્રાહ્યણને પાછળ આવતો જોઈને અંબિકાએ દિશાઓ તરફ નજર ફેંકી. તેમ કરતાં અગ્રે એક માર્ગ-કૂપ તેના જોવામાં આવ્યો. જિનેશ્વરનું મનમાં ધ્યાન ધરીને સુપાત્ર-દાનનું અનુમોદન કરતી તેણે તે કૂપ (કુવા)માં અંપાપોત કર્યો. શુભ અર્ધવસાયપૂર્વક મરણ પામીને તે સૌધર્મ કલ્પથી ચાર યોજન નીચે આવેલા કોહણક વિમાનમાં અંબિકા નામની મહર્દિકા દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. એ વિમાનનું નામ ‘કોહણકી’ હોવાથી એને કોહણકી પણ કહેવામાં આવે છે. સોમભટ્ટે પોતાની પત્ની મહા-સતીને કૂવામાં પડેલી જોઈને પોતે પણ તેમાં પડતું ચેલ્યું. તે પણ મરીને તે વિમાનમાં આભિ-યોગિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. પોતાના કર્માનુસાર સિદ્ધરૂપ વિકુર્વીને તે અંબિકા દેવીનો વાહન થઈ રહ્યો (આ સંબંધમાં મત-ભેદ છે, કેમકે કેટલાક કહે છે કે દેવત (ગિરનાર) ગિરિ ઉપરથી અંબિકાએ અંપલાવ્યું હતું અને તેની પાછળ તેના પતિએ પણ તેમ ઠસ્યું હતું).

આ ભગવતી અંબિકા દેવીને ચાર હાથ છે. તે જમણા બે હાથમાં આંબાની લટકતી ડાળ અને પાશ ધારણ કરે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ રાખે છે. તેના શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. વળી તે નેમિનાથની શાસન-દેવી થઈને ગિરનાર ગિરિના શિખર ઉપર વસે છે. સુકુટ, કુણ્ડળ, મોતીનો હાર, રત્નનાં કંકણ, અંબર ઇલાહિ આભૂષણોથી વિભૂષિત તે દેવી સમ્યગ્-દષ્ટિઓના મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે, વિદ્ય-સમુદાયનો વિનાશ કરે છે અને વળી મંત્ર-મંડલાદિકનું આરોહણ કરીને લઘ્ય ગ્રાણીઓને તે અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ તેમજ સિદ્ધિ સમર્પે છે. એના પ્રભાવથી ભૂત, પિશાચ, શાકિની તેમજ દુષ્ટ ગ્રહ ઉપદ્રવ કરી શક્તા નથી એટલુંજ નહિ, પણ પુત્ર, પત્ની, મિત્ર, ધન, ધાન્ય અને રાજ્ય-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. અંબિકા દેવીના મન્ત્રો મૂળમાં આપ્યા સુજળ છે (શુદ્ધ વ્રત ન મળવાથી તેમજ આમ્નાય ન હોવાથી મંત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો નથી.)

આ પ્રમાણે બીજા પણ અંબિકા દેવીના મંત્રો છે અને તે પણ આત્મ-રક્ષા તથા પર-રક્ષા કરવામાં સમર્થ છે તેમજ સ્મરણ કરવા લાયક છે તેમજ માર્ગમાં શાન્તિદાયક છે. એ મન્ત્રો તેમજ મણ્ડલો અન્ય-જોરવના લયથી અત્ર આપ્યાં નથી, પરંતુ તે ગુરુમુખથી જાણી લેવાં.

આ અંબિકાદેવીકલ્પને સ્થિર ચિત્તપૂર્વક વાંચનારાના તેમજ સાંભળનારાના મનો-રથો પૂર્ણ થાય છે.

અંબિકાદેવીકલ્પ સમાપ્ત.

૨૩ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથાય પ્રણામઃ—

નમામિ જિન'પાર્શ્વ' ! તે શમિતવિગ્રહં વિગ્રહં
મહાનિઘનમેરુકે વરદ ! શાન્ત ! કૃત્સ્નાપિતમ્ ।
શુભેન્નિભુવનશ્રિયાઃ સુરવરેરનીચૈસ્તરા—
મહાનિઘનમેરુકેઽવરદશાન્તકૃત્ ! સ્નાપિતમ્ ॥ ૮૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

તે-તથ વિગ્રહં નમામિ । શર્મ નીતા વિગ્રહાઃ—કલહા યેન તત્ । મહાન્તો નિષા-
સમારોહપરિણાહા નમેરુકો—વૃક્ષવિશેષા યત્ર તસ્મિન્ । મેરોઃ કે-શિરસિ । અહાનર્ચો-હાનિર-
હિતા ધના યત્ર તસ્મિન્ સ્નાપિતમ્ । કેઃ ! સુરવરેઃ—ચન્દ્રેઃ । અનીચૈસ્તરામ્ । ત્રિજગત્ત્રય્યા-
શુભેઃ—પુણ્યૈઃ આપિતં—લબ્ધમ્ । અવરા-અશોભના દશા-અવસ્થા તસ્યા અન્તં કરોતીતિ
કૃત્ તસ્યામન્ત્રણમ્ ॥ ૮૧ ॥

અન્યથા :

(હે) જિન-‘પાર્શ્વ’ ! વરદ ! શાન્ત ! કૃત્ । અ-વર-દશા-અન્ત-કૃત્ । તે શમિત-વિગ્રહં, મહા-
નિષ-નમેરુકે, અ-હાનિ-ઘન-મેરુ-કે અ-નીચે-તયાં સુર-વરે સ્નાપિતં, ત્રિ-ભુવન-શ્રિયાઃ શુભે
આપિતં વિગ્રહં નમામિ ।

શીખદાર્થ

પાર્શ્વ=પાર્થ (નાથ), ત્રેવીંશતી તીર્થકર.
જિનપાર્શ્વ =હે પાર્થ જિન !
તે (મૂ. યુષ્મદ્)=તારા.
વિગ્રહ=કલહ, લડાઇ.
શમિતવિગ્રહં=શાંત થયા છે કલહ બેનાથી બેવા.
વિગ્રહં (મૂ. વિગ્રહ)=દેહને, શરીરને.
નિષ=બેની ઊંચાઇ, લંબાઇ સરખી થાય તે.
નમેરુ=એક બાતનું માંડ, દિવ્ય વૃક્ષ.
મહાનિઘનમેરુકે=અત્યંત નિષ છે નમેરુ વૃક્ષે બેને
બિંબે બેવા.

વરદ ! (મૂ. વરદ)=હે વરદાન દેનારા !
શાન્ત ! (મૂ. શાન્ત)=હે શાન્ત !
કૃત્સ ! (મૂ. કૃત્સ)=હે સંપૂર્ણ !
આપિતં (મૂ. આપ્)=પ્રાપ્ત થયેલા.

શુભેઃ (મૂ. શુભ)=પુણ્યો વડે.
ત્રિ=ત્રણ.
ત્રિભુવનશ્રિયાઃ=ત્રેલોક્યની લક્ષ્મીના.
સુરવરે (મૂ. સુરવર)=કાંડો દારા.
નીચ=અધમ.
અનીચૈસ્તરાં=ત્રેલ.
હાનિ=હાનિ.
ક=મસ્તક, શિખર.
મહાનિઘનમેરુકે=હાનિથી રહિત છે એવ બેને બિંબે
બેવા મેરુના શિખર ઉપર.
દશા=અવસ્થા.
અવરદશાન્તકૃત્ =હે નીચ અવસ્થાનો અંત આણુ-
નારા !
સ્નાપિતં (મૂ. સ્નાપિત)=સ્નાન કરાવેલા.

અન્વયઃ

(હે) જન ! ચેત્ (ત્વં) શિવ-સ્પૃહઃ (અતિ), (તર્હિ) હરેઃ અપિ અ-શક્ય-નુત્તિકં, ભવ-અદ્રિ-નિર્દારણે સ્વરૂ-ઉપમા, અ-લઘ્વનં, રૈ-રં, નયૈઃ ચિતં, અમલં, ઘનં, કિન્નરૈઃ મનસિ અઞ્ચિતં શતિ-સ્વરૂપં જિન-પતેઃ મતં કિં ન મનસિ ? ।

શીખ-દાર્થ

અશક્ય=અસંભવિત.
નુતિ=સ્તુતિ.
અશક્યનુત્તિકં=અસંભવિત છે સ્તુતિ જેની એવા.
હરેઃ (મૂં હરિ)=ધન્દ્રને.
નિર્દારણ=બેદબું.
ભવાદ્રિનિર્દારણે=સંસારરૂપ પર્વતને બેદવામાં.
સ્વરૂ=ધન્દ્રનું વજ.
ઉપમા=ઉપમાન, સરખાપણું.
સ્વરૂપમં=ધન્દ્રના વજની ઉપમા છે જેને એવા.
લઘ્વન=ઓળંગબું તે.
અલઘ્વનં=અલંધનીય.
મનસિ (મૂં મનસ્)=ચિત્તામાં, મનામાં.
કિન્નરૈઃ (મૂં કિન્નર)=કિન્નરો વડે.
અઞ્ચિતં (મૂં અચિત)=પૂજિત.
નયૈઃ (મૂં નય)=નયો વડે.

પતિ=સ્વામી, નાથ.
જિનપતેઃ (મૂં જિનપતિ)=જિનેશ્વરના.
જન ! (મૂં જન)=હે લોક !
સ્પૃહા=ધ્રુષ્ટા, અભિલાષા.
શિવસ્પૃહઃ=મોશ્વની અભિલાષા છે જેને એવો.
ચેત્=મે.
સ્વરૂપ=સ્વભાવ.
શતિસ્વરૂપં=આ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે જેનું એવા.
મનસિ (ધાં મન્)=તું અભ્યાસ કરે છે.
કિં=કેમ.
રૈ=શક્તી.
રા=આપણું.
રૈરં (મૂં રૈર)=શક્તીને સમર્પણ કરનારા.
ચિતં (ધાં ચિ)=આત્મ.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—
“હે માનવ ! જે તું મોક્ષની અભિલાષા રાખતો હોય, તો ધન્દ્રને પણ અશક્ય છે સ્તુતિ (કરવી) જેની એવા, વળી સંસારરૂપ પર્વતનું વિદારણ કરવામાં ધન્દ્રના વજના સમાન, તથા વળી (કુવાદીઓને પણ) અલંધનીય, લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા, (નૈગમ આદિ વિવિધ) નયો વડે વ્યાપ્ત, (પરસ્પર વિરોધાદિ દ્વોષો નહિ હોવાને લીધે) નિર્મલ, (પ્રલક્ષાદિ પ્રમાણો વડે) ગહન તેમજ વળી કિન્નરો વડે મનમાં વન્દન કરાયેલા એવા સ્વરૂપવાળા જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તનો તું કેમ અભ્યાસ કરતો નથી ? ”—૯૧

૪૪ ૪૪ ૪૪ ૪૪

યક્ષરાજસ્ય સ્તુતિઃ—

જિનાર્ચનરતઃ શ્રિતો મદકલં ન તુલ્યસ્યદં

દ્વિપં ન મનસા ધનૈ રતિસમાનયક્ષીજનઃ ।

જયત્યલિલયક્ષરાદ્ પ્રથિતકીર્તિરત્યુન્નમદ-

વિપન્નમનસાધનૈરતિસમાનયક્ષીજનઃ ॥ ૯૨ ॥ ૨૩ ॥

—પૃથ્વીઃ

શીખાર્ય

મળપ=મોડવો.

જલ=પાણી.

સુલૌપજલમળપાં=સુખ-સમૃદ્ધરૂપી જલમળપાં છે જેનો એવી.

દુરિતધર્મમુક્તિઃ=પાપરૂપ તાપને ધારણ કરનારાને.

દિર્ઘા (મૂં દિર્ઘા)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શુભવ્યજનકાં=શુભોચિત પંખાવાળી.

ઈત (ખાં ઇ)=પ્રાપ્ત થયેલ.

પતાકા=ધ્વજ, વાવડો.

દ્વાદશસત્પતાકારિણઃ=પ્રાપ્ત થયાં છે અંકુશ, દેહીધ્મમાન ધ્વજ તેમજ ચક્ર જેમને એવા.

જિનેન્દ્રચરણેન્દ્ર્યઃ=જિનવરના ચરણરૂપી ચન્દ્રપાઓ.

પ્રચિતરન્તુ (ખાં દ)=અર્પો, વિતરણ કરો.

લક્ષ્મી (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.

આનુ=જલદી.

કામિન=વાંછિત, અર્પીદ.

મન્યજનકામિનાં=અન્ય જનોએ વાંછેલી.

કુચલ=સંભળન, સાધુ.

કુચલસત્પતાકારિણઃ=સંભળનોનું રૂઢી રીતે રક્ષણ કરવા રૂપ જાપને ઉત્પન્ન કરનારા.

શ્લોકાર્ય

જિનપતિઓને પ્રાર્થના—

“પ્રાપ્ત થયાં છે અંકુશ, દેહીધ્મમાન ધ્વજ અને ચક્ર જેમને એવા તથા સંભળનોનું રૂઢી રીતે રક્ષણ કરનારા એવા જિનવરનાં ચરણરૂપ ચન્દ્રો સુખ-સમૃદ્ધરૂપ જલ-મળપાં (અર્થાત્ જ્ઞાન-ગ્રંથ) વાળી એવી, અને વળી (એથી કરીને તે) પાપરૂપ તાપથી તમ થયેલાને હિતકારી તેમજ શુભોચિત પંખાવાળી એવી તેમજ વળી અન્ય-જનોએ વાંછેલી એવી લક્ષ્મી (દે બાળ્યો) તમને) સદા શીઘ્ર સમર્પો.”—૯૦

જિનમતસ્વરૂપમ્—

અશક્યનુતિકં હરેરપિ ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્ધા)રણે

સ્વરૂપમમલહનં મનસિ કિન્નરૈરશ્ચિતમ્ ।

નયૈર્જિનપતેર્મતં જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેદિતિ—

સ્વરૂપમમલં ઘનં મનસિ કિં ન રૈરં ચિતમ્ ? ॥ ૯૧ ॥

—પૃષ્ઠી

ટીકા

હે જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેત્ ત્વમસિ તત્તો જિનમતં કિં ન મનસિ ?—કિં નામ્યસ(સ) સિ ? । હરેરપિ—ઇન્દ્રસ્યાપિ અશક્યા નુતિઃ—સ્તુતિર્યસ્ય તત્ત્વ । ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્ધા)રણે—વિદ્રાવણે । સ્વરૂપમં—ચત્તોપમમ્ । નૈવ લઘ્વિતું શક્યતે પરવાદિભિઃ તદલહનમ્ । મનસિ કિં ક્ષરૈર્વ્યન્તરવિશેષૈરશ્ચિતમ્ । નયૈશ્ચિતં—વ્યાપ્તમ્ । ઇતિસ્વરૂપં યસ્ય અનન્તરોક્કરૂપં ધર્મ-ગુપિલં પ્રત્યક્ષાદિભિઃ સા-દ્રવ્યં તદ્ દદાર્તાતિ રૈરમ્ ॥ ૯૧ ॥

છે [અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે] યશ જનો એવો તેમજ અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દેવોનું), અનીતિઓનું અને અવ્યક્ત શબ્દનું જેણે એવો સમસ્ત યક્ષનો રાજ વિજયી વર્તે છે.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

યક્ષરાજનું સ્વરૂપ—

આ યક્ષરાજ કંઈ શ્રીપાર્શ્વનાથના શાસન-દેવ હોય તેમ લાગતું નથી. કેમકે તે યક્ષને તો પાર્શ્વ અથવા વામનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને તેનું વાહન તો કૂર્મ (કાચખો) છે. અન્ય કોઈ તીર્થંકરના યક્ષના સંબંધી અત્ર સ્તુતિ કરવામાં આવી હોય, એ વાત તો યત્નવા જોગ નથી. તો યહી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૭૬મા પદની કવિવર ધનપાલ પ્રમુખ વિદ્વાનોએ લખેલી ટીકાનુસાર આ યક્ષરાજનું નામ ‘કપદી’ હોવું જોઈએ.

ટીકા

ધિતો દ્વિપં-હસ્તિનમ્ । મદેન કલં-મનોહરમ્ । મનસા-ચેતસા ન નૈવ તુલ્યસર્વં ।
 ફિન્તુ મનસા તુલ્યઃ સ્યદો-વૈગો યસ્ય તમ્ । અત્યુત્તરમન્યો-મહત્યો વિપદસાસાં નમને સાધ-
 નૈઃ-સમર્થઃ ધનૈઃ પ્રથિતા-વિસ્તૃતા કીર્તિર્યસ્ય સઃ । રતિસમાનો યક્ષીજનો યસ્ય સઃ । અતિ-
 ક્રાન્તાનિ સમાઃ-તુલ્યા દેવા અનયાઃ ક્ષીજનાનિ-અવ્યકશ્ચદા યેન સઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

જિન-અર્ચન-રતઃ, મદ-કલં, મનસા ન ન તુલ્ય-સર્વં દ્વિપં ધિતઃ, રતિ-સમાન-યક્ષી-જનઃ,
 અતિ-ઉત્તમ-વિપદ-નમન-સાધનૈઃ ધનૈઃ પ્રથિત-કીર્તિઃ, અતિ-સમ-અનય-ક્ષીજનઃ અશ્વિલ-યક્ષ-
 રાટ્ જપતિ ।

શબ્દાર્થ

અર્ચન=પૂજન, પૂજ.

રત (પાં રમ્)=રાગી.

જિનાર્ચનરતઃ=જિન-પૂજનો રાગી.

ધિતઃ (પાં ધિ)=આશ્રય લીધેલ.

મદ=મદ, હાથીના ડુંધરથલ પાસેથી ઝરતું બળ.

કલં=મનોહર.

મદકલં=મદ વડે મનોહર.

સર્વ=વેગ.

તુલ્યસર્વ=સમાન છે વેગ લેનો એવા.

દ્વિપં (મૂં દ્વિપં)=ડુંબર, હાથી.

મનસા (મૂં મનસ)=મનની સાથે.

ધનૈઃ (મૂં ધન)=લક્ષ્મી વડે, દોલત વડે.

રતિ=કંઈપની પત્ની.

યક્ષી=યક્ષની પત્ની.

યક્ષીજનઃ=યક્ષનો સ્ત્રી-વર્ગ.

રતિસમાનયક્ષીજનઃ=રતિના સમાન છે યક્ષનો સ્ત્રી-
 વર્ગ લેનો એવો.

યક્ષ=એક ભતનો બ્યતાર દેવ.

અશ્વિલયક્ષરાટ્=સમસ્ત યક્ષોનો રાજા.

પ્રથિત (પાં પ્રથ)=(૧) પ્રસિદ્ધ થયેલ; (૨) વિસ્તાર
 પામેલ.

કીર્તિ=યશ, આખર.

પ્રથિતકીર્તિઃ=પ્રસિદ્ધ થયો છે અથવા વિસ્તાર પામે
 છે યશ લેનો એવો.

ઉત્તમત્ (પાં ઉત્)=ઉદય પામતી.

નમન=નમાવી દેતું તે.

સાધન=ઉપાય.

અત્યુત્તરમદ્વિપ્રમનસાધનૈઃ=અતિઉત્તમ ઉદય પામતી
 આપતિઓનો નાશ કરવામાં સાધનભૂત.

અતિ=ઉત્તમનાથકે અન્યથ.

અનય=અનીતિ.

ક્ષીજન=અન્યકા શબ્દ.

અતિસમાનયક્ષીજનઃ=અતિઉત્તમ કૃત્ય છે સમાન
 (દેવતાઓ)નું, અનીતિઓનું અને અન્યકા શબ્દોનું
 લેતો એવો.

શ્લોકાર્થ

૫૧શરણની સ્તુતિ—

“ જિન-પૂજનો રાગી, વળી મદથી મનોહર તેમજ વળી મનની સાથે બરાબરી
 કરનારા વેગને નહિ ધારણ કરનારો એમ નહિ (અર્થાત્ ચિત્તાના જેવા વેગવાળા) એવા
 ડુંબર ઉપર આશ્રિત થનારો, તથા વળી રતિસમાન છે યક્ષીજન જેનો એવો, તેમજ
 અતિ ઉત્તમ આપતિઓનો વિનાશ કરવામાં સાધનભૂત એવી લક્ષ્મી વડે પ્રસિદ્ધ થયો

આજ્ઞા=આદેશ.

અનન્તાર્થ=અનન્ત છે આજ્ઞાઓ જેની એવા.

પર્વ=આ પ્રકારે.

વદતિ (ધાં વદ્)=કહે છે.

અનર્થ=અવિવિધમાન છે પાપ જેને વિષે એવા, પાપ-રહિત.

માસુરાણાં (મૂં માસુર)=દેવીપ્રમાણ.

સુરાણાં (મૂં સુર)=દેવતાઓનો.

પાતા (મૂં પાતૃ)=પાલક.

પાતાત્ (ધાં પા)=રક્ષણ કરો.

વીરઃ (મૂં વીર)=વીર (ભગવાન્).

મલિન=ગેહું.

ધાનિતાં=જ્ઞાનિપણું.

કૃત્તતમલિનધાનિતાન્તં=કયો છે વિસ્તારવાળા તે.

મજ મલિન જ્ઞાનિપણનો નાશ જેમાં એવી રીતે.

નિતાન્તં=અસન્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ—

“ ભોક્ષ (મેળવવામાં સાધનભૂત એવા) સરલ તેમજ મહાન્ ગુણોના સંમુદાય-રૂપ, વૃણી અનન્ત છે આજ્ઞા જેની એવા (અર્થાત્ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય અનન્ત પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવનારા) તેમજ પાપ-રહિત એવા તને નમસ્કાર કરવાથી, ઉત્પન્ન થયે છે હર્ષ જેને એવો નમન કરનારો (પ્રાણી) પાપરૂપ વેગને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ અત્યંત ક્ષયનો વિસ્તાર કરનારા એવા રોગોનું સ્થાન થતો નથી, એમ જેને ઉદ્દેશીને દેહીપ્રમાણ દેવોનો પાલક બોલે છે, તે વીર (ભગવાન્) વિસ્તારવાળા મલિન જ્ઞાનિપણનો નાશ કરવા પૂર્વક (હે ભગ્યે! તમારું) અસન્ત રક્ષણ કરો. ”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો સાધારણ રીતે મોટા ગણાતાં અને આ કાવ્યનાં બીજાં પદ્યોની અપેક્ષાએ તો સૌથી મોટા ગણી શકાય તેવા ‘સ્રગ્ધરા’ વૃત્તમાં રચાયેલાં છે. આ વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

“ ચત્વારો યત્ર વર્ણાઃ પ્રથમમલઘવઃ પષ્ટકઃ સપ્તમોઽપિ

દ્વો તદ્વત્ પોઢશાઘૌ મૃગમદ્મુદિતે ! પોઢશાન્ત્યૌ તથાઽન્ત્યૌ ।

રમ્માસ્તમ્મોઽસ્કાન્તે । મુનિમુનિમુનિર્મિર્દયતે ચેદ્ વિરામો

વાલે । વન્દ્યૈઃ કવીન્દ્રૈઃ સુતનુ ! નિગદિતા સ્રગ્ધરા સા પ્રસિદ્ધા ॥ ”

—શ્રુત૦ શ્લોક ૪૨

આ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે—હે કસ્તૂરીની સુંવાસથી પ્રસન્ન થયેલી (પ્રેમિકા) ! જે વૃત્તમાં પ્રથમના ચાર વર્ણો તેમજ છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ણો અને તેવી રીતે સોળમાની પૂર્વના બે (અર્થાત્ ચૌદમા અને પંદરમા) વર્ણો તથા સોળમાની પછીના બે (અર્થાત્ સપ્તરમા અને અઠારમા) વર્ણો તેમજ છેવટના બે (અર્થાત્ વીસમા અને એકવીસમા) વર્ણો દીર્ઘ હોય અને બે તેમાં હે કદલીના સ્તમ્બનાં સમાન જંઘાવાળી (તરૂણી) ! સાતમે, ચૌદમે અને એકવીસમે અક્ષરે યતિ યાને નિશ્રામ-સ્થાન હોય, તો હે ખાલા ! હે સુંદરી ! તે વૃત્તને પૂર્વનીય કવિરાજે ‘સ્રગ્ધરા’ એવા પ્રસિદ્ધ નામથી ઓળખાવે છે.

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणप्रातमुद्भूतमुद्भू-

रंहोरंहोभवानां भवति घनभयाभोगदानां गदानां ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमघनं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥९३॥

—सम्परा (७, ७, ७)

टीका

स वीरः पातात् । भासुराणां सुराणां पाता-इन्द्रो यं वीरं एवं वदति । कथं ?
त्वा-भवन्तं नत्वा नन्ता-नम्रशीलः पुरुषः गदानां-रोगाणां भूः-अवस्थानं न भवति ।
अपवर्गं प्रति ऋजूनां गुरुगुणानां प्रातो यस्य तम् । उद्भूता मुद्-हर्षो यस्य सः, नन्तावि-
शेषणम् । अंहः-पापं तस्य रंहो-वेगस्तस्मिन् भवानां-उत्पन्नानाम् । घनभयस्याभोगो-वि-
स्तारः तं ददतीति घ०दाः तेषाम् । अनन्ता आज्ञा यस्य स तम् । कृतस्ततमलिनज्ञानि-
तायाः अन्तः-पर्यन्तो यस्मिन् क्षणे तत् क्रियाविशेषणम् ॥ ९३ ॥

अन्वयः

अपवर्ग-प्रगुण-गुरु-गुण-प्रातं, अनन्त-आहं अन्-अघं त्वा नत्वा उद्भूत-मुद् नन्ता अंहस्-
रंहस्-भवानां घन-भय-आभोग-दानां गदानां भूः न भवति एवं यं (वीरं) भासुराणां सुराणां
पाता वदति स 'वीरः' कृत-तत-मलिन-ज्ञानिता-अन्तं नितान्तं पातात् ।

शेषार्थः

त्वा (मू० कुष्मद्)=तने.

प्रगुण=सरणतावानु, सरव.

प्रात=सम्भूत.

अपवर्गप्रगुणगुरुगुणप्रातं=भोक्ष प्रति सरव तेभ्य

गदान् अथ गुरुणा सम्भूदय.

उद्भूत (पा० मू०)=उत्पन्न अथैव.

मुद्=हर्ष.

उद्भूतमुद्=उत्पन्न अथैव ॥ हर्ष अने विषे अने.

भूः (मू० भू)=स्थान, भूमि.

रंहस्=वेम.

भव=उत्पत्ति.

अंहोरंहोभवानां=पापक्ष वेमने विषे उत्पन्न अथैव.

आभोग=विस्तार.

घनभयाभोगदानां=अघं अथैव विस्तारने आपन्न

पाणा.

गदानां (मू० गद)=रोगेना.

नन्ता (मू० नन्त)=वमन. करपा.

अनन्त=नि सीम, अपार.

તે પૂર્વે આત્મા સ્વપ્રદેશમાંથી પોતાના અતાદિકાળના શબ્દરૂપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને સદાને માટે દેશવટો દે છે અને આ પ્રમાણે આ શબ્દ દેશપાર થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે.

આ ઉપરથી તો જેમ સૂચન થાય છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ મતિજ્ઞાનાદિક ચાર જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવતો નથી. આ વાતને વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વામિ પણ ટેકો આપે છે, કેમકે તત્ત્વવાર્થાધિગમસૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયના ૩૧મા સૂત્ર દ્વારા તેઓ કહે છે કે—

“एकादीनि भाज्यानि युगपदेकसिद्धा चतुर्भ्यः”

આ સંબંધમાં મત-ભેદ જોવામાં આવે છે અને તે એ છે કે જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં તારા નક્ષત્રાદિકની પ્રભા તેમાં સમાઈ જાય છે, પરંતુ તેથી કંઈ તેનો નાશ થયેલો ગણાય નહિ, તેવી રીતે અથવા તો જેમ સર્વજ્ઞ થયા બાદ પાંચ દ્રવ્યેન્દ્રિયો રહેવા છતાં પણ જેમ સર્વજ્ઞ ભાવેન્દ્રિયથી સર્વ કાર્ય કરે છે તેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ પણ બાકીનાં ચાર જ્ઞાનો સંભવે છે; પછી ભલે તે અકિંચિત્કર રહે.

જો કે આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પાંચે જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે છતાં પણ એ બૂલી જવું જોઈએ નહિ કે ક્ષાયિકભાવમાં વિચરનારા સર્વજ્ઞને ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ઉત્પન્ન થતાં જ્ઞાનો કેમ સંભવે એ પ્રશ્ન જેવો ને તેવોજ ખડો રહે છે તેનું શું?

આ સંબંધમાં અત્ર વિશેષ ઉઠાપોડ ન કરતાં તેના જિજ્ઞાસુને ઉપર્યુક્ત સૂત્ર ઉપરના બાધ્ય અને ટીકા તેમજ વિશેષાવશ્યક વિગેરે ગ્રંથો તરફ દૃષ્ટિપાત કરવા ભલામણ કરવામાં આવે છે.

॥ ॥ ॥ ॥

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः

सस्रुः सस्रुत्यजीर्यद्दृष्टपदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।

जातौ जातौजसस्ते द्युतिचित्तिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-

मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥ ૧૪ ॥

—સગ્ગ૦

ટીકા

ये जिना जातौ-जन्मनि मेरुमूर्धनि सुरजलैः सस्रुः-स्नपितवन्तः । पापदानां पदानां-स्थानानां प्रशमं ददतु-प्रयच्छन्तु । अमेये-निष्प्रमाणे । किंभूता जिनाः ? अतुलफलानां विधानं विधा तस्यां सत्तरूपां-शोभनतरूपां संवन्धि उपात्तं-प्राप्तं रूपं यैस्ते । सस्रुत्यो-जलैः प्रस्रवणाः अजीर्यन्त्यः प्रत्यग्राः दृष्टपदः-शिला यस्मिन् मेरौ । प्रास्तो मोहो यैस्ते । तमो जहति ये ते तमोहाः । जातं ओजो-बलं येषां ते । द्युतेः चित्तिः (द्युति०)

આ એકવીસ અક્ષરના સમવૃત્તમાં મ, ર, મ, જ, ય, ય અને ય એમ સાત ગણો છે. આથી કરીને તો એનું લક્ષણ વૃત્તરલાકરમાં એમ પણ બાંધવામાં આવ્યું છે—

“ઋઘૈયાનાં ત્રયેણ ત્રિમુનિયતિયુતા ઇન્ધ્રપ કીર્તિતેયમ્”

આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો ઉચિત સમજાય છે.

નન્ વા નન્ । વા પ વર । ગપ ર ગુ । જ ગુ ર । ગુ જવ રા । ત મુર મૂ । ત મુર મૂ ।
મ ર મ જ ય ય ય

પદ-અનકાર—

આ પદમાંના પ્રથમ ચરણમાં જેમ પ્રથમના બે અક્ષરોની તેમજ અન્તના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, તે હકીકત બાકીનાં ચરણો પૈકી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં આ પછીનાં ત્રણ પદો પણ આ પ્રકરના ચપ્પલંકારથી શીલે છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી.

સ્પષ્ટીકરણ

મહિન જ્ઞાન—

આ પદમાં ‘મહિન જ્ઞાનીપણાનો નાશ’ એમ બે ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં મહિન જ્ઞાનથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બે રીતે સંભવી શકે છે, કેમકે એક તો મહિન જ્ઞાનનો અર્થ અજ્ઞાન થાય છે અને બીજો અર્થ ‘છદ્મસ્થનું જ્ઞાન’ થાય છે. તેમાં અજ્ઞાનના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) મત્તજ્ઞાન, (૨) શ્રુતાજ્ઞાન અને (૩) વિભંગ-જ્ઞાન. સામાન્ય રીતે એવો કોઈ સંસારી હોય નથી કે જેને મતિ અને શ્રુત ન હોય. મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનો પરસ્પરની વિપરીતતા તે મત્તજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન કહેવાય છે. ‘અવધિજ્ઞાનનો અસત્ય પ્રકાશ તે વિભંગજ્ઞાન છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં મુખીનું જ્ઞાન તે ખાઈ જ્ઞાન નથી પણ તેને શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાન કહે છે.

મહિન જ્ઞાનનો અર્થ છદ્મસ્થનું જ્ઞાન (અર્થાત્ વધારેમાં વધારે બારમા ‘શુદ્ધસ્થાનક’ મુખી આરૂઢ થયેલાનું નહિ કે એ શુદ્ધસ્થાનકથી આગળ વધેલાનું જ્ઞાન) એમ કરવાથી એ સમજી શકાય છે કે મહિન જ્ઞાનથી મતિ-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન અને મનઃપર્યય-જ્ઞાન સમજવા, કેમકે આ જ્ઞાનોનો પ્રાદુર્ભાવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી નહિ કે આ-લ્પન્ટિક, ક્ષયથી થતો હોવાથી તે જ્ઞાનવાળો હોય જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી મલથી મુક્ત હોવાને લીધે તેનું જ્ઞાન મહિન છે. નિર્મલ જ્ઞાન તો કેવલજ્ઞાન જ છે, કેમકે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

૧ છાદ્યતીતિ ઉષ્ન-કર્માભિષીવતે, હ્રસ્વતિ તિષ્ઠતીતિ હ્રસ્વઃ ।

૨ નરકમાં પણ કેટલાક જીવોને શુદ્ધ અવધિજ્ઞાન હોઈ શકે છે અને આ હકીકત ઉપાન્ત ભવમાં બે તીર્થંકરો પહેલી, બીજી કે ત્રીજી નરકમાં (આ સિવાયની બાકીની ચાર નરકોમાં આવશે જ ભરે તીર્થંકર તરીકે ઉત્પન્ન થનાર હોય હોઈ શકે નહિ) હોય, તેને તો લાગુ પડે છેજ.

૩ ‘શુદ્ધસ્થાનક’ એ જેનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે. ‘શુદ્ધસ્થાન’ એટલે આત્મિક ‘ગુણોના વિકાસનું સ્થલ.’ આનો વિકાસ ક્રમશઃ થાય છે. આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ યોદમે સ્થાનકે થાય છે. આ યોદ સ્થાનકની માહિતી માટે જુઓ શ્રીમાન રત્નચંદ્રચરિત ‘શુદ્ધસ્થાન-ક્રમારોહ,’ શ્રીહરિભદ્રચરિત ‘ચોર-દૃષ્ટિપ્રવચ્ચ,’ શ્રીવિનયવિજયચરિત ‘લોકપ્રકાશ’ અને શ્રીનેત્રિચંદ્રચરિત ‘પ્રવચન-ચારોદ્ધાર.’

જિનવચનવિચાર:—

દોષો દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ ન્યાયશસ્યા યશસ્યા:

પ્રાદુ: પ્રાદુષ્કૃતાર્થા: કૃતનતિષુ જયં સમ્પરાયે પરા યે ।

તે શાન્તેશાં નલાંશુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાના-

મારામા રાદ્ધિલક્ષ્મ્યા વચનવિધિલવા વો દિશન્તાં દિશં તામ્ ૧૫

—સગ્ ૦

ટીકા

વો-યુષ્મભ્યં વચનવિધિલવા દિશં-અવસ્થાં દદતામ્ । દોષા એવ રુસિન્ધુ:-બૃહ-
ન્નદી તસ્યા: પ્રતરણવિધયસ્તેષુ દોષો-વાહવો યે, વચનવિધિલવવિશેષણમ્ । ન્યાયેન
શસ્યા:-સ્તુત્યા: । યશસિ હિતા યશસ્યા યે । કૃતા નતિયૈસ્તે તેષુ । પ્રાદુ:-ધૃતવન્તો ચે ।
કં ? જયમ્ । ક ? સમ્પરાયે-સદ્ગામે । પ્રાદુષ્કૃતા:-પ્રકાશીકૃતા: અર્થો યૈસ્તે । પરા:-પ્રધા-
ના યે । શાન્તા ઈશા-જિનાદયો યસ્યાં દિશિ સા તામ્ । નલાનાં અંશવો-દીપ્તયસ્તૈ: છુરિ-
તા:-ચિતા: સુરશિરોરાજય:-પદ્મયો યૈસ્તે એવંવિધાશ્ચ નાનાજિનાશ્ચ તેષામ્ । વચનવિધિ-
લવા: નિર્વૃત્તિલક્ષ્મ્યા આરામા इत्यर्थ: ॥ ૧૫ ॥

અન્વય:

યે દોષ-ઉદ્ધ-સિન્ધુ-પ્રતરણ-વિધિષુ દોષ:, ન્યાય-શસ્યા:, યશસ્યા:, કૃત-નતિષુ સમ્પરાયે જયં
પ્રાદુ:, તે પ્રાદુષ્કૃત-અર્થા: પરા: રાદ્ધિ-લક્ષ્મ્યા: આરામા:, નલ-અંશુ-છુરિત-સુર-શિરસ-રાજિ-
નાના-જિનાનાં વચન-વિધિ-લવા: વ: તાં શાન્ત-ઈશાં દિશં દિશન્તામ્ ।

શીખર્ય

દોષ: (મૂં દોષ) = હસ્તો.

સિન્ધુ = નદી.

પ્રતરણ = તરવું તે.

વિધિ = ક્રિયા.

દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ = અપરાધરૂપી

નદીને તરી જવાની ક્રિયામાં.

ન્યાય = ન્યાય, નીતિ.

ન્યાયશસ્યા: = ન્યાયે કરીને પ્રશંસા-યાત્ર.

યશસ્યા: (મૂં યશસ) = ધીર્તિના સાધનરૂપ.

પ્રાદુ: (ધાં દા) = ધારણ કર્યો.

પ્રાદુષ્કૃત (ધાં કૃ) = પ્રકાશિત કરેલ.

અર્થ = પદાર્થ.

વિશાળ

પ્રાદુષ્કૃતાર્થા: = પ્રકાશિત કર્યા છે પદાર્થો જેમણે એવા.
કૃતનતિષુ (મૂં કૃતનતિ) = કર્યા છે પ્રણામ જેમણે
એવાને વિષે.

જયં (મૂં જય) = વિજયને, કૃત્તેહને.

સમ્પરાયે (મૂં સમ્પરાય) = સંપ્રાપ્તને વિષે.

પરા: (મૂં પર) = ઉત્તમ.

શાન્ત (ધાં શમ) = શાંત.

ઈશા = ઈશ્વર, તીર્થંકર.

શાન્તેશાં = શાન્ત છે ઈશ્વરો જ્યાં તે.

અંશુ = હિરણ્ય.

છુરિત = આસ.

શિરસ = શીર્ષ, મોઝાનક.

દ્યુતિચિત્યા દન્તાનાં સંવન્ધિન્યા જિતાનિ સત્કુન્દાનિ ચૈર્દન્તેસ્તે । અધ્યામં-સ્પદં ચ તદ્
ધ્યાનં ચ તેન ગમ્યા-ગમનીયા ચે તે ॥ ૧૪ ॥

અન્યથા :

ચે જાતો અ-મેચે સ-ચુતિ-અ-જીર્ણ-રૂપદિ મેરુ-મૂર્ધનિ સુર-જલૈઃ સન્નુઃ, તે અતુલ-ફલ-
વિધા-સત્-તદ-ઉપાસ-રૂપાઃ, પ્રાસ-મોહાઃ, તમસ્-હાઃ, જાત-ઓજસઃ, દ્યુતિ-ચિતિ-જિત-સન્-
કુન્દ-દન્તાઃ અધ્યામ-ધ્યાન-ગમ્યાઃ જિનાઃ પાપદાનાં પદાનાં પ્રશમં દ્વદ્વદન્તામ્ ।

શબ્દાર્થ

અમેચે (મૂ. અમેચ) = માપ-રહિત, અત્યંત મોટા.
મેરુમૂર્ધનિ = મેરુના શિખર ઉપર.
વિધા = વિધાન.
ઉપાસ- (પા. યા) = પ્રાપ્ત કરેલ, મેળવેલ.
અતુલફલવિધાસત્કુન્દપાસકુપાઃ = અતુલપદ્મ ફલવું નિ-
ધાન કરવામાં ઉત્તમ વૃક્ષ સંગ્રેષી પ્રાપ્ત કર્યું છે.
૩૫ જેમણે એવા.
સન્નુઃ (પા. જા) = જ્ઞાન કર્યું.
ચુતિ = અર્પણ તે.
અજીર્ણ- નહિ ખવાઈ ગયેલા.
રૂપદ્વ = ૫૮૫૨.
સન્નુસર્જીયૃદ્વરૂપદિ = જળના ક્ષિપ્ત વડે નથી ખવાઈ
ગયેલા પદ્મરો જેને વિષે એવા.
સુરજલૈઃ = દેવના જલો વડે.
પ્રાસ (પા. અર્) = દૂર ફેંકી દીધેલ.
પ્રાસમોહાઃ = દૂર ફેંકી દીધો છે મોહ જેમણે એવા.

તમોહાઃ (મૂ. તમોહ) = અધકારનો નાશ કરનારા.
જાતો (મૂ. જાતિ) = જન્મને વિષે.
જાત (પા. જન્) = ઉત્પન્ન થયેલ.
જાતોજસઃ = ઉત્પન્ન થયું છે જલ જેમને એવા.
ચિતિ = ચતુષ્પદ, કલાપ.
દન્ત = દાંત.
દ્યુતિચિતિજિતસત્કુન્દવન્તાઃ = તેજના સમૂહ વડે
અર્પણ છે સારા કુન્દને જેણે એવા દાંતવાળા.
દ્વદન્તામ્ (પા. દ્વ) = અર્પણ.
અધ્યામ = સ્પષ્ટ.
ધ્યાન = ધ્યાન, એક તાન.
ગમ્ય = પ્રાપ્ત, મળી શકે તેવા.
અધ્યામધ્યાનગમ્યાઃ = સ્પષ્ટ ધ્યાન વડે પ્રાપ્ત.
પ્રશમં (મૂ. પ્રશમ) = નાશ.
પાપદાનાં (મૂ. પાપ) = પાપ ફેંકનારા, પાપ-જનક.
પદાનાં (મૂ. પદ) = સ્થાનોની.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“જેમણે માપ-રહિત તેમજ જાણના કરવા વડે નથી ખવાઈ ગયેલા પદ્મરો જેને
વિષે એવા મેરુ (પર્વત)ના શિખર ઉપર સુરોએ (લાવેલાં) જલ વડે પોતાના જાન-સમયે
સ્નાન કર્યું, તે તીર્થકરો કે જેમણે અતુલપદ્મ ફલ અર્પણ કરનારાં એવા ઉત્તમ વૃક્ષના રૂપને
પ્રાપ્ત કર્યું છે, તથા વળી જેમણે મોહને પરાસ્ત કર્યો છે તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અધકારનો
વિનાશ કર્યો છે, તથા વળી જેમણે (અનંત-વીર્યરૂપ) પરાક્રમ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેમજ જેમણે
દંતની કાન્તિના કલાપ વડે ઉત્તમ કુન્દ (કુસુમો)ને (પણ) પરાજિત કર્યો છે તેમજ
જેઓ સ્પષ્ટ (અર્થાત્ હીનતા અથવા સ્થામતાથી રહિત એવા) ધ્યાન વડે લભ્ય છે,
તે તીર્થપતિએ પાપ-જનક સ્થાનોનો વિનાશ કરો.”—૯૪

शब्द-कोषः

अ

अंशु (पुं०) = किरण.
 अंस (पुं०) = भस्म.
 अंहति (स्त्री०) = दान.
 अंहस् (न०) = पाप.
 अक्ष (न०) = धन्दिथ.
 अक्ष (पुं०) = द्राक्ष.
 अक्षम (वि०) = असमर्थ.
 अखण्डित (वि०) = संपूर्ण.
 अखिल (वि०) = समस्त, सर्व.
 अग (पुं०) = पर्वत.
 अगम (वि०) = दुर्गम.
 अग्रिम (वि०) = मुख्य.
 अघ (न०) = पाप.
 अङ्कित (वि०) = दक्षित.
 अङ्कुश (पुं०) = हाथीने छीक यथावधानी आङ्क.
 अङ्ग (न०) = देह.
 अङ्घ्रि (पुं०) = चरण.
 अचर (वि०) = स्थावर, स्थिर रहनेवा.
 अच्युता (स्त्री०) = अभ्युक्ता (विद्या-देवी).
 अज (वि०) = नरम-रहित.
 अजित (पुं०) = जैनोना द्वितीय तीर्थंकर.
 अजित (वि०) = नहि हते.
 अजिन (न०) = आभु.
 अजेय (वि०) = नहि हताय जेवो.
 अञ्च (१०, उ० गतिपूजनयोः) = (१) नचुं; (२) पूजुं.
 अञ्जन (न०) = काजल.
 अञ्जला (अ०) = सत्वर, जलदी.
 अट्या (स्त्री०) = गमन.
 अति (अ०) = (१) अतिशयवाचक अव्यय; (२) उद्बोधनवाचक अव्यय.
 अतिशय (पुं०) = अधिकपणुं.
 अतीघ (अ०) = अत्यंत, धलुं.
 अतुल (वि०) = पुष्कल.
 अन्न (अ०) = आहारा.

अदस् (स०) = ओ.
 अद्रि (पुं०) = पर्वत.
 अधम (वि०) = नीच.
 अधिक (वि०) = अधिक.
 अध्याम (वि०) = रपट.
 अनङ्ग (पुं०) = कामदेव.
 अनन्त (वि०) = पार विनाना.
 अनन्तजित् (पुं०) = जैनोना चौदमा तीर्थंकर.
 अनागस् (वि०) = अपराध विनागुं.
 अनाविल (वि०) = निर्मल.
 अनिशम् (अ०) = सर्वदा.
 अनु (अ०) = योग्यतावाचक अव्यय.
 अनुत्तम (वि०) = सर्वोत्तम.
 अनुपम (वि०) = असाधारण, निष्पम.
 अनेक (वि०) = ओक करता वधारे.
 अन्त (पुं०) = (१) नाश; (२) छेजे.
 अन्तक (वि०) = विनाशक.
 अन्तर (वि०) = आन्तरिक.
 अन्ध (वि०) = आंधली.
 अन्वय (पुं०) = संतति, प्रवाह.
 अप (स्त्री०) = नली.
 अप (अ०) = दूरवाचक अव्यय.
 अपघन (पुं०) = अवयव.
 अपत्य (न०) = भाणक.
 अपर (वि०) = अन्य.
 अपवर्ग (पुं०) = मोक्ष, निर्वाण.
 अपि (अ०) = पणु.
 अग्रतिचक्रा (स्त्री०) = अभ्रतिचक्रा (विद्या-देवी).
 अल (न०) = कमल.
 अविघ्न (पुं०) = समुद्र.
 अमिद्रोह (पुं०) = अपकार.
 अमिनन्दन (पुं०) = जैनोना चौथा तीर्थंकर.
 अमिनन्दन (वि०) = आनंद आपनार.
 अमिषेक (पुं०) = अलिपेक.
 अभ्यधिक (वि०) = संपूर्ण.

તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની સંબંધકારિકા અને શ્રીક્ષેમંકરકૃત પદ્યપુરૂષચરિત્ર), તેનો સામાન્યતા ઉપરુક્ત ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ભાવ થઈ શકતો હોવાથી અત્ર તેવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ વાતની શ્રીમાન્ યશોવિજયભાઈ રચેલી માર્ગદર્શિકાશિકાનાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યે સાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેના સ્વરૂપ ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ગુણી ચ ગુણરાગી ચ, ગુણત્રેણી ચ સાધુપુ ।

ધૂયન્તે વ્યક્રમુત્કુષ્ટ-મધ્યમાધમબુદયઃ ॥

તે ચ ચારિત્રસમ્યક્ત્વ-મિથ્યાદર્શનભૂમયઃ ।

અતો જ્ઞયોઃ પ્રકૃત્યૈષ, ધર્મિતત્ત્વ્યં યથાચલમ્ ॥”

અર્થાત્—(૧) શુભવાન, (૨) શુભાતુરાગી અને (૩) સાધુ જનોના શુભતા ત્રેણી એવા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો કપટ રીતે સંભળાય છે. આ ત્રણને ‘ઉત્તમ’ ‘મધ્યમ’ અને ‘અધમ’ સમજવા, વળી તેઓ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાદર્શનની ભૂમિ ઉપર રહેલા છે (અર્થાત્ તેઓ અનુક્રમે ચારિત્રવાન, સમ્યક્ત્વધારી અને મિથ્યાદર્શિ છે). વાસ્તે વિવેકી જને પ્રથમના બે પ્રકારના પંથમાં યથાશક્તિ વર્તન કરવું (એટલે કે શુભ પ્રાપ્ત કરવા કેમકે કરવા અને વળી અન્યોના શુભોનું અનુમોદન તો અવશ્ય કરવુંજ).

અન્વયઃ

યા તેજસા આઢ્યા વીત-નિષ્ઠે અતનિષ્ઠે શુક્રે પળિડતે અ-અળિડતે અં યાંતે સિંહે (અવસ્થિતા.)
જલદે તડિત્ ઇવ ભાતિ, અર-નલૈઃ અસિં હેલયા અલં જયતિ, શુભ-કૃતૌ શુચ્-ક્લેશ-નાશં દિશતિ,
સા ધીરા અતિ-ધીર-અપત્યા 'અમ્વા' આપત્ય વાવં મુદિત-સમ-પરાઙ્મ્ય-અધમં અપનીયાત્ ।

શીખ-દાર્થ

સિંહે (મૂં સિંહ) = સિંહના ઉપર.

હેલયા (મૂં હેલા) = લીલાપૂર્વક.

અર = તીક્ષ્ણ.

અરનલૈઃ = તીક્ષ્ણ નખો વડે.

વીત (ધાં ઇ) = વિશેષતઃ ગયેલ.

નિષ્ઠા = ક્લેશ.

વીતનિષ્ઠે = નષ્ટ થયો છે ક્લેશ જેનો એવી.

અતનિષ્ઠે (મૂં તનિષ્ઠ) = મોટા માપવાળા.

શુક્રે (મૂં શુક્ર) = શ્વેત, ધવલ.

શુચ્ = શોક.

ક્લેશ = ખેદ.

શુક્રક્લેશનાશં = શોક અને ખેદના વિનાશને.

દિશતિ (ધાં દિશ્) = આપે છે.

કૃતિ = કાર્ય.

શુભકૃતૌ = શુભ કાર્યમાં.

પળિડતે (મૂં પળિડત) = આલાક.

અઅળિડતે (મૂં અઅળિડત) = અખણિડત.

અં (મૂં અ) = આકાશ.

યાંતે (મૂં યાત) = ગયેલ.

તેજસા (મૂં તેજસ્) = તેજ વડે.

આઢ્યા (મૂં આઢ્ય) = યુક્ત, વિશિષ્ટ.

તડિત્ = વીજળી.

જલદે (મૂં જલદ) = મેઘને વિષે.

ભાતિ (ધાં ભા) = શોભે છે.

ધીરા (મૂં ધીર) = અળવાળી.

અપત્ય = ખાળક.

અતિધીરાપત્યા = અત્યંત ધીર છે ખાળક જેનાં એવી.

આપત્ય (ધાં પત્) = આવીને.

અપનીયાત્ (ધાં ની) = દૂર કરો.

પરાઙ્મ્ય = શ્રેષ્ઠ, ઉત્કૃષ્ટ.

અધમ = નીચ, નિકૃષ્ટ.

મુદિત (ધાં મુદ્) = હર્ષિત.

મુદિતસમપરાઙ્મ્યાધમં = સાધારણ, ઉત્તમ તેમજ

અધમ (વર્ગો) ખુશી થાય તેવી રીતે.

વાવં (મૂં વાધ) = પીડાને.

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

“જે તેજ વડે યુક્ત છે તથા વળી નષ્ટ થયો છે ક્લેશ જેનો એવા તથા મહાન્
(અત્યંત પ્રૌઢ) તેમજ શ્વેત અને ચતુર તથા ક્રાઘથી પણ પરાભવ નહિ પામેલ એવા
આકાશમાં ગયેલા સિંહ ઉપર, જેમ મેઘને વિષે સૌદામિની શોભે છે, તેમ જે શોભે છે, તેમજ
વળી જે તીક્ષ્ણ નખો વડે તરવારને લીલાપૂર્વક સર્વથા પરાજિત કરે છે, તથા વળી શુભ
કાર્યને વિષે જે શોક અને ખેદનો વિનાશ કરે છે, તે સર્વવાળી તેમજ અત્યંત ધીર
ખાળકવાળી અમ્બા (દેવી) (અત્ર) આવીને (હે ભગ્યો! તમારી) પીડાને મધ્યમ,
ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) રાજી થાય તેવી રીતે દૂર કરો.”—૯૬

સ્પષ્ટીકરણ

મહુધ્યાનું વર્ગીકરણ—

જેન શાસ્ત્રમાં જે અધમતમ, અધમ, વિમધ્યમ, મધ્યમ, ઉત્તમ અને ઉત્તમોત્તમ એમ
મહુધ્યના છ પ્રકાર પાડવામાં આવ્યા છે (આ સંબંધી માહિતી માટે જુઓ મહાનિશીથ,

જિન=તીર્થંકર.

નચાંનુચ્ચુરિતસુરોરોરોજિનાનાજિનાનાં=નખનાં
ડિરછોથી વ્યાપ્ત કરી છે દેશેના મનકોની શ્રેષ્ઠિને
જેમણે એવા વિવિધ તીર્થંકરોના.

આરામાઃ (મૂ. આરામ)=ઉદાનો, વાટિકાઓ, જમીયાઓ.
રાશ્નિ=સિદ્ધિ, ભવંતિ.

રાશ્નિલક્ષ્મ્યા=સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિની.

વચન=વચન, વાણી.

લઘ=લેણ, ખાત.

વચનવિધિલયા=વચનની વિધિના અંશે.

દિશન્તાં (મૂ. વિશ્વ)=અર્પણ, જતારો.

દિશં (મૂ. વિશ્વ)=દિશાને.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“જે (વાણી) અપરાધરૂપ મહાનદીને તરી જવામાં હરત (સમાન) છે (અર્થાત્ તે કાર્યમાં અવસ્થાપનરૂપ છે), વળી જે ન્યાયે કરીને પ્રશંસનીય છે તેમજ દીર્ઘિતના સાધનરૂપ છે, તથા વળી પ્રણામ કર્યો છે જેમણે એવા (જનો)ને સંભાષમાં જેણે વિશ્વ અર્પણ કર્યો છે, તે, પ્રકાશિત કર્યા છે પદાર્થો જેણે એવા તથા ઉત્તમ તેમજ નિર્વૃત્તિરૂપી લક્ષ્મીની વાટિકારૂપ એવા, નખની ઘુતિ વડે વ્યાપ્ત કરી છે જેમણે સુરોના શીર્ષની શ્રેણિને એવા વિવિધ તીર્થંકરોના વચનની વિધિના અંશે. તે દિશા કે ન્યાય દર્શક શાંત (વીતરાગ) છે તે ખતાવે.”—૯૫

અમ્યાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સિંહેડિં હેલયાડલં જયતિ સ્વરનસેર્ષીતનિષ્ઠેડતનિષ્ઠે

શુક્રે શુક્રક્રેશનાશં દિશતિ શુભકૃતો પણિડતેડલ્લણિડતે લમ્ ।

યાતે યા તેજસાડડહ્યા તડિદિવ જલદે ભાતિ ધીરાડતિધીરા-

પત્યાડપત્યાપનીયાન્મુદિતસમપરાર્દ્યાધમં વાધ‘મન્વા’ ॥૧૬॥૨૪॥

—છગ્ન૦

વાર્ધ-પીઠાં અમ્યા દેવતા અપર્નાયાત્ । સમા-મધ્યમાઃ પરાર્દ્યા-ઉત્તમા અધમા-નિ-
કૃષ્ટાઃ, મુદિતાઃ સમપરાર્દ્યાધમા યસ્મિન્ વાધાપનયને તત્, ક્રિયાવિશેષણમિદમ્ । યા સિંહે
આરુઢા । અસિં-સ્વદ્રં હેલયા જયતિ-અભિમયતિ । કેઃ ? સ્વરનસેઃ । વીતા નિષ્ઠાઃ-ક્રેશના
યસ્ય સ તસ્મિન્ । અતનિષ્ઠે-વૃહત્પ્રમાણે । શુક્રે-ધવલે । શુચઃ-શોકાશ્ચ ક્રેશાશ્ચ તેષાં
નાશં યા દિશતિ । કસ્યાં ? શુભકૃતો । પણિડતે-નિપુણે કેનચિદપ્યલ્લણિડતે । સ્વં-આકાશં
યાતે । એવંવિશિષ્ટે સિંહેડ્યસ્થિતા ભાતિ તેજસાડડહ્યા । કયં ? તડિદિવ જલદે-વિદ્યુદિવ
મેષે । ધીરા-સત્ત્વયતી । અતીવ ધીરે અપત્યે યસ્યાઃ સા । આપત્ય-આગત્ય । વાધમપનીવા-
દિતિ સંવન્ધઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ ઇતિ ચરુપ્રમદિસૂરિકૃતચતુર્વિંશતિકાટીકા ॥

शब्द-कोषः

अ

अंशु (पुं०)=किरण.
 अंस (पुं०)=भग्नो.
 अंहति (स्त्री०)=दान.
 अंहस् (न०)=पाप.
 अक्ष (न०)=धन्द्रय.
 अक्ष (पुं०)=शदाक्ष.
 अक्षम (वि०)=असमर्थ.
 अखण्डित (वि०)=संपूर्ण.
 अखिल (वि०)=समस्त, सर्व.
 अग (पुं०)=पर्वत.
 अगम (वि०)=दुर्गम.
 अग्रिम (वि०)=पुण्य.
 अघ (न०)=पाप.
 अक्षित (वि०)=वक्षित.
 अक्षुषा (पुं०)=दाधीने ढीक अक्षायवानी आंकड़.
 अङ्ग (न०)=देह.
 अङ्घ्रि (पुं०)=थरसु.
 अचर (वि०)=स्थायर, स्थिर रहेनार.
 अच्युता (स्त्री०)=अच्युता (विद्या-देवी).
 अज (वि०)=अज-रहित.
 अजित (पुं०)=नैनोना द्वितीय तीर्थकर.
 अजित (वि०)=नहि छतेव.
 अजिन (न०)=आमपुं.
 अजेय (वि०)=नहि छताय जेवो.
 अङ्ग (१०, उ० गतिपूजनयोः)=(१) अङ्गुः (२) पूवपुं.
 अङ्गन (न०)=कान्गन.
 अङ्गसा (अ०)=सत्वर, अङ्गदी.
 अट्टा (स्त्री०)=गमन.
 अति (अ०)=(१) अतिशयवाचक अव्यय; (२)
 उल्लेखनवाचक अव्यय.
 अतिशय (पुं०)=अधिकपणुं.
 अतीथ (अ०)=अत्यंत, घणुं.
 अतुल (वि०)=पुण्डण.
 अन्न (अ०)=आहुआ.

अदस् (स०)=अ.
 अद्रि (पुं०)=पर्वत.
 अधम (वि०)=नीय.
 अधिक (वि०)=अधिक.
 अध्याम (वि०)=स्पष्ट.
 अगङ्ग (पुं०)=कामदेव.
 अनन्त (वि०)=पार विनाना.
 अनन्तजित् (पुं०)=नैनोना चौदमा तीर्थकर.
 अनागस् (वि०)=अपराध विनानुं.
 अनाविल (वि०)=निर्गण.
 अनिशम् (अ०)=सर्वदा.
 अनु (अ०)=योग्यतावाचक अव्यय.
 अनुत्तम (वि०)=सर्वोत्तम.
 अनुपम (वि०)=असाधारण, निरूपम.
 अनेक (वि०)=अनेक करता वधारे.
 अन्त (पुं०)=(१) नाश; (२) छेजे.
 अन्तक (वि०)=विनाशक.
 अन्तर (वि०)=आन्तरिक.
 अन्ध (वि०)=आंधणी.
 अन्वय (पुं०)=संतति, प्रवाद.
 अप् (स्त्री०)=अण.
 अप (अ०)=दूरवाचक अव्यय.
 अपघन (पुं०)=अवयव.
 अपत्य (न०)=आणक.
 अपर (वि०)=अन्य.
 अपवर्ग (पुं०)=गोक्ष, निर्वाणु.
 अपि (अ०)=पणु.
 अप्रतिचक्षा (स्त्री०)=अप्रतिचक्षा (विद्या-देवी).
 अन्न (न०)=कमण.
 अन्धि (पुं०)=समुद्र.
 अभिद्रोह (पुं०)=अपकार.
 अभिनन्दन (पुं०)=नैनोना चौथा तीर्थकर.
 अभिनन्दन (वि०)=आनंद आपनार.
 अभिषेक (पुं०)=अभिषेक.
 अभ्यधिक (वि०)=संपणुं.

તત્ત્વાર્થાધિગમસ્ત્રની સંબંધકારિકા અને શ્રીકેમંકરકૃત પદ્યુપચરિત્ર), તેનો સામાન્યતા ઉપર્યુક્ત ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ભાવ થઇ શકતો હોવાથી અત્ર તેવો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ વાતની શ્રીમાન્ યથોવિજયજીએ રચેલી માર્ગદર્શિકાનાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેના સ્વરૂપ ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ગુણી ચ ગુણવર્ગી ચ, ગુણદ્વેષી ચ સાધુપુ ।

ભ્રૂયન્તે વ્યક્તમુક્તદ-મધ્યમાધમવુદયઃ ॥

તે ચ ચારિત્રસમ્યક્ત્વ-મિથ્યાદર્શનમૂમયઃ ।

અતો દ્વયોઃ પ્રકૃત્યેવ, વર્તિતત્ત્વં યથાયત્મ ॥”

અર્થાત—(૧) શુષ્કવાન, (૨) શુષ્કાનુરાગી અને (૩) સાધુ જનોના શુષ્કના દ્વેષી એવા ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો સ્પષ્ટ રીતે સંભળાય છે. આ ત્રણને ‘ઉત્તમ’, ‘મધ્યમ’ અને ‘અધમ’ સમજવા. વળી તેઓ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાદર્શનની ભૂમિ ઉપર રહેલા છે (અર્થાત તેઓ અતુલ્ય ચારિત્રવાન, સમ્યક્ત્વધારી અને મિથ્યાદર્શિ છે). વાસ્તે વિવેકી જને પ્રથમના બે પ્રકારના પંથમાં યથાશક્તિ વર્તન કરવું (એટલે કે શુષ્ક પ્રાપ્ત કરવા કમર કસવી અને વળી અન્યોના શુષ્કોનું અતુભોદન તો અવશ્ય કરવું).

आयति (श्री०)=अविष्कारण.
आरम्भ (पुं०)=प्रारम्भ.
आरात् (अ०)=दूरधी.
आराम (पुं०)=प्राप्त.
आर्त (श्री०)=पीडित.
आर्हती (श्री०)=तीर्थकरना संवर्णी.
आलय (पुं०)=गृह.
आलि (श्री०)=मेखि, द्वार.
आवली (श्री०)=पंक्ति.
आशय (पुं०)=आशय, आधार.
आशु (अ०)=नरुणदी.
आसु (२, आ० उपसंज्ञे)=वेद्यपुं.
आसन (न०)=आसन.
आस्था (श्री०)=सद्धा, आशीर्वा.
आवय (न०)=वशाप.

इ

इ (२, प० गर्दी)=न/पुं; इति=उभयपुं.
इति (अ०)=अभि.
इन्दु (पुं०)=चन्द्र.
इन्द्र (पुं०)=(१) सुरपति; (२) युध्य.
इव (अ०)=जैम.
इह (अ०)=अहिर्वा.

ई

ईक्ष (१, आ० दर्शने)=वेद्यपुं.
ईद (२, आ० लुत्तौ)=स्तुति करणी.
ईति (श्री०)=उपद्रव.
ईषित (वि०)=मेघववा धृष्टेय.
ईरण (न०)=प्रेरण.
ईश (पुं०)=(१) स्वामी; (२) महादेव; (३) तीर्थकर.
ईशिनी (श्री०)=स्वामिनी.
ईश्वर (पुं०)=नाथ.
ईहित (न०)=वेष्टित.

उ

उग्र (वि०)=तीव्र.
उचित (वि०)=योग्य.
उद्यैत् (अ०)=उद्य प्रकाशे.
उज्ज्वल (वि०)=उज्ज्वल.
उज्ज (६, प० वत्सर्गे)=छेदी हेतुं.

उत्कर (पुं०)=अग्नी.
उत्तम (वि०)=श्रेष्ठ.
उच्चारक (वि०)=तारनार.
उक्क (न०)=न/ण.
उदधि (पुं०)=यमुद्र.
उदन्वत् (पुं०)=दरिद्रो.
उदय (पुं०)=उदय.
उदर (न०)=मध्य भाग.
उदित=(१) उदय; (२) उदय.
उदार (वि०)=युध्य.
उद्भव (पुं०)=उत्पत्ति.
उन्नति (श्री०)=यथुद्धि.
उपताप (पुं०)=संताप.
उपमा (श्री०)=सरभामणी.
उपमान (न०)=उपमा.
उपरि (अ०)=उपर.
उपलम्भ (पुं०)=आशेष.
उपाय (पुं०)=उपाय.
उद्य (वि०)=विद्याण.

ऊ

ऊजिम=सरवता.
ऊण (न०)=हेतुं.
ऊत (न०)=सत्य.
ऊत (वि०)=अन्यास करवा वायक.
ऊसि (श्री०)=संपत्ति, वैभव.

ए

एकधा (अ०)=अेक रीते.
एचन (न०)=वृद्धि.
एनत् (न०)=पाप.
एव (अ०)=न.
एवम् (अ०)=आपी रीते.

ओ

ओघ (पुं०)=समूह.
ओजस् (न०)=अण.

क

क (न०)=(१) न/व; (२) भस्तरक.
कज (न०)=कमल.
कण (पुं०)=अंश.
कथञ्चित् (अ०)=महा भवेनते.

अमर (वि०) = नदि भावेऽन्.
 अमन्द (वि०) = २५६.
 अमर (पुं०) = देव.
 अमर्य (पुं०) = देव.
 अमल (वि०) = मेघ १५२ पुं.
 अमृत (न०) = अमृत.
 अमेय (वि०) = नदि भाषी शङ्काय तेजो.
 अम्बा (स्त्री०) = अम्बा (शासन-देवी).
 अम्बु (न०) = जल.
 अम्बुज (न०) = ३५३.
 अम्बुद (पुं०) = मेघ.
 अम्बुधर (पुं०) = मेघ.
 अम्बोज (न०) = ३५३.
 अर (पुं०) = तेजोना अक्षरभा तीर्थकर.
 अरम् (अ०) = अक्षरी.
 अराति (पुं०) = शत्रु, दुश्मन.
 अरि (पुं०) = (१) दुश्मन; (२) भैरव.
 अरु (पुं०) = सुख.
 अरुल (न०) = श्लेष्मण.
 अरु (१०, क०) = वृक्षाम् = ५४३ पुं.
 अर्चन (न०) = पूजा.
 अर्चा (स्त्री०) = (१) पूजा; (२) शरीर.
 अर्ति (स्त्री०) = पीडा.
 अर्घ्य = ५६१.
 अर्पक (वि०) = अर्पणार.
 अर्पमन् (पुं०) = सुख.
 अलक (पुं०) = बाण, केश.
 अलम् (अ०) = अलंकारावायक अन्वय.
 अलङ्घन (वि०) = नदि श्लेष्मणवा वायक.
 अलिन् (पुं०) = अमर.
 अलीक (वि०) = असत्य.
 अव (१, ५०) = रक्षण-गति-कान्ति-प्रीति-वृद्धि = २४५ पुं.
 अव (३२ पुं).
 अवदात (वि०) = निर्मल.
 अवधन (न०) = २४५, अन्वय.
 अवयम (न०) = ५१५.
 अवान (वि०) = नदि ३२ भाष्य अवेष्टं, तावत्.
 अव्याहत (वि०) = निर्वाहित.
 अशक्य (वि०) = असंभवित.
 अशुभ (वि०) = ५२५.

अस् (२, ५०) = भुवि = ३२ पुं, यपुं.
 अस् (४, ५०) = श्लेष्मण = ३३ पुं.
 अस (पुं०) = ३३ पुं ते.
 असत् (वि०) = ५२५.
 असम (वि०) = निरूप्य.
 असमान (वि०) = निरूप्य.
 असङ्गता (स्त्री०) = निरूप्यता.
 असि (पुं०) = तलवार.
 असु (पुं०) = प्राण.
 असुमत् (वि०) = प्राण.
 अस्त्र (न०) = अस्त्र.
 अस्त्रि (न०) = ६१३ पुं.
 अस्त्र (५०) = अस्त्र ५३५ वायक संप्रनाम.
 अदित (पुं०) = शत्रु.
 अहो (अ०) = अहो.

आ

आ (अ०) = अर्थादावायक अन्वय.
 आगम (पुं०) = सिद्धान्त.
 आगस् (न०) = ५५५.
 आजि (स्त्री०) = ६१३.
 आद्या (स्त्री०) = आदेश.
 आद्य (वि०) = पुत्र.
 आरमन् (पुं०) = शत्रु.
 आवर (पुं०) = भक्त.
 आदि (वि०) = शत्रुआत.
 आधि (स्त्री०) = मानसिक पीडा.
 आनक (पुं०) = कुटुम्ब, न्याय.
 आनन (न०) = पुत्र.
 आनन्द (पुं०) = आनन्द, ६३.
 आप (५, ५०) = व्याप्तो = भेदवत्पुं.
 आप (न०) = अन्वये सम्पुं.
 आपद् (स्त्री०) = ३६.
 आपस् (न०) = जल.
 आभा (स्त्री०) = (१) कान्ति; (२) भगतापत्.
 आभोग (पुं०) = विस्तार.
 आमर (वि०) = देव-संभषी.
 आमोद (पुं०) = सुख.
 आम्र (पुं०) = अम्र.
 आय (पुं०) = दास.

आयति (त्रि०) = सविध्यकाण.
 आरम्भ (पुं०) = प्रारम्भ.
 आरात् (ब०) = द्वितीय.
 आराम (पुं०) = आराम.
 आर्त (त्रि०) = पीडित.
 आर्हती (त्रि०) = तीर्थङ्करना संभषी.
 आलय (पुं०) = गृह.
 आलि (त्रि०) = श्रेष्ठि, द्वार.
 आवली (त्रि०) = पंक्ति.
 आशय (पुं०) = आश्रय, आधार.
 आशु (ब०) = नष्ट.
 आस (२, बा० वषट्केन) = अस्त्रं.
 आसन (न०) = आसन.
 आस्था (त्रि०) = श्रद्धा, आश्रय.
 आहव (न०) = वडाह.

इ

इ (२, प० गतौ) = १ वृत्ति; इति = २ वृत्ति.
 इति (ब०) = अस्त्रं.
 इन्दु (पुं०) = चन्द्र.
 इन्द्र (पुं०) = (१) सुरपति; (२) मुख्य.
 इव (ब०) = अस्त्रं.
 इह (ब०) = अस्त्रं.

ई

ई (१, बा० दशने) = १ वृत्ति.
 ई (२, बा० सुतौ) = २ वृत्ति.
 ईति (त्रि०) = ३ वृत्ति.
 ईषित (त्रि०) = भोगवत्ता धृष्टेय.
 ईरण (न०) = अस्त्रं.
 ईश (पुं०) = (१) स्वामी; (२) महोदय; (३) तीर्थङ्कर.
 ईशिनी (त्रि०) = स्वाभिनी.
 ईश्वर (पुं०) = नाथ.
 ईहित (न०) = अस्त्रं.

उ

उग्र (त्रि०) = नीच.
 उचित (त्रि०) = योग्य.
 उच्चैस् (ब०) = उच्च प्रकाशे.
 उज्ज्वल (त्रि०) = उज्ज्वल.
 उज्ज (६, प० वृत्ते) = ओशी देव.

उत्तर (पुं०) = अग्रे.
 उत्तम (त्रि०) = श्रेष्ठ.
 उत्तरक (त्रि०) = उत्तरतार.
 उदक (न०) = जल.
 उदवि (पुं०) = समुद्र.
 उदन्वत् (पुं०) = दूरियो.
 उदय (पुं०) = उदय.
 उदर (न०) = मध्य भाग.
 उदित = (१) उदय; (२) उदय.
 उदार (त्रि०) = मुख्य.
 उद्भव (पुं०) = उत्पत्ति.
 उन्नति (त्रि०) = समृद्धि.
 उपताप (पुं०) = संताप.
 उपमा (त्रि०) = समानाधिकार.
 उपमान (न०) = उपमा.
 उपरि (ब०) = उपरि.
 उपलम्भ (पुं०) = आश्रय.
 उपाय (पुं०) = उपाय.
 उरु (त्रि०) = विशाल.

ऊ

ऊजिम = समवत्ता.
 ऊण (न०) = देव.
 ऊत (न०) = सत्य.
 ऊत (त्रि०) = अस्त्रं.
 ऊद्रि (त्रि०) = संपत्ति, वैभव.

ए

एकधा (ब०) = एक रीति.
 एघन (न०) = वृद्धि.
 एनस् (न०) = पाप.
 एव (ब०) = १.
 एवम् (ब०) = आवी रीति.

ओ

ओघ (पुं०) = समुद्र.
 ओजस् (न०) = अण.

क

क (न०) = (१) नव; (२) भस्म.
 कज (न०) = कर्म.
 कण (पुं०) = अक्ष.
 कथञ्चित् (ब०) = महा भङ्गते.

कनक (न०) = सोनुं.
 कमल (न०) = कमल.
 कम्प (वि०) = अस्थिर.
 कम्प (वि०) = मनोहर.
 कर (पुं०) = डिरेणु.
 कर (वि०) = करनार.
 करण (न०) = धनिद्रय.
 कराल (वि०) = उग्रिआ.
 कल (वि०) = मनोहर.
 कलश (पुं०) = कलश.
 कलुष (न०) = पाप.
 कवि (पु०) = (१) काव्य रचनार; (२) पंडित.
 कस् (१, प० गती) = अगु; विहस = विहास पाभुं.
 कानन (न०) = वन.
 कान्त (वि०) = मनोहर.
 कान्ता (स्त्री०) = स्त्री.
 कान्तार (न०) = वन.
 कान्ति (स्त्री०) = प्रभा, तेज.
 काम (पुं०) = ईदर्थ, भदन.
 कामित (वि०) = वाछित, छुछेछो.
 काय (पुं०, न०) = देह.
 कार (वि०) = करनार.
 कारिन् (वि०) = करनार.
 कार्मुक (न०) = धनुष्य.
 काल (पुं०) = यम.
 काली (स्त्री०) = काळी (विद्या-देवी).
 किन्नर (पुं०) = ऐक नग्नो व्यंतर देव.
 किम् (अ०) = शा भाटे.
 किम् (स०) = कोष.
 कीर्ति (स्त्री०) = आभर.
 कु (अ०) = भरायवाचक स०.
 कुण्डिका (स्त्री०) = (१) कमण्डलु; (२) दाह करनारी.
 कुन्त (पुं०) = शाली.
 कुन्धु (पुं०) = जैनोना सत्तरमा तीर्थकर.
 कुन्द (न०) = मोगराजुं कुध.
 कुमत (न०) = दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमुद (न०) = अद्रविडासी कमल.
 कुल (न०) = समुदाय.
 कुवादिन् (वि०) = जोटा तर्क विद्यानार.
 कुरा (न०) = अगु.

कुशल (वि०) = यगुर.
 कुशोदय (न०) = कमल.
 कुसुम (न०) = पुष्प, १६.
 कुसुमवाण (पु०) = कामदेव.
 कूप (पु०) = कुवो.
 कृ (८, ६० करणे) = करं.
 कृच्छ्र (न०) = कष्ट.
 कृत् (वि०) = करनार.
 कृतान्त (पुं०) = (१) यम; (२) सिद्धान्त.
 कृति (स्त्री०) = काव्य.
 कृत्वा (वि०) = संपूर्ण.
 कृत्वा (वि०) = अक्षय.
 कृद्वातु (पुं०) = अग्नि.
 केवल (न०) = केवलज्ञान.
 कोकनद (पुं०) = २५ कमल, २५ गेयपुं.
 कोष (पुं०) = कोष, गुरसो.
 कोमल (वि०) = प्रेमल.
 क्रम (पु०) = यरवु.
 क्रुश (पुं०) = जेद.
 क्षण (पुं०) = (१) भोक्तव्य; (२) पण.
 क्षम (वि०) = समर्थ.
 क्षमा (स्त्री०) = भारी.
 क्षय (पुं०) = नाश.
 क्षमता (स्त्री०) = क्षीयुपुं.
 क्षिति (स्त्री०) = नाश.
 क्षीजन (न०) = अव्यय शब्द.

ख

ख (न०) = आकार.
 खचित (वि०) = व्यक्त.
 खण्डिका (स्त्री०) = नाश करनारी.
 खनि (स्त्री०) = भाष.
 खर (वि०) = तीक्ष्ण.
 ख्याति (स्त्री०) = कीर्ति, आभर.

ग

गण (पुं०) = समुदाय.
 गद् (१, प० व्यक्तया वाचि) = कहेपुं.
 गद् (पुं०) = योय.
 गदा (स्त्री०) = गदा.
 गभीर (वि०) = डरी.
 गम् (१, प० गती) = अगु.

ગમ (પું) = સમાન પાઠ, આધાપક.
 ગમ્ય (વિ) = મેળવી શકાય તેવો.
 ગરુડ (પું) = ગરુડ.
 ગર્ભ (પું) = મધ્ય ભાગ.
 ગલ્ (૧, ૫૦ મક્ષણે દાવે ચ) = ૫૩૩.
 ગાન્ધારી (સ્ત્રી) = ગાન્ધારી (વિદ્યા-દેવી).
 ગિદ્ (સ્ત્રી) = વાણી.
 ગિરિ (પું) = પર્વત.
 ગીર્વાણતા (સ્ત્રી) = દેવપણું.
 ગુણ (પું) = ગુણ.
 ગુપિલ (વિ) = ગહન.
 ગુરુ (વિ) = મોટું.
 ગૃહ (નં) = ઘર.
 ગો (સ્ત્રી) = વાણી.
 ગોધા (સ્ત્રી) = એક બતનો સાપ, ઘો.
 ગૌર (વિ) = ધોળું.
 ગૌરી (સ્ત્રી) = ગૌરી (વિદ્યા-દેવી).
 ગ્રામ (પું) = ગામ.

ઘ

ઘણ્ટા (સ્ત્રી) = ઘંટ.
 ઘન (પું) = મેઘ.
 ઘન (વિ) = ગાઠ.
 ઘનાશાની (સ્ત્રી) = વજ.
 ઘર્મ (પું) = તાપ.
 ઘસર (વિ) = ભક્ષણશીલ.
 ઘાતક (વિ) = હથુનાર.

ચ

ચ (અ) = અને.
 ચન્દ્ર (પું) = ચન્દ્ર.
 ચન્દ્રપ્રભ (પું) = જ્યોતિષ આકાશ તીર્થકર.
 ચમ્પૂ (સ્ત્રી) = ઘરકર, શ્રેષ્ઠ.
 ચર (વિ) = હાલતું ચાલતું.
 ચરણ (નં) = પગ.
 ચામર (પું, નં) = ચામર.
 ચાહ (વિ) = મનોહર.
 ચિ (૫, ૭૦ ચયને) = એકઠું કરવું.
 ચિત્તિ (સ્ત્રી) = સમુદાય.
 ચિત્ત (નં) = મન.
 ચિર (વિ) = લાંબા કાળનું.

ચિરમ્ (અ) = લાંબા કાળ સુધી.
 ચેત્ (અ) = જો.
 ચેતસ્ (નં) = મન.
 ચોર (પું) = ચોર.
 ચ્યુ (૧, આં ગતૌ) = ૫૩૩.

છ

છદ (પું) = પત્ર, પાંદડું.
 છવિ (સ્ત્રી) = શોભા.
 છિદ્ (૭, ૭૦ દ્વેષીકરણે) = કાપવું.
 છુરિત (વિ) = વ્યાપ્ત.

જ

જગત્ (સ્ત્રી) = દુનિયા.
 જન્ (૪, આં પ્રાદુર્ભવે) = ઉત્પત્ત થવું.
 જન (પું) = શ્રોક.
 જનતા (સ્ત્રી) = શ્રોક.
 જનની (સ્ત્રી) = માતા.
 જન્મ (નં) = જન્મ.
 જન્મન્ (નં) = જન્મ.
 જન્તુ (પું) = જીવ.
 જય (પું) = જીત.
 જય (વિ) = જીતી શકાય એવો.
 જલ (નં) = પાણી.
 જલદ (પું) = મેઘ.
 જલધિ (પું) = સમુદ્ર.
 જાત (નં) = સમૂહ.
 જાતિ (સ્ત્રી) = જન્મ.
 જાલ (નં) = સમૂહ.
 જિ (૧, ૫૦ જયે) = જીતવું.
 જિન (પું) = (૧) તીર્થકર; (૨) સામાન્યદેવતા.
 જીવ (પું) = જીવ, પ્રાણી.
 જુષ્ (૬, આં પ્રીતિસેવનયોઃ) = સેવવું.
 જોય (વિ) = જીતવા લાયક.
 જૈન (વિ) = જિન-સંબંધી.
 જ્યાયસ (વિ) = વધારે મોટું.
 જ્વલ્ (૧, ૫૦ સીતૌ) = બળવું.
 જ્વલન (નં) = અગ્નિ.
 જ્ઞાનિતા (સ્ત્રી) = જ્ઞાનિપણું.

त

तडित् (स्त्री०) = तीव्रणी.
 तत (वि०) = विस्तीर्ण.
 तत्त्व (न०) = धार.
 तद् (स०) = ते.
 तत् (८, क० विस्तारे) = विस्तार करणे.
 तनिष्ठ (वि०) = अत्यन्त आदप.
 तनु (स्त्री०) = देह.
 तनु (वि०) = आदप.
 तमस् (न०) = (१) अंधकार; (२) अज्ञान.
 तमाल (न०) = तमाल वृक्ष.
 तव (पुं०) = वृक्ष, ओड.
 तरुण (वि०) = नूतन.
 तल (न०) = तलियुं.
 तान (न०) = विस्तार.
 ताप (पुं०) = संताप.
 तापनीय (न०) = सेजुं.
 तामरस (न०) = कर्मण.
 तामस (वि०) = अज्ञान संबंधी.
 तार (वि०) = तारी जनार.
 तिमिर (न०) = अंधकार.
 तीर्थ (न०) = (१) अतुल्यिध सम; (२) श्राद्धस्थानी,
 (३) प्रथम गणधर.
 तीर्थहृत् (पुं०) = तीर्थकर.
 तु (अ०) = पक्ष; (२) विशेषताभूयक शब्द.
 तुल (१०, क० उगमाने) = तोडु.
 तुल्य (वि०) = समान.
 तुप् (स्त्री०) = तत्स.
 तुपा (स्त्री०) = तत्स.
 तु (१, १० स्वनतरणयोः) = तत्सुं. प्रयितुं = अपेक्ष
 करुं.
 तेजस् (न०) = प्रकाश, तेज.
 तेजिन् (वि०) = तेजस्वी.
 तोप (पुं०) = धर्म.
 त्यज् (१, १० हानी) = त्याग हेतुं.
 प्रय (न०) = वस्तुनो समुदाय.
 प्रस (पुं०) = द्विन्द्रियादिक उचो.
 प्राण (न०) = रक्षु.
 प्रि (वि०) = प्रयु.
 प्रिक (न०) = वस्तुनो समुदाय.

त्रितय (न०) = वस्तुनो समुदाय.
 त्रिदश (पुं०) = भुज.
 त्रिदशप (पुं०) = भुज-पति.
 त्रिभुवन (न०) = त्रिलोक.
 त्रिलोकी (स्त्री०) = त्रिभुवन.
 त्रि (१, आ० पाठने) = रक्षु करुं.

द

दक्ष (वि०) = यतुज.
 दद (१, आ० दाने) = आपतुं.
 दन्त (पुं०) = दांत.
 दम (पुं०) = उपशम, छिद्रय-संयम.
 दया (स्त्री०) = करुणा.
 दर्पक (पुं०) = भेदन.
 दर्शन (न०) = दर्शन, अवशोक्तन.
 दल (न०) = पत्र.
 दव (पुं०) = दावानल.
 दशा (स्त्री०) = स्थिति, अवस्था.
 दम् (१, १० भस्मीकरणे) = जलपुं.
 दहन (न०) = जलपुं ते.
 दा (१, १० दाने) = आपतुं.
 दा (१, क० दाने) = आपतुं.
 दान (न०) = दान.
 दानव (पुं०) = असुर.
 दामव (न०) = (१) दोरहुं; (२) भाग.
 दार (पु०) = नारी, स्त्री.
 दारिद्र्य (न०) = दरिद्रता, गरीबाप.
 दाह (न०) = दाह, दाहुं.
 दिविज (पुं०) = देव.
 दिव् (स्त्री०) = देव.
 दिव्य (वि०) = स्वर्ग संबंधी, स्वर्गाय.
 दिश (१, क० अतिवर्तने) = आपतुं.
 दिश (स्त्री०) = दिश.
 दीन (वि०) = गरीब.
 दु (५, १० उपतापे) = पीडा करणे.
 दुःख (न०) = पीडा.
 दुरित (न०) = पाप.
 दुर्लभ (वि०) = दुर्लभ.
 दुरहत (न०) = पाप.

દૃઢ (વિ०)=મજબૂત.
દૃશ્ય (સ્ત્રી०)=(૧) દૃષ્ટિ; (૨) નેત્ર; (૩) મત.
દૃષ્ટ (સ્ત્રી०)=પ્રત્યક્ષ.
દેવ (પું०)=(૧) આમર, સુર; (૨) પરમેશ્વર.
દેવતા (સ્ત્રી०)=(૧) દેવી; (૨) દેવ.
દેવી (સ્ત્રી०)=દેવી.
દેહિન (પું०)=પ્રાણી.
દ્વેષ (વિ०)=શત્રુ સંબંધી.
દો (૪, ૫૦ અવજળને)=ખણકરું.
દોષ (ન०)=હાથ.
દોષ (પું०)=દૂષણ.
દુતિ (સ્ત્રી०)=પ્રકાશ.
દ્રાક્ષ (અ०)=ઝટ.
દ્રુમ (પું०)=ઝાડ.
દ્વિપ (પું०)=હાથી.
દ્વિપ (પું०)=શત્રુ.

ધ

ધન (ન०)=પૈસો.
ધતુ (પું०)=ધતુધ્ય.
ધરણ (પું०)=દક્ષિણ દિશામાં વસતા નાગકુમારોનો
ધન્દ્વ.
ધર્મ (પું०)=જૈનોના પંદરમા તીર્થંકર.
ધવ (પું०)=પતિ.
ધા (૩, ૬૦ ધારણપોવણયોદાને ચ)=ધારણ કરવું.
ધાતુ (પું०)=ધાતુ.
ધાન્ય (ન०)=અનાજ.
ધામન (ન०)=ચૂહ.
ધારા (સ્ત્રી०)=ધારા.
ધી (સ્ત્રી०)=મતિ.
ધીર (વિ०)=અજવાન.
ધુ (૫, ૬૦ કમ્પને)=હવાવલું.
ધૃ (૧, ૬૦ ધારણે)=ધારણ કરવું.
ધૌત (વિ०)=ધોયલું.
ધ્યાન (ન०)=ધ્યાન.
ધ્વંસ (૧, ૬૦ અવલંસને ગતૌ ચ)=નાશ કરવો.
ધ્વન (૧, ૫૦ શબ્દે)=અવાજ થવો.
ધ્વસ્તિ (સ્ત્રી०)=નાશ.

ન

ન (અ०)=નહિ.
નય (પું०, ન०)=નખ.

નતિ (સ્ત્રી०)=પ્રણામ.
નન્ત (વિ०)=નમન કરનાર.
નન્દ (૧, ૫૦ સમૃદ્ધો)=પુશી થવું.
નન્દ (પું०)=(૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.
નમસ્ (ન०)=આકાશ.
નમ્ (૧, ૫૦ પ્રહત્તે શબ્દે ચ)=પ્રણામ કરવો.
નમન (ન०)=નમાવી દેવું તે.
નમસ્ (અ०)=નમસ્કાર.
નમિ (પું०)=જૈનોના એકવીસમા તીર્થંકર.
નમેષ (પું०)=એક ભતવું દિવ્ય વૃક્ષ.
નમ્ર (વિ०)=નમસ્કાર કરનારા.
નય (પું०)=(૧) એકદેશીય યથાર્થ અભિપ્રાય;
(૨) નીતિ.
નર (પું०)=મનુષ્ય.
નવ (વિ०)=નવીન.
નવન્ (વિ०)=નવ.
નશ (૪, ૫૦ અવર્ણને)=નાશ થવો.
નહિ (અ०)=નહિ.
નાક (પું०)=સ્વર્ણ.
નાગ (પું०)=સાપ.
નાના (વિ०)=વિવિધ.
નામેય (પું०)=નાભિ (નરેશ)ના નન્દન, જૈનોના
પ્રથમ તીર્થંકર.
નામ (પું०)=પ્રણામ.
નામન્ (ન०)=નામ.
નાશ (પું०)=અંત, વિનાશ.
નાશન (વિ०)=નાશ કરનાર.
નિ (અ०)=અત્યંતતાવાચક અવ્યય.
નિઘ (વિ०)=સરખી કોંઠાઇ અને લંબાઇવાળું.
નિજ (વિ०)=પોતાનું.
નિત્યમ્ (અ०)=સર્વદા.
નિઘન (ન०)=નાશ.
નિધિ (પું०)=ભંડાર.
નિમ (વિ०)=સમાન.
નિયતમ્ (અ०)=પરેખર.
નિર્ (અ०)=અભાવવાચક અવ્યય.
નિર્દારણ (ન०)=સેદવું તે.
નિર્વાણ (ન०)=(૧) મોક્ષ; (૨) વિનાશ.
નિર્વૃત્તિ (સ્ત્રી०)=(૧) સુજિત, સિદ્ધિ; (૨) નાશ.
નિર્વાજ (વિ०)=નિષ્કપટી.

निषह (पुं) = धमुदाय.

निद्या (स्त्री) = २५वि.

निद्यान्त (न०) = ३६.

निष्ठा (स्त्री) = (१) उच्यते; (२) उच्यते.

नी (१, क० प्राये) = दोरवजुं, वष ऋजुं.

नीच (वि०) = अधम.

नीति (स्त्री) = नीति.

नील (वि०) = २५५म.

नीलता (स्त्री) = ३५५म.

नु (२, व० सुतो) = २२नुनि ३२वी.

नुति (स्त्री) = २२नुति.

नुद् (१, क० प्रेते) = २२नुनि ३२वी.

नू (१, व० सुतो) = २२नुनि ३२वी.

नृ (पुं) = ३५५म.

नेमि (पुं) = २२नुनि ३२वी.

नो (न०) = ३५५म.

नी (स्त्री) = ३५५म.

न्याय (पुं) = नीति.

प

पट्ट (वि०) = ३५५म.

पट्ट (न०) = (१) पीठ; (२) राश-सिद्धांत; (३)

६५; (४) उत्तरीय वस्त्र.

पण्डित (पुं) = ३५५म.

पद् (१, व० गती) = ३५५म.

पद् (१०, क० गती) = ३५५म.

पतन (न०) = ३५५म.

पताका (स्त्री) = ३५५म, वाद्य.

पति (पुं) = ३५५म, नाथ.

पतिता (स्त्री) = ३५५म.

पत्र (न०) = (१) पत्रिका; (२) वादन.

पद (न०) = (१) स्थान; (२) वाक्येनो अर्थ भाग;

(३) अर्थ.

पदति (स्त्री) = ३५५म.

पद्म (पुं न०) = ३५५म.

पद्मप्रभ (पुं) = ३५५म, उद्भा तीक्ष्ण.

पर (वि०) = (१) तत्पर; (२) अन्य; (३) उत्तम.

परम् (न०) = अत्यंत.

परम (वि०) = उत्तम.

परमेष्ठर (पुं) = ३५५म.

पराम (पुं) = ३५५म.

पराम्य (वि०) = उत्तम.

परिवित (वि०) = ३५५म.

परिवाहिन (वि०) = ३५५म.

परिपूज्य (वि०) = ३५५म.

परिपूज्य (वि०) = ३५५म.

पर्यंत (पुं) = ३५५म.

पर्यन्त (न०) = ३५५म.

परि (पुं) = ३५५म.

परिप (वि०) = ३५५म.

पांशु (पुं) = ३५५म.

पा (२, व० राधे) = ३५५म.

पात (पुं) = ३५५म, ३५५म.

पातक (न०) = ३५५म.

पातक (वि०) = ३५५म.

पात (वि०) = ३५५म, ३५५म.

पाद (पुं) = ३५५म.

पादप (पुं) = ३५५म.

पाप (न०) = ३५५म.

पाप्य (पुं) = ३५५म, ३५५म.

पापक (वि०) = ३५५म, ३५५म.

पारिजात (पुं) = ३५५म, ३५५म.

पालन (न०) = ३५५म.

पापन (वि०) = ३५५म, ३५५म.

पीठ (१०, क० अर्थार्थे) = ३५५म.

पीडा (स्त्री) = ३५५म.

पुनर् (न०) = ३५५म.

पुनी (स्त्री) = ३५५म.

पुन्यपद (स्त्री) = ३५५म, ३५५म.

पुस्तिका (स्त्री) = (१) प्रतिभा; (२) पुस्तक.

पुत्र (४, व० पुत्रे) = ३५५म, ३५५म.

पुण्य (न०) = ३५५म.

पू (१, वा० पत्ने) = ३५५म, ३५५म.

पूज (१०, क० पूजाय) = ३५५म.

पूज्य (वि०) = ३५५म, ३५५म.

पोत (पुं) = ३५५म, ३५५म.

प्रगुण (वि०) = ३५५म, ३५५म.

प्रज्ञप्ति (स्त्री) = ३५५म, ३५५म.

प्रतरण (न०) = ३५५म.

प्रति (अ०)=(१) प्रत्ये; (२) प्रतिकूलवायक
अव्यय.

प्रतिभान (न०)=प्रतिष्ठा, नूतन विकास पामती
शुद्धि.

प्रतिभय (वि०)=संयंकर.

प्रथ (१०, ऊ० प्रलयाने)=प्रसिद्ध थवुं, विस्तार
पामवी.

प्रथन (न०)=प्रसिद्ध करवुं ते.

प्रदान (न०)=त्याग.

प्रपञ्चित (वि०)=विस्तारेखुं.

प्रपा (स्त्री०)=जलाशय, परग.

प्रवल (वि०)=पराक्रमी.

प्रमल्लन (पुं०)=पवन.

प्रभा (स्त्री०)=कान्ति.

प्रमद (पुं०)=आनन्द.

प्रमाण (न०)=प्रमाण, यथार्थ ज्ञान.

प्रलय (पुं०)=नाश.

प्रशम (पुं०)=नाश.

प्रहृति (स्त्री०)=नाश.

प्रादुस् (अ०)=प्रकाशवायक अव्यय.

प्रिय (वि०)=प्रेम.

प्रियङ्गु (स्त्री०)=श्रेष्ठ ज्ञानं ओड.

फ

फण (पुं०)=इष्ट.

फल (न०)=इष्ट.

फलक (न०)=ढाल.

व

वत (अ०)=संतोषवायक अव्यय.

वन्दिन् (पुं०)=साट.

वन्धु (पुं०)=मित्र.

वन्धुजीव (पुं०)=श्रेष्ठ ज्ञानं पुष्प, अपोरीयुं.

वल (न०)=(१) सैन्य; (२) पराक्रम.

वहु (वि०)=वृष्ट.

वहुधा (अ०)=वृष्टी रीते.

वाण (पुं०)=आण.

वाध (पुं०)=पीडा.

वाहु (पुं०)=हाथ.

वुध (पुं०)=पण्डित.

वुद्धि (स्त्री०)=मति.

वृहत् (वि०)=मोडुं.

वोध (पुं०)=निकास.

भ

भक्ति (स्त्री०)=सेवा.

भङ्ग (पुं०)=प्रकार.

भज्ज (१, ऊ० सेवायाम्)=संयुं.

भद्र (न०)=उदयाण.

भय (न०)=भीड.

भर (पुं०)=समृद्ध.

भव (पुं०)=(१) संसार; (२) उत्पत्ति.

भवत् (स०)=आप.

भव्य (वि०)=मोडुं ज्ञान.

भस्मन् (न०)=राध.

भा (स्त्री०)=तेज.

भा (२, प० वीर्यौ)=प्रकाशवुं.

भाज्ज (वि०)=सोपानार.

भाजन (न०)=पात्र.

भार (पुं०)=धारण करनार.

भारती (स्त्री०)=वाष्पी.

भास् (स्त्री०)=प्रकाश, कान्ति.

भास् (१, वा० वीर्यौ)=प्रकाशवुं.

भासक (पुं०)=प्रकाशक.

भासुर (वि०)=देदीप्यमान.

भिद् (७, ऊ० विदारणे)=भेदवुं.

भी (स्त्री०)=सय.

भीति (स्त्री०)=सय, भीड.

भुवन (न०)=जगत्.

भू (१, प० सत्तायाम्)=डोवुं, थवुं.

भू (स्त्री०)=पृथ्वी; (२) स्थान.

भूति (स्त्री०)=संपत्ति.

भूमि (स्त्री०)=(१) स्थल; (२) पृथ्वी.

भृ (२, ऊ० धारणपोषणयोः)=धारण करवुं.

भृत् (वि०)=धारण करनार.

भृशम् (अ०)=अत्यंत.

भोग (पुं०)=विषय.

भ्रम् (१, प० चलने)=संयुं.

म

मज्जन (न०)=ज्ञान, जलाधिपेक,

मणि (पुं०)=रत्न,

મળદપ (પું. નં.) = મણિવો.
 મળદલ (નં.) = મણ.
 મત (નં.) = (૧) દર્શન; (૨) સિદ્ધાન્ત.
 મત (વિ.) = અભીષ્ટ, ઇચ્છેલ.
 મતિ (સ્ત્રી.) = મુદ્ધિ.
 મદ (પું.) = હાથીના પુરુષસ્વલ્લભાંથી ઝરતો પ્રવાહી પદાર્થ.
 મદન (પું.) = કામદેવ.
 મનસ (નં.) = મન, ચિત્ત.
 મનુજ (પું.) = માનવ.
 મન્થિ (પું.) = પ્રધાન.
 મન્થિન્ (પું.) = પ્રધાન.
 મન્દ (વિ.) = મંદ.
 મન્વર (પું.) = મેરૂ (પર્વત).
 મય (વિ.) = પ્રસુરતાવાચક પ્રત્યય.
 મઠ (પું.) = દેવ.
 મર્ચ (પું.) = માનવ.
 મલ (પું.) = મેલ.
 મલિન (વિ.) = મેલુ.
 મસ્ત્ર (૧, ૫૦ કુલ્લ) = મુખપું.
 મહિ (પું.) = જ્યોત્સ્ના ઓગળીસમા તીર્થકર.
 મહ (પું.) = ઉત્સવ.
 મહસ્ત્ર (વિ.) = વિશાળ.
 મહસ્ત્ર (નં.) = પૂલ.
 મહાકાલી (સ્ત્રી.) = મહાકાલી (વિદ્યા-દેવી).
 મહામાનસી (સ્ત્રી.) = મહામાનસી (વિદ્યા-દેવી).
 મહિમન્ (પું.) = મહિમા.
 મહિપી (સ્ત્રી.) = હેમ્પ.
 મહી (સ્ત્રી.) = પૃથ્વી.
 મહીધ્ર (પું.) = મહીધર, પર્વત.
 મા (અ.) = નહિ.
 માન (પું.) = (૧) અભિમાન, અદંકાર; (૨) પૂલ.
 માનવી (સ્ત્રી.) = માનવી (વિદ્યા-દેવી).
 માનસ (નં.) = (૧) મન; (૨) માનસ (સરોવર).
 માનસી (સ્ત્રી.) = માનસી (વિદ્યા-દેવી).
 માયા (સ્ત્રી.) = કપટ.
 માર્ગ (પું.) = રસ્તો.
 માલા (સ્ત્રી.) = (૧) માળા; (૨) હાર.
 મુકુલ (પું. નં.) = કળી, ખીલ્યા વિનાણું કુલ.

મુસ્તર (વિ.) = શબ્દાચમાન.
 મુષ્ (૧, ૬૦. મોષળે) = છોડવું.
 મુષ્ (૧, ૭૦. હવે) = કવે પામવો.
 મુષ્ (સ્ત્રી.) = કવે, આનંદ.
 મુદિત (નં.) = કવે.
 મુદિત (વિ.) = મુશી.
 મુનિ (પું.) = સાધુ.
 મુસલ (નં.) = મુસળ, સાંભેડું.
 મૂર્ચન્ (નં.) = મસ્તક.
 મૂઘ (પું.) = દુરભુ.
 મૂઘપતિ (પું.) = સિદ્ધ.
 મુત્યુ (પું.) = મરણ.
 મેઘ (પું.) = વાદળું.
 મેઠ (પું.) = મેરૂ (પર્વત).
 મોશ (પું.) = નિર્વાણ.
 મોદ (પું.) = હવે.
 મોદ (પું.) = અજ્ઞાન.
 મોલિ (પું.) = (૧) મસ્તક; (૨) ડુડ.

ચ

યસ (પું.) = એક ભતત્યે વ્યંતર દેવ.
 યસી (સ્ત્રી.) = યજ્ઞની પત્ની.
 યત્ (૧, ૭૦. પ્રયત્ને) = પ્રયત્ન કરવો.
 યતઃ (અ.) = જેથી.
 યત્ર (અ.) = જ્યાં.
 યથા (અ.) = જેમ.
 યદ્ (સ.) = જે.
 યદિ (અ.) = એ.
 યદીય (સ.) = જેવું.
 યમિન્ (વિ.) = નિયમવાળું.
 યશસ્ (નં.) = કીર્તિ.
 યશસ્ (વિ.) = કીર્તિવાળું.
 યા (૨, ૫૦. પ્રયત્ને) = મરવું.
 યાન (નં.) = પ્રયાણ.
 યામ (પું.) = જત.
 યુગ (નં.) = જેવું બેડડું.
 યુગલ (નં.) = જેવું બેડડું.
 યુજ્ (૭, ૬૦. યોમે) = બેડડું.
 યુષ્મદ્ (સ.) = દ્વિતીય પુરુષવાચક સર્વનામ.
 યોગિન્ (પું.) = યોગી.
 યોપિત્ (સ્ત્રી.) = યોગી.

र

रंहस् (न०)=वेग.
 रक्ष (१, प० पालने)=रक्षणे क२वुं.
 रच् (१०, क० प्रतिपत्ते)=रथवुं.
 रञ्ज (१, क० रागे)=रागी भवुं.
 रञ्जन (न०)=राग.
 रत (वि०)=आसक्त, रागी.
 रत (न०)=सुभ.
 रति (स्त्री०)=(१) सुभ; (२) कामदेवनी पत्नी.
 रत्न (न०)=रत्न.
 रम् (१, आ० क्रीडायाम्)=रभवुं.
 रव (पुं०)=ध्वनि.
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=रस.
 रहित (वि०)=रहित.
 रा (२, प० दाने)=आपवुं.
 राग (पुं०)=राग.
 राज् (पुं०)=राज.
 राज् (१, क० वीर्ये)=प्रकाशवुं.
 राजन् (पुं०)=राज.
 राजि (स्त्री०)=त्रैलु.
 राजिन् (वि०)=दीपावनात्.
 राजी (स्त्री०)=त्रैलु, डार.
 राजीव (न०)=कमल.
 राद्धि (स्त्री०)=निर्वाण.
 राशि (पुं०)=लग्नो.
 रिपु (पुं०)=दुश्मन.
 रुच् (स्त्री०)=कान्ति.
 रुचि (स्त्री०)=(१) शोभा; (२) अलिखिता, धृष्टा.
 रुच् (१, आ० वीसावमिप्रीतो च)=प्रकाशवुं.
 रुज् (६, प० मङ्गे)=लांगवुं.
 रुज् (स्त्री०)=रोग.
 रुह् (१, प० वीजजन्मनि ग्राहुर्भावे च)=उगवुं. अधि-
 रुह्=आ३६ भवुं. आरुह्=आ३६ भवुं.
 रूप (न०)=स्वरूप.
 रूपता (स्त्री०)=सौन्दर्य.
 रै (पुं०)=(१) सुवर्ण; (२) धन.
 रोचिस् (न०)=तेज.

रोहिणी (स्त्री०)=रोहिणी. (विद्या-देवी).

रौद्र (वि०)=वोर.

ल

लक्ष (१०, क० दर्शनाङ्कनयोः)=(१) लेखुं; (२) नि-
 शान क२वुं.
 लक्ष्मी (स्त्री०)=वक्ष्मी, धन.
 लङ् (१०, क०, १, प० भाषायां वीर्ये सीमातिक्रमे च)
 =ओङ्गवुं.
 लङ्घन (न०)=ओङ्गवुं ते.
 लता (स्त्री०)=वेध.
 लव (पुं०)=अंश.
 लस् (१, प० वीर्ये)=शोषवुं.
 लाघव (न०)=वधुता.
 लाभ (पुं०)=दाय.
 लालसा (स्त्री०)=धृष्टा.
 लालित (वि०)=रनेडपूर्वक पाणेल.
 ली (१, प० छेपणे)=ओङ्गणी भवुं.
 लोक (पुं०)=दुनिया.
 लोल (वि०)=वंपट.

व

वचन (न०)=वचन.
 वचस् (न०)=वचन.
 वज्र (न०)=वज्र.
 वज्रशृङ्खला (स्त्री०)=वज्रशृङ्खला (विद्या-देवी).
 वज्राङ्कुशी (स्त्री०)=वज्राङ्कुशी (विद्या-देवी).
 वज्राशानी (स्त्री०)=वज्र.
 वद् (१, प० व्यक्तायां वाचि)=ओषवुं.
 वन (न०)=(१) वन; (२) नंगल.
 वनिता (स्त्री०)=नारी.
 वन्द् (१, आ० अभिवादनस्तुत्योः)=नमन क२वुं.
 वन्द्य (वि०)=पूज्या लायक.
 वपुस् (न०)=देह.
 वप्र (पुं०)=कोट.
 वर (पुं०)=वरदान.
 वर (वि०)=श्रेष्ठ.
 वरद (वि०)=आहेदी यीन आपनार.
 वर्ग (पुं०)=समुदाय, समूह.
 वर्जित (वि०)=छोडी दीधेव.
 वर्ण (पुं०)=रंग.

घयं (वि०) = प्रधान, मुख्य
 घलद्वा (वि०) = ध्वज, झंडा.
 घलय (न०) = भक्षण
 घहुरी (स्त्री०) = वेध.
 घस (१, ५० निगमे) = रेतुं
 घसु (न०) = निधान, धन.
 घस्तु (न०) = पदार्थ.
 घह (१, ७० प्राप्ते) = धारण करतुं.
 घा (स्त्री०) = अने
 घाच् (स्त्री०) = शब्दी
 घाजिन् (पुं०) = शेर.
 घाणी (स्त्री०) = देशना
 घादिन् (वि०) = गद्दी
 घापी (स्त्री०) = बाघ.
 घार (पुं०) = समूह
 घारण (पुं०) = (१) छापी; (२) रोकतुं ते.
 घारि (न०) = नण.
 घास (पुं०) = रेटकाव.
 घासुपूय (पुं०) = शैलाना आरम्भ तीर्थकर.
 घि (स्त्री०) = विद्योत्सृजक अन्वय.
 विकास (पुं०) = पीडवल्ली.
 विघात (पुं०) = नाश
 विग्रह (पुं०) = (१) देह, शरीर; (२) उल्लेख, लक्षण.
 विजय (पुं०) = लत.
 विद् (१, ५० ज्ञाने) = ज्ञातुं;
 विद् (५, ७० विचारणे) = विचारतुं.
 विद्रुम (पुं०) = पद्मशु.
 विध (पुं०) = प्रहार.
 विधा (स्त्री०) = निधान, कार्य.
 विधि (पुं०) = कार्य.
 विध्वंस (पुं०) = नाश.
 विनय (पुं०) = विनय.
 विनीत (वि०) = विनययुक्त.
 विपद् (स्त्री०) = कष्ट.
 विपुल (वि०) = विशाल.
 विमोदन (न०) = नाश.
 विमल (पुं०) = शैलाना तेरभा तीर्थकर.
 विमल (वि०) = निर्मल.
 विमलित (वि०) = निर्मल करेव.

विश (१, ५० प्रवेष्टने) = प्रवेष्ट करतुं.
 विशद्वा (वि०) = निर्मल.
 विशाल (वि०) = विस्तीर्ण.
 विसर (पुं०) = समूह.
 विष्टप (न०) = भुवन.
 विहय (पुं०) = पक्षी.
 वीर (१०, ७० स्पर्धने) = प्रभो नापरो.
 वीत (वि०) = भवेव.
 वीर (पुं०) = (१) तीर्थकर; (२) शैलाना शोवीधमा तीर्थकर.
 वृ (५, ७० वरने) = पक्ष ३२तुं.
 वृजिन (न०) = पक्ष.
 वृद्धि (स्त्री०) = वधारो.
 वृष्टि (स्त्री०) = वरणाव.
 वै (न०) = (१) निश्चयवाचक अन्वय; (२) पाठ-
 पूर्वना अर्थमा वपरातो अन्वय.
 वैकुण्ठ (वि०) = देवना संश्रुधी.
 वैभय (न०) = संपत्ति.
 वैर (न०) = दुश्मनावर.
 वैरोट्या (स्त्री०) = वैरोट्या (विद्या-देवी).
 व्यजन (न०) = पञ्चो.
 व्याज (पुं०) = कपट.
 व्यास (वि०) = व्यापेव.
 व्याहृति (स्त्री०) = नाश.
 यात (न०) = समूह.

श

शंस (१, ५० लुत्वे दुर्गती न) = वधाणु ३२तुं.
 शकुन्त (पुं०) = पक्षी.
 शक्ति (स्त्री०) = श्रेष्ठ व्यक्तित्व आशुष.
 शङ्ख (पुं०) = संघ.
 शची (स्त्री०) = शं-दात्री.
 शत (न०) = शो.
 शतपत्र (न०) = शो पांथरीवापुं उभय.
 शत्रु (पुं०) = दुश्मन.
 शम् (स्त्री०) = शुभवाचक अन्वय.
 शम् (५, ५० उपसर्गे) = शात यत्तुं.
 शम (पुं०) = शांत.
 शमक (पुं०) = शांत करणर.
 शमन (न०) = शाति.

शम्भव (पुं०)=जै नोना नील तीर्थकर.

शय (पुं०)=हाथ.

शर (पुं०)=आणु.

शरण (न०)=शरण.

शस्त्र (न०)=हथियार.

शस्य (वि०)=प्रशंसा-पात्र.

शान्त (वि०)=शान्त.

शान्ति (पुं०)=जै नोना सोणभा तीर्थकर.

शान्ति (स्त्री०)=भोक्ष.

शासन (न०)=आज्ञा.

शिखण्डिन् (पुं०)=भोर.

शित (वि०)=तीक्ष्ण.

शिरस् (न०)=भस्तक.

शिव (पुं०)=भोक्ष.

शिव (न०)=कल्याण.

शिव (वि०)=कल्याणकारी.

शिशिर (वि०)=शीतल.

शी (२, आ० स्त्रो)=सुपुं.

शीतल (पुं०)=जै नोना दशभा तीर्थकर.

शुक्ल (वि०)=श्वेत.

शुच (स्त्री०)=शोक.

शुभ (वि०)=शुभ.

शुद्धला (स्त्री०)=साङ्ग.

शेखर (पुं०)=मुण्ठ.

शोधन (पुं०)=शोध करना.

क्षयाम (वि०)=काणो.

ध्रम (पुं०)=थाक.

त्रि (१, ऊ० सेवायाम्)=आश्रय देवो.

श्री (स्त्री०)=(१) मानवायक शब्द; (२) लक्ष्मी.

श्रीमत् (वि०)=श्रीयुत, धनिक.

श्रु (१, प० धवणे)=साङ्गणपुं.

श्रुत (न०)=श्रुत-ज्ञान.

श्रेय (वि०)=आश्रय करना लायक.

श्रेयांस (पुं०)=जै नोना अग्यारभा तीर्थकर.

स

संवर (पुं०)=रोकाणु.

संशय (पुं०)=संशय.

संसद् (स्त्री०)=सला.

संसार (पुं०)=कर्मण्ड अवरथा.

सकल (वि०)=समस्त.

सङ्कुल (वि०)=व्याप्त.

सङ्गता (स्त्री०)=सोणत.

सङ्घ (पुं०)=समुदाय.

सज्ज (वि०)=तैयार.

सजन (पुं०)=सज्जन, सारी भाणुस.

सञ्चय (पुं०)=समूह.

सत् (वि०)=शालनीय.

सतत (वि०)=प्रतिक्षु.

सततम् (अ०)=अहोनिश, सर्वदा.

सत्य (वि०)=साथुं.

सद् (१, प० विशरणगल्यवसादनेषु)=सांगपुं.

सदा (अ०)=हमेशां.

सदृश (वि०)=समान, तुल्य.

सहण (पुं०)=सारी गुण.

सन्न (न०)=गृह.

संतमस (न०)=गाढ अंधकार.

सपदि (अ०)=येकदम.

सभा (स्त्री०)=सभा.

सभाजन (पुं०)=सभ्य, सभानो भाणुस.

सभाजन (न०)=परोक्षगत.

सम (वि०)=(१) तुल्य; (२) साधारण.

समग्र (वि०)=समस्त.

समम् (अ०)=साथे.

समय (पुं०)=सिद्धान्त.

समवसरण (न०)=धर्म-देशनातुं स्थल.

समस्त (वि०)=सङ्ग.

समाधि (स्त्री०)=समाधि.

समान (वि०)=तुल्य.

समुदाय (पुं०)=समूह.

समृद्धि (स्त्री०)=संपत्ति; वैभव.

सम्पद् (स्त्री०)= " "

सम्पराय (पुं०)=वडाध.

सम्यग् (अ०)=३डी रीते.

सरीसृप (पुं०)=सर्प.

सरोज (न०)=कमल.

सलिल (न०)=जल.

सरू (१, ऊ० गतौ)=सज्जन थपुं.

सह (अ०)=महित.

चतुर्विंशतिकापद्यानामकारादिवर्णक्रमः

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१०)

- २४ अथास्त या कनकरक् सितवारणेशं
४७ अनादिनिधनाऽदीना
११ अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं
१३ अभयीकृतसीतिमज्जनः
३० धवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः
५५ अवन्त्यखिलविष्टपाथितसभाजनासूत्रता
३५ अवमसंतमसं ततमानयत्
९१ अशक्ययुक्तिकं हरेरपि भवाद्विनिर्घा(दी)रणे
३२ अशिथियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽधवान्
६० असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

आ (३)

- ४२ आनन्दितभव्यजनं
२८ आरुढा गरुडं हेमा-
२५ आशास्ते यः स्वयै युष्मा-

क (७)

- ७३ करोतु नो मल्लिजिनः
३४ कलशकुन्तशकुन्तवराकृत-
१७ कुर्वन्तमुद्रप्रभं जनं
५ कुसुमवाणचमूभिर्प्रीडित-
६ कृतवतोऽसुमतां शरणान्वयं
७ कृतसमस्तजगच्छुभभवसूता
८७ कृतसुमतिवलक्षिंस्तरुमृत्युदोषं

घ (१)

- ६८ घण्टेन्द्रशखं सफलाक्षमालं

च (१)

- ८५ चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

छ (१)

- १९ छिन्ते भववासदाम या

ज (११)

- ७९ जयति तत् समुदायभयं दृशा-
३६ जयति सायतिसामकृदन्विता
७७ जयसि सुव्रत ! भव्यशिशुखण्डिना-
८८ जिनवचसि कृतास्था संथिता कप्रमात्रं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ८३ जिनशासनं विजयते
७५ जिनस्य भारती तमो-
२६ जिनांही नौमि यौ जुष्टा-
९२ जिनाचनरतः धितो मदकलं न तुल्यस्यदं
७४ जैनं जन्म धियं स्वर्ग-
४३ जैनमुपमानरहितं
७१ जैन्याद् वाक् सतां दत्त-

त (२)

- १९ तन्वाऽब्जमहादलभया
७० त्रिलोकीं फलयन् पातु

द (२)

- २ दारिद्र्यमद्रिसमविग्रहतापनीय-
९५ दोषो दोषोक्तसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायदास्या यशस्याः

ध (१)

- ६४ धत्ते गदाक्षमिह इक्षुपतिताजनस्य

न (७)

- ९३ न त्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणप्रातमुद्रतमुद्र-
८९ नमामि जिनपार्श्व ! ते शमितविग्रहं विग्रहं
९ नमो भुवनशेखरं दधति देवि ! ते वन्दिता-
१ नम्रेन्द्रमोलिगलितोत्तमपारिजात-
४९ निजमहिमविजितकमलं
५६ निजाज्ञलतयोद्भवा विशदयन्भुजीवाभया
५३ निरेति गदयच्छरीशुपिलजन्मकान्तातरः

प (५)

- ३९ पट्टररितिमिरौषव्याहताचर्यमेव
५९ परसमयरिपूणां संसदो दारहेतो
५२ पविशुशलकरा लाभं
१८ पोतत्वं वै भवोदधौ
७८ प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः

भ (४)

- ५४ भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः
२९ भवोद्भववृषां शृशं कृतशिवप्रपं चामरैः
६१ भव्यैः कथयितुं दुःखगमीरवापे-
४० भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (१२)

- ६३ यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽविकाशं
 ५८ यदुदयमधिराम्य व्यापदानन्दमम्ब-
 ३ यदोषदाहदहेषु रतः कृष्णानुः
 ६३ यद्वाहसो वरपुटीपरमार्गलाभाः
 १८ यममिनवितुमुर्चदिव्यरात्रीवहार-
 ३७ यद्यो धत्ते न जातारि-
 ४४ या सुखिविजिततमाका
 ४ यो ह्यग् नवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः
 ११ ये मन्त्रनोदकपविजितमन्दराग-
 १४ येऽनेये मेरुभूषण्यनुलकविधासत्तकपातकाः
 ४६ ये ज्ञापिताः सुरचिते-
 ८२ यैर्मन्त्रजलं त्रातुं

र (१)

- १४ रक्षन्त्यवरं प्रसे च ये

य (१०)

- ६७ यन्नाथानीं दुष्कृतपर्वतानां
 २१ यर्णेन दुष्पदविषम्पदि विह्वलाणां
 ७६ यान्देवी वरपीभूत-
 ५१ यिजितपती सुरवं या-
 ८६ यिद्वपविह्व यथासां निर्हृती धामणीनां
 ८१ यिपदां यमनं दारणं
 १३ यिसलकोमलज्जोहमदृष्टद-
 ४१ यिमलितबहुतमसमलं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- १७ विहरति भुवि यस्मिन् देवलोद्योपमानः
 १५ व्यास्राखिलविष्टपत्रया

त्र (६)

- २३ त्रय्यादिविव्यवनितायधपमुत ! त-
 ५० त्रिमिताधिरुधवि नाना-
 १२ त्रयराधधनुशङ्खभुमित्रयद्योवल्का मठा
 ७२ त्रयामा नागाक्षपत्रा वो
 ४५ त्रोगले वामुपूजय
 ८० त्रुतनिपीकिनि ! मुदिवनावली-

स (११)

- ६६ ससाररुरः सुबृहदुदन्वा-
 २० संसरत रतां कुशेधये
 ५७ समवसरणभूलां सज्जितार्चोदयामां
 ३१ समस्तभुवनत्रयप्रयनसज्जतानापदः
 ८४ साऽचक्षुस्तान्साऽभ्याद् गीरी-
 १६ सिंहेऽसि हेतयाऽजं जयति खरनक्षैर्वातिनिष्ठेऽतिष्ठे
 १० सुर्वापञ्चलमण्डपां दुरितपमैर्दृश्यो द्विवां
 ८ सुकणरजसरीक्षपराजितां
 १० सुमेरुगिरिर्मुपति ध्वनदनेकदिग्मानके
 ४८ सांवरणपद्म धीगीरी
 ६९ स्तुत तं येन निर्हृता-

ह (१)

- ६५ हन्तुं महामोहतनोऽश्वमाणा-

ક-પરિશિષ્ટમ્
શ્રીવપ્પમદ્વિસૂરિભિર્વિરચિતં
॥ શારદા-સ્તોત્રમ્ ॥

કલમરાલવિહક્તમવાહના
સિતદુકૂલવિભૂષણલેપના ।

પ્રણતભૂમિરુહામૃતસારિણી
પ્રવરદેહવિભાભરધારિણી ॥

—દ્વતવિલમ્બિતમ્

અમૃતપૂર્ણકમળડહારિણી

ત્રિદશદાનવમાનવસેવિતા ।

ભગવતી પરમૈવ સરસ્વતી

મમ પુનાતુ સદા નયનામ્બુજમ્ ॥૧-૨॥ ” —યુગમ્

“ મનોહર હંસ પક્ષીરૂપ વાહનવાળી, શ્વેત વસ્ત્ર, અલંકાર અને લેપ (સુગંધી દ્રવ્ય) થી યુક્ત, પ્રણામ કરેલા (પ્રાણીઓ) રૂપી વૃક્ષોનું (સિંચન કરવામાં) અમૃતની નીક બેવી, ઉત્તમ શરીરની કાન્તિના સમૂહને ધારણ કરનારી, અમૃતથી ભરેલા એવા કમણ્ડલુ વડે મનોહર તેમજ દેવ, દાનવ અને માનવો વડે સેવિત એવી ઉત્તમ ભગવતી સરસ્વતી મારા નેત્ર-કમલને સર્વદા ખવિત્ર કરે (અર્થાત્ મને દર્શન આપે) ” —૧-૨

જિનપતિપ્રથિતાઃ સિલવાઃ આયી

ગણધરાનનમણ્ડપનર્તકી ।

ગુરુમુખામ્બુજલેલનહંસિકા

વિજયતે જગતિ શ્રુતદેવતા ॥ ૩ ॥ —દ્વત

“ જિનેશ્વરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સમસ્ત સાહિત્યરૂપ, વળી ગણધરાના સુખરૂપ મણ્ડપને વિષે નૃત્ય કરનારી તેમજ ગુરુના વદન-કમલને વિષે ક્રીડા કરનારી હંસિકા એવી શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી) વિશ્વમાં વિખ્યાતી વર્તે છે. ” —૩

અમૃતદીધિતિવિમ્વસમાનનાં
ત્રિજગતીજનનિર્મિતમાનનામ્ ।

નવરસામૃતવીચિસરસ્વતીં

પ્રેમુદિતઃ પ્રણમામિ સરસ્વતીમ્ ॥ ૪ ॥ -હવં

“અન્ન-મણ્ડલના સમાન સુખવાળી, ત્રણ જગતના લોકો વડે સન્માન પામેલી તેમજ નવ રસરૂપી અમૃતના કલ્પોવોથી (ભોજનગ્રાહી) પરિપૂર્ણ એવી નદીના સમાન એવી સરસ્વતીને હું હર્ષપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.”—૪

વિતૈતકેતકપત્રવિલોચને !

વિહિતસંસ્તૃતિદુષ્કૃતમોચને ! ।

ધવલપક્ષવિહંગમલાઞ્છિતે !

જય સરસ્વતિ ! પ્રૃતિવાઞ્છિતે ! ॥ ૫ ॥ -હવં

“હે વિસ્તૃત કેતક (કેવડા)ના પત્ર એવાં નેત્રવાળી (શારદા) ! કરાવ્યો ॥ સંસારરૂપી પાપનો સાગ જથ્થો એવી હે (વાગીશ્વરી) ! હે ચેત પાંખવાળા પક્ષીથી સંક્રિત (અર્થાત્ હે હંસરૂપ વાહનવાળી શ્રુત-દેવતા) ! પૂર્ણ કર્યા છે મનોરથોને જથ્થો એવી હે (ભારતી) ! હે સરસ્વતી તું ! જયવંતી વર્ત. ”—૫

ભવદનુષ્ઠલેશતરક્ષિતા-

સ્તદુચિતં પ્રવદન્તિ વિપશ્ચિતઃ ।

નૃપસૈભાસુ યતઃ કમલાવલા-

કુચકલાર્લલનાનિ વિતન્વતે ॥ ૬ ॥ -હવં

“આપની કૃપાના અંશથી અંચળ બનેલા પહિડતો રાજ-સભામાં એવું ઉચિત બોલે છે કે જથી કરીને તેઓ લક્ષ્મીરૂપી લલનાના રતનની કલાની કીડાનો વિસ્તાર કરે છે (અર્થાત્ રાજ-સભામાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે). ”—૬

૧ આ પદ્ય સંખ્યાદ્ધારથી ચોથી રહ્યું છે, કેમકે એનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૨ ‘પ્રમદલ’ હિતિ ક-પાઠઃ ।

૩ જેમ આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના બે અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે, તેવી જાતે બાકીનાં બે ચરણોના સંબંધમાં પણ એવું જણાય છે.

૪ ‘સંસ્કૃત’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૫ ‘સમાપ્તવતઃ’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૬ ‘કલ્પવાદિ’ હિતિ ક-પાઠઃ ।

ગતધના અપિ હિ ત્વદનુગ્રહાત્

કલિતકોમલવાક્યસુધોર્મયઃ ।

ચકિતવાલકુરૂઙ્ગવિલોચના

જનમનાંસિ હરન્તિતરાં નરાઃ ॥ ૭ ॥ -દ્રુત૦

“(હે શારદા!) નિર્ધન હોવા છતાં પણ તારી કૃપાથી મૃદુ (ઠામળ) વચનામૃતની ગર્ભિણી (મોળંગ) થી અલંકૃત (થયેલા) તેમજ વિસ્મય પામેલા મૃગનાં બાળકના જેવાં નેત્રવાળા (બનેલા) મનુષ્યો માનવોના મનને અત્યંત હરી લે છે.”—૭

કરસરોરુહચ્ચલનચન્નલા

તવ વિભાતિ વરા જપમાલિકા ।

શ્રુતપયોનિધિમધ્યવિક્સરો-

જ્વલતરૂઙ્ગકલાગ્રહસાગ્રહા ॥ ૮ ॥ -દ્રુત૦

“હસ્તરૂપી કમલને વિષે કીડા કરવામાં અપળ એવી, તથા શ્રુત-સાગરના મધ્યના વિક્સર-તેમજ નિર્મલ એવા તરંગોની કલાને ગ્રહણ કરવામાં આગ્રહવાળી-તેમજ એક એવી તારી જપ-માલા વિશેષ શોભે છે.”—૮

દ્વિરદકેસરિમારિભુજઙ્ગમા-

સૈહનતસ્કરરાજરૂજાં ભયમ્ ।

તવ ગુણાવલિગાનતરઙ્ગિણાં

ન ભવિનાં ભવતિ શ્રુતદેવતે! ॥ ૯ ॥ -દ્રુત૦

“હે સરસ્વતી! તારા ગુણોની શ્રેણિના ગાનને વિષે અપળ એવા ભય (જનો)ને હાથી સિંહ, મરઘી, સાપ, દુશ્મન, ચોર, રાજા તથા રોગનો ભય (લાગતો) નથી.”—૯

ॐ હ્રીં ક્લીં તતઃ શ્રીં તદનુ હસકલહીમથો ઈ નમોઽન્તે

લક્ષં સાક્ષાજ્ઞપેદ્ યઃ કરસમવિધિના સત્તપા બ્રહ્મચારી ।

નિર્યાન્તીં ચન્દ્રવિમ્બાત્ કલયતિ મનસા ત્વાં જગન્નિદ્રિકામાં

સોઽલ્યર્થ વહ્નિકુણ્ડે વિહિતઘૃતહુતિઃ સ્યાદ્ દશાંશેન વિદ્વાન્ ॥૧૦॥

—સગ્

૧ ‘કદામ્’ હિતિ ગ-પાઠઃ । ૨ ‘જ્વલન્તસ્કરરાજરૂજાં’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૩ ‘ભવતે’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૪ ‘દ્વલ્લે’ હિતિ સ્વ-પાઠઃ । ૫ નિર્યાન્તીં’ હિતિ સ્વ-ગ-પાઠઃ । ૬ ‘વિમ્બા’ હિતિ ક-પાઠઃ ।

“ ૐ હ્રીં ક્લીં વ્હ્રીં સાર પછી શ્રીં અને વળી સાર બાદ હ, સ, ક, ડ અને હ્રીં તથા વળી સાર બાદ ઈં અને અન્તમાં નમઃ (અર્થાત્ ૐ હ્રીં ક્લીં વ્હ્રીં શ્રીં હસકલ્હ્રીં ઈં નમઃ) એવો બપ જે બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ઉત્તમ તપ કરીને હસ્ત-સમાન (અર્થાત્ નંદાવર્ત યા શંખાવર્ત) વિધિ વડે સાક્ષાત્ લાખ વાર બપે તેમજ ચન્દ્ર-મણ્ડલમાંથી બહાર નીકળી આવતી તથા વિધને વિધે ચન્દ્ર-પ્રભા (ચાંદણી) જેવી એવી તને મનથી કેખે, તે મનુષ્ય દશાંશ (દશ હજાર બપે) પૂર્વક અગ્નિ-કુણ્ડમાં ધીમે ધીમે કરીને પ્રખર પહિડત બને. ”—૧૦

રે રે લક્ષણ-કાવ્ય-નાટક-કથા-ચમ્પૂસમાલોકને
 ક્વાયાસં વિતનોપિ વાલિશ ! મુધા કિં નમ્રવક્રામ્બુજઃ ? ।
 ભક્ત્યાઽઽરાધય મન્નરાજમહસૌંજેનાનિશં ભારતી
 યેન ત્વં કવિતાવિતાનસવિતાંઽદ્વૈતપ્રવુદ્ધાયસે ॥ ૧૧ ॥ -શાંદૃં

“ હે બાળક ! નમ્ર વદન-કમલવાળો યદને તું લક્ષણ, કાવ્ય, નાટક, કથા અને ચમ્પૂ જેવામાં શા મટિ ફેગટ પ્રયાસ કરે છે ? આ મંત્રરાજરૂપ મહત્તી ભક્તિપૂર્વક તું પ્રતિદિન સરસ્વતીનું આરાધન કર કે જેથી તું કવિતા કરવામાં સૂર્યના સમાન પ્રતાપી થઈ અસાધારણ પહિડત થાય. ”—૧૧

ચન્દ્રચન્દ્રમુખી પ્રસિદ્ધમહિમા સ્વાચ્છન્દ્યરાજ્યપ્રદા
 નાયાસેન સુરાસુરેશ્વરગણેરભ્યર્ચિતા ભક્તિઃ ।

દેવી સંસ્તુતવેમવા મલયજાલેપાદ્મરેન્ન્યુતિઃ

સા માં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી ત્રેલોક્યસંજીવિની ॥૧૨॥ -શાંદૃં

“ હાલતા ચન્દ્રના જેવા વદનવાળી, પ્રસિદ્ધ પ્રભાવવાળી, સ્વતંત્રતારૂપી રાજ્ય અર્પણ કરનારી, દેવ અને દાનવોના સ્વામીઓના સમૂહો વડે ભક્તિપૂર્વક અનાયાસે સ્તુતિ કરાયેલી, પ્રશંસા પામેલી સંપત્તિવાળી, મલયજાલ (ચન્દ્રના) લેપરૂપી અંગના રંગની પ્રભાવાળી તેમજ (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપી) ત્રિલુપ્તનને સજીવન કરનારી એવી સુપ્રસિદ્ધ તે ભગવતી દેવી સરસ્વતી આરૂં રક્ષણ કરે. ”—૧૨

૧ ‘૦અમ્’ इति क-पाठः । २ ‘०मा तेना०’ इति ख-ग-पाठः । ३ ‘०ता वेता मनु०’ इति क-पाठः ।
 ૪ ‘रघुपतिः’ इति ग-पाठः ।

સ્તવનમેતદનેકગુણાન્વિતં

પઠતિ યો ભવિકઃ પ્રમૈનાઃ પ્રગે ।

સ સૈહસા મધુરૈર્વચનામૃતૈ-

નૃપગણાનપિ રજ્જયતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૧૩ ॥ -કુત૦

“જે લગ્ય પ્રાણી પ્રકૃતિત ચિત્તપૂર્વક આ અનેક ગુણોથી યુક્ત સ્તોત્ર સવારના પહોરમાં લાણે છે, તે મધુર વચનરૂપ અમૃત વડે નૃપતિઓના સમૂહોને પણ એકદમ સ્પષ્ટ રીતે ખુશી કરે છે.”—૧૩

॥ इति श्रीशारदास्तोत्रं वप्पभट्टिसूरिभिर्विरचितम् ॥

ख-परिशिष्टम् .

ॐ नमो जिनाय ।

॥ श्रीवप्पभट्टिसूरिचरितम् ॥

गुर्जरदेशे पाटलिपुरे जितशत्रुराजा राज्यं करोति स्म । तत्र श्रीसिद्धसेननामा सूरि-
श्वरोऽस्ति स्म । स मोढेरकपुरमहास्थाने श्रीमहावीरनमस्कारकरणाय आगतः, श्रीमहा-
वीरं नत्वा तीर्थोपवासं कृत्वा चात्मारामरतो योगनिद्रया स्थितः सन् स्वप्नं ददर्श, यथा-
केशरिकिशोरको देवगृहोपरि क्रीडति । स्वप्नं लब्ध्वाऽजागरीत् । मङ्गल्यस्तवनान्यपाठीत् ।
प्रभाते च चैत्यं गतः । तत्र पट्टवार्पिको वाल एको वालांशुमालिसमद्युतिराजगाम ।

सूरिणा पृष्टः-भो अर्भक! कस्त्वम्? कुत आगतः? । तेनोक्तम्-पञ्चालदेशे द्र(दु?)-
म्बाउधीग्रामे वप्पाख्यः क्षत्रियः, तस्य भट्टिर्नाम सधर्मचारिणी, तयोः सूरपालनामा
पुत्रोऽहम् । मत्तातस्य बहवो भुजबलगर्विताः सपरिच्छदाः शत्रवः सन्ति, तान् सर्वान् हन्तुं
सन्नह्य चलन्नासम्, पित्रा निपिद्धः-वत्स! वालस्त्वं नास्मै कर्मणे प्रगल्भसे, अलमुद्यो-
गेन । ततोऽहं क्रुद्धः-किमनेन निरभिमानेन पित्राऽपि, यः स्वयमरीन् न निहन्ति
मामपि घ्नन्तं निवारयति? अपमानेन मातापितरावनापृच्छयात्रागतः । सूरिणा चिन्तितम्-
अहो दिव्यं रत्नम्! न मानवमात्रोऽयम् । “तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते” इति विमृश्य
वाल आलापितः-वत्स! अस्माकं पार्श्वे तिष्ठ निजगृहाधिकसुखेन । वालेनोक्तम्-महान्
प्रसादः, (स) स्वस्थानमानीतः, सङ्गो हृष्टः । तद्रूपविलोकेनेन दृष्टयस्तुष्टिं न मन्यन्ते,
पाठयित्वा विलोकितः, एकाहेन श्लोकसहस्रमध्यगीष्ट । गुरवस्तुष्टुवुः । रत्नानि पुण्यप्र-
करप्राप्त्यानि । धन्या वयम् । तेन वालकेनाप्यल्पदिनैर्लक्षणसाहित्यादीनि भूयांसि
शास्त्राणि पर्यशीलिष्यत, ततो गुरवो द्रम्बाउधीग्रामे जग्मुः, वालस्य पितरौ आगतौ
वन्दितुं, गुरुभिरालापितौ-पुत्रा भवन्ति भूयांसोऽपि, किं तैः संसारावकरकृमिभिः? ।
अयं तु युवयोः पुत्रो व्रतमीहते । दीयतां नः, गृह्यतां धर्मम्(र्मः), नष्टं मृतं सहन्ति(न्ते)
हि पितरौ निजजनयम्, श्लाघ्योऽयं भवतितीर्थुः । पितृभ्यां उक्तम्-भगवन्! अयमेक एवं
मत्कुलतन्तुः कथं दातुं शक्यते? । तावता सविधस्येन सूरपालेन उदितम्-अहं चारित्र्यं
गृह्णाम्येव । यतः-

“सा बुद्धिः प्रलयं प्रयातु कुलिशं तस्मिन् श्रुते पात्यतां

वल्गान्तः प्रविशन्तु ते हुतभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।

यैः सर्वैः शरदिन्दुकुन्दविशदैः प्राप्तैरपि प्राप्यते

भूयोऽप्यत्र पुरन्धिरन्धनरकक्रोडाधिवासव्यथा ॥ १ ॥”-शार्दूल०

ततो ज्ञाततन्निश्चयाभ्यां मातापितृभ्यां जल्पितम्-भगवन्! गृहाण पात्रमेतत् । परं
वप्पभट्टिरिति नाम अस्य कर्तव्यम् । गुरुभिर्भणितम्-अस्तु को दोषः?, पुण्यवन्तौ युवाम्,
युवयोरयं लाभः सम्पन्नः । वप्पं भट्टिं च आपृच्छ च सूरपालं गृहीत्वा सिद्धसेना-
चार्याः मोदेरकं गताः ।

शंताष्टके वत्सराणां, गते विक्रमकालतः ।

सप्ताधिके राघशुक्ल-तृतीयादिवसे गुरो ॥ १ ॥-अनुष्टुप्

दीक्षा दत्ता । वप्पभट्टिरिति नाम विश्ववह्मं जुष्टुपे । सङ्गमार्धनया तत्र चातुर्मासिकं
कृतम् ॥

बहिर्भूमिगतस्य वप्पभट्टेर्महतीं पृष्टिमतनिष्ट घनः । कापि देवकुले स्थितः सः, तत्र
देवकुले महावीर्यः कोऽपि पुमानागतः । अत्र देवकुले प्रशस्तिकाव्यानि रसाव्यानि
गम्भीरांधीनि तेन वप्पभट्टिपार्श्वीत् व्याख्यापितानि । ततः स वप्पभट्टिना समं वत्स-
तिमायातः, गुरुमिराशीर्भिरभिनन्दितः, आम्रायं पृष्टः । ततोऽसौ जगाद-भगवन्! कान्य-
कुलदेशे गोपालगिरिवुर्गनगरे यशोधर्मनृपतेः सुपुत्रादेवीकुक्षिजन्मा नन्दनोऽहं, यौवने
निर्गलो धनं लीलया व्ययन् पित्रा कुपितेन शिक्षितः-वत्स! धनार्जकस्य कृष्णमस्या-
नव्ययी पुत्रो न वेत्ति, ततस्त्वं मितव्ययो भव । ततोऽहं कोपादिहागमम् । गुरवोऽप्युचुः-
किं ते नाम? । खटिकया भुवि लिखित्वा दर्शितं आम इति ।

“महाजनाचारपरम्परेदशी

स्वनामादि (म साक्षात्) ब्रुवते न साधवः ।

अतोऽभिधानुं न तदुत्सहे पुन-

र्जनः किलाचारमुचं विगायति ॥ १ ॥”-उपेन्द्रवज्रा

तस्याश्रितत्वेन गुरवो हृष्टाः । चिन्तितं च तैः—

पूर्वं श्रीरामसैन्येऽर्क्षा, दृष्टः पाण्मासिकः शिशुः ।

पीलुवृक्षमहाजाल्यां, वस्त्रान्दोलकमास्थितः ॥ १ ॥-अनु०

अचलच्छाद्यया च पुण्यपुरुषो निर्णीतः । ततस्तज्जननी घन्यफलानि विचिन्वानाऽस्मा-
भिर्भणिता-वत्से! का त्वम्? किं या तव कुलम्? । साऽवादीक्षिजं कुलम्-अहं राजपुत्री
कन्यकुञ्जेशयशोधर्मपत्नी सुपुत्रानामाऽहं । अस्मिन् भुते गर्भस्थिते सति दृढकर्मणव-
शीकृतधवया वकुलप्रमाणया कृत्ययेव क्रूरया सपत्न्या मिथ्या परपुरुषदोषमारोप्य गृहा-
क्षिप्काशिता । अपमानेन श्वशुरकुलपितृकुले हित्वा भ्रमन्तीह समागता घनवृत्त्या जीवामि
वालं च पालयामि । इदं श्रुत्वाऽस्माभिः प्रोक्ता-वत्से! अस्मच्चैत्यं समागच्छ, वत्सं

१ इदं पद्यं प्रभावकचरित्रे (पृ० १२९) अपि दृश्यते ।

२ असौल्लेखः प्रभावकचरित्रे (पृ० १३१) अपि, परन्तु तत्र शिशुस्थाने किलेति पाठः ।

प्रवर्धय । तथा तथा कृतम् । सपत्न्यपि बहुसपत्नीकृतमरणप्रयोगैर्ममार । ततो विशिष्ट-
पुरुषैः कन्यकुब्जे यशोधर्मा विज्ञप्तः—देव ! सुयशा राज्ञी निर्दोषाऽपि (त्वया निर्वा-
सिता, सपुत्रा समानीयतां, राज्ञा तुष्टाऽऽनीता) । कदाचिद् विहरन्तो वयं तस्या देशं
गताः । तथा पूर्वप्रतिपन्नं स्मरन्त्या वयं वन्दिताः, अनेनामनाम्ना तत्सुतेन भाव्यम् ।
एवं चिरं विभाव्य सूरयस्तमूचुः—वत्स ! वस निश्चिन्तो निजेन सुहृदा वप्पभट्टिना समं
अस्मत्सन्निधौ त्वम् । गृहाण कलाः—लिखितं १ गणितं २ गीतं ३ नृत्यं ४ वाद्यं ५
पठितं ६ व्याकरणं ७ छन्दो ८ ज्योतिषं ९ शिक्षा १० निरुक्तं ११ कालायनं १२
निघण्टुः १३ पत्रच्छेद्यं १४ नखच्छेद्यं १५ रत्नपरीक्षा १६ आयुधाभ्यासः १७ गजारोहणं
१८ तुरगारोहणं १९ तयोः शिक्षा २० मन्त्रवादः २१ यन्त्रवादः २२ रसवादः २३
खन्यवादः २४ रसायनं २५ विज्ञानं २६ तर्कवादः २७ सिद्धान्तं २८ विषवादः २९ गारु-
डवादः ३० शकुनवादः ३१ वैद्यकवादः ३२ आचार्यविद्या ३३ आगमः ३४ प्रासाद-
लक्षणं ३५ सामुद्रिकं ३६ स्मृतिः ३७ पुराणं ३८ इतिहासः ३९ वेदः ४० विधिः ४१
विद्यानन्दवादः ४२ दर्शनसंस्कारः ४३ खेचरीकला ४४ अमरीकला ४५ इन्द्रजालं
४६ पातालसिद्धिः ४७ धूर्तशम्बलं ४८ गन्धर्ववादः ४९ वृक्षचिकित्सा ५० कृत्रिमम-
णिकर्म ५१ सर्वकरणी ५२ वशीकर्म ५३ पणकर्म ५४ चित्रकर्म ५५ काष्ठघटनं ५६
पापाणकर्म ५७ लेप्यकर्म ५८ चर्मकर्म ५९ यन्त्रकरसवती ६० काव्यं ६१ अलंकारः
६२ हसितं ६३ संस्कृतं ६४ प्राकृतं ६५ पैशाचिकं ६६ अपभ्रंशः ६७ कपटं ६८ देश-
भाषा ६९ धातुकर्म ७० प्रयोगोपायः ७१ केवलीविधिः ७२ । एताः सकलाः कलाः
शिक्षितवान्, लक्षणतर्कादि परिचितवान्, वप्पभट्टिना साकमस्थिमज्जान्यायेन प्रीतिं
वद्ववान् । यतः—

“आपातगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

ह्रस्वा पुरो वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ १ ॥”—उपजातिः

कियत्यपि गते काले यशोधर्मनृपेणासाध्यव्याधिव्याधितेन पट्टाभिषेकार्थं आमकुमारा-
ऽऽकारणाय प्रधानपुरुषाः ग्रहिताः । अनिच्छन्नपि तैस्तत्र नीतः । पितुर्मिलितः, पित्राऽऽ-
लिङ्गितः, सवाष्पगद्गदं उपालब्धश्च—

“धिग् वृत्ततां समुचितां धिगनाविलत्वं

धिक् कुन्दसुन्दरगुणग्रहणाग्रहत्वम् ।

चक्रेकसीन्नि तव मौक्तिक ! येन वृद्धि-

वर्धनेन तस्य कथमभ्युपयुज्यसे यत् १ ॥ १ ॥”—वसन्ततिलका

अभिपिक्तश्च राज्ये । शिक्षितश्च प्रजापालनादौ । एतत् कृत्वा यशोधर्माऽऽर्हतं त्रिधा शुद्ध्या शरणं श्रयन् छां गतः । आमो राजा पितुरार्षदेहिकं कृतवान्, द्विजातिदीनलोकाय वित्तं दत्तवान् । लक्षद्वयमश्वानां, हस्तिनां स्थानां च प्रत्येकं चतुर्दशशती, एका कोटी पदातीनां, एवं राज्यश्रीः श्रीआमस्य न्यायारामस्य । तथा(पि) वप्प(भट्टि)मित्रं विना पला-लपूलप्रायं मन्यते स्म सः । ततो मित्रानयनाय प्रधानपुरुषानम्रपीत् । तैस्तत्र गत्वा विज्ञप्तम्—श्रीवप्पभट्टे! आमराजः समुत्कण्ठयाऽऽह्वयति, आगम्यताम् । वप्पभट्टिना गुरुणां वद-नक्रमलमवलोकितं, तैः सङ्खानुमत्या गीतार्थयतिभिः समं वप्प(भट्टि)मुनिः प्रहितः, आमस्य पुरं गोपालगिरिं प्राप । राजा सबलबाहुनः सम्मुखमगात् । प्रविश्य(वेशः) महमकार्षीत्, सीधमनैपीत्, अघोचत्—भगवन्! अर्धराज्यं गृहाण । तेनोक्तम्—अस्माकं निर्मन्थानां सावधेन राज्येन किं प्रयोजनम्? । यतः—

“अनेकयोनिसम्पाता—नन्तवाधाविधायिनी ।

अभिमानफलंवेयं, राज्यश्रीः साऽपि नश्वरी ॥ १ ॥”—अनु०

ततो राज्ञाऽसौ तुङ्गगृहे स्थापितः । प्रातः समागताय वप्पभट्टये नृपेण सिंहासनं मण्डापितम् । तेन गदितम्—उषीपते! आचार्यपदं विना सिंहासनं न युक्तम् । गुर्वाशा-तना भवेत् । ततो राज्ञा वप्पभट्टिः प्रधानसचिवैः सह गुर्वन्तिके प्रहितः, विज्ञप्तिका च दत्ता—यदि प्राणैः कार्यं तदा प्रसद्य सद्योऽयं महर्षिः सूरिपदे स्थाप्यः, (यतः) “योग्यं सुतं च शिष्यं च, नयन्ति गुरवः श्रियम्”, स्थापितमात्रश्चात्र शीघ्रं प्रेषणीयः, अन्यथाऽहं न भवामि, मा विलम्बताम् । अखण्डप्रयाणकैर्मंदिरकं प्राप्तः । प्रभो! राज्ञो विज्ञप्त्यर्थो अनुसार्थाः, उचितज्ञा हि भवादृशाः ॥

अथ श्रीसिद्धसेनाचार्यैर्वप्पभट्टिः सूरिपदे स्थापितः । तदङ्गे श्रीः साक्षादिव सङ्का-मन्ती दृष्टा । रहसि शिक्षा दत्ता—वत्स! तव राजसत्कारो भृशं भावी । ततश्च लक्ष्मीः प्रवत्स्यति । तत्र इन्द्रियजयो दुष्करः । त्वं ब्रह्मचारी महान् भवेः । “विकारहेतौ सति विक्रियन्ते, येषां न चेतांसि त एव धीराः ” अनेन महाव्रतेन महत्तरः स्फुरिष्यति ।

“एकादशेऽधिके तत्र, जाते वर्षशताष्टके ।

विक्रमाख्येऽभवत् सूरिः, कृष्णचैत्राष्टमीदिने ॥ १ ॥”—अनु०

गुरुणा आमराजसमीपे प्रेषितः । तत्र प्राप्तः गोपालगिरेः प्रासुके वनोद्देशे स्थितः । राजा अभ्यागत्य महामहेन तं पुरीं प्रावीविशत् । श्रीवप्पभट्टिसूरिणा तत्र देशना क्लेशना-शिनी कृता—

१ तच्छ्रुत्वा धीवप्पभट्टिसूरिर्मदकरोत् तत् कथ्यते—

“भक्तं भक्तस्य लोकस्य, विकृतीश्वरिणा अपि ।

आब्रज्य मैव भोक्ष्येऽहं—अयं नियममग्रीह ॥”—प्रभावक० (५० ११५)

२ ‘विक्रमात् सोऽभवत्’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (५० ११५) ।

“श्रीरियं प्रायशः पुंसा-मुपस्कारैककारणम् ।

तामुपस्कुर्वते ये तु, रत्नसूतैरसौ रसा ॥ १ ॥”—अनु०

आमेन गुरूपदेशादेकोत्तरशतहस्तप्रमाणः प्रासादः कारितोः गोपगिरौ, अष्टादशभार-
प्रमाणं श्रीवर्धमानविम्बं तत्र निवेशयांचभूव, प्रतिष्ठां विभावयांचके । तत्र चैत्ये मूलम-
ण्डपः सपादलक्षसौवर्णटङ्ककैर्निष्पन्नः इति वृद्धाः प्राहुः । आमः कुञ्जराखडः सर्वद्व्या
चैत्यवन्दनाय याति, मिथ्यादृशां दृशौ सैन्धवेन पूर्येते, सम्यग्दृशाममृतेनैव । एवं प्रभाव-
वान् प्रातर्नृपोऽमूल्यमनर्घ्यं सिंहासनं सूरये निवेशापयति । तद् दृष्ट्वा विप्रैः कुधा ज्वलद्भिः
भूपो विज्ञप्तः—देव ! श्वेताम्बरा अमी शूद्राः, एभ्यः सिंहासनं किम् ? अधस्तात् परं हसीयो
भवतु । मुहुर्मुहुस्तैरित्थं विज्ञप्त्या कदर्थ्यमानः पार्थिवो मूलसिंहासनं कोशगं कारयित्वाऽ-
न्यत् लघ्वारोपयत्, प्रत्यूपे सूरीन्द्रेण दृष्ट्वा रुष्टेनैव राज्ञोऽग्रे पठितम्—

“मर्दय मानमतङ्गजदर्पं, विनयशरीरविनाशनसर्पम् ।

क्षीणो दर्पाद् दशवदनोऽपि, यस्य न तुल्यो भुवने कोऽपि ॥ १ ॥”

इदं श्रुत्वा राज्ञा ह्रीणेन सदा भूयो मूलसिंहासनमनुज्ञातम् । अपराधः क्षामितः ॥
एकदा सपादकोटी हेन्नो दत्ता गुरुभ्यः । तैर्निरीहैः सा जीणोद्धारे ऋद्धियुक्तश्रावकपाश्वे
व्यथिता ॥

अन्यदा शुद्धान्ते प्रम्लानवदनां वल्लभां दृष्ट्वा प्रभोः पुरो गाथार्धं राजा प्राह—

“अर्जवि सा परितप्पइ, कमलमुही अप्पणो पमाणं ।”

“सुत्तविउद्धेण तए, जीसे पच्छाइयं अंगं ॥ १ ॥”—आर्या

उत्तरार्धेन प्रभुणा प्रत्युत्तरं दत्तम् । राजा आत्मसंवादात् चमत्कृतः ॥

अन्यदा प्रियां पदे पदे मन्दं सञ्चरन्तीं दृष्ट्वा गाथार्धं राजा जगाद—

“वाला चंक्कम्मी, पए पए कीस कुणइ मुहभंगं ? ।”

“नूनं रमणपएसे, मेहलिया छिवइ नहपंती ॥ १ ॥”—आर्या

एतदूर्ध्वं समस्यया पूरितं गुरुणा । इदं श्रुत्वा राजा मुखं निश्वासाहतदर्पणसमं दधे
अमी मदन्तःपुरे कृतविप्लवा इति धिया, तच्चाचार्यैः क्षणार्धेनावगतम्, चिन्तितं च—अहो !
विद्यागुणोऽपि दोषतां गतः—

“जलधेरपि कल्लोला-श्रापलानि कपेरपि ।

शक्यन्ते यत्नतो रोद्धुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥ १ ॥”—अनु०

रात्रौ सूरिः सङ्गमनापृच्छय राजद्वारकपाटसम्पुटतटे काव्यमेकं लिखित्वा पुराद्
बहिर्ययौ । तद्यथा—

१ अद्यापि सा परितपति, कमलमुखी आत्मनः प्रसादेन ।

सुप्तविबुद्धेन त्वया, यस्याः प्रच्छादितमङ्गम् ॥ १ ॥

२ वाला चङ्काम्यन्ती, पदे पदे कुतः कुस्ते मुखमङ्गम् ? ।

नूनं रमणप्रदेशे, मेखलया स्पृश्यते नखपङ्क्तिः ॥ १ ॥

“यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे! मत्तः स्थितिं प्रच्युता
यतिप्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कथाः ।

धीमंस्ते मणयो वयं यदि भवद्वन्द्वप्रतिष्ठास्तदा

ते^१ शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलो करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥—शार्दूल०

रैचिरचरणारकाः सक्ताः सदैव हि सद्गतां

परमकवयः काम्याः सौम्या वयं धवलच्छदाः ।

गुणपरिचयोद्धर्पाः सम्यग् गुणातिशयस्पृशः

क्षितिष ! तव भोऽभ्यर्णं तूर्णं सुमानसमाश्रिताः ॥ २ ॥”—हरिणी

दिनैः कतिपर्यगांडवेशान्तर्विहरन् लक्षणावतीनाम्न्याः पुरो बहिरारामे समवासाशीत् ।
तत्र पुरे धर्मो नाम राजा । स च गुणज्ञः । तस्य सभायां वाक्पतिनामा कविराजोऽस्ति ।
तेन सूरिणामागमनं लोकादवगतम् । ज्ञापितश्च राजा । राज्ञा प्रवेशमहः कारितः । पूर्वमे
सौधोपान्ते गुरुस्तुङ्गगृहे स्थितः । राजा नित्यं वन्दते । कवयो रञ्जिताश्च । प्रभावना प्रेध-
ते स यश्च कुन्दशुभ्रम् ॥

इतश्च यदा वप्पभट्टिः कृतविहारः प्रातः श्रीआमपार्श्वं नायातः, तदा तेन सर्वत्राव-
लोकितः, न लब्धः । जातो विलक्षित आमः, ‘यामः स्वस्ति तय०’ इत्यादिकार्यं दृष्टम् ।
वर्णा उपलक्षिताः । ध्रुवं स मां मुक्त्वाऽपगत एवेति निर्णीतम् ॥

। तं मुखे धृत्वा घाससाऽऽच्छाद्य सौधं
गतः, । . . .

“शस्त्रं शस्त्रं कृषिर्यथा, अन्यो यो येन जीवति ।”

पूरिता सर्वैरपि, न तु नृपश्चमच्चकार हृदयाभिप्रायाकथनात् । तदा वप्पभट्टिं बाढं स्मृ-
तवान् । सा हृदयसंवादिनी गीस्तत्रैव । अथ पटहमवीवदत् । तत्रेदमजुषुपत्—यो मम
हृद्गतां समस्तां पूरयति तस्मै सुवर्णटङ्ककलशं ददामि । तदा गोपगिरेर्दूतकारः कश्चिद्
गांडवेशं गतः, स वप्पभट्टिसूरिणामग्रे तत्समस्यापादद्वयं कथितवान् । सूरिणा पश्चिमार्धं
पठे—

“सुगृहीतं च कर्तव्यं, कृष्णसर्पमुखं यथा ॥ १ ॥”—अनु०

स हि भगवान् पट्टविकृतित्यागी सिद्धसारस्वतो गुगनगमनशक्त्या विविधतीर्थवन्दन-
शक्तियुक्तः तस्य कियदेतत् ? । स द्यूतकारस्तस्य पादद्वयं गोपगिरे श्रीआमाय निवेदित-

१ ‘आम!’ इत्यपि पाठः । २ ‘के’ इति पाठान्तरम् ।

३ अथ पद्यलेदं स्थानं न समीचीनं, काव्यमेकं लिखितेषु लोकात्, अथ प्रत्यक्षत्वं धर्मद्वन्द्वानात्मक इति
प्रभावकचरित्रात् (४० १३५) प्रतिभानि ।

४ ‘सुमानसमंशिताः’ इति पाठः प्रभावकचरित्रे (४० १३९) ।

वान् । राजा दध्यौ-अहो ! सुघटितत्वमर्थस्य । तं पप्रच्छ-केन केयं पूरिता समस्या ? ।
द्यूतकृदाह-लक्षणावल्यां वष्पभट्टिसूरिणा ज्ञानभूरिणा प्रापूरि । तस्योचितं दानं चक्रे ॥

अन्यदा राजा नगर्या वहिर्निर्ययौ । न्यग्रोधद्रुमाधः पान्थं मृतं ददर्श, शाखायां लम्ब-
मानं करपत्रमेकं विपुषां व्यूहं स्रवन्तं गाथार्धं च विशिष्टे ग्राणि लिखितं खटिन्याऽ-
पश्यत्-—

“तइया मह निगमणे, पियाइ थोरंसुएहिं जं रुजं ।”

तदपि समस्यापादद्वयं राज्ञा कविभ्यः कथितं, (किन्तु) न केनापि सुष्ठु प्रपूरितम् ।
राजा चिन्तयति स्म—

“वेद्यानामिव विद्यानां, मुखं कैः केन चुम्बितम् ? ।

हृदयग्राहिणस्तासां, द्वित्राः सन्ति न सन्ति वा ॥ १ ॥”—अनु०

हृदयग्राही स एव मम मित्रं सूरिवरः, स एव दौरोदरिको नृपेण उपसूरि प्रेषि । सूरिणा
अक्षिनिमिषमात्रेण पूरिता समस्या—

“करपत्तयविंदू इय, निवडणेण तं अज्ज संभरियं ॥ १ ॥”

तत् पुनर्धृतकारात् श्रुत्वा राज्ञा दृढोत्कण्ठितेन सुरेराह्वानाय वाग्मिनः सचिवाः
प्रहिताः । उपालम्भसहिता विज्ञप्तिश्च ददे । प्राप्तास्ते तत्र । दृष्टास्तेस्तत्र सूरयः, उपलक्ष्य
वन्दिताः, राजविज्ञप्तिर्दत्ता । तत्र लिखितं वाचितं गुरुभिः—

“न गङ्गां गाङ्गेयं सुयुवतिकपोलस्थलगतं

न वा शुक्तिं मुक्तामणिरुरसिजैस्तान्न रसिकः ।

न कोटीरारूढः स्मरति च सवित्रीं मणिचय-

स्ततो मन्ये विश्वं स्वसुखनिरतं स्नेहविरतम् ॥ १ ॥”—शिखरिणी

“छायाकारणि सिरि धरिय अज्जवि भूमि पडंति ।

पत्तं इह पत्तत्तण तरुवर ! काइं करंति ॥ २ ॥”

सचिवा अप्यूचुः-स्वामिन् ! आमराजा निर्व्याजप्रतीतिर्विज्ञपयति-समागम्यतां शीघ्रम् ।
अयं देशो वसन्तवर्तसितोद्यानलीलां लम्बनीयः, भगवद्वाग्रसलुब्धानामस्माकं इतरकवि-
वाग् न रोचते । (यतः)

१ तदा मम निर्गमने, प्रियया स्मृताश्रुमिर्यद् रुदितम् ।

२ करपत्रकषिन्दूनामिति, निपतनेन तद्वय संसृष्टम् ॥ १ ॥

३ ‘जास्यादरसिकः’ इति पाठान्तरं प्रभावकचरित्रे (पृ० १४१) ।

४ ‘रारूढं स्मरति च सवित्रीं च सुसुवं’ इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

५ छायाकारणात् शिरसि ध्वानि अद्यापि भूमौ पतन्ति ।

प्राप्तमिह पत्रत्वं तरुवर ! किमु करोषि ? ॥

६ ‘पत्तह पट्ट पत्तत्तणं, वरतर ! काइं’ इति पाठः उपदेश-रत्नाकरे (५७ पत्राङ्के) ।

“कथासु ये लब्धरसाः कवीनां
ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु ।
न ग्रन्थिपर्णप्रणयाश्चरन्ति
कस्तूरिकागन्धमृगास्तृणेषु ॥ १ ॥”-उपजातिः

तदाकर्ण्य स्नेहं दधौ, सूरिमिः सचिवाश्चोचिरे—श्रीआमो नृप उत्तममङ्ग एवं
भाषणीयः—

“अस्माभिर्यदि यः कार्यं, तदा धर्मस्य भूपतेः ।
सभायां छद्ममाम्ब्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ १ ॥”-अनु०

अस्माकमिति हि प्रतिज्ञाऽस्ति धर्मेण राज्ञा सह-स्वयमामः समेत्य त्वत्समक्षं यदा-
ऽस्मानाकारयति किल तदा तत्र यामः, नान्यथेति; प्रतिज्ञालोपश्च नोचितः सत्यवादिनां
प्रतिष्ठावताम् । ततो मन्त्रिण उपकन्यकुब्जेशमाजग्मुः । सूरिणा यदुक्तमुक्तम्, ऐसधा-
दक्षि । तत्र लिखितं यथा—

“विन्द्वेण विणावि गया, नरिदभयणेषु हुंति गारविया ।
विंसो न होइ वंसो, गणहि बहुपहिवि गणहि ॥ १ ॥-आर्या
माणससरह सुहाइ, जइवि न लब्धंति रायहंसेहि ।
तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥-,,
परिसेसियहंसउलं-पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्ववि जत्थ गया, हंसा विवया न भणंति ॥ ३ ॥-,,
हंसा जहि गया तहि, गया महिमण्डणा हवंति ।
छेहव ताह महासर-ह जे हंसेहि मुच्चन्ति ॥ ४ ॥-,,
मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणुमोहो ।
पम्भट्टपि हु मलया-उ चंदणं जाइ महयणं ॥ ५ ॥-,,

१ विन्द्वेन विनाऽपि गया नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरवितया ।

विन्द्वो न भवति यन्धो गतेषु बहुवेप्यपि यत्रेषु ॥ १ ॥

मानससरोवरासु सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसैः ।

तथापि न तस्य वैविना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥

परिशेषितहंसकुलमपि मानसं मानसं न सन्देहः ।

अन्यत्रापि यत्र (कुत्र) गता हंसा निवस्यसो न भण्यन्ते ॥ ३ ॥

हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।

छेदस्तेषां महासरसां यानि हंसैर्मुच्यन्ते ॥ ४ ॥

मलयः सचन्दनं पुन नदीमुखद्विदमाणचन्दनद्रुमौवः ।

मम्भट्टमपि च मलयात् प्रन्वयं प्राप्नोति महावेताम् ॥ ५ ॥

अग्रायन्ति महुयरा—ऽविकं कमलायराण मयरदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुयरविहुणो? ॥ ६ ॥
 इकेणं कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुदो ।
 कुच्छुहरयणंपि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥
 तइ मुक्काणवि तरुवर!, फिट्ठइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
 तुहं पुण छाया जइ होई कहवि ता तेहि पत्तेहिं ॥ ८ ॥
 जे केवि पहू महिमं—डलम्मि ते उच्छुदेहसारिच्छा ।
 सरसा जडाण मब्भे, विरसा पत्तेसु दीसन्ति ॥ ९ ॥
 संपेइ पहुणो पहुणो, पहुत्तणं किं चिरन्तणपहुणं? ।
 दोसगुणा गुणदोसा, एहिं कया न हु कया तेहिं ॥ १० ॥

एतद् वाचयित्वा सोत्कण्ठं नृपः सारकतिपयपुरुषावृतोऽचालीत्, गोदावरीतीरग्राम-
 मैकमगमत्, तत्र खण्डदेवकुले वासमकार्षीत् । देवकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता
 गङ्गेव भरतं भेजे । प्रभाते करभमारुह्य तां देवीमापृच्छ्य प्रभुपादान्तं प्राप, गाथार्थं पपाठ—

आग्रायन्ति मधुकरा अयेकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि दृष्टः श्रुतोऽपि किं मधुकरविहीनः? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 स्वया मुक्तानामपि तरुवर! अद्वयति पत्राणां न पत्रत्वम् ।
 तव पुनश्छाया यदि भवति कथमपि तैः पत्रैः ॥ ८ ॥
 ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते इक्षुदेहसदक्षाः ।
 सरसा जटानां (जटानां) मध्ये विरसाः पत्रेषु (पत्रेषु) दृश्यन्ते ॥ ९ ॥
 सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुत्वं किं चिरन्तनप्रभूणाम्? ।
 दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता नैव कृतास्तैः ॥ १० ॥

१ प्रभावकचरित्रेऽपि इमाः सप्त गाथां दृश्यन्ते, परन्तु तत्राशुदेवत्वाद् बहुधा पाठभिन्नता इति प्रतिभाति, अत्र
 तु विशेषो यद् निम्नलिखितां गाथां तत्राधिकाः । तत्रेयं तु प्राथमिका—

गमयमाणसुचंदणु भमहरयणायजं सेरि खंडु ।
 जडउच्छुयु वप्पमट्टि किउ सञ्जुपगाहासंडु ॥
 खंडविणावि अखंड मंडलोचेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरिगयंपि सोहइ ननेइ विमलं ससिरकंदम् ॥
 जड सव्वच्छअहच्चिय उवारिं सुमणाणि सव्वरुक्खार्णं ।
 दावेविव उंति गुणां यहु पत्तिया पावए कोडिम् ॥
 अन्नयोरार्थयोरिका तु 'तइ मुक्कावि०' इति गाथायाः पुरतः, अन्या तु तदुत्तरतः ।

२ एतस्याने निम्न-लिखिता गाथा प्रभावकचरित्रे—

इयं उज्जुयसीलालं कियाण यायपडियवयणं सोहाणा ।
 गुणवंतं हाणं पहुणो पहुणो गुणवंतया दुलहा ॥

“अञ्जवि सां सुमरिञ्जइ को नेहो एगराईए १”

सूरिहिं प्राह—

“गोलानइतीरे सुन्नदेउलंमि जंसि वासमिओ ॥ १ ॥”

इत्यन्योन्यं गाढमालिङ्गितुरुभौ । तत आम आह स्म—

“अद्य मे सफला प्रीति—रद्य मे सफला रतिः ।

अद्य मे सफलं जन्म, अद्य मे सफलं फलम् ॥ १ ॥”

राज्ञी इष्टगोष्ठी यवृते मधुमधुरा । ततः प्रभाते सूरि(णा) धर्माय आमस्य विशिष्टपुरुषा
दर्शिताः । एते आमनृपनराः किलास्मानाहानुमायाता इति । सूरिभिरुक्तम्—आम । आगम्य-
ताम् । धर्मेण राज्ञा पृष्टं विशिष्टजनपार्श्वं—भो आमप्रधाननराः । स भयतां स्वामी कीदृश-
रूपः ? । तैर्निगदितम्—यादृगयं स्थगीधरस्तादृशोऽस्ति । प्रथमं मातुलिङ्गं करे धृत्वा आम
आनीतोऽस्ति । सूरिणा पृष्टम्—भोः स्थगीधर । तव करे किमेतत् ? । स्थगीधरभूतेन आमे-
नोक्तम्—बीजवरा (द्वितीयो राह) इति । धृणाधेन वार्तामध्ये सूरिभिः सूक्तमवतारितम्—
“तुर्सीसीयलीमेलाया केहा, धणउत्तायली पिउमंदसिणेहा ।

विरहिं माणसु जेमरइ तसु कवण निहोरा कछि ए यच्छडी जणु जाणइ दोरा ॥ १ ॥”

इत्यादि गोष्ठ्यां वर्तमानायां स्थगीधर श्रीआमराजश्चिद्रूपको मेलापकाग्निःसुख्य पुराह
षडिः स्थाने स्थाने स्थापितैर्बार्हणः कियतीं भुवं प्रत्याक्रामत् तावता (सूरिनिर्धमेनृपो
गोपगिरिगमनाय पृष्टः, धर्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता, सूरिभिः तत्पूजितः स्थगीधररूपेणामागम-
नेनोक्ता, प्रधानजनः) पृष्टः । तेनोक्तम्—सत्यं सूरिवचः । हस्तीं दर्शितौ, राजा तेन वाक्सं-
यादेन प्रीतः, “अञ्जवि सा परितप्पइ” इत्यादि सर्वं सारस्यतपिलसितमिति निरक्षणीत् ।
शीघ्रं शीघ्रं गोपालगिरिं गतः, पताकातोरणमश्रुप्रतिमश्चादिमहास्तत्रासनं, दिवसाः कल्पपि
अतिक्रान्ताः । ततः श्रीसिद्धसेनसूरयो धार्धकेन पीडिता अनशनं ग्रहीतुकामाः श्रीवप्प-
भट्टिसूरीणामाकारणाय गीतार्थयुगलं प्रेषिषुः, तं गुरोर्लेखमदीदृशत् । तत्र लिखितं यथा—

“अध्यापितोऽसि पदवीमधिरूपितोऽसि

तत् किंचनापि कुरु वप्पभट्टे(टि) । प्रयज्ञात् ।

प्रायोपवेशनरथे विनिवेश्य येम

संप्रेषयस्वमरधाम नितान्तमस्मान् ॥ १ ॥”—वसन्त०

१ अद्यापि सा अर्पते कः चेह एकटाप्प्या ।

२ गोदावरीनदीतीरे शुन्वदेवकुले यदसि वासमिथः ॥ १ ॥

३ तद्वशीतलपोर्मैलापकः कीदृशः ? यनपुत्रवत्तिनोः विषमन्दचेहयोः ।

विरहिं मनुष्यो यो श्रियते तस्य किं सिध्यत्यर्थः ? कर्णे एषा वार्ता जनो जानाति दुर्लभम् ॥ १ ॥

४ ‘तुर्सीसी अकामेलाया केहा जण उत्तायली विषमंदसिणेहाविरहिं ।

माणसु जं मरइ तसु कवण निहोरा कछिपविच्छडी जणु जाणइ दोरा ॥’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ. १११) ।

५ एतद्वाक्याया अर्थानां सादृशं शब्दं व्याख्यातं वप्पभट्टिसूरिभिः, परन्तु न च सर्वैःपुनः कम्बन्ते, अर्थवदृष्ट्यं उ
प्रभावकचरित्रे इत्यर्थः ।

तद् दृष्ट्वा आमभूपतिमापृच्छ च मोढेरकं पुरं ब्रह्मशान्तिस्थापितवीरजिनमहोत्स-
वाढ्यं प्रापुः, ते गुरुन् ववन्दिरे । गुरवोऽपि तान् वाढमालिङ्ग्य आलापयांवभूवुः-
वत्स ! गाढमुत्कण्ठितमस्माकं हृदयं, मुखकमलकमपि विस्मृतं, राजानुगमनमस्माकं दुःखा-
यासीत्, कारय साधनं, अनृणीभव । ततोऽन्याराधनाचतुःशरणगमनदुष्कृतगर्हासुकृ-
तानुमोदिना तीर्थमालावन्दनादिविधिना विधापिता, देवलोकललनानयनत्रिभागपात्रता-
मानञ्चुः । शोक उच्छलितः । ततो वष्पभट्टिः श्रीमद्भोविन्दसूरये श्रीनन्नसूरये च गच्छ-
भारं समर्प्य श्रीआमपार्श्वं समागतः, पूर्ववत् समस्यादिगोष्ठयः स्फुरन्ति ।

एकदा सूरिर्नृपसभायां चिरं पुस्तकाक्षरदत्तदृक् तस्थौ । तत्रैका नर्तकी नृत्यन्ती आसीद्
रूपदासीकृताप्सराः । सूरिर्दृग्नीलनिवारणाय तस्याः शुक्पिच्छनीलवर्णायां नीलकञ्चु-
लिकायां दृशं निवेशयामास । आमस्तथा दृष्ट्वा मनसि पपाठ—

“सिद्धंततत्तपारं-गयाण जोगीण जोगजुत्ताणं ।

जइ ताणंपि मयच्छी, मणंमि ता सच्चिय पमाणं ॥ १ ॥”—आर्या

आमो रात्रौ पुंवेपितां नर्तकीं सूरिवसतौ प्रैषीत् । तया सूरीणां विश्रामणाऽऽरब्धा ।
करस्पर्शेन ज्ञाता युवतिः । सूरीणाऽभिहिता-का त्वम् ? कस्मादिहागता ? अस्मासु
ब्रह्मव्रतनिविडेषु वराकि ! भवत्याः कोऽवकाशः ? वाल्याभिर्न चलति काञ्चनाचलः ।
तयोक्तम्-भवद्भ्यः उपदेष्टुमागता—

“राष्ट्रे सारं वसुधा, वसुधायामपि पुरं पुरे सौधः ।

सौधे तल्पं तल्पे, वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् ॥ १ ॥”—आर्या

इति । किञ्च—

“प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ? ।

प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणापि चेतसा ॥ २ ॥”—अनु०

श्रीआमेन प्रेषिताऽहं भवतां प्राणवलभा शुश्रूषार्थम् । ततः सूरिशक्रो वदति स्म-
अस्माकं ज्ञानद्वक्प्राप्तद्रव्याणां नैव व्यामोहाय प्रगल्भसे—

“मलमूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मृगचक्षुषाम् ।

रतिं करोति को नाम, सुधीर्वर्चोऽगृहेष्विव ? ॥ १ ॥”—अनु०

साऽपि निर्विकारं सूरिवरं निश्चित्य ध्वनचेता प्रातर्नृपतिसमीपं गता । पृच्छते राज्ञे
रात्रीयः सूरिवृत्तान्तः कथितस्तथा । पाषाणघटिता इव तव गुरवः । नवनीतपिण्डमयोऽशेषो
वराको लोकः । यावन्तः कपटप्रपञ्चा हाव-भाव-कटाक्षक्षेप-भुजाक्षेप-चुस्वन-नखदन्तक्षता-
दिविलासार्स्ते सर्वे आजन्मशिक्षितास्तत्र प्रयुक्ताः, पुनस्तिलतुपत्रिभागमपि मनोऽस्य नाचा-
लीत् । अनुराग-बलात्कार-फूत्कार-भीदर्शन-हत्यादानादिभिर्विभीपिकाभिरपि नाक्षुभत् ।
तदेष मन्ये महावज्रमयो न देवकन्याभिर्न विद्याधरीभिर्न नागङ्गनाभिश्चाल्येत, मानुषीणां

तु का कथा ! । अस्मिन् सूरौ धर्मस्यैर्ययुते नृपौ विस्मयानन्दाभ्यां कदम्बमुकुलस्थूलरोमाश्च-
कमुकितगात्रः संवृत्तः । दर्श्या च गुरुं ध्याने प्रत्यक्षं कृत्वा—

“न्युच्छने यामि वाक्यानां, दृशोर्याम्भ्यवतारणम् ।

वैलिक्रियेह साहार्द, हृदाय हृदयाय ते ॥ १ ॥”—अनु०

प्रातर्गुरवः समाजग्मुः । राजा ह्रीणो न वदति किञ्चित् । सूरिभिर्वर्णितम्—राजन् !
मा लज्जिष्ठाः, महर्षीणां दूषणभूषणान्वेषणं राज्ञा कार्यम्, न दोषः । राज्ञोक्तम्—अलमतीत-
पृष्ठान्तचर्यया । एतदहमुत्तम्भितभुजो ह्येव युष्मान् ब्रह्मधनान् समवलोक्य—

“धन्यास्त एव धवलायतलोचनानां

तारुण्यदर्पधनपीनपयोधराणाम् ।

क्षामोदरोपरि लसन्निवलीलतानां

हृष्टाऽऽकृतिं विभूतिमेति मनो न येषाम् ॥ १ ॥”—यसन्तः०

इत्युक्त्वा दण्डप्रणामेन प्रणनाम आमः ॥

अन्येद्युः राजा राजपथेन सञ्चरमाणो हालिकप्रियां परण्डबृहत्पत्रसंवृत्तस्तनविस्तरां
परण्डपत्राणि विचिन्वतीं गृहपार्श्वभागो हृष्टा गाथार्थं योजितवान्—

“तैश्चि वरनिर्गयदलो परण्डो सोहृद् य तरुणेषां ।”

तत् सूरिणां पुरः समस्थात्वेन समर्पितवान् । सूरय ऊचुः—

“इत्थ घरे हलियवह इहहमित्तधणी वसइ ।”

राजा विस्मितः—अहो सारं सारस्वतम् ॥

अन्यदा सायं प्रोषितभर्तृकां वासभयनं वान्तीं यकग्रीवां दीपकरां ददर्श । गाथार्थं प्रोच—

“दिहो वंकग्रीवा अदीवउपहियजायाए ।”

सूर्यग्रे पपाठ । सूरिर्गाथापूर्वार्धमुवाच—

“पिर्यसंभरणपलुहृत्तुअंसुधारानिवायमीथाए ॥ १ ॥”

इति । सूरिभूपी सुखेन कालं गमयतीं धर्मपरीं ॥

अन्यदा धर्मनृपेण प्रहितः आमनृपस्य पार्श्वे दूत एत्यावोचत्—राजन् ! तव विचक्ष-
णतया धर्मनृपः संतुष्टः, पुनः स आह—भवद्भिर्वयं छलिताः, यतो भवद्भ्यो गृहमागत्येभ्यो
नास्मामिर्महानल्योऽपि सत्कारः कृतः । अधुना शृणुत—अस्मद्भ्राज्ये धर्मनकुञ्जरो नाम
महावादी यौद्धदर्शनो विदेशादागतस्तेन सह संवादं जिघृक्षुः यः कोऽपि वो राज्ये

१ ‘वाक्पाय इग्यां यागपयत्तारणे’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (१० १५२) ।

२ ‘वलिर्विपीये सौशर्वदृषाय हृदयाय च’ इति पाठान्तरं प्रभावक-चरित्रे (१० १५२) ।

३ तदापि वरनिर्गतदल परण्डः शोभते एव तरुणेषु ।

४ भज (पश्चात्) गृहे हालिकवधूः एतावन्मात्रसमा वसति ।

५ इहावकग्रीवा.....

६ प्रियभरणपलुडिताक्षुधारा निरातमीत्या ।

वादी भवति स आनीयताम् । अस्माकं भवद्भिः सह चिरं वैरम् । यः कोऽपि वादी जयी भविष्यति तत्प्रभुरपरस्य राज्यं ग्रहीष्यति । मम वादिना यदा जितं तदा त्वदीयं राज्यं मया ग्राह्यम् । यदि तव वादिना जितं तदा मदीयं राज्यं त्वया ग्राह्यम् । अयं पणः वाग्युद्धमेवास्तु, किं मानवकदर्शनेन ? । आमेनोक्तम्—दूत ! त्वया यदुक्तं तद् धर्मेण कथापितं अथवा स्वतुण्डकण्डनिमात्रेणोक्तम् ? । यदि मे तव प्रभुः सप्ताङ्गं राज्यं वादे जिते समर्पयिष्यति इदं सत्यं तदा वयं वादिनमामन्त्र्यागच्छामः । दूतेनोक्तम्—कारणवशात् युधिष्ठिरेणापि द्रोणपर्वण्यसत्यं भाषितम् । मत्प्रभुस्तु कारणेऽपि न मिथ्या भाषते । आमेन दूतः प्रैषि, उक्तदिनोपरि वष्पभट्टिं गृहीत्वा अर्धपथे उक्तस्थाने अगमत् । धर्मभूपतिरपि वर्धनकुञ्जरं वादीन्द्रमादाय तत्राजगाम । परमारवंशनरेन्द्रमहाकविवाक्पतिनामानं स्वसेवकं सहादाय समानिन्ये । उचितप्रदेशे आवासान् दापयामास । ततो वादिप्रतिवादिनौ पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण वादमारंभाते । सभ्याः कौतुकाक्षिताः पश्यन्ति । द्वावप्यसामान्यप्रतिभौ जौ च । वादे षण्मासा गताः । द्वयोर्मध्ये कोऽपि न हारयति, कोऽपि न जयते । आमेन सूरयः प्रोक्ताः—सर्वाङ्गराजकार्याणां प्रत्यूहः स्यात् (तस्मात्) निर्जीयतामसौ शीघ्रम् । सूरिणा भणितम्—प्रभाते निग्रहीष्यामि, मा स वो भ्रान्तिरभूत् । रात्रौ सूरिश्वरेण मन्त्रशक्त्या मण्डले हारार्धहारमणिकुण्डलमण्डिताङ्गी दीप्ताङ्गरागवसना दिव्यकुसुमपरिमललुलितभवनोदरा भगवती भारती साक्षादागता चतुर्दशभिः काव्यैः साद्यस्कैर्दिव्यैः स्तुता । देव्या उक्तम्—वत्स ! केन कारणेन स्मृता ? । सूरिवरेण भणितम्—षण्मासा वादे लभ्नाः, तथा कुरु यथा वादे निरुत्तरीभवति । वाग्देव्या गदितम्—वत्स ! अहं अनेन प्राक् सप्तभवानाराधिता, मयाऽत्र भवेऽस्मै अक्षयवचना गुटिका दत्ता । तत्प्रभावाच्चक्रिनिधिधनमिव नास्य वचो ज्ञायते । सूरिणोक्तम्—त्वं देवि ! जैनशासनविरोधिनी येन मे जयश्रियं न दत्से ? । भारत्यूचे—वत्स ! जयोपायं ब्रुवे, त्वया प्रातर्वादारम्भे सर्वे वदनशौचं कारणीयाः पार्षद्याः, गण्डूषं कुर्वतस्तस्य वदनाच्च गुटिकां ममेच्छया पतिष्यति, तदा त्वया जेष्यति(ते), एकं तु याचे—मे स्तुतेः चतुर्दशं काव्यं कस्याप्यग्रे न प्रकाश्यम्, तत्पठने हि मया ध्रुवं प्रत्यक्षया भाव्यम्, कियतां प्रत्यक्षा भवामि ? क्लेशेनालम् । एवमुक्त्वा देवी विद्युज्झाङ्गारलीलया तिरोदधे । सूरिभिर्निशि परमाप्तः शिष्य एको वाक्पतिराजसमीपे प्रतिहित्योदितम्, यथा सूरयो वदन्ति—त्वं राजन् ! विद्यानिधिः, अस्माकं लक्षणावतीपुरीपरिचितचरः, तदाऽवादीः—भगवन् ! निरीहा भवन्तः, कां भवद्भक्तिं दर्शयामि ? । तदा वयं अवोचामः—अवसरे कामपि भक्तिं कारयिष्यामः । भवद्भिर्भणितं तथाऽस्तु । इदानीं सोऽवसरोऽत्र समायातः । वाक्पतिना सूरिशिष्यः (भणितः)—किं सूरयः समादिशन्ति मे ? आदिष्टं करवै ध्रुवम् । शिष्यो न्यवेदयत्—राजन् ! गुरवः समादिशन्ति—प्रातः धर्माभयोः सदःस्थयोः सतोस्त्वया वाच्यं यथा वदनशौचं विना भारती न प्रसीदति, तस्माद् वादिप्रतिवादिसभ्यसभ्येशाः सर्वे शौचं कुर्वन्तु, एतावति कृते

भवतां नः सर्वस्नेहः कृत एव । वाक्पतिना तदङ्गीकृतम् । शिष्येणोपगुरुं गत्वा तत् सत्यं
तिज्ञातं कथितम् । तुष्टा गुरवः । प्रत्यूपं उदयति भगवति गभस्तिमालिनि लाक्षालिप्त इ
प्राचीमुखे राजानौ सभायामगाताम् । वाक्पतिना सर्वे वदनशौचं कारिताः, वौद्धवादी

स्वैः परैश्च दत्तम् । धर्मेण सप्ताङ्गं राज्यं आमाय दत्तम् । लाहीदं, धर्माद्वि राज्यं लभते, क
चर्चा ? आमेन गृहीतं, तदा सूरिणा आमः प्रोक्तः—राजन् ! पुना राज्यं धर्माय देहि
महीदानमिदं शोभते च ते । राजस्यापनाचार्याश्च यूयम् । पारम्पर्येण श्रीरामेण वनस्थे
नापि सुग्रीवविभीषणौ राजीकृतौ । त्वमप्यैदं युगीननृपेषु तत्तुल्यः । एतद्वचनसमकालमेव
आमेन गार्भभीर्यादार्यधाम्ना धर्माय तद्राज्यं प्रत्यर्पि, स परिधापितः । मत्ता ये दन्तिनस्ते
शतं, तुङ्गास्तुरङ्गाः सहस्रं सद्रथा (स्रथाः) रथाः शतं वादित्राणि इति प्रादायि । ततः स्व
स्वं स्थानं गताः सर्वे । सूरिभूपौ यशोधवलितसप्तभुवनौ गोपमिरी महावीरमवन्दिषाताम् ।
तदा सूरिकृतं धीरस्तवनम्—“शान्तो वेपः शमसुखफली”त्यादिकाव्यैकदेशमयं, अद्यापि
सङ्गे पठ्यते । सङ्गेन प्रभुर्वचन्दे तुष्टुवे च—

“रवेरेवोदयः श्लाघ्यः, कोऽन्येषामुदयग्रहः ? ।

न तमांसि न तेजांसि, यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥”

अन्यदा स्वपरसमयसूक्तैः प्रबोध्य राजा प्रभुभिर्मयमांसादिसप्तव्यसननियमं प्राहितः,
सम्यक्तयमूलैकादशप्रतनिरतश्च श्रावकः कृतः । द्वादशं प्रतं चातिथिसंविभागरूपं प्रथमचर-
मजिननृपाणां निषिद्धं सिद्धान्ते ॥

एकदा लक्षणावल्यां वीद्धो वर्धनकुञ्जरो धर्मनृपमाह सगत्तदम्—अहं वप्पभट्टिना
जितस्तन्मे न दूषणम् । वप्पभट्टिहिं भारती नररूपा प्रज्ञामयपिण्डः गीःपुत्रः, तत्र
दुनोति, तत् तु दुनोति यत् तव सम्येनासौ वाक्पतिराजेन सूरिकृतमेदात् मम सुखशी-
चोपायेन गुटीं हारयामास । एतावदभिधाय स तारं तारं रुरोद, स निवारितः क्षमापेन
रोदनात् । उक्तं च येन नश्चिरसेवकोऽनेकसमराङ्गणलब्धजयप्रतिष्ठो महाप्रबन्धकविः
पराभविर्तुं न रोचते । क्षमस्वेदमस्यागः । ततो वीद्धो जोषं स्थितः ॥

इतरेद्युर्यशोधर्मनाम्ना समीपदेशस्थेन बलवता भूपेन लक्षणावतीमेत्य रणे धर्मनृपो व्या-
पादितः, राज्यं जगृहे । वाक्पतिरपि वन्दीकृतः । तेन कारागृहस्थेन गौडवधसंज्ञं प्राकृतं
महाकाव्यं रचयित्वा यशोधर्माय राजेन्द्राय दर्शितम् । तेन गुणविशेषविदा ससत्कारं
वन्दिर्मुक्तः क्षमितश्च (यतः) “विद्वान् सर्वत्र पूज्यते” । ततो वाक्पतिर्वप्पभट्टिसमीपं गतः ।

द्वयोस्तयोर्मैत्री पूर्वमेवासीत्, तदानीं विशेषतोऽवृधत् । तेन वाक्पतिना सह महवि-
जयाख्यं प्राकृतं महाकाव्यं वद्धम्, आमाय दर्शितम् । आमो हैमटङ्ककं लक्षमसै
व्य(शि)श्रियत् ।

“कियती पञ्चसहस्री, कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ? ।

औदार्योन्नतमनसां, रत्नवती वसुमती कियती ? ॥ १ ॥”—आर्य

अपरेद्युः प्रभुः श्रीआमेन पृष्टः—भगवन् ! यूयं विद्यया तपसा च लोके लब्धपरमलेखाः,
किमन्योऽपि कोऽपि क्वाप्यास्ते यो भवतस्तुलालेशमवामोति ? । वप्पभट्टिरभाणीत्—अव-
निपते ! मम गुरुवान्धवौ गोविन्दाचार्यनन्नसूरी सर्वगुणैर्मदधिकौ गुर्जरधरायां, (श्रुत्वा
राजा तत्र सूरिपार्श्वे गतः प्रच्छन्नः, सूरिश्च प्रसंगागतान्) कामाक्तान् रागवादान् पल्लव-
यन्नासीत् । राज्ञा श्रुतं तत् सर्वं, अरुचिरुत्पन्ना । अहो ! वयं कामिनोऽपि नैतान्
भावान् विद्मः, अयं तु वेत्ति सम्यक्, तस्मादवश्यं नित्यं योपित्सङ्गी, किमस्य प्रणामेन ? ।
अकृतनतिरेव उत्थाय राजा गोपगिरिमगात् । चिराद् दृष्टः क्षमाप इति रणरणकाक्रान्त-
स्वान्ता गुरवो वन्दापयितुमैयरुः । राजा निरादरो न वन्दते तथा । एवं कतिपयानि
दिनानि गतानि । एकदा गुरुभिः पप्रच्छे—राजन् ! यथा पुराऽभूस्त्वं तथेदानीं भक्तो
नासि, किमस्माकं दोषः कोऽपि ? । राजा स्माह—सूरिवर ! भवाद्दशा अपि कुपात्रश्लाघां
कुर्वते, किमुच्यते ? । सूरिरुचे—कथम् ? आमः ग्राह—यौ भवद्भिः स्वौ गुरुवान्धवौ स्तुतौ
तत्र गत्वा एको नन्नसूरिनामा दृष्टः शृङ्गारकथाव्याख्यानलम्पटस्तपोहीनो लोहतरण्डतुल्यो
मज्जयति च भवाब्धौ, तस्मान्न किञ्चिदेतत् । सूरयो मपीमलिनवदनाः स्वां वसतिमगुः ।
तत्रोपविश्य द्वौ साधू मोढेर(क)पुरं प्रहितौ तत्पार्श्वे, तत्र कथापितम्—आमः अकृत-
प्रणामो भवत्पार्श्वदागतः, एवमेवं युवां निन्दति, तत् कर्तव्यं येनासौ भवत्स्वन्येव्यपि
श्रवणेष्ववज्ञावान्न जायेत । सर्वं तत्रत्यं ज्ञात्वा तौ द्वावपि गुटिकया वर्णस्वरपरावर्तं कृत्वा
वेषधरौ गोपगिरिमीयतुः । श्रीऋषभध्वजप्रबन्धनाटकं नवं ववन्धतुः । नटान् शिक्षया-
मासतुः । आमराजं अवसरं ययाचतुः । राज्ञा अवसरो दत्तः । मिलिताः सामाजिकाः
तत्र तद्रसभावज्ञाः । ताभ्यां तन्नाटकं दर्शयितुमारेभे । भरतवाहुबलिसमरावसरोऽभि-
धीयते, तदा व्यूहरचनाशस्त्रद्व(ङ्ग?)लङ्कारवीरवर्णनाभट्टकोलाहलाश्वोत्थापनझल्लरिझणझण-
त्कारादि ताभ्यां वर्णितुमारब्धं धारारूढश्च रसोऽवातारीत्, अत्रान्तरे नन्नसूरिगोविन्दा-
चार्यौ स्वरूपमुद्रे प्रकाश्य आहतुः—राजन् ! भट्टा भट्टाः ! शृणुत कथायुद्धमिदं, न तु
साक्षात्, अलं सम्भ्रमेण, इत्युक्त्वा लज्जिता विस्मिताश्च ते राजाद्याः संवृत्त्याकारमस्थुः ।

१ ‘मद्रमहीविज०’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६१) ।

२ तस्य वर्णनं प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६२)—

“तन्नामैकमनीभूय, चकपं क्षुरिकां निजाम् ।

मारिमारीति शब्देन, नदन् सिंह इव कुधा ॥ १ ॥”

तदा गोविन्दाचार्यनक्षसूरिभ्यां भूयोऽप्यभाणि-किल शृङ्गारानुभविनो वयं इति तं
सम्यक् व्याख्यातुं विद्मः, किं समराजिरमपि भवद्वत् प्रविष्टाः स्मः? कुरङ्गा इव शब्दे
दृष्टेऽपि विभिन्नाः, आवाल्याद् गृहीतव्रताः परे भीरवः स्मः, परं भारतीप्रभाववचनशक्त्या
रसान् सर्वान् जीवद्भू(पा)निव दर्शयामः । मोढेरके ये ते वात्स्यायनभावव्याख्याता(र): ते
वयं नक्षसूरयः, इमे च गोविन्दाचार्याः, भवतां तदा मृषा विकल्पः समजनि । राजा सद्यो
ललजे, तौ सूरौ क्षमयामास, आनर्चं वप्पभट्टिं च । तौ कतिचिद् दिनानि उपराजं
स्थित्वा वप्पभट्टयनुज्ञया पुनर्मोढेरकपुरमगाताम् । गतः समयः कियानपि ॥

अन्यदा गाथकचृन्दभागतं तन्मध्ये बालिकैका सतालं नीलोत्पललोचनामृगाङ्गमुष्णी
किन्नरस्वरा विदुषी गायति । तां दृष्ट्वा मदनशरजर्ज(रः स्म)रोत्कटज्वरो गलितविषेको गत-
प्रायशौचधर्माभिनिवेशः कान्यकुब्जेशः पञ्चद्वयं प्रभुप्रत्यक्षमपाठीत्—

“वक्रं पूर्णशशी सुधाऽधरलता दन्ता मणिश्रेणयः

कान्तिः श्रीर्गमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।

व्राणी कामदुषा कटाक्षलहरी सां कालकूटच्छदा

तत् किं चन्द्रमुखि ! त्वदर्चमर्मररामन्धि दुर्गधाम्बुधिः ? ॥ १ ॥—शार्दूलः

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो

दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।

विश्वप्रार्थ्यः सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी

नो जानीमः परिमलगुणो वस्तुकस्तूरिकायाः ॥ २ ॥”—मन्दाक्रान्ता

शूरिमिधित्तम्—अहो ! महतामपि कीदृशं मतिविपर्यासः—

“भस्त्रा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तन्मलङ्केदिनी

सा संस्कारदत्तः क्षणार्धमधुरां बाह्यामुपेति द्युतिम् ।

अन्तस्तत्त्वरसोर्मिर्धातमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ-

श्लिष्यन्ति स्तवने नमन्ति चतुराः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥ १ ॥”—शार्दूलः

उद्धिता च सभा । त्रिभिर्दिनैर्भूषेन पुर्या वहिः सौधं कारितं मातङ्गीसहितोऽत्र वत्स्यामि
इति प्रिया । तदवगतं वप्पभट्टिसूरिभिः । ध्यानप्रत्यक्षं हि तेषां जगद्भूतम् । ततोऽसौ
कुर्मणा नरकं मा यासीदिति कृपया तेर्निष्पद्यमाने साये भारपट्टे निशि खटिकायां बोधि-
द्राणि पद्मानि लिखितानि । यथा—

१ 'तद् कालकूटं विषं' इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (पृ० १६३) ।

२ 'दुग्धोदधिः' इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

३ 'कस्तु कस्तु' इति पाठ उपदेश-रत्नाकरे (पृ० ५०) ।

४ 'स्तवने' इति उपदेश-रत्नाकर-पाठः ।

“शौचं (शैलं) नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचितां भवन्त्यन्ति शुचयः सङ्गेन यस्यापरे ।
किञ्चातः परमुच्यते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
त्वं चैर्त्रीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥ १ ॥—शार्दूल०

सद्वृत्तसद्गुणमहार्घ्यमहार्हकान्त !

कान्ताघनस्तनतटोचितचारुमूर्ते ! ।

आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभग्न !

हा हार ! हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २ ॥—वसन्ततिलकाः

मीयंगीसत्तमणसस्स मेयणी तहय भुज्जमाणस्स ।

आभिडइ तुज्ज नायावलोक् ! य को भट्ठधम्मस्स ? ॥ ३ ॥—आर्या

उप्पहजायाइ असोहई य फलपुप्फपत्तरहियाए ।

वोरीइ पयं दिंतो भो भो पामर ! हसिज्जहसे ॥ ४ ॥

जीयं जलविन्दुसमं, संपत्तीओ तरंगलोलाओ ।

सुमिणयसमं च पिम्मं, जं जाणह तं करिज्जासु ॥ ५ ॥

लज्जिज्जइ जेण जणे, मयलिज्जइ नियकुलक्कमो जेण ।

कंठट्ठिएवि जीवे, न हु तं कारिति सप्पुरिसा ॥ ६ ॥”

प्रातरमूनि पद्यानि स्वयं आभो ददर्श, वर्णान् कवित्वगतिं चोपलक्षयामास । अहो !
गुरुणां मयि कृपा । अहो मम पापाभिमुखतेति ललज्ज, दध्यौ च सांकल्पिकं मद(ह)जन-
गमीसंगमास्पदं पापं मयाऽऽचरितम् । भारितोऽहं, कं यामि ? करोमि किं ? कथं गुरोर्मुखं
दर्शयामि ? किं किं तपः समाचरामि ? किं तीर्थं सेवे ? ऊर्ध्वमुखं गृहीत्वा गच्छामि, शस्त्रे-

१ ‘शैलं’ इति प्रभावक-चरित्रे । २ ‘वज्रन्ति शुचयः’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे, उपदेश-रत्नाकरे
तु ‘भवन्ति शुचयस्त्वस्मद्गताऽन्ये यतः’ इति पाठः । ३ ‘किं वातः परमस्ति ते’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे ।
४ ‘निवेद्धुं’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे । ५ ‘मूर्तिः’ इति पाठस्तु प्रभावक-चरित्रे ।

६ छाया—

मातङ्गीसक्तमनसो मेदनीं तथा च भुज्जमानसं ।

आश्रयते तव ‘नायावलोक् !’ च को भट्ठधर्मस्य ? ॥ ३ ॥

उत्पयजातायां अंशोभन्त्याश्च फलपुष्परहितायाः ।

द्वंद्याः पदं ददांते भो भो पामर ! हसिष्यसे ॥ ४ ॥

जीवितं जलविन्दुसमं, सम्पत्तयस्तरङ्गलोलाः ।

स्वप्नसमं च प्रेम, यत् जानासि तथा कुरु ॥ ५ ॥

लज्जते येन जने, मलिनीक्रियते निजकुलक्रमो येन ।

कण्ठस्थितेऽपि जीवे, न हि तत् कुर्वन्ति संयुरुपाः ॥ ६ ॥

७ इदं पद्यपदकं प्रभावक-चरित्रे श्रीवप्पभट्टिप्रबन्धे दृश्यते, परन्तु तत्र तृतीयचतुर्थयोः पद्ययोर्विनिमयः

पाठान्तरभिन्नता च ।

पात्मानं घातयामि । एवं स्रु(टल?)वलायमानोऽनुचरानादिदेश-अग्निं प्रगुणयत । प्रगुणित-
स्तेरग्निः । समागताः श्रीवप्पभट्टिसूरयः । मिलितं चातुर्वर्ण्यम्, उक्तं तदधम् । यावत् सहस्र
कृशानुं प्रविशत्यामस्तावद् बाहू धृत्वा सूरिभिरुक्तः—राजन् ! शुद्धोऽसि, मा स्म विद्येथाः ।
त्वया हि संकल्पमात्रेण तत् पापं कृतं न साक्षात्, संकल्पेनाग्निमपि प्रविष्टोऽसि, चिरं धर्मं कुरु ।

“मनसा मानसं कर्म, वचसा वाचिकं तथा ।

कायेन कायिकं कर्म, निस्तरन्ति मनीषिणः ॥ १ ॥”—अनु०

इति वचनात् । विसृष्टोऽग्निः । जीवितो राजा । नुष्टो लोकः । प्रीतः सूरिः ॥

समयान्तरे वाक्पतिराजो मथुरां ययौ । तत्र श्रीपादस्त्रिदण्डी जज्ञे, स तल्लोका-
दवगम्य आत्मः सूरिन् वभाषे—भवद्भिरहमपि श्रावकः कृतः । दिव्या वाणी वः प्रसन्नैव ।
जानामि वः शक्तिं परेषां(रमां?) यदि वाक्पतिमपि आर्हतीं दीक्षां ग्राह्यथाः । आचार्यः प्र-
तिज्ञा चक्रे—तदा मे विद्या प्रमाणं यदि वाक्पतिं स्वशिष्यं श्वेताम्बरं कुर्वे । वाक्पतिस्तु का-
स्तीत्युच्यताम्, राज्ञोक्तम्—मथुरायां विद्यते । सूरयो मथुरायां गता बहुमिः श्रीआमास-
नरैः सह, वराहमिहिराख्ये प्राप्तादे ध्यानस्थं वाक्पतिमब्राधुः । गत्वा तत्सृष्टस्यैः सूरिभिः
श्रुतिस्वरेण आशीर्वादाः पठितुमारेभिरे—

“सन्ध्यां यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो वद्भाञ्जलिर्याचसे

धत्से यच्च नदीं विलज्ज । शिरसा तच्चापि सोढं मया ।

श्रीर्जाताऽम्बुधिमन्थने यदि हरेः कस्माद् विषं भक्षितं ?

मा स्त्रीलम्पट ! मा स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥ १ ॥—शार्ङ्ग०

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

पार्वत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोद्दीपितं

शम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ २ ॥—शार्ङ्ग०

रामो नाम वभूव हुं तदवला सीतेति हुं तां पितु-

र्वाचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

निद्रार्थं जननीकथामिति हरेर्हुंकारिणः शृण्वतः

पूर्वं स्मर्तुं वन्तु कोपकुटिलभ्रूभङ्गुरा दृष्टयः ॥ ३ ॥—शार्ङ्ग०

उचिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन धृ(कृ)त्वा

कृ(धृ)त्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभारमंसे बहन्त्याः ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ ४ ॥”—सन्धय

एवं बहु पेठे । वाक्पतिर्ध्यानं विसृज्य संमुखीभूय सूरीनाह—हे वप्पभट्टिमिश्राः ! यूयं किमस्मत्पुरः शृङ्गाररौद्राङ्गं पद्यपाठं कुरुध्वम् ? । वप्पभट्टयः प्राहुः । भवन्तः (सांख्याः)

“सांख्या निरीश्वराः केचित्, केचिदीश्वरदेवताः ।

सर्वेषामपि तेषां स्यात्, तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥ १ ॥”—अनु०

इति ज्ञात्वा त्वदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्म, (अपरञ्च) वप्पभट्टयो जगदुः—किं तर्हि रुद्रादयो मुक्तिदातारो न भवन्तीति मनुध्वे ? वाक्पतिः प्राह—एवं संभाव्यते, वप्पभट्टयो वभाषिरे—यो मुक्तिदानक्षमस्तं शृणु पठामि—

“मदेन मानेन मनोभवेन

क्रोधेन लोभेन च संमदेन ।

पराजितानां प्रसभं सुराणां

वृथैव साम्राज्यरुजा परेषाम् ॥ १ ॥—उपजातिः

(अयोगव्यवच्छेदद्वान्निशिकायां श्लो० २५)

जं दिङ्की करुणातरंगियपु(फु)डा एयस्स सोमं(म्मं) मुहं

आयारो पसमायरो परियरो सन्तो पसन्ना तणू ।

तं मन्ने जरजम्मनिज्जरहरो (मञ्जुहरणो) देवाहिदेवो जिणो

देवाणं अवराण दीसइ जओ नेयं सरूवं जए ॥ २ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि बहु पेठे । वाक्पतिराह—स जिनः कास्ते ? । सूरिः—स्वरूपतो मुक्तौ, मूर्ति(त)स्तु जिनायतने । वाक्पतिर्ब्रूते—प्रभो ! दर्शय । ततः प्रभुरपि आमनरेन्द्रकारितप्रासादे तं निनाय, स्वयं प्रतिष्ठितं श्रीपार्श्वनाथमदीदृशत् । शान्तं कान्तं निरञ्जनरूपं दृष्ट्वा प्रबुद्धो वभाण—“अयं निरञ्जनो देव आकारेणैव लक्ष्यते” । तदा वप्पभट्टिसूरिभिर्देवगुरुधर्मतत्त्वान्युक्तानि । रञ्जितः स मिथ्यात्वविषमुत्सृज्य जैनर्षिः श्वेताम्बरोऽभवत्, जिनमवन्दिष्ट, अपाठीच्च—

“मयनाहिसुरहिणं, इमिणा किंकरफलं नडाले णं ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काजं ? ॥ १ ॥—आर्या

१ भवन्तः सांख्या इति भवदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्मः, यथारुचि हि श्रोतुः पुरः पठनीयं, वाक्पतिः—यद्यप्येवं तथापि मुमुक्षवो वयमासन्नं निधनं ज्ञात्वा इह परमब्रह्मप्राप्तुमायाताः स्म, इति उपदेशरत्नाकरे (पत्रं ५९) २ छाया—

यद् दृष्टिः करुणातरङ्गितपु(स्फु)डा पतस्य सौम्यं मुखम्

आकारः प्रशमाकरः परिकरः शान्तः प्रसन्ना तनूः ।

तद् मन्ये जराजन्मनिर्जरहरः (मञ्जुहरणः) देवाधिदेवो जिनो

देवानामपरेषां दृश्यते यतो नैतस्वरूपं जगति ॥

३ छाया—

शृगनाभिसुरभितेन अनेन किङ्करफलं ललाटे ।

इच्छामि अहं जिनवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ॥

देवि गिहत्था घडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिज्जइ ? ।

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कदम कदमेण किमु सुव्वभ(ज्झ)इ ? ॥ २ ॥"—आर्यो

अत्यासन्ने आयुपि मथुराचातुर्वर्ण्यस्य आमनृपसचिवलोकस्य च प्रत्यक्षं अष्टादश पाप-
स्थानानि त्याजितो नमस्कारं पञ्चपरमेष्ठिमयं ध्यावितो जीवेषु ध्यामणां कारितो वाक्पतिः
सुखेन त्यक्तनुर्दिवमगमत् । तत् सर्वं प्रधानैरपि अन्यैरपि प्रथमं ज्ञापितो नृपः, पश्चाद्
धम्मभट्टिगोपगिरिं गतः । राजा तुष्टुवे । सूरिभिरुक्तम्—

“आलोकवन्तः सन्त्येव, भूयांसो भास्करादयः ।

कलावानेय तुल्लाद्वा—यर्ककर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥”—अनु०

एकदा च राजा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं ज्ञातजैनतत्त्वोऽप्यन्तरान्तरा तापसधर्मं
रतिं ब्रूमामि । सूरिराह—प्रातर्वक्ष्यामः, प्रातरायाताः प्रोचुः—राजन् ! अस्माभिः भारतीव-
चसा प्राग्भवो ज्ञातः, त्वं कालिञ्जरगिरेस्तीरे चालिनामा तपस्वी शालद्वुमाधोभागे द्व्युप-
वासान्तरितभोजनरूपो बहूनि वर्षाणि तस्यां । न मृत्वा त्वमुत्पन्नः, तस्यातिदीर्घतरा जटा-
स्तत्रैव लतान्तरिता अद्यापि सन्ति । तदाकर्ण्य स्वनरास्तत्र प्रहिता राज्ञा, तैर्जटा आ-
नीताः । सूरिवाक्संवादो दृष्टः, भूपतिः सूरिणां पादौ विलग्य तस्यां, परमार्हतो बभूव ॥

अन्यदा सौधोपरितलस्थेनामेन कापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका
कामार्ता गृहागतं मुनिं परब्रह्मकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसंपुटं ददौ (यहुप्रार्थनेऽपि न क्षुब्ध-
स्वदा नूपुरे तत्पदोर्बन्ध, तद् दृष्ट्वा सूरये समस्या दत्ता)—

“कैमाडसासज्ज (कामाउराएऽज्ज) यरंगणाए, अन्भस्थिओ जुवणगविघाए ।”

सूरि पुरः प्राह—

“न मल्लिग्रं तेण जिह्दिण्णं, सनेउरो पव्वइयस्स पाओ ॥ १ ॥”—उप०

अन्यदिने प्रोपितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थी प्रविष्टः । राज्ञा सौधमस्थेन
दृष्टः, तया भिक्षोः पारणायान्नमानीतं उपरि काकैर्भक्षितम् । मुनिकस्य दृष्टिस्तस्या नाभीं
स्थिता, तस्मास्तु दृष्टिस्तन्मुखकमले स्थिता । आमः सूरये समस्यामार्पयत्—

“भिक्खारो पिच्छइ नाहिमण्डलं सावि तस्स मुहकमलं”

१ श्रुत्या—

ज्ञापयि गृहस्थी निरपेक्षो प्रज्जताः कः किं कस्मापि पार्श्वं गच्छते ? ।

सारंभः सारंभं पूजयति कर्दमा कर्दमेन किं श्रुष्यते ? ॥

२ श्रुत्या—

कामानुरागस्य चराङ्गनयाभ्यर्थितो यौवनवर्धितया ।

न मत्तं तेन जितेन्द्रियेण, सनूपुरा प्रमदितस्य पादः ॥

३ श्रुत्या—

भिक्षाचराः पश्यन्ति नाभिमण्डलं सापि तस्य मुखकमलम् ।

सूरिराह—

“दुण्हंपि कपालचडुयं च काया विलुम्पति ॥ १ ॥”

इति । आमः श्रुत्वा चमत्कृतः । अहो ! सर्वज्ञपुत्रका एते ॥

अन्यदा कोऽपि चित्रकृद् भूपरूपं लिखित्वोपभूयं गतः । वप्पभट्टिना श्लाघिता तत्कला । नृपात् तेन टङ्ककलक्षं लेभे । लेप्यमयविश्वचतुष्टयं कारितम् । एकं मथुरायां एकं मोढेरकवसतिकायां [अणहिलपुरे] एकं गोपगिरौ एकं सतारकाख्यपुरे । तत्र तत्र प्रतिष्ठाभावनाः कारिताः । अन्यदपि बह्वकारि ॥

अथामगृहे पुत्रो जातः सुलक्षणः । सोत्सवं तस्य दुन्दुक इति नाम प्रतिष्ठितम् । सोऽपि युक्त्वे तैस्तैर्गुणैः पप्रथे । एकदा समुद्रसेनभूपाधिष्ठितं राजगिरिनामकं दुर्गं आमो रुरोध । अमितं सैन्यं कुहालादिसामग्री भैरवादयो यन्त्रभेदाः कृताः । प्राकारोऽतिबलेन प्रपातयितुमारेभे, नापतत् । आमः खिन्नः, तेन सूरयः पृष्टाः । अयमभ्रंलिहः प्राकारः कदाऽस्माभिर्गृहीष्यते ? सूरिर्वभाण—तव पुत्रपुत्रो भोजनामा अमुं प्राकारं दृक्पातमात्रेण पातयिष्यति, अन्यो नैव । आमस्त्यक्तारम्भः प्राकाराद् बहिर्द्वादशाब्दीमस्थात् । शत्रुदेशमात्मसाच्चके । दुन्दुकगृहे पुत्रो जातस्तस्य भोज इति नाम ददौ । स जातमात्रो पर्यङ्किकान्यस्तो दुर्गद्वाराग्रमानीतः प्रधानैः, तद्दृक्प्रपातमात्रेण प्राकारः खण्डशो विशीर्णः । समुद्रसेनभूपो धर्मद्वारेण निःसृतः । आमो राजगिरिमविशत्, प्रजाभारो नारोपितः । अकूरा हि जैनराजपर्ययः दयापरास्ते, रात्रौ आत्माय राजगिर्यधिष्ठायकेन आभूषितम्—राजन् ! यदि त्वमत्र स्थास्यसि तदा तव लोकं हनिष्यामि । आमः प्रत्युचे—लोकेन हतेन किं ते फलं ? यदि हनिष्यसि तदा मामेव घातय । एतन्निर्भयमामवचः श्रुत्वा तुष्टो व्यन्तर उवाच—प्रीतोऽस्मि ते सत्त्वेन, याचस्व किञ्चित्, राज्ञोचे—न किमपि न्यूनं, केवलं कदा मे मृत्युः ? ब्रूहीदम् । व्यन्तर उवाच—पण्मासावशेषे आयुषि वक्ष्यामि, पुनराययौ सः, राज्ञोक्तं कियन्मे आयुः, व्यन्तरो वदति—देव !

“गङ्गान्तर्मगधे तीर्थे, नावा वै तरतः सतः ।

मकाराद्यक्षरग्रामो—पकण्ठे मृत्युरस्ति ते ॥ १ ॥”—अनु०

पण्मासान्त इति विद्याः, पानीयान्निर्गच्छन्तं धूमं यदा द्रक्ष्यसि तदा मृत्युर्जातव्यः । साधना च कार्या पारलौकिकी इति गदित्वा ततो देवो गतः । राजा प्रातः सूरिपार्श्वं गतः । सूरिरुवाच—राजन् ! यद् व्यन्तरेण तवाग्रे कथितं आयुःप्रमाणं तत् तथैव, धर्मपाथेयं गृहीयाः । तदाकर्ण्य भूपस्तुतोप विसिष्मिये च । अहो ज्ञानमथवा विस्मयः एव कः ? शूरः तेजस्वी, इन्दुराह्लादकः, गङ्गाग्मः पावनं, जैना ज्ञानिन इति ॥

दिनद्वये गते सूरिः श्रीआमस्य पुरः प्रसङ्गेन श्रीनेमिनाथस्याशीर्वादं पपाठ—

१ छाया—

द्वयोरपि कपालचडुकं च काका विलुम्पन्ति ॥

‘देवि गिहस्था घडहड, वचइ को किर कस्सवि पत्त भणिजइ ? ।’

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कहम कहमेण किमु सुब्भ(ज्झ)इ ? ॥ २ ॥”—आर्यो

अत्यासन्ने आयुपि मथुराचातुर्वर्ण्यस्य आमनृपसचिवलोकस्य च प्रत्यक्षं अष्टादश पाप-
स्थानानि त्याजितो नमस्कारं पञ्चपरमेष्ठिमयं श्रावितो जीवेषु क्षामणां कारितो वाक्पतिः
सुखेन त्यक्ततनुर्दिव्यमगमत् । तत् सर्वं प्रधानैरपि अन्यैरपि प्रथमं ज्ञापितो नृपः, पश्चाद्
घष्पभट्टिगोपगिरिं गतः । राजा तुष्टुवे । सूरिभिरुक्तम्—

“आलोकवन्तः सन्त्येव, भूयांसो भास्करादयः ।

कलायानेव तुङ्गाद्रा—दर्ककर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥”—अनु०

एकदा च राजा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं ज्ञातजैनतत्त्वोऽप्यन्तरान्तरा तापसधर्मं
रतिं वभ्रामि । सूरिराह—प्रातर्बक्ष्यामः, प्रातरायाताः प्रोचुः—राजन् ! अस्माभिः भारतीय-
वसा प्राग्भवो ज्ञातः, त्वं कालिञ्जरगिरेर्स्तारे शालिनामा तपस्वी शालह्रमाधोभागे द्वयुप-
धासान्तरितभोजनरूपो बहूनि वर्षाणि तस्यां । स मृत्वा त्वमुत्पन्नः, तस्यातिदीर्घतरा जटा-
स्तत्रैव लतान्तरिता अद्यापि सन्ति । तदाकर्ण्य स्वनरास्तत्र ग्रहिता राज्ञा, वैर्जटा आ-
नीताः । सूरिवाक्संवादो दृष्टः, भूपतिः सूरिणां पादां विलग्न्य तस्यां, परमार्हतो बभूव ॥

अन्यदा सौधोपरितलस्थेनामेन कापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका
कामार्ता गृहागतं मुनिं परब्रह्मकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसंपुटं ददौ (बहुप्रार्थनेऽपि न धुन्ध-
स्तदा नूपुरे तत्पदोर्बध्न्ध, तद् दृष्ट्वा सूरये समस्या दत्ता)—

“कैमाडसासज्ज (कामाउराएऽज्ज) धरंगणाए, अब्भत्थिओ जुवणगविषाए ।”

सूरि पुरः प्राह—

“न मन्निग्रं तेण जिइदिएणं, सनेउरो पव्वइयस्स पाओ ॥ १ ॥”—उप०

अन्यदिने प्रोपितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थी प्रविष्टः । राजा सौधप्रस्थेन
दृष्टः, तया भिक्षोः पारणायात्रमानीतं उपरि कर्कभक्षितम् । मुनिकस्य दृष्टिस्तस्या नाभौ
स्थिता, तस्यास्तु दृष्टिस्तन्मुखकमले स्थिता । आमः सूरये समस्यामार्पयत्—

“मिक्खारो पिच्छइ नाहिमण्डलं सावि तस्स मुहकमलं”

१ आया—

हावपि गृहस्थौ निरपेक्षौ भवतः कः किञ्च कस्यापि पार्श्वं गच्छते ? ।

सारम्मः सारग्गं—युवयति कर्दमः कर्दमेन किं श्रूयते ? ॥

२ आया—

कामानुरयाऽथ वराद्धनयाऽभ्यर्चितो यौववर्षवर्तया ।

न मत्तं तेन जितेन्द्रियेण, सवूपुरः प्रमज्जितस्य पादः ॥

३ आया—

भिक्षाचरः पश्यति नाभिमण्डलं सावि तस्य मुखकमलम् ।

वित्तं ददे, प्रभासे चन्द्रप्रभः प्रणेमे, चन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः, आमस्य भुक्तौ तदा गुर्जरादिदेशाः, तीर्थादीनां चिरं पूजोपयोगिनो हृदा(हृद्वा)घाघाटाः प्रहृष्टाः । एवं कार्याणि कृत्वा सूरिनृपौ गोपगिरिं प्राविशताम् । सङ्घपूजादिमहास्तत्र नवनवाः । प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः, आपृष्टः सः, लोकोऽपि क्षमितः, अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नावारूढो गङ्गासरितीरे तीर्थं मागधं गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् तदा सूरिन्द्रं क्षमयन् संसारमसारं विदन्ननशनमगृहीत समाधिस्थः । श्रीविक्रमकालाद् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधि-
केषु व्यतीतेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां पञ्चपरमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यघात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि तदा रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सेवकास्तु चक्रन्दुः—हा शरणागतरक्षावज्र-
कुमार ! हा राजस्थापनादाशरथे ! हा अश्वदमननल ! हा सत्यवाग्युधिष्ठिर ! हा महा-
(हिम)दानकर्ण ! हा मज्जजैनतत्त्वश्रेणिक ! हा सूरिसेवासम्प्रते ! हा अनृणीकरणविक्र-
मादित्य ! हा वीरविद्यासातवाहन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? दर्शयैकदाऽऽसम्भ्यमा-
स्मान्, मैकाकिनो मुञ्च । एवं विलपन्तस्ते सूरिभिः प्रतिबोधिताः—भो भो सत्यं दैवेन पापेन

“आलब्धा कामधेनुः सरसकिसलयश्चानन्दनश्रृणितो हा

छिन्नो मन्दारशाखी फलकुसुमभृतः खण्डितः कल्पवृक्षः ।

दग्धः कर्पूरखण्डो घनहतिदलिता मेघमाणिक्यमाला

भिन्नः कुम्भः सुधायाः कमलकुवलयैः केलिहोमः कृतोऽयम् ॥१॥”—सर्ग०

तथा मा शोचत शोचत, यतः—

“पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सृज्य नैशं तमः

कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।

मध्याह्णे सरितां जलं प्रसृमरैरापीय दीप्तैः करैः

सायाह्णे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इति लोकं निःशोकं कृत्वा लोकेन सह सूरिगोपगिरिमगात् ।

सूरिभिः दुन्दुको नाम राजा आमशोकेन जात्यमुक्ताफलस्थूलानि अश्रूणि समुद्गिरन् हिमस्नानदीनवदनः समुलसच्चिन्ताचान्तस्वान्तो वभाषे—राजन् ! कोऽयं महतस्तव पितृशोकः ? स हि चतुर्वर्गं संसाध्य कृतकृत्यो बभूव, यशोमयेन देहेन च आचन्द्रार्कं जीवन्नेव(आस्ते) । सुपुण्यलक्ष्मीकीर्तिलक्ष्म्यौ चेति द्वे नरस्योपकारिण्यौ वल्लभे ।

“पुण्यलक्ष्म्याश्च कीर्तेश्च, विचारयत चारुताम् ।

स्वामिना सह यात्येका, परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥ १ ॥”—अनु०

अभ्योऽपि कोऽप्येवंविधो भवतु इत्येवंविधाभिर्वाग्भिर्दुन्दुकराजं सूरिराजो निशोकम-
कार्पीत् । दुन्दुकः शनैः शनैः परमार्हतोऽभूत् । राजकार्याण्यकार्पीत् । त्रिवर्गं समासेविष्ट ।
एवं वर्तमाने काले दुन्दुकश्चतुष्पथेऽगच्छत्, कण्टिकां नाम गणिकामुदाररूपां [त्रिद्रुपां]

“लावण्यामृतसारसारणिसमा सा भोगभूः स्नेहला

सा लक्ष्मीः स नवोद्गमस्तरुणिमा सा द्वारिका तज्जलम् ।

ते गोविन्द-शिवा-समुद्रविजयप्रायाः प्रियाः प्रेरकाः

यो जीवेषु कृपानिधिर्व्यधित नोद्वाहः स नेमिः श्रियं ॥ १ ॥—शार्दूल०

भूयः—

मग्नैः कुटुम्बजम्बाले, यैर्मिथ्याकार्यज्जरैः ।

नोज्जयन्ते नतो नेमि—स्ते चेज्जीवन्ति के मृताः ? ॥ २ ॥”—अनु०

रैवतकतीर्थमहिमा सूरिमिर्व्याख्याय तथा पल्लवितो यथा भूमिमाहृत्योत्थाय परिकरं धृत्वा सरभसं भूपः प्रतिशुश्राय—रैवतके नेमिमवन्दित्वा मया न भोक्तव्यं इति, लोकैर्निषिद्धः, मा मा, दूरे रैवतको गिरिः, भृदयो भवादृशाः । राजाऽऽह—प्रतिज्ञातं मे न चलति । ततः सह सूरिणा आमः सारसैन्यो रैवतकायाचालीत् । स स्तम्भतीर्थं यावद् गतः तत्र हृत्पापेन व्याकुलितोऽपि प्राणसन्देहं प्राप्नोऽपि नाहारमग्रहीत् । भीतो लोकः खिन्नः सूरिः, मन्त्रशक्त्या कूष्माण्डीं शक्तिं साक्षादानिनाय, तदग्रे कथयामास—तत् कुरु येन राजा जेमति जीवति । तद्वचनात् कूष्माण्डी विस्वमेकं महत् शिरसा विश्रुती गगनेनामसविधं गता । ऊचै च—यत्स ! अहमम्बिका तव सत्त्वेन तुष्टा । गगने आगच्छन्तीं मां त्वं साक्षादब्राक्षीः, मयेदं रैवतकदेशभूतदेवलोकशिखराग्रेमिनाथविस्वमानीतं, इदं वन्दस्व, अस्मिन् वन्दिते मूलनेमिः वन्दित एवेति कुरु पारणकम् । सूरिमिरपि तत् समर्थितम्, लोकेन स्थापितं तद् विस्वं वन्दित्वा राज्ञा प्रासग्रहणं (कृतम्) । अद्यापि तद् विस्वं स्तम्भतीर्थं पूज्यते । उज्जयन्त इति प्रसिद्धं तत् तीर्थं, हृषातोद्यानि ध्यानयन्नामो विमलगिरिं ऋषभध्वजं सोत्साहो वन्दित्वा यावद् रैवताद्रिं गतः तावत् तीर्थं दिगम्बरं रुद्धम्, श्वेताम्बरसङ्घः प्रवेष्टुं न लभते । आमेन तत् ज्ञात्वा ऊचै—युद्धं कृत्वा निष्पटान् हत्वा नेमिं नमिष्यामि, तावत् तद्दिगम्बरभक्ता एकादश राजानस्तत्र मिलिताः, सर्वे युद्धकतानाः । तदा वप्पभट्टिः—शिरैः स्येयं, एवं भूपं प्रतिबोध्य वप्पभट्टिरुपदिगम्बरं उपतद्गुपं च नरं प्रहित्यावभाण—इदं तीर्थं सद्योऽम्बिका दत्ते यस्य सस्य पक्षस्य सत्कमिति मन्ये, तैरुक्तं—युक्तं युक्तमेतत् । ततो वप्पभट्टिना सुराष्ट्र-पास्तव्यानां श्वेताम्बरीयाणां दिगम्बरीयाणां च श्रावकाणां शतशः कन्या मेलिताः पञ्च-सप्तवार्षिकाः, मिलिताः सभ्याः, वप्पभट्टिना अन्धादेवीपार्श्वात् कथापितं—यदि सर्वाः श्वेताम्बरश्रावककन्यका “उज्जिन्तसेलसिहरे” इति गाथां पठिष्यन्ति तदा श्वेताम्बरीयं तीर्थं, पक्षान्तरे तु दैगम्बरीयं इति । तद् आनीता श्वेताम्बरवालिकाः, सर्वाभिः श्वेताम्बर-पक्षश्रावकवालिकाभिः पठिता सा गाथा, अपरासु ॥ नैकयाऽपि; ततो जातं श्वेताम्बरसाङ्गं रैवतकं तीर्थम् । अम्बिकाया स्वस्यया पुष्पवृष्टिः श्वेताम्बरेषु कृता । ततो दिक्पटा नष्टा महाराष्ट्रादिदक्षिणदेशानगमन् । राजाऽन्यैरपि सर्वसङ्क्षिप्त्वा तत्र मिलितैर्नेमिस्तत्र नेमि,

वित्तं ददे, प्रभासे चन्द्रप्रभः प्रणेमे, वन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः, आमस्य भुक्तौ तदा गुर्जरादिदेशाः, तीर्थादीनां चिरं पूजोपयोगिनो हृदा(हृदा?)द्याघाटाः प्रहृष्टाः । एवं कार्याणि कृत्वा सूरिनृपौ गोपगिरिं प्राविशताम् । सङ्घपूजादिमहास्तत्र नवनवाः । प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः, आपृष्टः सः, लोकोऽपि क्षमितः, अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नावारूढो गङ्गासरितीरे तीर्थं मागधं गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् तदा सूरिन्द्रं क्षमयन् संसारमसारं विदन्नशनमगृहीत समाधिस्थः । श्रीविक्रमकालाद् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधि-
केषु व्यतीतेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां पञ्चपरमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यष्ठात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि तदा रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सेवकास्तु चक्रन्दुः—हा शरणागतरक्षावज्र-
कुमार ! हा राजस्थापनादाशरथे ! हा अश्वदमननल ! हा सत्यवाग्युधिष्ठिर ! हा महा-
(हेम)दानकर्ण ! हा मज्जजैनतत्त्वश्रेणिक ! हा सूरिसेवासम्प्रते ! हा अनृणीकरणचिह्न-
मादित्य ! हा वीरविद्यासातवाहन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? दर्शयैकदाऽस्मभ्यमा-
त्मानं, मैकाकिनो मुञ्च । एवं विलपन्तस्ते सूरिभिः प्रतिबोधिताः—भो भो सत्यं दैवेन पापेन

“आलब्धा कामधेनुः सरसकिसलयश्चानन्दनश्चूर्णितो हा

छिन्नो मन्दारशाखी फलकुसुमभृतः खण्डितः कल्पवृक्षः ।

दग्धः कर्पूरखण्डो घनहतिदलिता मेघमाणिक्यमाला

मिन्नः कुम्भः सुधायाः कमलकुवलयैः केलिहोमः कृतोऽयम् ॥१॥”—चण०

तथा मा शोचत शोचत, यतः—

“पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सृज्य नैशं तमः

कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।

मध्याह्णे सरितां जलं प्रसूमरैरापीय दीप्तैः करैः

सायाह्णे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

इति लोकं निःशोकं कृत्वा लोकेन सह सूरिगोपगिरिमगात् ।

सूरिभिः दुन्दुको नाम राजा आमशोकेन जाल्यमुक्ताफलस्थूलानि अश्रूणि समुद्गिरन् हिमम्लानदीनवदनः समुलसच्चिन्ताचान्तस्वान्तो वभापे—राजन् ! कोऽयं महतस्तव पितृशोकः ? स हि चतुर्वर्गं संसाध्य कृतकृत्यो बभूव, यशोमयेन देहेन च आचन्द्रार्कं जीवन्नेव(आस्ते) । सुपुण्यलक्ष्मीकीर्तिलक्ष्म्यौ चेति द्वे नरस्योपकारिण्यौ वल्लभे ।

“पुण्यलक्ष्म्याश्च कीर्तेश्च, विचारयत चारुताम् ।

स्वामिना सह यात्येका, परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥ १ ॥”—अनु०

अन्योऽपि कोऽयैवंविधो भवतु इत्येवंविधाभिर्वाग्भिर्दुन्दुकराजं सूरिराजो निशोकम-
कार्षीत् । दुन्दुकः शनैः शनैः परमार्हतोऽभूत् । राजकार्योपकार्षीत् । त्रिवर्गं समासेविष्ट ।
एवं वर्तमाने काले दुन्दुकश्चतुष्पथेऽगच्छत्, कण्टिकां नाम गणिकामुदाररूपां [चिद्रूपां]

युवजनमृगवागुरां मदनमाथामयीमालोकिष्ट, तां शुद्धान्तस्त्रीमकार्षीत् । तया दुन्दुकस्तथा वशीकृतो यथा यदेव सा वदति तत् सत्यम्, यदेव सा करोति तदेव हितं मनुते । सा तु कार्मणकारिणी चाक्पदुः सर्वं राज्यं ग्रसति हिमानीव चित्रं, भोजमातरं पद्मां नाम अन्या अपि राज्ञीरन्वयवतीर्विनयवतीर्लावण्यवतीस्तृणाय मनुते ॥

एकदा कलाकेलिर्नाम ज्योतिषिको निशि विसृष्टे सेवकजने दुन्दुकराज्यं विजनें दृष्ट्वाऽधादीत्-देव ! वयं भवत्सेवकत्वेन सुखिनः श्रीशाः, अतो यथातथं व्रमः । अयं ते भोजनामा तनयो भाग्याधिकस्त्वां हत्वा तव राज्ये निवेश्यते, यथाहं स्वयं कुर्याथाः । राजा तदवधार्य वज्राहत इव क्षणं मौनी तस्यौ । ज्योतिषिकं विससर्ज । सा वार्ता भोजजननीसहचर्या दास्यकया विपुलस्तम्भान्तरितया श्रुता भोजमात्रे च उक्ता, सा पुत्रमारणाद् विभाय । राजाऽपि कण्टिकागृहमगात् । साऽपि राजानं सचिन्तमालोक्याभाषीत्-देव ! अद्य कथं म्लानवदनः ? । राजाऽऽह स्म-किं क्रियते ? विधिः कुपितः, पुत्रान्मे मृत्युर्ज्ञानिना दृष्टप्रत्ययशतेनोक्तः । कण्टिका वदति स्म-का चिन्ता ! मारय पुत्रम् । सुतमपि निर्दलयन्ति राज्यलुब्धाः, सुतो न सुतः, सुतरूपेण शत्रूरेव सः । तद्वचनात् दुन्दुकः सुतं जिघांसयामास । यावता घातविष्यति तावता भोजमात्रा पाटलीपुरे स्वभ्रातृणां शूराणां राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपानां स्नेहलानां धर्मज्ञानामग्रे प्रच्छन्न-लेखेन ज्ञापितं यथा-एवं एवं भवतां भागिनेयो विनश्यति, राजा रुष्टः, आगत्य एनं गृहीत्वा गच्छत, रक्षत जीववत्, मा स्माहं भवत्सु जीवत्सु निष्पुत्राऽभूयमिति । तेऽप्यागच्छन्, वन्दकमनमन्, उत्सवमिषेण भागिनेयं भोजं गृहीत्वा पाटलिपुरमगमन्, तत्र

वर्धते, नखच्छेद्यं परशुच्छेद्यं मा कुरु, अत्रानीय छत्रं यमसदनं नय । राजाऽऽह-सत्यमेतत् । ततो दूतमुखेन दुन्दुको भोजं तन्मातुलपार्श्वेऽप्यासीत् । ते भोजं नार्पयन्ति । पुनः पुनः प्राह, दूतान् दुन्दुकः प्रहिणोति । भोजमातुलाः प्राहुः-राजन् ! वयं तथ भावं विद्मः । नार्पयामः । विधर्मपात्रमस्मां । अन्योऽपि शरणागतो रक्ष्यः क्षत्रियः, किं पुनरीदम् भगिनीपुत्रः ? बलात्कारं व्रूये चेद् युद्धाय प्रगुणीभूयाः । वयं भगिनीपतये चमत्कारं दर्शयिष्यामः । तद्वृत्तरागत्योक्तः दुन्दुकः कुपितोऽपि तान् हन्तुं न क्षमः । भोजोऽपि तैः पितुर्दुष्टत्वं ज्ञापितः कवचहर उपपितु नैति । ततो दुन्दुकेन घण्टाभट्टिसूरयः प्रार्थिताः-यूयं गत्वा भोजं सुतमनुनीयानयत, मानयत माम् । अनिच्छन्तोऽपि तत्सैनिकैः सह पाटलीपुरं गच्छुः । अर्धमार्गं संप्राप्ताः । स्थित्वा विमृष्टं ज्ञानदृशा-भोजस्तावन्मम वचसा नृपसमीपं निष्यति, आनीयते वा यथा तथा तदाऽऽनीतोऽपि पित्रा हन्येत, वाग्लङ्घने राजाऽपि क्रुद्धो मां हन्ति, तस्माद् 'इतो व्याघ्र इतो दुस्तदी'ति न्यायः प्राप्तः, साम्प्रतं च

समायुः दिनद्वयमवशिष्यते, तस्मादनशनं शरणमिति विमृश्यासन्नस्था यतयो भाषिताः—
नन्नसूरिगोविन्दाचार्यौ प्रति हितं ब्रूयात् । श्रावकेभ्योऽपि मिथ्या दुष्कृतं ब्रूयात् ।
परस्परममत्सरतासाद्रियध्वम्, क्रियाः पालयत, बालवृद्धान् लालयत । न वयं युष्मदीयाः,
न यूयमस्मदीयाः । सम्बन्धाः कृत्रिमाः सर्वे । इति शिक्षयित्वाऽनशनस्थाः शमताप्रपन्नाः ।

“अर्हतस्त्रिजगद्वन्धान्, सिद्धान् विध्वस्तवन्धानान् ।

सार्धंश्च जैनधर्मं च, प्रपद्ये शरणं त्रिधा ॥ १ ॥—अनु०

महाव्रतानि पञ्चैव, पष्ठकं रात्रिभोजनम् ।

विराधितानि यत् तत्र, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ २ ॥”—अनु०

इति युवाणा आसीना अदीनाः कालमकार्षुः । श्रीवप्पभट्टिसूरीणां श्रीविक्रमादित्या-
दष्टशतवर्षेषु (सं० ८००) गतेषु भाद्रपदशुक्लतृतीयायां रविदिने हस्तक्षे जन्म, पञ्चन-
वत्यधिकेषु (सं० ८९५) गतेषु स्वर्गारोहणं, तदैव मोढेरके नन्नसूरीणामग्रे भारत्योक्तं—
भवद्गुरुव (रुवान्धवा ?) ईशानदेवलोकं गताः । तत्र वाढं शोकः प्रससार ।

“शास्त्रज्ञाः सुवचोऽन्विता बहुजनस्याधारतामागताः

सद्गुत्ताः स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकराः ।

सर्वस्याभिमता गुणैः परिवृता भूमण्डनाः सज्जनाः

धातः ! किं न कृतास्तवया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुपः ? ॥१॥”—शार्दूल०

वृद्धैस्तु प्रबोधो दत्तः—

“हित्वा जीर्णं नवं देहं, लभते भो पुनर्नवम् ।

कृतपुण्यस्य मर्त्यस्य, मृत्युरेव रसायनम् ॥ १ ॥”—अनु०

इति ॥

हुन्दुकेन सूरिभिः सह ग्रहिताः सैनिकास्ते व्यावृत्य हुन्दुकपार्श्वं गताः । सोऽपि पश्चा-
त्तापानलेन दन्दद्वयते स्म । भोजेनापि समातुलेन सूरिशिष्याणामन्वेषामपि लोकानां
मुखादवगतं यत् सूरय एवमर्थं तव पार्श्वं नाजग्मुः—मा स्मायमस्मदुपरोधशङ्काधुब्धचित्तः
पितुः पार्श्वगतो मर्तेति कृपां दधुः । तदेतदाकर्ण्य भोजस्तथा पीडितो यथा वज्रपातेना-
पीड्यते, पितुरन्तिकं नागादसौ । एकदा मालिकः कश्चित् पूर्वमामराजभृत्यो विदेशे
भ्रमित्वा भोजान्तिकमाययौ पाटलीपुरे । तेनोक्तम्—देव ! त्वमस्मत्स्वामिकुलप्रदीपः,
मया विदेशे सद्गुरुमुखाद् विद्यैका लब्धा मातुलिङ्गी नाम, ययाऽभिमन्त्रितेन मातुलिङ्गेन
हताः करिहरिप्राया अपि बलिनो म्रियन्ते, मानवानां तु का कथा ? देव ! गृहाण त्वम् ।
भोजेन सा तस्मादादत्ता, प्रमाणिता, सत्या, चिन्तितकृत् । मालिको दानमानाभ्यां
भोजेन रञ्जितः । मातुलाः सर्वे भोजेन विद्याशक्तिं प्रकाश्य तोषिताः । ते जजुः—यदीयं ते
शक्तिस्तदा प्राभृतमिषेण मातुलिङ्गानि गृहीत्वा अस्माभिः सह पितुः समीपं व्रज । पितरं
निपात्य राज्यं गृहाण । तद् रुरुचे भोजाय, चलितो बहुमातुलिङ्गशाली सन्, गतः पितुः

ह्रींरं, कथापितं च-तत ! त्वं पूज्योऽहं शिष्यः, त्वत्तो मरणं वा राज्यं वा सर्वं रम्यं मे । राजा संतुष्टः, अहो विनीतः सुत आयातु इति विमृश्य आहूतो भोजः, सोऽपि ततो मध्यमागतः, एकासनस्थो कण्टिकाराजो मातुलिङ्गेन जपान, सम्यग् विद्या नान्यथा । उपविष्टो दुन्दुकराज्ये भोजः । तन्मातुला अनुल्यं तोषं दधुः । माता पद्मा प्रससाद् । दुन्दुकेन धनहरणप्राप्तोद्दालादिना दूनचरा राजन्यकाः पुनर्जातमात्मानं मेनिरे । महाजनो जिजीव, वर्णाः सर्वे उन्मेदुः । संसारसरोऽम्भोजं भोजं कमला मेजे । दोर्वलात् परिच्छदचलाच्च जगज्जिगाय ॥

अथ कृतज्ञतया मोढेर(क)पुरे नम्रसूरये विज्ञप्तिं दत्त्वा उत्तमनरानम्रपीत् । ते गतास्तत्र, विज्ञप्तिर्दिशता, तैस्तत्र वाचिता नम्रसूरिगोविन्दाचार्यार्थयथा—स्वस्ति श्रीमोढेरे परमगुरुश्रीनम्रसूरिगोविन्दसूरिपादान् गोपगिरिदुर्गात् श्रीभोजः परमर्जनो विज्ञापयति यथा—इह तावत् प्रज्ञागङ्गाहिमाद्रयः सामाचारीनारीसां भाग्यवर्धनमकरध्वजाः क्षितिपतिसदः कुमुदिनीश्वेतदीधितयो भारतीधर्मपुत्राः श्रीवप्पभट्टिसूरयस्त्रिविदलोकलोचनलेखललितपुण्यलावण्यतामादधिरे, तत्स्थाने सम्प्रति दीर्घायुपो यूयं स्थ । इष्टैतां विज्ञप्तिं प्रमाणेनात्र पादा अयधायीः, (तद्) इष्ट्वा भक्तिरहस्यं सूरयः ससङ्गाः सुतरां जहर्षुः, सङ्गानुमत्या गोविन्दाचार्यं मोढेरके मुक्त्वा श्रीनम्रसूरयो गोपगिरिमसरन् । भोजः पादचारेण ससैन्यः संमुखमायातुः, गुरोः पादोदकं पयो । उल्लसत्तृष्णो गिरं शुश्राव । स्थानस्थानमिलितजनहृदयसंपद्भूरितहारिहारमौक्तिकधवलितराजपथं पुरं निनाय, सिंहासने निवेशयामास (तान्) । ततः मङ्गलं चकार नान्दीध्वनिः उत्सवाः नर्तनं आनन्दः तदानन्दमयो धभूय, तदादेशान् शुश्राव, तद्गङ्गानात्मवद् अदर्शत्, मन्तुयुक्तान् विषयदीक्षां चक्रे । तदुपदेशाजिनमण्डितां मेदिनीं विदधे । दुन्दुकस्य तादृग् मरणं स्मृत्वा कुपधेनु न रेने । मधुराशुभ्रज्यादिषु यात्रां चकार । एकादशप्रतानुचरणपूर्वं राजर्षयैर्शासित उद्धार, शिरं रम्यं चकार । इत्येवं गोपगिरौ भोजो धर्मं लालयामास, प्रजाः पालयामास, उदियाय ॥ अन्यैरपि पुण्यपुरुषैरेवं भाव्यम् ? ॥

॥ इति श्रीवप्पभट्टिसूरिचरित्रं समाप्तम् ॥

१ प्रतिग्रान्तेऽयमुत्तेजः—

महोपाध्यायभीष्मकलचन्द्रशिष्यमहोपाध्यायभीष्मान्तिकचन्द्रशिष्यपण्डितचन्द्रेण लिपीकृतं (उद्देशराय सार्वभौमो) देवाडीनगरे । ग्रन्थार्थं ५५९ वप्पभट्टिचरित्रम् ॥ ॥ श्रुतं मन्तु ॥ संवत् १९५१ वृषे (वर्षे) ॥

२ इदं चरित्रं भीराजशेखरसूरिप्रणीतचतुर्विंशतिप्रबन्धसूक्ततमः प्रबन्ध इति मुद्रितपुस्तकद्वारेणैव तदनुवादावलोकनेन च प्रतिभाति ।

पाठान्तराणि

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१	१४	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
१	१४	कचित् डः	कचित् डप्रत्ययः
१	१६	०नान्त्यस्य लोपः	०नान्त्यस्वरलोपः
१	१६	०दिकः पापवर्गो	०दिकवर्गो
१	१७	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
६	११	नवरै	नेन्द्रै
८	१२	रतः	रतः—सक्तः
९	३०	भवर्णात् पातु	भवर्णात् नुः—पुरुषस्य पातु
९	३१	मध्यवर्तिनं	मध्ये वर्तिनं
१२	५-६		तृतीयचतुर्थचरणयोः पूर्वापरीभावः
१२	९	स जिनाजितः	जिनाजितः सः
१२	१०	त्रिजगद्धिः	त्रिजगद्धिरपि
१३	२५	शरणा०	चरणा०
१४	२	किंविधान्	किंविशिष्टान्
१४	३	शेषाद्विभाषा	शेषाद्वा
१७	४	यया	यया सा
१८	१०	श्रमरहितया	अश्रमया—श्रमरहितया
२४	२	शान्ता	विद्वज्जनस्य धनं, शान्ता
२५	१५	कृत्वाखिलजगज्जनाहित०	समस्तजगतां कृताऽहित०
२५	२०	सुरमिस्थिता	सुरमिस्थिता—गोस्थिता
२५	२१	विभर्त्तति	विभ्रती
३४	१०	समीरम्	वायुम्
३५	१८	निवहः	निवहस्तीर्थकृतम्
३५	१८	भवोदधौ	भवोदधौ—संसारसमुद्रे
३५	२०	वितरतु	वितरतु—विस्तारयतु
३६	१८	अतीव शिवा	अतिशयेन शिवा—कल्याणी शिवदेवतत्वात्
३७	१०	कनकच्छविं	कनककविं
४३	१७	अहिता—वैरिणः	अहिता एव वैरिणः

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
४३	१८	बहुप्रकारैः	बहुधा-बहुप्रकारैः
४५	७	नित्यं सौख्यं	अतिसौख्यं
४५	९	भवत्येव चेति	भवत्येवेति
५२	२३	यस्मिन्	यस्मिन्नाम्
५४	४	पातका	पातुका
५४	१०	पातकानां	पातुकानां
६४	९	अतीष्टा	अभीष्टा
८७	७	पद्मं हस्ते यस्याः सा	अस्य स्थानं 'हस्तिकाय'पदस्य पूर्वं
९२	१६	यस्याः	यस्यां
९४	१३	पद्मरः	स एव विशिष्टो पद्मरः
९९	६	यया	यया सा
१००	१०	सा	०
१०३	२७	तुल्यद्वयार्थे	तुल्यद्वयः पुनःशून्यार्थे
१०९	२१	जगता	बाहुभ्यो जगता
११७	३०	गुरुत्सवानां	वत्सवानां
१२९	९	अरहितापद्मासौ	अरहिता-अलका आपो-जलं येन सोऽरहितापद्मासौ
१३१	१६	वर्धने	वर्धमाने
१३२	२५	टीकान्तरम्—ध्रुवं-ज्ञानं तस्य निधिः तद्विषयं ईक्षितुं शीलं यस्याः सा तथोक्ता	

तत्संबोधनं हे ध्रुवनिषीक्षिणि स्वामिनि ! शुद्धिरेव बनावली तस्या द्रव्ये शुद्धि-
 बनावलीद्वयत्वं शुद्धिबनावलीद्वयं अज्ञानलक्षणम् । तथा भवः-संसारस्वभावाद्
 नियो-भयानि दासां पदं-स्थानं हे देवि ! आदरात्-प्रयत्नात् ममैवत् सर्वं हृद्-
 अपनयेति सम्बन्धः । तथा अधमं-पापं नुरति-प्रेरयति या सा तत्संबोधनं
 अवमनुत् । किंभूतं पदम् ? 'रचितापदं' रचिता-विहिता आपद् येन तत्
 तथोक्तम् । केन हेतुभूतेन ? तमसा-अज्ञानेन । किंविशिष्टेन तमसा ? 'अनु-
 त्तमसारचिता' अनुत्तमं-अनिकृष्टं पारादिकं यद् वस्तु तस्य सारः अनुत्तम-
 सारत्वं चिनोति-शुद्धिं नयतीति अनुत्तमसारचित्त्वेन । कदाचिदिवं विशेष-
 पथं भागवत्याः क्रियते । हे देवि ! किंविशिष्टा त्वम् ? । न विद्यते उत्तमा
 उत्कृष्टा यस्याः सा 'अनुत्तमा' । सारो-वत्त्वं तेन चिता-ज्याता सारचिता ।
 सा अनुत्तमा सारचितेति गवार्थम् ॥ ८० ॥

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१३७	८	अवत्	अवत्-रक्षत्
१४०	१०	तां	त्वं
१४१	२०	नुताः	नुताः-स्तुताः
१४२	३०	पात-रक्षत् इति क्रिया	पात-अपितु पिवत्
१५०	१०	यत्र तस्मिन्	यस्मिन्
१५०	१२	अवरा	अहानयो-हानिरहिता घना यत्र । अवरा
१५२	२०	निर्धा(दा)रणे	निर्दारणे
१६०		स्पष्टं	निर्मलम्
१६२	२३	काव्यान्तेऽयमुल्लेखः—	

इति श्रीचतुर्विंशतिजिनस्तुतयः कृता वप्पभट्टिसूरिभिः ॥

१८७	५	पाटलिपुरे	पाटलापुरनगरे
१८७	६	नमस्कारकरणाय	नमस्करणाय
"	७	मोढेरकपुर०	मोढेरपुर०
"	७	चात्माराम०	रात्रावात्माराम०
"	९	प्रभाते च	प्रातः
"	१०	द्रु(ड)	डु
"	१२	सपरिच्छदाः	प्रचुरपरिच्छदाः
"	१२	हन्तुं	हन्तुमहं
"	१५	०त्रागतः	०त्रं समागतः
"	१७	आलापितः-वत्स !	आलेपे-वत्सक !
"	१८	०यस्तुष्टिं न मन्यन्ते	०यस्तुष्टिं न तन्वते
"	१९	करप्राप्यानि	चयप्राप्यानि
"	१९	लक्षणसाहित्यादीनि	लक्षणतर्कसाहित्यादीनि
"	२०	आगतौ	वन्दितुमागतौ
"*	२३	भवतितीर्थुः	भवं तितीर्थुः
"	२४	मत्कुलतन्तुः	नः कुलतन्तुः
"	२४	उदितम्	गदितम्

* एकस्मिन्नेव पृष्ठे इयन्ति पाठान्तराणि मयोपलब्धानि श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावल्यां विंशतितमाङ्के ग्रन्थे मुद्रिताद् श्रीराजशेखरसूरिकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात् । अत इदं कार्यं कियत्परिश्रमजन्यं तज्जानाति विद्वानेव । ततोऽस्तः परं प्रायः संदिग्धस्थलेषु पाठान्तराणि मया वीर्यन्ते ।

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१८७ २६ बुद्धिः प्रलयं

बुद्धिर्विलयं

१८८ १३ यशोधर्मं

यशोवर्मं

१८८ १८ स्वनामावि (म साक्षात्)
 हुवते

स्वनाम नामावृत्ते

१८९-९० (त्वया निर्वासिता, स-
 पुत्रा समानीयतां, राज्ञां
 तुष्टाऽऽनीता)

यदा देवेन सपत्नीवचसा निष्कासिता सा प्रत्यानीयत ।
 राज्ञा सा स्वसौधमानायिता सपुत्रा गौरविता च ।

१९६ १६-१८ (सूरिनिर्धर्मवृषो गोप-
 गिरिगमनाय पृष्टः, ध-
 र्मेण प्रतिष्ठा स्मरिता,
 सूरिभिस्तत्पूरितः स्वगीष-
 ररूपेणामागमनेनोष्ठा,
 प्रधानजनः)

सूरीश्वरो विष्णुनाय प्रहरद्वयं कामवि कथामचीकथत् ।
 रसावतारः स कोऽपि जातो यो रम्भाविडोत्तमाप्रेक्षणीय-
 केऽपि दुर्लभः । आमो राजाऽमूल्यं कङ्कणं ग्रहणके मुक्त्वा
 वेश्यागृहे षण्णिव आसीत् । सा तु लङ्घनापतेर्वारिणी ।
 एकं कङ्कणमामो राजद्वारे मुञ्चन्नागात् । अपराद्दे राज्ञः
 पार्थाङ्गं चप्पभट्टिसूरिनिर्मुक्तलापितम्-देव ! गोपगिरावा-
 म्पार्थं यामः, अनुज्ञां वीयताम् । धर्मेण भणितम्-भव-
 तामपि बाणी विषटते, भवद्विर्भणितमभूत्-यदा तव
 दृष्टौ आमः समेतास्मानाङ्कयति, यदा यानो नार्वाक् ।
 यत् किं विस्तृतम् ? जिह्वे किं वो द्वे स्तः ? । आपार्यो
 जगदुः-भीधर्मदेव ! मम प्रतिष्ठा पूर्णा । राजाऽऽह-क-
 थम् ? सूरिर्वदति-आमो राजाऽत्र स्वयमागतस्तव दृष्टौ ।
 राजाऽऽह-कथं ज्ञायते ? सूरिः-यदा भवद्विः पृष्ट-
 भवतां स्वामी कीदृशः ? विशिष्टैस्तदा भणितम्-स्वगिरि-
 ररूपः, तथा 'वीजवरा' शब्दोऽपि विष्टयताम्, 'दोरा'
 शब्दोऽपि यो मयोक्तोऽभूत्, वस्त्रात् प्रतिष्ठा पूर्णा मे ।
 अत्रान्तरे केनापि राजद्वारादामकङ्कणं वृषधर्महस्ते
 वृत्तमामनामोद्धृतम् । द्वितीयं वेश्याया दत्तम् । तद् दृष्ट्वा
 नष्टसर्वस्वस्तद्वि(१)न इव शुशोच-पिङ् मां यन्मया शत्रुः
 स्वगृहमायातो नार्थितो न च साधितः । धर्मेण मुक्तलिवाः
 सूरयः पुरः कापि स्थितेनामेन सह जग्मुः । मार्गे ग-
 च्छता आमेन पुलीन्द्र एकौ जलाशयमध्ये जलं लगलव-
 न्मुखेन पिबन् दृष्टः । आमराजेन सूरीणाममे पत्नोक्तम्-
 "पशु जिम पुर्विष पञ्च वीयद् पंधिड कवणिज, कारणिज"

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१९६ २४ वप्पभट्टे (टे) ! प्रयत्नात्

१९९ २९ (भणितः)

१३ सद्रथा (प्लवाः)

२०१ ३ व्यशि(श्चि)यत्

२०१ ८-९ (श्रुत्वा० प्रसङ्गगतान्)
कामाक्तान् रागवादान्

२०१ २५ शस्त्रड(झ?)

२०३ १८ सांकल्पिकं मद(ह)जनं—

२०४ १ घातयामि । एवं प्ल(टल)

२०४ १० परेपां(रमां)

२०६ १६-१७ (बहुप्रार्थनेऽपि० दत्ता)

२०६ १८ कमाडसासज्ज

२०८ १८ (कुतम्)

सूरिभिरभाणि—“कर वेवि करंविय कज्जलिण मुद्धु-
अंसु निवारणिण” । राज्ञा प्रत्ययार्थं स समाकार्य० ।

वत्सक ! वप्पभट्टे !

पृष्ठः

सवरूथा

व्यशिश्रणत्

मोढेरकपुरे स्तः । गुणोत्कण्ठयाऽमितसैन्य आमस्तत्र गतः ।
तदा नन्नसूरिर्व्याख्यानेऽवसरायातान् वात्स्यायनोक्तान्
कामाङ्गभावान्

शस्त्रज्ञा०

सांकल्पिकमिदं जनं—

अथवा ज्ञातम्—सर्वजनसमक्षं पापमुद्गीर्य काष्ठानि भक्ष-
यामि । एवं टल०

परमरेखां

मुनिर्नेच्छति ताम् । तथा मुनये पादतलप्रहारे दीयमाने
नूपुरं मुनिवरचरणे प्रविष्टं काकतालीयन्यायेन अन्धवर्त्त-
कीन्यायाच्च । राजा तद् दृष्ट्वा सूरये समस्यां ददौ

कवाडमासज्ज

चक्रे

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची

(स्पष्टीकरणार्थां साधनरूप ग्रन्थानां सूची)

जैनग्रन्थाः

कविराः

सिद्धदेवशास्त्रानुशासनम्
अभिधानचिन्तामणिः
त्रिपट्टिशालाकापुरुषचरित्रम्
अयोग्यवच्छेदद्वयत्रिशिका
रुचिचतुर्विंशतिका
भीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः
छोत्ररत्नाकरस्य द्वितीयो विभागः
भक्तारसोत्रम्
न्यायकुसुमाखलिः
अप्यात्मतत्त्वालोकाः
स्यानाङ्गम्
तत्त्वार्थाभिगमसूत्रम्
आचारविनकरः
निर्वाणकलिका
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तिः
प्रवचनसारोद्धारः
विचारसारप्रकरणम्
नयरहस्यम्
ऐन्द्रस्तुतिः
मार्गद्वयत्रिशद्वयत्रिशिका
प्रमाणनयवत्त्वालोकाङ्कारः
सप्तमङ्गीवरजिणी
सप्तमङ्गीप्रकरणम्
धर्मकल्पद्रुमः

कलिकालसर्वज्ञभीष्टमचन्द्रसूरिः
”
”
”
भीशोभनमुनीश्वरः
मुनिवर्चश्रीमेरुविजयः
प्रकाशवित्री—श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमाला
भीमानतुल्लसूरिः
न्यायविशारद—न्यायटीर्थ—मुनिश्रीन्यायविजयः
”
गणधरः
वाचकवर्यभीरुमास्वातिः
श्रीवर्धमानसूरिः
श्रीपादलिसूरिः
गणधरः
जगद्गुरुश्रीविजयहीरसूरिः
श्रीनेमिचन्द्रसूरिः
श्रीप्रद्युम्नसूरिः
न्यायविशारद—न्यायार्थ—महामहोपाध्याय—
श्रीयशोविजयः
”
”
श्रीवादिदेवसूरिः
श्रीविमलदासः
आगमिकश्रीरुद्रयधर्मगणिः

जैनग्रन्थाः

कर्तारः

सुबोधिका (कल्पसूत्रवृत्तिः)

उपाध्यायश्रीविनयविजयः

शान्तसुधारसः

”

लोकप्रकाशः

”

इन्द्रियपराजयशतकम्

सिन्दूरप्रकरः

श्रीसोमप्रभसूरिः

वीरभक्तामरम्

उपाध्यायश्रीधर्मवर्धनगणिः

विशेषावश्यकम्

क्षमाश्रमणश्रीजिनभद्रगणिः

नन्दीसूत्रम्

क्षमाश्रमणश्रीदेववाचकसूरिः

उज्जयन्तस्तवः

गुणस्थानक्रमारोहः

श्रीरत्नशेखरसूरिः

योगहृदिसमुच्चयः

श्रीहरिभद्रसूरिः

महानिशीथम्

गणधरः

षट्पुरुषचरित्रम्

श्रीक्षेमङ्करसूरिः

प्रभावकचरित्रम्

श्रीचन्द्रप्रभसूरिः

उपदेशरत्नाकरः

श्रीमुनिसुन्दरसूरिः

उपाध्याय विनयविजय

श्रीपाद राजनो रास

अजैनसंस्कृतग्रन्थाः

कर्तारः

वृत्तरत्नाकरः

श्रीभट्टकेदारः

श्रुतबोधः

महाकविश्रीकालिदासः

मृच्छकटिकम्

श्रीशूद्रककविः

वैराग्यशतकम्

महर्षिश्रीभर्तृहरिः

समासविग्रहः ।

१—नद्याश्च ते इन्द्राश्च नद्येन्द्राः 'कर्मधारयः', नद्येन्द्राणां मौलयः नद्ये० 'तत्पुरुषः', नद्येन्द्रमौलिभ्यो गलिता नद्ये० 'तत्पुरुषः', पारिजातानां मालाः पारिजातमालाः 'तत्पुरुषः', उत्तमाश्च ताः पारिजातमालाश्च उत्तम० 'कर्मधारयः', नद्येन्द्रमौलिगलिताश्च ता उत्तमपारिजातमालाश्च नद्ये० 'कर्मधारयः', नद्येन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजातमालाभिरचितौ क्रमौ यस्य स नद्ये० 'बहुव्रीहिः', तत्संबोधनं नद्ये० । अरीणां जातं अरिजातं 'तत्पुरुषः', अपगतं अरिजातं यस्य स अपारि० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अपा० । नामेरपत्यं पुमान् नामेयः, तत्सं० नामेयः । भुवनानां त्रिकं भुवन० 'तत्पुरुषः', भुवनत्रिकं पातीति भुवन० 'उपपद'समासः, तत्सं० भुवन० । अपवर्गं दत्ते इति अपवर्गदायी 'उपपद'समासः, तत्सं० अप० । जयतीति जिनः, तत्सं० जिनः । मदन आदौ यस्य स मदनादिकः 'बहुव्रीहिः', पापानां वर्गः पापवर्गः 'तत्पुरुषः', मदनादिकश्चासौ पापवर्गः मदना० 'कर्मधारयः', अस्तौ मदनादिकपापवर्गो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त० ॥

२—अद्रिणा समः अद्रि०, 'तत्पुरुषः', अद्रिसमो विग्रहो यस्य सः अद्रि० 'बहुव्रीहिः', तापनीयस्य राशिः तापनीयराशिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहश्चासौ तापनीयः राशिः अद्रि० 'कर्मधारयः', प्रदानस्य विधिः प्रदानविधिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहः तापनीयराशेः प्रदानविधिः अद्रि० 'तत्पुरुषः', तेन अद्रि० । दुःखमेव शत्रुः दुःख० 'कर्मधारयः' । जन्मास्ति येषां ते जन्मवन्तः, तेषां जन्म० । जिनेषु धराः जिनधराः 'तत्पुरुषः' ॥

३—दोषा एव दोषाणि दोषदारुणि 'कर्मधारयः', दोषदारुणां दहनानि दोष० 'तत्पुरुषः', तेषु दोष० । मेघाज्जायते इति मेघजा 'उपपद'समासः । जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । अघानां जालं अघ० 'तत्पुरुषः', तत् अघ० ॥

४—सुराणां मन्त्रिणः सुरमन्त्रिणः 'तत्पुरुषः', सुरमन्त्रिभिः समाः सुर० 'तत्पुरुषः' । नास्ति धीर्येषां ते अधियः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति समानो यस्य सः असमानः 'बहुव्रीहिः', तं असमानम् । वाचो देवता वाग्देवता 'तत्पुरुषः' । कुत्सिता यादिनः कुवादिनः 'कर्मधारयः', कुवादिनां कुलं कुवादि० 'तत्पुरुषः', हतं कुवादिकुलं यया सा हत० 'बहुव्रीहिः' । भव एव ऋणं भवर्णं 'कर्मधारयः', तस्माद् भवर्णात् । विकसन्ति च तानि मुकुलानि च विकसन्मुकुलानि 'कर्मधारयः', कुन्दानां विकसन्मुकुलानि कुन्द० 'तत्पुरुषः', कुन्दविकसन्मुकुलानां आभा यस्य स कुन्द० 'कर्मधारयः', कुन्दविकसन्मुकुलाभौ वर्णौ यस्याः सा कुन्द० 'बहुव्रीहिः' ॥

५—कुसुमं वाणो यस्य स कुसुमं 'वहुव्रीहिः', कुसुमवाणस्य चम्बः कुसुमं 'तत्पुरुषः', ताभिः कुसुमं । न पीडितः अपीडितः 'नञ्तत्पुरुषः' । सकलश्चासौ लोकः सकलं 'कर्मधारयः', तं सकलं । वृजिनं एव आजिः वृजिनां 'कर्मधारयः', तस्याः वृजिनां । न जितः अजितः, जिनश्चासौ अजितश्च जिनाजितः 'कर्मधारयः' ॥

६—शरणानामन्वयः शरणां 'तत्पुरुषः', तं शरणां । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकृतः 'उपपद'समासः, सकलाश्च ते तीर्थकृतश्च सकलं 'कर्मधारयः', तेषां सकलं । सुरैः कृतं सुरकृतं 'तत्पुरुषः', अम्बुजानि एव गर्भं अम्बुजं 'कर्मधारयः', सुरकृतं च तद् अम्बुजगर्भं च सुरं 'कर्मधारयः', सुरकृताम्बुजगर्भमेव निशान्तं येषां ते सुरं 'वहुव्रीहिः', तान् सुरं । रविणा समा रविं 'तत्पुरुषः', तान् रविं । अघं एव निशा अघं 'कर्मधारयः', अघनिशाया अन्तकाः अघं 'तत्पुरुषः', तान् अघं ॥

७—समस्तं च तद् जगत् च समस्तं 'कर्मधारयः', शुभा चासौ वस्तुता च शुभं 'कर्मधारयः', समस्तजगतः शुभवस्तुता समस्तं 'तत्पुरुषः', कृता समस्तजगच्छुभवस्तुता यया सा कृतं 'वहुव्रीहिः' । कुवादिनां गणः कुवादिं 'तत्पुरुषः', जितः कुवादिगणो यया सा जितं 'वहुव्रीहिः' । अस्तो भवो यैस्ते अस्तं 'वहुव्रीहिः', अस्तभवैः स्तुता अस्तं 'तत्पुरुषः' । परिपूर्णं नभो यया सा परिपूर्णनभाः 'वहुव्रीहिः' । नरश्च मरुतश्च नृमरुत् 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मै नृमरुते । जिनस्य भारती जिनभारती 'तत्पुरुषः' ॥

८—शुभाश्च ते फणाश्च सुफणाः 'प्रादि'समासः, सुफणेषु रत्नानि येषां ते सुफणरत्नाः 'वहुव्रीहिः', सुफणरत्नाश्च ते सरीसृपाश्च सुफणं 'कर्मधारयः', सुफणरत्नसरीसृपैः राजिता सुफणं 'तत्पुरुषः', तां सुफणं । रिपूणां बलं रिपुबलं 'तत्पुरुषः', रिपुबलस्य प्रहृतिः रिपुं 'तत्पुरुषः', तस्यां रिपुं । न पराजिता अपराजिता 'नञ्तत्पुरुषः', तां अपरां, अथवा अपरैः अजिता अपराजिता 'तत्पुरुषः', तां अपरां । अग्रिमा चासौ योषिच्च अग्रिमं 'कर्मधारयः', धरणस्य अग्रिमयोषित् धरणां 'तत्पुरुषः', तां धरणां । जिनानां गृहाणि जिनगृहाणि 'तत्पुरुषः', तेषु जिनं । नास्ति श्रमो यस्याः सा अश्रमा 'वहुव्रीहिः', तया अश्रमया ॥

९—भुवनानां शेखरः भुवनशेखरः 'तत्पुरुषः', तं भुवनं । वन्देर्भावो वन्दिता, तां वन्दिताम् । इतिश्चासौ स्तुतिश्च इतिस्तुतिः 'कर्मधारयः', इतिस्तुत्यां परा इतिस्तुतिपरा 'तत्पुरुषः' । त्रिदशान् पान्तीति त्रिदशं 'उपपद'समासः, त्रिदशपानां आवली त्रिदशं 'तत्पुरुषः' । यस्यायं यदीयः, यदीयस्य जननी यदीयजननी 'तत्पुरुषः', तां यदीयं । जिनानां ईशः जिनेशः 'तत्पुरुषः', तं जिनेशम् । निहन्तुं मनो येषां ते निह-

न्तुमनसः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति उपमा यस्य तद् अनुपमं 'बहुव्रीहिः', अनुपमं वैभवं यस्य सः अनुपम० 'बहुव्रीहिः', तं अनुपम० । शं भवति अनेनेति शम्भवः, तं शम्भवम् ॥

१०—शुभधासी मेरुश्च सुमेरुः 'प्रादि'समासः, सुमेरुधासी गिरिश्च सुमेरु० 'कर्मधारयः', सुमेरुगिरेर्मूर्धा सुमेरु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुमेरु० । दिव्याश्च ते आनकाश्च दिव्या० 'कर्मधारयः', अनेके च ते दिव्यानकाश्च अनेक० 'कर्मधारयः', ध्वनन्तः अनेकदिव्या-
नका यस्मिन् स ध्वनद० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् ध्वनद० । अतिशयिता भव्या अतिभव्याः 'प्रादि'समासः । जगतां त्रितयं जग० 'तत्पुरुषः', जगत्रितयस्य पावनो जग० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु यरा जिनयराः 'तत्पुरुषः', जिनयराणां अभिषेको जिन० । न कोमलं अकोमलं 'नञ्त्तत्पुरुषः', घनं च तद् अकोमलं च घनाकोमलं 'कर्मधारयः', तद् घना० ॥

११—अपेतं निधनं यस्य सः अपेत० 'बहुव्रीहिः', तं अपेत० । बुधश्चासी जनश्च बुध० 'कर्मधारयः', तस्य बुध० । शान्ता आपदो येन स शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तं शान्ता० । प्रमाणानि च नयाश्च प्रमाणनयाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', प्रमाणनयैः सङ्कुलः प्रमाण० 'तत्पुरुषः', तं प्रमाण० । न सत् असत् 'नञ्त्तत्पुरुषः', असद् दृग् येषां तं असद्दृशः 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । तापं वदातीति तापदः 'उपपद'समासः, तं तापदम् । जिनेषु यरा जिनयराः 'तत्पुरुषः', जिनयराणां आगमः जिनयरागमः 'तत्पुरुषः', तं जिन० । महती सम्पद् यस्मिन् स महासम्पत् 'बहुव्रीहिः', तं महा० । सुखं आत्मा यस्य तत् सुखात्मकं 'बहु-
व्रीहिः', तत् सुखा० । कामश्च हासश्च कामहासी 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगती कामहासी यस्मिन् तद् विगत० 'बहुव्रीहिः', तद् विगत० ॥

१२—शरश्च अधश्च धनुश्च शङ्खश्च शरा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शराधधनुशङ्खान् विभ-
तीति शरा० 'उपपद'समासः । निजं च तद् यशश्च निजयशः 'कर्मधारयः', निजयश इय
यलक्षा निज० 'मध्यमपदलोपि'समासः । अखिलं च तद् जगत् च अखिल० 'कर्मधा-
रयः', अखिलजगतो जना अखिल० 'तत्पुरुषः', न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अखि-
लजगज्जनानां अहिता अखिल० 'तत्पुरुषः', महान्ति च तानि यलानि च महायलानि
'कर्मधारयः', अखिलजगज्जनाहितानां महायलानि अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलजगज्ज-
नाहितमहायलानां धामता अखिल० 'तत्पुरुषः', कृता अखिलजगज्जनाहितमहायलधामता
यया सा कृताखिल० 'बहुव्रीहिः' । यिनीता चासी जनता च यिनीत० 'कर्मधारयः', विपद
एव द्विषाः विषद्द्विषाः 'कर्मधारयः' यिनीतजनताया विषद्द्विषाः यिनीत० 'तत्पुरुषः',
यिनीतजनताविषद्द्विषानां समृद्धिः यिनीत० 'तत्पुरुषः', यिनीतजनताविषद्द्विषसमृद्धेः
अनिद्रोहिणी यिनीत० 'तत्पुरुषः' । सुरभी स्थिता सुरभि० 'तत्पुरुषः' । गद्गं पारयन्तीति

महीध्राः 'उपपद'समासः, रिपव एव महीध्राः रिपु० 'कर्मधारयः', रिपुमहीध्रान् भिनत्तीति रिपु० 'उपपद'समासः ॥

१३—भीतिमांश्चासौ जनश्च भीति० 'कर्मधारयः', अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः अभयी० 'बहुव्रीहिः' । सुरान् पान्तीति सुरपाः 'उपपद'समासः, सुरपैः कृतं सुर० 'तत्पुरुषः', न तुला अतुला 'नञ्तत्पुरुषः', अतुला चासौ भूतिश्च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलभूत्या मज्जनं अतुल० 'तत्पुरुषः', सुरपकृतं अतुलभूतिमज्जनं यस्य स सुरप० 'बहुव्रीहिः' । भव्यानां मनांसि भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमनसां अभिनन्दनः भव्य० 'तत्पुरुषः' । शिवं ददातीति शिवदः 'उपपद'समासः ॥

१४—न चरतीति अचरः 'नञ्तत्पुरुषः', तं अचरम् । कृताः चरणा यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः' । शतपत्राणां सञ्चयः शत० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् शत० । अपवर्गस्य उपायः अप० 'तत्पुरुषः', अपवर्गोपायस्य शोधनाः अप० 'तत्पुरुषः' । यश एव धनं येषां ते यशोधनाः 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—विष्टपानां त्रयं विष्टप० 'तत्पुरुषः', अखिलं च तद् विष्टपत्रयं च अखिल० 'कर्मधारयः', व्यासं अखिलविष्टपत्रयं यथा सा व्यासा० 'बहुव्रीहिः' । पदानां चमूः पद० 'तत्पुरुषः', तथा पद० । पुष्टानि च तानि पत्राणि च पुष्ट० 'कर्मधारयः', नया एव पुष्टपत्राणि यस्याः सा नय० 'बहुव्रीहिः', तथा नय० । जिनैः उदिता जिनोदिता 'तत्पुरुषः' ॥

१६—महच्च तद् दलं च महादलं 'कर्मधारयः', अञ्जस्य महादलं अञ्ज० 'तत्पुरुषः', अञ्जमहादलवद् आभा यस्याः सा अञ्ज० 'बहुव्रीहिः', तथा अञ्ज० । न तुलः अतुलः 'नञ्तत्पुरुषः', मोदस्य लाभो मोद० 'तत्पुरुषः', अतुलो मोदलाभो यथा सा अतुल० 'बहुव्रीहिः', तथा अतुल० । महान् शिखण्डी यस्याः सा महा० 'बहुव्रीहिः' । रिपूणां राशिः रिपु० 'तत्पुरुषः', रिपुराशेः खण्डिका रिपु० 'तत्पुरुषः' ॥

१७—उरुः प्रभा यस्य स उरु० 'बहुव्रीहिः', तं उरु० । अनङ्ग एव तरुः अनङ्ग० 'कर्मधारयः', अनङ्गतरोः प्रभञ्जनः अनङ्ग० 'तत्पुरुषः', तं अनङ्ग० । महश्च दया च महोदये 'इतरेतरद्वन्द्वः', सत्यौ महोदये यस्य स सन्म० 'बहुव्रीहिः', तं सन्म० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, सुमतिश्चासौ जिनश्च सुमति० 'कर्मधारयः', तं सुमति० । महांश्चासौ उदयश्च महोदयः 'कर्मधारयः', विकसन् महोदयो यस्य स विकस० 'बहुव्रीहिः', तं विकस० ॥

१८—भव एव उदधिः भवोदधिः 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवो० । गुरु वैभवं यस्य स गुरु० 'बहुव्रीहिः' । तमसोऽयं तामसः, न तामसः अतामसः 'नञ्तत्पुरुषः', तं अतामसम् । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थ० 'उपपद'समासः, तेषां तीर्थ० । न संवरो यस्य सः असं० 'बहुव्रीहिः', तं असं० ॥

१९—भवे वासो भव० 'तत्पुरुषः', भववास एव दाम भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । जिनानां वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । अतिशायिनी शिवा अतिशिवा 'प्रादि'स-

मासः । न सङ्गता अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अस० । कामस्य सङ्गता काम० 'तत्पुरुषः', च्युता कामसङ्गता यस्याः सा च्युत० 'बहुव्रीहिः', तां च्युत० ॥

२०—कुशे शेते इति कुशेशयं 'उपपद'समासः, तस्मिन् कुशे० । कनकवत् छवि-
र्यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', तां कनक० । दुरितानां (अङ्कुश इव) अङ्कुशः दुरि०
'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुरि० । अहिता एव अद्रयः अहिता० 'कर्मधारयः', अहिताद्रीन्
हन्तीति अहि० 'उपपद'समासः, वज्रस्य शृङ्खला वज्र० 'तत्पुरुषः', अहिताद्रीन् चारी
वज्रशृङ्खला च अहिता० 'कर्मधारयः', तां अहिता० । वज्रमयी शृङ्खला यस्याः सा वज्र० ॥

२१—रूपीनां सम्पद् रुचि० 'तत्पुरुषः', तुल्या रुचिसम्पद् यस्य स तुल्य० 'बहु-
व्रीहिः', तस्मिन् तुल्य० । पुष्पाणां उत्कराः पुष्पो० 'तत्पुरुषः', तैः पुष्पो० । सुराणां गणः
सुर० 'तत्पुरुषः', तेन सुर० । प्रमदो गर्भे यथा स्यात् तथा प्रमद० 'अव्ययीभावः' । न
जायते इति अजः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यः, तस्मिन् यशस्ये ।
पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्म० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् पद्म० । न जेयः अजेयः 'नञ्त्तत्पुरुषः',
अजेयश्चासौ शस्यश्च अजेयशस्यः 'कर्मधारयः', तस्मिन् अजेय० ॥

२२—मज्जनस्य उदकं मज्ज० 'तत्पुरुषः', मज्जनोदकेन पवित्रितः मज्ज० 'तत्पुरुषः',
मन्दरश्चासौ अगश्च मन्द० 'कर्मधारयः', मज्जनोदकपवित्रितः मन्दरागो यैस्ते मज्ज० 'बहु-
व्रीहिः' । मन्दो रागो येषां ते मन्द० 'बहुव्रीहिः' । धर्मस्य उदयः धर्मो० 'तत्पुरुषः', अध्या-
पतनं अग्धि० 'तत्पुरुषः', धर्मोदयश्च अग्धिपतनं च धर्मो० 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मिन्
धर्मो० । धनस्य राजिः धन० 'तत्पुरुषः', धनराजिश्च नायश्च धनराजिनायः 'इतरेतरद्वन्द्वः' ।
देवैः सहिताः सदेवाः 'बहुव्रीहिः', सदेवाश्च नराश्च सदेव० 'इतरेतरद्वन्द्वः' नन्दिताः
सदेवनरा यैस्ते नन्दित० 'बहुव्रीहिः' ॥

२३—शची आदी यासां ताः शच्यादयः 'बहुव्रीहिः', दिव्याश्च ता यनिताश्च दिव्य०
'कर्मधारयः', शच्यादयश्च ता दिव्ययनिताश्च शच्या० 'कर्मधारयः', शच्यादिदिव्ययनितानां
ओषः शच्या० 'तत्पुरुषः', शच्यादिदिव्ययनिताष्वस्य धवाः शच्यादि० 'तत्पुरुषः',
शच्यादिदिव्ययनितौषधवैः स्तुतः शच्यादि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० शच्यादि० । न ध्याहृतं
अध्या० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अध्याहृतं च तद् उदितं च अध्या० 'कर्मधारयः', विधां अन-
तिक्रम्य यथा० 'अव्ययीभावः', वस्तूनां तत्त्वं वस्तुतत्त्वं 'तत्पुरुषः', यथाविधं च तद्
वस्तुतत्त्वं यथाविध० 'कर्मधारयः', अध्याहृतोदितं यथाविधवस्तुतत्त्वं येन तद् अध्या०
'बहुव्रीहिः', तत्सं० अध्या० । जिनेषु विनानां वा इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां मतं जिने० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिने० । न कम्प्राः अकम्प्राः 'नञ्त्तत्पुरुषः', नित्यं
अकम्प्रा देहिनो यस्मिन् तत् नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत् नित्य० । जन्म आदी यासां ता
जन्मा० 'बहुव्रीहिः', अनन्ताश्च ता विपदश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', जन्मादयश्च ता
अनन्तविपदश्च जन्मा० 'कर्मधारयः', तासां जन्मा० ॥

२४—कनकवद् रूग् यस्याः सा कनकरूक् 'बहुव्रीहिः' । वारणानां ईशः वारणेशः 'तत्पुरुषः', सितश्चासौ वारणेशश्च सित० 'कर्मधारयः', तं सित० । वज्रमयं अङ्कुशं यस्याः सा वज्राङ्कुशी । न हिताः अहिताः 'नञ्तत्पुरुषः', अहितानां वारणं अहित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् अहित० । वज्रं च अङ्कुशश्च वज्राङ्कुशं 'समाहारद्वन्द्वः', तद् वज्रा० ॥

२५—ख्यातेः भाजनं यः स ख्याति० 'बहुव्रीहिः' । शोभनौ पाश्वरौ यस्य स सुपार्श्वः, श्रिया युक्तः सुपार्श्वः श्रीसुपार्श्वः 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । नित्यं सौख्यं यस्य स नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नित्य० । अतिशायिनी भा यस्य सः अतिभाः 'बहुव्रीहिः' ॥

२६—जिनानां अंही जिनांही 'तत्पुरुषः', तौ जिनांही । अमराणां संसद् अमर० 'तत्पुरुषः', आनता चासौ अमरसंसच्च आनता० 'कर्मधारयः', तथा आनता० । दिव्यं च तत् सौवर्णं च दिव्य० 'कर्मधारयः', अवानं च तत् तामरसं च अवान० 'कर्मधारयः', दिव्यसौवर्णं च तद् अवानतामरसं च दिव्य० 'कर्मधारयः', तद् दिव्य० ॥

२७—अरीणां शमनं अरि० 'तत्पुरुषः', जातं अरिशमनं यस्याः सा जाता० 'बहुव्रीहिः' । न आविलाः अनाविलाः 'नञ्तत्पुरुषः', सन्तश्च ते नयाश्च सन्नयाः 'कर्मधारयः', अनाविलाः सन्नया यस्यां सा अना० 'बहुव्रीहिः' ॥

२८—हेम्न इव आभा यस्याः सा हेमाभा 'बहुव्रीहिः' । न समा असमा 'नञ्तत्पुरुषः' । नाशिता अरयो यैस्तानि नाशिता० 'बहुव्रीहिः', तैः नाशिता० । शितानि च तानि अरीणि च शिता० 'कर्मधारयः', तैः शिता० ॥

२९—भवाद् उद्भवा भवोद्भवा 'तत्पुरुषः', भवोद्भवा तृड् येषां ते भवो० 'बहुव्रीहिः', तेषां भवो० । शिवमेव प्रपा शिव० 'कर्मधारयः', कृता शिवप्रपा येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', तं कृत० । हर्षेण सहितं यथा स्यात् तथा सहर्ष 'अव्ययीभावः' । वपुषः प्रपञ्चः वपुःप्रपञ्चः 'तत्पुरुषः', वरो वपुःप्रपञ्चो येषां ते वर० 'बहुव्रीहिः', वरवपुःप्रपञ्चाश्च ते अमराश्च वर० 'कर्मधारयः', तैः वर० । प्रभाया वलयं प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयस्य कान्तता प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयकान्ततया अपहसिता प्रभा० 'तत्पुरुषः', चन्द्रस्य प्रभा चन्द्र० 'तत्पुरुषः', उर्वी चासौ चन्द्रप्रभा च उरु० 'कर्मधारयः', प्रभावलयकान्ततापहसिता उरुचन्द्रप्रभा येन स प्रभा० 'बहुव्रीहिः', तं प्रभा० । परमश्चासौ ईश्वरश्च परमे० 'कर्मधारयः', तं परमे० । विनयेन चारु यथा स्यात् तथा विनय० 'अव्ययीभावः' । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्रप्रभः, तं चन्द्र० ॥

३०—कलुपस्य वासो यस्मिन् स कलुपवासकः 'बहुव्रीहिः', तस्मात् कलुप० । सुखानां अतिशयः सुखा० 'तत्पुरुषः', सुखातिशय एव सम्पदः सुखा० 'कर्मधारयः', तासां सुखा० ।

भुवनानां भासकाः भुवन० 'तत्पुरुषः', न विद्यते दर्पको येषां ते अदर्पकाः 'बहुव्रीहिः', भुवनभासकाश्च ते अदर्पकाश्च भुवन० 'कर्मधारयः' । विलीनो मलो यस्मात् तद् विलीन० 'बहुव्रीहिः', विलीनमलं च तत् केवलं च विलीन० 'कर्मधारयः', न तुलः अतुलः 'नञ् तत्पुरुषः', अतुलश्चासौ विकासश्च अतुल० 'कर्मधारयः', विलीनमलकेवलस्य अतुलविकासः विलीन० 'तत्पुरुषः', विलीनमलकेवलानुलविकासं विभ्रति ते विलीन० 'उपपद'-समासः । शोभनं च तद् वचश्च सुवचः 'कर्मधारयः', तेन सुवचसा । सभां राजितुं शीलं यस्य तत् सभा० 'बहुव्रीहिः', तेन सभा० ॥

३१—भुवनानां त्रयं भुवन० 'तत्पुरुषः', समस्तं च तद् भुवनत्रयं च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयस्य प्रथनं समस्त० 'तत्पुरुषः', समस्तभुवनत्रयप्रथने सज्जानि समस्त० 'तत्पुरुषः', नाना च तानि पदानि च नानापदानि 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जानि नानापदानि यस्मिन् स समस्त० 'बहुव्रीहिः' । सन्तश्च ते जनाश्च सज्जनाः 'कर्मधारयः', तान् सज्जनान् । समुल्लसिता भङ्गा यस्मिन् स समु० 'बहुव्रीहिः', तं समु० । न विद्यते मलो यस्मिन् सः अमलः 'बहुव्रीहिः', तं अमलम् । न गम्यते इति अगमः, तं अगमम् । स्फुरन्तश्च ते नयाश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयैः निवारिताः स्फुर० 'तत्पुरुषः', न सन्तः असन्तः 'नञ् तत्पुरुषः', असन्तश्च ते उपलम्भाश्च असदु० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारिता असदुपालम्भा यस्य स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', जैनश्चासौ आगमश्च जैना० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारितासदुपालम्भश्चासौ जैनागमश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', तं स्फुर० ॥

३२—गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धृते गदाक्षमाले यया सा धृत० 'बहुव्रीहिः' । भयानां शमः भय० 'तत्पुरुषः', भयशमे क्षमा भय० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते लाघवं यस्याः सा अलाघवा 'बहुव्रीहिः' । धनं च तद् अज्जनं च घना० 'कर्मधारयः', घनाज्जनेन समा घना० 'तत्पुरुषः', घनाज्जनसमा प्रभा-यस्याः सा घना० । घातकानां ओली घात० 'तत्पुरुषः', घातकाल्याः ईहितं घात० 'तत्पुरुषः', विहतं घातकालीहितं यस्मिन् तद् विहत० 'बहुव्रीहिः', तद् विहत० । न विद्यते तुला यस्य तद् अतुलं 'बहुव्रीहिः', तद् अतुलम् ॥

३३—विमलं च तत् कोमलं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलं च तत् कोकनदं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलकोमलकोकनदस्य च्छदः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदस्य च्छविः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलकोमलकोकनदच्छदच्छविं हरतीति विमल० 'उपपद' समासः, तौ विमल० । अमराणां इमे आमराः, तैः आमरैः । सततं नूता सततनूता 'प्रादि'समासः, सततनूता तनुर्ययोः तौ सतत० 'बहुव्रीहिः', तौ सतत० । अमतस्य हेठनं अमत० 'तत्पुरुषः', अमतहेठने लालसाः अमत० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अमत० ॥

३४—शकुन्तेषु वरः शकु० 'तत्पुरुषः', कलशश्च कुन्तश्च शकुन्तवरश्च कलश० 'इतरद्वन्द्वः', कलशकुन्तशकुन्तवरैः अङ्कितानि कलश० 'तत्पुरुषः', क्रमाणां तलानि क्रम० 'तत्पुरुषः', कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कितानि क्रमतलानि येषां ते कलश० 'बहुव्रीहिः' । म- तस्य लाभः मत० 'तत्पुरुषः', मतलाभं कुर्वन्तीति मत० 'उपपद'समासः । विशेषेण गतः विगतः 'प्रादि'समासः, विगतो रागो येषां ते विगत० 'बहुव्रीहिः', अतिशयेन विगतरागाः विगत० । न विद्यते अन्तो यस्य तद् अनन्तं 'बहुव्रीहिः', तद् अनन्तम् । न विद्यते अङ्गं यस्य सः अनङ्गः 'बहुव्रीहिः', अनङ्गं जयन्तीति अनङ्ग० 'उपपद'समासः ॥

३५—अवमानि एव सन्तमसं अव० 'कर्मधारयः', तद् अव० । आगमानां रोचिषः आगम० 'तत्पुरुषः', तेषां आगम० । पावनं च पालनं च पावन० 'समाहारद्वन्द्वः', भुवनस्य पावनपालनं भुवन० 'तत्पुरुषः', तद् भुवन० । जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० ॥

३६—आयत्या सहितं सायति 'बहुव्रीहिः', सायति च तत् साम च सायति० 'कर्म- धारयः', सायतिसाम करोतीति सायति० 'उपपद'समासः । शोभनश्चासौ तरुश्च सुतरुः 'कर्मधारयः', तेन सुतरुणा । तरुणं च तद् अञ्जं च तरुणा० 'कर्मधारयः', तरुणाञ्जेन समा तरुणा० 'तत्पुरुषः', तरुणाजसमा द्युतिर्यस्याः सा तरुणा० 'बहुव्रीहिः' । कजे गता कज० 'तत्पुरुषः' । मुदा सहितं समुद् 'बहुव्रीहिः' तेन समुदा । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः ॥

३७—देवानां लोकः देव० 'तत्पुरुषः', देवलोकस्य उपमानं यस्य स देव० 'बहुव्रीहिः' । नराणां लोकः नर० 'तत्पुरुषः' । कोपश्च मानश्च कोपमानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते कोपमानौ यस्य सः अकोप० 'बहुव्रीहिः' । सलिलानां धारा सलिल० 'तत्पुरुषः', ऋजि- मैव सलिलधारा ऋजिम० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधारया धौतः ऋजिम० 'तत्पुरुषः', मायैव परागः माया० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधौतः मायापरागो यस्य स ऋजिम० 'बहुव्रीहिः' । भवस्य भीतिः भव० 'तत्पुरुषः', तस्याः भव० । अपगतो रागो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

३८—दिव्यानि च तानि राजीवानि च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीवानां वारः दिव्य० 'तत्पुरुषः', चरणमेव सरोजं चरण० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीववारि स्थितं दिव्य० 'तत्पुरुषः', दिव्यराजीववारस्थितं चरणसरोजं यस्य स दिव्य० 'बहुव्रीहिः', तं दिव्य० । भव्यानां राजी भव्य० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिन० 'तत्पुरुषः', जिनवराणां विसरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । पापानां विध्वंसः पाप० 'तत्पुरुषः', पापविध्वंसे दक्षः पाप० 'तत्पुरुषः', तं पाप० । सन्ति अक्षाणि यस्य स सदक्षः 'बहुव्रीहिः', तं सदक्षम् ॥

३९—अरय एव तिमिराणि अरि० 'कर्मधारयः', अरितिमिराणां ओघः अरि० 'तत्पुरुषः', अरितिमिरौघस्य व्याहतिः अरि० 'तत्पुरुषः', तस्यां अरि० । बहवो विधा येषां

तानि बहुविधानि 'बहुव्रीहिः', बहुविधानि च तानि जन्मानि च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मनां व्रातः बहु० 'तत्पुरुषः', बहुविधजन्मव्राताज्जायते इति बहु० 'उपपद'समासः, बहुविधजन्मव्रातजनं च तद् एनश्च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मव्रातजनसः कृतोऽन्तो येन स बहु० 'बहुव्रीहिः' । कुत्सितं च तद् मतं च कुमतं 'कर्मधारयः', कुमतस्य विघातः कुमत० 'तत्पुरुषः', कृतः कुमतविघातो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

४०—महांश्चासां सिन्धुश्च महा० 'कर्मधारयः', महासिन्धुं मर्यादीकृत्य आमहा० 'अव्ययीभाषः' । नाना च ते कृताश्च नाना० 'कर्मधारयः', जिनानां गृहाणि जिन० 'तत्पुरुषः', जिनगृहाणां मालाः जिन० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च महाश्च सन्महाः 'कर्मधारयः', जिनगृहमालासु सन्महाः जिन० 'तत्पुरुषः', नानाकृता जिनगृहमालासन्महा यया सा नाना० 'बहुव्रीहिः' कनकस्येव निभा यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', यपुषः श्रीः यपुःश्रीः 'तत्पुरुषः', कनकनिभा यपुःश्रीर्यस्याः सा कनक० । साधिता आया यया सा साधि० 'बहुव्रीहिः' । पुरुषेषु दत्तं यस्याः सा पुरुषदत्ता । आधेर्भावः आधिता, आधितया सहिता साधिता 'बहुव्रीहिः', तस्याः साधि० ॥

४१—मलेन सहिताः समलाः 'बहुव्रीहिः', बहुतमाश्च समलाश्च बहु० 'कर्मधारयः', विमलिता बहुतमसमला येन स विमलित० 'बहुव्रीहिः', तं विमलित० । प्रभाणां मण्डलं प्रभा० 'तत्पुरुषः', स्फुरत् च तत् प्रभामण्डलं च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरत्प्रभामण्डलेन अस्तं स्फुर० 'तत्पुरुषः', स्फुरत्प्रभामण्डलास्तं सन्तमसं येन स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', तं स्फुर० । सकला चासी श्रीश्च सकल० 'कर्मधारयः', सकलश्रिया श्रेयौ सकल० 'तत्पुरुषः', सकलश्रीश्रेयौ अंसा यस्य स सकल० 'बहुव्रीहिः', तं सकल० । जिनानां ईश्वरः जिने० 'तत्पुरुषः', तं जिने० ॥

४२—भव्याश्च ते जनाः भव्य० 'कर्मधारयः', आनन्दिता भव्यजना येन तद् आन० 'बहुव्रीहिः', तद् आन० । घनं च तद् अघं च घना० 'कर्मधारयः', घनापमेघ घर्मः घना० 'कर्मधारयः', घनाघघर्मण आर्ताः घना० 'तत्पुरुषः', शिशिरं च तद् शुभं च शिशिर० 'कर्मधारयः', शिशिरशुभं च तद् व्यजनं च शिशिर० 'कर्मधारयः', घनापघर्मात्तानां शिशिरशुभव्यजनं घना० 'तत्पुरुषः', तद् घना० । जिनाश्च ते देवाश्च जिन० 'कर्मधारयः', क्रमयोः युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', जिनदेवानां क्रमयुगलं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते गुणाश्च सद्० 'कर्मधारयः', तैः सद्गुणैः । न.जिनत् अजिनत् 'नञ्त्तत्पुरुषः', तद् अजि० ॥

४३—जिनस्य इदं जैनं, तत् जैनम् । उपमानेन रहितं उपमान० 'तत्पुरुषः', तद् उपमान० । जगतः त्राणं जग० 'तत्पुरुषः', जगत्राणस्य कारि जग० 'तत्पुरुषः', तत् जग० । न हितं अहितं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तद् अहितम् । सन् चासौ महिमा च सन्म० 'कर्मधारयः' सन्महिमानं करोतीति सन्म० 'उपपद'समासः तत् सन्म० । महान्ति च तानि कुमुदानि

च महा० 'कर्मधारयः', भव्या एव महाकुमुदानि भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यमहाकुमुदानां बोधः भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमहाकुमुदबोधस्य जन्म भव्य० 'तत्पुरुषः', हिमाः करा यस्य स हिम० 'बहुव्रीहिः', भव्यमहाकुमुदबोधजन्मनि हिमकरः भव्य० 'तत्पुरुषः', तं भव्य० ॥

४४—द्युत्या विजितः द्युति० 'तत्पुरुषः', द्युतिविजितः तमालो यया सा द्युति० । पविश्च फलं च घण्टा च अक्षश्च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविफलघण्टाक्षान् विभर्तीति पवि० 'उपपद'समासः । लसन्ती चासौ तता च लस० 'कर्मधारयः', लसत्तता माला यस्याः सा लस० 'बहुव्रीहिः' । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । न मर्त्या अमर्त्याः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अमर्त्यानां सामन्ता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः', अमर्त्यसामन्तैः नुता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः' ॥

४५—देवानां पूज्यः देव० तत्पुरुषः ॥

४६—सुष्ठु रुचितानि सुरुचितानि 'प्रादि'समासः, तैः सुरु० । दानवानां अरयः दान० 'तत्पुरुषः', तैः दान० ॥

४७—आदिश्च निधनं च आदि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते आदिनिधने यस्याः सा अनादि० 'बहुव्रीहिः' । न दीना अदीना 'नञ्त्तत्पुरुषः' । अतिशयेन प्रददातीति अति० 'उपपद'समासः । मतेः प्रदानं मति० 'तत्पुरुषः', तत् मति० । न नमतीति अनमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । जिनानां इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां वाक् जिने० ॥

४८—सुवर्णस्य अयं सौवर्णः, सौवर्णः पट्टो यस्याः सा सौवर्ण० 'बहुव्रीहिः' । श्रीवद् गौरी श्रीगौरी 'कर्मधारयः' । श्रिया सहिता गौरी श्रीगौरी 'मध्यमपदलोपी'समासः । पद्मं हस्ते यस्याः सा पद्महस्तिका, अथवा पद्मवद् हस्तौ यस्याः सा पद्म० 'बहुव्रीहिः' । हस्तिनः इव कायो यस्याः सा हस्ति० 'बहुव्रीहिः' । महती गोधा (वाहनं) यस्याः सा महानोधा 'बहुव्रीहिः' । आगसः धाम आगो० 'तत्पुरुषः', आगोधान्नः ध्वस्तिः आगो० 'तत्पुरुषः', तस्य आगो० ॥

४९—निजश्चासौ महिमा च निज० 'कर्मधारयः', निजमहिम्ना विजितं कमलं येन तत् निज० 'बहुव्रीहिः', तत् निज० । प्रमदस्य भरः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरेण आनन्दाः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरानन्दाश्च ते देवाश्च प्रमद० 'कर्मधारयः', प्रमदभरानन्तदेवैः पूजितकं प्रमद० 'तत्पुरुषः', तत् प्रमद० । धाम युनक्तीति धाम० 'उपपद'समासः, तत् धाम० । न लङ्घनीया अलङ्घ० 'नञ्त्तत्पुरुषः', गुणानां सम्पद् गुण० 'तत्पुरुषः', अलङ्घनीया गुणसम्पद् यस्य तत् अलङ्घ० 'बहुव्रीहिः', तत् अलङ्घ० । क्रमयोर्युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', तत् क्रम० ॥

५०—अखिलाश्च ता रुजश्च अखिल० 'कर्मधारयः', शमिता अखिलरुजो येन

तत् शमिता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् शमिता० । नाना च तानि अम्भोजानि च नाना० 'कर्मधारयः', नानाम्भोजानां उदरं नाना० 'तत्पुरुषः', नानाम्भोजोदरे लालितं नाना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नाना० । अतिशयेन चारु यथा स्यात् तथा अति० 'अव्ययीभावः' । चरणयोर्युगं चरण० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् चरण० । दिवि जायन्ते इति दिवि० 'उपपद'-समासः, दिविजैः नतं दिवि० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दिवि० । दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभे, तस्मिन् दुर्लभे ॥

५१—शोभनो रवो यस्य स सुरयः 'बहुव्रीहिः', तं सु० । अम्बु ददातीति अम्बुदः 'उपपद'समासः तं अम्बु० । सुरः वन्द्या सुर० 'तत्पुरुषः' ॥

५२—पविश्च मुशलं च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविमुशले करयोर्यस्याः सा पवि० 'बहुव्रीहिः', । अतिशयेन कराला अति० 'प्रादि'समासः, अतिकराला आभा यस्य तत् अति० 'बहुव्रीहिः', तत् अति० । रागेण अन्धाः रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धाश्च ते अरयश्च रागा० 'कर्मधारयः', रागान्धारीणां ईरणं रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धारीणं करोतीति रागा० 'उपपद'समासः । नीला चासौ प्रभा च नील० 'कर्मधारयः', नीलप्रभाणां उत्करो नील० 'तत्पुरुषः', नीलप्रभोत्करो यस्यां सा नील० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—गदा एव धल्यः गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीभिः गुपिलं गदा० 'तत्पुरुषः', गदावल्लरीगुपिलं च तत् जन्म च गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीगुपिलजन्म एव कान्तारं गदा० 'कर्मधारयः', तस्माद् गदा० । न ईप्सितं अनी० 'नम्रतत्पुरुषः', अनीप्सितं च तद् उपनतं च अनी० 'कर्मधारयः', दिव्याश्च ताः कान्ताश्च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यकान्तानां रतं दिव्य० 'तत्पुरुषः', अनीप्सितोपनतं दिव्यकान्तारतं यस्य स अनी० । अनन्तान् (कर्मांशान्) जयतीति अनन्तजित् । अभिमतस्य आयः अभि० 'तत्पुरुषः', अभिमतायं ददातीति अभि० 'उपपद'समासः । समस्तानि च तानि जगन्ति च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तजगतां अंहांसि समस्त० 'तत्पुरुषः', तेषां समस्त० । आपदां ओघः आप० 'तत्पुरुषः', कृतः आपदोघो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', कृतापदोघश्चासौ स्मरश्च कृता० 'कर्मधारयः', हतः कृतापदोघस्मरो येन स हत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५४—यान् आनताः यदानताः 'तत्पुरुषः' । धरश्चासौ विपश्चि धर० 'कर्मधारयः', तस्मिन् धर० । अलीकं आनने येषां ते अलीका० 'बहुव्रीहिः' । श्रुतं एव ज्वलनः श्रुत० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनेन भस्मसात्कृतं श्रुत० 'तत्पुरुषः', भवानां आवली भवा० 'तत्पुरुषः', भवावली एव काननं भवा० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतं भवावलीकाननं यैः ते श्रुत० 'बहुव्रीहिः' । बृहन्ति च तानि बुरितानि च बृह० 'कर्मधारयः', जगति बृहद्बुरितानि जग० 'तत्पुरुषः', प्रपञ्चितानि च तानि जगद्बृहद्बुरितानि च प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्बुरितानि एव कूपः प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्बुरितकूपं तरन्तीति प्रपञ्चित० 'उपपद'समासः । न विद्यते उपमा यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः',

अनुपमा चासौ रूपता च अनु० 'कर्मधारयः', अनुपमरूपतया राजते इति अनु० 'उपपद'समासः, तेन अनु० ॥

५५—अखिलं च तद् विष्टपं च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपे आश्रिता अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रिता चासौ सभा च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपाश्रितसभायां जनाः अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रितसभाजनानां असवः अखिल० 'तत्पुरुषः', तान् अखिल० । अमराश्च योगिनश्च अमर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', तैः अमर० । कृतं सभाजनं यस्याः सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रैः गदिता जिने० 'तत्पुरुषः' । नयाः आदौ येषां ते नया० 'बहुव्रीहिः', नयादयः एव वसूनि नया० 'कर्मधारयः', नयादिवसूनि पातीति नया० 'उपपद'समासः । रिपूणां विभेदनं रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रिपु० । शोभनानि च तानि पात्राणि सुपात्राणि 'कर्मधारयः', सुपात्राणां गीर्वाणता सुपात्र० 'तत्पुरुषः' कृता सुपात्रगीर्वाणता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५६—निजं च तद् अङ्गं च निजा० 'कर्मधारयः', निजाङ्गं एव लता निजा० 'तत्पुरुषः', तया निजा० । विशदश्चासौ बन्धुजीवश्च विशद० 'कर्मधारयः', विशदबन्धुजीवस्येव आभा यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः', तया विशद० । सितं अङ्गं यस्य स सिता० 'बहुव्रीहिः', सिताङ्गो विहगो यस्याः सा सिता० 'बहुव्रीहिः' । न नमन्तः अनमन्तः 'नवतत्पुरुषः', अनमन्तश्च ते अबन्धुजीवाश्च अनम० 'कर्मधारयः', हताः अनमदबन्धुजीवाः यया सा हता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते भयं यस्याः सा अभया 'बहुव्रीहिः' । ज्वलन् चासौ ज्वलनश्च ज्वल० 'कर्मधारयः', ज्वलज्वलन एव हेतिः यस्याः सा ज्वल० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तं ताप० । शुभश्चासौ अतिशयश्च शुभा० 'कर्मधारयः', शुभातिशय एव धान्यं शुभा० 'तत्पुरुषः', शुभातिशयधान्यस्य वृद्धिः शुभा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते उपमानं यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुपमाना चासौ सीता च अनु० 'कर्मधारयः', शुभातिशयधान्यवृद्धौ अनुपमानसीता शुभा० 'तत्पुरुषः' ॥

५७—समवसरणस्य भूमिः सम० 'तत्पुरुषः', तस्यां सम० । अर्चायाः उदयः अर्चो० 'तत्पुरुषः', सज्जितः अर्चोदयो यस्यां सा सज्जि० 'बहुव्रीहिः', तस्यां सज्जि० । सता जिता सज्जिता 'तत्पुरुषः', सज्जिता अर्चा यस्य स० सज्जि० 'बहुव्रीहिः' । उद्यद् रागो यस्मिन् स उद्य० 'बहुव्रीहिः', उद्यद्वागश्चासौ सौधर्मश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मस्य नामः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामेन अर्चितः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितश्चासौ हरिश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितहरेः परिपूज्यः उद्य० 'तत्पुरुषः' ॥

५८—येषां उदयः यदु० 'तत्पुरुषः', तं यदु० । विगता आपद् यस्मात् तत् व्या० 'बहुव्रीहिः' । उपरता हिंसा यस्मात् तत् उप० । उरुश्चासौ श्रीश्च उरु० 'कर्मधारयः',

तत् शमिता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् शमिता० । नाना च तानि अम्भोजानि च नाना० 'कर्मधारयः', नानाम्भोजानां उदरं नाना० 'तत्पुरुषः', नानाम्भोजोदरे ललितं नाना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नाना० । अतिशयेन चारु यथा स्यात् तथा अति० 'अव्ययीभावः' । चरणयोर्युगं चरण० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् चरण० । 'दिवि जायन्ते इति दिवि० 'उपपद'-समासः, दिविजैः नतं दिवि० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दिवि० । दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभं, तस्मिन् दुर्लभे ॥

५१—शोभनो रयो यस्य स सुरयः 'बहुव्रीहिः', तं सु० । अम्यु ददातीति अम्युदः 'उपपद'समासः तं अम्यु० । सुरः वन्द्या सुर० 'तत्पुरुषः' ॥

५२—पविश्च मुशलं च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविमुशले करयोर्यस्याः सा पवि० 'बहुव्रीहिः', । अतिशयेन कराला अति० 'प्रादि'समासः, अतिकराला आभा यस्य तत् अति० 'बहुव्रीहिः', तत् अति० । रागेण अन्धाः रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धाश्च ते अरपश्च रागा० 'कर्मधारयः', रागान्धारीणां ईरणं रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धारीरणं करोतीति रागा० 'उपपद'समासः । नीला चासी प्रभा च नील० 'कर्मधारयः', नीलप्रभाणां उत्करो नील० 'तत्पुरुषः', नीलप्रभोत्करो यस्यां सा नील० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—गदा एव वल्लर्यः गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीमिः गुपिलं गदा० 'तत्पुरुषः', गदावल्लरीगुपिलं च तत् जन्म च गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीगुपिलजन्म एव कान्तारं गदा० 'कर्मधारयः', तस्माद् गदा० । न ईप्सितं अनी० 'नञ्त्पुरुषः', अनीप्सितं च तद् उपनतं च अनी० 'कर्मधारयः', दिव्याश्च ताः कान्ताश्च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यकान्तानां रतं दिव्य० 'तत्पुरुषः', अनीप्सितोपनतं दिव्यकान्तारतं यस्य स अनी० । अनन्तान् (कर्माशान्) जयतीति अनन्तजित् । अमिमतस्य आयः अमि० 'तत्पुरुषः', अमिमतायं ददातीति अमि० 'उपपद'समासः । समस्तानि च तानि जगन्ति च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तजगतां अंहांसि समस्त० 'तत्पुरुषः', तेषां समस्त० । आपदां ओषः आप० 'तत्पुरुषः', कृतः आपदोघो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', कृतापदोषश्चासी स्मरश्च कृता० 'कर्मधारयः', हतः कृतापदोषस्मरो येन स हत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५४—यान् आनताः यदानताः 'तत्पुरुषः' । वरश्चासी विपिश्च वर० 'कर्मधारयः', तस्मिन् वर० । अलीकं आनने येषां ते अलीका० 'बहुव्रीहिः' । श्रुतं एव ज्वलनः श्रुत० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनेन भस्मसात्कृतं श्रुत० 'तत्पुरुषः', भवानां आवली भवा० 'तत्पुरुषः', भवावली एव काननं भवा० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतं भवावलीकाननं यैः ते श्रुत० 'बहुव्रीहिः' । बृहन्ति च तानि दुरितानि च बृह० 'कर्मधारयः', जगति बृहद्दुरितानि जग० 'तत्पुरुषः', प्रपञ्चितानि च तानि जगद्बृहद्दुरितानि च प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितानि एव कूपः प्रपञ्चित० 'कर्मधारयः', प्रपञ्चितजगद्बृहद्दुरितकूपं तरन्तीति प्रपञ्चित० 'उपपद'समासः । न विद्यते उपमा यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः',

अनुपमा चासौ रूपता च अनु० 'कर्मधारयः', अनुपमरूपतया राजते इति अनु० 'उपपद'समासः, तेन अनु० ॥

५५—अखिलं च तद् विष्टपं च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपे आश्रिता अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रिता चासौ सभा च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपाश्रितसभायां जनाः अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रितसभाजनानां असवः अखिल० 'तत्पुरुषः', तान् अखिल० । अमराश्च योगिनश्च अमर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', तैः अमर० । कृतं सभाजनं यस्याः सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रैः गदिता जिने० 'तत्पुरुषः' । नयाः आदौ येषां ते नया० 'बहुव्रीहिः', नयादयः एव वसूनि नया० 'कर्मधारयः', नयादिवसूनि पातीति नया० 'उपपद'समासः । रिपूणां विभेदनं रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रिपु० । शोभनानि च तानि पात्राणि सुपात्राणि 'कर्मधारयः', सुपात्राणां गीर्वाणता सुपात्र० 'तत्पुरुषः' कृता सुपात्रगीर्वाणता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५६—निजं च तद् अङ्गं च निजा० 'कर्मधारयः', निजाङ्गं एव लता निजा० 'तत्पुरुषः', तया निजा० । विशदश्चासौ वन्धुजीवश्च विशद० 'कर्मधारयः', विशदवन्धुजीवस्येव आभा यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः', तया विशद० । सितं अङ्गं यस्य स सिता० 'बहुव्रीहिः', सिताङ्गो विहगो यस्याः सा सिता० 'बहुव्रीहिः' । न नमन्तः अनमन्तः 'नञ्तत्पुरुषः', अनमन्तश्च ते अवन्धुजीवाश्च अनम० 'कर्मधारयः', हताः अनमदवन्धुजीवाः यया सा हता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते भयं यस्याः सा अभया 'बहुव्रीहिः' । ज्वलन् चासौ ज्वलनश्च ज्वल० 'कर्मधारयः', ज्वलज्वलन एव हेतिः यस्याः सा ज्वल० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तं ताप० । शुभश्चासौ अतिशयश्च शुभा० 'कर्मधारयः', शुभातिशय एव धान्यं शुभा० 'तत्पुरुषः', शुभातिशयधान्यस्य वृद्धिः शुभा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते उपमानं यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुपमाना चासौ सीता च अनु० 'कर्मधारयः', शुभातिशयधान्यवृद्धौ अनुपमानसीता शुभा० 'तत्पुरुषः' ॥

५७—समवसरणस्य भूमिः सम० 'तत्पुरुषः', तस्यां सम० । अर्चायाः उदयः अर्चो० 'तत्पुरुषः', सज्जितः अर्चोदयो यस्यां सा सज्जि० 'बहुव्रीहिः', तस्यां सज्जि० । सता जिता सज्जिता 'तत्पुरुषः', सज्जिता अर्चा यस्य स० सज्जि० 'बहुव्रीहिः' । उद्यद् रागो यस्मिन् स उद्य० 'बहुव्रीहिः', उद्यद्वागश्चासौ सौधर्मश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मस्य नामः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामेन अर्चितः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितश्चासौ दर्शश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्वागसौधर्मनामार्चितहरेः परिपूज्यः उद्य० 'तत्पुरुषः' ॥

५८—येषां उदयः यद् यद् 'तत्पुरुषः', तं यद् यद् । विगता आपद् यस्मात् तत् व्या० 'बहुव्रीहिः' । दपरता शिवा यस्मात् तत् उप० । उरुश्चासौ श्रीश्च उरु० 'कर्मधारयः',

उरुश्रिया तेजि उरु० 'तत्पुरुषः', तत् उरु० । नाना आशया यस्मिन् तत् नाना० 'बहु-
व्रीहिः', तत् नाना० । प्रतिगतं भयं यस्मात् स प्रति० 'बहुव्रीहिः', तं प्रति० ॥

५९—पराश्च समयाश्च पर० 'कर्मधारयः', परसमया एव रिपवः पर० 'तत्पुरुषः',
तेषां पर० । दारे हेतुः दार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दार० । विततश्चासौ मोहश्च वितत०
'कर्मधारयः', विततमोहस्य असः वितत० 'तत्पुरुषः', विहितो विततमोहासो यस्मिन्
तत् यथा स्यात् तथा विहित० 'अव्ययीभावः' । उदारा हेतवो यस्मिन् तत् उदार०
'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उदार० । जिनानां वचः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । आपदां
हतिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । सत्या नीतिर्यस्य तत् सत्य० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
सत्य० । दिविजाश्च मनुजाश्च दिविजमनुजाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', दिविजमनुजानां लक्ष्मीः
दिविज० 'तत्पुरुषः', दिविजमनुजलक्ष्म्याः पद्मतिर्यस्मिन् तद् दिविज० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्
दिविज० । न विद्यन्ते ईतवो यस्मिन् तत् अनीति 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अनीती ॥

६०—श्रिया युक्ता कुण्डिका श्री० 'मध्यमपदलोपी'समासः, असिश्च फलकं च
मणिश्च श्रीकुण्डिका च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाः हस्तेऽ
यस्याः सा असि० 'बहुव्रीहिः' । प्रबलाश्च ते रिपवश्च प्रबल० 'कर्मधारयः', प्रबलरिपव एव
धनानि प्रबल० 'तत्पुरुषः', तेषां प्रबल० । हस्तिनां कालः हस्ति० 'तत्पुरुषः', तं हस्ति० ।
शोभना तडित् सुतडित् 'प्रादि'समासः, सुतडितः इव आभा यस्याः सा सुतडि० 'बहु-
व्रीहिः', न विद्यते साम येषां ते असामानः 'बहुव्रीहिः', असास्रः हन्तीति असामहा
'उपपद'समासः । मानस्य सीमा मान० 'तत्पुरुषः' ॥

६१—अतिशायीनि दुःखानि अति० 'प्रादि'समासः, गभीरा चासौ वापिश्च गभीर०
'कर्मधारयः', अति दुःखानि एव गभीरवापिः अति० 'तत्पुरुषः', अतिदुःखगभीरवाप्याः
उत्तारकः अति० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते भीर्यस्य सः अभीः 'बहुव्रीहिः' । अवमस्य हानिः
अवम० 'तत्पुरुषः', विहिता अवमहानिर्येन स विहितावम० 'बहुव्रीहिः', विहितावमहानिः
श्चासौ शान्तश्च विहिता० 'कर्मधारयः', तं विहिता० । परमा चासौ शान्तिश्च परम०
'कर्मधारयः', महच्च तत् निशान्तं च महा० 'कर्मधारयः', परमशान्ती महानिशान्तं यस्य
स परम० 'बहुव्रीहिः', तं परम० ॥

६२—येषां बाहवो यद्वा० 'तत्पुरुषः' । वरा चासौ पुरी च वर० 'कर्मधारयः',
परमं च तद् अर्गलं च परमा० 'कर्मधारयः', वरपुर्याः परमार्गलं वर० 'तत्पुरुषः',
वरपुरीपरमार्गलेन आभाः वर० 'तत्पुरुषः' । परश्चासौ मार्गश्च पर० 'कर्मधारयः', परमा-
र्गस्य लाभाः पर० 'तत्पुरुषः' । विबुधस्य अयं वैबुधः, वैबुधश्चासौ राट् च वैबुध० 'कर्म-
धारयः', तुलितो वैबुधराट् यया सा तुलित० 'बहुव्रीहिः', तस्यां तुलित० । अघं एव दवः
अघ० 'तत्पुरुषः', अम्बु धरन्तीति अम्बु० 'उपपद'समासः, अघदवे अम्बुधराः अघ०
'तत्पुरुषः' ॥

६३—न उपतापि अनु० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । समाधिं करोतीति समाधि० 'उपपद'-
समासः । जिनस्य इदं जैनं, जैनं च तद् वचः जैन० 'कर्मधारयः' । रसा आदौ येषां ते
रसा० 'बहुव्रीहिः', रसादयश्च ते भोगाश्च रसा० 'कर्मधारयः', अतिशायितानि लोलानि
अति० 'प्रादि'समासः, रसादिभोगेषु अतिलोलानि रसा० 'तत्पुरुषः', रसादिभोगातिलोलानि
च तानि करणानि च रसा० 'कर्मधारयः', न नवा अनवाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनवाश्च
ते चोराश्च अनव० 'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानि एव अनवचोराः रसा०
'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानां सादि रसा० 'तत्पुरुषः' ॥

६४—गदा च अक्षश्च गदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तद् गदा० । दृशि पतितं दृक्०
'तत्पुरुषः', दृक्पतितं च तद् अञ्जनं च दृक्० 'कर्मधारयः', तस्य दृक्० । आमोदेन
लोलाः आमोद० 'तत्पुरुषः', मुखराश्च ते उपरिपातुकाश्च मुखरो० 'कर्मधारयः', आमोद-
लोलाश्च ते मुखरोपरिपातुकाश्च आमोद० 'कर्मधारयः', आमोदलोलमुखरोपरिपातुका
अलिनो यस्मिन् स आमोद० । यस्याः आसनं यदा० 'तत्पुरुषः' ॥

६५—महान् चासौ मोहश्च महा० 'कर्मधारयः', महामोह एव तमः महा० 'कर्म-
धारयः', तत् महा० । न क्षमाः अक्षमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तेषां अक्ष० । अतिशायि कृच्छ्रं
अति० 'प्रादि'समासः, तस्मात् अति० । शिवतायाः पदं शिवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन्
शिवता० ॥

६६—संसारो रूपं यस्य स संसार० 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु बृहन् सुबृहन् 'प्रादि'समासः ।
पीडानां निवहः पीडा० 'तत्पुरुषः', तं पीडा० । येषां दर्शनं यद्० 'तत्पुरुषः', तस्माद् यद्० ॥

६७—दुष्कृतानि एव पर्वताः दुष्कृत० 'कर्मधारयः', तेषां दुष्कृत० । निर्वाणस्य
दानं निर्वाण० 'तत्पुरुषः', तस्मात् निर्वाण० । पर्वणां तानः पर्व० 'तत्पुरुषः', कृतः पर्व-
तानो यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः', तां कृत० । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां वाणी जिने० 'तत्पुरुषः', तां जिने० । न वदन्ति (परवादिनः) यस्यां सा अवदा
'बहुव्रीहिः', न तनिष्ठा अतनिष्ठा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवदा चासौ अतनिष्ठा च अवदा०
'कर्मधारयः', तां अवदा० । सुष्ठु अवदाता स्वव० 'प्रादिसमासः', स्ववदातो निष्ठो यस्याः
सा स्वव० 'बहुव्रीहिः' ॥

६८—इन्द्रस्य शखं इन्द्र० 'तत्पुरुषः', घण्टा च इन्द्रशखं च घण्टे० 'समाहारद्वन्द्वः',
तद् घण्टे० । फलं च अक्षमाला च फला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', फलाक्षमालाभ्यां सहितं
सफला० 'बहुव्रीहिः', तत् सफला० । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । तमालस्य
इव कान्ता तमाल० 'मध्यमपदलोपि'समासः । न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अल-
कानां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', असमा अलकान्ता यस्याः सा असमा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—नवं रञ्जनं यासां ताः नव० 'बहुव्रीहिः', ताः नव० । जिनेषु वरः जिन०
'तत्पुरुषः', तं जिन० ॥

७०—सन्ति मनांसि येषां ते सन्ननसः 'बहुव्रीहिः', सन्ननसः एव पादपा यस्यां सा

सङ्ग० 'बहुव्रीहिः', तां सङ्ग० । जिनानां ओषो जिनीषः 'तत्पुरुषः' । श्रीः सङ्ग यस्य स श्री० 'बहुव्रीहिः', तस्य श्री० । पादानां पांसवः पाद० 'तत्पुरुषः' ॥

७१—मानश्च नन्दश्च मान० 'इतरेतरद्वन्द्वः', दर्ता माननन्दौ यया सा दत्त० 'बहुव्रीहिः' । दानया आदौ येषां ते दानया० 'बहुव्रीहिः', तैः दान० ॥

७२—अखं च पत्रं च अख० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नागा एव अखपत्रे यस्याः सा नागा० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उग्रं अत्युग्रं 'प्रादि'समासः, अत्युग्रं वैरं यस्य सः अत्यु० 'बहुव्रीहिः' । अद्यायाः आरम्भः अद्या० 'तत्पुरुषः', तस्यां अद्या० ॥

७३—महिश्चासौ जिनश्च महि० 'कर्मधारयः' । प्रियङ्गोरिव रुचिर्यस्य स प्रियङ्गु० 'बहुव्रीहिः' ॥

७४—स्वर्गस्य समाः स्वर्ग० 'तत्पुरुषः', स्वर्गसमा ग्रामा यस्मिन् तत् स्वर्ग० 'बहुव्रीहिः' । क्षणान् ददातीति क्षणदं 'उपपद'समासः । मेरोः शिरः मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्य मेरु० । न मन्दा अमन्दाः 'नञ्'तत्पुरुषः, समग्राश्च अमन्दाश्च समग्रा० 'कर्मधारयः', समग्रामन्दा धातवो यस्मिन् तत् समग्रा० 'बहुव्रीहिः', तस्य समग्रा० ॥

७५—तम एव वनं तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनं एव अगाः तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनागानां सङ्घः तमो० 'तत्पुरुषः', तमोवनागसङ्घस्य नाशनी तमो० 'तत्पुरुषः', तां तमो० । न विघटे आगः यस्याः सा अनागाः 'बहुव्रीहिः', तां अना० ॥

७६—वाचः (अधिष्ठायिका) देवी वाग्० 'तत्पुरुषः' । वरदीभूता पुस्तिका यस्याः सा वरदी० 'बहुव्रीहिः' । आपद् एव मलं आप० 'कर्मधारयः', आपद्मलस्य क्षितिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । पुस्तिका च पद्मं च पुस्तिकापद्मे 'इतरेतरद्वन्द्वः', पुस्तिकापद्माभ्यां लक्षितौ पुस्तिका० 'तत्पुरुषः', तौ पुस्तिका० ॥

७७—शोभनं प्रतं यस्य स सुव्रतः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सुव्रतः । भव्या एव शिखः पिङ्गः भव्य० 'कर्मधारयः', तेषां भव्य० । न रहितं अरहितं 'नञ्'तत्पुरुषः, अरहितं आपं यस्मिन् सः अरहिता० 'बहुव्रीहिः', अरहितापश्चासौ घनश्च अरहिता० 'कर्मधारयः', तत्सं० अरहिता० । अञ्जनस्य इव नीलता अञ्जन० 'मध्यमपदलोपि'समासः, तां अञ्जन० । अमरेभ्यो हितानि अमरं० 'तत्पुरुषः', अमरहितानि अपघनानि यस्याः सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० । जननी एव लता जननी० 'कर्मधारयः' । तां जननी० ॥

७८—जिने जिने प्रतिजिने 'अव्ययीभावः' । वारिणि रुहन्तीति वारिरुहाणि 'उपपद'समासः, क्रमाणां अधो वारिरुहाणि क्रमवारि० 'मध्यमपदलोपि'समासः । सुखेन चित्तानि सुख० 'तत्पुरुषः' । नखानां प्रभा नख० 'तत्पुरुषः', सुष्ठु खचित्तानि सुख० 'प्रादि'समासः, नखप्रभया सुखचित्तानि नख० 'तत्पुरुषः', ॥

७९—अतिक्रान्तः कविं अतिकविः 'प्रादि'समासः । बलं च प्रभा च मतिश्च बल०

प्रभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशाला वलप्रभामतयो यस्य स विशाल० 'बहुव्रीहिः', विशाल-
वलप्रभामतिकश्चासौ वीरश्च विशाल० 'कर्मधारयः', विशालवलमतिकवीरस्य मतं विशा-
ल० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् विशाल० ॥

८०—श्रुतानां निधिः श्रुत० 'तत्पुरुषः', श्रुतनिधेः ईशिनी श्रुत० 'तत्पुरुषः', तत्सं०
श्रुत० । बुद्धय एव वनानि बुद्धि० 'कर्मधारयः', बुद्धिवनानां आवली बुद्धि० 'तत्पुरुषः',
बुद्धिवनावल्यां दव इव बुद्धि० 'कर्मधारयः', तद् बुद्धि० । न विद्यते उत्तमं यस्मात्
तत् अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुत्तमं च तत् सारं च अनु० 'कर्मधारयः', अनुत्तमसारेण
चिता अनु० 'तत्पुरुषः' । भवानां भियः भव० 'तत्पुरुषः', तासां भव० । अवमं नुदतीति
अवम० 'उपपद'समासः । रचिता आपदो येन तद् रचिता० 'बहुव्रीहिः', तद् रचिता० ॥

८१—दूयमानाश्च ते मनुजाश्च दूय० 'कर्मधारयः', दूयमानमनुजैः नतः दूय०
'तत्पुरुषः', तं दूय० । सुखानि एव कुमुदानि सुख० 'कर्मधारयः', सुखकुमुदानां ओषः
सुख० 'तत्पुरुषः', सुखकुमुदौघस्य विकाशः सुख० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुख० । जनतायाः
अनु अनुजनतम् 'अव्ययीभावः' ॥

८२—भव्यश्चासौ जनश्च भव्य० 'कर्मधारयः', तं भव्य० । अजिनं च अस्थि च
अजिना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अजिनास्थिभ्यां रहिताः अजिना० 'बहुव्रीहिः' । शोभनः
स्थायः (१) सुस्थायः 'प्रादि'समासः तस्मिन् सुस्थाये । स्थिरं हितं यस्मिन् स स्थिर० 'बहु-
व्रीहिः' स्थिरहित आयो यस्मिन् स स्थिर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् स्थिर० ॥

८३—जिनस्य शासनं जिन० 'तत्पुरुषः' । विशदानि च तानि प्रतिभानानि च
विशद० 'कर्मधारयः', वप्राश्च भङ्गाश्च वप्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदप्रतिभानानां वप्रभङ्गा
यस्मिन् तद् विशद० 'बहुव्रीहिः' । त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् 'द्विगु'समासः,
तत् त्रिजगत् । भव एव कान्तारं भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । नवा चासौ प्रभा च
नव० 'कर्मधारयः', भा च नवप्रभा च भानवप्रभं 'समाहारद्वन्द्वः', अग्रतिस्पद्धिं भानव-
प्रभं यस्य तद् अग्रति० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—असिश्च कार्मुकं च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिकार्मुकाभ्यां जितं असि०
'तत्पुरुषः', असिकार्मुकजितं आहवं यया सा असि० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयितं यानं
अति० 'प्रादि'समासः, तद् अति० ॥

८५—चिरं परिचिता चिर० 'प्रादि'समासः, चिरपरिचिता चासौ लक्ष्मीश्च चिर०
'कर्मधारयः', तां चिर० । अमरैः सदृशाः अमर० 'तत्पुरुषः', अमरसदृशाश्च ते मर्त्याश्च
अमर० 'कर्मधारयः', अमरसदृशमर्त्या आवर्जिता यया सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० ।
भव एव जलधिः भव० 'कर्मधारयः', भवजलधौ निमज्जन्तः भव० 'तत्पुरुषः', भवजलधि-
निमज्जन्तश्च ते जन्तवश्च भव० 'कर्मधारयः', निर्गतो व्याजो यस्मात् स निर्व्याजः 'बहु-

ग्रीहिः', निर्व्याजश्चासौ वन्धुश्च निर्व्याजः 'कर्मधारयः', भवजलधिनिमज्जन्तूनां निर्व्याजवन्धुः भवः 'तत्पुरुषः', तत्सं० भवः । रसा चासौ दृक् च रसः 'कर्मधारयः', दमे रसदग् दमः 'तत्पुरुषः', तां दमः ॥

८६—येषां आज्ञा यदा० 'तत्पुरुषः', तां यदा० । शं एव मणयः शंम० 'कर्मधारयः', तेषां शंम० । शोभना खनिः सु० 'प्रादि'समासः । न तनुः अतनुः 'मव्त्तत्पुरुषः', अतनुः तानो यस्य सः अतनुः 'बहुग्रीहिः' । न नुत्तं यथा स्यात् तथा अनुत्तं 'अव्ययीभावः' । महानां अन्तो महा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते महान्तो यस्य सः अमहा० 'बहुग्रीहिः' । विपुलं भद्रं यस्मिन् सा विपुलः 'बहुग्रीहिः', तां विपुलं । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः' । स्वरः सुखानि स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखेषु निरताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखनिरतैः नुताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः' । न उच्यते येभ्यः ते अनु० 'बहुग्रीहिः' ॥

८७—मतिश्च बलं च ऋद्धिश्च मतिः 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभना मतिबलर्द्धयः सुमतिः 'प्रादि'समासः, कृताः सुमतिबलर्द्धयः येन तत् कृतः 'बहुग्रीहिः', मृत्योः दोषः मृत्यु० 'तत्पुरुषः', रुक् च मृत्युदोषश्च रुग्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ध्वस्तौ रुग्मृत्युदोषौ येन तद् ध्वस्तः 'बहुग्रीहिः', कृतसुमतिबलर्द्धिं च ध्वस्तरुग्मृत्युदोषं च कृतः 'कर्मधारयः', तत् कृतः । अमृतेन समानं अमृतः 'तत्पुरुषः', तद् अमृतः । पातकानां अन्तो यस्मिन् तत् पातका० 'बहुग्रीहिः', तत् पातका० । दृढा रुषिर्यस्य तद् दृढः 'बहुग्रीहिः', तद् दृढः । जिनेषु चन्द्रः जिनः 'तत्पुरुषः', जिनचन्द्रस्य इदं जैनः, तत् जैनः । मानेन सहितं समानं 'बहुग्रीहिः', ऋतं च तत् समानं च ऋतः 'कर्मधारयः', तद् ऋतः ॥

८८—जिनानां वचः जिनः 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिनः । कृता आस्था यया सा कृता० 'बहुग्रीहिः' । समुदितानि सुमनांसि यस्मिन् तत् समु० 'बहुग्रीहिः', तत् समु० । दिव्या चासी सौदामनी च दिव्यः 'कर्मधारयः', दिव्यसौदामन्या इव रुग् यस्याः सा दिव्यः 'बहुग्रीहिः' । भूतय एव पुष्पाणि भूतिः 'कर्मधारयः', भूतिपुष्पाणि आत्मा यस्य तद् भूतिः 'बहुग्रीहिः', तद् भूतिः । शोभनं मनो येषां ते सुमनसः 'बहुग्रीहिः', समुदितः सुमनसो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा समुदितः 'अव्ययीभावः' । निर्गता रुग् यस्मात् तत् नीरुक् 'बहुग्रीहिः', तत् नीरुक् ॥

८९—जिनश्चासौ पार्श्वश्च जिनः 'कर्मधारयः', तत्सं० जिनः । शमिता विग्रहा येन स शमितः 'बहुग्रीहिः', तं शमितः । महान्तश्च निषाश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिषा नमेरया यस्मिन् तत् महा० 'बहुग्रीहिः', तस्मिन् महा० । वरं ददातीति वरदः 'उपपद'समासः, तत्सं० वरः । त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनं 'द्विगु'समासः, त्रिभुवनस्य श्रीः त्रिभु० 'तत्पुरुषः', तस्याः त्रिभु० । सुरेषु वराः सुरः 'तत्पुरुषः', तेः सुरः । न विद्यते हानिर्येषु ते अहा० 'बहुग्रीहिः', अहानयो घना यस्मिन् तद् अहानि० 'बहुग्रीहिः', मेरोः

कं मेरुं 'तत्पुरुषः', अहानिघनं च तद् मेरुकं च अहानि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् अहानि० । न वरा अवरा 'नञ्तत्पुरुषः', अवरा चासौ दशा च अवर० 'कर्मधारयः', अवरदशायाः अन्तः अवर० 'तत्पुरुषः', करोतीति कृत्, अवरदशान्तस्य कृत् अवर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अवर० ॥

९०—सुखानां औघः सुखौघः 'तत्पुरुषः', जलानां मण्डपः जल० 'तत्पुरुषः', सुखौघ एव जलमण्डपो यस्याः सा सुखौ० 'बहुव्रीहिः', तां सुखौ० । दुरितानि एव घर्मः दुरित० 'कर्मधारयः', दुरितघर्मं विभ्रतीति दुरित० 'उपपद'समासः, तेभ्यो दुरित० । शुभं व्यजनं यस्याः सा शुभ० 'बहुव्रीहिः', तां शुभ० । लसन्ती चासौ पताका च लसत्० 'कर्मधारयः', अङ्कुशश्च लसत्पताका च अरि च अङ्कुश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', इतानि अङ्कुशलसत्पताकाकरीणि यैः ते इता० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां चरणा जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रचरणा एव इन्दवः जिने० 'कर्मधारयः' । भव्याश्च ते जनाश्च भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यजनैः कामिता भव्य० 'तत्पुरुषः', तां भव्य० । सता पातीति सत्पः 'उपपद'समासः, सत्पस्य भावः सत्पता 'तत्पुरुषः', कुशलानां सत्पता कुशल० 'तत्पुरुषः', कुशलसत्पतां कुर्वन्तीति कुशल० 'उपपद'समासः ॥

९१—न शक्या अश० 'नञ्तत्पुरुषः', अशक्या नुतिर्यस्य तद् अश० 'बहुव्रीहिः', तद् अश० । भव एव अद्रिः भवा० 'कर्मधारयः', भवाद्रेः निर्दारणं भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । स्वरोः उपमा यस्य तत् स्वरू० 'बहुव्रीहिः', तत् स्वरू० । न विद्यते लङ्घनं यस्य तद् अल० 'बहुव्रीहिः', तद् अल० । जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । शिवस्य स्पृहा यस्यास्ति स शिव० 'बहुव्रीहिः' । इति स्वरूपं यस्य तद् इति० 'बहुव्रीहिः', तद् इति० । न विद्यते मलो यस्मिन् तद् अमलं 'बहुव्रीहिः', तद् अमलम् । रायं ददातीति रैरं 'उपपद'समासः, तद् रैरम् ॥

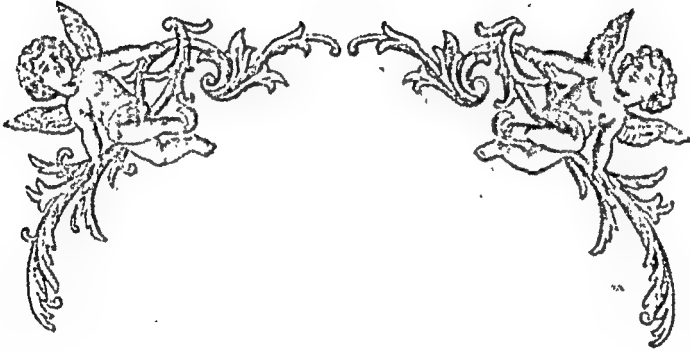
९२—जिनानां अर्चनं जिना० 'तत्पुरुषः', जिनार्चने रतः जिना० 'तत्पुरुषः' । मदेन कलः मद० 'तत्पुरुषः', तं मद० । तुल्यः स्यदो यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तं तुल्य० । रतिना समानो रति० 'तत्पुरुषः', यक्षीणां जनः यक्षी० 'तत्पुरुषः', रतिसमानो यक्षीजनो यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । अखिलाश्च ते यक्षाश्च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलयक्षाणां राट् अखिल० 'तत्पुरुषः' । प्रथिता कीर्तिर्यस्य स प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उन्नमन्त्यः अत्यु० 'प्रादि'समासः, अत्युन्नमन्त्यश्च ता विपदश्च अत्यु० 'कर्मधारयः', अत्युन्नमद्विपदां नमनं अत्यु० 'तत्पुरुषः', अत्युन्नमद्विपन्नमने साधनानि अत्यु० 'तत्पुरुषः', तैः अत्यु० । न विद्यन्ते नया येषु ते अनयाः 'बहुव्रीहिः', समाश्च अनयाश्च क्षीजनानि च समा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्तानि समानयक्षीजनानि येन सः अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—प्रगुणाश्च गुरवश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरवश्च ते गुणाश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरुगुणानां व्रातः प्रगुण० 'तत्पुरुषः', अपवर्गं प्रति प्रगुणगुरुगुण-व्रातो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः', तं अप० । उद्भूता मुद् यस्य स उद्भूत० 'बहुव्रीहिः' । अंहसो रंहः अंहो० 'तत्पुरुषः', अंहोरंहसि भवाः अंहो० 'तत्पुरुषः', तेषां अंहो० । घनं च तद् भयं च घन० 'कर्मधारयः', घनभयस्य आभोगः घन० 'तत्पुरुषः', घनभयाभोगं ददतीति घन० 'उपपद'समासः, तेषां घन० । अनन्ता आज्ञा यस्य सः अनन्त० 'बहु-व्रीहिः', तं अनन्ता० । न विद्यते अघो यस्य सः अनघः 'बहुव्रीहिः', तं अन० । तता चासौ मलिना च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिना चासौ ज्ञानिता च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिनज्ञानिताया अन्तः तत० 'तत्पुरुषः', कृतः ततमलिनज्ञानितान्तो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा कृत० 'अव्ययीभावः' ॥

९४—न मेयः अमेयः 'नञ्तत्पुरुषः', तस्मिन् अमेये । मेरोः मूर्धा मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मेरु० । न विद्यते तुला येषां तानि अतुलानि 'बहुव्रीहिः', अतुलानि च फलानि च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलफलानां विधा अतुल० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च ते तर-वश्च सत्तरवः 'कर्मधारयः', सत्तरूपां उपात्तं रूपं यैस्ते सत्तरू० 'बहुव्रीहिः', अतुलफलवि-धायां सत्तरूपात्तरूपाः अतुल० 'बहुव्रीहिः' । स्तुत्या सहिताः सस्तु० 'बहुव्रीहिः', न जी-र्यन्त्यः अजी० 'नञ्तत्पुरुषः', सस्तुत्यश्च अजीर्यन्त्यश्च सस्तु० 'कर्मधारयः', सस्तुत्यजी-र्यन्त्यो ह्यपदो यस्मिन् स सस्तु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् । सुराणां जलानि सुर० 'तत्पुरुषः', तै० सुर० । प्रास्ता मोहा यैस्ते प्रास्त० 'बहुव्रीहिः' । तमो भन्तीति तमो० 'उपपद'-समासः । जातं ओजः येषु ते जातौ० 'बहुव्रीहिः' । द्युतेः चितिः द्युति० 'तत्पुरुषः', सत् च तत् कुन्दं च सत्कुन्दं 'कर्मधारयः', द्युतिचित्या जितं सत्कुन्दं यैः ते द्युति० 'बहु-व्रीहिः', द्युतिचितिजितसत्कुन्दा दन्ता येषां ते द्युति० 'बहुव्रीहिः' । अध्यामं च तद् ध्यानं च अध्याम० 'कर्मधारयः', अध्यामध्यानेन गम्या अध्याम० 'बहुव्रीहिः' । पापं ददतीति पाप० 'उपपद'समासः, तेषां पाप० ॥

९५—उरुश्चासौ सिन्धुश्च उरु० 'कर्मधारयः', दोषा एव उरुसिन्धुः दोषो० 'कर्म-धारयः', दोषोरुसिन्धोः प्रतरणं दोषो० 'तत्पुरुषः', दोषोरुसिन्धुप्रतरणस्य विधयः दोषो० 'तत्पुरुषः', तेषु दोषो० । न्यायेन शस्याः न्याय० 'तत्पुरुषः' । प्रादुष्कृताः अर्धाः यैस्ते प्रादु० । कृता नतिर्यैस्ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषु कृत० । शान्ता ईशा यस्यां सा शान्ते० 'बहुव्रीहिः', तां शान्ते० । नखानां अंशवः नखां० 'तत्पुरुषः', नखांशुभिः छुरिताः नखां० 'तत्पुरुषः' । सुराणां शिरांसि सुर० 'तत्पुरुषः', सुरशिरसां राजयः सुर० 'तत्पुरुषः', नखांशुछुरिताः सुरशिरोराजयः यैस्ते नखां० 'बहुव्रीहिः', नाना च जिनाश्च नाना० 'कर्म-धारयः', नखांशुछुरितसुरशिरोराजयश्च नानाजिनाश्च नखां० 'कर्मधारयः', तेषां नखां० । राद्रेः लक्ष्मीः राद्रि० 'तत्पुरुषः', तस्याः राद्रि० । यचनानां विधयः यचन० 'तत्पुरुषः', यचनविधिनां उवाः यचन० 'तत्पुरुषः' ॥

९६—खराश्च ते नखाश्च खर० 'कर्मधारयः', तैः खर० । वीता निष्ठा यस्य स वीत० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् वीत० । न तनिष्ठः अत० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अत० । शुचश्च क्लेशाश्च शुक्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शुक्क्लेशानां नाशः शुक्० 'तत्पुरुषः', तं शुक्० । शुभा चासौ कृतिश्च शुभ० 'कर्मधारयः', तस्यां शुभ० । अतीव धीरे अति० 'प्रादि'समासः, अतिधीरे अपत्ये यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' । समाश्च पराङ्गाश्च अधमाश्च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुदिताः समपराङ्गाधमा यथा स्यात् तथा 'अव्ययीभावः' ॥

શુદ્ધિપત્રમ્

પ્રથમ્	પક્ષિઃ	અશુદ્ધમ્	શુદ્ધમ્
૪	૭	શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિકૃત	શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિકૃત
૧૨	૨૩	જગા	જગા
૧૩	૧૨	એકે	એકે (માનસ સરોવરથી દૂર રહેલા)
૧૪	૮-૯	હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સ- મર્થ છે, તો પછી ધણા કાળના સ્વા- મીઓની પ્રભુતા (ની વાતજ) શી !	હાલના રાજાઓ એ સ્વામી છે તો પૂર્વના રાજાઓનું સ્વામીપણું કયાં !
૧૫	૨૭	શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે	શત્રુનાં પત્નો છે.
૧૭	૩	પચદ્વર્ષ	પચદ્વર્ષ
૧૮	૨૩	એમ	૦
૧૯	૫	વિશાળ	દીર્ઘ
૨૨	૨૭	આયુધ્ય	મતિનામ
૨૩	૨૫	સોનેયા	સોનેયા
૨૩	૩૨	શ્રીદેવચન્દ્રચાર્યે	શ્રીદેવચન્દ્રાચાર્યે
૨૬	૫	શિખરિણી	મન્દાકિન્તા
૨૬	૧૭-૧૮	એમ જાણનારા તેમજ	એવી છતાં
૨૭	૧૩	તારો શુભ	તારોજ શુભ
૨૭	૧૫	(અપવિત્ર વસ્તુઓ)	અપવિત્ર (વસ્તુઓ)
૨૮	૨	ન્યાય-દર્શનનું આ કેવું આચરણ છે !	ન્યાયને જોનારો અભડાય છે-અદ્ય યાય છે
૩૦	૧	તું	૦
૩૦	૩	પરંતુ એ	વળી
૩૦	૩	તો	અને
૩૩	૧૭	તુઙ્ગાદ્રાવર્કકર્મણિ	તુ માવદ્રાવર્કર્મણિ
૩૩	૧૮	જ્યાં ગિરિ ઉપર	૦
૩૬	૨૦	અને જીવોને વિષે કશ્ચાનિધિ હતા એવા	તોપણ જીવોને વિષે કશ્ચાનિધિ એવા
૩૭	૨૦	સૌરાષ્ટ્ર	સૌરાષ્ટ્ર
૩૮	૧	ગિરિ	ગિરિ

પૃષ્ઠમ્	પદ્ધિ:	અશુદ્ધમ્	શુદ્ધમ્
૩૮	૧૭	સાક્કાન્તિર્યા	સક્કાન્તિર્યા
૩૮	૨૨	સુવર્ણનું	સુવર્ણનું
૩૯	૧૮	પ્રકાશ વિનાના	૦
૩૯	૧૯	(બનેલા એવા) ચન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે પ્રકાશ	ચન્દ્રને પોતાના તેજ વડે પ્રકાશ
		તેજ વડે	વિનાનો નિસ્તેજ બનાવી
૪૨	૨	છ	સાત
૪૨	૧૩	કૌટિક	કોટિક
૪૭	૧	અખપલદ્વિસૂરિજનું જીવન- વૃત્તાન્ત	કાવ્ય-મીમાંસા
૪૭	૧૫	તેમની માતાએજ	તેમનીજ માતાએ
૩	૨૫	નિર્ણય	નિર્ણય
૪	૩૦	ચાર ગણો છે	ચાર ગણો છે અને છેલ્લા બે વર્ણો શુદ્ધ છે
૮	૧૩	યત્	યત્
૧૮	૧૦	શ્રમરહિતયા	શ્રમરહિતયા
૧૯	૧૮	કુમારરાજઃ	કુમારરાજસ
૨૩	૬	ધા૦ ધા	ધા૦ ધૂ
૨૩	૭	શબ્દ	શબ્દ, તદ્વિતનો પ્રત્યય.
૨૪	૯	વર	વર
૨૫	૪	સંપત્તિયુક્ત	સંપત્તિશ્ચ
૨૫	૧૯	૦પ્યસ્તિ	૦પ્યસ્તિ ।
૨૬	૨૩	માનવોના	માનવોના શત્રુઓના
૨૯	૧૭	સંખ્યાવાલી	સંખ્યાવાળી
૩૦	૮	શત્રુપત્ર	શત્રુપત્ર
૪૦	૩૦	ધર્મ	ધર્મ
૪૧	૩૨	મન્દાર	મન્દર
૫૬	૨૦	હરહ (ધા૦)	હર (ધા૦ હ)
૫૭	૨૯	જિતા:	જિત:
૬૦	૧૯	કાસો	કાસી
૬૦	૩૩	રાજીમત્તીરાગમતિ: કટ્ટં (?)	રાજીમત્તયાં રાગમત્તિરકાર્યાત્
૬૨	૧૫	ભાગમપિ	ભાગં પિ
	૩૧		

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्
६३	२	नयत्-
८०	१६	भूण इपे
१०६	१९	हा । सा
११२	५	पये
१३६	१७	ठरीने शुं
१४९	१७	'डाहएडी'
२५३	१२	हिता
२५७	३५	२८४
१६५	३७	संपूर्ण
१८७	५	जितशत्रुराजा
१९०	४	अहि
१९३	२२	पत्तण
१९३	३०	पतति
१९६	३१	प्राप्तमिहपत्रत्वं
१९४	३२	प्राप्नोति महार्पणम्
१९५	१८	पत्राणां न पत्रत्वम्
१९५	१९	कथमपि
१९७	३	राधनाचतुः
१९७	४	मोदिना
१९८	१०	०दोपरि छस०
१९९	२०	हायते
२००	२६	च
२०३	२७	कलपुष्पपत्ररहितायाः
२१०	९	सहचर्या

शुद्धम्
नयत्
भूण विमानभां येसीने
हा सा ।
पयो
ठरीने
'डाहएड'
हितां
२८५
संपूर्ण
जितशत्रू राजा
अहि
पत्तण
पतति
पत्रमिह पतनशीलं
याति महार्घम्
पत्रत्वं न पत्राणाम्
कथमपि तावत्
राधना चतुः
मो(दना)दिना
०दोपरिछस०
हीयते (१)
च-
कलपुष्पपत्ररहितायाः
सहचर्या

શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રન્થોની યાદી.

અર્થાંક	ગ્રન્થતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીહરિભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત.	૨-૪-૦
૨	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૦-૦
૩	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૮-૦
૪	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૪ "	૧-૦-૦
૫	*આચારાંગ ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીશીલાંકાર્યની ટીકા સહિત.	૧-૮-૭
૬	*આચારાંગ ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૪-૦
૭	*ઓપપાતિકસૂત્ર શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮-૯-૧૦-૧૧	*પરમાણુ, નિગોદ, પુદ્ગલ અને બંધ છત્રીસી.	૦-૬-૦
૧૨	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૩-૪-૦
૧૩	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૩-૨-૦
૧૪	ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૪-૦
૧૫	*સમવાયાંગ ઉપર પ્રમાણે.	૧-૦-૦
૧૬	*નન્દીસૂત્ર શ્રીદેવવાચકગણિકૃત, શ્રીમલયગિરિની ટીકા સાથે.	૨-૨-૦
૧૭	*ઓધનિર્યુક્તિ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીદ્રોણાચાર્યની ટીકા સાથે.	૩-૦-૦
૧૮	*સૂત્રકૃતાંગ શ્રીધર્માચાર્યકૃત, શ્રીશીલાંકાર્યની ટીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૧૯	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીશ્યામાચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિની ટીકા સાથે.	૩-૧૪-૦
૨૦	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૧-૧૨-૦
૨૧	*સ્થાનાંગસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૨૨	*સ્થાનાંગસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૪-૦-૦
૨૩	*અંતકૃદશાદિ ત્રણ સૂત્રો, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૧-૦-૦

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકો સીધકર્તા નથી.

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्
६३	२	नयत्
८०	१६	भूण इपे
१०६	१९	हा । सा
११२	५	पये
१३६	१७	करीने शुं
१४९	१७	'अहपु'
२५३	१२	हिता
२५७	३५	२८४
१६५	३७	संपूर्ण
१८७	५	जितशत्रुराजा
१९०	४	अट्टि
१९३	२२	पतत्तण
१९३	३०	प्रवृत्ति
१९३	३१	प्राप्तमिहपत्रत्वं
१९४	३२	प्राप्नोति महार्घ्यम्
१९५	१८	पत्राणां न पत्रत्वम्
१९५	१९	कथमपि
१९७	३	राधनाचतुः
१९७	४	भोदिना
१९८	१०	०दरोपरि लस०
१९९	२०	ज्ञायते
२००	२६	च
२०३	२७	फलपुष्परहिवायाः
२१०	९	सहचर्या

शुद्धम्
नयत्
भूण विभानभा येसीने
हा सा ।
पये
करीने
'अहपु'
हितां
२८५
संपूर्ण
जितशत्रु राजा
अट्टि
पतत्तण
पवति
पत्रमिह पवनशीर्षं
याति महार्घ्यम्
पत्रत्वं न पत्राणाम्
कथमपि वाच्य
राधना चतुः
भो(दना)दिना
०दरोपरिलस०
हीयते (१)
च-
फलपुष्पपत्ररहिवायाः
सहचर्या

છપાય છે.

- ૧ પંચસંગ્રહ.
- ૨ વિશેષાવશ્યક ભાગ ૨.
- ૩ આચારપ્રદીપ.
- ૪ આવશ્યક શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા સાથે.
- ૫ નન્દીઆદિતો અકારાદિકમ.
- ૬ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ શ્રીમેરવિજયગણિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૭ શ્રીધર્મસિંહસૂરિકૃત સરસ્વતીભક્તામર સટીક, શ્રીલક્ષ્મીવિમલમુનિરાજકૃત
શાન્તિ-ભક્તામર સટીક તથા શ્રીલાભવિનયગણિકૃત પાર્શ્વભક્તામર,
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૮ ધનપાલ-પંચાશિકા શ્રીપ્રભાનન્દસૂરિ તેમજ શ્રીહેમચન્દ્રગણિકૃત ટીકા
સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૯ ભક્તામર-સ્તોત્ર શ્રીમાનતુંગસૂરિકૃત, શ્રીગુણાકરસૂરિ, ઉપાધ્યાય શ્રીમેધ-
વિજય તેમજ શ્રીકનકકુશલગણિકૃત ટીકા સાથે
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૦ જૈનધર્મવરસ્તોત્ર શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૧ લીંબડી આદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચી-પત્ર.
- ૧૨ લોકપ્રકાશ ગુજરાતી ભાષાન્તર સહિત.
- ૧૩ હવસમાસ.
- ૧૪ પ્રવ્રજ્યાદિ કુલકો.
- ૧૫ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિરાજકૃત, શ્રીજયવિજય પ્રમુખ
ચાર મુનીશ્વરાની ટીકા સાથે. (સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૬ ભવભાવના.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—લાયબ્રેરીઅન,

શ્રીઆગમોદય સમિતિ,

દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા.

ખડેખા ચકલો, ગોપીપુરા.

સુરત (હિન્દુસ્તાન).

મન્યાંક	અન્યતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	૩. આ. પા.
૨૪	શૂર્યપ્રજ્ઞા શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૩-૮-૦
૨૫	જ્ઞાતધર્મીગકથા પૂર્વમુનિવર્ધકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૧-૧૨-૦
૨૬	શ્રીમદ્વ્યાકરણ ઉપર પ્રભાણે.	૧-૧૨-૦
૨૭	શ્રીસાધુસામાચારીપ્રકરણ પૂર્વમુનિવર્ધકૃત.	(વિના મૂલ્યે)
૨૮	શ્રીઉપાસકદશા શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૦-૧૦-૦
૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨. (૧)	અષ્ટક પ્રકરણ તથા (૨) પદ્ધર્શનસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિ અને અન્ય મુનિશાજકૃત.	૦-૪-૦
૩૩	નિર્યાવલીસૂત્ર શ્રીશ્રીચંદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૩૪	વિશેષાવશ્યકગાથાનો અકારાદિકમ.	૦-૫-૦
૩૫	વિચારસારપ્રકરણ શ્રીમધુસૂરિકૃત, શ્રીભાણિકૃતસાગરે રચેલી છાયા સાથે.	૦-૮-૦
૩૬	ગચ્છાચારપયજ્ઞા શ્રીવાનરખપિની દીકા સાથે.	૦-૬-૦
૩૭	ધર્મર્મિદુપ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની દીકા સાથે.	૦-૧૨-૦
૩૮	વિશેષાવશ્યક ભાગ ૧ શ્રીજિનભદ્રગણિકૃત, ભાષાન્તરકર્તા શ્રી. મુનીલાલ હકમચંદ	૨-૦-૦
૩૯	જૈન ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) શ્રી. વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૧-૦-૦
૪૦	યોગ ફિલોસોફી " "	૦-૧૪-૦
૪૧	કર્મ ફિલોસોફી " "	૦-૧૨-૦
૪૨	રાયપસેવીસૂત્ર શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૧-૮-૦
૪૩	અનુયોગદ્વાર સ્થવિરકૃત.	૨-૪-૦
૪૪	નંદીસૂત્ર (બીજી વાર)	૨-૪-૦
૪૫	વીરભક્તામર ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મવર્ધનગણિકૃત સટીક તથા નેમિ-ભક્તામર શ્રીભાવમજસૂરિકૃત સટીક, ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૩-૦-૦
૪૬	ચતુર્વિરાતિકા શ્રીઅખ્યભદ્રસૂરિકૃત સટીક, ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૬-૦-૦
૪૭	સ્તુતિચતુર્વિરાતિકા શ્રીશોભનમુનિશાજકૃત, શ્રીધનપાલ કવીશરકૃત દીકા તથા પૂર્વમુનિવર્ધકૃત અવચૂરિ સહિત. ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.	૬-૦-૦

છપાય છે.

- ૧ પંચસંગ્રહ.
- ૨ વિશેષાવશ્યક ભાગ ૨.
- ૩ આચારપ્રદીપ.
- ૪ આવશ્યક શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા સાથે.
- ૫ નન્દીઆદિનો અકારાદિક્રમ.
- ૬ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૭ શ્રીધર્મસિંહસૂરિકૃત સરસ્વતીભક્તામર સટીક, શ્રીલક્ષ્મીવિમલસુનિરાજકૃત
શાન્તિ-ભક્તામર સટીક તથા શ્રીલાલવિનયગણિકૃત પાર્શ્વભક્તામર,
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૮ ધનપાલ-પંચાશિકા શ્રીપ્રભાનન્દસૂરિ તેમજ શ્રીહેમચન્દ્રગણિકૃત ટીકા
સહિત. ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૯ ભક્તામર-સ્તોત્ર શ્રીમાનતુંગસૂરિકૃત, શ્રીગુણાકરસૂરિ, ઉપાધ્યાય શ્રીમેધ-
વિજય તેમજ શ્રીકનકકુશલગણિકૃત ટીકા સાથે
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૦ જૈનધર્મવરસ્તોત્ર શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૧ લીંબરી આદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચી-પત્ર.
- ૧૨ લોકપ્રકાશ ગુજરાતી ભાષાન્તર સહિત.
- ૧૩ જીવસમાસ.
- ૧૪ પ્રજ્ઞ્યાદિ કુલકો.
- ૧૫ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનસુનિરાજકૃત, શ્રીજયવિજય પ્રમુખ
ચાર મુનીશ્વરોની ટીકા સાથે. (સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૬ ભવભાવના.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું—લાયબ્રેરીઅન,

શ્રીઆગમોદય સમિતિ,

દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા.

બડેખા ચકલો, ગોપીપુરા.

સુરત (હિન્દુસ્તાન).

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથોની યાદી.

અન્યાંક	અન્યતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	શ્રીવીતરાગસ્તોત્ર શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યકૃત, શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલી તેમજ સુનિશ્ચિતશાસ્ત્રજ્ઞના શિષ્યે રચેલી ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૨	શ્રીમદ્ભુવનપ્રતિકભણસૂત્રવૃત્તિ પૂર્વસુનિવર્ણકૃત.	૦-૧-૬
૩	શ્રીચાંદ્રાદલાપા શ્રીશુભવિજયગણિકૃત.	૦-૧-૦
૪	શ્રીપાશ્વિક સૂત્ર, ખામણા અને પાશ્વિક સૂત્ર ઉપર શ્રીયશોદિવસૂરિકૃત ટીકા સહિત.	૦-૬-૦
૫	શ્રીઅધ્યાત્મમતપરીક્ષા મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૬	શ્રીપોહક પ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય અને શ્રીયશોભદ્રની ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૭	શ્રીકંઠપદ્મ શ્રીભદ્રબાહુરવામીકૃત, શ્રીનિયમિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮	શ્રીવંદાવૃત્તિ, શ્રીદેવેન્દ્રની ટીકા સાથે.	૦-૮-૦
૯	શ્રીદાનકંઠપદ્મ (ધના-ચરિત્ર) શ્રીમિનકીર્તિસૂરિકૃત.	૦-૬-૦
૧૦	શ્રીયોગ દિલોસોદી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાવવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૧	શ્રીકંઠપદ્મપલતા સુનિશ્ચિતભંડકૃત.	૦-૩-૦
૧૨	શ્રીયોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૩-૬
૧૩	શ્રીકર્મ દિલોસોદી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાવવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૬
૧૪	શ્રીઆનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૧ લું (જુનસતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૦-૦
૧૫	શ્રીકર્મપરીક્ષા પંડિત પદ્મસાગરકૃત.	૦-૫-૦
૧૬	શ્રીશાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૨-૦
૧૭	શ્રીકર્મપ્રકૃતિ શ્રીશિવશર્માચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૪-૦
૧૮	શ્રીકંઠપદ્મ શ્રીભદ્રબાહુરવામીકૃત, શ્રીકાલિકાચાર્યની કથા સહિત.	૦-૮-૦
૧૯	શ્રીઅંતર્યમિત્ર સૂત્ર પ્રાચીન સુનિરાજકૃત.	૦-૪-૦

અન્યોંક	અન્યતું નામ, તેના કર્તા વિગેરે	૩. આ.પાં
૨૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૨ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૧	*ઉપદેશરત્નાકર, શ્રીમુનિસુંદરસૂરિકૃત.	૧-૪-૦
૨૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૩ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૩	*અતુલશિતિજિનાનંદસ્તુતિ શ્રીમેદ્વિજયગણિકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૨-૦
૨૪	*પદપુરુષચરિત મુનિશ્રીક્ષેમંકરગણિકૃત.	૦-૨-૦
૨૫	*સ્થૂલભદ્રચરિત શ્રીજયાનંદસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૬	*શ્રીધર્મસંગ્રહ ભાગ ૧ શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત.	૧-૦-૦
૨૭	*સંગ્રહણી સૂત્ર શ્રીચંદ્રસૂરિકૃત, શ્રીદેવભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૨૮	*સમ્યક્ત્વપરીક્ષા (ઉપદેશ શતક) શ્રીવિબુધવિમલસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૯	*લલિતવિસ્તરા (ચૈલવંદન સૂત્ર) શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૩૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૪ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૨-૦
૩૧	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીદેમચંદ્રસૂરિકૃત ટીકા સાથે.	૦-૧૦-૦
૩૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૫ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૩૩	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૧ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાંતિસૂરિની ટીકા સહિત.	૧-૫-૦
૩૪	*મલયમુંદરીચરિત્ર શ્રીજયતિલકસૂરિકૃત,	૦-૭-૦
૩૫	*સમ્યક્ત્વસમ્પત્તિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીસંઘતિલકાચાર્યની ટીકા સહિત.	૧-૦-૦
૩૬	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૨, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ તથા શ્રીશાંતિસૂરિની ટીકા સહિત.	૧-૧૨-૦
૩૭	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીદેમચંદ્રસૂરિકૃત ટીકા સાથે.	૧-૦-૦
૩૮	*ગુણસ્થાનકમારોહ શ્રીરત્નશેખરસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૨-૦
૩૯	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૧ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિની ટીકા સહિત.	૧-૮-૦
૪૦	*ધર્મકલ્પદ્રુમ શ્રીઉદયધર્મગણિકૃત.	૧-૦-૦
૪૧	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૩, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાંતિસૂરિની ટીકા સહિત.	૧-૧૪-૦
૪૨	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૨ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિ આચાર્યની ટીકા સહિત.	૧-૪-૦
૪૩	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૬ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૨-૦

છપાય છે.

- ૧ પંચવસ્તુક.
- ૨ ચૌસરણપયના.
- ૩ કથાકોશ શ્રીરાજશેખરકૃત.
- ૪ અષ્ટલક્ષી (અર્થરત્નાવલી) શ્રીસમયસુન્દરઉપાધ્યાયકૃત,
સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૫ જિનપ્રભસૂરિકૃત સ્તોત્રાદિ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૬ લોકપ્રકાશ (લેખ લોક વગેરે).
- ૭ નવપદપ્રકરણ.
- ૮ નવપદલઘુવૃત્તિ.
- ૯ વિચારરત્નાકર.
- ૧૦ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, બીજો ભાગ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૧ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ભૌક્તિક ૮ મું (કુમારપાળરાસ).
- ૧૨ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ.
- ૧૩ નવસ્મરણ સટીક, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૪ પ્રિયંકરનૃપકથા, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

લાયબ્રેરીઅન, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ,
દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,
બડેખા ચક્રલો, ગોપીપુરા, સુરત.

अध्यांक	अन्वर्थुं नाम, तेना कर्ता विजरे.	३. आ. पा.
४४	अपिष्टनिर्युक्ति श्रीबद्रणाहुस्वाभीकृत, श्रीमलयगिरि आचार्यनी टीका सहित.	१-८-०
४५	अधर्मसंग्रह (उत्तरार्ध) श्रीमानविजय उपाध्यायकृत.	१-४-०
४६	अपभितिलवप्रपञ्चा कथा (पूर्वार्ध) श्रीसिद्धर्षि मुनिराजकृत.	२-०-०
४७	अदशवैकालिक सूत्र श्रीशम्भुलवसरिकृत, श्रीहरिवद्रसरिनी टीका सहित.	२-८-०
४८	अष्टाष्टप्रतिकमणु सूत्र, श्रीरत्नशेखरसरिनी टीका सहित.	२-०-०
४९	अपभितिलवप्रपञ्चा कथा (उत्तरार्ध) श्रीसिद्धर्षि मुनिराजकृत.	२-०-०
५०	अष्टाष्टवालिगम श्रीमलयगिरिनी टीका सहित.	३-४-०
५१	सेनप्रश्न (प्रश्नोत्तर रत्नाकर) श्रीशुभविजयगणिकृत.	१-०-०
५२	अष्टाष्टद्वीपप्रज्ञप्ति (पूर्वार्ध) श्रीशान्तिचंद्रनी टीका सहित.	४-०-०
५३	आवश्यकवृत्ति टिप्पणु श्रीहमचंद्रसरिकृत.	१-१२-०
५४	अष्टाष्टद्वीपप्रज्ञप्ति (उत्तरार्ध) श्रीशान्तिचंद्रनी टीका सहित.	२-०-०
५५	अष्टवसीराष्टप्रतिकमणु पूर्वमुनिवर्यकृत.	०-३-०
५६	श्रीपालचरित्र (संस्कृत) श्रीज्ञानविभवसरिकृत.	०-१४-०
५७	सूक्तमुक्तावलि पूर्वमुनिवर्यकृत.	२-०-०
५८	भवच्यनसारोद्धार (पूर्वार्ध) श्रीनेमिचंद्रसरिकृत, श्रीसिद्धसेनचंद्रसरिनी टीका सहित.	३-०-०
५९	तंदुलवैयालिय (यवसरणु) श्रीविजयविभवनी टीका सहित.	१-८-०
६०	विंशतिस्थानकचरित्र श्रीजिनहर्षगणिकृत.	१-०-०
६१	कल्पसूत्र श्रीबद्रणाहुस्वाभीकृत, श्रीविजयविजयनी टीका सहित.	२-०-०
६२	सुभोधसमाचार श्रीश्रीचंद्राचार्यकृत.	०-८-०
६३	सिरिसिरिवाल्कल (श्रीपालचरित्र) श्रीरत्नशेखरसरिकृत.	१-४-०
६४	भवच्यनसारोद्धार (उत्तरार्ध) श्रीनेमिचंद्रसरिकृत सटीक.	४-०-०
६५	लोकप्रकाश भाग १ वे, प्रत्येकप्रकाश संपूर्ण, उपाध्याय श्रीविजय-विजयकृत.	२-०-०
६६	आनंद काव्य महाद्विधौ भौतिक ७ भुं.	
६७	श्रीतत्त्वार्थाधिगमसूत्र (अध्याय १ श्री ५, चढेवे भाग) वाचकवर्य उभास्वाभिजित, सिद्धसेनगणिकृतनी टीका सहित.	६-०-०

છપાય છે.

- ૧ પંચવસ્તુક.
- ૨ ચૌસરણુપયના.
- ૩ કથાકોશ શ્રીરાજશેખરકૃત.
- ૪ અષ્ટલક્ષી (અર્થરત્નાવલી) શ્રીસમયસુન્દરઉપાધ્યાયકૃત,
સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૫ જિનમહાસૂરિકૃત સ્તોત્રાદિ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૬ લોકપ્રકાશ (ક્ષેત્ર લોક વગેરે).
- ૭ નવપદપ્રકરણ.
- ૮ નવપદલઘુવૃત્તિ.
- ૯ વિચારરત્નાકર.
- ૧૦ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, બીજો ભાગ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૧ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૮ મું (કુમારપાળરાસ).
- ૧૨ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ.
- ૧૩ નવસ્મરણ સંદીપ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૪ પ્રિયંકરનૃપકથા, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

લાયબ્રેરીઅન, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ,
દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,
બડેખા ચક્રલો, ગોપીપુરા, સુરત.

